This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at `http://books.google.com/`

Slav 8121.33.40

HARVARD COLLEGE
LIBRARY

FROM THE FUND OF
CHARLES MINOT
CLASS OF 1828

ГЛАСНИКЪ

ДРУШТВА СРБСКЕ СЛОВЕСНОСТИ.

КНЬИГА XIV.

У БЕОГРАДУ

У ДРЖАВНОЙ ШТАМПАРІИ.

1862.

~~IX.228~~
Slav 8101.33.40

HARVARD COLLEGE
MAY 25 1893
LIBRARY

Minot fund.

3417
49-156
8-33

САДРЖАЙ.

Страна

Српски историйски споменици млетачкогъ архива. Скупіо и преписао Дръ Янко Шафарикъ 1

Повѣсть Комнена монаха и Прокла Монаха о различитимъ деспотима Епира, и о тирану Томи деспоту и Комнену и Прелюбу 233

Державописни податцы школски заведеня у княж. српскомъ одъ 185⁶/₇ до 186⁰/₁ год. школске одъ ред. члена Друштва Српске Словесности Милована Спасића. 282

Известіе о радньи и станю Друштва Српске Словесности године 1861. . . . 305

Известіе о новчаномъ станю Друштва Српске Словесности године 1861. . . . 316

СРБСКИ ИСТОРІЙСКИ

СПОМЕНИЦИ

МЛЕТАЧКОГЪ АРХИВА.

СЪБРАО И ПРЕПИСАО

Дръ Янко Шафарикъ.

(Продужено. Види Гласникъ XIII стр. 1. до 282).

MONUMENTA HISTORICA SERBICA

ARCHIVI VENETI.

(Continuatio. Vide: Glasnik XIII pag. 1. usque 282).

Slav 150.1

CCCCI. 1430. 5. Septembris, in Rogatis.

Одговоръ дужда Млетачкогъ посланику краля Босанскогъ.

Quoniam orator serenissimi regis Bossinae videtur non bene contentari de responsione, quam sibi fecimus, et insuper requirit mutuo a nostro dominio ducatos XXXII millia auri, pro redimendo de manibus Turchorum aliqua eius castra, quae sunt in illorum manibus in regno suo Bossinae, secundum certam compositionem, quam invicem habuerunt; vadit pars, quod dicatur sibi, quod iudicio nostro sibi pridem pertinenter respondimus, quantum ad honorem illius serenissimi regis et nostri dominii secundum naturam rei nobis visum fuit expediens. Nec videtur nobis quod dicere possimus aliud, quam id quod diximus, quoniam sua serenitas est sapientissima et habet notabilissimum consilium, ac in omnibus rebus occurrentibus sciet multo melius deliberare et providere circa ea, quae habeant conservare honorem suum, in confirmationem et augmentum antiquae amicitiae et cordialis

benivolentiae, vigentis inter suam serenitatem et nostrum dominium, quam nos qui sumus longinqui et non possumus videre nec intelligere ea quae occurrunt et occurrere poterunt suae serenitati, ita quod non possemus pertinenter consulere suae serenitati, sed bene certificamus eum, quod dudum fuimus ac sumus et esse disponimus cordialissimi amici et benivoli suae serenitatis, et in omnibus concernentibus honorem et commodum suae serenitatis et status sui, semper erimus promptissimi et sincere dispositi, sicut semper fuimus et plus si plus dici potest, et sicut semper videre potuerat per effectum. Dicatur quoque dicto oratori, quod per comitem nostrum Sibenici fuimus informati, quod sua serenitas rogavit eum, quod non velit dare favorem nec se impedire in factis comitis Johanis de Citines, contra quem sua serenitas intendit movere guerram. Et quod ut sua serenitas cognoscat nostram bonam intentionem, nos mandavimus dicto comiti nostro, quod se non impediat in his factis, secundum requisitionem ipsius serenissimi domini regis. Et sic de novo dicimus, quod non dabimus nec dari faciemus favorem aliquem dicto comiti Johanni, neque nos impediemus in his factis, ita quod sua serenitas libere facere poterit facta sua.

Ad partem autem mutui ducatorum XXXII millium, summatur excusatio quod non est

nobis possibile posse complacere suae serenitati, cum verbis et allegationibus ad materiam pertinentibus.

Secr. cons. rogat. Lib. XI. ch. 132.

CCCCII. 1434. 23. Maii, indict. XII.

Привилегія войводи Ђорђу Посиловићу на властелство Мјестачко. (Скраћено)

Privilegium magnifici et potentis domini Georgii Possilovich vayvode, filii quondam magnifici et potentis domini Voislavi comitis, et nepotis condam magnifici et potentis domini duche Cheruoie, ad honorem maioris consilii.

Franciscus Foscari, dei gratia dux Venetiarum etcet. Universis et . . . . . affectum. Ducalis benignitas in liberalitatis . . . . . ostendunt. Unde cum magnificus et potens dominus Georgius Possilovich, filius quondam magnifici et potentis domini Voislaui comitis et nepos quondam magnifici et potentis domini duche Cheruoie, Bossine et partum inferiorum vayvoda, etc. nostri domini amicus sincerrimus, continue per elapsa tempora mores progenitorum suorum laudabiliter immitatus, intensam affectionem quam reipublice nostrae gessit et gerit, liberaliter

ostenderit in cunctis quae ad nos, ducatum nostrum et singulares personas ducatus eiusdem spectant et pertinent, se promptissimum exhibens, per oratorem suum fecerit nobis nuperrime supplicari, ut eundem dignaremur ceterorum nostrorum nobilium nostri maioris consilii numero aggregare, ut preeminentia et beneficio nosri maioris consilii et aliis dignitatibus privilegiis et libertatibus, quibus nobiles nostri, de nostro maiori consilio perfrui dignoscuntur, ipse et eius filii gratiosius congauderet. Nos attendentes eiusdem magnifici domini Georgii sinceram devotionem, affectionem et fidem, eiusque petitionem iam dictam illariter admittentes, notum vobis fieri volumus universis, quod omni juris consiliorum et ordinamentorum . . . . . servata, eundem magnificum dominum Georgium Possillovich, cum eius filiis et heredibus, ex eo legitime descendentibus, in Venetos et cives nostros ac de numero nobilium nostri maioris consilii recepimus atque recipimus, et Venetos . . . . . haberi volumus periterque tractari, ipsos sincere . . . . . libertatibus, beneficiis, gratiis, preeminentiis, honoribus ac imunitatibus, quibus alii Veneti nobiles de nostro maiori consilio perfrui dignoscuntur, prefatus magnificus dominus Georgius et sui filii et heredes ut supra, de cetero in Venetiis et extra ubique plenissime gaudeant et utantur. Nobis quoque idem mag-

nificus et potens dominus Georgius Possillovich, per prudentem virum Thomam, condam Francisci de Pontremulo, oratorem jam dictum et procuratorem suum legitimum, ad evangelia santa dei, solenniter fidelitatis prestitit juramentum. In quorum omnium fidem et evidentiam pleniorem presens privilegium fieri jussimus et bulla nostra aurea pendente muniri. Datum in nostro ducali palatio, anno dominicae incarnationis, millesimo quadringentesimo trigesimo quarto, die 23. mensis Maii, indictione XII.

Liber privileg. II. charta 18.

CCCCIII. 1435. indict. XIII. 14. Augusti, in curia apud Semedrum.

Уговоръ заключенъ између деспота Србскогъ Ђорђа Бранковића, и Николе Мемо посланика Млетачкогъ, тичући се права Србски и Млетачки на Албанске и Приморске области и градове.

Instrumentum concordii celebrati per clarissimum ac insignem dominum Nicolaum Memo oratorem, nomine illustrissimi dominii Venetiarum, cum illustri domino Georgio despoto Rassie.

In Christi nomine, amen. Anno nativitatis ejusdem millesimo quadringentesimo trigesimo quinto, indictione tertia decima, die quarto decimo mensis Augusti. Cum post concordium, et

declarationem factam de quibusdam differentiis inter spectabilem et egregium virum dominum Franciscum Quirino, pro illustrissimo ducali dominio Venetiarum comitem et capitaneum Scutari, nomine serenissimi prinpis, et excelentissimi domini domini Francisci Foscari, incliti ducis, ac illustrissimi dominii Venetiarum, eorumque recomendatorum, complicium, sequacium, fidelium, et subditorum parte una; et magnificum ac potentem dominum dominum Georgium quondam Vulchi, nunc dei gratia illustrem regni Rassie despotum et dominum Servie etc. suo proprio nomine, ac vice et nomine domini illustris principis, et domini domini Stephani dei gratia Rascie ducis etc. eorumque recomendatorum, complicium, sequatium, fidelium et subditorum parte altera, ut patet publico instrumento manu Manfredini ser Guilielmi de Monteclaro imperiali auctoritate notarii, in millesimo quadringentesimo vigesimo sexto, indictione quarta, die vigesimo secundo mensis Aprilis; post cujus concordii conclusionem supra aliquibus capitulis nonulle emergerint differentie, de quibus alique declarate, reformate, et concordate fuerint, in civitate Catari, per spectabilem et egregium virum dominum Antonium de cha de Pesaro comitem et capitaneum Catari, nomine prefati serenissimi domini ducis ac dominii Venetiarum,

et spectabiles et egregios viros Nicolam Vitomire et Nixan cancellarium, oratores illustrissimi domini despoti, nomine ipsius illustrissimi domini despoti; et nonnulle indifinite remanserint determinationi et declarationi suprascriptorum serenissimi domini ducis et dominij Venetiarum ac illustris domini despoti, et exinde nonnulla adducerentur capitula per clarissimum virum dominum Nicolam Memo oratorem etc. — nomine illustrissimi domini ducis et dominii Venetiarum, pro inobservatione pacis, et aliis, sicut inferius distincte apparet. Idcirco prefatus serenissimus princeps, et dominus dominus dux, et ducale dominium Venetiarum, cupientes ammoveri quecumque possent eorum pacem amicitiam, et fraternitatem impedire aut aliqualiter perturbare, commiserunt amplissimamque bayliam et potestatem, una cum consiliis suis ad sonum campane more solito congregatis dederunt, suprascripto clarissimo ac insigni domino Nicolao Memo eorum honorabili oratori, ad sepedictum illustrem principem et dominum, dominum Georgium dei gratia Rassie despotum etc, specialiter destinato, ut patet suis ducalibus literis credentialibus, datis Venetiis in ducali palatio die XII mensis Junij MCCCCXXXV, ad audiendum, declarandum, et componendum una cum prefato illustri domino despoto, omnia capitula, et quascumque differentias, quas partes ipse

producere voluerint, tam de jure, et juris forma, quam de comuni concordio, et amore, sicuti ipsis ambobus ad maiorem confirmationem, stabilimentum et robur dicte pacis magis conducere videretur. Quapropter partes predicte unanimiter concorditer et amicabiliter, ut omnis litis et disturbij amoveatur occasio, utque pax fraternitas, et amicitia perpetuis temporibus nedum conservetur, et manuteneatur, verum auctore deo fortius solidetur, Christi et beatissime Virginis matris ejus nomine invocato, omni modo, via, jure, et forma, quibus magis et efficatius potuerunt, et debuerunt ac debent et possunt, dictas differentias, et capitula deduxerunt ad infrascriptum concordium, modis, conditionibus et pactis inferius distincte annotatis. Et circa differentias spectantes illustri domino despoto et capitula non declarata in Cataro: Primo videlicet ubi illustris dominus despotus predictus petebat ducatos novem mille, pro mille ducatos, quos anuatim percipere debet de introitibus camere Scutari, de quibus annis novem nihil habuit. Item ubi petebat denarios qui exacti fuerunt a villis Lustice, Bogdasitiorum, et Resevichiorum ac Pastrovichiorum. Item cum ab hominibus dictarum villarum per illustrissimum dominium Venetiarum exactum fuerit yperper, et ipse illustrissimus dominus despotus post designationem sibi de dictis villis factam exigi fecerit ducatum, petebat refectionem ab yper-

per ad ducatos pro tempore, quo illustrissimum dominium Venetiarum eas tenuit. Et ex adverso responderetur per prefatum dominum Nicolaum Memo oratorem etc. nomine quo supra: quod illustre dominium Venetiarum non tenebatur ad solutionem ducatorum mille annuatim, nisi a die quo prefatus illustrisimus dominus despotus pacem adimplevit, videlicet a die quo destrui fecit castrum Zorzeuez, quod castrum destrui facere tenebatur vigore pacis, sive concordij, et erat introitibus camere ac hominibus commitatus Catari plurimum damnosum, cum supra territorio Catari esset edificatum. Item peterentur expense facte per comites, et capitaneum Scutari et Catari in guerris, et necessitatibus ipsius illustrissimi domini despoti, de voluntate et ordine suo, ut patet literis suis, que quidem expense ascendunt ad magnam denariorum summam. Et ad partem refectionis ab yperper ad ducatum responderetur, quod comes Catari, ne homines ipsarum villarum devenirent ad manus Juraseuich, tunc hostis et rebellis dicti illustrissimi domini despoti, eos illa conditione solvendi yperper accepit, quam promissionem si dominus despotus eis servare voluerit benequidem, quando vero non, potest ab eis exigi facere quidquid exactum non fuit, cum homines ipsarum villarum sint in rerum natura. Et cum plura super his tribus dicta, producta ac al-

legata hinc inde fuerunt, unanimiter et concorditer convenerunt partes predicte, quod illustris dominus despotus habere, et percipere debeat ducatos quatuor mille, videlicet IIII mille, ab illustrissimo domino duce, et dominio Venetiarum, pro resto et ressiduo omnium, et singulorum denariorum suprascriptorum, ac aliarum quarumcumque rationum, pactorum, promissionum, expensarum, obbligationum et causarum, quas pro pecuniis usque diem XV presentis mensis Augusti, quo die est terminus annualis limitatus ad solutionem mille ducatos, quos singulo anno habere debet idem illustris dominus despotus, partes predicte invicem agere habuissent, et quas una pars alteri, et altera uni, quocumque modo, et quacumque ratione et causa sibi invicem et vicissim aliqualiter petere seu requirere posset, promittentes sibi invicem et vicissim nominibus supra, per solemnem stipulationem et pactum, una pars alteri, et altera uni, de non petendo aliquid amplius causis et rationibus suprascriptis, imponentes per se et successores suos perpetuum silentium, et finem omnibus petitionibus et requisitionibus, quas predicte partes sibi invicem aliqualiter petere potuissent et possent, causis et rationibus suprascriptis. Verum promisit dictus dominus Nicolaus Memo orator etc. nomine quo supra per solemnem stipulationem, et pactum, quod juxta pacis formam, prefatus

illustris dominus despotus recipiet ab illustrissimmo domino duce, et dominio Venetiarum, a die quintodecimo presentis mensis Augusti de millesimo quadringentesimo trigesimo quinto in antea, singulis annis in die festivitatis beate Marie Virginis, de medio mense Augusti, in Scutaro ducatos mille de introitibus Scutari, numerandos cui vel quibus idem illustris dominus despotus suis literis declarabit, sine ulla exceptione dolo vel fraude. Item promisit dictus domìnus Nicolaus Memo orator etc. et se obligavit nomine quo supra, quod postquam hinc recesserit, et Scutarum venerit, numerari faciet nuntio, sive nuntiis dicti illustris domini despoti, pro parte suprascriptorum ducatorum quattuor millium, de quibus concordes remanserunt pro resto omnium eorum rationum etc. ducatos duos mille auri vel valorem in monetis, et a die dicti sui appulsus Scutari, usque ad menses quatuor proxequentes, alios duos mille ducatos faciet nuntiis dicti illustris domini despoti effectualiter dari et consignari in Scutaro, pro resto et residuo dictorum ducatorum quatuor millium. Item cum in capitulis declarationis firmatis cum illustre domino despoto predicto per spectabilem virum dominum Franciscum Quirino, nominibus quibus supra, unum contineatur capitulum hujus tenoris de verbo ad verbum, videlicet: „Item permeto messer Francesco antedicto, nomine quo supra, che

quella usanxa, la qual havea messer Zorzi Stracimir de condur sal a Budua, che la sia observada al prefato misser signor Zorzi, et quelo vender segondo se vendea in el tempo del prefato signor Zorzi Stracimir, vigore cujus capituli illustris dominus despotus predictus dicebat posse per mare salem facere conduci Buduam, quantum et unde sibi placebat, cum sic fuerit consuetum tempore domini Georgii Strazimir. Et ex adverso respondebatur, quod si predictus dominus Georgius Strazimir salem conduci fecit Buduam, ultra salem suarum salinarum, illum fecit conduci contra ordines et banna dominii Venetiarum, et si dictus sal fuisset repertus, fuisset amissus, quoniam mare est dominij Venetiarum et nullus preter dictum dominium in illo jurisdictionem habet. Quare predictum capitulum concorditer declaratum fuit, et convenerunt partes predicte, quod illustris dominus despotus nullum salem possit facere conduci Buduam, nisi salem suarum salinarum, et subditorum suorum, que sunt ad salinas Catari, et possit dictum salem facere conduci Buduam per mare cum barchis Budue, et subditorum dominii Venetiarum. Item quia petebat prefatus illustris dominus despotus catunos Cernagore sibi consignari per illustrem dominum ducem et dominium Venetiarum, convenerunt predicte partes, et concorditer ac unanimiter declaraverunt, omnes

predictos ćatunos Cernagore esse, et spectare ac pertinere prefato illustri domino duci et dominio Venetiarum, cum omnibus suis dotis, possessionibus, patrimonijs, vineis et campis, cum ipsi catunni Cernagore in confinibus dominij Venetiarum inclusi sint et ipsius dominii continue fuerint. Item quia in pace alias conclusa inter prefatum dominum illustrem despotum, et generosum militem dominum Franciscum Bembo, nominibus in illa contentis, unum contineatur capitulum continens effectualiter, quod tam subditi illustrissimi dominii Venetiarum quam illustris domini despoti, possint stare, emere, vendere, et eorum mercantias facere, per terras, et loca partium, et contra hoc ab aliquo tempore citra, per vayvodas et officiales illustris dómini despoti non permittantur caravane, ire Catarum pro sale et mercantiis, et homines plane non permittantur ire similiter Scutarum pro sale et mercationibus, petebat prefatus dominus Nicolaus Memo orator etc. nomine quo supra, debere servari, et adimpleri formam pacis; idcirco superscriptus ill. dominus despotus promisit, et se obbligavit taliter edicere, atque mandare omnibus officialibus suis, quod semper et omni tempore omnes caravane et subditi sui poterunt ire Scutarum et Catarum pro sale, et cum mercationibus sine ulla contradictione, ad eorum libitum. Item quia Juraseuich jam annis novem

tenuit, ac tenet possessiones Jariste, earumque redditus exigit, et annis quinque continuis a Desmo et Goiacho eorumque filiis, nepotibus, et familiis, de quibus sunt domus viginti, omnes utilitates et redditus etiam exegit, petebat suprascriptus dominus orator nomine quo supra, debere cogi per illustrem dominum despotum predictum J u r a s e u i c h, ad restituendum prefato dominio Venetiarum omnes predictas possessiones, redditus et utilitates de illis exactas, et dictus s. dominus despotus responderet, velle dictas possessiones facere restitui, convenerunt predicte partes, et promisit dictus dominus orator, ac intuitu prefati s. domini despoti nomine quo supra se obligavit, de non petendo aliquid amplius dicta causa, si et in quantum prefatus s. dominus despotus faciat designare et restituere per nuntios suos, quos ad partes Z e n t e misimus, et nunc est omnes predictas possessiones Jariste, ac Desimum et Goiachum cum omnibus suis filiis, nepotibus, et familiis, hominibus, et dominibus domino comiti Catari, vel nuncio aut nuntiis suis. I t e m cum per suprascriptum spectabilem dominum Nicolaum oratorem, etc. nomine quo supra requireretur ordinari, et precipi per s. dominum despotum, quod omnes ille domus, que edificate reperiuntur supra monte, ubi erat edificatum castrum Z o r z e u e z, destruantur et funditus ruinentur, ita et taliter, quod nihil amplius habitationis

illic, et in cacumine montis illius remaneat, et quod per subditos prefati illustris domini despoti et illustrissimi dominij Venetiarum numquam amplius possint rehedificari; et dictus illustris dominus despotus respondisset dimittere in arbitrio et potestate suprascripti domini oratoris, ordinandi, quod destruantur, vel ne, et prefatus dominus orator omnino requireret, illas debere destrui, predictus illustris dominus despotus volens omnia, que paci possent aliquod scandalum producere penitus amoveri, promisit, seque solemniter obligavit, facere destrui et solo equari omnes predictas domos, et quod subditi sui illic amplius non habitabunt, promiseruntque partes predicte, ac invicem convenerunt per solemnem stipulationem et pactum, quod in cacumine montis illius, nec per dominium Venetiarum, nec per illustrem dominum despotum, neque per eorum subditos, fideles, vel recomendatos ullo umquam tempore edificabitur aliquod fortilicium, castrum, domos vel habitationes. Item quia petebat dictus dominus orator nomine quo supra, quod domino episcopo Catari restituerentur omnia beneficia chatolica, que sunt in Sclavonia, cum metropolita Sclavo fuerint restituta omnia beneficia suarum ecclesiarum etc. promisit dictus illustris dominus despotus ac promittit, et se obbligat, facere restitui dicto do-

mino episcopo Catari omnia dicta beneficia, et promittere eum vel suos nuntios redditus omnes sive prebendas dictorum beneficiorum exigere, donec per Romanum pontificem declarabitur, cui dicta beneficia pertinebunt, an dicto domino archiepiscopo Antibarensi, qui in dictis beneficiis ad jus pretendere videtur, vel domino episcopo Catari, promisitque dictus illustris dominus despotus, dare brachium et favores suos seculares dicto domino episcopo Catari, ut rehabeat redditus qui de dictis beneficiis hactenus fuerunt exacti, si declarabitur per Summum pontificem, dicta beneficia spectare et spectasse domino episcopo Catari predicto. Que omnia et singula supra scripta ac contenta in capitulis suprascriptis prefatus illustris princeps et dominus, dominus despotus etc. per se et heredes ac et successores suos parte ab una, et prefatus clarissimus ac insignis dominus Nicolaus Memo orator, nomine quo supra parte altera, promiserunt solemni stipulatione, quod semper et omni tempore firma et rata pariter, atque grata habebunt, et tenebunt omnia et singula suprascripta, et infrascripta, ac ipsa attendent et observabunt, ac attendi et observari facerent perpetuo et in perpetuum, sub vinculo sacramenti. Pro quibus omnibus et singulis firmiter attendendis, et observandis atque adimplendis, prefatus illustris dominus despotus omnia sua bo-

na mobilia et imobilia, presentia et futura, et ipse clarissimus dominus Nicolaus Memo orator nomine quo supra, omnia bona comunis Venetiarum mobilia et immobilia, presentia et futura, sibi invicem una pars alteri et altera uni perpetuo obbligaverunt, renuntiantes dicte partes nomine quibus supra, condictioni sive causa, vel ex iniusta causa exceptioni, doli mali et in factum actioni et omnibus juribus comunibus et municipalibus fori, privilegio, et omni legum et statutorum auxilio, quibus possunt vel possent, seu volunt vel vellent, contra predicta, vel aliquod predictorum facere, vel venire.

Actum apud Semedrum, in curia sive palatio residentie suprascripti et excelsi domini domini despoti, in sala magna audientie ipsius domini, presentibus magnificis viris: Radich Celnik comite palatino, Nicola Rodop protobistario, Radith Bogdasich magistro agazonensi — — Bogdano Zlokievich, consiliariis dicti ill. domini despoti; ac circumspecto et prudentibus viris ser Luca Pantin de Cataro, Gasparino Johannis de Venetiis, Nicolao Spano, et Petro Malontio, ambobus de Scutaro, omnibus testibus ad suprascripta vocatis, habitis et rogatis.

Ego Nicolaus de Cataro imperiali auctoritate judex ordinarius et publicus notarius, quia omnibus et singulis suprascriptis

dum sic fierent et agerentur presens fui, et de mandato suprascriptorum dominorum, licet de alia manu sit scriptum, in hac pubblica forma redegi, signoque et nomine meis munivi, in fidem et robur omnium premissorum.

Ego Johannes de Reguardatis quondam domini Alexandri, civis Venetus, publicus imperiali auctoritate et Venetiarum notarius, ac judex ordinarius, et ducatus Venetiarum scriba, nec non ad presens cancellarius suprascripti domini oratoris, predictis omnibus, dum sic fierent et agerentur presens fui, eaque de mandato suprascriptorum dominorum in hanc publicam formam redegi, una cum ultra scripto egregio viro domino Nicolao, cancellario predicti illustris domini despoti, et in premissorum fidem et robore me subscripsi signumque meum consuetum apposui.

Commemoriale XII. ch. 148.

CCCCIV. 1435. 14. Augusti.

Заktеваня коя е Никола Мемо посланикъ Млетачки, предложіо деспоту Ђорђу Бранковићу приликомъ уговора.

Capitula et petitiones, quas facit clarissimus vir dominus Nicolaus Memo orator illustrissimi dominii Venetiarum, illustri domino despoto, pro inobservatione pacis, et damnis factis civibus et subditis pre-

fati dominii, per officiales et subditos ipsius domini despoti.

Primo per capitulum unum pacis concluse per dominum Franciscum Bembo, et deinde declarate et confirmate per dominum Franciscum Quirino, subditi omnes illustrissimi dominii Venetiarum, cujuscumque conditionis existant, habentes possessiones dotes patrimonia vineas etc. in territorio illustris domini despoti, illis gaudere debent, et eas possidere possunt; contra cujus capituli formam Buduani non permittunt aliquos ex Pastrovichis gaudere et frui possessionibus suis, quas habent in confinibus Budue.

Item Jurasevich vi accepit et tenet unam bastinam, que est Chalogiurgi Chiudich ex Pastrovichis.

Item Jurasevich tenet vi possessiones et terrena Mastini Susiedonovich, et Mergie Putimirovich, provisionatorum il. dominij Venetiarum in Cataro, que possessiones sunt in Machine, et quas il. dominus despotus alias jussit eis dessignari per Dusmanum, licet eas non habere potuerint.

Item Perchocellus subditus Jurasevich, tenet unam bastinam Carnoe Novachovich ex Pastrovichis, que bastina est in cacumine montis post Scloe.

Item Chalo Vichassevit tenet per vim dotem unam Dimitrj Nalesthovich, que est in Bochono.

Quare petitur, ut pro observatione capituli suprascripti pacis et concordij, il. dominus despotus faciat effectualiter restituere omnes suprascriptas possessiones, territoria, et bastinas, que per suos indebite occupantur, ne paci derogetur.

Item mandat capitulum unum suprascripte pacis, quod omnes qui de terris illus. dominij Venetiarum aufugerent cum aliquibus rebus et mercationibus, ad terras ill. domini despoti, debeant restitui officialibus vel subditis prefati ill. dominij Venetiarum; contra quod capitulum vayvoda Altomanus tenuit ac tenet in Antibaro Milosinum Stefani del Conte, nepotem Seuerinj de Antibaro, qui cum ballis quatuor pannorum Flandrie, valoris ducatorum ultra VI. mille, de ratione domini Pangratij Justiniano nobilis Venetiarum civis, quas ex Curzola Ragusium portare debebat, fugiens iuit Antibarum, et licet vayvoda Altomanus verbis dicat, velle eum sive pannos predictos restituere, tamen nihil hactenus haberi potuit, et si magna instantia pluries fuerit requisitus idem Altomanus pro dicta restitutione; petitur ergo restitutio dictorum pannorum.

Item quia post declarationem in Cataro concorditer factam de confinibus Ca-

tari, ut patet literis super inde scriptis, et sigillatis, Negusi subditi Jurasevich, occuparunt de territorio dominij Venetiarum, in tribus locis intus confinia de versus castrum Catari, petitur: quod confinia conserventur et manuteneantur, et quod predicti Negusi cogantur restituere domino comiti Catari, nomine il. dominij Venetiarum, omnes recolectas et emolumenta, quas et que quomodolibet habuerunt, et colligerunt super dictis terrenis, sive territorijs.

Item existentibus in portu Budue barchis duabus Catari, Buduanij eas ceperunt, pro quibus damnificati fuerunt Catarini de yperperis VI. centum; de quibus licet vayvoda Altomanus fuerit sententiatus per oratores illustris domini despoti, nihilque tamen haberi aliquod potuit, petitur ergo cogi, predictum Altomanum, ad exbursandum et solvendum Catarinis sine alia dilatione predicta yperpera sexcenta.

Item existente in portu Antibari, propter maris tempestatem, navigium unum domini Antonij Arimondo nobilis civis Venetus, quia predictum navigium lesionem receperat, et aqua illud intrabat, factor predicti domini Antonij Dulcignum fuit pro hominibus et barchis, et cum maris tempestas cessasset adeo quod navigium predictum suum sequi potuisset viagium, quia provisiones debite facte fuissent, venerunt Buduani cum

zopolis et barchis, et armizium ipsius navigii inciderunt, per modum quod navigium amplius recuperari non poterit, derobantes omnes res, mercantias et havere ipsius navigii; quod cum ab omni humanitate ac pietate declinet, erga Teucros ac piratas servari non debebat; petitur ergo restaurum damnorum dicti navigii, que non computatis aliis pluribus incomodis, ascendunt summam ducatorum mille ducentorum.

Item quia alias per Buduanos acceptus fuit brigantinus unus Alvisii Donato de Venetiis, cum omnibus corredis et rebus in illo existentibus, et ill. dominus despotus ordinaverit dictum brigantinum et bona omnia debere restitui, dictus Alvisius misit ex Scutaro homines et marinarios ad accipiendum brigantinum, quem habere non potuit, quia Altomanus non permisit literas ill. domini despoti adimpleri; petitur restaurum dicti brigantini, et rerum, que in illo erant, ac ducatos decem, quos idem Alvisius expendit in marinarijs et hominibus suprascriptis.

Item de pratis Scutari furati fuerunt equi duo domini Andree Marcello, tunc comitis et capitanei Scutari, circa finem regiminis sui, per Marchiam de Hibaba hominem vayvode Altomani, et licet Altomanus vayvoda sciret, quod Osdroia unum illorum equitabat, et alium vendiderant in monte di cervo, nunquam tamen potuit

dictus dominus Andreas ab ipso Altomano jus habere, petitur ergo restaurum valoris dictorum equorum.

Item petitur cogi Juraseuich ad restituendum valorem quinque bouum, quos ipse per vim accepit a Desmo ex Pastrovichis, subdito s. dominii Venetiarum.

Item quia Jurasevich, et Negusi subditi sui in dies ascendunt, facientes multas novitates supra territorio Catari, et de predictis facta fuerit querella Altomano vayvode, petendo jus, et ipse semper responderit, non esse superiorem dicti Jurasevich, adeo quod jus nunquam potuerit haberi, petitur ideo talem provisionem fieri per ill. dominum despotum, quod facientibus dicto Jurasevich vel hominibus aut subditis suis, aliqua damna vel violentiam, jus habeatur et omnis scandali et erroris recidetur occasio.

Item petitur servari et adimpleri omnia, que per oratores ill. domini despoti, videlicet Nicolam Vitomir et Nixam cancellarium qui fuerunt Catari, promissa fuerunt; sicut patet per eorum literas et scripturas sigillatas.

Promisit illustris dominus despotus ad omnia suprascripta exequenda, mittere ad partes Zente duos speciales suos nobiles, qui omnibus damnificatis justitiam facient cum complemento satisfactionis, secundum juris ordinem t ecapitulorum pacis continentias. Petit

nihilominus prefatus illustris dominus despotus, ut prefatus dominus Nicolaus orator etc. precipiat omnibus comitibus et rectoribus prefati illustrissimi dominij in partibus Zente constitutis, ut omnibus damnificatis prefati i. domini despoti, licet hic non sint scripti et nominati, justitiam facient cum complemento debite satisfactionis, secundum juris ordinem et capitulorum pacis continentias. Qui dominus Nicolaus orator etc. libenti animo, nomine quo supra promisit se facturum, et cum effectu adimplecturus, ratione pacis et concordij convenientia requirente.

Commemoriale XII. ch. 149.

CCCCV. 1436. 26. Martii, ind. XIV.

Привилегія на властелство Млетачко, кою дуждъ Францешко Фоскари дає Србскомъ деспоту Ђорђу Бранковићу и нѣговимъ наслѣдницима. (Скраћено).

Privilegium illustris et magnifici domini Georgii, dei gratia regni Rassie despoti ac domini Servie etc. ad honorem maioris consilii, cum filiis et heredibus legitimis.

Franciscus Foscari dei gratia dux Venetiarum etc. Universis et . . . . . affectum. Ducalis benignitas . . . . . tanto personas illustres excellentiae ac dignitatis honore conspicuas maioribus prevenire studet honoribus

et gratioribus ampliare favoribus, ipsarumque votis eo liberalius conformari, quanto ducatui nostro sinceritate fidei et affectionis magnitudine promptiores omnimode se ostendunt. Cum itaque illustris et magnificus dominus Georgius, dei gratia regni Raxie despotus ac dominus Seruie etc. intensam affectionem, quam per retrolapsa tempora nec minus in presenti nostre reipublice habuit et habet, multipliciter ostenderit in cunctis, quae ad nos ducatum nostrum, singularesque personas ducatus eiusdem spectant et pertinent, liberaliter et laudabiliter se promptissimum exhibens et ostentans, amicabilibus requisitionibus nobis sua parte porrectis, per virum nobilem Nicolaum Memmo, dilectum civem nostrum oratoremque a presentia ipsius illustris domini despoti nuperrime redeuntem et exposcentem, quod eundem illustrem dominum suosque filios legitime procreatos et procreandos, dignaremur ceterorum nostrorum nobilium nostri maioris consilii numero aggregare, ut beneficio et preeminentia nostri maioris consilii, aliisque dignitatibus privilegiis et libertatibus, quibus nobiles nostri de nostro maiori consilio perfrui dignoscuntur, ipse et prefati eius filii gratiosius congauderent. Nos alacriter et liberaliter annuentes attendentesque eiusdem illustris domini Georgii sinceram affectionem, ferventisimam devotionem atque benivolentiam, no-

tum vobis fieri volumus universis per huius nostri privilegii paginam et tenorem, quod omni juris consiliorum et . . . . . servata, eundem illustrem dominum Georgium cum eius filiis et heredibus ex eo legitime descendentibus, in Venetos et cives nostros ac de numero nobilium nostri maioris consilii recepimus atque recipimus, et Venetos et cives nostros ac de nostro maiori consilio fecimus et facimus, et pro Venetis et civibus nostris ac nobilibus de nostro maiori consilio in Venetiis et extra ubilibet habere et haberi volumus pariterque tractari, ipsos sincere . . . . statuentes, quod deinceps eisdem libertatibus, beneficiis, gratiis, preeminentiis, honoribus, jurisdictionibus et immunitatibus, quibus alii Veneti nobiles de nostro maiori consilio gaudent et perfrui dignoscuntur, idem illustris et magnificus dominus Georgius et sui filii et heredes, ut supra in Venetiis et extra ubique plenissime gaudeant et utantur. In quorum omnium fidem testimonium et evidentiam pleniorem, presens privilegium fieri jussimus et bulla nostra aurea pendente muniri. Datum in nostro ducali palatio, anno dominicae incarnationis, millesimo quadringentesimo trigesimo sexto, mensis Martii die vigesimo sexto, indictione XIIII.

Liber privileg. II, charta 20.

CCCCVI. 1436. indict. XIV. 15. Maii.

Привилегія коіомъ дуждъ Млетачки потврђуе Стефану великомъ войводи Босанскомъ, кућу у Котору и шестъ стотина дуката годишнѣгъ доходка одъ Котора, као што е имао и нѣговъ стрицъ Сандалъ.

Copia privilegii magnifici domini Stefani magni vaivode Bossine, pro domo Catari, ac ducatos VI centos.

Franciscus Foscari dei gratia dux Venetiarum etc. Memores bone amicitie et benivolentie, qua magnificum et potentem dominum Sandalum magnum vayvodam Bossine complectebamur, eam benivolentiam cum suis posteris non solum conservare sed augere disponimus. Idcirco profectis ad nostram presentiam spectabilibus, et egregiis viris Prebislao Poualich milite, et Grubico de Pruchinich oratoribus magnifici et potentis domini Stefani magni vaivode Bossine etc. nepotis ejusdem domini Sandali, inter cetera petentibus, quod sibi dari et assignari facere deberemus domum, quam dictus dominus Sandali habebat et possidebat in Cataro, et quod dentur singulis annis eidem vaivode Stefano a camera nostra Catari ducati sexcenti, sicut habebat prefatus dominus Sandali, tenore presentium universis et singulis tam presentibus quam futuris, facimus manifestum, quod sumus contenti, quod dicta domus de

Cataro sit ipsius domini vaivode Stefani, et suorum heredum; et similiter quod pro se, et suis heredibus de cetero habere debeat anuatim ducatos sexcentos a camera nostra salis Catari. Eodem domino Stefano, et heredibus suis, tenentibus loca et dominium, que ipse dominus Sandali tenebat, facientibus quoque ipsis, quod caravane et turme per totum eorum dominium possint ire libere, et alio quo voluerint, sicut tempore ejusdem domini Sandali faciebant, pro sua comoditate cum quibuscumque suis bonis et mercantiis, nec non observantibus reliqua omnia, que idem magnificus dominus Sandali debebat observare, vigore privilegii alias per nos facti in MCCCCXXIII die XVI mensis Februarii indictione secunda. Quod privilegium per nos primo factum et concessum suprascripto domino Sandali, dominis Volcham et Vulcho fratribus, ac eidem tunc comiti Stefano nepoti, nunc magno vaivode Bossine, per hoc nostrum privilegium confirmamus, ut ab ambabus partibus debeat inviolabiliter observari. In quorum omnium fidem presens privilegium fieri jussimus bulla nostra aurea comunitum. Data in nostro ducali palatio, die quinto decimo mensis Maij, indictione XIV, millesimo quadringentessimo trigesimo sexto.

Comemoriale XII. ch. 159.

CCCCVII. 1439. 2. Januarii.

Одговоръ посланицима Српскогъ деспота Ђурђа Бранковића, на четири предложене точке.

Quod oratoribus illustris domini despoti Rassiae, qui uti relatum fuit huic consilio per seressimum dominum ducem, quatuor exposuerunt; primo videlicet, quod nos rogat ut precio eis consentiamus locum Dulcigni. — Secundo, quod provideamus, quod si veniret et redducere vellet se, filios et familiam suam, in terris nostris, ei praebeatur receptus. — Tercio, quod provideamus ut habeat ducatos mille, quos annuatim habere debet; et quarto nos advisat de pratica quam tenet habendi regnum Hungariae, et si dictum regnum habebit, deliberat esse bonus amicus noster; respondeatur, cum illis bonis verbis, quae collegio videbuntur, honestando quod non possumus ei vendere Dulcignum, et quod mandabimus, quod veniente eo, vel familia sua in terris nostris, ei detur receptum; et mandabimus comiti Scutari, ut det ei id quod habere debet; et demum regratietur de his, quae nobiscum de factis suis comunicavit, et de bona dispositione sua, dando sibi bona verba.

Et quia hic sunt oratores Catarini, supplicantes ut accipiamus Buduam ac Zentam et alia loca Albaniae dicti domini despoti, ne ad manus Turcho-

rum perveniant, cum non sit potens ea sustinere, procuretur intelligere a dictis oratoribus, intentionem dicti despoti de locis suprascriptis, si ea tenere non posset, cum illis verbis, quae collegio videbuntur.

Secr. cons. rog. Lib. XV. ch. 7.

CCCCVIII. 1439. 15. Aprilis.

Одговоръ посланицима кнеза Стефана синовца Сандаловогъ, кои заитеваю градъ Которъ.

Quod oratoribus comitis Stephani, nepotis condam Sandali, qui venerunt ad nostram praesentiam, et post verba generalia, petunt civitatem nostram Catari, quam asserit fuisse quondam dicti Sandali, patrui sui, et loco ipsius se offert nobis dare Narentam; respondeatur, quod habemus ipsum comitem Stephanum in bonum fratrem et amicum singularem, et semper vellemus ea facere posse, quae grata et accepta ei forent; sed declaramus eius magnificentiae, quod Catarinenses sponte se submiserunt nostro dominio cum promissione, quod illos sub nostro dominio conservaremus, quare intelligere potest, quod non possemus dictam civitatem sibi tradere, sine diminutione honoris et fidei nostrae, et certi reddimur quod eius magnificentia nolit nisi ea, quae salva honestate facere possimus, sicut nos ab eo etiam nolemus nec requireremus. Et propterea ei libeat nos habere excusatos, nam nunc

et in futurum eum habere et tenere volumus in bonum fratrem et amicum praecipuum. Et cum his et aliis verbis, quae videbuntur, honestetur excusatio nostra. Et ex nunc captum sit, quod per collegium expendi debeat in exeniis praedicto comiti Stephano fiendis, id qud ipsi collegio videbitur, non excedendo valorem eorum, quae idem comes Stephanus nobis praesentari fecit.

Secr. cons. rogat. Lib. XIV. ch. 195.

CCCCIX. 1439. 23. Aprilis.

Одговоръ посланику Србскогъ деспота, захтевающегъ градъ Улцинъ.

Quia huc venit quidam orator illustris domini despoti Rassiae petens ut ei dare velimus locum Dulcigni, sibi respondeatur in consimili forma verborum, qua nos excusavimus oratori comitis Stephani, non dando eis Catarum. Et excusatio capiatur, quod non possumus ei assentire locum ipsum cum verbis opportunis et necessariis.

Secr. cons. rogat. Lib. XIV. ch. 196.

CCCCX. 1440. 30. Maii.

Наредба како да се дочека и прійми Србскій деспотъ Ђурђе, кои долази у Млетачку область Истрію.

Cum locumtenens Istriae scribat per litteras suas, habuisse a quodam cancellario illustris domini despoti nun-

tiatum, ipsum dominum despotum cum uxore et familia venturum esse ad loca nostra; et subiungit idem locumtenens habuisse, quod idem dominus despotus venturus est cum equitibus mille quingentis, et hodie esse debet ad Clusam, et petit ipse locumtenens mandatum, quia non permittet ipsum dominum despotam ingredi Istriam sine mandato nostro; vadit pars, quod respondeatur ipsi locumtenenti in hac forma:

Recepimus litteras vestras datas 28 praesentis, cum inclusis in eis litteris cancellarii illustris domini despoti Rassie, et intelleximus ea, quae dicitis de ipso domino despoto sensisse a Bartholomeo a Cisterna, et vobis mandamus, ut subito receptis praesentibus, mittere debeatis ad ipsum dominum despotum, quatvor aut sex notabiles personas de inde, cum ordine et mandato, quod suae excellentiae dicant, quod habentes eum in verum et carissimum fratrem, intendimus et disponimus, quod in territorio nostro venire et stare possit, uti in propriis, quodque optavissemus suum perscivisse adventum, ut eius excellentiam honorare potuissemus, ut est mentis et intentionis nostrae, et quemadmodum convenit nostrae bonae amicitiae et fraternitati. Quodque habita notitia de eius adventu, iussimus in continenti, quod in Patria *) illa libere intrare permittatur, et iussimus

*) Овако, а вальда треба Istria?

eos cives obviam sibi mitti, qui excellentiam suam in dicta Patria introducant. Et debeant ipsi cives nostri societatem suam allogiare per ea loca nostra, quae ei videantur. Et ipsum vero dominum d e s p o t u m cum familia sua et nobilibus eius, in numero tamen convenienti, allogient in illis terris nostris, quae magis ei gratae sint, habendo tamen semper advertentiam ad securitatem locorum nostrorum, et specialiter ad locum C l u s a e, et quod ipse commode allogietur et habere valeat sibi necessaria. Cum autem appropingvabitur ei obviam ire debeatis, si comode ire poteritis, et eum visitare et honorare, et in colloquiis quae cum excellentia sua habebitis, ei declarare debeatis, quod ad eius praesentiam subito missuri sumus de nostris nobilibus, pro honorando suam excellentiam; et volumus ut ei praesentare debeatis in rebus comestibilibus pro libris ducentis parvorum, de pecuniis nostris. Et dare vobis debeatis operam intelligendi quid sit facturus, videlicet, si est huc venturus, et quando, et cum quanta est societate, et qualiter associatus et in ordine, et de omnibus subito per proprium caballum nos advisatis.

Et essemus contenti quod si posset fieri absque quod retardaretur introitus praefati domini d e s p o t i in Patria, in numero dictorum nobilium mittendorum o b v i a m suprascripto d o m i n o d e s p o t o, essent de

Castellanis, de civibus Utini, ac de civibus civitatis Austriae.

Et ex nunc captum sit, quod per collegium elligantur et mittantur duo nostri nobiles, oratores nostri ad dictum dominum despotum, ad visitandum excellentiam suam, cum illa commissione, quae conveniens sit.

Secr. cons. rog. Lib. XV. ch. 24.

CCCCXI. 1440. 10. Junii.

Одговоръ посланику Србскогъ деспота, кои ште да га Млетачке галіе превезу у Албанію.

Quod sapienti viro Nicolao de Cataro, cancellario et oratori illustris domini despoti Rassie, ad requisitionem galearum et navigiorum nostrorum, quae eum conducant in Albania, respondeatur: quod revera singulariter affecti sumus suae excellentiae et sumus semper parati in cunctis possibilibus alacri animo complacere; quodque videri fecimus in arsenatu nostro, et non reperimus nos ad praesens habere nisi galeam unam, aptam ad conducendum equos, quam parati sumus ad omne eius beneplacitum sibi dare, ut conducat excellentiam suam ad loca sua Albaniae, et si plura navigia habere vult, potest cum civibus et subditis nostris, prout necesse ei videtur convenire, nam amplam eis licentiam exhibebimus suae excellentiae in hoc serviendi.

Secr. cons. rogat. Lib. XV. ch. 25.

CCCCXII. 1440. 25. Junii.

Одговоръ посланику Србскогъ деспота, заитеваюћегъ градъ Улцинь, и да Млетчићи пошлю посланичтво Турчину, кое ће посредовати између деспота и султана.

Quod oratori illustris domini despoti Rassie, super requisitionibus quas facit, pro parte praefati domini despoti, tam ut assentiamus ei ad tempus locum nostrum Dulcigni, quam etiam quod mittamus nostram ambaxiatam ad Turchum, respondeatur: quod novit deus quod fraterne diligentes excellentiam suam, optamus semper facere de rebus sibi gratis et acceptis; et si hucusque distullimus spectabilitati suae respondere, hoc processit quia quaesivimus et voluimus videre, si modus esset, quod possemus, ut supra diximus optare, excellentiae suae complacere. Et habita bona consideratione dicimus, primo non posse sine offensione honoris et fidei nostrae de facto Dulcigni complacere, quia expresse esset contra ea, quae promisimus illis de Dulcigno.

Et circa factum legationis nostrae mittendae ad Turchum, omnibus consideratis non videmus, propter certos iustos et rationabiles respectus, suae excellentiae complacere, et honestando in hoc nostrum dominium cum illis verbis, quae dominio videbuntur, dicatur, quod rogamus praefatum

dominum despotum, ut nos habere velit merito excusatos.

Alii volunt: quod respondeatur ad factum Dulcigni ut superius continetur; et ad factum legationis mittendae ad Turchum, dicatur, quod optantes ei ut praediximus complacere, contenti sumus, si ei placet mittere unum nostrum oratorem ad Turchum, pro interponendo nos, pro concordando excellentiam suam cum ipso Turcho, qui orator noster vadat cum illa familia, quae honesta sit, et cum muneribus, ad omnes expensas suae excellentiae, ut petiit; et ipsum oratorem eligemus per nostra consilia. Nam obstantibus ordinibus nostris aliter facere non possumus.

Secr. cons. rogat. Lib. XV. ch. 27.

CCCCXIII. 1440. 13. Septembris.

Одговоръ посланицима Стефана великогъ войводе Босанскогъ, на више ньови предложеня.

Quod ad ea quae retulerunt spectabiles oratores magnifici domini Stephani magni vayvodae Bossine, parte domini sui nostro dominio, sicut per serenissimum dominum ducem relatum est huic consilio, respondeatur:

Ad partem per quam petunt, ut cum dictus dominus vayvoda Stephanus intendat facere vindictam suam, de iniuriis sibi

illatis per comitem Maticonem, sibi porrigamus favores nostros, contra ipsum comitem Maticum. Quod considerata singulari benivolentia, quam habemus ad ipsum magnificum vayvodam Stephanum, libenter vellemus posse sibi in hac sua requisitione satisfacere. Sed sicut notum est, sumus in treuguis cum corona Hungariae, et loca quae tenet idem comes Matico sunt coronae Hungariae; ideoque salvo honore nostro, non possemus complacere dicto magnifico vayvodae Stephano, quem rogamus ut nos merito excusatos habere velit.

Ad requisitionem vero, quam faciunt nobis de civitate nostra Catari dicimus, quod etiam in hoc contenti essemus posse complacere et rem gratam efficere dicto magnifico vayvodae Stephano, sed attento, quod quando habuimus dominium ipsius civitatis, promisimus illis civibus et subditis nostris, quod nullo unquam tempore, ipsos alienaremus ab dominio et protectione nostra, non videtur nobis posse contravenire et contrafacere promissionibus nostris, et justificetur hoc cum. his et aliis pertinentibus verbis et rationibus, sicut melius fieri poterit.

Ad tertium per quod petunt, ut mittamus ambaxiatam nostram ad Teucrum, ad recomendandum ipsum magnum vayvodam Stephanum; respondemus: quod si occurret quod mittere habeamus ambaxiatam

nostram ad ipsum Teucrum, erimus libenti animo memores requisitionis suae, ac ipsum vayvodam Stephanum stricte et efficaciter recomendabimus Teucro.

Ad quartum capitulum, per quod requirunt, ut concedamus salvum conductum nostrum Stephano Maramonte, veniendi ad terras nostras etc. dicimus, quod habito respectu ad illa quae idem Stephanus, dum esset in his partibus Lombardiae in nostris servitiis, contra fidem et promissiones suas contra nos attentavit, non videtur nobis sibi concedere salvum conductum praedictum.

Super ultimo capitulo, per quod petunt rebelles ipsius vayvodae Stephani de terris nostris Dalmatiae licentiari etc. dicimus, quod ut complaceamus dicto magnifico vayvodae Stephano, parati sumus licentiari facere rebelles suos de terris nostris Dalmatiae et Albaniae; ideoque oratores ipsi nobis in scriptis dare possunt nomina rebellium praedictorum, quum scribemus et mandabimus rectoribus nostris illarum partium, ut licentiari faciant rebelles praedictos.

Verum ex nunc captum sit, quod dictis oratoribus vayvodae Stephani fieri debeat unum donum, quod equivaleat illi, quod nostro dominio praesentarunt.

Secr. consil. rog. Lib. XV. ch. 41.

CDXIV. 1440. 17. Decembris.

Одговоръ посланику краля Пољскогъ и Угарскогъ, тичући се Турака, великогъ войводе Босанскогъ Стефана, и кнеза Матка. (Кратакъ изводъ.)

Respondeatur oratori serenissimi regis Poloniae et Hungariae, quod parati sumus cum eo bonam pacem et amicitiam observare, sicut habuimus cum imperatore Sigismundo. . . .

Comiti Maticoni non possumus dare auxilium contra comitem Stefanum, ad recuperandum castrum ei ab eodem ablatum, quia promisimus esse neutrales; — ad factum Teucrorum, notum est orbi, quanto nostro damno et effusione sangvinis fecimus guerram Turcis, sine alicuius subsidio, et tandem videntes nos esse solos, quasi coacte devenimus cum eo ad pacem, cui nunc contravenire non possumus, sed cum tempore poterit fieri. — Comiti Maticoni permittetur extrahere ex Venetiis veretonos, pulverem et munitionem, etiam bombardas, sed caute et secretae, ut videamur neutrales etc.

Secr. cons. rogat. Lib. XV. ch. 57.

CCCCXV. 1441. 21. Februarii.

Одговоръ посланику Рестоя Коморника краля Босанскога, на нѣгово предложенѣ и молбу.

Quod prudenti viro Jacobo Testa de Tragurio, qui huc venit pro parte Res-

toie camerarii serenissimi domini regis Bossine, et ut pridie relatum fuit huic consilio per serenissimum dominum ducem, dicit ipsum dominum regem Bossine optare et nos rogare, ut consentiamus, quod possit quando opus sibi videbitur, mittere in aliqua terrarum nostrarum havere suum, et personaliter etiam venire cum familia sua, et offert nobis illud regnum regendum nostro nomine, palam vel occulte ut nobis placet, et vellet arma et alias munitiones de locis nostris posse habere etc. respondeatur:

Quod sumus contenti ut revertatur in Bossinam ad dominum Restoia, et ei nostri parte dicat, quod habemus ipsum serenissimum dominum regem in honorabilem fratrem, et contentissimi sumus, ut in hac nostra civitate et in illa civitatum nostrarum, quae suae serenitati magis placeat, possit ad libitum suum mittere havere suum, ac etiam personaliter et cum familia sua se reducere, quoniam semper bene videbitur et tractabitur, et parati erimus quotiescumque ei placebit, facere sibi nostros salvos conductus et patentes litteras, ac omnes illas cautiones, quae suae serenitati videantur.

Ad oblationem autem regni praedicti dicat, quod cognoscimus hoc procedere ex multa affectione, quam ille serenissimus dominus rex ad nostram habet rem publicam, et multa fide, quam de nobis facit,

et eidem quantum plus possumus regratiamur, et dicimus quod singulariter eius serenitatem diligimus et summopere optamus, ut in regno et dominio se conservet. Et ex nunc contentamur, quod de hac nostra civitate libere extrahere possit munitiones ei neccessarias et ipsas in regnum suum conduci facere, ut valeat regnum et dominium suum praedictum defensare.

Secr. cons. rogat. Lib. XV. ch. 113.

CCCCXVI. 1441. 28. Octobris.

Наставленѣ за капетана и кнеза Скадарскогъ, како да се влада према кнезу Стефану, кои е почео основати землѣ и градове Српскогъ деспота. (Скраћено.)

Comiti et capitaneo Scutari.

Sensimus a comite nostro Catari, quod comes Stefanus pretendit occupare loca Albaniae, quae supposita erant domino despoto Rassie, iamque concors est et intelligentiam habet cum Jurasevich, et ingressus est Zentam superiorem, et quod propterea omnia loca, quae praedicti domini despoti erant, in magna sunt trepidatione; quae quidem nobis minime placent, nam nollemus ipsum comitem Stefanum eadem loca habere. Et quia iustissimam causam habemus ad hoc obviandi, cum ut scire debetis, per capitula pacis, quam habebamus cum condam despoto Stefano et successive cum praesenti despoto Georgio, tenemur, quociescun-

que praedicta loca sua opprimerentur, eis de gentibus subvenire, volumus et vobis mandamus . . . . quod cum eo numero equitum, qui vobis conveniens et honestus videatur, vos conferre debeatis ad expensas nostras Buduam, Antibarum et ad alia loca Albaniae, quae erant praedicti domini despoti, et eos hortari, ut sint boni et constantis animi, quoniam deliberavimus vos mittere ad praedictum comitem Stefanum . . . . . quod desistat a novitatibus eis inferrendis; quod si fecerit bene quidem, quando vero non, parati sumus eos sub protectione nostra recipere et defensare; . . . . et si videbitis, quod hoc eis placet et quod sint contenti venire ad obedientiam nostram, ... debeatis ire ad comitem Stefanum, et aliter non . . . cum veneritis ad praesentiam comitis Stefani . . . dicatis, quod eum habemus in bonum filium et amicum . . . . et propterea quanto maior et potentior esset, tanto magis nobis placeret, dummodo esset cum honore nostro, — sed ut potest audivisse habemus pacem factam cum condam despoto veteri et confirmatam per praesentem dominum despotum, et inter cetera per capitulum expressum conventum est, ut si loca sua Albaniae oprimerentur, eis cum gentibus nostris subvenire teneamur et eis sucurrere; quam ob rem intendentes ut semper fecimus fidem nostram inviolabiliter observare, magnificentiam suam requirimus et

precamus, quod pro amicitiae et amoris nostri conservatione, utque cesset omnis materia scandali, ei placeat loca praefati domini despoti non molestare, et si quem ex subditis domini despoti iam sub se accepisset, eum liberare, quoniam ut praediximus, non possemus aliter facere, quam cum gentibus et viribus nostris ipsis locis favere et subvenire.

Et si ipse comes Stefanus contentabitur bene . . . . . debeatis cum sua bona licentia redire Scutarum et nos de omnibus advisare.

Si vero idem comes Stefanus se excusaret et nollet se abstinere ab intromissione dictorum locorum Albaniae, volumus quod ei dicatis, quod tale non expectabatis responsum . . . . et quod non possumus aliter facere, quam pacta quae cum dicto domino despoto habemus observare, et locis praedictis subvenire; et sumpta a sua magnificentia licentia, vos intelligere debeatis cum comite nostro Catari, et in dei nomine, loca praedicta domini despoti sub obedientia et protectione nostra accipere, et ad custodiam et defensionem eorum facere omnes provisiones vobis possibiles, et de his quae executus fueritis, nos omni cum celeritate possibili duplicatis aut etiam triplicatis litteris vestris advisare.

Secr. cons. rogat. Lib. XV. ch. 101.

CDXVII. 1441. 2. Novembris.

Друго заключенѣ тичуће се кнеза Стефана и освоене одъ нѣга горнѣ Зете, области Србскогъ деспота. (Скраћено).

Alii volunt, ... hortentur Drivastum, Budva, Antibarum et alia loca Albaniae domini despoti, quae non se adheserunt comiti Stefano, quod sint constantes; ....

...et si se idem comes Stefanus excusaret iam intrasse partem Zentae superioris, et non posse eam deserere, dicere debeatis, quod quamquam de jure et honestate possemus et deberemus eam repetere, tamen habentes eum in filium carissimum, cupidi in his in quibus possumus suae magnificentiae complacere, contenti sumus quod ei remaneat de dicta Zenta superiori illa pars quam accepit, cum hoc, quod se obliget et promittat, non se impedire de reliquo et aliis locis, quae tenebantur per dominum despotum. .....

Secr. cons. rog. Lib. XV. ch. 102.

CDXVIII. 1442. 20. Martii.

Заключенѣ, наложити кнезовима Скадарскомъ и Которскомъ, да заузму долню Зету бившу областъ Србскогъ деспота, и послати тамо проведитора, комъ се дае уедно упутство. (Скраћено.)

Cum loca Albaniae et maxime Zentae inferioris valde faciant pro nostro dominio, ... in sensu partis captae die 19

mensis Decembris praeteriti, ... scribatur comitibus nostris Scutari et Catari, ut debeant acceptare sub nostro dominio omnia loca Zentae inferioris, quae fuerunt domini despoti, in quibus intelligantur Jurasevich . . . . et promittant omnibus, quod omnes offensae quas nobis fecerunt eis remituntur; . . . et si in specie Jurasevich, qui soli videntur vereri redire sub nostro dominio, redderent se difficiles, debeant ipsis promittere gratiam nostri dominii — et possunt eis promittere provisionem usque ducatos centum in anno.

Et ut hoc melius consequi possit, mittatur illuc provisor . . .

Comissio eiusdem provisoris:

Nos Franciscus Foscari dei gratia dux Venetiarum etc. Comittimus tibi . . . . . Marco Geno militi, . . . vadas noster provisor ad partes Albaniae, et esse debeas cum comite nostro Scutari aut Catari . . . et cum eo procurare de reducendo Zentam inferiorem sub obedientiam nostram . . . .

Et si . . . vobis necesse videbitur . . . . scribas Aleibego, sive magno Turcho, aut etiam comiti Stefano . . . et si se hic gravaret de huiusmodi nostra deliberatione . . . scribas quod ista loca nostra fuere, et nobis accepta per condam dominum despotum Stefanum, et de jure nobis

spectant, et etiam sub nostra obedientia, tanquam sub vero domino eorum redire volunt .... itaque honestissime ipsa accepisti, et ipse nullam causam habet quaerele; et si diceret quod fuerunt condam Balsae, et propterea ei spectant, dicas quod ea justissimo bello aquisivimus, a dicto condam Balsa, quia condam dominus Georgius pater suus, nobis dederat Scutarum et Drivastum, et ipse Balsa nulla legitima causa praecedente, praedicta loca nobis aufferre voluit .....

Si vero vobis videbitur scribendum esse etiam Aleibego, debeatis ei scribere, quod loca nostra fuerunt et nobis accepta per condam despotum Stefanum, et despotus Georgius illa nobis restituere voluit, et ipsa loca sub nostro dominio ... redire voluerunt ... nihilominus potestis intrare cum Aleibego ad praticam, et promittere ei usque ducatos V centum in annum. Et si contentabitur bene, si vero non, damus tibi libertatem scribendi magno Teucro etc. ....

Secr. cons. rog. Lib. XV. ch. 117.

CDXIX. 1442. 5. Aprilis.

Одговоръ посланицима краля Босанскогъ на више ньіови зактеваня и молби.

Quod ambassatoribus serenissimi domini regis Bossinae respondeatur.

Et primo ad primam partem per quam requirunt quod mittamus ad imperatorem Teucrorum unum nostrum ambassiatorem etc. Respondeatur: quod respectu singularis benivolentiae, quam habemus ad serenissimum dominum regem suum, nos vellemus in cunctis possibilibus suae serenitati complacere, sed considerantes imperatorem Turcorum nunc fuisse cum exercitu suo versus Hungariam, et ambassiatorem nostrum non posse ad illum propter disturbia guerrarum et pericula itineris, et propter suspectus Hungarorum, se conferre sine maximo periculo, non videmus modum, quo dictum ambassiatorem mittere possimus abiliter aut secure.

Ad partem per quam petit unam ex civitatibus nostris Dalmatiae, pro cuius concambio dabit unam ex civitatibus Bossinae etc. Respondeatur: quod serenissimus dominus rex praedictus debeat esse certissimus, quod nos vellemus sicut in prima parte sibi diximus, omnia possibilia facere, quae grata et placida sibi esse possint, sed nostrae civitates Dalmatiae habent a nostro dominio promissiones et privilegium, quo illis sub fide nostra promisimus, non dare nec alienare unquam illas alicui ullo modo, quare rogamus ut habeat nos excusatos, quia non videmus modum, quod cum honore nostro possimus in hoc suae requisitioni complacere. Certis-

simus tamen esse potest dictus dominus rex, quod ad quem cumque locum nostrum, tam Dalmatiae, quam aliorum locorum nostrorum se reduxerit, licet sit in manibus nostris, dictus dominus rex erit ita salvus et securus, ac si esset in quocunque loco suo proprio.

Ad partem per quam se offert, quod si per ea quae sentit, comes Stefanus attentaret contra statum nostrum, ipse dominus rex faveret nostro dominio etc. respondeatur, quod de hac optima ipsius domini regis dispositione erga nostrum dominium, quae non est nobis nova, sibi plurimum regratiamur, sed pro nunc illa oblatio non est nobis opportuna, sed si illa indigeremus, certi reddimur, quod sicut amicabiliter obtulit, ita amicabiliter attenderet.

Ad partem Turchi, qui svetus magnis pretendit adhuc maiora ad regnum suum, et etiam ad terras nostras Dalmatiae etc. respondeatur: quod certi sumus, quod serenissimus dominus rex praedictus, pro sua magna prudentia et optimis provisionibus, valde bene sciet et poterit illud regnum suum conservare et deffendere, sicut fecerunt serenissimi domini progenitores sui. Et attento etiam situ ipsius regni et conditione locorum et passuum, sua serenitas poterit ita bene munitionibus et aliis rebus providere sibi, quod nullo modo poterit dubitari; de locis autem nostris Dalmatiae dicatur, quod attenta pace, quam

cum ipso Turcho habemus et conditione locorum et etiam quod sunt ad marinam, nulla nobis occurrit dubitatio.

Ad partem munitionum, respondeatur, quod de quibuscumque munitionibus velent, contenti sumus ut hic se fulciant ad suum beneplacitum, et quod de hac nostra civitate consentiemus, quod de illis extrahent prout volent; sed de terris nostris Dalmatiae non possemus sibi complacere, cum in illis locis nostris civitatibus Dalmatiae, nullae aliae munitiones reperiuntur, quam illae quae sunt pro usu et custodia castellorum et civitatum praedictarum, de quibus similia non possent extrahi sine magno incommodo locorum praedictorum.

Ad partem mittendi in regnum suum aliquem nostrum nobilem, respondeatur, quod non videtur nobis quod sit opus mittere illuc aliquem nostrum et quod in hoc habeat nos excusatos.

Die eodem:

Cum pridie captum fuerit respondendi ambassiatoribus magnifici domini comitis Stefani, nonulli volunt ut responsio differatur . . . . sed captum ut respondeatur prout ibi est.

CCCCXX. 1442. 10. Aprilis.

Одговоръ посланицима кнеза Стефана, кои обоица обећаю Млетчићима, да ће пристати узъ ньи, ако се кнезъ Стефанъ зарати съ Млетцима.

Quod oratoribus comitis Stefani, quo-

rum quilibet se offert contra ipsum facere et esse cum nostro dominio, dicatur, separate tamen, quod audivimus bonam eorum intentionem, quae gratissima nobis est, eisque regratiamur et dicimus, quod intelligi non potest, qualiter res successura est, itaque unum magis quam aliud dicere non possumus, speramusque quod comes Stefanus in pace nobiscum stare volet; sed si oppositum sequeretur, erimus memores verborum suorum, et providebimus, ut noverimus esse opportunum.

Secr. cons. rog. Lib. XV. ch. 117.

CCCCXXI. 1442. 10. Aprilis.

Одговоръ посланицима краля Босанскогъ, кои нуде Млетчићима помоћъ Босанску противъ кнеза Стефана.

Quod oratoribus serenissimi domini regis Bossinae, qui dicunt videre nos devenire ad guerram cum comite Stefano, et pro parte domini regis praedicti offerunt nobiscum habere intelligentiam etc. dicatur, quod plurimum suae serenitati regratiamur, et huiusmodi eius oblationem acceptamus; sed quod speramus, quod ipse comes Stefanus in pace nobiscum stare volet, nihilominus quando aliter esset, de tali eorum oblatione, fraterne et cum singulari confidentia utemur.

Secr. cons. rog. Lib. XV. ch. 118.

CCCCXXII. 1442. 11. Junii.

Пуномоћіе и наставленѣ за Млетачкогъ посланика Марка Ђено, да може са кнезомъ Стефаномъ войводомъ Зетскимъ, и са Юрашевићима уговорити миръ. (Скраћено.)

Nos Franciscus Foscari dei gratia dux Venetiarum: committimus tibi nobili viro Marco Geno militi . . . quod te conferras Catarum et . . una cum Alviso Lauredano . . reperias te cum comite nostro Catari . . . Et quum res illarum partium multum quotidie variantur, nosque optamus plurimum viam concordii et pacis ac celeriter expedire illa negotia . . . nam galeas nostras in illis partibus tenere non possumus, sed alibi exercere disponimus, in libertate maioris partis vestrum relinquimus ad tractandum et habendum concordium cum comite Stefano vaivoda, ... vel ad concordandum vos cum quatvor fratribus Jurasevichiis, seu simul et semel tractare utrunque concordium . . .

Et si deliberabitis dare principium a quatvor fratribus Jurasevichiis, volumus, quod . . . detis operam cum eis ad bonum concordium devenire, possendo promittere . . . usque ad ducatos sexcentos de introitibus illarum partium Gentae inferioris et aliorum locorum, qui pervenirent ad obedientiam nostram . . . et in casu cum non possetis cum eis remanere concordes, ex quo

vellent, quod Stephaniça frater eorum esset capitaneus gentium illarum partium, contenti sumus in hoc illis etiam satisfacere . . et si etiam vellet idem Stephanica locum Budue . . . et aliter non possetis concludere cum fratribus praedictis, volumus antequam locus ipse perveniat ad manus comitis Stefani, quod illum sibi promittatis. Sequente autem dicto concordio volumus ut in bona gratia procedatis ad accipiendum loca Gentae inferioris.

Si vero deliberabitis dare principium ad habendum concordium cum comite Stefano, aut quia iam ingressus esset in Gentam cum favore dictorum fratrum Jurasevichiorum, aut ex aliis causis, volumus . . . quod . . . . te conferas ad praesentiam dicti comitis Stefani, cui . . dices . . quod satis admirati sumus de dispositione magnificentiae suae volendi occupare loca domini despoti Georgii, quum sicut ipse bene scire potest, nos alias iusto bello aquisivimus et habuimus loca ipsius despoti, quae tandem sibi restituere contenti fuimus, cum hoc tamen, quod in omnem casum ipsius despoti nobis remanere deberent, ideoque . . . requirimus eum . . . quod de locis praedictis . . . se impedire non velit . . .

Si vero dictus comes Stefanus perseveraret . . . in volendo loca praedicta, volumus . quod intrare debeas secum ad pra-

ticam concordii, faciendo omnem instantiam ut nostro dominio remaneant loca Drivasti et Buduae, ac alia loca quae elevassent nostra insignia sancti Marci, nam pro honore nostro optamus plurimum ut nobis habeant remanere. Si etiam hoc modo non posses devenire ad concordium, saltem procura quod loca Drivasti et Buduae nobis omnino remaneant.

Demumque si hoc etiam obtinere non posses, cum pacem et concordium plurimum exoptemus, ac pro dictis duobus locis cum ipso comite Stefano bellum habere non disponimur, contenti sumus, quod sibi dimitantur duo loca praedicta. . . . . .
. . . . . .

Verum si secuto concordio cum suprascriptis Jurassevichiis, videbitur maiori parti vestrum, quod tu provisor te conferre habeas ad comitem Stefanum, ad tractandum secum concordium, sumus contenti, quod procures . . ad bonum concordium devenire, procurando quod loca Gentae inferioris ac Drivastum nobis remaneant, non restando tamen propter locum Antivari, qui est in manibus ipsius comitis Stefani, ad ipsum concordium devenire. . . . . .

Secr. cons. rog. Lib. XV. ch. 124.

CCCCXXIII. 1442. 19. Junii.

Наставленѣ за Млетачке комесаре, тичуће се мира са кнезомъ Стефаномъ войводомъ Зетскимъ. (Сраћено.)

Quod scribatur ser Ludovico Lauredano capitaneo Culfi, ser Marco Geno militi provisori ad partes Albaniae et ser Petro Dalmario comiti Catari.

Post recessum vestrum de Venetiis occursum est quod unus ambassiator comitis Stefani venit ad praesentiam nostram, et per ea quae dominio nostro retulit pro parte ipsius comitis Stefani, idem comes videtur dispositus omnino habere cum nostro dominio bonam pacem, quoniam petiit veniam a nobis, si quid putamus quod fecerit contra nostrum dominium, et aperte conprehendimus per verba ambassiatoris praedicta, quod dictus comes remanebit contentus dimittere nostro dominio universam Gentam inferiorem et Drivastum; quapropter volumus et mandamus vobis, quod hanc materiam habendi totam Zentam inferiorem et Drivastum ac etiam Jurassevichios praticare debeatis ita prudenter et mature, quod sicut optamus res habeat locum . . . . . Quando autem . . . . . non possetis obtinere habendi universam Zentam praedictam et Drivastum ac Jurassevichios, in hoc casu ut non per-

datur tempus in longis praticis, debeatis observare ordinem vestrae comissionis.*)

Secr. cons. rog. Lib. XV. ch. 125.

CCCCXXIV. 1442. 15. Julii.

Наставленѣ за Млетачке комесаре, тичуће се уговора мира са кнезомъ Стефаномъ войводомъ Зетскимъ. (Скраћ.)

Quod scribatur capitaneo Culfi, comiti Catari et ser Marco Geno militi provisori in partibus Albaniae.

Ultimae litterae quas a vobis habuimus sunt diei secundi et tertii instantis, quibus de praticis habitis et omnibus aliis . . . remanemus plenissime informati. Et vobis respondemus . . . quod si poteritis cum comite Stefano ad concordium devenire cum hoc, quod ultro ea, quae tenebamus tempore despoti, nobis remaneant Drivastum et Budva cum salinis, ac etiam illi ex Jurassevichiis, qui sub obedientia nostra esse volunt, ad ipsam praticam attendatis et in dei nomine concludatis. . Ex tam tenendo hanc praticam, tam si comes Stefanus ad concordium praedictum devenire nollet, damus vobis li-

*) У едномъ писму овде на истомъ листу и дана истогъ веле:

Ben chel conte Stefano vaivoda sia intrado in la Zenta de soto per el mezo de Stefaniza Juras et contra la intencion di altri tre Jurasi etc.

bertatem, quando vobis videbitur, accipiendi loca Drivasti et Budue ac quemlibet eorum et etiam illos ex Jurassevichiis, quos habere poteritis . . . et attendere debeatis ad offensam dicti comitis Stefani et locorum et obedientium, per omnes illos modos, qui utiliores vobis videantur, declarantes vobis, quod longe citius vellemus ad concordium cum ipso comite Stefano devenire per modum suprascriptum, quam in gverra secum stare.

Et si omnes fratres de Jurassevichis ab obedientia nostra deviassent, et cum comite Stefano essent, et eorum aliquem habere non possetis, nihilominus accipere studeatis Drivastum et Buduam cum salinis, et cum omnibus subditis nostris et aliis quos ad favores nostros habere poteritis. . . . .

Et contenti sumus quod habendo Buduam, faciatis Metropolito illas promissiones, quae vobis videantur.

Demum vobis comiti Catari mandamus, ut omnibus modis possibilibus obviare studeatis, ne praedictus comes Stefanus salem per illum Culfum mittat.

Verum si devenietis cum comite Stefano ad concordium, provideatis per capitulum poni, quod non possit salem per aquam mittere.

Alii volunt . . pro obtinendo quod nobis remaneant Drivastum et Budua cum

salinis ac illis ex Jurassevichis, cum quibus concordes eritis, damus vobis libertatem . . . possendo dicto comiti Stefano . . promittere ad ducatos V. centum usque mille in anno, de introitibus Scutari, sicut dabamus domino despoto. . . . Et si etiam ita non possetis concludere . . damus vobis libertatem condescendendi, ut . . . alteruter dictorum locorum Drivasti et Budue, qui utilior vobis videatur, et vobis videatur obtineri posse. — Et tandem si facta omni possibili instantia hoc obtinere non possetis, damus vobis libertatem deveniendi ad concordium usque cum hoc, quod cum ipso comite remaneamus in illis terminis et conditionibus, quibus eramus cum despoto Georgio. Sed procurate ut idem comes Stefanus per capitulum promittat libere parcere his, qui pro nostro dominio contra eum se discoperuissent. . . . . etc.

Secr. cons. rog. Lib. XV. ch. 129.

CCCCXXV. 1442. 24. Julii.

Заключено послати некогъ кнеза Іована у Которъ, да ради противъ войводе Зетскогъ кнеза Стефана, на користь Млетчића.

Cum huc venerit ille comes Johannes, qui perantea fuit ad nostrum dominium orator pro comite Stefano, qui nunc videtur velle nobis inferre gverram in partibus Albaniae, qui comes Johannes solum

venit, ut sit cum nostro dominio, ad favores nostros contra dictum comitem Stefanum, et se offert ob hanc causam ire Catarum, sperans multa facere, cum asserat dominium dicti comitis Stefani quod alias fuit Sandalli, ad eum spectare; vadit pars, quod suprascripto comiti Johanni dicatur, quod sumus contenti quod vadat Catarum, et ei dentur ducati XXV pro expensis eundi, ac de accessu suo detur notitia capitaneo nostro Culfi, comiti Catari et provisori nostro in partibus Albaniae, et eis scribatur, quod ipsi comiti Johanni, de mense in mensem dent de introitibus nostris Catari, illam subventionem, quam eis videatur iuxta opera sua mereri.

Secr. cons. rog. Lib. XV. ch. 131.

CCCCXXVI—CDXXVII. 1442. 27. Julii.

Заповестъ капетану Кулфа и кнезу Которскомъ, да заузму Зету горню и долню, како е одтудъ изишао кнезъ Стефанъ; а кнезу и капетану Скадарскомъ да заузме Баръ и Дривастъ. (Скраћено).

Quod scribatur capitaneo Culfi et comiti Catari ac Ser Marco Geno militi et provisori in partibus Albaniae.

Remanentes copiose informati per litteras vestras diei XIIII. praesentis, de recessu comitis Stefani de Zenta et de conditionibus et terminis, in quibus totum illud paesium reperitur; cum nostro consilio rogatorum fidelitatibus vestris scribimus et man-

damus, quod in nomine domini nostri Jehsu Christi accipere debeatis impresiam universae Zentae inferioris et Buduae ac omnium passuum et aliorum locorum Zentae superioris, qui favere possunt ad securitatem et clausuram Zentae inferioris. Et pro bona executione impresiae dare debeatis tribus fratribus Jurassevich, aut illi eorum qui nostrae impresiae favebit, omnes illos favores, qui vobis videbuntur, posse prodesse ad obtinendam nostram intentionem, promittendo illi vel illis id quod per alias nostras vobis scripsimus et minus si fieri poterit, confirmando omnia praedicta et alia quae feceritis per scripturas et sacramentum, si erit necesse et vobis videatur. Et quia petunt XX pannos quarantinos, provideatis habere illos de Cataro aut Scutaro, qui comes Scutari habet mandatum a nobis mittendi illos vobis, advisantes vos quod sumus expedituri pedites CC. pro dicta impresia, sed tamen non desinite prosequi impresiam pro expectandis illis. Jussimusque comiti et capitaneo Scutari, ut se fortem faciat in lacu pro bona executione impresiae praedictae. Pro habendo autem Antibaro et Drivasto scribimus comiti et capitaneo Scutari, sicut per copiam quam vobis mittimus his inclusam videbitis.

Comiti autem et capitaneo Scutari scribatur et mandetur, quod accipere debeat im-

presiam Drivasti et Antibari, cum quibus dicit habere praticam, ut sub nostro dominio subiiciantur . . . . parcendo illis, qui olim contra nostrum dominium deliquissent, et promittendo de introitibus tamen dictorum locorum, si aliter quam per concordium haberi non possent, id minus quod poterit, illis qui dabunt loca praedicta. Et mittat capitaneo Culfi XX pannos . . . . Item debeat . . sollicitare et inducere Junch Otto provisionatum nostrum et alios principales homines paesii, ad favores et impresiam nostram, . . quoniam multum favere poterunt, si nobiscum essent. —

Insuper mandetur praedictis . . . . . quod omnes se simul intelligant. . . . . Verum si in illis partibus esset comes Stefanus aut alii suo nomine, cum quibus ad concordium venire possetis, sumus contenti quod veniatis ad concordium, habendo Buduam, Drivastum ac Jurassevichios et passus Zentae atque Antibari si poteritis. Sed si res paesii essent in tali termino et tam propicio ad veniendum sub nostram obedientiam, quali scribitis, in hoc casu persequamini aquirendo Zentam, prout superius vobis mandatur, avantagiando nostrum dominium vel per concordium vel aliter, prout utilius vobis videbitur pro nostro dominio.

Ceterum mandamus vobis, quod si aliquod concordium iam fecissetis cum comite Stefano, vel cum suis, illud integre debeatis

observare, et per hoc mandatum dicto concordio non contrafaciatis.

Secr. cons. rog. Lib. XV. ch. 132.

CDXXVIII. 1442. 5. Augusti, ind. V.

Капитулація области Дривастске, коя се доброволно покорила господарству Млетака.

Copia literarum patentium seu capitulorum terre Drivasti, pervente ad fidem et obedientiam illustrissimae dominationis Venetiarum, obtente per virum nobilem Franciscum Quirino etc.

Nos Franciscus Quirino pro serenissimo et excellentissimo ducali dominio Venetiarum etc. comes et capitaneus Scutari. Notum facimus singulis et universis has presentes inspecturis, quatenus nos existentes cum copiis prelibate dominationis nostre sub Drivasto apud ecclesiam sancti Nicolai sub civitate veteri, volentes exequi mandatum excellentissimi dominii Venetiarum, videlicet sponte vel vi accipere dominium predicte civitatis Drivasti, ne ipsa in manus infidelium deveniat, et inde maxima incomoditas et periculum omnibus Christicolis, et presertim civitatibus que sunt sub umbra excellentissimi dominij Venetiarum consequatur, nobiles et egregii viri civitatis Drivasti, videlicet: ser Bellacius Ungaro, ser Bellus Precalo judex, Theodorus Chilanzo judex, Johannes Bello, et ser Nicolaus Staputaro ac presbiter Pau-

lus notarius civitatis, cum aliquibus aliis civibus, accesserunt ad nostram presentiam, asserentes habere plenam auctoritatem et liberam potestatem a tota comunitate Drivasti, conditiones et pacta mecum ratificandi, et confirmandi infrascripta capitula; Primo videlicet ne prefata civitas eorum, ulla occasione vel culpa contracta per tempus preteritum debeat destrui vel ruinari a dominatione Venetiarum. Secundo, ut omnes confines civitatis et ville quos et quas habuit civitas eorum tempore preterito et sub regimine dominationis Venetorum, insuper omnia privilegia dictorum confinium ac villarum, quas eorum civitas habuit temporibus retrohactis, sint eis ratificata, et confirmata. Item ut omnia eorum statuta et reformationes sint confirmate. Item ut possint creare officiales eorum secundum consuetudines suas habitas. Item ut remittantur pene omnibus illis Drivastinis, qui aliquo modo vel aliquo tempore offendissent illustrem dominationem Venetiarum, ut sententie contra eos facte cancellentur de libris. Item ut omnes illi cives qui tempore despoti missi fuerunt in exilium, redeant in domos suas, et ut omnia bona eorum eis restituantur, que despot dominus eorum primus eis abstulerat, ut una omnes fideliter serviant dominationi Venetiarum. Item ut noster episcopatus habeat villam Ptistam cum omnibus suis pertinentiis,

pro ut habuit tempore elapso et sub regimine dominationis Venetiarum. Item ut abbatia nostra sancti Johannis de Stole habeat suos confines, quos primo tempore dominationis nostre habuit et aliis temporibus. Et ut dominatio Venetiarum prebeat omne auxilium et favorem ad sanctissimum patrem nostrum, ut semper in futurum abbas sit Drivastinus, et ut eum debeat confirmare prelibata dominatio Venetiarum. Item ut nostra ecclesia cathedralis, et ecclesia sancti Georgii, et tres scole maiores, videlicet: sancte crucis, sancti Georgij, sancte Marie sint exempte ab onere decimarum, prout antea fuerunt. Item omnes vinee plantate per Albanenses, vel alios forenses in nostris confinibus sint destructe, et extirpate, ut jubent et volunt statuta civitatis eorum. Item ne aliquis Albanensis vel forensis possit facere vel fabricare domos vel aliquid edificium in nostris finibus contra voluntatem nostram. Item ne aliquis Albanensis possit habere aliquam proniam vel in civitate, vel extra civitatem in nostris finibus. Item supra omnibus copiis tam civitatis, quam districtus Drivasti, missis ad servicium prefacte dominationis Venetiarum, sit caput et vayvoda civis Drivastinus. Item ne cives Drivastini teneantur ire ad hostem ultra unam dietam itineris, ne civitas denudetur suis defensoribus, et ne aliquis eam offendere possit. Item ut cives eorum post

hunc annum, usque ad duos alios annos sint liberi, et exempti a decimis bladi. Item ut omnia privilegia facta civibus Drivastinis a dominis eorum peremptorijs sint ratificata. Item omnis Drivastinus habens terram vel possessionem cum cartis vel instrumentis factis per notarios Scutarinos, debeat eas habere, si de jure debet habere. Item ut omnis civis Drivastinus de illis terris vel possessionibus quas habet in finibus et tenuta Scutari, debeat dare suas decimas in civitate Drivasti. Et e converso cives Scutarini de illis possessionibus quas habent in finibus Drivasti, teneantur dare suas decimas Scutari. Et hoc propter multa scandala que occurrunt. Item ne aliqua angaria sive collecta eis in futuram imponatur contra eorum statuta. Item Niegussi non possint umquam in futurum habitare in finibus Drivasti. Item omnes terre nostre comunitatis occupate ab aliquibus temporibus Sclavorum, restituantur comunitati, reservando jura omnium. Item ne cives Drivastini teneantur solvere aliquam dohanam ad sanctum Sergium, sicut semper fuit ex consuetudine. Item ut ser Bellatio Ungaro debeat satisfieri pro expensis ab eo factis in introitu domini despoti, de bonis ipsius despoti, videlicet vegetibus vel vino, vel si aliquid hic inveniretur. Item ut dominus Franciscus Quirino comes et capitaneus Scutari, juret nomine dominationis Venetorum, quod

prefata dominatio nunquam tradat civitatem Drivasti in manus alicuius alterius domini, sed ipsam pro se teneat, excepto domino despote, cui si ex voluntate dominationis procederet, possint eam restituere, non ligando in aliquo dominationem Venetiarum, sed ut semper hoc in libero arbitrio excellentissimi dominij Venetorum fiat. Quibus capitulis prepositis predicti cives promiserunt nomine suo, et nomine aliorum civium, civitatem suam dare prefate dominationi, et jurare omnes fidelitatem sancto Marco et dominio Venetorum. Quamobrem nos dictus dominus Franciscus Quirino comes et capitaneus Scutari, videns et considerans predicta capitula esse justa, licita et honesta, cum ab justis facile sit justa impetrare, omnia et singula suprascripta capitula nomine et vice dominationis Venetiarum promittit attendere et observare, et nullo unquam tempore vel occasione contrafacere vel contravenire, sed semper rata et firma habere, et nulla causa violare. Et dominus comes pro se et nomine dominationis Venetiarum juravit dictis civibus predicta pacta inviolabiliter observare. Cives autem juraverunt sancto Marco et excellentissimo dominio Venetiarum semper fidelitatem servare. Que omnia suprascripta capitula confirmata sunt et ratificata per dictum dominum Franciscum Quirino, primo ad honorem Dei et Evangeliste sancti Marci et laudem, honorem

et beneplacitum excellentissime dominationis, in presentia testium infrascriptorum, videlicet dominorum et nobilium Venetorum: Zacharie Contareno, Marci Cicognie, Fantini de cha de Pesaro, et civium Drivastinorum, videlicet ser Nicha Masiotis, ser Theodori Summa, et ser Michaelis Bello, et Petri Ungaro. Data Drivasti sub MCCCCXLII. Indictione quinta, die quinto mensis Augusti.

Ego Ambrosius de Sibenicho imperiali auctoritate notarius et cancellarius spectabilis et egregii viri domini Francisci Quirino, honorabilis comitis et capitanei Scutari, his omnibus interfui, et manu propria scripsi, ac sigillo sancti Marci ex mandato predicti domini Francisci roboravi.

Commemoriale XIII. ch. 159.

CDXXIX. 1442. 7. Augusti.

Наставленѣ за капетана Кулфа, и кнеза Которскогъ, тичуће се освоєня Зете долнѣ и горнѣ, и све землѣ, што є била деспота Ђорђа. (Скраћено.)

Ser Aluisio Lauredano capitaneo Culphi, et ser Petro Dalmario comiti Catari, et ser Marco Geno militi provisori in partibus Albaniae.

Scripsimus vobis intentionem nostram circa negotia illa, per litteras nostras datas 27 mensis Julii; postea vero recepimus litteras vestras datas 28 dicti mensis, quibus nobis denotastis omnia quae fecistis in execu-

tionem litterarum nostrarum diei XV. mensis praedicti, et inter cetera quod habuistis Buduam, quod nobis plurimum placet. Et quia dicitis misisse ad comitem Stefanum pro pace praticanda, dicimus quod libentius voluissemus, quod non misissetis, postquam recesserat. Sed attamen si pacem secum conclusissetis, illam volumus observare. Si vero ad conclusionem non devenissetis, quia comes et capitaneus noster Scutari scribit praticam habere cum illis de Drivasto et Antibaro, et cum Matagusiis et aliis quam pluribus Zentae superioris, volumus et vobis mandamus cum nostro consilio rogatorum, ut vos comes et provisor, quoniam per alligatas praesentibus vobis capitaneo scribimus, quod exequi habeatis, debeatis vos intelligere cum ipso comite et capitaneo Scutari, et si vobis . . . . . videbitur, posse loca suprascripta obtinere, in dei nomine persequi debeat ad accipendam totam dictam Zentam inferiorem cum locis suis suprascriptis, qui fuerunt domini despoti, prout iam per alias scripsimus, ac etiam si potest haberi Zenta superior, vel saltem passus, quibus Zenta inferior secura reddi valeat; et promittatur Matagusiis et aliis Zentae superioris id quod alias habere consveverant. Et est nostra intentio et vobis expresse mandamus . . . ut una res per unam solum manum praticetur . . et praeterea vellemus, quod

idem comes Scutari, dimisso loco sui viro nobili Andrea Venerio, camerario nostro, quia... de paexio et contratis illis plenam habet notitiam, equitet cum omnibus illis gentibus, quae adunari poterunt, ad accipiendum loca suprascripta Drivasti et Antibari, ac etiam ea, quae haberi poterunt de Zenta superiori, et quod si ei necesse videtur, descendat etiam ad partes illas, et vos comes et provisor persequamini praticam Jurassevichiorum.... et volumus quod vos... eatis et sitis insimul cum praedicto comite in castris, et etiam ab hac parte in castris exeatis et sollicitetis de locis istis versus Cataro accipere, aut stetis in Cataro ut vobis... melius videbitur; et iterum replicamus, quod taliter vos cum ipso comite Scutari intelligatis et taliter vos geratis, quod unus non impediat vel perturbet praticas alterius, sed omnia ordinate procedant.

Si vero videretis nostram non posse intentionem obtinere de omnibus locis quae tenebantur per despotum Georgium, in hoc casu sumus contenti, quod exequamini mandatum nostrum diei XXVII supradictum.

Pro favore autem illius impresie, vobis mittimus pedites CLX sub duobus comestibilibus sufficientibus et probis etc. . . . .*)

Secr. cons. rog. Lib. XV. ch. 134.

*) Ово исто писано в истогъ дана и кнезу и капетану Скадарскомъ.

CDXXX. 1442. 8. Januarii.

Наставленѣ кнезу и капетану Скадра, тичуће се освоєня Зете.

Cum per litteras habitas a comite et capitaneo Scutari, comes Stefanus vaivoda Bossine, qui hostiliter iverat cum exercitu suo prope Scutari ad tria milliaria, quaesivit eum de treuguis, quas fecit et postea fregit, nisi fiat bona provisio ante tempus novum, agenda nostri status in illis partibus faciliter potuerunt male pergere, quia dictus comes potentior rediturus est tempore novo, quo circa attentis conditionibus praesentis temporis, pro nostro dominio facit non habere querram in partibus praedictis, sed potius bonam pacem; vadit pars: quod scribatur et mandetur comiti et capitaneo Scutari, quod per illa media et per illas vias, quae discretioni suae videbuntur utiliores ac magis convenientes, facere debeat cum comite Stefano bonam pacem his conditionibus et capitulis, videlicet: quod civitatem Antibari quam dictus comes nunc possidet, habeat et teneat, sed civitas Drivasti et reliquae omnes partes Zentae, quas nos possidemus ad praesens, et etiam specialiter omnes Pastrovichii remaneant nostro dominio, et quod fideles nostri Coicinus et frater suus, ac etiam filii alterius fratris nuper mortui, habeant omnia patrimonialia bona sua, quae a Stefaniça fratre suo sibi occupata

sunt, ne pro fide sua ad nostrum dominium relinquantur. Et quod omnes bastite, fabricate de novo per comitem Stefanum in illis partibus, dirruantur. Et si per comitem Catari dictus comes Scutari fuerit informatus de melioribus conditionibus requirendis, pro bono civitatis et districtus Catari, procuret iuxta posse secundum illam informationem facere praedictam pacem. Et ita scribatur comiti Catari, ut debeat informare comitem Scutari praedictum. Si vero comes Scutari non posset facere pacem, remanendo comiti Stefano Antibarum solum, et videret quod districtus Antibari impediret conclusionem pacis, possit dictus comes Scutari dimittere districtum Antibari, qui est in manibus nostris, et illum dare pro habendo pacem predictam.

Item scribatur et mandetur comiti Catari, quod Coicino Jurassevich et fratri suo, iuxta promissionem sibi factam dare debeat victum, ut perseveret in obedientia, et quod sub comestabilibus, quos illuc misimus, non reponat nec scribat aliquem ullo modo, sicut etiam alias sibi mandatum fuit; et si a comite Scutari fuerit requisitus, quod de illis peditibus mittat XXV aut saltem XX pro castello Drivasti, debeat idem comes mittere illos Drivastum, sicut a comite Scutari fuerit requisitus. Et de hoc detur notitia comiti Scutari pro sua informatione.

Secr. cons. rog. Lib. XV. ch. 154.

CDXXXI. 1443. 10. Maii.

Тужба дата турскомъ Султану противъ кнеза Стефана войводе Босне.

Imperatori Turchorum.

Comes Stefanus vaivoda, subditus vestrae serenitatis, terris et locis nostris partium Albaniae, quae iam per multa retro acta tempora tenuimus, ac etiam in praesente iuste tenemus, praeter formam conventionum, quas habemus cum celsitudine vestra, guerras et molestias inferre non cessat, et non solum idem comes Stefanus, sed etiam locumtenens seu vaivoda vestrae serenitatis existens ad illa confinia Albaniae, scripsit et ordinavit aliquibus dominis illarum partium, ut contra praedictas terras nostras exercitum parent et bellum faciant, quae omnia ut diximus, fiunt praeter formam dicte conventionis, et credere non possumus, quod de mente excellentiae vestrae procedant, cum omnes illae terrae et loca, quae elevant nostra insignia sancti Marci, iuxta formam eiusdem conventionis per vestram serenitatem, gentes et subditos vestros nullatenus offendi debeant. Quamobrem stricte rogamus ac requirimus excelsam dominationem vestram, ut taliter ordinare et providere placeat, quod non solum cessent novitates et molestie antedicte, verum et prefatus comes Stefanus debite puniatur,

placeatque vestre serenitati his nostris litteris dare responsum.

Secr. cons. rog. Lib. XVI. ch. 9.

CDXXXII. 1443. 19. Maii, ind. VI.

Капитулація обштине Барске, подчиняваюћи се добровольно господарству Млетачкомъ.

Capitula comunitatis Antibari.

Franciscus Foscari Dei gratia dux Venetiarum etc. comparentes ad presentiam nostram fideles nostri: dompnus Marinus Cratech, Paulus Goia, Junius Bricij, Marinus Ruzi et Jacobus Cazeta, nobiles Antibarenses, ambaxatores comunitatis Antibari, porrexerunt nostro dominio privilegium per nobilem virum Franciscum Quirino, comitem et capitaneum nostrum Scutari, dicte comunitati concessum, tenoris infrascripti, videlicet; Nos Franciscus Quirino pro illustrissimo et excelentissimo ducali dominio Venetiarum etc. comes et capitaneus Scutari, noto femo et manifesto a tuti che vedera questa nostra patente, como nui siando cum campo de la prelibata signoria de Veniexia ala Chiesa de s. Nicolo apresso Antibari, voiando mandar assecution i comandamenti dela prelibata signoria de Veniexia, veneno da nui i nobel et savij homeni de Antibari, zoe: ser Zoane de Procle, ser Polo de Goia, ser Lorenzo Ruxi, ser Jacomo Bacan, ser Zugno Bricio, ser Marin Miros, et prete Marin Crathech, zurado

noder de la comunita de Antibari, digando per nome de tuta la terra, domandar li infrascripti pati, e poi vegnir in obedientia et dedition de la prelibata signoria de Veniexia. Et primo domandano che sempre mai la illustrissima signoria de Veniexia debia mandar i suo zentilomeni per rezedori de la lor terra. Item che la prelibata signoria de Veniexia debia tegnir per si la lor terra, e mai non lassarla ad alcun signor, ne permutarla cum altra cita. Item che i statuti lor siano fermi e rati a lor, secondo forno al tempo che la prelibada signoria de Veniexia ave la lor cita. Item che bute carte e instrumenti fatti, overo celebrati per nodari de la terra, secondo forma de li suo statuti, otegnano so robor e vigor. Item che i debia esser confermade tute possession loro, le qual lor cittadini ano e possiedono al presente de raxon in luogi de la signoria de Veniexia, et versa vice, che tuti allri subditi de la dogal signoria de Veniexia, li quali ano le possession sue in destreto de Antibari, quelle habiano e posiedeno, cusi in la cita, come in suo destreto. Item che Celestrina e Billatrava e Susica, e ville che sono in diti luogi Gorgnagora, Subci, Toemili, Zucharelli, Turcini siano a lor confirmade per confini de la terra, come forno per tempi passadi e al presente sono. Item che la villa chiamada Scurti debia esser dei canonexi de la terra de Anti-

bari, como sempre fo, e che sia in confini de la terra lor. Item che ducati se scuodeno de le soprascritte ville, le qual sono cercha otanta, debiano esser e romagnir a la lor comunita per far li muri de la terra, e altre cosse necessarie de la cita. Item che li vini li qual al presente ano intro le caxe lor, non debiano pagar alcuna dohana fino al vin novello; dapoi debiano responder e pagar a la dogal signoria de Veniexia el decimo del vin, che se vendera a la taverna, e lo decimo del oglio che si fara al molin, chome pagavano e respondevano al tempo de messer Jacomo Dandolo. Item, che tuti citadini i qual fin da mo avesseno offese per alcun modo ala prelibada signoria de Veniexia, siano assolti, et a queli ogni colpa sia rimessa. Item che i predicti citadini possino ogni ano meter in la lor cita sachi mille cinquecento de sal, come aveno de gratia per avanti da la illustrissima signoria de Veniexia, per uso de la lor terra. Item se per tempo alcun citadin lor fosse condenado a morte, over in qualche membro, che quela tal sententia, se quello, che condenado fosse, se volesse agravar, non se possi per suo retor mandar ad execution, avanti che sia cognosudo per la illustrissima signoria de Veniexia, si ben overo mal i condenado. Item che la imagine de nostra Dona santa Maria de Rotezo, romagna a la chiesa de s. Zorzi in liberta de la comunita lor.

Item che l' arcivescovado de la lor cita, e la abbadia de santa Maria de Rotezo, habia et otegna le suo raxon. Item che tuti i preti che sono citadini de Antibari, abiano e possiedano tuti i beneficij lor che ano de raxon. Item che nesun citadin de Antibari possi aver provission, pronia, o soldo overo paga alcuna, stando in Antibari. Item che nessun lor citadin sia tegnudo andar in hoste fuora i suo confini. Item che se possi condur in Antibari formento, et ogni altra grassa dai luogi e le terre dela illustrissima signoria de Veniexia. Nui veramente aldidi et intexi soprascripti capituli, per autorita e balia a nui concessa da la illustrissima dogal signoria de Veniexia, predeta lor cita cum oltrascritti capitoli, accetemo; lor zurando observar fedelta ala prelibata dogal signoria de Veniexia, a san Marco. Et per piu fermeza havemo messo la nostra bulla uxada de s. Marco Evangelista. Data in infrascripto luogo, in MCCCCXLIII, indictione VI, adi 19 del mexe de Mazo. Quamobrem universis et singulis de suo mandato potestati Antibari, comiti et capitaneo Scutari, ceterisque rectoribus et provisoribus Albanie, presentibus et futuris, cum nostro minori consilio suprascriptum privilegium confirmantes, fidelitati vestre mandamus, quatenus suprascriptum privilegium, et omnia que per illud sibi promissa sunt, de-

beatis observare, et facere in eo, quod ad vos attinet, observari. Datum etc.

Commemoriale XIII. ch. 152.

CDXXXIII. 1443. 17. Maii.

Заповестъ капетану Кулфа, да воюе противъ кнеза Стефана войводе Босанскогъ, ради освобня града Бара, аколи види да е кнезъ Стефанъ превећъ силанъ, онда да гледи заключити съ њимъ миръ. (Кратакъ садржай).

Nos Franciscus Foscari dei gratia dux Venetiarum etc. comittimus tibi nobili viro Anthonio Diedo, capitaneo nostro Culfi, quod in nomine Jesu Christi et in bona gratia vadas . . . versus Catarum . . . .

(Mandatur ipsi ut contra comitem Stefanum vaivodam Bossine faciat guerram, ad subigendam civitatem Antibari; si vero dictus comes esset nimis fortis, procuret venire secum ad pacem.)

(Валяће цело преписати, важно е).

Secr. cons. rog. Lib. XVI ch. 10.

CDXXXIV. 1443. 25. Maii.

Одговоръ посланицима кнеза Стефана войводе Босне, да се Млетчићи немогу съ њима упуштати у преговоръ, почемъ они немаю за то пуномоћія одъ свогъ господара. (Скраћено).

Quod oratoribus comitis Stefani vaivode Bossine, qui venerunt ad presentiam nostri dominii, . . . respondeatur: quod

dispositio nostra . . . . est bona erga ipsum comitem Stefanum . . . sed sicut videtur, ipsi oratores venerunt solummodo cum verbis . . absque facultate . . possendi venire nobiscum ad concordium, . . quare . . non videtur nobis eis . . respondere.

Secr. cons. rog. Lib. XVI. ch. 12.

CDXXXV. 1443. 31. Maii.

Заповестъ капетану Кулфа да продужи ратъ противъ кнеза Стефана.

Ser Antonio Diedo capitaneo Culfi.

In vestra comissione jussimus, quod si propter descensum comitis Stefani in Zentam videretur vobis, non esse possibile habere Antibarum, debeatis ex ordine dato recedere ex Albania, et attendere ad captionem castelli Dalmissae aut Narente etc. locorum comitis Stefani praedicti. Nunc autem intelligentes per litteras comitis Catari, comitem Stefanum occupatum esse erga partes Bossine, et civitatem Antibari esse in tali termino, ut vobis cum illuc applicueritis se submittet, fidelitati vestre declaramus, quod obtenta civitate Antibari, quam speramus in auxilio dei vos in appulsu vestro subito adepturos esse, debeatis immediate de Albania discedere, et ad damna terrarum et locorum a parte maris, quae obediunt comiti Stefano, invigilare et attendere debeatis, faciendo contra dictum comitem Stefanum et

loca sua, aquisito Antibaro, id quod per vestram comissionem ordinamus fieri. Antibaro non subiugato, et de omnibus debeatis de tempore in tempus nostrum dominium per vestras litteras informare. Ceterum si quis locus obediens dicto comiti levaret insignia alicuius, volumus quod hoc non obstante faciatis, sicut in vestra comissione denotatur. Et cum prope Catarum edificetur a dicto comite Stefano quaedam bastita prope aquas, obviando Murlachis ne veniant ad civitatem, esset nostra intentio, quod si cum salute galearum et hominum vobis comissorum videretis illam posse facere dirrui, ipsam dirrui faciatis, ne civitati et districtui nostro Catari possit obesse,

Secr. cons. rog. Lib. XVI. ch. 15.

CDXXXVI. 1443. 1. Julii.

Наставленѣ за капетана Кулфа, тичуће се рата са кнезомъ Стефаномъ. (Скраћено).

Ser Antonio Diedo, capitaneo Culphi.

Accepimus litteras vestras et intelligentes omnia, quae pariter cum comite nostro Scutari fecistis circa adeptionem castelli civitatis Antibari, ad obedientiam nostri domini, vestram prudentiam et virilitatem merito commendamus. Postmodum autem intelligentes per alias vestras litteras, praticas vobis porrectas per ambassiatores comitis Stefani, circa treuguas faciendas, et aptissime

cognoscentes astucias dicti comitis, volentis vos per verba in tempus ducere, et postremo etiam per vestras litteras informati, omnia agenda illarum partium Albaniae cum honore nostri dominii procedere, illumque comitem ab illis partibus Albaniae se absentasse, libentissime voluissemus, quod ad ruinam locorum dicti comitis a parte maris processissetis. ut ad pacem aut longam treuguam nostrae intentioni conformem, coactus cito devenisset; sed postquam res in talibus terminis reperitur, et cupiamus, quod imponatur finis huic impresie, cum opus est exercere vos . . . aliter, volumus . . . quod si ad receptionem praesentis accepistis impresiam contra loca dicti comitis a parte maris, . . . ad illam attendere debeatis, ut comes predictus ad pacem vel ad treuguam coactus cito veniat . . . ut possitis de illis partibus citissime vos levare. Et si eam non accepissetis et videretis, quod accipiendo eam infra paucos dies possetis dictum comitem ad pacem vel treuguam provocare, aut cum honore . . . . ab illa impresia vos levare, etiam placet nobis . .; et taliter vos geratis, quod pacem honoratam vel treuguas facere possitis, saltem per annum unum . . . . . Facta autem pace vel treugua vel non, propter accessum dicti comitis in Bossinam et oratorum suorum,

debeatis fulcire loca aquisita . . vos reducatis in buccam Culfi . . . . . etc.

Secr. cons. rogat. Lib. XVI. ch 24.

CDXXXVII. 1443. 12. Julii.

Одговоръ посланику кнеза Матиа и његове браће, тичући се рата съ кнезомъ Стефаномъ войводомъ Босанскимъ. (Скраћено.)

Quod oratori magnificorum comitis Mathichonis et fratrum respondeatur: et primo... non est opus ut regratietur, quod eos in filios acceptavimus et habemus... nam videtur quod . . . mereatur. .

Ad secundum circa ligam quam petit contra comitem Stefanum de Bossina, respondeatur, quod . . . capitaneus noster Culfi in stricta est secum pratica concordii,... et... honor noster non pateretur, ut ad ligam quam requirit deveniremus, nisi prius intelligamus, quid secutum sit de pratica suprascripta . . . .

Ad tertium de favore et subsidio duarum galearum et ballistariorum centum . respondeatur: quod . . stricta tenetur pratica concordii et non esset honestum, quod si pax sequeretur, contra eum favores nostros daremus . . . De pulvere et salnitrio contenti erimus, quod extrahere possit ad libitum.

Ad quartum de portu quem requi-

rit et quintum de salinis, capiatur excusatio. . . .

Secr. cons. rog. Lib. XVI. ch. 26.

CDXXXVIII. 1443. 2. Februarii.

Одговоръ кнезу Франку Таулонскомъ (Таловцу?) тичући се рата съ кнезомъ Стефаномъ. (Скраћено).

Comiti Franco Taulouiae.

Respondeatur, quod propter intromissionem quam fecit comes noster Spaleti de Poliza et Dalmissa, eam nulli posse esse molestam, nam notum est, nos a pluribus annis in aperto fuisse bello cum comite Stefano, qui loca praedicta tenebat . ., et ergo si rector noster Spaleti Dalmissam et Polizam sub nostra acceptavit obedientia, credimus de jure neminem se posse gravare . . liquidissimo enim bello sunt praedicta de manibus inimici nostri accepta; sicut non dubitamus, serenissimum dominum regem Poloniae et Hungariae iudicaturum et comprehensurum, cum cuius maiestate semper et in omnem eventum amicabiliter vivere et bene vicinare disponimus. etc. .*)

Secr. cons. rogat. Lib. XVI. ch. 62.

*) Ниже у истой књизи на листу 64 стои:

die 11. Februarii.

(Scribatur eidem magnifico comiti Francho Thaulouie, quod cum ille asserit se habere jus in Dalmissam et Polizam,

quae loca ei iniuste erepta fuerunt per comitem Stefanum, et spectant ad banatum suum Crouacie, itaque illi nolunt se de iis impedire, sed mandarunt comiti Spaleti, ut ea loca dimittat, quia nobis sufficit, quod de manibus hostis nostri exeant).

CDXXXIX. 1444. 15 Maii.

Одговоръ посланику краля Босне, тичуће се Полица и Омиша, и рата съ кнезомъ Стефаномъ.

Quod oratori serenissimi domini regis Bossine, qui venit ad nostram presentiam et retulit ea, quae per serenissimum dominum ducem explicata sunt isti collegio, in factis Polize et Dalmisse, responderi debeat illis magis humanis et benivolis verbis, que collegio videbuntur, in justificationem eorum quae acta sunt, in accipiendo loca predicta; commemorando, quod si ipsa loca sunt in manibus nostris, idem serenissimus dominus rex, propter affectionem nostram ad suam regiam majestatem, reputare potest, quod sint in manibus suis. Et similiter respondeatur ambassiatori magnifici comitis Mathiconis, illis pertinentibus verbis, quae magis utilia videbuntur.

Secr. cons. rog. Lib. XVI. ch. 92.

CDXL. 1444. 6. Martii.

Наставленѣ за посланика Млетачкогъ идуѣегъ у Будимъ, шта да уговори съ кралѣмъ Польскимъ и Угарскимъ, па и са Србскимъ деспотомъ, о рату противъ Турака. (Скраћено.)

Comissio circumspecti viri Johannis de Reguardatis.

Johannes, mandamus tibi, quod cum omni celeritate possibili per viam Segne . . Budam te transferre sollicites, . . ubi verosimiliter invenies reverendissimum dominum cardinalem sancti Angeli, legatum apostolicum, quem cum serenissimo domino rege Poloniae et Hungariae illuc advenisse tenemus, dabis operam te conferendi ad praesentiam suae rev. paternitatis et . . . expones, quod ultimae litterae, quas a sua rev. dominatione accepimus, date fueruntapud Sophiam, 4 Decembris preteriti, quibus libuit ei . . . reddere nos participes de excellenti et gloriosa victoria, quam omnipotens deus, dexteram suae immense virtutis extendens, suae rev. paternitati ac illi exercitui Christi fidelium contra perfidos Teucros concedere dignatus est . . .; ad easdem litteras suae rev. dominationis fecimus responsionem . ., quod paravimus galeas mittendas in strictum Gallipolis, ut infidelibus Teucris impediretur omnino transitus de Asia in Europam ., eratque et electus capitaneus ipsarum galearum. . . . . Verum . . .

intelligentes suam rev. paternitatem, una cum dicto serenissimo rege, cum exercitu Christianorum retrocesisse et in Hungariam remeasse, in casu quo hoc tempore novo idem rev. dominus legatus et serenissimus dominus rex cum potenti exercitu adversus Teucros redire disponat, quoniam si aliter esset, frustra esset accessus galearum praedictarum, mittere te statuimus. . . . . (Regi dicat idem.)

Et si haberes notitiam . . quod vel magnificus comes Mathicus vel banus Francus eius frater, fecissent aut facere vellent quaerelam aliquam apud praefatum serenissimum regem . . . de factis Polize et Dalmissae, . . dicere debeas . . . .: nos fuisse et esse in aperto bello cum comite Stefano vaivoda, qui multas injurias nobis fecit; et sicut ex guerris occurrere solet, gentes nostras accepisse de manibus dicti comitis Stefani loca dicta, . . commemorando etiam magnificentiis suis, quod serenissimus rex Bossine nuper electus, nobis explicari fecit, quod et ipse ius pretendit in locis predictis, cui convenienter et honeste respondimus . . .; et roges legatum, ut se de his apud comitem Mathiconem et banum Francum et etiam apud ipsum serenissimum dominum regem interponat. . . .

Fecimus nostras literas credentiales directas ad magnificum capitaneum Jannem, volentes et mandantes tibi, quod

si Bude vel in locis illis proximis se reperiret, ad eius visitationem te conferas . et nostri parte congratulaberis de gloriosis victoriis per eum obtentis, mediante divina clementia, et multa magnanimitate et virtute sua, offerendo nos et nostram rempublicam ad honores et commoda magnifientiae suae tota mente dispositos.

Item die XXIII Martii additum fuit cum collegio supradictae comissioni capitulum infrascriptum:

Volumus insuper, quod si in Buda ad appulsum tuum se reperiret illustris dominus despotus Rassie, seu si donec ibi stabis illuc veniret, ad eius praesentiam te conferas, sibique presentatis nostris litteris credulitatis, factisque convenientibus salutationibus et oblationibus, expones, quod cum semper habuimus suae excellentiae singularem benivolentiam et affectionem etc. Verum de rebus suis adversis summam displicentiam habuimus. Deinde vero quando nuper sensimus ipsum ilustrem dominum recuperasse bonam partem sui status, profecto magnam animi consolationem accepimus, congratulamusque plurimum secum de prosperitatibus suis, quas, cum diligamus eum veluti carissimum fratrem, proprias reputamus; tenemusque et firmiter nobis persvademus, quod ad hoc etiam in interventis operatis operationibus et exhorta-

tionibus suae excellentiae providebitur per modum, quod serenissimus dominus rex Poloniae et Hungariae, hoc praesenti vere, una cum ipso ilustri domino despoto, cum potentissimo exercitu se conferret contra perfidos Teucros, ut de illis partibus Christi fidelium expellantur, utque idem dominus despotus reintegretur et sit bene securus in statu suo; ad quam quidem rem nos semper fuimus et sumus, pro quantum ad nos attinet, optima mente dispositos. Et si idem serenissimus rex et dominus despotus cum potenti exercitu ibunt, sicut perfertur, nos infallanter mittemus galeas nostras, quae nomine summi pontificis hic armantur, in strictum Galipolis ad impediendum transitum de Asia in Europam et contra Teucris antedictis, ut sequatur ille effectus in hoc sancto opere, quem tota mente desideramus; dabis quoque informationem ipsi domino despoto, de provisionibus hic factis, pro armamento galearum praedictarum, sicut continetur in capitulo expositionis per ta fiende serenissimo regi.

Secr. cons. rog. Lib. XVI. ch. 74.

CDXLI. 1444. 26. Martii, indict. VII. in Scutari.

Уговоръ заключенъ између Млетчића и войводе кнеза Стефана Црноевића.

Copia capitulorum seu conventionis uni-

us privilegii, facte per spectabilem dominum Franciscum Quirino honorabilem comitem et capitaneum Scutari, inter illustrissimum dominium Venetorum, et magnificum comitem Sthefanum vaivodam.

In nomine patris, et filii, et spiritus sancti. Amen.

Nos Franciscus Quirino pro excellentissimo ducali dominio Venetiarum etc. comes et capitaneus Scutari ac ejus districtus. Notum facimus et manifestum singulis ac universis has nostras patentes inspecturis: Chome nui per nome dell' illustrissima ducal signoria de Veniexia zurassemo et fessemo sagramento al magnifico et honorado vaivoda Stefano Cernoevich, quando el vene cum soa bona volunta e desiderio, a esser bon e lial servidor de la illustrissima ducal signoria de Veniexia, in questo modo e in questa forma, prometandoli e dagandoli la fede de messer san Marco evangelista e de tuta la illustrissima ducal signoria de Veniexia, che mai per lo avegnir non sera tochada la soa persona ne toltoge la vita per la prelibata ditta signoria de Veniexia, nianche che mai non sera confinado in paexe stranio, ni constricto a dar ostadexi. Item che mai non ge sera tolta alguna de quele cose le qual se truova al presente tegnir, possieder et haver ne le man, quando el vene da la prelibata ducal signoria de Veniexia,

non essendoge ditto a facia a facia. Item che tuto quelo, che lui ha habudo tegnudo e posseduto pacifice e quiete in tempo d' altri signori passadi fina da mo, li debia romagnir fermo e rato, et chel habia anche per lo avegnir, non derogando perhoc ale raxon altrui. Item tute quele usance chel ha habudo in tempo d' altri signori, chel le habia anche adesso. Item i suo homini segondo sono stadi sempre sotoposti el suo zudisio, cusi anche i debia esser adesso, e per l avegnir. Item se nesun homo del dito vayvoda Stefano per algun fatto scampase in luogo o terra de la prelibata ducal signoria de Veniexia, li debia esser reso ne le man. Item che la prelibata ducal signoria de Veniexia non lu debia abandonar ne dar ad algun altro signor, Turcho, o Bosgnan, ne nesun altro, ne lui nel suo paexe per neguna cason. Item se per qualche caso lui fosse chazado fuora de casa soa, e del suo paexe, che in luogi o terre de la signoria habia el receto et viver, e che la prelibata ducal signoria de Veniexia i debia dar ogni favor e socorso, chel posi recovrar la soa casa el paixe. Item che la illustrissima ducal signoria de Veniexia, non debia far paxe cum vayvoda Stefano Vuchach fin tanto, che non lassa el suo fiol, che tien apresso de si. Per la qual cosa mi suprascripto Francesco Quirini, per auctorita e bailia a mi concessa in questa par-

te da la prelibata illustrissima ducal signoria de Veniexia, zuro e fazo sagramento a suprascripto vayvoda Stefano, per Dio onnipotente, e la so madre purissima verzene Maria, e per tuta la possanza del nostro segnor Jesu Cristo, per quatro Evangelisti e dodexe Apostoli principal e altri setanta, per trexento et dixedoto sancti e beati padri va Nichei, e per tuti sancti accetti a messer domene dio dal principio fina la fin, e in mia fede e amina, che tuto questo soprascritto i sara fermo e inviolado a lui e so fioli fina la so vita. El dito vayvoda Stefano habiando promesso per li stricti sagramenti, de vegnir a obedientia de la nostra signoria de Venicxia, et esser sempre fedel e lial a la prelibata ducal signoria de Veniexia, amigo de i suo amisi, e inemigo de inemixi, luj e i fioli soi. Et per piu fermeza havemo messo la bolla nostra usada de san Marco evangelista.

Fata a Scutari, millesimo quadringentesimo quadragesimo quarto, indictione VII, die vero vigesimo sexto mensis Martii.

Commemoriale XIII. ch. 160.

CDXLII. 1444. die 4 festi Pasce, in Jaica.

Привилегія, кою е дао Млетчићима Стефанъ Тома, краль Босне, а коіомъ се потврђую и пређашнѣ привилегіе краљева Остое и Твртка.

Exemplum privilegij concessi illu-

strissimo dominio per serenissimum dominum Stefanum regem Bozne.

Stephanus Thomas Dei gratia Rascie, Bozne, et partis maritime rex etc. Universis et singulis tam presentibus quam futuris, presens privilegium inspecturis, salutem in omnium salvatore. Per ea que dicta et tractata sunt per medium nuntiorum seu ambaxiatorum nostrorum, inter nos et excelsum principem dominum Franciscum Foscari ducem Venetiarum, habito super inde cum baronibus et nobilibus regni nostri bono et maturo consilio, ex nostra spontanea voluntate, bono amore et sincero corde concessimus per presens nostrum privilegium, eidem excelso principi domino Francisco duci, et illustrissimo dominio Venetiarum, quod omnes Veneti subditi et fideles ejusdem domini ducis et dominij Venetiarum, possint libere et secure et sine aliquali molestia vel impedimento, et sine solutione alicujus datii, pedagii vel gabelle, tergovine, vel alia aliqua solutione, cum eorum personis famulis barchis valisiis capsis pannis et arnesiis, armis et cum equis ac saumis, et cum eorum mercantiis, pecunia et bonis ac aliis rebus quibuscumque, accedere mittere stare et mercari in quaelibat parte regni nostri, et similiter possint libere et secure sine solutione alicujus datij, pedagij vel gabelle, tergovine, vel aliqua alia solutione, extrahere vel ex-

trahi facere de qualibet parte nostri regni mercantias pecunias et res quascumque voluerint. Item promittimus eidem domino duci et dominio Venetiarum, quod precipiemns et cum effectu faciemus, quod omnes nostri rectores, castellani, zupani, judices et alii officiales regni nostri, dabunt auxilium et favorem neccessarium supradictis Venetis subditis et fidelibus Venetiarum, et quod providebitur, quod in qualibet parte regni nostri, ad quam declinabunt predicti Veneti subditi et fideles Venetiarum, habebunt domos pro eorum habitatione, solvendo quantum erit conveniens, et quod tractabuntur in qualibet parte regni nostri favorabiliter et benigne. Item concessimus eidem domino duci et dominio Venetiarum, quod flumen Narenti, et omnia alia flumina, ac omnes alie aque dulces et salse totius regni nostri, sint aperte Venetis subditis et fidelibus Venetiarum, taliter quod libere et secure, de die et de nocte, in tempore pacis et in tempore guerre, possint cum navigiis galeis armatis barchis et cum alio omni genere navigiorum, cum suis mercantiis denariis et bonis quibuscumque, venire stare et redire, sine solutione alboragii, fundagii, datij tergovine vel alicujus alterius solutionis. Intelligendo quod supradicti Veneti subditi et fideles Venetiarum non possint se impedire de sale, nisi ex consensu et voluntate nostra. Item promittimus supradicto do-

mino duci et dominio Venetiarum, quod in casu quo in aliqua parte nostri regni aliquis Venetus aut subditus vel fidelis Venetorum esset derobatus vel aliquid ex vi raperetur, satisfaciemus et solvemus ei de nostris bonis propriis, id quod ei derobatum et raptum fuisset, usque ad integram suam solutionem. Item promittimus quod de brevi faciemus fieri monetam nostram que occurret per totum regnum nostrum, taliter quod predicti Veneti subditi, et fideles Venetorum erunt equales omnibus nostris subditis et aliis quibuscumque forensibus, qui venirent in nostro regno. Si vero deliberaremus, quod non fieret nostra moneta, promittimus facere cum effectu, quod moneta dicti domini ducis et dominii Venetiarum occurret per totum regnum nostrum, sicut occurrit ad presens moneta Ragusiensis. Nichilominus omnia et quelibet privilegia serenissimorum principum quondam dominorum Ostoya patris et Tverthko apatrui nostrorum, felicis recordationis regum ut puta Bozne, et predecessorum nostrorum carissimorum, antefacto dominio Venetiarum per ipsos reges predecessores nostros sub quacumque forma verborum data et concessa, rata et grata habentes, eadem quo ad omnes articulos et clausulas, modos, ordinationes, et dispositiones in eisdem continentas et specificatas, presentium literarum nostrarum patrocinio inno-

vando, perpetuo valituris confirmamus, ratificamus et approbamus. Promittentes ea firmiter et inviolabiliter per nos nostrosque successores perpetue observare et observari debere. In quorum fidem et evidentiam pleniorem presens privilegium fieri jussimus, et sigillo, quo ad presens utimur, puta ipsius quondam domini Twerthko regis apatrui nostri, eo quod nostrum sigillum numdum sculptum est, fecimus comunirj. Quod quidem sigillum quanto citius sculpetur, si opportunum fuerit, etiam presentibus appendi faciemus. Datum in castro nostro Jaiicza, quarto die festi pasce, anno domini millesimo quadringentesimo quadragesimo quarto.

Commemoriale XIII. ch. 184.

CDXLIII. 1444. 12. Maii.

Писмо посланику Млетачкомъ у Будимъ, съ наставленѣмъ тичућимъ се рата противъ Турака; шта да говори о томъ кралю, деспоту Србскомъ, и войводи Сибиньскомъ Janку. (Скраћено).

Quod scribatur circumspecto et prudenti viro Johanni de Reguardatis, secretario nostro apud Budam.

Johannes. Ex litteris tuis datis Bude 26, 27, 28 Aprilis prope preteriti distincte intelleximus, tam responsionem tibi datam per serenissimum dominum regem Poloniae .... et reliqua omnia circa nova et conditiones illius regni; ... pro responsione

autem litterarum tuarum dicimus, quod volumus, ut ad conspectum illius serenissimi domini regis debeas te conferre, dicendo sibi: quod . . . intelleximus libentissime serenitatem suam ad rem omnipotenti deo tam acceptissimam sibique et Christiano nomini gloriosam animum direxisse, et contra perfidos Teucros potenti manu hac estate omnino accedere statuisse . . . .; nos vero ad hoc divinum opus . . . fuimus et sumus tota mente dispositi, . et . . solicitavimus armamentum galearum Romani pontificis, quarum expeditio iam ad tales terminos deducta est, ut infra breves dies hinc armate . . discessure sint, tenentes indubie, quod per bonum spatium prevenient terrestrem Christianorum exercitum et in strictu Galipoli se reperient. . . . Notificabis quod dux Burgundiae etiam armare facit quatvor galeas Venetiis et tres apud Niciam: etc. . . . . Hec igitur cum ita sint superest, ut pro votiva perfectione huius divini negotii, idem serenissimus rex potentissimo exercitu adversus hostes crucis solicitissime se paret et celeriter itineri se committat. Est enim in dei clementia, cuius res agitur, indubie confidendum, ac in potentissimo exercitu tam terrestri quam maritimo, quod anno isto sequetur ille effectus, qui ab omnibus Christi fidelibus tantopere desiderari debet, cum nostro iudicio cognoscamus, quod nisi anno isto detur executio huic sanc-

to negotio, diebus nostris tempus tam accomodatum, resque omnes tam bene dispositae inveniri non poterunt; et etiam non accedente in tempore exercitu antedicto, frustra esset accessus in strictum classis predictae.

De premissis autem volumus, quod Ilustri domino despoto, ac magnanimo capitaneo domino Johanni vaivode Transilvano, oretenus vel per litteras plenam notitiam dare debeas, ac aliis proceribus et dominis principalibus in hoc facto, tum ut intelligant ardens desiderium nostrum et que per nos acta sunt, tum etiam ut magis animentur ad celerem eorum accessum contra Teucros predictos.

Placet nobis, quod tam per medium rev. domini cardinalis legati, quam aliter bonam informationem acceperis de conditionibus ac de divisionibus illarum partium, libenterque videre vellemus, quod deveniretur ad illas treuguas, de quibus facis in tuis litteris mentionem, et uta ita sequatur utile iudicamus, quod per prefatum dominum legatum omnia fienda sunt, ut non impediatur aut retardetur accessus exercitus suprascripti. Quare volumus ut hanc materiam bene intelligere studeas, et si sequentibus vel non sequentibus treuguis antedictis, serenissimus dominus rex prefatus et exercitus ibit omnino contra Teucros predictos; et tam de hoc, quam de omnibus aliis que mentione

autem litterarum tuarum dicimus, quod volumus, ut ad conspectum illius serenissimi domini regis debeas te conferre, dicendo sibi; quod . . . intelleximus libentissime serenitatem suam ad rem omnipotenti deo tam acceptissimam sibique et Christiano nomini gloriosam animum direxisse, et contra perfidos Teucros potenti manu hac estate omnino accedere statuisse . . . .; nos vero ad hoc divinum opus . . . fuimus et sumus tota mente dispositi, . et . . solicitavimus armamentum galearum Romani pontificis, quarum expeditio iam ad tales terminos deducta est, ut infra breves dies hinc armate . . discessure sint, tenentes indubie, quod per bonum spatium prevenient terrestrem Christianorum exercitum et in strictu Galipoli se reperient. . . . Notificabis quod dux Burgundiae etiam armare facit quatvor galeas Venetiis et tres apud Niciam: etc. . . . . Hec igitur cum ita sint superest, ut pro votiva perfectione huius divini negotii, idem serenissimus rex potentissimo exercitu adversus hostes crucis solicitissime se paret et celeriter itineri se committat. Est enim in dei clementia, cuius res agitur, indubie confidendum, ac in potentissimo exercitu tam terrestri quam maritimo, quod anno isto sequetur ille effectus, qui ab omnibus Christi fidelibus tantopere desiderari debet, cum nostro iudicio cognoscamus, quod nisi anno isto detur executio huic sanc-

to negotio, diebus nostris tempus tam accomodatum, resque omnes tam bene dispositae inveniri non poterunt; et etiam non accedente in tempore exercitu antedicto, frustra esset accessus in strictum classis predictae.

De premissis autem volumus, quod Ilustri domino despoto, ac magnanimo capitaneo domino Johanni vaivode Transilvano, oretenus vel per litteras plenam notitiam dare debeas, ac aliis proceribus et dominis principalibus in hoc facto, tum ut intelligant ardens desiderium nostrum et que per nos acta sunt, tum etiam ut magis animentur ad celerem eorum accessum contra Teucros predictos.

Placet nobis, quod tam per medium rev. domini cardinalis legati, quam aliter bonam informationem acceperis de conditionibus ac de divisionibus illarum partium, libenterque videre vellemus, quod deveniretur ad illas treuguas, de quibus facis in tuis litteris mentionem, et uta ita sequatur utile iudicamus, quod per prefatum dominum legatum omnia fienda sunt, ut non impediatur aut retardetur accessus exercitus suprascripti. Quare volumus ut hanc materiam bene intelligere studeas, et si sequentibus vel non sequentibus treuguis antedictis, serenissimus dominus rex prefatus et exercitus ibit omnino contra Teucros predictos; et tam de hoc, quam de omnibus aliis que mentione

digna sunt, nos sollicite tuis litteris informabis . . . . . Volumus insuper quod cum exercito predicto, quando se levabit, debeas te conferre, advisando nos sollicite, de progressibus suis et de omnibus que sequerentur etc. . . .

Secr. cons. rogat. Lib. XVI. ch. 90.

CDXLIV. 1444. 25. Maii.

Кратакъ изводъ изъ писма Млетачкогъ Дужда послатогъ кардиналу Млетачкомъ, тичућегъ се рата противъ Турака, у комъ се туже на папу, да оклева са оправлянѣмъ галлія, и троши скуплѣне за ратъ новце на друго што.

Conqueruntur Veneti cardinali Veneto, vicecancelario et legato apostolico, quod summus pontifex in galeis contra Turcos armandis non attendit ad earum expeditionem, sed ad pecunias decime, ob hoc imposite, manus posuit et eas dispensat, non sine diminutione honoris sui proprii ac Venetorum, et periculo Christianitatis; quia rex Poloniae et alii principes ac ductores exercitus, inducti promissionibus his, ut premature exercitum restaurent et in castra exeant, quapropter etc.*)

Secr. cons. rogat. Lib. XIV. ch. 96.

*) Далѣ ниже на стр. 100 исте книге подъ

1444. 17. Junii, стоіи ово:

Comissio Aloisio Lauredano capitaneo galearum armatarum nomine summi pon-

tificis in Venetiis contra Turcos, vadat ad strictum Galipoli.

CDXLV. 1444. 9. Septembris.

Наставленѣ госп. Алвизію Лореданy, команданту галлія папини, тичуће се рата противъ Турака. (Скраћено.)

Ser Aluisio Lauredano, procuratori ecclesiae sancti Marci, capitaneo galearum summi pontificis.

Certi reddimur per litteras quas habemus a rev. dom. cardinali legato sancti Angeli, quam a circumspecto secretario nostro Johanne de Reguardatis, datas Varadini in regno Hungarie, die 12 et 14 Augusti nuper decursi, quod ab ipsis legato et secretario informationem plenariam habueritis, de nonnullis praticis habitis per imperatorem Teucrorum tam cum serenissimo domino rege Hungarie et Polonie, quam etiam cum ilustri domino despoto, quas tamen nescimus si locum habiture sint, cum idem rev. dominus legatus sancti Angeli ac secretarius noster nobis scribant, serenissimum dominum regem praedictum ac barones Hungarie, praedictis non obstantibus promisisse, velle procedere exercitualiter anno isto, ad exterminium Teucrorum; ut igitur in quocunque casu, propter importantiam factorum mentem nostram intelligatis, cum nostro consilio roga-

torum dicimus vobis, quod si casus advenerit, quod serenissimus dominus rex et Christianorum exercitus potenter processerint ad damna Teucrorum, ut ex Grecia expellantur, contenti sumus et placet nobis, quod et vos cum galeis et classe illa prosequi debeatis impresiam contra Teucrum, iuxta formam comissionis vestrae.

Si vero occurrisset, quod serenissimus dominus rex predictus et exercitus Christianorum desisterent seu iam destitissent ab illa impresia, in hoc casu, quia nobis non videtur ut nos soli bellum agere deberemus cum Teucro, volumus et mandamus vobis . . . quod armata illa ab offendendo loca Teucri se contineat. . . . . etc. . .

Secr. consil. rog. Lib. XVI. ch. 120.

Ниже на листу 127 исте књиге подъ:

die 19 Octob. Summo pontifici, стоіи ово:

Nuntiatur exercitum Christianorum Danubium die 20 Septembris traiecisse.

CDXLVI. 1444. 17. Januarii.

Писмо Србскомъ деспоту Ђорђу Бранковићу, у комъ му честитаю што є повратіо свою државу, и являю му за Зету, извиниваюћи се, да су ову узели изъ руку нѣговогъ явногъ непріятеля кнеза Стефана войводе.

Illustri domino despoto Rassie.

Ad notitiam nostram diversis modis deductum est, vestram illustrem ma-

gnificentiam terras et loca sua recuperasse et in dominio suo restitutam esse, de quo profecto ex singulari et antiquissima affectione nostra ad vestram excellentiam, ingentem animi consolationem accepimus, cum omnem bonum statum honores et comoda vestra propria reputemus. Preterea sicut nuperrime intelleximus a rectore nostro Scutari, videtur certas innovationes in Genta superiori nomine vestrae excellentiae nuper esse secutas, de quibus certe, considerato quantum affecti sumus illustri persone vestrae et quam fraterne ipsam diligamus, in aliquam admirationem inducti sumus, considerantes precipue, quod si de manibus comitis Stefani vaivode publici hostis vestre illustris magnificentiae et nostri, in guerra, quam secum habuimus et habemus, aliquid sibi accepimus, quod vestrum fuerit, existimamus ex hoc rem gratam et acceptam fecisse excellentiae vestrae; nec certe propterea opus erat ad aliquam innovationem procedi, quoniam si ilustris vestra magnificentia, sicut nostre benivolentiae convenit, misisset ad nos, fuissemus semper bene dispositi ad convenientia et honesta. Statuimus itaque in premissis mentem nostram vestre excellentiae declarare, rogantes eandem amicabiliter et fraterne, ut providere placeat, quod novitates praedicte tollantur in totum, sicut mutue benivolentiae nostre convenit. Et si ve-

stra illustris magnificentia ad nos miserit, inveniet nos ut prediximus semper promptos ad convenientia et honesta.

Secr. cons. rog. Lib. XVI. ch. 140.

CDXLVII. 1445. 4 Martii.

Одговоръ посланику краля Босанскогъ, на нѣгова заклтеваня, одъ кои се нѐка тичу деспота Србскогъ.

Quod sapienti viro Paulo de Jayce, cancellario et oratori serenissimi domini regis Bossine, qui exposuit primo: quod idem serenissimus dominus rex, uti bonus nostri dominii amicus, nobis significat, comitem Stefanum Bossine dedisse despoto Rassie quoddam castrum situm in partibus Albaniae, nuncupatum Medon, et cum eo despoto concordem esse et se intelligere ad damna nostra, et propterea in hoc bonam habeamus advertentiam. Secundo se offert, in quantum nobis placeat et velimus bellum per aquam facere dicto comiti Stefano, ei cum exercitu suo guerram facere per terram. Tercio: quod contenti esse velimus apud Narentam ad communes expensas et utilitatem, suas et nostras, facere hedificari unum castrum. Quarto: petit habere unum ex locis nostris Dalmatie, in quo valeat se cum havere, bonis ac familia sua reducere in casu necessitatis. Quinto: offert nostro dominio ex castris suis circumstantibus Polize, illud vel illa quae no-

bis magis placeant, et sexto et ultimo, quod unum nostrum nobilem mittamus, qui apud serenitatem suam permaneat; respondeatur: et primo ad primum: de advisatione nobis data, quod despotus et comes Stefanus concordes sint etc.

Quod cognoscentes ipsum serenissimum dominum regem sincerissime et ob singularem benivolentiam et affectionem, quam eius serenitas habet ad nostram rempublicam, se movere de huiusmodi amicabili advisatione nobis data, suae serenitati quantum plus possumus regratiamur; sed ei significamus, quod cum prefato domino despoto bonam habemus et tenemus amicitiam et benivolentiam, quam tenemus eum conservare velle. Et comes Stefanus ad nos mittit legationem suam et videtur dispositus velle nobiscum pacifice vivere; et nihilominus sub tali stabimus custodia et advertentia ut suadet, quod quando etiam eorum aliquis vellet, nobis nocere jam non poterit.

Ad secundum de bello inferendo comiti Stefano, respondeatur: quod quotidie clarius cognoscimus optimam mentem serenitatis suae erga nostram rempublicam, de quo ut praediximus ei regratiamur, et obligati sumus. Sed considerato super hac materia, clare intelligimus per mare parum belli dicto comiti Stefano inferri posse, sed per terram a latere suo, eius serenitas

potest disponere deliberare et facere, ut ei libet.

Ad tertium de castro fiendo apud Narentam, respondeatur: quod ob hoc cognoscimus etiam affectionem suam ad nostrum dominium, de quo etiam ei regratiamur. Sed quoniam multa habemus castra et loca et contenti sumus de his quae habemus, rogamus eius serenitatem, ut nos habeat excusatos, quoniam non videtur nobis in huiusmodi re nos impedire. Similiterque ei habunde regratiamur de castris suis circumstantibus Polize, quae nobis offert, rationibus praeallegatis.

Ad quartum de loco quem petit in Dalmatia, respondeatur: quod ex singulari benivolentia et amore quem habemus ad eius serenitatem, optaremus semper facere posse ea omnia, quae grata et accepta essent ipsi serenissimo domino regi, sed ut alias diximus, nostrae civitates et loca Dalmatiae a nobis promissionem et privilegium habent, quo illis sub fide nostra promisimus, nunquam illos vel illa dare alicui, vel alienare ullo modo; quare rogamus serenitatem suam, ut nos habeat excusatos, quia non videmus modum, quod cum honore nostro possimus in hoc eius serenitati complacere. Sed parati sumus scribere et mandare quibuscumque rectoribus nostris, qui ei videantur, quod ad omnem eius requisitionem, serenitati suae et eius fa-

milie, cum quibuscumque bonis suis, dent receptum, et indubie teneat, quod in quibuscumque locis nostris salvus et securissimus stare poterit, uti in quocunque loco suo proprio, et ea tamquam propria reputare.

Ad ultimum quod mittamus unum nostrum nobilem, apud eius serenitatem permansurum, respondeatur: quod ut praediximus, vellemus semper in cunctis convenientibus sue serenitati complacere, sed non videmus causam, ob quam sit neccesse dictum nostrum nobilem mittere, nec ad quid agendum; nec etiam reperiretur quisquam noster nobilis, qui ire vellet, nisi sciat, quid agere habeat, et propterea rogamus, ut nos in hoc habere ei placeat excusatos.

Secr. cons. rog. Lib. XVI. ch. 152.

CDXLVIII. 1445. 14 Maii.

Одговоръ пославику деспота Србскогъ, тичуће се зазеты одъ Млетчића нѣговы градова и земаля у Зети и у приморю Албаніе.

Quod egregio viro . . . . . oratori illustris domini despoti Rassie, qui ut expositum fuit huic consilio per serenissimum dominum ducem, exposuit pro parte illustris domini sui, quod fluctuante statu suo, mandaverat officialibus suis terrarum et locorum, quae tenebat in Albania, quod si opprimerentur loca ipsa, in manibus nostris, tamquam boni fratris et amici sui tradere debe-

rent, sperans ea rehabere cum recuperaret dominium suum; et cum sit quod dei clementia in statu redierit, rogabat ut loca quae sumpsimus ei restitui velimus; respondeatur:

Quod audivimus et intelleximus ea, quae prudentissime nobis exposuit pro parte illustris domini sui, quem in fratrem carissimum semper habuimus, habemus et continue habituri sumus; et re vera dum in adversitatibus illum vidimus, plurimum nos condoluimus et semper studuimus ea facere, quae suae excellentie grata et commoda essent. Et de reaquisito dominio suo, cum eo tamquam optimo fratre et vero amico nostro congaudemus. Et excellentiam suam scire volumus, quod dum comes Stefanus, inimicus suus et noster, hostiliter intrasset in Albaniam, occupassetque Antibarum, et vayvoda Drivasti iam ivisset ad dictum comitem Stefanum, ut ei ipsum locum traderet, capitaneus noster Scutari cohadunato exercitu et gentibus nostris, cum gravi nostra expensa et iactura, locum Antibari de manibus ipsius comitis Stefani sumpsit, et similiter dici potest, etiam sumpsisse Drivastum et cetera, quoniam infallanter omnia ei tradebantur. Rogamus igitur fraterne excellentiam prefati domini despoti, ut attento quanta cum expensa et iactura dicta loca habuimus, ac quod accepta fuerunt de manibus dicti comitis Stefani, ipsa sua excellentia con-

tenta esse velit, ut illa teneamus, sicut conveniens et honestum est; nam reputare potest, quod existentibus in manibus nostris, sunt in manibus excellentiae suae. Et iustificetur haec nostra responsio omnibus illis verbis et rationibus, quae collegio videantur.

Et ex nunc captum sit, quod iustificatis rationibus nostris, si contentus non remaneret, possit condescendi, quod habeat Zentam de supra, et reliqua nobis remaneant.

Secr. cons. rog. Lib. XVI ch. 180.

CDXLIX. 1445. 9 Junii.

Одговоръ посланицима Србскогъ деспота на поновлѣно заштеванѣ ньіово, да Млетчиѣи врате деспоту Зетске и Албанске землѣ и градове, кое су заузели.

Quod spectabilibus oratoribus illustris domini despoti Rassie, ad ea quae audita responsione nostra replicarunt, ut relatum fuit huic consilio per serenissimum dominum ducem, respondeatur:

Quod singulariter sumus illustri domino suo affecti, nam vera nos reputamus sua cum excellentia fraternitate coniuncti, et omne commodum et ampliationem status sui non aliter quam nostri proprii exoptamus, et ut iam eis declaravimus, loca quae requirunt, non de manibus excellentiae suae, sed de manibus comitis Stefani comunis sui et nostri inimici accepimus, de quibus si praefatus illustris dominus suus plenam habuisset

notitiam, certi reddimur, quod ob fraternam suam erga nos caritatem, non fieri fecisset requisitionem, quam fecerunt, sed aliam dedisset eis comissionem, nam intellecto rerum successu, comprehendisset et cognovisset nos fuisse coactos illa accipere, ad evitandum in convenientia, quae subsequi potuissent, si comes Stefanus ea loca tenuisset, et videtur nobis, considerata fide data et promissione per nos facta hominibus illorum locorum, et aliis considerandis, quod iudicabit nos honeste et fraterne locutos fuisse, et in hoc perseveramus; videlicet velle stare juri et iudicio illorum, de quibus erimus concordes, et in hoc inter nos non erit differentia aliqua, et propterea spectabilitates suae possunt tam de modis quibus dicta loca accepimus, quam de optima intentione nostra suprascripta, volendi jus, prefato illustri domino suo dare noticiam, nam his intellectis non dubitamus, quod excellentia sua, ob mutuam nostram fraternitatem, aut predictis aquiescet aut alium novum et convenientem modum proponet, et nos qui bonam fraternitatem et amicitiam secum servare intendimus, nunquam deviabimus ab his, quae rationabilia et honesta sint.

Secr. cons. rog. Lib. XVI. ch. 186.

CDL. 1445. 10 Junii.

Закљученѣ послати къ деспоту Српскомъ едногъ посланика, кои ће имати оправдати Млетчане, што су заузели землѣ деспотове у Зети и Албаніи.

Cum facta responsione ambassiatoribus illustris domini despoti, super terris et locis Albaniae et Zente, ipsi denique responderint: quod postquam aliud responsum habere non poterant, certificabunt nostrum dominium, quod dominus suus despotus providebit habendi terras suas per illum meliorem modum, quo poterit; ex quibus verbis clare comprehendi potest, quod dictus dominus despotus tentabit forte sua potentia dictas terras Albaniae subiugare. Et habito respectu, quod dictus despotus pacificatus et colligatus est comitis Stefani inimici nostri publici, qui vicinus est terris nostris et presertim civitati Catari, in cuius culfo habet castrum Nouum, ubi hoc anno galee regis Aragonum fuerunt et steterunt, propter intelligentiam, quam insimul habere dicuntur. Et attento, quod despotus praedictus est dominus potens, nec pro nobis facit habere guerram cum illo in illis partibus, imo nec etiam aliquam novitatem, et nulla alia melior via sit obviandi aut retardandi omnem malam dispositionem, quam haberet aut incitaretur habendi, quam mittere ad ipsum despotum unum nostrum ambassiatorem, qui ho-

nestam et iustam responsionem nostram factam in ista causa, apud dictum dominum justificet, quia certum est, quod illam noster ambassiator refferet longe melius, quam ambassiator ipsius despoti, et etiam per suam praesentiam videndo et intelligendo motus et apparatus dicti despoti, poterit tenere nostrum dominium et rectores Albaniae informatos, et poterit etiam cum verbis et cum rationibus aut removere aut in tempus ducere omnem animum dicti despoti, si illum haberet malum, aut aliquam bonam praticam facere, vadit pars, quod per scruptinium in isto consilio eligatur unus noster ambassiator ad despotum praedictum, qui teneatur respondere statim vel cras ad tertias, nec possit refutare sub pena ducatorum V centum. Et habeat pro dicta ambassiata ducatos II centum, pro vestiendo se, et ducat secum unum notarium cum uno famulo, et sex domicellos. Et vadat cum illa comissione quae sibi dabitur per istud consilium. Et ex nunc sit captum, quod de hoc nostro ambassiatore mittendo ad despotum praedictum, detur notitia ambassiatoribus ipsius despoti.

Eodem die.

Quod mittatur ad oratores despoti, Johannes de Reguardatis secretarius noster, ut dictum est huic consilio, et differatur electio oratoris eligen-

di; usque in crastinum, quo audietur responsio sua.

Secr. cons. rog. Lib. XVI. ch. 187.

CDLI. 1445. 11 Junii.

Заключенѣ послати къ Србскомъ деспоту посланика, узима се натрагъ.

Cum heri, dum Jeronimus de Nicuola secretarius noster, ivisset insimul cum Johanne de Reguardatis etiam secretario nostro, ad spectabiles oratores illustris domini despoti Rassie, in colloquiis habitis de factis huius civitatis, comes Stefanus, unus dictorum oratorum, inter cetera per interpretem dixit, quod fuerat bene visus et humane tractatus a serenissimo domino duce, adeo, quod faciant domini inter se quidquid velint, intendebat semper esse bonus servitor nostri dominii, et subiunxit, quod dominium nostrum humane locutum fuerat, et quod sperabat imo non dubitabat, quod cum illustris dominus despotus audiverit responsionem nostram, res aptaretur, addens quod predictus dominus suus erat bone conditionis et iustus ac rectus dominus; et per hec verba satis clare unusquisque intelligere debet, quod accessus oratoris nostri, si mitteretur ad dictum dominum despotum, potius damnosus quam utilis esset, propterea vadit pars, quod pars heri capta

de eligendo oratorem ad dictum despotum, suspendatur auctoritate huius consilii. (de parte 51).

Sapientes ordinum volunt, quod fiat electio oratoris ituri ad despotum iuxta formam partis heri captae in isto consilio. (de parte 38).

Secr. cons. rogat. Lib. XVI. ch. 189.

CDLII. 1445. 18 Junii.

Писмо дужда Млетачкогъ деспоту Србскомъ, о одговору датомъ нѣговимъ посланицима.

Illustri domino despoto Rassie.

Respondentes ad litteras excellentiae vestrae datas 30 Aprilis nuper decursi, dicimus, quod si cum eadem fraterne literis nostris congratulati fuimus de prosperis successibus rerum vestrarum, ac de reintegratione vestri status, fecimus quidem id libenti animo et ex corde. Cum enim illustrem vestram dominationem sincerissime diligamus, omniaque vestra commoda non aliter quomodo nostra propria exoptemus, facile satis judicari potest, si de restitutione status vestri et de cunctis vestris commodis et honoribus congauderemus. neque immerito debeamus. Circa partem autem oratorum excellentiae vestrae, qui ad nos venerunt, respondemus, quod vestro intuitu eos libenter vidimus et audivimus, ac circa eorum petitiones fecimus eis illas iustas et honestas responsiones, quas non dubitamus eosdem oratores prudentissime relatu-

ros esse illustri dominationi vestrae, de quibus quidem responsionibus tenemus certissimum, cum ita conveniat inter optimos amicos et fratres, vestram excellentiam bene satisfactam et contentam remanere debere, cum et nunc et omni tempore ullo pacto aliud non velimus, nisi quantum sit iustum, rationabile et conveniens, quinimo et magnopere cupiamus fraternitatem et integerrimam benivolentiam nostram, non solum conservare, verum etiam si plus addi possit, de bono in melius instaurare et ampliare, cum illustri dominatione vestra, ad cuius grata et beneplacita queque offerimus nos sincerissima mente dispositos.

Secr. cons. rog. Lib. XVI. ch. 192.

CDLIII. 1445. 19 Augusti.

Одговоръ посланицима кнеза Стефана войводе, закте ваюћегъ градове Дривастъ и Омишъ, и три куће, у Котору, у Задру и у Млѣтцима. (Скраћено.)

Quod spectabilibus oratoribus magnifici comitis Stefani vaivode, qui nuper venerunt ad nostram presentiam, ostendentes sindicatum et mandatum amplissimum domini sui, veniendi ad devotionem nostram, porrexeruntque in scriptis certum folium eorum, quae petunt, sicut lectum est isti consilio, respondeatur: quod sit . . . firmissima dispositio mentis nostrae, magnificum comitem Stefanum habere in bonum amicum . . . . Circa

requisitionem autem civitatis Antibari et castri Almissae dicimus . . . quod ea . . . neque possumus neque intendimus a nobis alienare. . . . Circa factum provisionis et domus . . quas domino Sandali et postea ipsi . . . in Cataro dari fecimus, sumus contenti sibi eas dare . . . cum hoc tamen, quod ille teneatur tenere stratas apertas et expeditas, sicut erant primitus, ita quod mercationes currere et libere et secure transire possint, sicut primitus facere consveverunt.

Ad partem domus quam petit in Jadra alias donate per nostrum dominium domino Sandali et postea eidem comiti Stefano confirmatae, respondemus contentari sibi dari.

. . . . .

Domum autem quam in Venetiis petit, libenter sibi de praesenti dare vellemus, si ita facere honeste possemus, sed . . . contenti sumus et volumus sibi solvere affictum unius domus honorabilis, donec sibi providebimus . . donare unam aliam domum in hac urbe nostra, similem aut pulcriorem illa, quam praefatus magnificus comes habebat.

Secr. cons. rog. Lib. XVI. ch. 215.

CDLIV. 1445. 23 Augusti, ind. VIII.

Уговоръ мира између Млетака и између Стефана одъ Сокола, великогъ войводе Босне и кнеза Хумске землѣ.

Pax cum magnifico domino Stefano de Sochol, magno vayvoda regni Bossine ac duce terre Huminis.

In Christi nomine. Amen. Anno nativitatis ejusdem millesimo quadringentesimo quadragesimo quinto, indictione octava, die vero XXIII mensis Augusti. Si quid prestat in teris hoc prestantius existimatur, ut dissidia et fomites guerrarum, quibus populi oppida et reliqua in predam et vastationem plerisque modis convertuntur, magno animo repellantur, et amenitatem dulcedinemque pacis, quam deus a nobis coli et observari constituit, amplexari sanctius atque felicius est. Cum ex ea, que ex guerra depravata sunt, in dies melius dirigentur. Quam ob rem dudum discordiis et guerris vertentibus inter illustrissimum principem et excellentissimum dominum, dominum Franciscum Foscari dei gratia inclitum ducem, dominium et comune Venetiarum etc. ex una parte, et magnificum et potentem dominum Stefanum de Sochol magnum vayvodam regni Bossine ac ducem terre Huminis ex altera. Idem magnificus dominus Stefanus, volens ipsam pacem complecti, ac esse bonus amicus ipsius serenissimi domini ducis, dominii et comunis Ve-

netiarum, misit ut hec sua optima intentio perficeretur, suos honorabiles oratores et sindicos infrascriptos, quos ipsum illustrissimum ducale dominium clementer et benigne suscepit. Et ut utriusque partis pateat bona intentio et dispositio, inter eas perpetue pacis et amoris, spectabiles et generosi domini, Nicolaus Memo quondam domini Antonij et Ludovicus Fuscareno domini Antonii, artium et juris utriusque doctor, honorabiles cives Venetiarum, sindici et procuratores prefati illustrissimi domini ducis, dominii et comunis Venetiarum, ut constat publico instrumento sindicatus, scripto manu circumspecti viri ser Michaelis de Grassis, publici imperiali auctoritate et ducali aule Venetiarum notarij, in millesimo quadringentesimo quadragesimo quinto, indictione octava, die vero vigesimo primo mensis Augusti, a me notario infrascripto viso et lecto, pro ipso domino duce et successoribus suis, dominio et comuni Venetiarum ex una parte, et spectabilis et generosus miles dominus Georgius magister curie dicti magnifici domini Stefani, ac sapiens vir Johannes ac egregius vir Ulatcho de Pochvaliza, et Grupcho coemptor suus, honorabiles oratores, sindici et procuratores prefati magnifici et potentis domini Stefani, ut constat patentibus literis ipsius magnifici domini Stefani, datis Sochol die vigesimo mensis Julii, anno et indictione predic-

tis, suo sigillo pendenti comunitis, a me notario infrascripto visis et lectis, pro eodem magnifico domino Stefano et successoribus suis, omni validiori et efficaciori via modo et forma ac titulo quibus possunt. Nunc contraxerunt, celebraverunt et firmaverunt ac contrahunt, celebrant et firmant, bonam puram sinceram et inviolabilem pacem inter ipsas partes, deo propicio, perpetuo duraturam, cum pactis et capitulis infrascriptis.

Primo: namque ipsum illustrissimum ducale dominium recipit eumdem magnificum dominum Stefanum, et ejus successores, in bonos veros et benevolos amicos suos, quos sic promittit perpetuo habere tractari et tenere; et exinde illi domino remittit omnes injurias molestias offensas et alia quaeque commissa et perpetrata per ipsum dominum, subditos complices et sequaces suos, contra et adversus ipsum illustrissimum ducale dominium Venetiarum, terras, oppida et quelibet loca ilustrissimi ducalis dominii Venetiarum, tempore et occasione seu causa guerre, et novitatum preteritarum. Item ipsum illustrissimum ducale dominium Venetiarum promittit, non inferre guerram ullam molestiam vel novitatem contra et adversus ipsum dominum et successores suos, loca et subditos suos, quavis forma, modo vel ingenio. Et e converso ipse magnificus dominus Stefanus pro se et . . successoribus suis, promittit esse bonus

perpetuusque amicus ipsius illustrissimi ducalis dominii, cui remittit omnes iniurias novitates molestias, et alia queque commissa et perpetrata contra eumdem dominum, terras, oppida, loca et subditos suos, tempore et occasione seu causa guerre et novitatum preteritarum, et de cetero non inferre ullam guerram, molestiam et novitatem contra et adversus ipsum illustrissimum ducale dominium Venetiarum, loca et subditos suos, quavis forma, modo vel ingenio, imo semper perseverabit in bona benevolentia et amicitia, et erit amicus amicorum, et inimicus inimicorum dicti illustrissimi ducalis dominii Venetiarum.

Item promittit et est contentus dictus dominus pro se et.. successoribus suis, quod civitas Antibari, et castrum Dalmisse, acquisita seu perventa tempore guerre et novitatum preteritarum, ad manus ipsius illustrissimi dominii Venetiarum, libere et sine aliqua contradictione remaneant ipsi illustrissimo ducali dominio. Item ipsum illustrissimum ducale dominium promittit dari facere iuxta consuetum, in civitate Catari illam domum et provisionem eidem domino, que dabantur quondam magnifico domino Sandali, et ita comiti Catari et successoribus suis per ipsum illustrissimum ducale dominium mandabitur, quod debeant observari, hac tamen conditione apposita, quod ipse magnificus Stefanus teneatur et debeat cum effectu, tenere

stratas apertas et expeditas, sicuti erant primitus, ita quod mercationes currere et libere et secure transire possint, sicut primitus facere consueverant. Item promittit dictum illustrissimum ducale dominium dicto domino Stefano illam domum, quam quondam domino Sandalo idem dominium donavit et confirmavit postea eidem domino Stefano, in civitate Jadre, et ita mandabit fieri a rectoribus suis Jadre. Item pro domo quam petebat sibi dari in civitate Venetiarum, dictum ducale dominium promittit sibi solvi facere affictum unius domus in civitate Venetiarum, donec ipsum dominium providebit sibi dare et donare unam aliam domum in civitate Venetiarum, similem aut pulcriorem illa, quam prefatus magnificus comes habebat in civitate Venetiarum. Item promittunt dicti procuratores utriusque partis, nominibus quibus supra, quod neutra partium dabit aut dari permittet in terris et locis suis receptum alicui rebelli; imo cum scient datum esse receptum alicui rebelli, illum de locis suis licentiari facient, omni causa remota. Quam quidem pacem, et omnia et singula suprascripta capitula, in presenti contractus contenta, dicti procuratores et sindici, nominibus quibus supra, inter se et sibi invicem et vicissim solemnibus stipulationibus hinc inde intervenientibus, promiserunt, mihi notario infrascripto, ut publice persone stipulanti et recipienti, vice et no-

mine quorum interest, vel interesse poterit, quoquomodo observare et adimplere, et ullo unquam tempore non contrafacere vel venire, aliqua ratione jure modo vel causa, de jure vel de facto, directe vel indirecte, tacite vel expresse, vel alio quoquo modo, sub pena ducatorum viginti quinque millium auri, stipulatione solenni hinc inde promissa, ac etiam refectione damnorum et expensarum litis et extra. Qua pena soluta vel non, nihilominus omnia et singula maneant, et perdurent et inviolabiliter observentur. Et pro omnibus et singulis observandis et adimplendis, ipsi procuratores nominibus quibus supra, sibi invicem mutuo et vicissim, et mihi notario infrascripto, ut publice persone stipulanti et recipienti, pro omnibus et singulis quorum interest vel interesse poterit, obligaverunt et ipotecaverunt omnia bona suorum constituentium et successorum suorum, presentia et futura. Et renuntiaverunt dicte partes nominibus quibus supra, exceptioni predicti contractus, et omnium predictorum non facti seu non factorum aut non sic gestorum, doli mali, conditioni sine causa, et ex injusta causa, et quod metus causa, privilegio fori, et omni et cuilibet alii juris, legum, statutorum et constitutionum auxilio, contra predicta vel aliquod predictorum, quo libet facientium et cuilibet juri vel legi dicenti, generalem renuntiationem non sufficere vel non valere. Et

insuper ipse partes nominibus quibus supra, pro majori robore et firmitate, juraverunt ad sancta dei Evangelia, manibus corporaliter tactis scripturis, suprascripta omnia et singula adimplere, et effectualiter observare, simpliciter et bona fide executioni-mandare, omni cavilatione, reclamatione et exceptione remotis, et prout supra promiserunt, continetur et scriptum est. Hoc autem instrumentum fuit in idioma Sclavonico de verbo ad verbum, per prudentem virum Johannem de Pace barbitonsorem, interpretem oratorum ipsius domini Stefani, ipsis declaratum.

Actum Venetiis in monasterio sancte Marie ordinis Carmelitarum, presentibus spectabili et nobili viro, domino Matheo Balbi quondam domini Johannis, et spectabilis et egregiis viris domino Desiderato de Pedemontibus, oratore magnifice comunitatis Verone, et ser Petro Encio secretario ducalis aule Venetiarum, et prudenti viro Prelusano de Vuchota, et aliis testibus ad hec vocatis specialiter et rogatis.

Ego Dionisius de Florianis publicus imperiali auctoritate, et ducalis aule Venetiarum notarius, de mandato circumspecti viri ser David de Tedaldinis, qui presens instrumentum, de quo rogatus fuerat, occupatus illud transcrivere non potuit, exemplavi et transumpsi de actis ejus, et me subscripsi signumque meum apposui consuetum.

Ego David de Tedaldinis publicus imperiali auctoritate et aule Venetiarum notarius et secretarius, omnibus et singulis interfui, rogatusque scribere scripsi, et publicavi, sed aliis occupatus commisi prudenti viro Dionisio de Florianis notarius imperialis et aule Venetiarum, ut illum transcriberet, et in publicam hanc formam redigeret: in quorum fidem me subscripsi, signumque meum apposui consuetum.

Commemoriale XIII. ch. 176.

CDLV. 1448. 4. Maii.

Заключено давати сто дуката годишньи, докле є живъ некомъ човеку, кои се обеćава убити Скендербега, ако то учини; а уєдно послати нешто войске у Скадаръ, и потужити се на овога Султану.

Cum quidam fidelis subditus noster, qui est persona bonae reputationis et pratica et sagax, dici fecerit nostro dominio, quod haberet modum dandi vel dari faciendi mortem Scanderbergo inimico nostro, sed vult habere provisionem ducatorum C. in anno; vadit pars, quod respondeatur sibi, quod si ipse dabit vel dari faciet mortem Scanderbergo predicto, sumus contenti dare sibi in vita sua provisionem predictam; et ut libentius ad hanc rem se ponat, dicatur ei: quod volumus habere eum in gratia nostri dominii, in omnibus licitis et honestis precipue comendatum.

Et quia hec provisio posset esse nimis longa, et loca nostra Albaniae sunt in periculo manifesto, et indigent celeri provisione, ex nunc sit captum, quod accipiantur pedites C. et mittantur Scutarum, et comes illos teneat et dividat per illa loca Albaniae, sicut sibi videbitur utilius et magis necessarium.

Ser Franciscus Capello vult partem suprascriptam cum infrascripta etiam additione, videlicet. Item: quia per pacem dominus Teucrorum promittit punire suos subditos, qui contra nos facerent, et etiam pro locis Scutari et Alexii datur certa quantitas denariorum Teucro, sicut patet per capitula dictae pacis, ex nunc sit captum, quod per viam Durachii mittatur unus notarius nostrae cancellarie ad Teucrum, cum illa comissione, quae sibi dabitur per collegium.

Secr. cons. rog. Lib. XVII. ch. 221.

CDLVI. 1448 17 Martii.

Одговоръ посланицима краля Босанскогъ, на ньіова предложеня.

Quod egregio militi ac medicine doctori, domino Thome, et Laurentio de Stipos de Tragurio, oratoribus serenissimi domini regis Bossine, qui ut relatum fuit huic consilio per serenissimum dominum Ducem, dicunt quod prefatus dominus rex

nos advisat, quod dominus rex Aragonum per medium duorum fratrum minorum, facit instantiam habendi Narentam, ut per eam valeat habere aditum ad regnum Hungariae, ad quod aspirat, et cum quibusdam baronibus habet intelligentiam; sed quod ipse rex Bossine, ex affectione quam habet ad nostrum dominium, longe citius ipsum locum nobis, quam dicto regi Aragonum dare vellet; et subjungunt, quod idem rex Aragonum petiit salvum conductum pro oratoribus suis ituris in Hungariam, cum habeat cum aliquibus baronibus intelligentiam habendi regnum illud. Secundo, quod Ragusei divitias suas acquisiverunt in ipso regno, sed ex affectione quam ad nostros cives habet, contentaretur gratissimumque haberet, ut provideremus, quod nostri mercatores in dicto eius regno conversarentur. Tertio, rogat ut nos interponamus pro concordio suo cum Teucro. Quarto et ultimo dicit, prefatum dominum regem sensisse, quod cum bano Pircho tenemus praticam, habendi de locis, que idem banus tenet, et nos advisat ipsa loca corone sue legitime spectare et ipsius jurisdictionis esse. Respondeatur et primo:

Primo, circa factum Narentae, quod cognoscentes ipsum serenissimum dominum regem se movere ex singulari affectione, quam ad nos habet, eidem quanto plus possumus regratiamur et dicimus, quod ob veram ami-

citiam nostram hortamur, quod eius serenitas ipsum locum in se teneat, nam existente in manibus suis, in nostris ipsum esse reputamus. Et de informatione quam dat, quod serenissimus rex Aragonum petit salvum conductum pro suis oratoribus et nuntiis mittendis in Hungariam, eius serenitati plurimum regratiamur et dicimus, quod non dubitamus, quod convenienter ipsi regi responderit ac quod se gubernabit per modum, qui non habebit convicinis et amicis suis aliquid scandalum generare.

Ad secundum de mercatoribus nostris, respondeatur, quod in complacentiam suae serenitatis parati sumus, suaderi et induci facere mercatores nostros, ut ad loca suae serenitatis accedant et conversentur, non dubitantes, quod providebit ad eorum securitatem, ac quod humane et bene videantur atque tractentur.

Ad tercium de concordio suo cum Teucró, respondeatur, quod optaremus semper facere posse omnia, quae grata et commoda essent ipsi serenissimo domino regi, sed ei denotamus, quod nundum in pace cum Teucro sumus; sed occurrente casu, quo ad pacem cum ipso Teucro deveniamus, semper repperiemur promptissimi facere pro eius serenitate quicquid boni nobis possibile erit.

Ad factum pratice, quam dicit sensisse nos tenere cum bano Pirco, habendi ex

locis que tenet, dicatur: quod si diceremus, quod aliquam cum ipso bano praticam non haberimus, hoc a veritate deviaret, verum facturi non sumus quidcumque, de quo eius serenitas iuste gravari valeat; sed tenere potest eius serenitas indubie, quod ob veram amicitiam nostram, omnia que in manibus nostris essent, forent in manibus serenitatis suae.

Secr. cons. rogat. Lib. XVII. ch. 7.

CDLVII. 1448. 27 Junii.

Наставленѣ за Млетачкогъ комесара Андрію Веніера, кои се шилѣ у Албанію, да разправля дѣла са Скендербегомъ, са Дукађинима и са Србскимъ деспотомъ Ђорђемъ. (Скраћено).

Nos Fraciscus Foscari dei gratia dux Venetiarum etc. comittimus tibi nobili viro Andree Venerio, . . . quod cum omni sollicitudine possibili te conferre debeas ad partes Albaniae, et primo esse debeas . . . cum . . . Paulo Lauredano comite et capitaneo Scutari et illi dicere quod . . . . tu illuc missus es . . ad tractanda omnia secum secrete . . . quae tibi comittimus . . .

Si dictus comes Scutari per medium nuncii Admorati Turchi haberet modum, faciendi descendere Teucros in Albaniam ad damna Scanderbeghi, sicut ipse nobis scripsit . . . faciat toto posse, quod veniant; volumus ut dictnm comitem juves . . .

ut dicte gentes Teucri cito conducantur in paisium Albaniae ad ruinam illius Scandarbeghi perfidi, dando . . . illis gentibus Teucri . . . . omnes favores possibiles, quibus mediantibus dictus Scandarbegho non modo de Albania, sed de mundo ejiciatur. Si vero videres . . . . predictas gentes Teucri esse descensuras sed tarde, in hoc casu ut possis retardare et frigenere animum dicti Scandarbeghi, volumus, quod ad eius presentiam vadas cum nostris litteris credentialibus, . . . et post generales salutationes et oblationes, quae in similibus requiruntur . . . eidem Scandarbegho dicere debeas de antiqua et maxima amicitia habita cum domino Juanne patre suo, et quantas comoditates sibi fecimus, et mortuo ipso patre quantas benignitates nostra dominatio erga ipsum magnificum Georgium et fratres suos ostenderit . . . . et propterea valde admirati sumus . . quare ipse dominus, quem ut filium reputabamus, fecerit et faciat contra nos, terras loca et subditos nostros, id quod fecit, et quod propter ea quae fecimus erga patrem, erga illum et fratres relictos iuvenculos . . . non expectabamus tale meritum, ut contra nos et statum nostrum bella gerat . . . . et propterea rogamus magnificentiam suam, quod velit ab offensis desistere et bene vicinari nobiscum . . . . promittendo ipsi denarios . . . et rejiciendo quas petitiones fecerit de

denariis et castellis . . . . . ducendo rem in tempus de die in diem, quousque gentes Teucri versus Albaniam . . intraverint, quod quando certe scies . . . . debeas ab illo Scandarbegho discedere et Scutarum redire . . . .

Si vero videretis gentes Teucri non venire nec esse venturas, . . . in hoc casu volumus quod cum ipso Scandarbegho venias ad conclusionem, et promittas illi denarios annuatim pro se tantum; et si pro se tantum nollet, sed vellet pro suis heredibus, etiam . . . promittas, non transeundo summam ducatorum MV centum . . . . hoc vero . . . . in casu, quo Dagnum remaneat nostro dominio . . . sed tenente Scandarbego Dagnum, sicut dicitur quod tenet, volumus quod non excedas summam ducatorum V centum in anno . . . concludendo secum; quia propter conditionem praesentis temporis, volumus omnino pacem facias.

Si vero dictus Scandarbego ad ullam compositionem venire vellet, aut ita magna peteret quod assentire non possis, in hoc casu dicas, velle scribere nostro dominio . . . . . et interim caute da operam, alloquendo Paulum et Nicolaum Duchaino, sine mediatore . . et provideas cum promissione pecuniarum et villarum, . . . quod separentur ab ipso Scandarbegho et velint esse nobiscum, qui sibi et suis filiis et filiis filiorum longiori tempore juvare poterimus, quam ipse

Scandarbegho, ... quia sumus informati, quod sine Duchainis ipse Scandarbegho erit valde impotentior nobis et faciliter poterit destrui.

Si opus erit tam pro concordio faciendo cum Scandarbegho, quam . . . . cum Duchainis, facere promissiones consiliariis aut aliis personis, quae juvare possent hanc rem, damus tibi libertatem possendo promittere . . vestes, clamides et etiam provisiones aliquorum iperperorum in mense. . . .

Ceterum quia sensimus gentes despoti apropingvare Cataro, et habuisse passus Zente a Jurassinis, quae obligate nostro dominio pro honoribus, pecuniis et provisionibus, quas sibi dabamus, deffecerunt a fide sua, volumus quod executis praedictis vel . . . in tempus positis, aut etiam non conclusis cum illo Scandarbegho, quando tibi qui presens eris, tempus videbitur . . . debeas te conferre ad despotum, si in Zentam vel prope illas partes Albanie vel Catari venerit, vel ad capitaneum suarum gentium, si personaliter non venisset, et illi dicere: quod cum illustri domino Stefano despoto, avunculo suo, pacem et amicitiam contraximus pro se et pro ipso magnifico domino Georgio, cui domino Georgio multas commoditates fecimus, et pro nostra pace et amicitia, multa beneficia suscepit in persona et statu suo, nunc autem cum

ipse dominus male informatus de nostro dominio, veniat cum potentia et exercitu suo contra nos et statum nostrum, nulla prius advisatione facta, ut ipsum regem et amicum decebat, valde admirati sumus et admiramur, quare ipse amicus et per pacem colligatus noster, quem fratrem reputamus, faciat hec contra statum terras et loca nostra, quae olim in tempore adversitatum suarum repperit sibi ita obedientia, ac si illarum fuisset verus dominus; et quod propterea dicere placeat, qua causa hoc faciat, et quid est quod a nostro dominio velit, quia libertatem habes a rebus licitis et honestis non discedere. Et si diceret de terris suis, videlicet: Antibaro, Drivasto et Budua, respondere debeas, quod eas non sibi, sed comiti Stefano Vuzich accepimus, quoniam eas obsederat, et ipse dominus despotus tunc impotens erat tenere illas, nec hoc sibi injurie potest imputare, quia multo melius fuit, quod nos amici sui illas acciperemus, quam comes Stefanus hostis suus et noster, cum illis potuisset potentius et sibi et nobis offendere, et quod in illis civitatibus multas expensas fecimus, sine ulla nostra utilitate, nihilque de illis habuimus nec habemus, nisi obedientiam tantum, quae nobis multo magis damnosior est, quam utilis, et quod propter hoc non velit bella gerere, et esse causa tantorum malorum, quanta sequuntur ex guerris.

Et si peteret quod illa loca sibi reddantur, respondeas ei, quod ut cognoscat, quod cum illo bonam amicitiam et pacem habere velimus, sicut semper habuimus, sumus contenti illa loca sibi reddere retro, sed reddat nobis expensam; nam si velut amici sui, hujusmodi terras de manu suorum inimicorum accepimus, et cum expensa et damno tenuimus, honestum et iustum est, quod reddat nobis id quod expendimus, quia nulla nostra utilitate id factum est; et in hoc cum solita tua prudentia taliter te geras, quod potius concludatur reddendi eas sibi in pace, cum refectione expensarum per nos factarum, quam permittere, quod cum sua potentia ipse eas rapiat et nobiscum stet in guerra.

Si diceret de mille ducatis, qui sibi dari debent singulo anno de Scutaro, respondebis: quod paratus eris illos sibi dari facere, sicut ex pace fieri debet, sed sicut scit ipse dominus, debet mittere suos subditos Scutarum et Catarum pro sale et pro aliis mercationibus, et tenere stratas mercatoribus apertas, et iam dudum id non fecit, et non habente civitate introitum, non potest reddere exitum. Sed in hoc stare vis omni honestati, quia te certum facis, quod a rebus licitis et honestis nunquam ipse recedet; et ut in hoc te possis honestare, et in praticis sustinere jura nostri dominii, dari tibi fecimus copiam pacis et compositionum, quas cum illo habe-

mus, quia si non misit subditos suos Scutarum pro sale et mercationibus, quia tunc non erat in dominio, non est conveniens, quod habere debeat ducatos mille de introitibus Scutari. Et cum hoc et cum aliis rationibus . . . procurabis te expedire a solutione preteriti temporis. Quando autem dictus dominus vellet omnino terras suas et suos mille ducatos annorum preteritorum, nec rationibus moveretur, quia in armis est et potens, et tu videres non posse aliter facere, sumus contenti quod provideas concludere, quod reddendo sibi terras suas, excomputetur propter expensam in illis terris factam, id quod petere vellet pro annuali provisione Scutari, annorum preteritorum. Et cum ipso pacem concludas quanto honestiorem et meliorem poteris pro nostro dominio, quia licet illas terras licite tenere possemus, tamen propter conditionem presentis temporis, nostra intentio est facere pacem. Quando vero non posses omnino aliter cum ipso despoto vel suo capitaneo pacem facere, factis per te omnibus argumentis . . . . tibi damus libertatem pro habendo pacem secum, attenta conditione presentis temporis, quod venire debeas ad conclusionem pacis . . . dandi sibi tres terras suas suprascriptas, videlicet: Antibarum, Drivastum et Buduam, et de Scutaro ducatos a mille usque tres mille pro provisione temporis preteriti . . .

in duobus annis proximis per ratam, quia propter guerras . . . . aliter . . non posses, et quod singulo anno decetero . . . anualis solutio . . . curret sicut ex pacto debet, mittente ipso domino suos subditos Scutarum et Catarum pro sale, et tenendo stratas apertas, ut mercationes currant.

Et si cum d e s p o t o vel capitaneo suo tu posses venire ad praticam, quod habitis terris suis predictis, non vellet habere pro vicino suo S c a n d e r b e g h o Turchum et perfidum hominem, valde placeret nobis, quod in casu quo tu cum Scanderbegho non fecisses pacem, pratices et procures inducendi gentes predictas, quod ad illius S c a n d e r b e g h i ruinam et destructionem veniant . . . et si videretur opus, . . promittere aliquid consiliariis vel aliis, qui apud illum despotum vel capitaneum suum reperiuntur, damus tibi libertatem possendi id facere . . . Et si cum capitaneo vel locumtenente suo non posses remanere in concordia, sumus contenti, quod posses . . . te conferre ad despotum, et cum illo procures obtinere intentionem nostram suprascriptam . . . .

Et si tibi videretur utile . . . parcendi hominibus paisii, qui in hac novitate Scanderbeghi a fidelitate nostri dominii defecerunt, sumus contenti . . . .

Secr. cons. reg. Lib. XVIII. ch. 14.

CDLVIII. 1448. 29 Julii.

Писмо Андрія Веніеру, у комъ му се налаже, да са Србскимъ деспотомъ, когъ е срећа издала, миръ уговара, подъ манѣ за овогъ пробитачнимъ условима а да помаже Турцима противъ Скендербега, Дукаћина и Тобіе. (Скраћено).

Ser Andreo Venerio provisori in Albania.

Propter ea quae ante vestrum recessum de Venetiis habebantur de gentibus despoti, dedimus vobis libertatem promittendi despoto terras et denarios. Nunc autem intellecto conflictu et ruina, ex gratia dei, data gentibus suis, et quod de illo aut sua potentia non est presenti tempore dubitandum, deliberavimus nunc, cum fortuna ipsi despoto adversa et contraria est, quod ad praticam pacis et renovationem amicitiae cum ipso despoto deveniatis, sed alia conditione et forma, quam in vestra comissione continetur. Nam neque terras Albaniae, neque ducatos mille in anno, annorum praeteritorum sibi dare volumus ullo modo, quia nihil eorum quae facere tenebatur factum fuit, imo armata manu contra nos et statum nostrum misit. Volumus ergo . . . quod ad ipsius despoti praesentiam accedere debeatis et . . . dicere . . . . . quod licet simus per dei gratiam in prosperitate, nihil tamen est quod magis cupiamus, quam vivere in pace, et presertim cum illis, qui cum nostro

dominio in pace nati sunt . . . et quod propterea . . . nostra dominatio misit vos ad celsitudinem suam, ad renovandum antiquum amorem et bonam amicitiam . . . et rogabitis excellentiam suam, quod velit cum nostro dominio amicabiliter et fraterne vivere, sicut decet, cum sibi et filiis suis ac eorum descendentibus esse disponimus boni amici et fautores honorum et commoditatum suarum. . . . . et si concludere poteritis pacem quod utraque pars remaneat in statu quo reperitur, sumus contenti quod in bona gratia concludatis, si . . . vero non possetis sine pecuniis, damus vobis libertatem promittere pro tempore futuro . . . de introitibus Scutari . . . ducatos mille in anno . . . cum hoc: quod per terras et loca sua non permittet venire gentes contra nos, et permittet caravanas secure venire ad terras et loca nostra, et etiam suos subditos pro sale, sicut in pactis concordii continetur. Quando autem non possetis cum dictis ducatis mille in anno, et quod omnes stent in terminis suis, facere pacem, facta possibili experientia non discedendi in discordia, debeatis in bona gratia redire Venetias.

Ceterum quia habuimus informationem, quod gentes Teucri descenderunt ad damna Scanderbeghi, ita quod derelictis locis nostris, ad defendendum statum suum accessit, et Tobias cognatus dicti

Scanderbeghi quaerit habere in Durachо receptum . . . si ita est, mandamus vobis . . . . . quod pariter procuretis ruinam Scanderbeghi predicti et Duchainorum, et a latere vestro attendetis illorum destructionem, et hoc ipsum dicimus de Tobia cognato suo, et de aliis dominis et castellanis, qui rebelles fuerunt nostro dominio, ut nullo modo in terras vel loca nostra suscipiantur, sed destruantur radicitus. — Verum placet nobis quod subditi illorum . . . villani et alie miserabiles personae, quae metu non capi a Turchis, in civitates et loca nostra Albaniae cofugerent, acceptentur; sed ipsi domini . . . minime acceptentur, sed attendatur eorum totalis destructio, ne amplius possint proditorie contra nos . . . facere, sicut fecerunt sine ulla ratione vel causa.

Si autem intelligeretis, quod Teucri non persequerentur id quod inceperunt, placet nobis, quod cum illo Tobia cognato Scanderbeghii et cum aliis, exceptis ipso Scanderbegho et Duchainis, stetur in pratica, ... et secundum quod Turchi vel prosperabunt vel cessabunt, ita se regant. . . .

Secr. cons. rogat. Lib. XVIII. ch. 27.

CDLIX. 1448. indict. XII. 4. Octobris, in Alexio.

Уговоръ мира са Скендербегомъ и другомъ господомъ Албаніе.

Pax cum magnifico Scanderbego, et aliis dominis Albanie.

In Christi nomine Amen. Anno a nativitate ejusdem millesimo quadringentesimo quadrigesimo octavo, inditione duodecima, die quarto mensis Octobris, in exercitu magnifici Scandribegi apud Alexium, presentibus reverentis in Christo domino Andree dignissimo episcopo Albanensii, et venerabili viro domino don Georgio Pellino abbate sancte Marie de Rotetio, et aliis. Ibique spectabiles et generosi domini Paulus Lauredano, pro illustrissimo et excelentissimo ducali dominio Venetiarum comes et capitaneus Scutari, et Andreas Venerio orator et provisor in partibus Albanie, nomine prefati illustrissimi dominij Venetiarum ex una parte, et magnificus Scanderbegus, et spectabilis Nicolaus Duchagino, tam nomine proprio, quam vice et nomine aliorum dominorum Albane, insimul venerunt ad honam validam et perpetuam pacem, cum infrascriptis capitulis, modis et conditionibus.

Et primo, che la prefacta illustrissima signoria de Veniexia, tuol et accepta el prefato signor Scanderbego, et Nicolo Ducaginj

in sieme cum tuti altri signori de l' Albana, per boni, veri et cari amici et vicinj, perdonando a tuti ogni inzurie et offexe, che per cadaun muodo l havesseno fato verso la prefata illustrissima signoria de Veniexia.

Item che da prefata signoria de Veniexia dar dieba al prefato signor Scandarbego ogni anno ducati mille quatrocento, nel qual numero dieba intrar i ducati duxento, ch' esso signor Scandarbego soleva haver da la camera de Durazo. Et comenza a livrar la dita provision adi XXVI del presente, ch'i la festa S. Dimitri, la qual provision se intenda per luy et per suo heredi mascoli, romagnando el Dagno cum tuto el territorio, chel signor Turcho messe altre volte per confini fra el spectabil Nicolo Ducagin, et esso signor Turcho ala signoria de Veniexia, et similiter tute ville de la dal Drim da la banda de la signoria de Veniexia, che havea nele man el prefato signor Scandarbego per el contrato de la triegua novamente fra le suprascripte parte celebrada, quele subitamente debia restituir a la prefata signoria de Veniexia, senza alcuna contradicion.

Item che le dohane di prediti signori de l Albana le possino affittar et vender come a lor parera et piaxera, a cadaun Venitian et subdito de la prefata signoria de Veniexia.

Item chel prefato signor Scandarbego possi ogni anno trar da la camera de Durazo

cavalli CC. de sal, senza datio alcuno, ma solamente pagar quello.

Item che cadaun che havesse falido a la prefata signoria de Veniexia in la presente guerra del prefato signor Scanderbego, i sia perdonado liberamente, et possino ritornar in le lor habitation. Et cussi versa vice quelli che havesseno falido et rebelado al signor Scanderbego et a gli altri signor l' Albana, i sia perdonado et possino ritornar per le lor habitation, ut supra.

Item che ogni subdito de la prefata signoria de Veniexia, che falisse de qua avanti verso esso, la serenissima signoria per ogni excesso non possino star ne habitar ne haver alcun recepto in le terre e luogi del prefato signor Scanderbego e di altri signori de l Albana, et cussi versa vice, se algun subdito del prefato signor Scanderbego et di altri signor de l Albana falle verso loro per ogni excesso, non possi star ne habitar in le terre, et luogi de la prefata signoria de Veniexia, da le parte de l' Albania.

Item se per algun tempo el prefato signor Scanderbegho over altri signori de l Albana, da alguni suo inimici fosseno streti o cazadi, possino haver lor et i lor subditi bon e seguro recepto, per tutte le terre e luogi de la prefata signoria de Veniexia.

Item che la prefata signoria de Veniexia dar debia al prefato signor Scanderbego ogni

anno veste do de Scarlatin . . quando i se dara la provision de i danari, et che el prefato signor Scanderbego in quella fiada sia tegnudo de dar de honoranza ala prefata signoria de Veniexia, do livrieri, et do astori mudadi, come se soleva far per antiga usanza.

Item perche al presente el signor Polo Duchaginj tien za certo tempo alcune ville de raxon del Dagno, el prefato signor Scanderbego, et el prenominado signor Nicolo Duchaginj se offereno de far ogni possibel provision, ch' esso signor Polo Duchaginj restituera ala prefata signoria de Veniexia le soprascripte ville de raxon del Dagno. Et in quanto esso signor Polo non volesse far la dita restitution, la prefata signoria pora proveder contra luy come li piaccera, perche da i prefati signor de l Albana mai non havera algun auxilio, over favor. Et cussi promete i prefati signor Scanderbego, et Nicolo Ducaginj.

Item che le gratie che al signor Arniti altre volte fo concesse per la antedita signoria de Veniexia, zoe de poder comprare per suo uso pani, et quelli trar da Durazo senza algun datio, i siano liberamente confirmade.

Item perche fato el conselgio fra lor suprascript i signori de l Albana, ha determinato, chel suprascripto signor Scanderbego vadi personalmente cum quel piu exercito el pora, ad unirse cum el signor Janus; che la

prefata signoria de Veniexia debia far dar et consignar al prefato signor Scanderbego, sopra la soa provision, da mo fina zorni XV ducati mille quatrocento, da esser diffalcadi in la sua provision.

Item che i prenominadi misser Polo Loredan conte et capetanio de Scutari et misser Andrea Venier provededor etc. siano tegnudi mandar ala prefata signoria de Veniexia, la copia tutî i suprascritti capitoli. La qual signoria per suo letere patente i ratifichera et confermera intuto e per tuto, come de sopra e sta capitolado et concluso.

Commemoriale XIV. ch. 79.

CDLX. 1448. 10 Octobris.

Наставленъ за проведитора Албаніе, тичуће се размирице са деспотомъ Србскимъ, са Скендербегомъ и са Дукађинима. (Скраћено).

Cum per litteras provisoris Albaniae et etiam per alias vias, intelligatur despotum Georgium facere apparatum gentium pro mittendo contra loca nostra, et ut dicitur missurus est filium suum cum gentibus praedictis; intelligatur praeterea, quod Turchus ab oppressione Scanderbeghi se levavit, per quam occasionem faciliter ipse Scanderbeghus se vertere posset contra loca nostra, et ad primam impresiam reverti, et faciat pro nostro dominio potius

stare in pace cum dominis praedictis, quam in continuis guerris, propter quas de illa provincia nihil utilitatis percipimus, et subiacere manifestissimo periculo status nostri in illis partibus, vadit pars: quod ad literas prefati provisoris nostri respondeatur in hac forma:

Recepimus literas vestras datas Scutari die 29 Augusti . . . notavimus inter cetera, quod dietim expectabatis salvum conductum a domino despoto, pro conferendo vos ad presentiam suam, in executione mandatorum nostrorum diei 29 Julii. Expectamusque cum desiderio intelligere, quid cum ipso despoto fecistis, et in quibus terminis secum remansistis. Speramus etenim considerata etate gravissima ipsius despoti, conditione filiorum suorum, et conflictu novitus habito in Zenta a gentibus nostris, et bello etiam, quo cum serenissimo rege Bossine implicitus est, quod secum ad pacem deveneritis, vel si non deveneritis, differentiae non erunt multum magnae; propterea quia cupimus, ut si fieri potest secum remaneamus in pace, volumus . . . . . quatenus si cum ducatis mille . . . . secum in concordio non remanseritis, ipsi despoto promittere possitis usque ad summam ducatorum MD centum de introitibus Scutari in anno, remanentibus nobis locis, que iusto et equo bello de manibus comitis Stefani Vulchich, tunc hostis nostri traximus . . . Quando vero cum

predictis . . . ad pacem devenire non possetis, nolumus ut praticam pacis frangatis, sed . . . advisando nos . . . distincte de omnibus petitionibus despoti . . . . et de terminis ad quos ultimate secum devenistis . . . non discedendo de illis partibus, sed expectando mandatum. Advisate insuper nos de conditionibus et movimentis ipsius despoti, numero et qualitate ac progressibus gentium suarum, ut . . . providere possimus.

Ad factum Scanderbeghi, intellexi-mus quantum scribitis de Turcho, quod ab eius opressione se levavit, dimissis Turchis L. pro quolibet fortilicio occupato etc. et nulla cum ipso Scanderbegho pace vel treugua facta; quae res satis aperto indicio est, Turchum ipsum ad ipsius Scanderbeghi ruinam reversurum esse, et verisimiliter ipse Scanderbegus ad defensionem suam et recuperationem locorum suorum, per Turchos occupatorum, potius vacare debet, quam ad offensionem nostram; et volumus, ... quod si aliquam viam . . . . videtis possibilem reducendi Turchum ad ruinam suam, nihil pretermittatis ad sollicitandam eius ultimam ruinam et eversionem. Quando vero videritis Turchos taliter occupatos, quod Scanderbegus in statu et potentia mansurus sit, volumus . . . ut secum praticam concordii inire debeatis, possendo promittere . . . usque ad ducatos 600 in anno, promittente

ipso charavanas secure venire ad loca nostra, et similiter subditos suos ad accipiendum salem. — Et si cum ipso Scandarbegho ad concordium venire non possetis, date operam praticandi cum Paulo et Nicolao Ducaino, cum quibus provideatis per promissionem pecuniarum et villarum . . . . . remanere in concordio, et eos a Scandarbego separare, et nobiscum contra ipsum colligare. . . . .

Secr. cons. rogat. Lib. XVIII. ch. 53.

CDLXI. 1449. 7 Aprilis.

Одговоръ посланицима краля Босне на нева мьова предложеня и заитеваня. (Скраћено).

Quod spectabilibus oratoribus serenissimi domini regis Bossine, qui ut relatum fuit huic consilio per serenissimum dominum ducem, dicunt praefatum serenissimum dominum regem, tanquam verum amicum et benivolum nostri dominii, nobis denotari facere, quod comes Stefanus de Bossina suus et noster inimicus, querit se creari facere per regem Aragonum, ducham Spaleti, ut titulum habeat ipsius civitatis, et quanquam melius facere possit contra nostrum dominium. Secundo dicunt, quod sensit banum Pirchum praticare et velle dare medium banatus sui Hungaris, et pro statu suo et nostro minime faceret habere ip-

sorum Hungarorum vicinantiam multis respectibus. Et propterea cogitaverat pro sua et nostra securitate, de concordia et voluntate ipsius bani, accipere ipsum banatum et dare predicto bano quoddam castrum longe maioris redditns. Sed considerata bona amicitia nostra, rogat ut ei consulamus et dicamus sententiam et parere nostrum. Et preterea quod in casu quo necesse sibi esset, habere possit ballistarios CC. de terris nostris Dalmatiae, se offerens quotienscunque comes Stefanus contra nos facere vellet bellum, facere sibi etiam, ab alia parte. Tercio dicunt et exorant, ut sicut dari facimus comiti Stefano, qui minime amicus nobis est, salem pro Narenta, pro ducatis quinque, ita etiam vellemus dicto regi qui frater et amicus optimus nobis est, in Spaleto ipso precio ducatorum quinque, quoniam se offert dare modum, quod omnes subditi sui non alio, quam ad cameras nostras ibunt pro sale, et si hoc facere nollemus, quod ne videatur nos velle eum deterius tractare quam dictum comitem, reducamus precium salis dicto comiti dandum ad precium consvetum; respondeatur:

Quod audivimus . . . ea quae . . . nobis exposuerunt, et de significatione nobis facta, quod comes Stefanus pretendat se facere ducham Spaleti . . . regratiamur, . . . et circa hoc illas faciemus provisiones quae nobis videbuntur.

Et circa factum banatus dicimus, quod semper vellemus eius serenitati ut optimo fratri et amico nostro dicere et consulere, non aliter quam nobismet . . . . . sed sua serenitas, que longe melius quam nos res illas intelligit, deliberare potest ut ei libet, sed unum dicimus, quod eius vicinantia longe magis nobis grata esset quam aliqua alia, et sit quaecunque velit. Ad factum ballistariorum CC. . . . . dicimus . . contenti sumus quod possit suis habere expensis ballistarios. CC. de terris nostris Dalmatiae, nam eius serenitas intelligit gravissimas expensas quas patimur, et non esse conveniens in aliquo nos gravare.

Ad factum salis dicatur verum esse quod concessimus comiti Stefano certum salem ut dicunt per triennium, ad complementum cuius termini restant aliqui menses, et cognoscimus quod hoc fuit et est cum damno introituum nostrorum, et deliberamus illum nec ipso comiti expleto termino, nec alteri ampluis consentire . . . . .

Et pro expediendo dictos oratores scribi possit pro favore et liberatione duorum filiorum domini Nicolai de Barnis, unius dictorum oratorum, civis nostri, qui definentur per comites Segnie, in illa bona et valida forma, quae collegio videatur.

Secr. cons. rog. Lib. XVIII. ch. .82

CDLXII. 1450. 17. Aprilis.

Одговоръ посланицима кнеза Стефана войводе Босне, на ньіова захтеваня.

Quod oratoribus comitis Stefani vaivodi Bossinae, ad ea quae parte domini sui dominio nostro retulerunt, sicut huic consilio per serenissimum dominum ducem relatum est, respondeatur:

Generaliter ad generalia. Ad factum tangens res domini despoti Rassie, quod semper singulariter dileximus ipsum dominum despotum et omnia commoda status et rerum suarum, tamquam propria reputavimus, neque unquam alieni repperiemur a rebus, quae honeste et convenientes sint, pro complacendo et satisfaciendo requisitionibus illius domini.

Ad factum Polize et Almisii dicimus, sicut magnificentiae suae notum est, postquam loca predicta in nostram eorum sponte ditionem devenerunt, nos cum prefato comite Stefano devenimus ad pacem et bonam concordiam, quam in totum et per totum observare et manutenere disponimus et nulli capitulo vel pacto nostro per aliquem modum contravenire.

Ad factum domus quam inxta continentiam capitulorum pacis predictae petunt in hac civitate nostra Venetiarum, dicimus: quod promti et parati sumus magnificentiae

suae liberaliter complacere, et ex nunc dicimus, quod quia domus non ita parata invenire potest, parati sumus sibi responderi facere ducatos 60 singulis annis pro affictu, sicut de domo sua habere consveverat, et sicut sibi promisimus, donec reperiatur aliqua domus apta et idonea pro magnificentia sua, quam dabimus operam, quanto citius possibile sit invenire. Et ex nunc captum sit, quod pro elapso tempore a die quo pax inter ipsum dominum et nos contracta fuit, usque diem praesentem, responderi sibi debeat affictus suprascriptus.

Ad factum salis quem de Pago extrahi posse petit, pro ducatis quinque etc, sicut alias sibi concessum fuit, respondeatur, quod sumus contentissimi magnificentiae suae complacere, et collegium habeat libertatem componendi rem istam pro illo tempore, quod videbitur collegio aut maiori parti eius.

Ad factum castelli quod dicit edificari facere velle super territorio suo, et circa denarios quos habere debet a camera Catari etc, respondeatur cum illis iustificationibus bonis et humanis verbis, quae collegio videbuntur, non discedendo a continentia capitulorum pacis, quam ut prediximus in totum observare volumus.

Secr. cons. rogat. Lib. XVIII. ch. 181.

CDLXIII. 1450. 13. Octobris, in Vesela Straža.

Писмо краля Босанскогъ Стефана Томе, у комъ благодари Млетчићима, што су и њега споменули у миру, кои су заключили са краљемъ Арагонскимъ.

Litera serenissimi domini regis Bosne supra denominatione pacis.

Illustrissimo ac potenti viro domino Francisco Foscari duci Venetiarum etc. salutem, sinceram dilectionem Sthephanus Thomas dei gratia rex Bosne.. Nuper cum magna animi nostri jocunditate recepimus literas vestre excellentiae plenas amoris, et erga nos immense caritatis. Non enim possumus non gaudere quando intelligimus principes mundi, maxime quos una catholica fides claros facit, in unum convenire, et ab illis recedere, qui non solum detrimento sunt bonis his exterioribus, sed anime quoque plurimo periculo. Scimus enim, et nimium experimento quod dolenter referimus, notum est nobis, quod mala strepitus armorum et hostiles incursus pariunt, que eo detestabiliora sunt, quo inter fideles seviunt. Pacem igitur inter illustrissimum vestrum dominium et serenissimum regem Aragonum gratissimam habemus, eaque ut firma et stabilis sit Deum oramus. Nominationem insuper, et comprehensionem nostram a vestra excellentia factam, ratamhabemus, vobis gratias a-

gentes, quod nostri honoris tantum memor est vestra celsitudo, sed de hoc tantum impresentiarum, ut constet de nostra acceptatione et sincera voluntate in his que fecistis pro nostro honore. Cum celeritate namque possibili mittemus super hoc pro nostri honestate et negotij exigentia, nostros oratores ad vestram excellentiam, qui etiam nostras super hac nostre nominationis ratificationem patentes literas deferent, et qui de nostra affectione singulari ad illud illustrissimum. vestrum dominium informabunt. Quod autem tardius, quam vellemus, de hoc avisamus vestram celsitudinem fecit tarda receptio literrum vestrarum, que solum nudius tercius ad nos delate sunt, cujus culpa nescimus . . In Christo valeat vestra celsitudo. Ex Veselastraza XIII Octobris MCCCCL.

Commemoriale XIV. ch. 70.

CDLXIV. 1450. 24. Octobr. in Jaice.

Краль Босне одобрава што су га Млетчићи именовали у миру, кои су закључили са краљемъ Арагонскимъ.

Ratificatio regis Bossine nominationis de ipso facta in pace cum serenissimo rege Aragonum.

Stephanus Thomas dei gratia rex Bosne, Rasie, Maritimeque omnibus ad quos he nostre patentes litere pervenerint salutem. Postquam divinam miseratio-

nem tantum sue benignitatis et gratie hoc in tempore concessisse mortalibus cernimus, ut dissidentium inter se amplissimarum illarum duarum potentiarum, illustris scilicet ac potentissimi inclitissimorum Venetorum dominij, et serenissimi domini regis Aragonum causas eversas agnoscant, pro grandi odio maximum amorem, pro inimicitia, benivolentiam, pro sollicito armorum strepitu quietem togatorum incensum, pro crudeli bello pacem humanam exercere, decet hoc celeste munus nostri conditoris agnoscere, et quantum valet humana fragilitas dignis gratiarum actionibus extollere, nec ocioso decursu pertransire, quod tantis calamitatibus finem ac modum imposuit, et luctum vertit in gaudium. Scimus nos quos sua clementi providentia deus etiam regali donavit honore, quot sollicitudines bella, quot oppressiones bellorum incursus, quot inhumanitates hostilis gladius, quot lacrimosas voces furiosus aspectus inimici parturiant. Demum omnia promiscua facit certantium fera dissensio, econtra pax singula suis coaptat locis, et cuncta propria lege componit. Hoc igitur celeste donum, quantum possumus amplecti nos convenit, et congaudere his, quos hoc divinum lumen adunavit, et eo amplius, quo etiam nos, illi annumerati sumus. Ut enim ad nos plena ac certa notitia delata est, prefatum illustre ac inclitum excellentissimorum Venetorum domi-

nium, cui impresentiarum non minus honorifice quam utiliter presidet, illustris ac potens dominus dux Franciscus Foscari pro sua parte, inter suos amicos et confederatos nos specialiter ac nominatim comprehendit, et nos voluit presenti pacis beneficio gaudere, veluti unum e suis antiquis, et caris amicis. Hunc igitur honorem carum habemus, hanc nominationem gratam suscipimus, hanc comprehensionem acceptam fatemur. In hoc gratias habentes inclite dominationi prefati illustris dominii. Et per presentes pro nobis ac nostris suscipimus omnia et singula compactata capitula et omnium articulorum contenta dicte pacis, quantum nos concernunt promittentes, et regali fide nos obligantes ad eorum plenam observationem. In quorum omnium testimonium presentes nostras patentes literas fecimus, nostri regali sigilli appensione communiri. Anno domini millesimo, quadringentesimo quinquagesimo, die XXIIII. Octobris in opido nostro de Yaice.

Commemoriale XIV. ch. 71.

CDLXV. 1451. 29. Aprilis.

Одговоръ посланицима краля Босанскогъ, на разна ньіова захтеваня.

Quod spectabilibus domino Stefano Clesigh militi, et Nicolao Jacobi Testa, oratoribus serenissimi domini regis Bossine, qui uti relatum fuit huic consilio

per serenisimum dominum ducem exposuerunt, praefatum seren. dominum regem habentem acceptissimam nominationem, quam de eo fecimus in (conclusione pacis) ad quam devenimus cum serenissimo domino rege Aragonum, illam ratificasse, et assignarunt literas suas patentes in ea materia; et subsequenter quod castrum Ostrovize defecerat a comite Pircho, et si ipsum volebamus erat ei gratissimum ut illud acciperemus, quando vero non, quia precio illud sperat habere, contentari velimus, quod ipsum accipiat. Et tertio quod in divisione est cum despoto Rassie, et cum eo bellum habiturus, et propterea amicabiliter exorat, quod ipsi despoto favere nolimus. Et quarto exorat ut ad Teucrum mittere velimus ambassiatam nostram et intercedere et exorare, quod pacifice secum vivere velit, et novitatem eius serenitati non facere. Et in hoc bello quod cum despoto habiturus est, neutri partium favere. Quinto et ultimo quod quia habet de tempore in tempus agere in hac civitate, et cupit, imo necesse ei sit habere unum eius negotiorum gestorem, deliberetque ad hoc unum nostrum nobilem habere, ei consulere velimus de uno quem ad hoc idoneum esse videamus; respondeatur: quod ob singularem amicitiam et benivolentiam quam habemus ad eius serenitatem, illam nominavimus, quia revera eius sta-

tum conservationem et commodum tamquam proprium exoptamus, et ratificationem praedictam per eum factam, habemus gratissimam, quia carissimum nobis est,, quod omni pace et commodo nostro semper uti possit, et eius serenitati de tali ratificatione etiam regratiamur.

Ad factum Ostrovize dicimus, quod revera ipsum castrum nobis fuit oblatum, sed multis respectibus et potissime, quia pacifice vivere cupimus, et de statu quem habemus contentamur, non curamus ad eam materiam attendere et relinquimus, ut eius serenitas deliberet de accipiendo illud vel non, uti rebus et statui suo magis conferre cognoverit, cum ut prediximus, commodum suum ut proprium exoptamus; et certificamus eius serenitatem, quod si ipsum castrum accipere deliberabit, eius vicinantia longe magis, quam alicuius alterius nobis erit carissima.

Ad factum despoti dicimus, quod singulariter sumus predicto domino regi affecti, et ob mutuam amicitiam nostram cupimus, ut de quibuscumque impresiis suis reportet honorem gloriam et victoriam; et teneat indubie, quod si bellum procedet inter illum et despotum, non dabimus ipsi despoto favorem aliquem, quoniam non deliberamus inimicis suis contra eius serenitatem dare presidia.

Ad quartum de legatione quam requirit mitti ad Teucrum, respondemus: quod dispositi in omnibus possilibus eius serenitati complacere, parati sumus mittere legationem predictam, et pro eius commodo intercedere et omnia nobis possibilia facere, tamquam pro vero amico nostro carissimo.

Ad quintum de nobile nostro, qui hic faciat agenda sua, respondemus: quod eius serenitas prudentissima est et nullum dubium est, quod multos hic sufficientes et aptos reperiet et eligere et deputare potest, illum qui ei placeat, et de electione quam faciet remanebimus contentissimi.

Secr. consil. rog. Lib. XIX. ch. 55.

CDLXVI. 1451. 21. Maii.

Одговоръ посланицима великогъ войводе Босанскогъ кнеза Стефана, на разна ньова предложеня и захтеваня.

Quod spectabilibus viris comiti Georgio Zemorovich, comiti Iohanni Vardich et comiti Bribisauo Vuchotich, militibus, oratoribus magnifici comitis Stefani magni vayvodae Bossine, qui nuper ad nostram praesentiam comparentes exposuerunt ea, quae huic consilio per serenissimum dominum ducem relata fuerunt; respondeatur:

Et primo ad primam partem de facien-

do contra Ragusium etc. Quod optime intelleximus spectabilitates suas, et pro affectione nostra erga illum suum magnificum dominum, vellemus conditiones presentis temporis ita se habere, quod suis requisitionibus possemus ut cupimus satisfacere, sed non dubitamus ipsum magnificum dominum ac etiam spectabilitates suas, intelligere negotia nostra, et expensas quas ob id facimus, que maxime sunt; quamobrem pro presenti non videmus modum, deveniendi ad ea contra Ragusium, quae requisiverunt. Bene eos certificamus, quod dirigentibus se his negotiis harum partium nostrarum, promptissimi omni tempore reperiemur ad omnia, quae concernere cognoscamus bonum et comodum ac honorem illius magnifici domini sui, quem in carissimum fratrem habemus.

Ad partem vero illius novitatis facte contra nuntium ipsius domini in mari nostro per Ragusienses, dicatur, quod displicet nobis vehementer ipsam novitatem comissam fuisse contra nuntium ipsius domini et in nostro mari, habenteque eo nostras patentes litteras, et de hoc etiam per litteras nostras condolere intendimus cum comunitate Ragusii, et scribere in tali forma, quod intelligent hunc actum nobis summum in modum displicuisse, et quod de cetero se abstineant ipsi Ragusenses ab huiusmodi novitatibus, quia intentio nostra est, quod nuntii et subditi

prefati magnifici domini, cum rebus et bonis suis, tute et libere per hoc mare nostrum navigare possint, et huiusmodi novitates nullo pacto eis inferantur.

Ad partem vero responsionis facte per suum magnificum dominum nunciis magnifici Iohannis vayvode Hungarie etc. dicimus, quod placuit nobis ipsa responsio, pro qua et pro affectione quam dicit habere nostro dominio, et pro aliis quae dixit honorifice de dominio nostro, nuntio predicti vayvode Hungarie, magnificentiae ipsius sui domini, abundantissime regratiamur.

Ad quartam et ultimam partem de facto domus suae et de affictibus preteritis, respondeatur: quod intentio nostra est et semper fuit, ipsi observare ea quae promisimus, et si usque nunc illa domus sibi per dominium nostrum empta non fuit, hoc processit, quia cum maxima difficultate huiusmodi domus inveniuntur venales, et continue stetimus atque stamus attenti, ut si aliqua domus occurreret nobis illius conditionis, quam ipsi domino promisimus, eam alacriter pro eo emissemus ac emeremus. Sed ut intelligant hanc bonam intentionem nostram, placet nobis, ut suae spectabilitates quaerant et queri faciant de aliqua domo, quae esset eis grata, quia eam libenter emeremus, nosque similiter ad id stabimus attenti.

De affictibus vero quos habere de-

bet ille magnificus dominus justum est, et sic volumus quod eis dentur. Et spectabilitates suae possunt declarare nobis id quod debent habere, et si recedent possunt dimittere aliquam personam pro re ipsa, quia omnino debitum ipsum affictus fieri faciemus,

Secr. cons. rog. Lib. XIX. ch. 60.

CDLXVII. 1451. 22. Maii.

Уверенѣ дато истимъ посланицима кнеза Стефана, да нећеду Млѣтчићи дозволити Дубровчанима, да му на мору досађую.

Quoniam facta hodie responsione spectabilibus oratoribus ducis Stefani magni vayvode Bossine, iuxta deliberationem tiusconsilii, ipsi oratores visi sunt de ea plurimum contentari, sed instanter rogaverunt dominium nostrum, ut provideamus, et opportunam operam adhibeamus, quod propter discordiam vigentem inter eum et comunitatem Ragusii, per viam maris neutra partium offendatur, ut mare tutum et appertum sit, sicut videtur esse mentis nostri dominii; Vadit pars, quod dictis spectabilibus oratoribus responderi debeat illis utilioribus et pertinentioribus verbis, quae collegio videbuntur, quod tum ut satisfaciamus praecibus illustris domini sui, quem reputamus fratrem et amicissimum nostrum, tum etiam quia non intendimus per viam maris alias novitates oriri,

contenti sumus providere et dare operam cum Ragusei s, quod non habebunt fustas aut aliam armatam in mari, nec per viam maris offendent dominum suum, et ita etiam videtur nobis honestum, quod dominus suus ex latere suo facere debeat.

Secr. cons. rog. Lib. XIX. ch. 61.

CDLXVIII. 1451. 17. Julii.

Налаже се управителю Котора и другима, да често являю о стању рата између Дубровчана и кнеза Стефана, кои е яко стесніо Дубровчане силномъ войскомъ.

Quia propter illa quae habentur in factis Raguseorum, qui ab duce Stefano et exercitu suo valde potenti stringuntnr et satis opprimuntur, facit pro nostro dominio et pro statu nostro ex omni bono respectu, intelligere diligenter et sollicite successus rerum illarum, vadit pars: quod scribi debeat auctoritate istius consilii rectori nostro Catari et aliis rectoribus nostris Dalmatiae, qui collegio videbuntur, quod dare debeant sollicitam operam persentiendi, tam per proprios nuntios, quam aliter diligenter et veridice, processus rerum illarum, Raguseorum et ducis Stefani, dando nobis continuas advisationes, de omnibus quae dietim habebunt; et ob hanc causam expediatur hinc una barcha, ut per reditum ipsius de rebus illis et

novis occurrentibus certam et veram notitiam habere possimus

Secr. cons. rog. Lib. XIX. ch. 70.

CDLXIX. 1451. 27. Julii.

Одговор посланницима Дубровачкимъ, кои су дошли да моле за савет у послу рата са кнезомъ Стефаномъ. (Скраћено.)

Quod oratoribus Raguseis, qui venerunt... pro iustificatione rerum suarum propter bellum, quod habent cum inclito duce Stefano..... respondeatur: quod displicent nobis discordie sue ..... circa fustam quam comunitas sua tenuit in mari in culfo nostro, ... volumus quod non tenerentur in mari fuste huiusmodi .... et deliberatio predicta comunis fuit tam suae comunitati quam duci Stefano; ... praeterea declaramus eis ... quod civitates terrae et loca neutralia sunt in hac eorum guerra; ... quantum vero attinet ad factum consilii, quod prefata comunitas petit a nobis dicimus ... quod .. suademus et hortamur eos ad pacem ...

Secr. cons. rog Lib. XIX. ch. 72.

CDLXX. 1451. 30. Julii.

Забрањује се како Дубровчанима тако и кнезу Стефану држати на мору оружане лађе. (Скраћено.)

Ad instantiam oratorum comunitatis Ragusii ... contenti sumus, quod ad de-

fensionem suam, non autem pro offendendo quemquam, possint habere et tenere in mari aliquam fustam, — sed solummodo durante praesenti guera, pro conservatione status sui, cum hoc tamen, quod nullo modo excedat terminos suos. De parte 20.

Alii volunt, quod nec alii nec dux Stefanus armarent, et fuerunt de parte 67, itaque haec pars capta fuit.

Secr. cons. rogat. Lib. XIX. ch. 73.

CDLXXI. 1452. 11. Marcii.

Одговоръ посланицима великогъ войводе Босанскогъ херцега Стефана, кои ште одъ вьи помоћь противъ Дубровчана, да се Млетци збогъ станя ствари у Италіи, немогу упуштати у ратъ. (Скраћено.)

Quod oratoribus illustris domini ducis Stefani magni vayvode Bossine qui . . . exposuerunt, quod illustris dominus suus deliberavit sequi impresiam suam contra Ragusium, et exorat habere favores nostros, concludentes, quod contentatur, quod illa civitas Ragusii, si aquiretur cum favoribus nostris . . . nostra sit, dantibus nobis suae excellentiae Almissam et Polizam et ducatos CC. millia de depositis in Ragusio existentibus, respondeatur: . . . quod . . . ob terminos . . . occurrentes in hac Italia, quae undique de bello sonat . . . ob praeparationes quae fiunt per Florentinos et comitem Franciscum...

conditiones rerum non patiuntur, quod ad novam deveniamus impresiam. . . .

Secr. cons. rog. Lib. XIX. ch. 126.

CDLXXII. 1452. 31. Marcii.

Одговоръ посланицима херцега Стефана, да ће Млетчићи пристати на његовъ позивъ, да заеднички освое Дубровникъ, како се сврши ратъ у Италіи. (Скраћено.)

Oratoribus illustris domini ducis Stefani responsum fuit: „si res iste nostre, quae ut diximus in his partibus sunt in motu . . . componerentur, sicut in brevissimo spatio sequi debere speramus, prefatus dominus repperiet nos promptos . . . pro satisfaciendo desiderio suo; quoniam et quia existimamus iustis et honestis de causis posse una cum ipso domino intrare in dictam impresiam; ita ut non sit opus alios favores querere, videturque nobis, quod de hoc bene contentari possint, sumusque etiam certi ex premissis respectibus, aliquam aliam potentiam non debere se intromittere de re ista.

Secr. cons. rogat. Lib. XIX. ch. 130.

CDLXXIII. 1452. 3. Junii.

Одговоръ посланику краля Босне и кнеза Владислава сина херцега Стефана, у комъ правдаю Млетчићи, што су освонли Краину и Неретву.

Quod oratori serenissimi domini regis Bossine ac oratoribus comitis Vla-

dislai, filii illustris domini ducis Stefani, ad ea qua exposuerunt parte dictorum domini regis et comitis Vladislavi in negotiis Craine et Narente, sicut huic consilio relatum est per serenissimum dominum ducem, respondeatur post generalia in hac forma:

Quod adeo omnibus notissimum est, quod credimus et suas serenitatem et magnificentiam ex ipsa rerum experientia intelligere, quod difficiliter inducamur ad accipiendum aliquam impresiam, nisi maxima honestas et iusticia nos inducant, cum per dei gratiam satis ampla regna et dominia habeamus. Et si in re aliqua bonam considerationem habere et omnia circumspicere voluimus, fuit in hac impresia Crayne et Narente, ad quam invitati per nuncium et litteras illustris domini ducis Stefani, veri et indubitati domini dictorum locorum, et per literas comitis Vladislai filii sui, ad comitem nostrum Spaleti, et vocati a populis ipsorum locorum, contenti fuimus satisfacere requisitioni et desiderio eorum; et quoniam fuimus informati, quod Ragusei habebant gentes et navigia armata, ut impedirent, quod desiderium illorum dominorum et populorum effectum non haberet, et ipsi obtinerent locum predictum, in quo gentes suas posuerant, scripsimus comiti nostro Spaleti, quod gentes nostras terra marique pararet

cum maxima impensa et interesse nostro, ut dicta loca nostris vicina imo inclusa, quae sine iniuria alicuius accipere poteramus, haberemus. Et si de obstaculo alicuius domini non esse dubitandum nobis persvadebamur, principaliter erat de serenitate ipsius domini regis, qui vicinitatem nostram prae aliis omnibus caram habere sperabamus, cum per tot retroacta tempora, sicut prudentius exposuerunt, in bona pace et fraternitate cum sua serenitate vixerimus, et rebus suis multipliciter antiquis modernisque temporibus favimus. Sed informati a comite nostro Spaleti, de his quae per maiestatem suam acta sunt in impresia illa, credimus ad suggestionem ipsorum Raguseorum, immemorum beneficiorum a nobis susceptorum, mirati fuimus, quod sua serenitas nulla nobis data notitia, sicut convenit amicitie nostrae, ita repente exercitualiter se moverit contra gentes nostras, ad impediendum impresiam nostram, quam deliberantes prosequi, misimus his diebus cum una galea nostra ad suam serenitatem nostrum oratorem, per quem sibi declarari facimus mentem et intentionem nostram, credimusque, quod sua serenitas, pro multa eius sapientia, intellecta iusticia nostra, servabit erga nos ea, quae servavimus et servaremus erga eum in rebus et impresiis suis; volentque pocius ipsi domini rex et comes Vladislaus caram habere vincini-

tatem nostram, quae rebus suis semper utilis esse poterit, quam alicuius alterius. Et cum his et aliis verbis et rationibus quae collegio videbuntur, justificetur et honestetur causa nostra, inducanturque dicti oratores ad svadendum dominis suis, quod omnino se retrahant ab hac honestissima impresia nostra.

Secr. cons. rog. Lib. XIX. ch. 144.

CDLXXIV. 1452. 26. Junii.

Наставленѣ за Карла Мавроцена, кои иде као посланикъ къ кралю Босне, и као проведиторъ у Краину и Неретву. (Скраћено.)

Quod fiat comissio nobili viro Carolo Mauroceno ituro oratori nostro ad serenissimum dominum regem Bosine, et provisorem ad partes Crayne et Narente, in hac forma:

Nos Franciscus Foscari dei gratia dux Venetiarum etc. committimus tibi... quod vadas noster honorabilis orator ad serenissimum dominum regem Bosine et provisor ad partes Crayne et Narente... informabis te a comite nostro Spaleti de omnibus quae secuta sunt in negotiis Narente et Crayne, a die quo ipse comes noster habuit mantium et literas a duce Stefano et Vladislao filio suo, qui nos rogabant et hortabantur ad accipiendum loca ipsa, usque in

presentem diem, et accipies apud te copiam omnium literarum . . . facientium ad istud propositum; . . . et te conferre debebis ad presentiam domini regis Bossine, et . . . expones, quod nos invitati per . . . ducem Stefanum . . . et comitem Vladislaum filium suum . . . contenti fuimus accipere loca illa . . , maxime cum videremus facere hoc cum maximo jure et honestate ac sine iniuria alicuius domini mundi . . . quod autem nunc sua serenitas aut motu proprio vel ad instantiam aliquorum . . . hanc nostram impresiam impedire procuraverit et nos suis literis requisiverit, ut ab illa nos retrahere velimus, mirari profecto cogimur . . . et te ad eius presentiam mittere instituimus . . et procurabis . . . inducere suam maiestatem, quod sponte se retrahat et cedat huic impresie. Si vero . . . non posses inducere suam serenitatem ad retrahendum se . . . debeas intelligere mentem et dispositionem suae serenitatis circa rem hanc, et si cum aliquibus pecuniis vel aliter possit componi res ista, et sumpta a sua maiestate licentia recedes et de omnibus nos . . . informabis, expectando mandatum nostrum.

Et si . . . intelliges Raguseorum galeam et fustas armatas adhuc esse in aquis Narente, volumus . . . patronis galearum Raguseorum declarabis . . . quod omnino inde recedant et vadant ad disarmandum. . . .

Antequam recedas a rege dicas. . . quod inteleximus ea quae nobis scripsit in facto salis, pro quorum significatione suae maiestati fraterne regratiamur et speramus taliter fulcire cameras nostras Dalmatie sale, quod subditi suae serenitatis et alii omnes de illo abundanter habere poterunt.

De serenissimo domino imperatore dices, quod sua maiestas et serenissima domina imperatrix hic Venetiis fuerunt . . . et quod semper sumus in optima pace cum sua serenitate . . . quam tot annis cum illustri domo Austrie habuimus, de quo suam serenitatem previsam facere voluimus, pro satisfactione desiderii sui.

Si sua maiestas . . . consentiret requisitionibus nostris et deliberaret se retrahere ab illa impresia, regratiaberis suae maiestati . . et sumptis ab eo litteris et nuntiis, quod locus Narente tibi nostro nomine consignetur, redibis Narentam attendendo ad bonum regimen et conservationem locorum illorum Narente et Crayne. . . .

Quoniam sumus informati, quod illustris dominus dux Stefanus cum exercitu suo est prope flumen Narente, volumus quod . . . visitare debeas et . . . declarabis suae excellentiae causam tui accessus ad regem Bossine, ut omnia cum pace et benivolentia faciamus.

Verum si cum dicto rege facta omni

possibili experientia, non posses habere dictum locum Narente de plano et concordio sicut superius tibi comisimus, et tibi videretur cum galeis et gentibus nostris vel cum favoribus dicti ducis Stefani posse habere Narentam, debeas procurare de habendo dictum locum . . . . . .

Quoniam nobilis vir Carolus Georgio habere debet certam summam pecuniae ab illo serenissimo domino rege . . . facere debeas illam instantiam . . . ut idem noster nobilis habeat pecunias suas. Et hancmet instantiam facies apud prefatum dominum regem, ut viri nobiles Franciscus et Jeronimus condam ser Fantini Maripetro habeant quidquid habere debeant. . . . . .

Quoniam quidam vaivoda Ivanis, servitor comitis Vladislai filli ducis Stefani, scripsit comiti nostro Spaleti . . . . quod bona sua quae habet in Narenta, et Crayna sibi reservarentur, venientibus locis illis sub nostro dominio, . . . possis loqui cum vayvoda Ivane . . . et ipsum inducere . . . ad favores suos prestandum, quod illa loca habeamus.

Secr. cons. rog. Lib. XIX. ch. 151.

CDLXXV. 1452. 22. Julii, ind. XV. Venetiis.

Дуждъ одъ Млетака потврђуе хрисовулю, кою е краль Остоя даровао властеличвѣима Вукашину, Барану и Юрю Вукчвѣима.

Confirmatio cujusdam privilegii facta Vuchasini et ceteris hic inferius annotatis.

Franciscus Foscari dei gratia dux Venetiarum etc universis, et singulis ad quos presentes pervenerint denotamus, quod pro parte fidelium nostrorum Vuchasini, Barani, et Jurai Vuchcichi, nobis fuit presentatum quoddam privilegium scriptum in lingua sclava, quod eis concessit serenissimus dominus Hostoja olim rex Bossine. Nos autem visa continentia dicti privilegii, quod traduci fecimus de lingua sclava in linguam italicam; volentes supplicationibus dictorum nostrorum fidelium clementer annuere, cum nostro collegio ex auctoritate sibi attributa a nostro consilio rogatorum, approbavimus et confirmavimus dictum privilegium, prout hic inferius jacet ad literam, videlicet:

In nome del padre et del figlio et del spirito sancto Amen. Nui signor Hostoya per la gratia de dio re de Bosna, de Chumscha zemglia, maritima, de le inferior parte, de Usora, Soli, Podrinie etc. Et anche madona rezina

Elena, et anche nostro figliolo conte Stefano, facimo a saver a chadauno a chi conven, per questa nostra litera, come na servido fidelissimo servitor nostro Vuchasini et Baran et Juray Vuchcichi ad ogni tempo fiidelissima, et dritamente, specialmente quando ne se diede et sotomesse Cumgliane; et per questa lor fedelta sopradita li habiamo fato gratia nostra signorile et si li habiamo conferma in tuto quello, secondo li habiamo trovado, che li tegnia, recivase al tempo de ban Stefano, et a tempo del re Tvrcho; et si li donassemo per scritture Machar cum el suo conta et Cernuchia cum el suo conta et Pasizna cum suo conta et Milusa cum suo conta et Labzian cum sua conta, questo li scrivissemo et donasimo ali sopraditi Vuchasini, et ali loro posteriori et che non sia sopra di loro superior nissun de quelli de Cumgliane, et che non sia da esser dadi a servir a nesun altro signor, et a questo sono testimonii i nostri boni Bosnesi videlicet: vayvoda Piero Paulovich cum la sua fraternita, et conte Radizo Radoevich cum sua fraternita, et conte Batich Mirchovich cum la sua fraternita, et vaivoda Ischo Semchovich cum la sua fraternita, et pristald de la corte conte Juray Drachigevich cum la sua fraternita et conte Tvrcho Borovinich cum la sua fra-

ternita; et el nostro maestro de la corte Nicola Cuclatovich cum la sua fraternita, et chi contradira a questo, che sia infedel a dio et ala nostra signoria, salvo quello fosse visto e cognosudo per li nostri boni homeni, che sia scomunicado per el padre, fiol, spirito santo, et per quatro evangelisti et per li dodese apostoli et per tuti i santi in eternum a dio, et ala nostra signoria, et che sia perticipe a Juda Scarioto, el qual vende el figiolo de dio pro argenteis, et che sia participe a quelli, che cridava crucifige, crucifige, et che quel sangue sia sopra de loro et sopra de lor figlioli, et che possa renuntiar nel di del judicio e l anzelo sancto amen. Ho scritto de MCCCCXVII. Mandamus igitur omnibus rectoribus, et officialibus nostris ad quos spectat et spectare poterit, quatenus hanc confirmationem nostram observent, et faciant ab omnibus inviolabiliter observari. Data in nostro ducali palatio die XXII. Julii, indictione XV. MCCCC. quinquagesimo secundo.

Commemoriale XIV. ch. 101.

CDLXXVI. 1453. 30. Junii.

Млетчићи являю Римскомъ папи, да су Турци Цариградъ освонли, и моле га, да све што може чини, да одбрани Христіянство одъ претеће му одъ Турака опасности.

Summo pontifici.

Quamquam existimemus beatissime pater, tam literis rev. patris domini archie-

piscopi Ragusiensis, legati apostolici hic existentis, quam aliter sanctitatem vestram ante has forsitan intelligere potuisse horrendum et infelicissimum casum urbium Constantinopolis et Perae, quas immanissimus Teucrorum imperator cum maxima Christianorum strage subegit. Cum tamen res ista, tam gravis tamque periculosa sit, ut magis esse non possit, officii nostri esse putavimus, beatitudini vestre tamquam summo christianorum principi, incredibili amaritudine mentis nostre renuntiare excidium lacrimabile urbium earundem. Sumus variis modis facti certiores, Teucrum ipsum crucis persecutorem 28. Maii nuper efluxi, civitatem Pere post asperrimum bellum illatum, suo imperio subiugasse, omnibus christicolis, ab annis sex supra in ea repertis gladio nequiter interremptis. Die vero sequenti videlicet 29. debellato portu Constantinopolis, omnique genere tormentorum bellicorum, mari terraque civitate ipsa expugnata, tandem eam incredibili clade devicit, pari modo omnibus Christianis, ab annis sex supra, ubique inventis crudelissime trucidatis. Quanti momenti quantique ponderis incomprehensibilis, clementissime pater, res ista diiudicanda sit, quandoquidem totius Christiani nominis statum et vitam concernant, certissimi sumus sanctitatem vestram longe melius intelligere, quam

nos referre possemus. Illud tamen silentio nolumus preterire, memores nos esse a modicis ut ita dixerimus annis citra, potentiam Teucrorum terrestrem tantas vires totque dominia partam esse, ut sicut diversis experientiis cognitum est, dificillimum ac durissimum fuerit sibi posse resistere. Nunc antem videmus, non solum terra, sed mari etiam Teucrorum rabiem et potentiam tantum auctam, ut si misericors deus noster, vestraque sanctitas ac cetere potentie Christiane cito huic morbo pestifero non accurrant, maximum excidium incumbat, toti Christiane religioni. Licereque ammodo videamus huic crudelissimo hosti, terra marique patrare quecumque voluerit. Adeptus est nunc praecipue urbem Constantinopolis, tam ratione situs quam ex multis aliis dignis conditionibus aptissimam ac summum in modum accomodatam, ad potentiam suam magnopere augendam, ita, ut ubique terra marique de hoc potentissimo hoste sit quam maxime dubitandum. Hec igitur cum ita sint, ad sanctitatem vestram, tamquam ad supremum dominici gregis pastorem, confugimus, filiali devotione nostra solita supplicantes, ut huic egritudini, antequam magis ultra ad interritum prolabatur, dignetur omnibus illis remediis, omnibusque sufragiis providere, que summe vestre sapientie videbuntur, ut longe maiora ac graviora pericula et excidia totius Christiani nominis

evitentur; praecipueque oramus clementiam vestram, ut cum omni celeritate legato suo hic mandare dignetur, quod armentur et immediate expediantur, ille quinque triremes, quae dudum armari decrete sunt. Nam alie validiores ac potentiores provisiones, que sunt penitus necessarie, successive fieri poterunt. Nos enim pro quanto semper in nobis erit, nihil de possibilibus ommittemus, ut huic sancte rei opem feramus, ac votis omnibus vestrae beatitudinis morem geramus. *)

Secr. cons. rog. Lib. XIX ch. 202.

CDLXXVII. 1455. 6. Septembris.

Уговоръ кои су заключили Млетчићи са великимъ войводом Стефаномъ Црноемъ и съ народомъ Горнѣ Зенте, кадъ се доброволно подвргао ньиовомъ господарству.

Pacta illorum de Xente superiori cum illustrissimo dominio Venetiarum transducta de sclavo in latinum, die VI. Septembris MCCCCLV.

---

*) Истога дана пишу Млетчићи и своимъ посланику Сер *Іоану Мауро*, да яви то исто и *кралю Арагоніе;* а већъ дана 7. Мая 1453. послали су своГъ морскогъ генерал-капетана *Якова Лоредана* са флоттомъ у *Цариградъ*, да яви грчкомъ цару, како се Турци са страшномъ силомъ на вѣга спремаю, па и да му буде у помоћи; а іоштъ дана 24. Февруара 1452. год. писали су *Римскомъ папи, Римскомъ цару, кралю Арагоніе и кралю Унгаріе*,

In nome del padre e del fiolo e del spiritu sancto amen. Sia manifesto a chadauna persona che vedera et intendera questo presente scripto: chome el vene a san Nicolo de la Vranina misser Zuan Bollani provedetor de la illustrissima signoria de Veniexia; e li vene el gran vaivoda de la illustrissima prefata signoria el signor Stephano Cernoy cum tuto el convento de Xenta, de sua bona volunta senza alcun forzo: ma cum la sua bona fede e chuor; i se hanno acostadi de sotto li comandamenti de la prefata illustrissima signoria de Veniexia cum questa condition, che habieno le uxanze le quale hanno habude in tempo del signor Balsa.

Item che aloro sia perdonado chadauna iniuria havesseno facto avero mal fin a lor a presente contra la illustrissima prefata signoria over ali sui subdito.

Item dixe, che non sia algun prete over vescovo over arcivescovo Latin sorra le nostre chiexie, ma che li siano de la nostra fede superiori de le nostre chiexie: et volemo de quele non poder esser arcivescovo Latin in Craina, noma desse messo bitropoliti de la fede Sciava: perchie

---

нека гледе дати што болю и већу могу помоћь *Цариграду*, да не пропадне, єръ є у великой опасности.

quello bitropoliti de Craina el se chiama bitropoliti de Xenta: et lui mete li nostri zagi et preti, e senza celo non podemo esser.

Item alcuna persona che sia sotto proniaro: che non possa haver zudisio cum el suo proniaro davanti alcun signor: salvo se alcun domandasse cum la raxon lo homo del proniaro, che liberamente chadauno el possa chiamar davanti el signor ever vaivoda a raxon.

Item che siano aceptadi cum bon e vero chuor sotto l' ombra de la illustrissima signoria, et che siano lor servidori, e che siano visti cum bona voia, e de chadauna cossa i ne tegna chome chadauno de li sui boni servidori.

Item i quali sovradicti siano tegnudi de vegnir in hoste ai comandamenti da la signoria, fina a la fa drima e Alexio; e dove che serano i confini de la signoria cum tuto resto del paexe de la signoria.

Item che idia i pagamenti de la signoria como anno dadi e pagati al tempo del signor Balsa.

Item i se offerisse cum sacramenti loro che siano boni e fideli a la nostra illustrissima signoria.

Le sottoscripte sono le compagnie over comuni: che se offerre ai pati sovradicti, sotto le qual ne sono molte ville

altre: de le qual non se fa mention; salvo da po concluso tute se mandera in notta: et prima.

Maraguxi
Hoteni
Gerli
Luxeni
Potgoriza
Grude
Cuzi
Piperi
Stanchovichi
Gernzij
Chatharichij
Busati
Berisanzi
Golubovizo
Daibabe
Stanisauligi
Cupusse.
Radotiesi
Stansichi
Branovichi
Colubovichi
Rabiovichi
Luxane
Malonzichii
Bielopaulichi
Plesunzi
Svoie
Merche
Novizane
Rogame
Tazide
Pobresani
Nichsizi
Spitiha
Lasina
Bexichi
Tigomiri
Nelmiza
Chenchi
Lubizi
Fichsta
Machalani
Bachsi
Cruessi
Ivaini
Arbenexi
Draghigne
Hinossi
Spatar
Churezi
Suirivlage.

Commemoriale XV. ch. 51.

CDLXXVIII. 1455. 11. Novembris, indict. 4.

Привилегія херцега Стефана светогъ Савве, на млетачко властелство.

Privilegium illustrissimi domini Stefani ducis s. Save etc. qui de numero nobilium majoris consilii est creatus, cum filiis et heredibus suis.

Franciscus Foscari dei gratia dux Venetiarum etc. Universis et singulis tam amicis quam fidelibus, et tam presentibus, quam futuris presens privilegium inspecturis salutem et sincere dilectionis affectum. Ducalis excelentia in liberalitatis operibus solita celeberrime conversari, tanto amplius personas magnificas, et dignitatis honore conspicuas prevenire studet honoribus et dotalibus ampliare favoribus, quanto ducatui nostro amicabiliores operibus se ostendunt. Unde cum illustris dominus Stefanns dux sancte Save, ac regni Bossine magnus vaivoda etc. semper fuerit et sit dilectissimus et perfectissimus amicus nostri dominii, sicut per laudabiles et notabiles effectus ostendit, notum fieri volumus unicuique, quod omni iuris consiliorum, ordinamentorum nostrorum necessaria solennitate servata prefatum illustrem dominum Stefanum cum ejus filiis et heredibus legitime ab eo descendentibus, ad numerum et de numero nobilium

nostri majoris consilii recepimus atque recipimus, et de nostro majori consilio fecimus et facimus, atque pro nobile et de numero nobilium nostri majoris consilii in Venetiis et extra ubilibet esse volumus et tractari, ipsum sincere benivolentie brachiis amplexantes, et firmiter statuentes, quod eisdem libertatibus, beneficiis, honoribus et immunitatibus, quibus alii cives et nobiles nostri de nostro majori consilio gaudent et perfrui dignoscuntur, prefatus illustris dominus dux Stefanus ac sui filii et heredes predicti, in Venetiis, et extra ubique locorum plenissime gaudeant perpetuo et utantur; nobis quoque idem illustris dominus Stefanus per magnificum D. Vlatchum filium suum ac . . . oratores et nuntios ejusdem ad evangelia sancta dei solemniter fidelitatis debitum prestitit juramentum. In quorum omnium fidem, et evidentiam pleniorem presens privilegium fieri jussimus et bulla nostra aurea pendente muniri. Datum in nostro ducali palatio, anno dominice incarnationis MCCCCLV. die XI Novembris indictione quarta.

Simile privilegium factum fuit illustri domino Vladisavo illustris domini ducis Stefani sancti Save filio, die XXVI. Februarii 1464.

Commemoriale XIV. ch.172

CDLXXIX. 1456. 20. Novembris.

Заключенѣ, да се пошлѣ войска у Скадаръ, противъ Леке Дукаѣина. (Скраѣено.)

Quoniam propter locum Dagni occupatum per Lecham Duchaino, occiso vituperose rectore nostro, etiam cetera loca provinciae nostrae titubare videntur, ob famam quod rex Aragonum faveat emulis nostris in illis partibus; vadit pars: mittantur 200 pedites in Albaniam et Scutarum quanto citius esse poterit. *)

Secr. cons. rogat. Lib. XX. ch. 117.

CDLXXX. 1458. 19. Februarii, indict. VI. in Scutari.

Уговоръ мира заключеногъ са Лекомъ Дукаѣиномъ и нѣговомъ браѣомъ.

Pax cum magnifico domino Lecha Duchaino et fratribus conclusa in Scutaro, per nobiles viros Benedictum Superantio comitem, et capitaneum Scutari, et Lucam Contareno provisorem Alexii: et Cresium de Molino potestatem Drivasti.

In Christi nomine amen. I magnifici, et generosi misser Benedeto Soranzo conte e

*) Д. 2. Декембра 1456. прогласили су Млетчићи талію одъ 1500 дуката за главу *Леке Дукаѣина*, као што се може читати у истой книги на листу 108.

capitanio de Scutari; misser Luca Contarini provedador de Alexio, et misser Cresi da Molin podesta de Drivasto, in execution de le lettere ducal alor dirizzade, et dade adi XX Novembrio del MCCCCLVIII. per nome de la illustrissima dogal signoria de Veniexia da una parte; et el magnifico signor Lecha Duchain, et fradeli da l altra parte, sono venudi a bona et concluxiva paxe cum li modi et condition annotadi in capitoli infrascripti.

Prima la illustrissima signoria de Veniexia remete al dicto signor Lecha e fradelli ogni inzuria offexa facta ad essa illustrissima signoria, et quelli accepta per sui cari fiolli et amixi carissimi.

Item chel dicto signor Lecha Duchain debia dar e consignar al prefato misser lo conte e capitani de Scutari, over suo commesso per nome de la prefata illustrissima signoria la Rogamemà cum tute le ville, raxon: iurisdiction: pertinentie: et confini: et territorio del luogo del Dagno: etc.

Item chel dicto segnor Lecha Duchain debia consignar ut supra, el castello del Satti cum el monte et pertinentie soe: et azo dal dicto segnor Lecha e fradeli sia intexo, che mai per algun tempo per el dicto castello alcuna differentia over scandolo gi possa advegnir, fina da mo, i dicti rectori per nome de la prelibata illustrissima signoria sono con-

tenti, el dicto castello sia ruinado et spianado segondo el comandamento de la prefata illustrissima signoria, cum questo, chel dicto signor Lecha et fradelli, ne altre persone non possa quello castello piu rehedificar: ne habitar sopra esso monte, senza licentia de la prelibata illustrissima signoria de Venexia.

Item azo chel dicto Lecha Duchain per vera experientia intenda e cognosca, che la prefata illustrissima signoria de Veniexia quello haver per bon fiol, quella signoria e contenta, e i prelibati magnifici rectori per nome de essa sono contenti: e cussi prometeno: che oltra le ville che lui tien ultra el monte del Satti, da la prefata illustrissima signoria lui habia et recognosca in feudo per si e soi heredi et successori, le ville infrascritte, le qual sono ala costa del monte de Satti, e de qua da esso monte: zioe la villa Palazo, Aimelli, Piera rossa, Scaramani, san Martim: Fontanella, Chimechichi: Lausi, Cragliano, Fista, Iermixi, Caxeglini: et Stefan progoni. Lavilla veramente de Itrossani perche le passo el dicto segnor Lecha debia consignar al prefato misser lo conte e capitanio de Scutari over à suo commesso, per nome de la dicta illustrissima signoria de Veniexia.

Item chel dicto segnor Lecha Duchain in el pian del Satti zioe la Xadrima, la villa de Chotari, de Idarzi, e la villa de i Crutti ultra el fiume del Jadro, in pheudo ut supra cum

questa condition, che per recognition de le chosse predicte, el dicto segnor Lecha cum soi heredi et successori, sian tegnudi a dar e far comignar ogni anno in la festa de san Marcho del mexe de Avril, al predicto messer lo conte et capitanio de Scutari, et succesori soi, uno dopier de cerra de pexo de L: X. el qual misser lo conte e capitanio e suoi successori quello sian tegnudi de mandar ala prefata illustrissima signoria de Veniexia.

Item chel predicto segnor Lecha Duchain, e fradeli cum tuti lor subditi, siano tegnudi a tuor sal da le camere e lugi de la prefata illustrissima signoria de Veniexia, e non da altre camere ne lugi, per alcun modo.

Item che se alcuni rebelli de la prefata illustrissima signoria de Veniexia se reduxe ali luogi del prefato segnor Lecha e fradelli, che quelli ad ogni requisition de i rectori de la prelibata illustrissima signoria diebiano esser piadi et mandadi per esso segnor Lecha et fradeli a le man de i rectori de essa prefata illustrissima signoria, e questo medemo per essi rectori debia esser facto et observado verso esso segnor Lecha et fradelli, se alcun rebello suo a le terre et luogi de la prefata illustrissima signoria capitasse, over advenisse.

Item chel segnor Draga Duchain et se intenda esser incluxo in questa paxe cum ogni ville e lugi possession et beni sui,

come recomandado alla prefata illustrissima signoria de Veniexia.

Item promete una parte a l' altra, e laltra a luna, de observar, et far observar quanto de sopra he scripto, bona fide et sine fraude.

Et per confirmation de le cosse predicte, una parte et l' altra cum suo sigillo ha sigillado i capitoli soprascripti per confirmation de quelli: in Scutari die XVIIII. Februrii MCCCCLVIII. indictione sexta.

Commemoriale XV. ch. 60.

CDLXXXI. 1459. 14. Januarii.

Заключено послати едногъ Которанина или Скадрана къ Турскомъ султану, да моли за заштиту противъ турски субаша у Зенти.

Cum subassi imperatoris Turcorum et alii sui, qui sunt in partibus Zentae, multa damna inferant subditis Venetis de Cataro et Scutari; vadit pars: quod unus civis Catarinus vel Scutarensis vadat cum literis dominii Veneti ad presentiam domini Turcorum, qui preteritis annis tali civi Scutarensi dedit literas et mandata talia, quod multa iam ablata restituta fuerunt et ab inquietatione ceterorum cessatum fuit.

Secr. cons. rog. Lib. XX. ch. 204.

CDLXXXII. 1459. 4. Junii, in Alexio.

Писмо, коимъ Скендербегъ враћа Млетчићима градъ и область *Сати*, кое е отео изъ Турски руку.

Copia relaxationis terrae Sati facte per magnificum Scanderbegum, opera et interventu sp. domini Laurentii Mauro capitanei Culfi.

L' anno de la incarnation de Christo MCCCCLVIIII. ai quatro del mexe de Zugno in el castello de Alexio, el honorado misser Lorenzo Moro capitanio del Colfo, ambassador de la illustrissima signoria de Veniexia, a mi Scandarbego per lo avixo dado per i rettori de l Albania ala prelibata illustrissima signoria de Veniexia: che mi ho tolto la terra del Satti de le man de la ditta illustrissima signoria de Veniexia, el qual me posto cussi fatto comandamento de la prefata illustrissima signoria de Veniexia, che habiando fatto cussi, el debbia render la ditta terra del Sati ne le man de la prefata illustrissima signoria de Veniexia al conte de Scutari. E questo non siando el vero, che mil habia tolto de le man de la illustrissima signoria de Veniexia, ma l' ho tolto de le man de lo inimigo de Christo et mio; niente de mancho per esser obediente ala illustrissima signoria de Veniexia, e non vojando irisir de niun dei suo commandamenti de essa illustrissima signoria de Veniexia: e cussi a commandamento de quella illustrissima signoria de Veniexia o da-

do el castello e la terra del Sati al prefato conte de Scutari: presente el preditto misser Lorenzo Moro capitanio del Colfo prelibato. E per quelle ville io ho tolto de le man de l inimigo de Christo et mio, che mi le tegno in le man per fin ch' io manda da la prefata signoria illustrissima de Veniexia, che la me faza raxon de queste, se le sera mie: siando la volunta de quella illustrissima signoria de Veniexia, che me le debia lassar, e sel ge sera in piaxer de tuorle, che le tolgia. E per piu chiareza de questo ho dado la mia fede al prefato misser lo capitanio del Colfo, che questo sera fermo et rato. Et mettessemo el nostro solito sigillo a confermation de le suprascripte cosse.

Commemoriale XV. ch. 62.

CDLXXXIII. 1460. 20. Augusti.

Одговоръ посланику херцега Стефана светогъ Савве, на нѣгова предложеня и захтеваня.

Quod spectabili oratori illustris ducis Stefani sancti Saue, qui ad praesentiam nostram se contulit et oretenus explicavit, ac etiam in scriptis exhibuit, quantum huic consilio notum est, respondeatur:

Quod pro his quae nomine illustris domini sui fraterne et affectuose communicavit nobiscum, plurimum sibi regratiamur; si quidem illustris eius filius quidcumque fecit, quod

molestum fuerit eidem domino duci, id profecto iure fraternitatis et amicitiae nostrae nobis displicet. Laudamusque excellentiam suam pro quanto in materia ista prudenter fecit, et certi reddimur, quod filius suus sibi obediens esse volet et a mandatis paternis non discedet, et cum nostris bene et quiete vicinare volet.

Circa domum quam petit, profecto desiderium nostrum fuit et est, suae excellentiae libenti animo satisfacere, sed ut idem spectabilis orator potuit intelligere et videre, propter conditiones huius urbis nostrae, non reperiuntur nisi cum maxima difficultate domus venales, et maxime de illis, quae illustri domino suo conveniant, sed stabimus ad hoc attenti, et quamprimum fieri poterit id libenter facere curabimus. Interea vero sumus bene contenti, quod sicut sibi promisimus, habeat affictum domus predictae, et ita illum hic quam primum sibi dari faciemus.

Ad partem tangentem banum Paulum Croatiae dicimus, quod intelleximus quantum excellentia ducis Stefani fraterne dici nobis fecit. Estque rei veritas, quod idem banus est homo scandalosus et illius conditionis, quam dominus suus asserit. Quoniam postquam venit in Croaciam, nunquam cessavit molestare et inquietare dominos circumstantes et vicinos suos, pro nunc vero ex his quae nobis occurrunt, non videmus quid di-

cere possimus, sed bene certum esse volumus prefatum dominum ducem, quod cum sibi affecti simus, eumque reputemus carissimum fratrem nostrum, de omni exaltatione et felicitate sua semper erimus bene contenti.

Pro advisatione autem nobis data de praticis, quas praefatus dominus dux habet cum illo capitaneo Turco, qui dominatur in partibus Seruie, regratiamur similiter excellentiae suae, et laudamus modos per eam prudentissime servatos cum ipso Turco, ex rationibus et respectibus per illustrem dominationem suam commemoratis. Et demum sumus semper prompti ad omnia concernentia honorem et benplacita excellentiae suae.

Secr. cons. rog. Lib. XXI. ch. 55.

CDLXXXIV. 1460. 26. Februarii.

Одговоръ посланицима херцега Стефана, кои явля Млетчићима за велику опасность, кои му грози одъ Турака, и моли за прибежиште. (Кратакъ изводъ изъ врло пространогъ писма, кое ће валяти цело преписати.)

Quod spectabilibus oratoribus illustris ducis Stefani, qui ad presentiam nostram se contulerunt . . respondeatur:

Duca Stefanus rogat illustrissimum principem et excelsam signoriam, quae scit bene, quomodo iste infidelis paganus mag-

nus Turcha, accepit Constantinopolim; et scit dominatio quanta fuit potentia et divitia domini despoti Serviae, sed etiam non potuit satiare eum nec ei resistere, subiugavit eam; dein post mortem comitis Biancho occupavit totam Valachiam, quae tenebat cum Hungaris, cui adhuc dominatur; dein occupavit Moream et totum eius dominium.

Nunc apropinqvat tempus ubi me vult devorare, uti tot alios principes et dominos; quia nostri termini non sunt magni montes neque magnae aquae, et ille vult occidere omnes quos poterit; ideo mea unica spes est in vestra signoria, et rogo velitis mihi dare castellum aliquod, quod est in maris insula, vel si non ergo insulam, uti Liesnam, vel Brazam, vel quamcumque, ut possim illuc salvare meos filios et subditos; et si non possit aliter fieri, vult solvere pro ea.

Respondeatur: Quod diligentes fraterne excellentiam domini sui, sumus et reperiemur semper prompti in omnibus concernentibus eius honorem et commoda; si quid vero dubitationis aut molestiae sibi occurrit respectu domini Turci, id nobis . . . . magnopere displicet, sed confidimus in bonitate divina, quod . . . . conservare studebit statum suum, sicut hucusque fecit et sicut etiam per superiora tempora progenitores sui semper fecerunt.

At quoniam idem dominus petit a nobis

aliquem locum sive insulam sibi concedi. . . dicimus . . . quod erimus contenti. . . . quod cum persona filiis familia et bonis suis, per terras et loca nostra se redducere possit ad insulam et locum nostrum Liesne. *)

Secr. cons. rog. Lib. XXI. ch. 31. 32. 33.

CDLXXXV. 1461. 8. Augusti, Ragusii.

Писмо коимъ признаю Дубровчани, да е Ядарско море подъ влашћу Млетачкомъ, и моле Млетчиће, да имъ дозволе набавити рану изъ Албаніе.

Exemplum quarundam literarum comunitatis Ragusii, quibus fatentur Culfum esse illustrissimi dominii Venetiarum.

Serenissime princeps, et excellentissime domine, domine observandissime, post humilem commendationem ad serenitatis vestre pedes. Non fallit nos profecto opinio, spesque nostra de clementia celsitudinis vestre erga nos, immo eam magis ac magis in dies liquido perspicimus, quam et nuper dominatio vestra demonstravit perbenigne hummanissimis suis ad nos literis, istic datis die XXVIIII. mensis prope decursi, quibus serenitas vestra paternum in nos amorem osten-

*) Херцегъ Стефанъ явля далѣ Млетчићима, да е дознао преко свои пріятеля, кои су на двору султановомъ, да се овай спрема на пролеће доћи противъ Скадра и Дубровника; — далѣ да султанъ ште одъ нѣга тврдиню *Зазуйну* у замену за други кои градъ, єръ жели имати преко *Зазуйне* пролазъ у Хрватску и у Далмацію.

dens, asserit a mente sua alienum penitus esse, quod subditi illius Liesnae, Curzole et Braciae in grave damnum introituum nostrorum, vinum conducant ad loca nobis supposita: nobis nolentibus et invitis, idque vendant, et multis insolentibus verbis et modis utuntur. Quod nos tam singularis gratiae, et doni loco ducimus: ut ipsi celsitudini vestre quas possumus agamus gratias. Infinite vero sint quas debemus. Ceterum cum ingenui animi sit, iuxta Ciceronis illud: cui multum debeas ei plurimum velle debere: audemus ulterius progredi, et quamvis ipsi dominationi vestrae magis oneri semper simus quam comodo, ejus gratiam in re nobis pernecessaria eflagitare. Discordia rerum Apularum facit, ut apud nos anonae caritudo sit, et dubitemus ne in nos acris fames deseviat. Cum regno nobis non sit facultas grani extrahendi: immo si nostrorum aliquem ad ipsius regni partes navigare contingat: capitur, derobatur et male tractatur per triremes et biremes, quae Culfum dominationis vestre audacissime excursitant, et hostilius in nos quam in ipsos Apulos bellum gerunt. Quare celsitudini vestrae supplicamus, ut pro sua solita erga nos clementia dignetur nobis concedere, quatenus nobis liceat aliquam anonae quantitatem ex locis Albaniae extrahere, et ad nos traducere. Quod omni quae a serenitate vestra nobis hoc

tempore concedi queant, nobis gratissimum est commodissimumque futurum: eoque magis quum de Turcis securi non sumus: qui dubitemus, ut si ex Turchia redeant, ne impetum in nos convertant: proptereaque studeamus ea parare, quibus saluti nostrae et urbis nostre tutelle consulatur.

Ragusii die octava mensis Augusti MCCCCLXI.

Serenitatis vestrae
servitores rector et consilium
Ragusii cum humili commendatione
A tergo
Serenisimo principi et excelentissimo domino observantissimo domino Pasquali Maripetro dei gratia inclicto Venetiarum duci etc.

Commemoriale XV. ch. 75.

CDLXXXVI. 1461. 20. Augusti

Заключенѣ, избрати посланика кои ће њи краљу Босне, да изави овомъ сажаленѣ Млетчића о смрти пређашнѣгъ краля нѣговогъ отца, а уедно да му честита ступанѣ на престолъ.

Quemadmodum notum est, serenissimus rex Bossine anteactis diebus ab humanis subtractus est, et eius loco successit filius suus rex regni illius. Et considerata veteri amicitia et benivolentia, quam semper habuimus cum ipso rege et progenitoribus suis, et ex omni alio bono respectu honori

et officio nostro conveniat, mittere unum oratorem nostrum ad prefatum novum regem, tum ut indoleamus de morte patris, tum etiam congratulemur, quod assumptus sit in regem regni eiusdem et cet. Propterea vadit pars: quod per scrutinium in collegio ad bussulos et ballotas elligi debeat unus noster nobilis orator ad dictum regem, cum illa commissione circa effectum predictum, quae videbitur ipsi collegio.

Secr. cons. rogat. Lib. XXI. ch. 54.

CDLXXXVII. 1461. 6. Octobris.

Одговор посланицима Хрватскогъ бана Павла Сперанчића, тичући се краля Босне. (Скраћено.)

Quod ad capitula per spectabiles oratores magnifici bani Pauli Speranchich Croatiae etc proposita respondeatur: ad primum capitulum, per quod dicunt dominum suum a serenissimo domino rege habuisse mandatum de bona vicinantia, quod . . . dominatio nostra etiam idem . . . habere disponit:

Ad secundum, quod existentibus locis Clisii et Ostrovize in termino in quo sunt, non videmus quomodo loca ipsa in protectionem accipere possemus; .... verum si circa eadem loca Clisii et Ostrovice aliud aliquid nobis memoraretur . . . quod utriusque nostrum

commodum et utilitatem respicere habeat, optime semper dispositi reperiemur.

Ser Jacobus Barbarigo vult: dominationem nostram bonam pacem et amicitiam habere cum serenissimo domino rege Hungariae, intendereque eam cum sua serenitate, cum ipso bano et omnibus aliis servare, nec nobis honestum videri ob conditiones temporum et rerum loca Clisii et Ostrovize in protectionem accipere. Verum conservationem status sui cupientes, quia deliberavimus oratorem nostrum de proximo ad serenissimum regem Bossine mittere, qui dominii nostri nomine de obitu patris sui condoleret ac de suae serenitatis successione congratuletur, ipsum ob hoc citius expediemus, et tam cum ipso serenissimo rege, quam illustri ducha Stefano, quicquid boni nobis possibile fuerit, fieri faciemus pro componimento differentiarum et discordiarum suarum. Verum si huiusmodi oratoris nostri interpositio eis non placeret, et circa loca ipsa Clisii et Ostrovize aliquid aliud ab eis memoraretur, quod honeste per nos fieri posset, quodque ad commodum utilitatemque utriusque nostrum redundare posse videretur, non dissentiemus a rebus convenientibus et honestis. Et si huiusmodi pars capta fuerit, fiat subito scrutinium in hoc consilio, et eligatur unus orator ad suprascriptum serenissimum regem Bossine.

Ad tertium, dominationem nostram non intelligere differentiam aliquam ad presens esse nec de jure esse posse, cum saline et alie jurisdictiones, de quibus superioribus mensibus controversia erat, postquam civitas Spaleti sub ditione nostri dominii pervenit, pacifice et sine ullius molestatione possesse fuerunt, et ideo non esse opus aliquibus compositoribus, quoniam tamquam res nostras ab eo tempore usque ad presens iuridice possessas, penitus tenere intendimus.

Ad quartam, dominationem nostram ad civitates et loca sua Dalmatiae munitiones misisse et mittere pro munitione eorum, non esse possibile eis inde satisfacere; verum si ex hac nostra Venetiarum civitate munitiones aliquas extrahere voluerint, erimus contenti quod eas emere et extrahere possint.

Postremo ab ipsis oratoribus petatur quod due ville per ipsum banum occupate, jurisdictionis civitatis nostrae Sibinici, in una quarum erat quondam castellum unum, quo multae novitates ipsi civitati nostrae inferrebantur, sub illius jurisdictione permaneant, ac restituantur fidelissimo nostro Gaspari Jurisich, cuius sunt.

Insuper petatur restitutio villarum fidelissimi nostri Hemanuelis Caloti, per ipsum banum indebite occupatarum.

Preterea petatur relaxatio captivorum de Poliza per ipsum banum re-

tentorum, pro conservatione amicitiae et bonae vicinitatis nostrae.

Secr. cons. rog. Lib. XXI. ch. 59.

CDLXXXVIII. 1461. 1. Decembris.

Одговоръ посланику краля Босанскогъ на више нѣгови предложеня и захтеваня. (Скраћено.)

Quod spectabili oratori serenissimi regis Bossine, qui nuper ad presentiam nostram se contulit, et tam oretenus quam per scripturam explicavit et porrexit nobis capitula lecta huic consilio, respondeatur:

Quod gratissimo animo intelleximus quantum . . . parte serenissimi domini sui regis explicavit nobis, cum nos maiestati suae plurimum affecti sumus . . . et circa partem, per quam petit assumi in numero nobilium nostrorum dicimus, quod . . . . . contenti sumus habere et recipere serenitatem suam in consortio nobilium nostrorum. . . .

De domo quam petit in hac urbe nostra vellemus sue maiestati satisfacere posse, sed . . . cum maxima difficultate hic reperiuntur domus venales, ymo ut verius loquamur haberi non possunt, maximeque de illis, quae digne sunt et alicuius conditionis, ideoque rogamus celsitudinem suam, ut in hoc nos supportatos habere velit. — Et quoniam petit etiam per nos sibi donari unam domum in Jadra, facti sumus certiores non esse in

Jadra domos, quae conveniant dignitati et honori maiestatis suae, unde in hoc etiam habere nos potest merito excusatos.

Ad partem ballistariorum et sclopetariorum, qui petuntur casu quo status prefati serenissimi regis opprimeretur a Turco, respondemus: quod licet pro multa virtute et magnanimitate maiestatis suae ac pro situ passibus et conditionibus locorum et territoriorum suorum, speremus ac teneamus, attenta etiam coniunctione et bona unione facta cum illustri domino duce Stefano, quod in omnem casum potenter et unitis viribus prevalere se potuerunt contra Turcum, statumque suum conservare. Advisamus tamen ipsum spectabilem oratorem, quod sicuti etiam aliunde scire potuit, principes et potentiae Christianae iam excitantur et disponuntur ad procedendum potenti manu contra Turcum. Et nos quoque pro parte nostra honorem dei et commune bonum Christianitatis facere intendimus, non parcendo periculis nec expensis. Et ultra quod in satisfactionem prefati serenissimi regis sumus bene contenti, quod pro defensione status sui contra Turcum, accipere et habere possit de terris et locis nostris, de ballistariis sclopeteriis et munitionibus pro pecuniis suis; dicimus etiam, quod si videbimus in opportunitatibus maiestatis suae, praestare sibi favores nostros, id semper libenter faciemus, quoniam

Item . . petit unam aliam domum in civitate Jadre . . .

Item petit . . . . provideri per illustrissimum dominium de ballistariis et sclopeteriis . . . ut cum eis oppida et fortilicia sua muniri possit et se et statum suum conservare contra potentiam et invasionem Teucri . . .

Item petit . . . . . quod in casu quo eius maiestas a Teucro opprimeretur et viribus suae serenitatis et illustrissimi domini sepedicti ac aliorum resistere non posset, ita quod regnum suum, quod deus avertat, amitteret, illustrissimum dominium predictum de uno ex castris suis providere velit suae maiestati ac provisione pecuniaria . . . pro se et curia sua, usque quo iuvante altissimo et validis operibus christianorum ad eius regnum et statum restitueretur.

Item petit predictus serenissimus dominus rex, sicut superioribus temporibus vivente felicis recordationis serenissimo domino rege Thoma eius patre, per illustrissimum dominium iam dictum concessum et promissum fuit, quod casu quo sua serenitas deliberaret in banatu Croacie recuperare et obtinere aliquod castrum vel locum bani Pauli, quod id sibi plene liceat, . . . nec aliquod subsidium det illustrissimum dominium bano Paulo. . . . .

Item petit . . . quod illustrissimum do-

minium contentetur per suas humanissimas litteras regratiari illustri domino duci Stephano, pro pace inita cum serenissimo domino rege Bossine antedicto, quodque hortetur ipsum ad perseverandum in ea, et denique ostendat pacem et concordiam ipsam gratissimam habuisse, cupereque maiorem in modum illam fore perpetuis temporibus duraturam.

Ultimo denotat is magnificus orator serenissimum dominum regem Bossine prefatum, coronatum fuisse de regno suo predicto libero omnium suorum principum et dominorum regni ipsius consensu, maximoque applausu et alacritate, sicut etiam eius relatione oretenus facta coram illustrissimo dominio antedicto plenius denotavit, quod intelligere potest, ipsum illustrissimum dominium sibi significari parte prefati serenissimi domini regis, tanquam ad fratrem carissimum et amantissimum, cum toto regno et statu suo ad honorem et statum illustrissimi dominii sepedicti.

Secr. consil. rog. Lib. XXI. ch. 69.

CDLXXXIX. 1461. 1. Decembris.

Предложеня и захтеваня посланика херцега Стефана Босне, изложена влади Млетачкой.

Ambassata de lo illustrissimo ducha Stefano et etc.

Serenissimo principo et excelsa signoria. El vostro como bon fratello ducha Stefano de Bossina notifica a quella, chomo dapuo la morte del re de Bossina, el suo figlio Stephano, tolse la mia figlia, olim moglier del re prefato, passato per sua madre; possa mando da mi li soi ambassadori, che io volesse far paxe con lui, io vista la bonta haveva verso la mia figlia, li fece la paxe. E si li manda el conte Vilaticho, mio figlio con li altri baroni per incoronar lo; per tanto prego la signoria vostra, vogliate esser contenti de tanta pace, per tanto prego la illustrissima signoria vostra, li voglia concedere quello domandera per mio amore, e a mi sara cossa gratissima. E meglio sara habiate a vestri commandi dui che uno.

Item notifico ala signoria vestra, chomo etiam credo sapiate, che dapuo che el gran Turcho aquisto tuta la Servia, ando verso Trabesonda e Sinopoli, e ha aquista quello paexe, etiam ha facto paxe con el re de Ungaria, secondo sentiamo. Non penso al presente altro, se non che vegna verso nui, per tanto se provedemo con dio e con li amici, impertanto prego la prefata signoria vestra, me concediate tanti ballestrieri e schiopetieri, quanto piace a quella, al pagamento parte de nui et parte de la signoria vestra, secondo a quella pia-

cera, per guarda de li mei castelli. Aviso etiam a la signoria vestra, che el gran Turcho ha mazor paura de quella, che de tutti Christiani, per tanto se di novo vogliti fare pace con quello, prego me voiate metere con vuy, como vestro bono fratello et citadino.

Item altre volte ho domandato per mei ambassadori, che la illustrissima signoria vestra se degni concedermi alguni castelli, unde me possa ridure se per fortuna o per mei peccati fosse expulso del mio paexe. Etiam di novo supplico a quella, se degni concedermi questo, como a suo bono fradello, per fina che dio provedera meglio. Etiam me guardi da quello da tanto inconveniente.

Item notifico alla signoria vestra, chomo l anno passato el gran Turcho me vene adosso con suo exercito, io manda dal re de Hungaria Mathias me desse adiuto, me rispoxe non poteua, per che era in Boemia con suo exercito. E cussi lui comando a ban Paual de Croatia, che in persona con suo exercito me desse socorso. El me rispoxe, che non hauea tante persone bastasse per mio soccorso. E che li desse danari azo potesse a soldare homeni. Io li deti ducati tremillia. Vegnando lo exercito del Turcho per el mio paexe, non me dete sicorso alguno, per la quale cossa me

fo necessario fare paxe, e con grande mio danno, per che li deti ducati -XL- mille, ultra la preda che meno con luy. Etiam el predicto ban Paual in la morte del re Thomaxo, involo uno castello al re Stefano de Bossine. Io me lamenta al re Mathias de lo ingano me hauea facto, me rispoxe, vuy seti la a presso, pagative al meglio che potete. La inimicitia habia con la signoria vostra non voglio dir nulla. Ma voglio li conti in quelle parte de Dalmatia faza testimonianza. Impertanto pregoet iam la signoria vestra, me concedati ballestrieri, azo possa vendicare del vostro inimico e mio. Et prego li soi homeni non sia riceuuti in le vostre terre. Et che non li date uituarie, ne socorso a soi castelli.

Item sa la illustrissima signoria vostra, chome io feci el mio castello novo de consentimento de quella a chade, che le vestre nave per fortuna o per altro ariva in Bocha de Cataro, vane li mei marcadanti per comprare lane o altre cosse, li quali non inevoleno vendere, digando, che non hano licentia da la signoria; per tanto prego la prefata signoria vostra, me concediate gratia, possano comprare, e sopra de questo me dia una lettera aperta con la bolla vostra pendente.

Item adviso la illustrissima signoria, chomo el mio ambassadore, conte Preuis-

lauo e mio camerlengo, el qual manda per el fato de ban Paual, me ha scripto la risposta, li fece la signoria vostra, la quale ho molto ben intexo, e assai me son maravegliato, per che non expectava simele risposta. Specialmente del castello de Clis. Unde dite che Clis Paual la arecomanda ala signoria vostra, de che sapiando che sia vostro, non voglia dio li faza dispiacere alguno, ma anzi li faria piacere como a cossa mia, per che le mie cosse son vostre e le vostre reputo siano mie. Ma per che lo trovato in le man de ban Paual, io gli ho facto guerra como a vostro inimico e mio, como li vostri rectori de Dalmatia sano. E cussi prego la prefata signoria vostra sia contenta, li faza guerra como a vostro inimico e mio. E cussi io per via del re de Hungaria et per ogni altro modo, cercharo de hauere il predicto castello de Clis. Impertanto etiam prego, non li dati soccorso ne adiuto. E vogliando dio habia el predicto castello sara a vostro piacere, como sono tutti li altri mei.

Secr. cons. rogat. Lib. XXI. ch. 71.

CDXC. 1461. 1. Decembris.

Одговоръ посланицима херцега Стефана, на ньіова предложеня и заклтеваня.

Quod spectabilibus oratoribus illustris ducis Stefani, qui in verbis et in scriptis

explicaverunt nobis quantum huic consilio notum est, respondeatur:

Quod quippe dicere non possemus letitiam et gaudium, quod suscepimus cum primum nobis innotuit excellentiam domini sui cum serenissimo rege Bossine ad bonam pacem et amicitiam devenisse. Nam habuimus semper ad ipsos dominos magnam benivolentiam et affectionem, omnemque honorem et commmoda sua, statuumque suorum semper carissima habuimus. Et quando contra id quicunque intelligebamus, erat nempe nobis valde molestum, Et hinc processit quod ante concordiam istam suam, elegeramus legationem nostram profecturam ad ipsos dominos, ut nihil studii et diligentae ex parte nostra pretermitteremus pro pace predicta; pro qua reddere sibi volumus magnas gratias et non dubitamus ex hac unione sua multa bona subsequi posse. Licetque id non opportere putemus, hortamur tamen excellentiam suam pro multa affectione et fraterno amore nostro, ut in hoc suo tam laudabili proposito de bono in melius perseveret.

Ad partem balistariorum et sclopeteriorum, qui petuntur respectu Turci, respondemus, quod licet pro virtute et solita magnanimitate illustris dominationis sue, ac pro situ passibus et conditionibus locorum et territoriorum suorum non dubitemus, at-

tenta etiam coniunctione et bona unione, facta cum dicto rege, quod in omnem casum viriliter se prevalere poterunt et tueri statum suum contra Turcum, advisamus tamen ipsos spectabiles oratores, quod principes et potentie Christiane iam excitantur ad procedendum potenter contra Turcum, et nos quoque pro parte nostra pro comuni bono Christianitatis honorem dei facere intendimus, non parcendo periculis nec expensis. Et ultra quod in satisfactionem prefati illustris domini ducis, sumus bene contenti, quod pro tuitione sui status contra hunc Turcum, de locis nostris habere possit de ballistariis et sclopeteriis pro pecuniis suis, dicimus quod semper quando videbimus in eius opportunitatibus prestare sibi posse favores nostros, id libenter faciemus, quoniam et honorem et commoda sua sicut propria desideramus. Licetque cum Turco aliud concordium non habeamus, nec ex his que videri possunt habituri simus, tamen ob id, quod nobis dici fecit, si forte aliquo tempore aliter sequeretur, libenter faciemus iuxta requisitionem suam.

Circa partem locorum nostrorum, quae petuntur casu quo per Turcum peleretur ex statu suo, dicimus quod confidimus ut prediximus, in divina clementia et in virtute et potentia sua et aliorum predictorum, quod casus iste nunquam occurret, imo quod

excellentia sua se prevalebit et conservabit in statu suo, sicut tota mente desideramus. At tamen si forte quod absit, aliter videretur posse occurrere, erimus semper bene contenti, quod cum persona filiis familia rebus et bonis suis, omniumque suorum per terras et loca nostra se reducere possit, ad locum nostrum Liesne, sicut etiam alias sibi dici fecimus. Nam semper excellentiam suam libenter videbimus et honorifice suscipiemus, et in cunctis que a nobis fieri poterunt, semper ei complacere curabimus.

Ad factum iustificationum prefati domini ducis contra Paulum banum Croatie, cui guerram facere intendit, petitque ballistarios pro vindicando se contra eum dicimus, quod licet voluntas et dispositio nostra optima sit in omne decus et commodum ipsius illustris ducis, non videmus tamen stantibus terminis, sibi salva honestate et honore nostro in hoc satisfacere posse. Et etiam quod subditi illi sui venire non possint ad loca nostra, non videmus id iuste in hiberi posse, quum loca et territoria nostra aperta et comunia sunt. Nec aliter absque offensione honoris nostri facere posse videmus.

Pro quanto autem spectat ad bellum quod gesturus est contra banum Paulum, cum simus fraterne affecti excellentiae prefati ducis, noluimus nec volumus de eo nos aliter impedire, nec etiam de terris et locis illis suis

Croatie, nisi solum de duobus, videlicet: de Ostroviza, quae ut notum est alias fuit nostra, et in ea ius plenum habere pretendimus; et de Clissa quae fuit in protectione nostra et recomandati nostri. Ideoque rogamus excellentiam suam, sicut etiam alias ei dici fecimus, ut pro honore nostro de his duobis se impedire non velit, de aliis vero faciat ut sibi libet. — Circa partem per quam petit mercatores suos posse emere lanas et alias mercationes a navibus et navigiis nostris in Culfo Catari, vellemus libenter sibi complacere posse, sed advisamus eum per leges nostras, quibus contravenire non possumus, esse inhibitum, quod mercationes et queque res onerate extra culfum super navibus et navigiis nostris, vendi non possint, nec conduci alio, quam Venetias, et licet sepe fuerimus requisiti a terris nostris propriis Dalmacie, quod eis concederemus id quod nunc petit prefatus illustris dominus, tamen id semper denegavimus, obstantibus nostris legibus predictis, quare rogamus excellentiam suam, ut nos habeat excusatos.

Secr. cons. rog. Lib. XXI. ch. 70.

CDXCI. 1461. 19. Februarii.

Налогъ управителю Сплѣтскомъ, да гледи добити тврдиню Клиссу одъ бана Хрватскогъ Павла за новце, како неби пала у руке Турцима.

Ex litteris rectorum nostrorum Traguriі et Spaleti constat, illustrem du-

cem Stefanum sancti Save, accersito auxilio Bossinensium et Turchorum, provinciam Croatie esse invasurum et imprimis omne studium positurum ad obtinendum oppidum Clisse. Quo loco occupato, quo in periculo ille nostre civitates sint constitute et quemadmodum pateant ad omnem Turchorum impetum, facile ab omnibus intelligi potest. Quamobrem magnopere cavendum est, et omni opera et cura studendum, ut locus ille Clisse in manus et potestatem nostri dominii veniat; ideo vadit pars:

Quod mandetur rectori nostro Spaleti, ut omni opportunitate et prudentia perquirat et det operam sive cum bano Paulo sive cum alio quocunque, qui dictum locum dare et effectualiter assignare posset, ut aut venditione aut pignoris nomine habeat ipsum oppidum Clisse, nomine nostri dominii; pro quo promittere possit, usque ad summam ducatorum .X. mille et ab inde infra dandorum et numerandorum, designato nobis sepedicto oppido Clisse. Incipiendo promittere a minori summa, quemadmodum potuerit melius et habilius cum utilitate nostri dominii facere. Super qua re prudentiae et fidei dicti nostri rectoris Spaleti est confidendum. Et comittatur ei, quod omnibus dexteris et utilibus modis, quibus poterit utatur, consilio et favoribus et contributione fidelium nostrorum civium Spaleti, quemadmodum alias ip-

se suis litteris dominio nostro significavit, ad bonam et votivam executionem huius voluntatis nostre, circa obtentionem oppidi suprascripti Clisse.

Secr. cons. rogat. Lib. XXI. ch. 78.

CDXCII. 1462. 13. Novembris.

Одговоръ посланицима Херцега Стефана, на ньова предложеня.

Quod oratoribus illustris ducis Stefani qui oretenus et in scriptis explicarunt nostro dominio, quantum huic consilio notum est, respondeatur:

Quod agimus multas gratias excellentiae domini sui, pro omnibus quae nobiscum fraterne comunicavit, quae procedere cognoscimus ab amore et affectione in nos sua. Et quidem nobis valde molestum est, quod filius suus fuerit et sit inobediens excellentiae suae, tentaveritque quicunque, quod incommodum aut damnosum sibi esse possit. Optamus enim plurimum, quod sit obsequens patri suo, sicut merito esse debet. Certamque esse volumus dominationem suam, quod nos nihil unquam promisimus filio suo, nec in posterum modo aliquo promissuri sumus, nec etiam ipse a nobis quicunque requisivit, et si requireret, nos respectu benivolentiae, quam gerimus ipsi illustri domino, non prestaremus sibi aures modo aliquo.

Circa partem per quam orator Turci requisivit ab ipso illustri duce, aut C. mille ducatorum, aut illa tria castra et cetera. Dicimus: quod laudamus plurimum optimum propositum, Christianamque deliberationem excellentiae suae, quam scimus esse sapientissimam et magnanimam, et non dubitamus quod pro consveta virtute sua se prevalebit a machinationibus hostium suorum. Et quoniam petit a nobis ballistas et arma, ac etiam de gentibus nostris pro opportunitatibus suis, dicimus: quod cupientes in cunctis possibilibus sue excellentie complacere, sumus bene contenti, quod ex hac civitate nostra, libere et absque ulla solutione datii, extrahere possit et conducere ad loca sua, balistas et arma, que ad libitum suum hic emi facere potest. Sumus quoque contenti quod ad stipendium accipere possit de peditibus et aliis gentibus, pro favore rerum suarum.

Preterea iuxta requisitionem suam dicimus: quod si occurreret quod mittere haberemus oratorem nostrum ad Turcum, bono animo et libenter recomendari faciemus negotia sua eidem Turco; quoniam omnia commoda excellentiae suae, non minus quam propria desideramus, et etiam in omnem casum opportunitatis sue, quod deus avertat, et evenire posse non credimus, semper acceptabimus et suscipiemus dominationem suam, suosque et bona sua fraterne et amice, sicut sepe diximus et polliciti sumus nos facturos.

Ad partem per quam petit consilium nostrum, quod dicit nos etiam dedisse patruo suo, olim domino Sandali, qui dedit tributum Turco; respondemus: quod novimus semper excellentiam suam sapientissimam et Christianam, et certi sumus, quod sicut hucusque cum honore suo se gubernavit, prevaluitque ab hostibus suis, ita auctore deo faciet etiam in futurum; quoniam sperandum et confidendum est: quod et Summus Pontifex et alii principes Christiani etiam se excitare debeant ad faciendum honorem dei contra hostes fidei.

Pro quanto vero pertinet ad factum salis, justificetur res ista, que etiam de novo intelligatur, et exinde per collegium respondeatur ipsis oratoribus, sicut melius utiliusque collegio videbitur.

Secr. cons. rog. Lib. XXI. ch. 126.

CDXCIII. 1462. 13. Novembris.

Предложеня и захтеваня посланика херцега Стефана.

Capitula porrecta per oratores illustris domini ducis Sthefani. Excelsa signoria: Som certo haveti intexo, come el mio figliolo Vladisauo e andato contra la mia uolonta al imperador Turco, et digando al imperador, chel mio padre me cazo del mio paexe et non dagandome la parte de la mia heredita, che me apertien.

Per tanto prego la vostra signoria et per questa caxon som uegnudo a i pie de la vostra signoria, che me fate la parte de territorio de zo che tien el mio padre ducha Stefano. El qual Vladisauo promete alo imperador Turcho cento milia ducati et anche piiu zo che sera al suo commando, cusi el paese, come i castelli. Al qual lo imperador rispose: donde haverai cento mille ducati da poi che tu e cazato fuora del tuo paexe e da tuo padre? Et Vladisauo li rispuse: che la signoria de Venexia me imprestera cinquanta millia ducati, et i Ragusei altri cinquanta millia. Per tanto pregamo la vostra excelsa signoria, se i haveti promessi, non li dati, et se non li haveti promesso, non li prometeti, per che homanda a i Ragusei mei ambassadori: Loro zuraao che non li hano promesso niente, et si non li promettera, per che hano mazor bixogno per li soi facti, che per nui. Et oldando lo dito imperador le promesse del mio fiol Ladisauo, li dete grandissima hoste de Turchi, che vegnisse soura mi e soura lo mio paexe, commandando me lo dito imperador, che daga la mita del mio paexe al mio figliolo. Et in quello mezo sourazonse li Hungari al Danubio, per questa caxon, non ossoreno intrar nel mio paexe questi Turchi cum mio fiolo. Et dapoi arquanti zorni mando l' imperador el suo ambassador a mi, digandomi: el tuo figliol me ha promesso cento millia ducati,

per tanto dati me uui cento millia ducati, over date mi tre castelli, el primo: Corobuch, el secondo: Mizevaz, li qual do castelli sono a confini de Ragusi; el terzo castello: Zazevina, el qual è a confini de Dalmatia. Et dagandome uui centomillia ducati, overo questi tre castelli, io daro bona parte del mio paexe a to fiolo Vladisavo, et in el tuo paexe non tochero niente; per questa caxon te domando questi casteli, per esser piiu apresso Venitiani e Ragusei. Per tanto excelsa signoria ho deliberado piiu tosto morir, che dar questi castelli, ne centomillia ducati al Turco. Et cussi som certo che questo anno nuovo vignera el suo exercito contra de mi nel mio paexe. Per tanto prego la vostra excelsa signoria, se per caxo me sera de bixogno, che la vostra signoria me sovegni de ballestri et de arme et parte de soldadi, per che sempre ve ho dito excelsa signoria el mio paexe et li mie castelli sono sempre a i uostri commandi. Et se la vostra signoria mandera alguno ambassador al Turco, fate che el mio facto ve sia recommandado. Et ancora excelsa signoria supplica el ducha Sthefano ala vestra excelsa signoria, che quando el mio barba vaivoda Sandal ha voiudo dar el tributo al gram Turco, et uui l' haveti conseiato che l' li daga, et cussi prego la vostra signoria dati a me conseio zo che debio fare,

pero che non ho mazor amigo che la vostra signoria.

Et siando zonti nui ambassadori a Ragusi et spectando el tempo de partirne, vene uno zentilhomo del nostro signor ducha Sthefano, per lo qual ne mando digando, da poi ue partisti da me, vene uno ambassador de Turco da mi, per lo qual me mando a dire, e ho sentito, che tu te tiem cum el Papa, et si te manda li suo ambassadori, et tu li manda i tuo ad esso, et simelmente cum la signoria de Venexia. Et per questo te commando, che tu non habi a far niente cum la signoria de Venexia, ne cum el Papa. Et io li respusi: che mio padre e mio barba sempre ha habudo per suo signori li Venitiani, et cussi anche io li voio haver per mie signori, per tanto prego la vostra signoria, se unaltra volta me mandasse questa ambassada, de me conseio che risposta i debo fare.

Signori in prima ho supplicado a la vostra signoria per li mei ambassadori, lamentando me soura el conte de Cataro, come me ha tolto uno barcoxo cargo de sale; la qual sale fu comprado, nelle vostre cita pagando el datio a pieno. Benche imprima per el tempo passado la vostra signoria me haveva facto de gracia de la mita del datio, et adesso quando compro el sal, pago integramente tuto el datio. El qual barcoxo habudo le contra lettere da i

rectori, dove esta compra el sal. Et io ho commanda al mie zentilhomeni et a i mie Murlachi, soto pena de perder zo che i ha al mondo, che non comprino niente de sale, ne a Ragusi ne suso el suo territorio, excepto che comprano a Catharo et a Castel nuovo et a Narenta et a Spalato et per le altre cita de la signoria; et cussi la vostra excelsa signoria ha scripto et commandato al rector de Cataro, che me dovesse render el barcoso cum la sal; el qual rector rispuse: non la rendero niente, fino che non ho la lettera de la advogaria, et per tanto signori io advogadori no so, ne mando li mie ambassadori ai avogadori, excepto a vui signori.

Secr. cons. rog. Lib. XXI. ch. 127.

CDXCIV. 1462. 11. Februarii.

Одговоръ посланицима херцега Стефана.

Quod oratoribus illustris ducis Stephani, qui venerunt ad nostram presentiam et in rebus imperatoris Turchorum, et requisitionibus sibi factis per Turcum, super quibus consilium nostrum petit, et circa alia et cet. exposuerunt ea, quae per serenissimum dominum ducem huic consilio relata sunt, respondeatur:

Quod agimus multas gratias excellentiae domini sui, pro fraternis et amicabilibus co-

municationibus nobiscum factis, quas procedere certi sumus a consveta magna affectione et benivolentia in nos sua. Responsum autem factum per illustrem dominationem suam domino Teucro de bombardis, gentibus et cet. contra Raguseos, tanquam dignum Catolico domino, et non minus gravissimum, quam prudentissimum plurimum laudamus.

Ad partem consilii quod sua excellentia a nobis habere petit, pro pecuniis quas Turcus ab eo requisivit, dicimus, quod considerata benivolentia, quam sibi gerimus, cupimus profecto in rebus omnibus ei fraterne cosulere, que sibi honorifica et comoda esse possint. Ideoque dicimus, quod attenta dispositione et perfidia Turchi, nullo pacto sibi possemus consulere, quod ei daret pecunias suas, que facile converti possent ad damna et iacturas excellentie sue. Sed commemoramus et laudamus, quod idem illustris dominus per illos convenientes et prudentissimos modos, qui sibi videbuntur, rem istam declinare debeat, et conservare sibi pecunias in opportunitatibus suis.

Circa ea que pertinent ad adventum oratoris Teucri ad nos dicimus, quod ex his, que nobis retulit, videtur eum ad nos venisse pro nonnullis differentiis particularibus mercatorum nostrorum et aliquorum damnorum illatorum, licet nos existimemus, quod potius forte venerit pro explorandis

rebus nostris, ut ipsa etiam parte domini sui commemorarunt. Ideoque dicimus, quod attentis artibus et versutiis suis, diligentes prefatum dominum sicut carissimum fratrem, laudamus plurimum et hortamur eum ad se uniendum et bene intelligendum cum serenissimo rege Bossine, ut in omnem casum unitis viribus se tueri possent contra communem hostem. Laudamusque magnopere, ut id ipsum faciat cum serenissimo rege Hungarie, ut potentiori manu se tueri et etiam hostem offendere possint. Nam et nos advisamus excellentiam suam, quod apud Summum Pontificem damus omnimodam operam, quod mittat subito in Hungariam unum reverendissimum legatum, cum provisionibus opportunis, ut ipsi regi augeantur vires gentium et favores contra prefatum hostem. In qua re nos etiam facimus et semper facturi sumus, quidquid boni a nobis poterit.

De privilegio seu patentibus litteris nostris, quas reconfirmari petunt pro domino suo, receptando in locis nostris cum suis si cogeretur a potentia Turci discedere et cet. dicimus, quod confidimus in bonitate divina et in virtute et magnanimitate excellentiae suae, quod nunquam eveniet casus iste; sed tamen in satisfactionem requisitionis sue, contenti sumus reconfirmare libenti animo, que sibi alias promisimus circa hoc, et facere sibi privilegium seu patentes litteras nostras in ampla et opportuna forma.

Hec autem responsio nostra iustificetur et honestetur cum predictis et aliis omnibus bonis et decentibus verbis, que collegio videbuntur.

Secr. cons. rog. Lib. XXI. ch. 141.

CDXCV. 1462. 28. Februarii.

Молбе и заитевання посланика краля Босанскогъ, кои являю Млетчићима, каква опасность іимъ прети одъ Турака.

Capitula sunt hec videlicet porrecta per ambassadores serenissimi regis Bossine.

Serenissimo principe. El serenissimo re de Bossina supplica a la illustrissima signoria vostra, commemorando caxa sua esser stada sempre in grande amicitia cum la signoria vostra et senza alguna differentia. Adesso constretto da grande pericolo et desegno el Turco fa contra de lui con deliberation de occupar el suo regno, dechiarando tal occupation esser summamente contra el stado vostro. E questo creda la signoria vostra certamente. El Turco hauer uxado con la suo bocha propria in questa forma con uno suo conseier intrinsico, el qual ha dato notitia cautamente al re de Bossina; come el Turco ha deliberato per ogni modo questa estade iugnir adosso de lui, e del duca Stefano, nominando anchor Raguxi

occupado, che hauero el reame de Bossina, fazando le bastie per dentro, non habiando altro contrasto, questo faremo leziermente, andando mi in persona, poi subito fato questo, posso romper cum Venitiani, da un di al altro, su tuti i suo confini, per fina sopra l'Istria, et a questo modo el mio desegno havera luogo.

Per tanto excelso principe voia intender la illustrissima signoria vostra, quanta ruina pensa far el Turcho al mio regno. Et per consequente al stado vostro. E de questo non prenda alcuna umbra la signoria vostra, che mi diga cum qualche fiction, ne conzar i fati mei cum la signoria vostra. E questo se pol provar, che el Turco ha deliberato far.

Parechi anni sono, che questa illustrissima signoria ha dato noticia al Turcho per missier Lorenzo Moro, come el reame de Bossina e colligado con la signoria vostra avanti che mai el Turcho venisse in Romania. Adesso anchora se poria dir per provar el suo desegno, re de Bossina esser membro con la signoria vostra za tanto tempo, non pero levando el tributo consveto al Turco. Et vederete se el Turcho vora attender a tal parole e non circhar a subiugar questo reame. Re non crede che vora far non me seguir i suo desegni.

Per tanto dixe a la signoria vostra, vuy rompando con el Turcho, non havera modo

de tuor a mi la mia signoria, ne etiam far contra la signoria vostra, quel che pensa. Non rompando la signoria vostra, l'havera el modo de far contra de mi, e del ducha Stefano, dubito quel vora, per che el vignera con tutta la sua possanza, e se pur non pora occupar cussi presto el nostro regno, cerchara de haver quella parte, che piu fara al suo proposito, in modo, che i suo desegni haverano luogo.

Ma se la signoria vostra vuol romper con lui al presente, e son contento vui voiando, de esser in queste parte capitaneo vostro, et far per vui et per mi, non attendando ne ali partidi, ne ale manaze del Turcho; e quel che la signoria vostra fara per el vostro stado contra el Turco, quando mi havero perso, cum mancho affano et pericolo pora far, avanti che mi havero perso. E questo se vede chiaramente, el Turco se fa ala zornada piu grande per taxer i Christiani.

Ecco anchora mando a la sanctita del Papa, narandoli tal pericoli, con questo che la signoria vostra dia ordene a li mei ambassadori, quel e chome de parlar a la sanctita sua circa tal pericoli.

Ancora sa la illustrissima signoria vostra, come la sanctita del Papa havea dato al mio padre certa monition de armamenti de la cruciata se trova in Dalmatia, ala signoria vostra non li parse di lasarli a quel

tempo. Dapoi quelle monition medeme havete concesso al ducha Stefano. Adesso a questi bisogni degnasse la signoria vostra, de farme qualche parte de le monition vostre, quella parte par meglio ala illustrissima signoria vostra.

Ancora excelso principe se pur la signoria vostra non vora romper apertamente con el Turcho, degnasse la signoria vostra darme alcuan quantita de ballestrieri, azo che possa metter ne le castelle, per fin tanto che la signoria vostra me includa con vui insieme o in pace, o in tregua con el Turcho, overamente apertamente cum lui rompera.

Secr. cons. rogat. Lib. XXI. ch. 142.

CDXCVI. 1462. 28. Februarii.

Одговоръ посланицима краля Босанскогъ.

Quod oratoribus serenissimi regis Bossine, qui oretenus et in scriptis explicaverunt ea, quae huic consilio nota sunt, respondeatur:

Quod intelleximus quantum ipsi spectabiles oratores nobis prudenter exposuerunt parte serenissimi domini sui. Cui multas gratias habemus pro comunicatione nobiscum facta, et pro magna affectione et amore, quem eum gerere videmus nostro dominio. Nosque maiestatem suam certam esse volumus, quod eam sincere diligimus, cupidique

sumus sibi in cunctis possibilibus complacere. Licetque esse videamur in pace cum Turco, attentis tamen conditionibus et perfidis modis suis, paravimus et paramus continue potentissimam classem nostram cum gravissimis nostris impensis, ut possimus pravis conceptibus eiusdem Turchi, pro quanto semper poterimus obviare, quoniam de eo non est nostro iuditio confidendum. Et ita etiam loquentes solita sinceritate cum ipso serenissimo rege, hortamur eum ad providendum magnanime rebus suis, sicut catholicum principem decet. Laudamus quoque plurimum ad bene intelligendum et uniendum se cum illustri domino duce Stephano, et cum aliis dominis illarum partium, ut in omnem casum contra hostem unitis viribus se tueri possint. Id ipsum etiam ut faciat persvademus cum serenissimo rege Hungarie, ut potentiori manu hostem offendere possint. Nam et nos certam facimus maiestatem suam, quod per oratorem nostrum apud Summum Pontificem damus operam, quod mittat illico legatos, alterum in Germaniam, alterum in Hungariam, cum provisionibus opportunis, ut ipsi regi coactis undique viribus et auxiliis sine mora succurratur, et contra Turcum, tam ipse quam sui se potenter tueri possint. Qua in re ut ex parte nostra nihil omittatur, deliberavimus, quamprimum mittere unum solennem orato-

rem nostrum ad ipsum regem Hungarie, ut collectis undique vicinorum regnorum et nostris possibilibus auxiliis, regnum suum tueri, ac etiam regnum Bossine ab omni molestia sublevare possit.

Circa partem missionis ad Turcum pro intelligendo animum suum et cet. dicimus, quod si id fieret, credimus quod pocius esset nocivum quam utile; sed speramus et confidimus in deo nostro et in his que iam tandem Summus Pontifex et principes Christiani brevi dispositurí sunt, quod cum sublimatione et gloria nominis Christiani multa bona cito fieri poterunt. Et nil minus si forte contingeret, quod aliquid per nos fieret cum Turco, erimus libenter memores de quanto dixerunt, quos etiam advisamus nuncium Turchi huc venisse, ut dixit solum pro certis particularibus differentûs mercatorum, licet tamen nos existimemus quod principaliter venerit, pro explorandis rebus nostris.

Verum, quum oratores ipsi ut dixerunt ad Summum Pontificem profecturi sunt, petuntque scire a nobis quid expositurí sunt, dicimus, quod cognoscimus serenissimum dominum suum prudentissimum, nec dubitamus, quod comiserit eis, quecunque expedientia sint et ad propositum rerum suarum, pro quibus etiam melius obtinendis offerimus nos scripturos ad oratorem nostrum in curia, ut

tam apud Summum Pontificem, quam aliter ut opus erit, eisdem oratoribus favere debeat, et agere pro rebus suis, non minus quam pro nostris propriis. In specie tamen videretur nobis, quod a sanctitate sua implorarent legatos ad serenissimum imperatorem et ad regem Bohemie, et specialiter in Hungariam, ut regnum illud collectis undique viribus, etiam consequenter regnum maiestatis regis sui, ab omni periculo et molestia tueri possit.

De m u n i c i o n i b u s cruciate quas petunt dicimus, quod ad requisitionem et instantiam Summi Pontificis alias dari fecimus d u c i S t e p h a n o certas munitiones ex terris et locis nostris Dalmacie, credimusque re vera, quod nihil aut parum restet ex eis. At vero in complacentiam ipsius serenissimi regis, cui multum afficimur, contenti sumus sibi dono dari facere balistas .L.-ta fulcitas capsis .L.-ta veretonorum, et barilia .L.-ta pulveris a bombarda.

Ad partem b a l i s t a r i o r u m, quos petunt, vellemus profecto serenissimo domino suo posse in rebus omnibus complacere, etiam propris nostris expensis; sed ut norunt tam in armata nostra, quam in aliis multis provisionibus, munitionum, victualium et gentium positarum in terris et locis nostris finitimis Turco, maximas expensas patimur. Ex quibus omnibus rogamus serenissimum regem suum, ut nos habeat supportatos. Sed

sumus bene contenti, quod in terris et locis nostris accipere possit stipendio, quoscunque voluerit balistarios, eosque in suis opportunitatibus exercere.

Secr. cons. rogat. Lib. XXI. ch. 141.

CDXCVII. 1463. 26. Aprilis.

Одговоръ херцегу светогъ Савве Стефану, на нѣгово писмо, и налогъ управительима Скадра и Албаніе, тичуѣи се тогъ одговора.

Quod illustri domino duci Stephano sancti Save ad eius litteras lectas huic consilio, respondeatur in hac forma:

Displicenter audivimus profecto ex litteris excellentie vestre 8 et 20 mensis Martii prope preteriti datis, aliquam novitatem vel incommodum statui excellentie vestre occurrere. Nam fraterne ei affecti maxime optamus status vestri conservationem. Et ut nostram bonam intentionem clarius intelligat, inspectis duabus requisitionibus suis, in dictis litteris declaratis, parati sumus in eius complacentiam scribere et iam scripsimus circa primam partem, rectoribus nostris Albanie in opportuna forma, ut ad omnem ipsius excellentie vestre requisitionem, eius desiderio satisfaciant. Et circa secundum, ex affectione nostra ad excellentiam vestram parati etiam sumus, omnem nobis instantiam possibilem facere, ut ipsa excellentia vestra eius consequatur intentum.

Et ex nunc captum sit, quod scribatur comiti et capitaneo Scutari et aliis rectoribus nostris Albanie, qui videbuntur, in hac forma:

Scripsit nobis nuperrime illustris dominus Stephanus dux sancti Save, frater noster carissimus, magnificum dominum Scanderbegum sue excellentie se obtulisse accessurum ad eius favores, dummodo transitum per territorium nostrum habere valeat; quare cum nostro consilio rogatorum vobis mandamus, quatenus ad omnem requisitionem dicti illustris domini ducis, passum et transitum per territorium nostrum dare debeatis dicto magnifico domino Scanderbego, eundi cum gentibus suis, vel etiam suis gentibus sine eo, ad subsidia predicti domini ducis; habendo semper tamen bonam advertentiam ad securitatem status et locorum nostrorum.

(Et circa transitum dandum gentibus predictis vos cum ceteris rectoribus nostris Albanie, per quorum territorium transire haberent intelligere debeatis.

Et preterea ex nunc, quod per primam galeam que expedietur, collegium loqui faciat communitati Ragusii, in illa forma et illis verbis, que dicto collegio videantur.

Nota quod additio facta litteris directivis comiti et capitaneo Scutari, vi-

delicet a (infra processit de mandato totius collegii.

Secr. cons. rog. Lib. XXI. ch. 148.

CDXCVIII. 1463. 13. Junii.

Наставленѣ за генералъ капетана морскогъ Алойзія Лоредана, у комъ му являю да су Турци заузели Босну и заробили Босанскогъ крали.

Ser Aluisio Lauredano, procuratori sancti Marci, capitaneo generali maris.

. . . . . .

Ma per che al presente semo facti certi, el Turcho esser intrado nela Bossina, et tuta quella ha subiugado, et prexo el suo re, et ancha forsi procedera piu oltra, a i damni nostri, havendo presertim a memoria el ricordo vestro del partido de la Morea, ve dechiarimo con el nostro conseio de pregadi, esser de nostra intention che hauute le presente, debie attender a questo partido, se cussi per la prudentia et virtu vostra cognoscerete esser el meglio et piu utile del stado nostro et salute de l'armada et gente nostre.

. . . . . .

Secr. cons. rog. Lib. XXI ch. 158.

CDXCIX. 1463. 14. Junii.

Писмо Римскомъ папи, у комъ му являю Млетчићи, ка ко су Турци заузели Босну и заробили краля.

Summo Pontifici.

Sepenumero beatissime pater impendentibus Christiane rei animadversis periculis, ob superbissimi hostis Turci cupiditatem et insolentiam, ut qui finitimi rebus essemus, atque plerisque coniecturis et signis de pessima eius voluntate deque apparatibus bellicis et tum maritimis, tum terrestribus aliquid exploratius haberemus, apud sanctitatem vestram, supremum Christianorum principem et Catholice fidei defensorem, nunciis et litteris antea, postremo per oratorem egimus nostrum, de provisione que tam acerrimi hostis cogitatibus opportune opponeretur. Nunc vero quod diu in suspicione habebatur, magna iam ex parte prorupisse in actum conspicimus. Ecce venerandae crucis infestissimus inimicus, omnibus undique coactis copiis, perinde atque nemo inter Christianos reliquus sit, qui eius cupiditati atque impetui vel possit vel velit occurrere, regnum Bossine est aggressus, fines cuius passim populatur, incendio, ferro, cedibus cuncta devastat, incolas misere divexat, atque in direptionem et predam suis satelitibus dat; potiora regni atque munitiora castella et oppida, partim vi et armis, partim deditione iam

cepit, regem ipsum, quod sine dolere et lacrimis ne cogitari quidem animo debet, fede ac misere captum habet, quidquid superesse videtur illius regni, quod parum est, tale est ut facillime occupari possit, ruptis iam reseratisque claustris, dissipatis regni custodibus, occupatis munitioribus oppidis, capto denique rege. Iam aditus undique ad insinuandum sese in Christiane ditionis precordia, hosti acerrimo patefacti sunt, nec est quod cupiditatem eius sistat, nisi armis et vi perpropere obviam eatur. Iam hostilis exercitus, superatis regni Bossine finibus, ad littora usque Segne, id est ad hostium et fores Italie infestis armis gloriabundus irrumpere non est veritus. . . . . .

Secr. cons. rog. Lib. XXI. ch. 160.

D. 1463. 25. Junii.

Писмо посланику Млетачкомъ у Риму Бернарду Јустинијани, у комъ му являю да Турци освонвши Босну већъ удараю на Хорватску, зато да су се Млетчићи решили стати имъ на супротъ.

Ser Bernando Justiniano militi oratori nostro apud Summum Pontificem.

Superioribus litteris scripsisse vobis recolimus miserabiles depopulationes, rapinas, strages, quas saevissimus nominis Christi hostis, miserrimo regno illo Bossine intulit;insuperque regem eius ab eodem prodito-

rie captum, in miserabili servitute detentum esse. Nunc vero ut per litteras ex Dalmatia habitas certiores facti sumus, idem ipse truculentissimus hostis, nomen Christi simul cum dei populo perdere festinans, aggressus est Crovatiam et partes regni Bossine inferiores, iam iamque in faucibus Italie omnia cede atque sangvine oplens, oppida, castella, urbes, atque munitissimas arces vi et armis expugnare contendit; et quoniam victoria una alterius est initium et accessione virium, quotidie in maius excrescit, horribiliaque magis, magisque feda populo dei et minatur et infert, nos honoris et glorie dei et Jesu Christi salvatoris nostri haud immemores, insuper et salutis nostre atque ecclesie sancte, maiorum nostrorum vestigiis inherentes, quamvis tantum oneris nos solos sustinere posse non iudicamus, decrevimus tamen auctore deo statum nostrum defendere, et insolentiam . . . . tam acerrimi hostis . . . . propulsare, neque copiis ullis aut exercitibus, aut classi ulli nostre aut nostrorum vite parcere. . . . . .

Secr. cons. rog. Lib. XXI. ch. 162.

(Продужиће се у идућемъ Гласнику).

Ἱστορικὸν Κομνήνου μοναχοῦ καὶ Πρόκλου Μοναχοῦ περὶ διαφόρων δεσποτῶν τῆς Ἠπείρου καὶ τοῦ τυράννου Θωμᾶ τοῦ δεσπότου καὶ Κομνήνου τοῦ Πρελούμπου,

то есть

ПОВѢСТЬ КОМНЕНА МОНАХА И ПРОКЛА МОНАХА О РАЗЛИЧИТИМЪ ДЕСПОТИМА ЕПИРА, И О ТИРАНУ ТОМИ ДЕСПОТУ И КОМНЕНУ И ПРЕЛЮБУ.

Ову за србску повѣстницу врло важну грчку повѣсть преписао е нашъ познати и заслужни старинаръ Стефанъ И. Верковићъ изъ оригиналногъ старогъ рукописа, кои се чува у монастиру светогъ Пантелеймона на острову езера Јањинскомъ, и послао ю нашой правительственой библіотеки. А како е ова повѣсть врло мало позната кодъ наши любителя исторіе, и само е еданпутъ печатана год. 1849. у великой збирки грчки лѣтописаца, коя е изишла у Бонну, подъ насловомъ: Corpus Scriptorum historiae byzantinae, у оддѣлу: Epirotica, и то по тексту, кои е погрешкама преписаоца изкваренъ, то е Друштво Србске Словесности нашло за добро, напечатати ю у своимъ Гласнику по верномъ и неизопаченомъ тексту, и додати іой србски преводъ, кои е на позивъ друштва сачиніо нѣговъ ред. членъ г. Евта Аврамовићъ.

ΙΣΤΟΡΙΚΟΝ ΚΟΜΝΗΝΟΥ, ΜΟΝΑΧΟΥ ΚΑΙ ΠΡΟΚΛΟΥ ΜΟΝΑΧΟΥ ΠΕΡΙ ΔΙΑΦΟΡΩΝ ΔΕΣΠΟΤΩΝ ΤΗΣ ΗΠΕΙΡΟΥ ΚΑΙ ΤΟΥ ΤΥΡΑΝΝΟΥ ΘΩΜΑ ΤΟΥ ΔΕΣΠΟΤΟΥ ΚΑΙ ΚΟΜΝΗΝΟΥ ΤΟΥ ΠΡΕΛΟΥΜΠΟΥ.

---

§. 1. *Τοῦ μακαρίτου ἐκείνου βασιλέως κυρίου Ἀνδρονίκου τοῦ Παλαιολόγου πρὸς τὰς ἀκηράτους μεταστάντος μονάς, καὶ τὴν τῶν ῥωμαίων βασιλείαν ἐπὶ παιδὶ καταλείψαντος νέῳ, καὶ ἅπασαν τὴν ῥωμαΐδα διοικεῖσθαι θεσπίσαντος ὑπὸ τοῦ κυρίου Ἰωάννου τοῦ Καντακουζηνοῦ, ἀνδρὸς συνετοῦ, καὶ περὶ τὰ πολεμικὰ μαχιμωτάτου, καὶ τῶν εὐγενῶν, ὡς ἂν εἴποι τις, ἄνθους εὐόσμου (τοιοῦτον γὰρ ὄντα καὶ ὁ προβεβασιλευκὼς Ἀνδρόνικος κατὰ πάντα ὡς ἀδελφὸν ἡγεῖτο, καὶ τὴν Βασιλείαν σὺν τῷ παιδὶ τελευτῶν αὐτῷ ἀνέθετο), ὁ τῶν Σερβῶν τότε ἄρχων ἄδειαν εὑρηκὼς ἐπιπηδᾶ τὰ τῶν ῥωμαίων ὅρια. Στέφανος δ' οὗτος κατωνομάζετο ὁ καὶ κράλης Σερβίας ἁπάσης, καὶ τῷ ,ςωνη' (1350) διάδημά τε ἑαυτῷ περιτίθεται, καὶ βασιλεὺς παρὰ τῶν ἰδίων ἐπιφημίζεται Σατραπῶν, καὶ πᾶσαν ληΐζεται τὴν ῥωμαΐδα γῆν· τὰς δὲ ἐν αὐτῇ πόλεις τε καὶ χώρας, τὰς μὲν πολιορκίᾳ εἰληφὼς, τὰς δὲ εὐνοίᾳ καὶ δώροις δεξιωσάμενος, πρὸς ἑαυτὸν ἐπεσπάσατο. Εἶτα καὶ τὴν ἐν Ἑλλάδι Βλαχίαν ἐπιπηδᾷ καὶ ταύτην ὑφ' ἑαυτὸν ποιησάμενος σὺν τῇ πόλει τῶν Ἰωαννήνων, ἕνα τῶν αὐτοῦ Σατραπῶν, Πρέλουμπον οὕτω καλούμενον, ἄρχοντα ταύτης ἀναδείκνυσι, τῷ τοῦ καίσαρος ἀξιώματι τιμήσας αὐτόν.*

ПРИЧАНѢ МОНАХА КОМНЕНА И ПРОКЛА О РАЗНИМЪ ДЕСПОТИМА ЕПИРА, О ТИРАНУ И ДЕСПОТУ ТОМИ И О КОМНЕНУ ПРЕЛЮБУ.

---

§. 1. По смрти своіой царъ Андроникъ Палеологъ остави владу надъ римскимъ царствомъ своме младолѣтномъ сину, и нареди, да до возраста нѣговогъ управля целомъ римскомъ державомъ Іованъ Кантакузинъ, мужъ паметанъ, юначанъ и племенитогъ порекла. (Нѣга є поч. Андроникъ као брата любіо и умирући повери му владу надъ державомъ). У то време поглаваръ србскій улучи прилику и нападне на границе римске. Онъ се зваше Стефанъ и беше краль целе Србіє. Године ,ϛωνη' (1350) метне круну на главу и нѣгови великаши назову га царемъ. Онъ є плячкао целу римску державу. Землѣ и градове римске онъ є осваяо, одъ части оружіємъ, одъ части благоволенѣмъ и даровима. Затимъ удари и на грчку Влашку и ню покори, а тако исто и варошь Яньину. За управителя Влашке намести своګъ великаша Прелюба и даруе му чинъ ћесара.

§. 2. Τὸν δὲ ἴδιον ἀδελφὸν Συμεών, ὅς ἐξ ἀνεψιᾶς ἐτύγχανε τοῦ βασιλέως παλαιολόγου τοῦτον δεσπότην τιμήσας, εἰς Αἰτωλίαν ἐξέπεμψεν, ἀρχηγὸν καὶ ἡγεμόνα ταύτης καταστήσας, ὅς καὶ ἐνταῦθα γενόμενος, τὴν τοῦ μακαρίτου δεσπότου Ἰωάννου θυγατέρα μνηστεύεται Θωμαΐδα καλουμένην, ὀρφανὴν μὲν πατρὸς οὖσαν, ἐπὶ μητρὶ καὶ μόνῃ τὰς ἐλπίδας σαλεύουσαν, καὶ ἐπ' ἀδελφῷ νέῳ, ὃν καὶ ὡς ὅμηρον ὁ βασιλεὺς ῥωμαίων εἰληφὼς εἰς Κωνσταντινούπολιν ἀπήγαγε καὶ τὴν τοῦ Καντακουζηνοῦ θηγατέρα ἐπιγαμβρεύσας αὐτῷ, ἐκεῖσε εἶναι πεποίηκεν. ἡ δὲ μήτηρ τούτων τῶν παίδων, τῆς Θωμαΐδος, φημὶ καὶ τοῦ ταύτης ἀδελφοῦ Νικηφόρου, ἡμῶν δὲ βασιλὶς Ἄννα, ἐπιγαμβρεύεται ἑαυτῇ ἄρχοντά τινα ἐκ τοῦ βουλγάρων γένους, δεσπότην Κομνηνὸν καλούμενον, ἀδελφὸν ὄντα τοῦ βασιλέως βουλγάρων Ἀλεξάνδρου, γυναικάδελφον δὲ τοῦ ἄνωθεν ῥηθέντος Στεφάνου, καὶ ἄνω ἐπὶ τὰ Κάνινα καὶ τὰ βελλόγραδα χωρεῖ, τὸν Συμεὼν μόνον μετὰ τῆς βασιλίσσης Θωμαΐδος τῆς ἰδίας γαμετῆς καταλιποῦσα ἐν ὅλῳ τῷ δεσποτάτῳ, ἤτοι τῇ Αἰτωλίᾳ πάσῃ, ὡς κληρονόμων ἐκ προγόνων αὐτῆς, καὶ τοῦ ταύτης αὐταδέλφου.

§. 3. Μετὰ δέ τινα χρόνου παραδρομὴν ἐκποδὼν ὁ βασιλεὺς Στέφανος γεγονὼς, καὶ πρὸς τὰ μέλλοντα ἀπάρας δικαιωτήρια, ἔτι δὲ καὶ οἱ τούτου Σατράπαι, οὐ μὴν, ἀλλὰ καὶ ὁ τὴν τῆς βλαχίας εἰληφὼς ἀρχὴν κατσαρ ὁ Πρέλουμπος, καὶ αὐτὸς ἐξ ἀνθρώπων γενόμενος, ἐπιδημεῖ τῇ ἐν Ἑλλάδι Βλαχίᾳ ἐκ τῆς βασιλίδος τῶν πόλεων ὁ τῆς εὐσεβοῦς βασιλίδος αὐτάδελφος Νικήφορος ὁ δεσπότης, καὶ ταύτην ὑφ' ἑαυτὸν ποιησάμενος, πρὸς δὲ καὶ τὴν πατρῴαν ἀρχὴν, ἤτοι τὸ δεσποτάτον εἰληφὼς, τὸν δὲ ἴδιον γαμβρὸν, τὸν δεσπότην λέγω Συμεὼν, τῆς ἀρχῆς ἐκβαλὼν, εἰς Καστορίαν ἐκπέμπει μετὰ καὶ τῆς βασιλίσσης Θωμαΐδος, αὐτὸς δὲ πᾶσαν περιζώννυται τὴν ἀρχὴν, τῆς ἐν Ἑλλάδι λέγω Βλαχίας καὶ αὐτῆς τῆς Αἰτωλίας.

§. 2. Свога брата Симеона, кои е био синъ нећаке краля Палеолога, учини деспотомъ, и намести га у Етоліи за поглавара и князa. Кадъ е тамо дошао, испросіо е кћерь поч. деспота Іована, коя се Томаида звала. Она е была одъ очине стране сирота и сву е надежду на матерь полагала; имала е и младогъ брата, кога е царъ римскій као залогу у Цариградъ одвео и тамо га са ћеркомъ Кантакузина оженіо, гди е после и остао. Мати ове деце, то есть Томаиде и брата нѣногъ Никифора, наша царица Анна удала се за поглавара некогъ, кои е био бугарскогъ порекла, и звао се деспотъ Комненъ. Онъ е био братъ краля бугарскогъ Александра и шуракъ горереченогъ Стефана. Царица Анна отиде у предѣле Канина и Београда и остави Симеона самогъ са нѣговомъ женомъ царицомъ Томаидомъ у целой деспотовини или Етоліи, и то као наслѣднике свога брата и свои предака.

§. 3. После некогъ времена умре царъ Стефанъ, а тако исто престави се и великашъ нѣговъ ћесаръ Прелюбъ, кои е Влашкомъ владао. У то време деспотъ Никифоръ, братъ царице (Томаиде) дође изъ Цариграда у грчку Влашку и намести себе господаромъ исте. Осимъ тога збаци са деспотства свога зета Симеона и пошлѣ га са царицомъ Томаидомъ у Касторію, па тако заузме владати надъ своіомъ очевиномъ Етоліомъ и надъ грчкомъ Влашкомъ.

§. 4. Ὁ δέ γε Συμεὼν ἐν Καστορίᾳ γενόμενος, καὶ ταύτην λαβὼν παραυτίκα, καὶ φρούριά τινα καὶ πόλεις καὶ χώρας πλείστας, ἐν τῇ Καστορίᾳ τὴν οἴκησιν ἐποιήσατο. Πολλῶν δὲ τούτῳ, προσχωρησάντων ῥωμαίων, Σέρβων καὶ Ἀλβανῶν, καὶ εἰς τέσσαρας, ἢ καὶ πέντε χιλιάδας τὸ ἑαυτοῦ ἀριθμήσας στράτευμα, βασιλεὺς παρ' αὐτῶν ἀναγορεύεται, καὶ τῆς Καστορίας ἐξέρχεται, πρὸς δὲ τὰ τῆς Σερβίας ἐκστρατεύει ὅρια, ὡς τὴν τοῦ πατρὸς δῆθεν καὶ τοῦ αὐταδέλφου αὐτοῦ Στεφάνου ἀρχὴν παραληψόμενος. Οὔπω δὲ τὸν πόδα τῇ ἀρχῇ προσερείσας τῆς Σερβίας καὶ ὁ τοῦ δὲ δεσπότου Νικηφόρου θάνατος αὐτῷ προσαγγέλλεται. Οὗτος γὰρ ἐκ τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐλθὼν, ὡς ἔφαμεν, καὶ τῶν δύο ἐπαρχιῶν τὴν ἀρχὴν σφετερισάμενος, τῆς βλαχίας, φημὶ, καὶ τοῦ δεσπότου Αἰτωλίας, καὶ τοὺς ῥωμαίους, πάντας ἐξορίστους εὑρὼν, τοὺς μὲν τῆς Βλαχίας ἐκ τῆς τῶν σέρβων ἐπιθέσεως, τοὺς δὲ τῆς Αἰτωλίας ἐκ τῆς τῶν Ἀλβανιτῶν δυστροπίας καὶ κακογνωμίας, τούτους δὲ βουλόμενος ἐπισυνάξαι, καὶ πρὸς τὰς ἰδίας ἀποκαταστῆσαι κληρονομίας, τοὺς δὲ Ἀλβανίτας τέλεον ἐκδιῶξαι τοῦ τόπου, οὐκ ἔφθη τοῦτο ποιῆσαι. Ἀξιόμαχον γὰρ δύναμιν ἰδίαν μὴ κεκτημένος, τούρκους προσεκαλέσατο εἰς συμμαχίαν. ἐλθὼν δὲ εἰς Ἀχελῶον καὶ πόλεμον συγκροτήσας κατὰ τῶν Ἀλβανιτῶν, κατακρατεῖται ὑπ αὐτῶν, καὶ ἀναιρεῖται, τριετίαν μόνην ἄρξας ἐπὶ μησὶ δύο καὶ ἡμέραις τισὶν, ἔτους ὑπάρχοντος. ,ϛωξϛ' (1358.)

§ 5. Τοῦτο μαθὼν ὁ βασιλεὺς Συμεὼν, τὰ τῆς Σερβίας καταλιπὼν ὅρια, κατὰ τῆς Βλαχίας ἐκστρατεύει, καὶ ταύτης ἐγκρατὴς γίνεται καὶ ἐν τῇ τῶν τρικκάλων πόλει τὰ βασίλεια ἐπήξατο, καὶ τὴν αὐγούσταν Θωμαΐδα ἐκ τῆς Καστορίας μετακαλεσάμενος ἐντὸς τῆς πόλεως τῶν τρικκάλων ταύτην εἰσάγει, καὶ ἐπὶ τὴν τῶν βασιλείων ἀναβιβάσας αὐλὴν, ἐκεῖσε ταύτην κατέλιπεν ἐπὶ δυσὶ τέκνοις, ὧν τὸ μὲν ἄῤῥεν, τὸ δὲ θῆλυ. αὐτὸς δ' ἐπὶ τὴν Αἰτωλίαν ἐχώρει. Ἔσπευδε γὰρ κἀκείνην ὑφ' ἑαυτὸν ποιήσασθαι, ὅπερ καὶ γέγονεν· οἱ γὰρ

§. 4. Кадъ Симеонъ дође у Касторію, заузме неке тврдинѣ, вароши и млоге землѣ, и ту се настани живити. Нѣму су долазили млоги Римляни, Срби и Албанезци; изъ ньи састави войску, коя е износила четири до петъ иляда. Войска ова прогласи га царемъ, и онъ се крене съ ньомъ изъ Касторіе и пође на границу србску съ намеромъ, да придобіе очевину и владу свога брата Стефана. Іоштъ ніе као што треба ни стао владати Србіомъ, а гласъ дође, да е деспотъ Никифоръ погинуо. Као што смо казали, Никифоръ е, дошавши из Цариграда, заузео владу надъ грчкомъ Влашкомъ и деспотовиномъ Етоліомъ. Онъ е нашао да су сви Римляни изъ Влашке и Етоліе изгнани; изъ Влашке зато, што су е Срби заузели, а изъ Етоліе збогъ мрзости и непріятельства Албанезаца. Желећи Римляне опетъ скупити и на нѣговимъ земляма населити, а Албанезце сасвимъ изгнати, ніе могао у овой намери успети. Немаући довольно собствене силе, позове Турке у помоћь. Дошавши у Ахелоу и сразивши се са Албанезима, буде побеђенъ и погине. Нѣгова влада ніе више траяла одъ три године, два месеца и неколико дана. То е было године ,ϛωξϛ' (1358.)

§. 5. Ово дознавши краль Симеонъ, остави Србію и пође съ войскомъ противъ Влашке, кою и покори. У вароши Трикали намести престолъ и позове Августу Томанду изъ Касторіе, па е уведе у дворъ свой у Трикали и тамо е остави съ двое деце, одъ кои едно е было мушко, а друго

Αἰτωλοὶ ἀσμένως αὐτὸν προσεδέξαντο, καὶ ὡς βασιλέα εὐφήμησαν, καὶ τὴν Ἄρταν σὺν τοῖς Ἰωαννήνοις αὐτῷ παραδεδώκασι μετὰ τῶν λοιπῶν φρουρίων, ὧν ἡ Αἰτωλία πάσα κέκτηται. Δώροις οὖν ὁ φιλόχριστος βασιλεὺς Συμεὼν τοὺς προὔχοντας τῶν αἰτωλῶν δεξιωσάμενος πάλιν ἐπὶ τὴν Βλαχίαν παραγίνεται, ἐκάλει γάρ αὐτὸν ἡ τοῦ Χλαπένου ἐπέλευσις.

§. 6. Οὗτος δὲ ὁ Χλάπενος εἷς ὢν τῶν Σερβικῶν Σατραπῶν, καί τινα φρούρια ἐπὶ τῶν ῥωμαϊκῶν ὁρίων εἰλῆφως, ἀλλὰ δὴ καὶ τὴν μεγαλόδοξον πόλιν βέῤῥοιαν, μεγάλως ἐπὶ τοῖς κατορθώμασιν ἐσεμνύνετο. ὅθεν καὶ γυναῖκα λαμβάνει τὴν τοῦ Πρελούμπου ἐκείνου γαμετὴν, ὅν ὁ λόγος φθάσας ἐδήλωσε, τῆς βλαχίας προκατάρξαντα. τεθνηκὼς γὰρ ὁ Πρέλουμπος ἐκεῖνος κατέλιπε ταύτην ἐν τῇ τρικκάλων πόλει μετὰ τῶν υἱῶν ἑνός τοῦ ὕστερον τυραννήσαντος τὴν πολυθρύλλητον τῶν Ἰωαννίνων πόλιν, καὶ τὸ λάβδα ταύτης ἀφελόντος, καὶ νῦ ἀντὶ τοῦ λάβδα προσθέντος αὐτῇ. τὸ γάρ πολυθρύλλητον εἶναι, ταύτην καὶ λέγεσθαι μὴ ἀνεχόμενος, πολυθρήνητον πεποίηκεν.. Ἀλλὰ ταῦτα μὲν διηγησόμεθα πρόσω καὶ ἐν καιρῷ τῷ ἰδίῳ. ἄρτι δ' ὁ λόγος τὸν εἱρμόν ἐχέτω τῆς διηγήσεως.

§. 7. Ὁ γάρ μακαρίτης δεσπότης Νικηφόρος ὁ δοῦκας, ὅν ὁ λόγος φθάσας ἄνωθεν ἐδήλωσεν ἐκ τῆς κωνσταντινουπόλεως ἐλθὼν καὶ τὴν εἰρημένην πρελούμπισσαν τῆς ἀνδρῴας ἀρχῆς ἐκβαλὼν, πρὸς τὴν τῶν Σέρβων ἐκπέμπει γῆν σὺν τῷ αὐτῆς υἱῷ Θωμᾷ, ὁπότε καὶ τὸν δεσπότην Συμεὼν τοῦ δεσποτάτου ἐκβαλὼν τῆς Αἰτωλίας μετὰ τῆς Βασιλίσσης Θωμαΐδος ἐκπέμπει εἰς Καστορίαν, κἀκεῖσε ἐκείνη ἐν τῇ Σερβίᾳ τῷ τοῦ βασιλέως Στεφάνου υἱῷ τῷ Οὔρεσῃ ἐντυχοῦσα, μνηστεύεται παρ' αὐτοῦ τῷ εἰρημένῳ Χλαπένῳ. Οὗτος δὲ μετὰ χρόνον ἕνα ἢ καὶ πλείω κατὰ τῆς ἐν ἑλλάδι βλαχίας ἐκστρατεύει συνεπαγόμενος μετ' αὐτοῦ καὶ τὸ κάκιστον τοῦ Πρελούμπου γέννημα, εἰς νεανίσκους ἤδη τελοῦν. Ἐπὶ τῇ Βλαχίᾳ δὲ φθάσας μετὰ τῶν στρατευμά-

женско. Симеонъ поће на Етолію, да и ню покори, кое се и учини. Етоліянци едва га дочекаю, поздраве га као краля и предаду му Арту съАњиномъ и осталимъ твардиняма, кое целомъ Етоліомъ владаю. Христолюбивый краль Симеонъ обдари старешине етолске и поће опетъ у Влашку, еръ га е тамо нападанѣ Хлапена позивало.

§. 6. Овай е Хлапенъ было еданъ одъ србски велиноша. Онъ е заузео не само неке твардинѣ на границама римскимъ, него и великолѣпну варошь Верію; и стога се своимъ дѣлима яко поносіо. Онъ се ожени са удовицомъ Прелюба, кои е Влашкомъ владао, и о комъ смо преће говорили. По смрти Прелюба остане она у вароши Трикали заедно са своимъ синовима; еданъ одъ исты владао е доцніе кадъАњиномъ, млогочувенимъ градомъ, но болѣ бы было да се каже млогострадаюћимъ, еръ онъ немогући трпити да е она млогочувена, учини е млогострадаюћомъ. О овоме ћемо далѣ и у свое време говорити, а садъ нека намъ речь задржи свезу причаня.

§. 7. Почившій деспотъ Никифоръ Дука, о комъ смо навише говорили, дошавши изъ Царграда, збаци речену жену Прелюба съ владе нѣногъ мужа и пошлѣ е са нѣнимъ синомъ Томомъ у Србію. То е было у оно време, када е истый Никифоръ збаціо съ деспотства Етоліе деспота Симеона съ царицомъ Томаидомъ, и када ій е у Касторію послао. Дошавши у Србію нађе се удовица Прелюба са Урошемъ, синомъ цара Стефана. Урошъ е даде реченомъ Хлапену за жену. Овай после године дана или нешто више, завойшти противъ Влашке, водећи са собомъ Тому, злый породъ Прелюба, кои се већъ међу младиће брояо. Кадъ съ войскомъ у Влашку доће, обсади и узме твардиню, коя се звала Дамаси, па се онда порав-

των, καὶ φρούριον ἐν πολιορκίᾳ εἰληφὼς Δαμάσιν καλούμενον εἰς συμβιβάσεις μετὰ τοῦ βασιλέως Συμεὼν χωροῦσι, καὶ τὸ φρούριον τοῦτο παραχωρεῖ, ὁ δὲ βασιλεὺς τὴν ἰδίαν θυγατέρα εἰς γάμον δίδωσι τῷ Θωμᾷ καὶ κηδεστὴν αὐτὸν ποιησάμενος, ἐντὸς τῆς πόλεως τρικκάλων εἰσέρχεται ὁ Θωμᾶς. Ὁ δὲ βασιλεὺς Συμεὼν ἀσμένως τοῦτον ὑποδέχεται, καὶ τὴν θυγατέρα ἐκδίδωσι, τοῦ μητροπολίτου Λαρίσσης τὴν μνηστείαν τελέσαντος. τοῦ γάμου δὲ ἤδη ἀπαρτισθέντος καί τινας ἡμέρας ὁ Θωμᾶς ἐκεῖσε προσκατερήσας, εἰς τὴν ἐνεγκαμένην ἀπέρχεται πρὸς τῷ αὐτοῦ πατρομητρίῳ Χλαπένῳ συνεπαγόμενος ὕστερον καὶ τὴν ἰδίαν γαμετήν.

§. 8. Ὁ δὲ βασιλεὺς Συμεὼν μόνον φροντίζων τῆς Βλαχίας, τὴν Αἰτωλίαν ἅπασαν τοῖς Ἀλβανίταις παραχωρεῖ καὶ εἰς δύο ἡ ἐπαρχία πᾶσα τῆς Αἰτωλίας μερίζεται, καὶ δεσπόται ἐκ τοῦ τῶν Ἀλβανιτῶν γένους ἀναδείκνυνται δύο, ὧν ὁ μὲν τὸν Ἀχελῶον καὶ τὰ ἐπέκεινα σὺν τῷ Ἀγγελοκάστρῳ ἐκληρώσατο Γῆνος Μπούϊας ὀνομαζόμενος. Θάτερος, δὲ τὴν Ἄρταν καὶ τοὺς ῥωγοὺς ἐσφετερίσατο, Πέτρος καὶ οὗτος Λεώσας ὀνομαζόμενος, καὶ συντόμως εἰπεῖν ἡ Αἰτωλία πᾶσα ὑπὸ τὴν χεῖρα τῶν Ἀλβανιτῶν ἐγεγόνει, μόνη δὲ ἡ τῶν Ἰωαννίνων πόλις οὐχ ὑπετάγη τῇ τῶν Ἀλβανιτῶν ἐπικρατείᾳ. ἐτύγχανον γὰρ ἐν αὐτῇ ἄνδρες ἐπισημότατοι, καὶ τῶν εὖ γεγονότων. ἀλλὰ δὴ καὶ ἐκ τῶν τῆς βενετίας φρουρίων πολλοὶ τῶν εὐγενεστέρων τῇ τῶν Ἰωαννίνων ἐπεδήμησαν πόλει, καὶ εἰς ἓν ἅμα γενόμενοι, οἵ τε Ἰωαννῖται καὶ οἱ ἔξωθεν ἐλθόντες, διαπρεσβεύονται πρὸς τὸν βασιλέα τὸν εὐσεβέστατον Συμεὼν, καὶ ἐξαιτοῦνται αὐθέντην καὶ ἡγεμόνα δοθῆναι αὐτοῖς.

§. 9. Ἀσμένως οὖν τὴν αὐτῶν προσδεξάμενος πρεσβείαν ὁ βασιλεὺς περὶ τοῦ Θωμᾶ κοινολογεῖται τοῖς πρέσβεσιν. ἔλαθον δὲ οἱ Ἰωαννῖται τὸ μεῖζον κακὸν πρὸς ἑαυτοὺς ἐπισπώμενοι, τὴν γὰρ δουλείαν φεύγοντες τῶν Ἀλβανιτῶν μείζοσι κακοῖς ἑαυτοὺς περιέβαλον. τότε δὲ πρέσβεις εἰς τὰ Βοδινὰ παρὰ τοῦ βασιλέως καὶ τῶν Ἰωαννιτῶν ἐκπέμπονται, ἐκεῖσε γάρ ὁ Θωμᾶς τὴν

на съ кралѣмъ Симеономъ и уступи му ову тврдиню. Краль Симеонъ даде свою собствену кѣерь Томи за жену и овай поставши зетъ кралѣвъ дође у варошь Трикалу. Краль га Симеонъ лепо дочека и ту га ожени своіомъ кѣерію, а митрополитъ изъ Ларисе венча младенце. Кадъ се свадба сврши и неколико дана прођу, отиде Тома своме очуву Хлапену, а одведе после и жену свою.

§. 8. Краль Симеонъ, бринући се єдинствено о Влашкой, напусти целу Етолію Албанезцима, и тако цео предѣлъ Етоліє подели се на двоє, и постану два деспота албанескогъ порекла. Єданъ є добіо Ахелоу и предѣле съ оне стране заєдно са Ангелокастромъ, и тай се звао Гиносъ Буіасъ. Другій є заузео Арту и Рогусъ. Овай се звао Петаръ Леоса. Укратко рећи, Албанезци су целу Етолію подчинили. Само іоштъ варошь Јањина была є слободна одъ господарства Албанескогъ, єръ су у њой живили найзнатніи люди, кои су были племенитогъ порекла. Тако исто дошли су у Јањину млоги благородници изъ тврдиня Венеціє. Ови дакле и жительи Јањине скупе се и заключе послати посланике найблагочестивіємъ кралю Симеону, кои ће га молити, да имъ даде господара и княза.

§. 9. Краль дочека лепо ове посланике и стане имъ говорити о Томи. Жительи јањински нису знали, да ће зло съ горимъ променути, єръ избегаваући робство подъ Албанезцима, допали су веће неволѣ. Краль и Јанићани упуте посланике у Водину, єръ є Тома тамо живіо. Кадъ посланици тамо дођу, яве Томи какво є заключенѣ слѣдовало. Тома ій прими и пође съ њима радостно у млогострадаюћу варошь Јањину. Онъ є са собомъ

οἴκησιν εἶχε καὶ γνωρίζουσιν αὐτῷ τὰ τῆς βουλῆς. Δέχεται τούτων τὴν πρεσβείαν ὁ Θωμᾶς καὶ ἐπακολουθῶν τοῖς πρέσβεσι προθύμως, καταλαμβάνει τὴν πολυθρύλλητον τῶν Ἰωαννίνων πόλιν, σὺν τῇ εὐσεβεῖ βασιλίσσῃ Ἀγγελικῇ τῇ παλαιολόγου τῇ τούτου εὐνέτιδι ἔτους ὑπάρχοντος ,ϛωοέ' (1367), συνεπαγόμενος μεθ' ἑαυτοῦ καὶ στράτευμα εὐάριθμητον. Δέχονται τοῦτον οἱ Ἰωαννῖται ὑπτίαις χερσὶν ἐντὸς τῆς πόλεως αὐτῶν μετὰ μεγίστων κρότων καὶ εὐφημιῶν.

§. 10. Ὁ δὲ τὴν ἀλωπεκῆν ὑπενδὺς ὑπούλως καὶ δολερῶς πάντας ἑαυτὸν ἐπεσπάσατο. Οὐ πολὺ τὸ ἐν μέσῳ, καὶ τὴν ἀλωπεκῆν ἀποτίθεται, τὴν δὲ λεοντῆν ὑπενδύεται, καὶ πρῶτον μὲν κατὰ τῆς ἐκκλησίας χωρεῖ, καὶ τὸν ποιμένα ταύτης ἐξωθεῖ (Σεβαστιανὸς δ' οὗτος ἦν ἀνὴρ ἔργῳ τε καὶ λόγῳ περιβόητος). ἀφαιρεῖ δὲ τὰ προσόντα τῇ ἐκκλησίᾳ χωρία, καὶ κτήματα, καὶ ταῦτα τοῖς μετ' αὐτοῦ Σέρβοις ἀπονέμει, καὶ μελένδυτος φεῦ! καὶ σκοτοδυτοῦσα ἡ τῶν Ἰωαννίνων μητρόπολις γίνεται τὸν αὐτῆς ποιμένα μὴ ἔχουσα, ἕως οὗ καὶ εἰς παντελῆ ἐρημίαν ἡ ἐκκλησία αὕτη κατήντησε καὶ χορτοθήκας τὰ ἐν αὐτῇ οἰκήματα πεποίηκε καὶ ὕστερον καὶ κατὰ τῶν θείων σκευῶν χεῖρα κινῆσαι τετόλμηκε; καὶ οὕτω μὲν τὰ τῆς ἐκκλησίας ἐποίει. εἶτα δὲ καὶ κατὰ τῶν εὐγενεστάτων ἀρχόντων κακὴν χεῖρα κινεῖ. οὕτω τὸν βατάτσην κὺρ Κωνσταντῖνον, μετὰ τοῦ καβαλλαρίου Μυρσιώτου τοῦ Ἀμυρακλῆ, ἐν τῇ φρουρᾷ ἀποκλείσας καὶ δολίως αὐτοὺς τυραννήσας, τὸν μὲν βατάτσην ἐξόριστον ἐκπέμπει, τὸν Ἀμυρακλῆν δὲ ἐάσας, ἐντίμως αὐτὸν πάλιν εἶχε, τοὺς δὲ λοιποὺς παραβλέψαντος, οἱ μὲν φυγάδες ᾤχοντο, οἱ δὲ καὶ εἰς ἀποστασίαν ἐτράποντο, ἐξ ὧν καὶ ὁ Βάρδας ὁ κρατῶν τὸ κάστρον τοῦ Ἁγίου Δονάτου αὐτὸν ἐξηρνήσατο. Μετ' αὐτῶν καὶ ὁ καψοκαβάδης κὺρ Ἰωάννης ὁ ἐν τῷ τῆς Ἀραχοβίτσας κάστρῳ πύργον πρὸς ἑαυτὸν ἐπεσπάσατο. Οἱ δὲ οἰκιακοὶ αὐτοῦ ἔνιοι Σέρβοι, οἱ μὲν κρυφίως ἀπ' αὐτοῦ ἔφυγον, οἱ δὲ, μὴ δυνάμενοι ὑπομένειν τὴν αὐτοῦ μανιώδη σκαιότητα, φανε-

водіо и благочестиву царицу Анѣелію Палеологиню, супругу свою. То є было године ,ѕѡоє' (1367). Съ ньимъ є ишао и довольный брой войске. Нѣга дочекаю жительи яньински съ разширенимъ рукама и съ найвећимъ усклицима.

§. 10. Тома обуче лисичію кожу и лукавимъ владанѣмъ придобіє све жителѣ себи. Непроће млого времена, а онъ свуче лисичію кожу и обуче лафовску, па найпре устане противъ цркве и нѣногъ пастира изгони. (То є было Севастіянъ, мужъ дѣломъ и словомъ славанъ). Одъ цркве одузме добра, као села, землѣ, и подели ій међу Србе, кои су съ ньимъ дошли. Митрополія яньинска обуче се у црно и помрачи се, єръ є лишена своѓъ пастира. Црква се напоследку сасвимъ опусти и Тома одъ нѣны обиталиштa начини сместиште за сено, затимъ усуди се пружити руку и на саме сосуде божіє. Тако є онъ съ црквомъ урадіо. Затимъ є почео гонити и найплеменитіє великаше. Ватача киръ Константина и кавалѣра Мирсіота Амираклія затвори у тврдиню, и пошто є на лукавый начиръ съ ньима нечовечно поступао, пошлѣ Ватача у прогонство, а Амираклія пусти у слободу и прими га опетъ у благоволенѣ. Остале є пренебрегао; одъ овы су неки избегли, а неки су буну подигли. Између последньи было є и Вардасъ, кои є управляо градомъ светогъ Доната, и одрекао се Томе. Съ ньима є было и Капсокавадисъ киръ Іоанъ, кои є заузео кулу у граду Араховици. Одъ нѣгови домаћи, кои су были честни Срби, неки су тайно побегли, а неки, немогући трпити нѣгову бесну суровость, напустили су га явно; тако су га ско-

ρῶς ἀπ' αὐτοῦ ᾤχοντο καὶ ἀπεδήμουν, ὡς μικροῦ. πάντες αὐτὸν ἐξέλιπον. Ἀμέλει καὶ αὐτὸς ὑπέμενε τα ἑαυτοῦ φρονῶν, κυριευόμενος ὑπὸ τῆς πλεονεξίας καὶ φιλαργυρίας. μικρὰ γὰρ πᾶσα κακία πρὸς κακίαν τὴν τοῦ Θωμᾶ.

§. 11. Εἶτα καὶ κατὰ τοῦ λαοῦ τοῦ κάστρου κακῶς χεῖρα ἐκτείνει. ἀνὴρ γάρ τις τῶν ἐντίμων τῆς πόλεως, Ἠλίας Κλασᾶς ὀνομαζόμενος, προσεκαλέσατο αὐτὸν ἀνάδοχον εἰς τὸ ἑαυτοῦ γνησιώτατον τέκνον. Διὰ δὲ τὸ ὑπάρχειν αὐτῷ κτήματα πολλὰ καὶ χρήματα, καὶ εἶναι πλούσιον, κακῶς καὶ ἀνηλεῶς αὐτὸν ἐτυράννησε. Διὰ γὰρ τὰ χρήματα τὴν γαστέρα αὐτοῦ κατεστάλαξε, καὶ τὰς μασχάλας λαμπάσι πυρὸς κατέφλεξε, τῷ δὲ στόματι αὐτοῦ μάχαιραν, ἐνθεὶς, ὕδωρ σμιγὲν μετὰ στάκτης ἐγχέει. τοσοῦτον γὰρ ἦν φιλόχρυσος ὁ μισόχριστος, ὥστε τὸ πάντων ἔσχατον τῶν κακῶν, τὴν δευτέραν εἰδωλολατρείαν, τὴν φιλαργυρίαν, φημὶ, ὡς οὐδεὶς τῶν ἀνθρώπων, ἑαυτῷ ἐθησαύρισεν, ὡς καὶ διὰ τοῦτο ὠμότατος ἀνθρωποκτόνος ἀποκατέστη, ἕως ὅτου ἔφθασε κατὰ τὸ γνωμικὸν αὐτὸ τοῦ ἔχειν ἄνδρας τῆς βουλῆς αὐτοῦ, καταλάλους, κοιλιοδούλους, ἐπιβούλους, καταδότας καὶ φαύλους, τὸν ἔργῳ ἐπονομαζόμενον κουτσοθεόδωρον, καὶ Μανουὴλ τὸ Τσηπτὸν καὶ Μηχαὴλ τὸν Ἀψαρᾶν ὃν καὶ πρωτοβεστιάριον τετίμηκεν. Οὗτος τοίνυν ὁ Ἀψαρᾶς τὸν πρωτεξάδελφον αὐτοῦ Νικηφόρον, τὸν Βαταλᾶν δολίως αὐτὸν ἐψιθύρισε καὶ ὁ δεσπότης Θωμᾶς τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτοῦ ἐξορύττει, καὶ αὐτὸν μετὰ τῶν γονέων αὐτοῦ καὶ ἑτέρων συγγενῶν εἰς ἐξορίαν ἐκπέμπει, καὶ τὸν Ἀψαρᾶν πλεῖον ἁπάντων φιλεῖ, καὶ οὗτος ἐκ συνθήματος τούτου τοὺς Ἰωαννίτας πάντας προδότας, δολίους, καὶ φαύλους ἐπωνόμαζε, καὶ οὐ μόνον κατηγόρευεν, ἀλλὰ καὶ παντελῶς κακῶς αὐτοὺς εἶχε.

§. 12. Παραυτίκα δὲ καὶ λοιμὸς μέγας καὶ θανατηφόρος τῇ πόλει τῶν Ἰωαννίνων γίνεται, οὐχ ἁπλῶς καὶ ὡς ἔτυχεν, ἀλλὰ τῷ ὄντι τῆς μεγάλης κακίας τοῦ Θωμᾶ ἐκχέων τὴν ὠμότητα, ,ϛωος' ἔτει (1368). τοῦ λοιμοῦ τοίνυν παυσαμένου κακοπραγίᾳ τῶν Ἰωαννίνων,

ро сви оставили. При свему томъ, онъ є остао постоянъ у своимъ мислима, єръ є њимъ овладало сребролюбіє и користолюбіє. Свако є зло мало наспрамъ зла Томиногъ.

§. 11. Доцніє почео є нападати и на народъ у граду. Єданъ одъ честны грађана по имену Илія Класа позове га, да му буде кумъ рођеномъ детету. Овай є имао млога добра и блага, па зато га є Тома зло и немилостиво мучіо. Онъ є дао спуштати водене каплѣ на трбу Класа, пазува му є изгорео упалѣнимъ машалама, у уста му є ножъ завукао и воду, помешану са пепеломъ уливао. Толико є био грабљивъ овай богомрскій човекъ, да є крайнѣ зло, друго идолопоклонство, (овде разумевамъ сребролюбіє) више него ико любіо. Стога є постао найсуровіи човекоубица, и успѣо є толико, да є на свою страну придобіо люде, кои су му ишли по вольи, а то су были оговарачи, изелице, пакостници, доносительи речи и невалялци. Ово су были некій Куцо-Тодоръ (ромый Тодоръ), Манойло Чипта и Михаилъ Апсара, кога є учиніо протовестієромъ (првимъ азнадаромъ). Тай Апсара опадне лукаво свога синовца Никифора Ватала, и деспотъ Тома даде му ископати очи, па га са нѣговимъ родительима и другимъ сродницима пошалѣ у прогонство, а Апсара заволи іоштъ већма, кои є у договору са Томомъ све жителѣ яньинске називао издайницима, невалялцима и подлецима; и не само да ій є оговарао, него ій є свакояко гоніо.

§. 12. Наскоро появи се велика и смртоносна куга у вароши Яньини. Куга ова ніє была проста и обична, но може се казати, да є она изливала лютину великогъ зла Томиногъ у години ,ϛωος' (1368). Пошто су жительи яньински доста страда-

ἤρξατο ὁ Θωμᾶς τὰς χήρας γυναῖκας μνηστεύειν μετὰ τῶν Σέρβων, καὶ προσεκτίζειν αὐτοῖς τὰ κτήματα καὶ τὰ πράγματα τῶν τοπικῶν. Καὶ πρῶτον μὲν ἐξεφώνησεν ἐξαλείμματα. Ἔπειτα δὲ τοὺς ὀρφανοὺς ἀλλοτρίους τῶν ἰδίων κτημάτων ἀποκαθιστᾷ, καὶ ἁπλῶς ἅπαντας ἄνδρας καὶ γυναῖκας μισῶν ἐξωλόθρευε. Καὶ τί ἔτι λέγω; ἐπιλείψει γὰρ μὲ διηγούμενον ὁ χρόνος περὶ τῶν τότε κακοπραγιῶν τοῦ Θωμᾶ, ἃς ἐνόμισε τῇ πόλει, περὶ τοῦ οἴνου, τὴν σίκλαν, καὶ τῶν ἀγγαρειῶν, καὶ ζημιῶν, καὶ δασμῶν τοῦ ὅλου χρόνου, καὶ ἄλλα τινὰ πάθη, ἤγουν κοιμητάτα καὶ προνοίας, καὶ μονοπωλείου ἄλλοτε τοῦ οἴνου καὶ τοῦ σίτου, ἄλλοτε δὲ καὶ τῶν κρεῶν, ὅτε δὲ καὶ τοῦ τυροῦ, ἀείποτε δὲ τῶν ἰχθύων καὶ ὀπωρῶν, καὶ ποτὲ μὲν δι' ἑαυτόν, ποτὲ δὲ καὶ διὰ τῶν ἀρχόντων αὐτοῦ, καὶ ἄλλα πλεῖστα πάθη, ἃ οὐκ ἔξὸν ἀνθρώπῳ λαλεῖν, οὐδὲ νοῦς, οὐδὲ γλῶσσα δυνηθείη ἐξειπεῖν τὰ τούτου πανουργεύματα καὶ μηχανήματα. πρὸς μὲν τῶν ἐπισήμων τεχνητῶν ζιμίαι καὶ ἀγγαρεῖαι μετὰ τῶν δαρμῶν, πρὸς δὲ τῶν ἀτέχνων καὶ ἐλευθέρων ἀνθρώπων δουλεία ἄμισθος καὶ κόπος ἀδαπάνητος· μικρὰ γάρ πᾶσα κακία πρὸς τὴν κακίαν τοῦ Θωμᾶ. καὶ ἀληθῶς πολλυθρήνητος ὤφθη τότε ἡ πόλις αὕτη τῶν Ἰωαννίνων· εἶχε γὰρ ἐπὶ τῷ τοῦ ἀποστάτου κακῷ καὶ λέγειν καὶ φάναι ἔσωθεν τρόμος, ἔξωθεν φόβος, πῇ μὲν τοῦ τυράννου, πῇ δὲ τῶν Ἀλβανιτῶν, ἐπιδρομῆς ἐπικειμένης.

§. 13. Οὐ πολὺ γὰρ τὸ ἐν μέσῳ ἐγένετο, καὶ οἱ Ἀλβανῖται κατ' αὐτοῦ ἐκστρατεύουσι, καὶ πολιορκεῖν τὴν πόλιν ἐγείρονται, καὶ χρόνον πρὸς χρόνον ἰχνηλατοῦντες, οὐκ ἐῶσιν αὐτὴν ἐσοδιάζειν χρόνους τρεῖς. Ὁ δὲ Θωμᾶς, ἔχων ἀληθῶς τὸ ἑρμηνευόμενον αὐτοῦ ὄνομα ἐν ἑαυτῷ, οὕτως ἔχειν ἐπεχείρει. τὸν μὲν τοῦ κάστρου λαὸν πάντα ἐμίσει, πρὸ δὲ τοὺς ἔξω καὶ ἀληθῶς ἐχθροὺς παντελῶς εἰρήνην εἶχεν. ἔτι δὲ καὶ ὁ Πετρος Λεώσας κατ' αὐτοῦ ἐκστρατεύει χρόνους τρεῖς, μετὰ τῶν Μαζαρκαίων καὶ Μαλακασαίων τῆς γενεᾶς αὐτοῦ. εἶτα

ли, поморъ пр остаде, и Тома почне удовице удавати за Србе, а узъ ньи даваше Србима добра и иманѣ мѣштана. Пре свега прогласіо е уништенѣ (имовине?), а затимъ е туђу сирочадь учиніо наслѣдницима добара други. Просто рећи, онъ е по мрзости своіой упропашћавао све люде и жене. Но шта да говоримъ? небы имао довольно времена, да опишемъ сва злочинства Томина, коя е на варошь натоваріо, као кулученя, казни, порезъ годишньій и друге коекакве намете, као данакъ на постелю младенаца, на старательство, монополъ кадъ са виномъ и житомъ, кадкадъ са месомъ, по некадъ и са сиромъ, а свагда са рибомъ и воћемъ. Ово е онъ упражнявао часъ на свою користь, а часъ на користь свои великаша. Чиніо е и млога друга зла, коя човекъ неможе исказати; тешко е уму сватити, а езику изговорити сва нѣгова лукавства и измишленя. На вештаке знатне натоваріо е кулукъ и бой, а слободне люде и безъ занатa натеривао е, да му служе безплатно и да се труде безъ награде. Свако е зло мало наспрамъ зла Томиногъ; и заиста онда се могло видити, да е варошь Яньина млогострадаюћа. Поредъ зла, коя е чиніо апостатъ (одпадникъ) могао е човекъ рећи: изнутра е ужасъ а споля стра; съ едне стране одъ тирана, а съ друге одъ напада Албанезаца.

§. 13. Међутимъ ніе млого времена прошло, а Албанезци подигну войску противъ Томе, и обсаде варошь, па стражарећи изъ године у годину, нису пустили, да іой за три године доће рана. Тома имаюћи у себи толкованѣ свога имена, заключи овако радити. Грађане е све одъ реда мрзіо, а спроћу правы споляшньи непріятеля онъ е мировао. И Петаръ Леоса завойшти противъ нѣга са Мазаркейцима и Малакасейцима, кои су бы-

εἰς ἀγάπην συνίστανται, καὶ τὴν ἑαυτοῦ θυγατέρα Εἰρήνην ὁ Θωμᾶς τῷ υἱῷ τοῦ Πέτρου Λιώσα, Ἰωάννῃ τοὔνομα, μνηστεύεται καὶ εἰς γαλήνην μικρὰν ἡ πόλις τῶν Ἰωαννίνων γίνεται ὑπὸ τῶν Ἀλβανιτῶν χρόνῳ πέμπτῳ.

§. 14. Ἀλλ' ὁ Θωμᾶς εἰρήνην ποτὲ οὐκ εἶχεν, ἀλλὰ κακῶς τὴν πόλιν πάντοτε ἐτυράννει, καὶ τοὺς Ἀλβανίτας τῷ ὕστερον παντελῶς ἐκάκωσε καὶ παντοιοτρόπως αὐτοὺς ἐξηφάνισε καὶ κατεξωλόθρευσε. τὴν πόλιν γὰρ ὅλην ἐπλήρωσε τῶν Ἀλβανιτῶν, τὰ τέκνα ὄψιδας ἑαυτῷ περιθέμενος, καὶ φυλακὰς καὶ κλωβία αὐτὸς ἐδείματο, καὶ παλιουρὴν ἀνήγειρεν, ἐνθυμητικὸς γὰρ τοῦ κακοῦ ἦν εἰς ἄκρον, οὐ μὴν δὲ καὶ δαιμονιώδης; ὥς τις ἀνὴρ τὰ θεῖα σοφὸς αὐτὸν προσηγόρευσεν οὕτως εἰπών „Θωμᾶς ὁ δεσπότης φιλεῖ τὸ ἄρχειν διὰ φιλαργυρίαν, ὡς φιλάργυρος ἀδικεῖ, ὡς ἄδικος πλεονεκτεῖ, ὡς πλεονέκτης ἁρπάζει, ὡς ἅρπαξ συκοφαντεῖ, ὡς συκοφάντης λοιδορεῖ, ὡς λοίδορος καταλαλεῖ, ὡς καταλάλος φοβεῖται; ὡς φοβικοιάρης φονεύει, ὡς φονεὺς πλανᾷ, καὶ ὡς πλάνος τάχα κτίζει καὶ ἐκκλησίας, καὶ ἑορτάζει καὶ ψυχικὰ ποιεῖ.

§. 15. Τούτων δὲ οὕτως ἐχόντων, τῷ ,ϛωπβ' (1374) ἔτει λοιμὸς θανατηφόρος ἐν τῇ πόλει τῆς Ἄρτης γίνεται, καὶ ὁ Πέτρος Λιώσας δεσπότης ἐξ ἀνθρώπων ἐγένετο, καὶ οὕτω παραυτίκα Ἰωάννης δεσπότης ὁ Σπάτας ἐκ τοῦ Ἀχελώου παραγενόμενος, τὴν Ἄρταν παραλαμβάνει, ἀνὴρ δραστήριος καὶ τὰ πάντα λαμπρὸς, ἔργῳ καὶ λόγῳ κοσμούμενος, καὶ τῷ κάλλει σεμνυνόμενος. Θεωρία γὰρ καὶ πρᾶξις ἦν ἀληθῶς ἐν αὐτῷ, ἀλλὰ καὶ οὗτος κατὰ Ἰωαννίνων ὁρμώμενος, τὸν Θωμᾶν παρηνώχλει καὶ διελῄστριζε, καὶ συνεχῶς αὐτὸν ἐναπέκλεισε.

§. 16. Τοῦ χρόνου δὲ παρελθόντος ἐπὶ τοῦ ἔτους ,ϛωπγ' (1375) λοιμὸς πάλιν ἕτερος θανατηφόρος τῶν Ἰωαννίνων τῇ πόλει γίνετα μέγας, καὶ ἡ θυγάτηρ αὐτοῦ Εἰρήνη ἡ γαμετὴ τοῦ Ἰωάννου Λιώσα θανάτῳ ὑπ-

ли нѣговогъ порекла. Затимъ се помире и Тома даде свою кѣерь Ирину за Іоана, сина Петра Леоса. Тако варошь Яньина мало одане одъ напада албанскогъ у години петой.

§. 14. Али Тома ніе никако мира имао, него е непрестано варошь мучіо, и Албанезце е доцніе свакоякимъ начиномъ злоставляо и истреблявао. Варошь е напуніо Албанезцима, око себе скупляо е децу, завео е затворе и кавезе, подигао е трнякъ и свакомъ се злу могао досетити, као што е некій мужъ мударъ у стварима божіимъ о нѣму говоріо: „Тома деспотъ властолюбивъ е збогъ сребролюбія, као сребролюбацъ чини неправду, као неправичанъ има више одъ други, као имаюћи више граби, као грабльивъ опада, као опадачъ злослови, као злословъ оговара, као оговарачъ бои се, као страшльивица убія; као убица заблуђуе, као заблуђеный зида цркве, празднуе и подушія чини.

§. 15. При овакомъ станю ствари године ,ϛωπβ' (1374) появи се смртоносна куга у вароши Арти и деспотъ Петаръ Леоса умре, а деспотъ Іоанъ Спатасъ дође изъ Ахелоа и заузме Арту. То е было човекъ отресанъ и у свему одличанъ, нѣгова дѣла и слова красила су га, покрай тога было е и лепотомъ обдаренъ. Са лепимъ изгледомъ саюжавао и енергію. Но и онъ пође противъ Яньине и стане узнемиравати Тому, опустошаваюћи му (околину) и затвараюћи га често (у варошь).

§. 16. На годину дана после тога, и то у години ,ϛωπγ' (1375) наступи опетъ друга смртоносна куга у вароши Яньини, одъ кое умре Ирина кћи Томина, а жена Іоана Леоса. Деспотъ Спатасъ

ἔπεσεν· ὁ δὲ δεσπότης ὁ Σπάτας αὐκ ἐπαύσατο πάντοτε ἐπιδρομαῖς σκυλεύειν κατὰ τοῦ Θωμᾶ μετὰ τῆς γενεᾶς αὐτοῦ τῶν Ἀλβανιτῶν, ἕως οὐ ὁ Θωμᾶς τὴν ἀδελφὴν αὐτοῦ Ἑλένην εἰς μνηστείαν τῷ Σπάτα ἐξήγγειλε, καὶ δώροις αὐτὸν συνεπέστρεφε, καὶ πάλιν ἐκεῖνος ἐδραπέτευε. τότε ὁ Θωμᾶς προσφκειοῦτο ἑαυτῷ κλέπτας ὑπαρούς, λῃστὰς καὶ κουρσάρους, καὶ μετὰ τῶν Ἀλβανιτῶν αὐτοὺς ἐξήγειρε. τοὺς δὲ τοπικοὺς Ἰωαννίτας παντοιοτρόπως πάντας ἐμίσει καὶ τοὺς ξένους ἠγάπα. πλεῖον δὲ τῶν ἄλλων ἐφίλει Μηχαὴλ τὸν Ἀψαρᾶν, καὶ πρωτοβεστιάριον ἐτίμησεν, ὃς μετὰ πάντων ὧν εἶχε κακῶν, καὶ κατὰ τῆς χρυσῆς τῷ ὄντι Ἀγγελικῆς φημὶ τῆς φυσικῆς κυρίας λόγοις σφαλεροῖς καὶ αἰσχροῖς καταπολμᾷ καὶ ἐμπίπλησι τὰς ἀκοὰς τοῦ Θωμᾷ, ὥς τις σοφὸς προηγόρευσε λέγων. „πονηρὸς λόγος καρδίαν ἀνδρὸς ταράσσει“ καὶ οὕτως ὑπ' αὐτῆς ἐξέκλινεν ὁ δεσπότης, καὶ εἰς κακίαν καὶμῖσος πρὸς αὐτὴν παρετράπη, καὶ εἰς ἀρσενοποιΐας πάθος ἐνέπεσε, καὶ κοιλιόδουλος ἀποκατέστη. τὰ δὲ κρυφῇ γινόμενα ὑπ' αὐτοῦ αἰσχρὸν ἐστι καὶ λέγειν· παρεῖδε γὰρ ὅρια προγόνων ἅγια, καὶ ὅλως εἰς ἀποστασίαν ἐτράπη.

§. 17. Ἐπὶ δὲ ἔτους ,ϛωπϛ' (1378) ἰνδικτιῶνος ά, ἐκστρατεύει κατὰ τῶν Ἰωαννίνων ὁ Γγίνης Φράτης μετὰ τῶν Μαλακασσαίων μηνὶ Σεπτεμβρίῳ ἰδ', εἰς τὸν καιρὸν τοῦ τρώγου (Ἴσ. τρύγου), καὶ μετ' ὀλίγου στρατοῦ τοῦ κάστρου πόλεμος γίνεται, καὶ κατὰ κράτος οἱ Ἰωαννῖται νικῶσι καὶ τὸν Γγίνην Φράτην εἰσφέρουσι βαστάζοντα τύμπανα ἐπὶ τῶν ὤμων αὐτοῦ. Καὶ ὅσους μὲν κατέσφαξαν ἐπὶ τῶν ἁμαξῶν αὐτοὺς ἐτίθουν καὶ ἔθαπτον, τοὺς δὲ λοιποὺς εἰς φυλακὰς ἐδέσμουν, καὶ ἀπημπώλουν. τοῦτο πρῶτον νεῖκος κατὰ τῶν Ἀλβανιτῶν ἐγεγόνει. τοῦ χρόνου τούτου τρέχοντος καὶ ὁ Μέγας Ματῖστωρ κατὰ τῆς Ἄρτης χωρεῖ, καὶ ἰσχυρῶς τὸν Σπάταν ἀνεῖχεν· οἱ δὲ Ἀλβανῖται συναθροισθέντες αὐτὸν κατετρόπωσαν, καὶ εἰς χεῖρας τοῦ Σπάτα ὁ Μέγας Ματῖστωρ ἐξέδοτο, καὶ μετ' ὀλίγας ἡμέρας πιπράσκει αὐτὸν.

ніе престао нападати са своимъ сународницима Албанезцима на Тому. Овай да бы се ослободіо непріятельства Спатаса, даде му за жену свою сестру Єлену, обдари га лепо, те се на тай начинъ врати Спатасъ опетъ у свою постойбину. Тома учини пріятельство са невалялимъ лоповима, айдуцима и корсарима; ове є съ Албанесцима искупляо. Жителѣ староседіоце у Яньини мрзіо є свакояко, а дошляке є любіо; найвише є пакъ волео Михаила Апсара, кога є првимъ казначеємъ поставіо. Овай човекъ поредъ осталы зала, съ коима є быо обдаренъ, дође и на ту мисао, да напуни уши Томине лажнимъ и стиднимъ речма противъ заиста златне Анѣеліє, нѣгове природне госпође, и она речъ некогъ мудраца испуни се, да „неваляла беседа срце човека мучи.“ Веруюћи доношеню Апсара, Тома се удали одъ Анѣеліє, почне є мрзити и гонити, падне у страсть мужелоштва и стаде служити трбуву. Нѣгова дѣла, коя є чиніо у тайности, неможе човекъ ни исказати. онъ є пренебрегао границе свои предака, кое су быле свете, и постао є апостатъ (одпадникъ).

§. 17. Године ,ϛωπϛ' (1378) 1. индиктіона зарати Гинисъ Фратисъ са Малакасейцима противъ Яньине, то є было 14. Септемвра у време бербе. Малый брой войске изъ града дочека непріятеля и порази га сасвимъ. Янићани, одржавши побѣду, доведу у варошь Гиниса Фрата, држећа на раменима бубнѣве. Кое су на колима поклали, те су закопали, остале су позатворали и затимъ распродавали. Ово є была прва побѣда надъ Албанезцима. У течаю исте године Великій Майсторъ пође противъ Арте и стане яко узнемиравати Спатаса. Албанесци се скупе на га надвладаю, и Великій Майсторъ преда се у руке Спатасу, кои га после неколико дана прода.

§. 81. *Οἱ δὲ Ἀλβανῖται τοσούτου πλούτου δραξάμενοι, τὴν πανουργίαν τοῦ Θωμᾶ οὐκ ἐξέφυγον, ἀλλ' αὐτοὺς περιέργως ἐπιπηδᾷ καὶ ἀσφαλῶς αὐτοὺς ἐν τῇ φρουρᾷ ἀποκλείει. τότε παραυτίκα ὀλίως συσκευὴν κατὰ τῆς χώρας τῶν Ἰωαννίνων οἱ Μαλακασσαῖοι ἐργάζονται, καὶ τὸν ἐπάνω Γουλᾶν κρυφίως αὐτοί παραλαμβάνουσι, προδότην καὶ συνεργὸν ἔχοντες εἰς τοῦτον τὸν κωφὸν Νικηφόρον τὸν περάτην, ὅστις αὐτοὺς περᾷ ἐπὶ τῆς βάλκας αὐτοῦ. καὶ τοὺς μὲν ἐκρίτους μετὰ τῶν ἁρμάτων καὶ ὅπλων, πλείους τῶν σ' εἰς τὸν Γουλᾶν συνεισφέρει, τούς γε ἄλλους παγγενεὶ πλῆθος ἀναρίθμητον ἐν τῷ νησίῳ διαπερᾷ καὶ οὕτω στάσις μεγάλη ἐν τῇ πόλει ἐγένετο, ἔτους ὑπάρχοντος τότε ,ϛωπϛ' (1379), μηνὶ Φεβρουαρίῳ, ἰνδικτιῶνος β', σαββάτῳ ά τῶν νηστειῶν.*

§. 19. *Ἀλλ' ἡμῶν ὁ λόγος ἐπὶ τὴν προδοσίαν ἐπαναγέσθω τῷ διηγήματι· ἔξωθεν γὰρ περιεκύκλουν τὴν πόλιν οἱ Ἀλβανῖται, ἔσωθεν δὲ πορηνώχλουν κακῶς τὸν Γουλᾶν, κατὰ κράτος εἰς αὐτὸν ἐπισπώμενοι, καὶ ῥοῦα! ῥοῦα! φωνάζοντες τρεῖς δὲ ἡμέρας καὶ νύκτας οὐκ ἐπαύσαντο μετὰ τοῦ λαοῦ πολεμοῦντες, ἕως οὗ συνηθροίσθησαν· πλῆθος ἄπειρον μετὰ τῶν μονοξύλων καὶ τῆς βάλκας, καὶ ἐκινήθησαν ἀπὸ τοῦ νησίου κατὰ τῆς χώρας, ὅπως αὐτοὶ ἐπιβῶσι καὶ ἀνέλωσι τὴν πόλιν, οἱ δὲ τῆς χώρας οἰκήτορες ἐν τῇ λίμνῃ ἀπέπλευσαν μετὰ δύο βαλκῶν, καὶ μονοξύλων ὀλίγων, καὶ κατὰ τοῦ στόλου τῶν ὑπεναντίων πόλεμον συνεστήσαντο, καὶ οἱ ἐναπολειφθέντες πρὸς τὸν ἀρχιστράτηγον τοῦ θεοῦ Μηχαὴλ τῶν ἄνω δυνάμεων, σὺν οἰμωγῇ καρδίας, οὕτως ἐβόων. „ὡς θῆρες ὠρυόμενοι νῦν ἐκύκλωσαν ἡμᾶς δυσμενεῖς φθοροποιοὶ, καὶ ζητοῦσι καταπιεῖν τὴν σὴν πόλιν, ἀρχιστράτηγε, καταβρωμαθέσθαι ἡμᾶς βουλόμενοι· τὰ βουλεύματα τούτων αὐτὸς ματαίωσον, τὰς ὁρμὰς τὰς λυσσώδεις, αὐτὸς ἀνάστειλον, τὴν ὀφρὺν αὐτῶν κατάπαυσον. σὺ προστάτης γὰρ ἡμῶν, καὶ θεῖος φύλαξ ἀσφαλέστατος.“ Ἔνθεν τοι καὶ εἰς φυγὴν οἱ ὑπεναντίοι ἐτράπησαν, καὶ κατὰ κράτος ἀπώλοντο· οἱ*

§. 18. Албанезци стекавши толико богатство, нису могли избеѣи лукавство Томино, еръ ій онъ изненадно нападне и у градъ затвори. У то време Малакасеи спреме се тайнимъ начиномъ, да нападну на область яньинску. Они приме потайно Гулу, имаюѣи за издайника и помоѣника у овомъ предузеѣу и глувогъ Никифора, морскогъ разбойника, кои ій е на своіой барки превезао. Овай одведе одабране Гули, ньи е было више одъ 200 и сви су имали оружіе. Остале пакъ у великомъ брою превезе на острово и тако букне у вароши велика буна године ,ϛωπϛ' 1379, месеца Февруара, индиктіона 2, прве суботе поста.

§. 19. Да продужимо далый говоръ о учинѣномъ издайству. Споля су Албанезци обколявали варошь, а изнутра су жительи жестоко нападали на Гулу и викали „руа", „руа". Три дана и три ноѣи борили су се непріятельи съ народомъ, и напоследку скупи се мложина ньи, па пошто уѣу у чунове и барку, крену се изъ острова на варошь да е узму. Жительи яньински навезу се на две барке и неколико чунова, па поѣу противу непріятельске флоте и учине бой. Заоставши у вароши обрате се съ молитвама првоначалнику божіемъ Михаилу, вапіюѣи изъ свега гласа: „као ричуѣи дивльи зверови, тако насъ обколише сада зли непріятельи, и траже, да насъ и твою варошь сатру, првоначалниче. Осуети ньіове намере, уздржи ньіове бесне нападе, понизи ньіову гордость, еръ си ты единый покровитель нашъ, и найпоузданіи чуваръ божій." Наедан-путъ непріятельи нагну бежати и буду до ноге потучени. Они кои су были

δὲ τὸν Γουλᾶν λησιστρεύοντες οἰκειοθελῶς παρεδόθησαν· καὶ ἦν ἰδεῖν τότε μεγάλην σωτηρίαν τῇ πόλει τῶν Ἰωαννίνων, ἣν ἐλυτρώσατο κύριος ὁ Θεὸς ἐκ τῶν χειρῶν τῶν Ἀλβανιτῶν τῇ πρεσβείᾳ τοῦ φύλακος ταύτης, τοῦ ἀρχιστρατήγου Μιχαὴλ τῶν ἄνω δυνάμεων.

§. 20. Τότε δῆτα καὶ ὁ Θωμᾶς τοὺς ἐγκρίτους τῶν Ἀλβανιτῶν ἐκ τῇ φρουρᾷ συναθροίζει, τοὺς δὲ ἑτέρους πρὸς τοὺς ἄρχοντας αὐτοῦ, καὶ πρὸς τὸν λαὸν τῆν πόλεως συνεμερίσατο, καὶ αὐτοὺς πολεῖν παρήγγειλε, τοῦ δὲ πλήθους ὅσοι ἀνευρέθησαν ἐν τῷ νησίῳ, τοὺς μὲν Ἀλβανίτας πρὸς τὸν λαὸν διεμέριζε πρὸς κυβέρνησιν, καὶ ἀπημπώλουν αὐτοὺς τοὺς δὲ βουλγάρους καὶ βλάχους ῥινοτομεῖν αὐτοὺς ἠρεμίσατο. αἱμάτων δὲ χύτρα ἦν τότε ἡ πόλις τῶν Ἰωαννίνων, ὡς ἔκπαλαι τῶν μαρτύρων ἡ Νικομηδέων μεγαλόπολις. Εὐκαιρίαν γὰρ εὑρὼν τότε ὁ Θωμᾶς, τοὺς Ἀλβανίτας κακῶς καὶ ἀνηλεῶς ἐτυράννει, ὡς καὶ Ἀλβανιτοκτόνος ἐπεθύμει εἶναι καὶ ὀνομάζεσθαι. μικρὰ γὰρ πᾶσα κακία πρὸς κακίαν τὴν τοῦ Θωμᾶ.

§. 21. Τοῦ ἔαρος τοίνυν διελθόντος, ἐν μηνὶ Μαΐῳ ἦλθεν Ἰωάννης ὁ Σπάτας πάλιν κατὰ τῶν Ἰωαννίνων, καὶ εἰς ἀφανισμὸν τά τε χωράφια καὶ ἀμπέλια πάντα πεποίηκεν. ὁ δὲ Θωμᾶς τοὺς Ἀλβανίτας πάντοτε ἐτυράννει ἰσχυρῶς ποτὲ μὲν κρεμῶν αὐτοὺς ἐκ τῶν πύργων, ποτὲ δὲ καὶ τὰ μέλη αὐτῶν ἐκκόπτων, ἢ καὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς ἐξορύττων οὕς πρὸς τὸν Σπάταν, ὡς μικρὸν κανίσκιον ἐξέπεμπεν, ἕως οὗ εἰς τὰ ἴδια ὁ Σπάτας ὑπεχώρει. ἐντεῦθεν οἱ δημαγερτεύοντες ἐξεφάνησαν καὶ τὸν Ἰωάννην, ἕνα τῶν βουλγάρων, διὰ τοῦτο κατεκρήμνησαν, τὸν Θεοχάρην κατέκοψαν, τὸν Γαστριτζιώτην ὑπὸ ἵππων κατέσυραν, ἑτέρων τοὺς ὀφθαλμοὺς ἐξώρυξαν, εἰ καὶ οἱ πλείονες χωρὶς πταίσματος. ἄλλοι δὲ ἐξωρίσθησαν; ἕτεροι ἐφυλακώθησαν, οἱ πλείονες δὲ μόνον ὑπὸ ψιθυρίσματος τοῦ τυράννου, καὶ τοῦ θεράποντος Ἀψαρᾶ, εἰ καὶ πταῖσμα οὐκ εἶχον, μόνον ὑπὸ τοῦ φόβου οἰκειοθελῶς ἐξωρίζοντο, καὶ ἀπέφμγον. ἔτι δὲ καὶ πάλιν μῖσος καὶ κακία τοῦ Θωμᾶ ἀπ' ἀφορμῆς

око Гуле, предаду се своєвоьно. Онда се могло видити велико спасенѣ вароши Яньине, кою є избавіо господъ Богъ изъ руку Албанезаца, и то посредованѣмъ чувара нѣногъ архистратига Михаила горньи сила.

§. 20. Тада є Тома одличніє Албанезце у градъ сакупіо, а остале међу великашима и народомъ поделіо, препоручивши имъ, да ій распродаду. Друге Албанезце, кои су се на острову нашли, подели међу народомъ и препоручи имъ, да ій распродаду; Бугарима пакъ и Власима, кои су се тамо десили, заповеди носеве поодсецати. Лонацъ крви была є тада варошь Яньина, као у време мученика. Тако є и Тома мучіо Албанезце и желіо є да постане и да се назове албаноубица. Свако є зло малено на спрамъ зла Томиногъ.

§. 21. У пролеће месеца Мая Іованъ Спатасъ нападне опетъ на Яньину и стане опустошавати ньиве и винограде. Тома пакъ ніє престао мучити Албанезце; єдне є вешао на кулама, другима є удове одсецао; некима є очи вадіо и слао у котарици на даръ Спатасу, докъ се овомъ недосади, те се опетъ у постойбину поврати. Онда се старешине покажу и осуде Іована, єдногъ Бугарина, да се съ висине низвргне, Теохара да буде посеченъ, Гастриціота да га коньи разтргну, а друге да имъ се очи ископаю, премда вишина ніє имала никакве кривице. Єдни су были прогнани, а други у тавнице бачени. Вишина ньи боєћи се єдинствено тирана и нѣговогъ слуге Апсара, побегну своєвольно изъ отечества. Збогъ овы случаєва ус-

ταύτης ἐγείρεται, καὶ τὴν σύκλαν αὐξάνει, τὰ μονοπωλεῖα βεβαιοῖ, τὰς ζημίας ἐνεργεῖ, τὰς ἀγγαρείας πλεονάζει, τοὺς οἴκους τῶν Ἰωαννιτῶν μετὰ τῶν ἄλλων κτημάτων αὐτῶν ἁρπάζει, τοὺς ἀλλοτρίους οἰκίζει, τοὺς ξένους ἀγαπᾷ καὶ τοὺς ἰδίους μισεῖ καὶ ἀποστρέφεται· μικρὰ γὰρ πᾶσα κακία πρὸς κακίαν τὴν τοῦ Θωμᾶ.

§. 22. Τὸν αὐτὸν ἤδη χρόνον κυριακὴ πρὸ τῆς χριστοῦ γεννήσεως, προσῆλθον αὐτῷ ἀπὸ τὰ μέρη τῆς Καστορίας, τῶν ἐντίμων ἀρχόντων ὁ θεωρίᾳ καὶ πράξει χαριτώνυμος θεοφύλακτος, καὶ μετ' αὐτοῦ ὁ Χοντέζης λεγόμενος, ἐζήτουν δὲ αὐτὸν αὐθέντην καὶ ἡγεμόνα τοῦ κάστρου Σερβίων. αὐτὸς δὲ κυριευόμενος ὑπὸ τῆς φιλαργυρίας, ἐν τῇ φρουρᾷ αὐτοὺς ἀποκλείει, ζητῶν ἃ ἐφίλει καὶ ὧν ἐπόθει χρημάτων. καὶ πάλιν τοῦ χρόνου τούτου διελθόντος, ἐξ ἐπιβουλῆς τοῦ χουχουλίτσα, τοὺς ἐγκρίτους τῶν Ἰωαννίνων εἰς φυλακὴν ἔβαλεν, τὸν μὲν Μανουὴλ φιλανθρωπινώτερον τὸν πρωτοσηκρίτην, δολίως κρατήσας μῆνας δύο εἶχεν ἐν τῇ φρουρᾷ. ἐάσας τοίνυν ἐντίμως αὐτὸν πάλιν εἶχεν ἕως οὗ κεράσας αὐτῷ ἰὸν ἐθανάτωσε. τὸν δὲ Κωνσταντῖνον τὸν πρωτοκαθήμενον κρατήσας μετὰ δεσμῶν εἰς κλωβίον χρύνους ς' τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτοῦ ἐξορύττει, καὶ εἰς τὴν βουρσίναν ἐκπέμπει, κακεῖ τῷ τῆς καθοσιώσεως πταίσματι αὐτὸν ὑποβάλλει, κἀκεῖσε ἐτάφη. τοὺς δὲ λοιποὺς οὓς ἐν τῇ φρουρᾷ ἐνετεθείκει, τῶν μὲν τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτῶν ἐξώρυξε, τοὺς δὲ ἐν ὑπερορίᾳ ἐξέδοτο, καὶ πᾶσαν πόλιν καὶ χώραν τῶν Ἰωαννιτῶν πληρῶν τὰ Ἰωάννινα ἐκένωσε.

§. 23. Μετὰ δὲ πάντων ὧν εἶχε κακῶν, καὶ τοὺς Ἰσμαηλίτας προσεκαλέσατο. τὸ ,ϛωπη' (1381) ἰνδικτιῶνος γ.' ἦλθεν ὁ Ἰσαὶμ μηνὶ Ἰουνίῳ β.' ἠχμαλώτευσε τὴν βελᾶν καὶ τὴν ὁπᾶν, ὅτε καὶ Μαζαρακαίους καὶ ζενεβισαίους εἰς τὰς πολιτσὰς κατέκλεισε. τότε ἤρξατο ὁ Θωμᾶς παραλαμβάνειν τὰ καστέλλια, ἀρχῇ τὴν βουρσίναν, εἶτα τὴν Κρετσούνισταν, ἔπειτα τὴν δραγωμήν,

пламти Тома наново гнѣвомъ и осветомъ, те повиси порезъ, утврди монополъ, нареди казни, умложи кулученя, приграби куће и друга добра Янићана и насели туђинце. Онъ є странце волео, а своє мрзіо, єръ є свакоѕло малено наспрамъ зла Томиногъ.

§. 22. Исте године у неделю предъ Божићъ доћу кодъ Томе одъ прѣла Касториски одличный мужъ Теофилактъ и тако названый Хонтезъ, кои га замоле, да се прими господарства надъ градомъ Србіомъ. Обузетъ сребролюбіємъ, Тома затвори ове посланике у градъ, тражећи новце, кое є воліо и желіо. По истеченію ове године некій Хухулица налаже на отмѣне жителѣ яньинске, кое Тома баци у затворъ, а Манойла првогъ судію држао є два месеца у граду затворена; затимъ га пусти у слободу и прими опетъ у милость, па га напоследку отрує. Константина, првогъ старешину држао є окована у кавезу 6 година, ископао му є очи и послао га є у Вурсину, па га є тамо подчиніо казни испаштаня, гди є умро и саранѣнъ. Остале є у градъ затворіо, очи имъ є вадіо, неке є преко границе продавао. Попуняваюћи градъ и предѣле янићана, опустіо є Яньину.

§. 23. Поредъ свію зала, коима є быо обдаренъ, позвао є іоштъ и Исмаилѣане. Године 1381. индиктіона 3. дошао є Исаимъ месеца Юнія дана 2., освоіо є Велу и Опу, у кое є време и Мазаракее и Зеневисее у вароши затворіо. Тада є Тома почео примати Кастеле. найпре Вурсину, затимъ Кречуницу, а после Драгомину и Валичисту, одкупіо є и Араховицу и млога друга места. Кадъ є то учиніо, наместіо є старешине у задобивенимъ

καὶ τὴν βαλιτσίσταν, καὶ τὴν Ἀραχοβίτσαν ἐξωνήσατο, καὶ ἄλλα πλείονα. τότε τοὺς ὑπάρχοντας αὐτῶν, τοὺς μὲν κεφαλάδας κατέστησε, ἄλλους δὲ ζουπαναίους τετίμηκε, καὶ ὅσον αὐτὸν ἐνεδυνάμονε, τοσοῦτον αὐτὸν ἡ κακογνωμία συνέθλιβε, καὶ τοὺς Ἀλβανίτας ἀεὶ καὶ πάντοτε ἐτυράννει. τοὺς δὲ τοπικοὺς τῶν Ἰωαννίνων κακῶς διετήρει καὶ ἔξαινεν. Ἀλλὰ ὁ τιμιώτατος ἐν ἱερομονάχοις κὺρ Ἡσάϊας καθηγούμενος τοῦ Μετσόβου οὐκ ἐξέφυγε τὴν πλεονεξίαν τοῦ τυράννου· δεσμεύσας γὰρ αὐτὸν ὡς κακοῦργον, ἐνέθηκεν εἰς κλωβίον διὰ φιλαργυρίαν, καὶ ἐξηγοράσθησαν οἱ ὀφθαλμοὶ αὐτοῦ παρὰ θεοφιλῶν ἀνδρῶν εἰς ἄσπρα σ', καὶ πάλιν ὁ τύραννος αὐτοὺς ἐξορύττει, καὶ αὐτὸν πιπράσκει. Καὶ ὅσοι τῶν ἀπὸ τῆς ἐκκλησίας πάροικοι ὑπὸ τὴν κακοπραγίαν αὐτοῦ ἐναπελείφθησαν ἄνθρωποι, ἐξέβαλε μὲν αὐτοὺς τῆς προνοίας, οὐκ εἴα δὲ ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ, ἀλλὰ δι' ἑαυτοῦ αὐτὸς ἐπεκράτει, καὶ τὸν ἅγιον Δονάτων δὲ παρὰ τοῦ Μυρσοβέρτου ἐξωνήσατο.

§. 24. Τῷ δὲ ,ϛωψ' ἔτει ἰνδικτιῶνος ε' (1382) ἔφερε τὸν Κωστῆν μὲ τούρκους τεσσαράκοντα, καὶ τοὺς ζουλαναίους ἠχμαλώτευσε, καί τις σοφὸς αὐτὸν προσηγόρευσεν οὕτως εἰπών· „Θωμᾶς ὁ δεσπότης ἀστοχήσας τοὺς λατίνους, τούρκοις συγκοινωνεῖ, ἀποστάτην γὰρ αὐτὸν ἐμαρτύρει λέγων, ὅτι, εἰ ἦν μεταποιῆσαι τὸν θεὸν ἀντίτυπα τῶν κτισμάτων, ἓν πρὸς ἄλλο εὑρίσκεται, τὸ δὲ τοῦ διαβόλου σκεῦος οὐκ ἂν ἄλλο εὑρίσκετο, εἰ μὴ τὸ τοῦ Θωμᾶ σκῆνος. "τοῦτο ἐλαλεῖτο τὸ μὲν πρώτερον οὐ φανερῶς ὕστερον δὲ καὶ κατ' ἔμπροσθεν αὐτοῦ ἐκηρύχθη λέγων. „τοιοῦτος εἶ σύ καὶ οὕτω σὲ λέγομεν."

§. 25. Καὶ τῷ αὐτῷ ἔτει πάλιν ἦλθεν ὁ Ἰσαὶμ μηνὶ Μαΐῳ ε', ὅτε καὶ τὸ ῥευνῆκον ἀπὸ σπαθίου ἐπῆραν οἱ τοῦρκοι καὶ πάλιν ὁ Σπάτας ἦλθεν ἕως τῆς Ἀρούλης. Καὶ ὁ Μυρσιμακατζάνος γαμβρὸς ὢν τοῦ Σπάτα, μετὰ μεγάλης τιμῆς εἰς τὴν πόλιν εἰσῆλθε, καὶ περὶ τῆς Ἑλένης τὸν Σπάταν ψευδεμβιβάζεται· καὶ αὐτὸν ὑποστρέφει καὶ τοὺς ζενεβισαίους παραλαμβάνει, καὶ

земляма, и тако є учиніо єдне главарима, а друге жупанима; и колико се више снажіо у толико є већма горый бывао, єръ є Албанезце непрестано мучіо, а Янићане є злоставляо и тукао. и самъ найчестніи међу єромонасима киръ Исая ніє могао избећи користолюбіє Тирана. Тома га збогъ сребролюбія затвори као злочинца у кавезъ, а боголюбиви люди одкупе му очи за 200 стотине аспри, но Тиранъ ій ипакъ ископа, а Исаю прода. Црквене парохіяне, кои су іоштъ заостали были, лиши духовногъ старательства; у цркви ніє дозволявао никомъ заповедати, него є самъ собомъ владао. Поредъ тога одкупіо є светогъ Доната одъ Мирсроверта.

§. 24. Године 1382. индиктіона 5. доведе Косту са 40. Турака и зароби Зуланеє. У то време некій мудрацъ казао му є ово: „Деспотъ Тома оставивши Латине, съ Турцима се дружи. Називао га є апостатомъ говорећи: кадъ бы Богъ преиначіо створове и удесіо, да се нађе єдно за друго, онда ђаво небы могао наћи друго обиталиште, осимъ тѣла Томиногъ.“ Ово ніє съ почетка явно говорено, али напоследку казао му є у очи: „Такавъ си ты, и тако те мы називамо.“

§. 25. Исте године месеца Мая, дана 5. дође опетъ Исаимъ, и Турци узму на саблю Ревникъ, а Спатасъ дође опетъ до Аруле. Мирсимакачанъ, зетъ Спатаса, уђе съ великомъ почести у варошь и почне кодъ Спатаса опадати Єлену. Успѣ те нѣга на свою страну окрене, и тако

τὸν τόπον αὐτῷ ἀναγράφει τὴν τεβελᾶν καὶ τὴν Δρυϊνούπολιν, καὶ τὴν βαγενετίαν, ἀλλὰ δὴ καὶ τοὺς Μαλακασαίους ἕως τῶν Κατούνων. καὶ ᾧ ,ϛωψα' (1383) ἰνδικτιῶνος ε', μηνὶ Σεπτεμβρίῳ πάλιν ὁ Σπάτας ἀφῆκε τὴν ψευδαγάπην, καὶ ἦλθε ζητῶν τῆς Ἑλένης τὴν προῖκα. ὁ δὲ μετὰ μικρῶν δώρων αὐτὸν ὑποστρέφει, καὶ ὑπὸ τῶν Μαλακασαίων δεκαπλασίως αὐτὸς ἱκανώθη.

§. 26. Τῷ αὐτῷ ἔτει, μηνὶ Σεπτεμβρίῳ ὀγδόῃ, ὁ μητροπολίτης Κὺρ Ματθαῖος ἦλθεν εἰς τὸν ἑαυτοῦ θρόνον. Τῷ αὐτῷ ἔτει ἀπεστάλη ὁ τιμιώτατος καθηγούμενος τοῦ Ἀρχιμανδρείου κὺρ Γαβριὴλ πρὸς τὸν βασιλέα κύριον Μανουὴλ τὸν Παλαιολόγον, καὶ ἐλθὼν μετὰ τοῦ ἄρχοντος Μαγκαβανοῦ εἰς τὰ Ἰωάννινα ἐνέδυσαν αὐτὸν τὰ δεσποτικὰ ἀξιώματα καὶ ἐτέλεσε τότε τὴν θείαν μυσταγωγίαν ὁ ἁγιώτατος Μητροπολίτης. Ὁ δὲ Θωμᾶς τοὺς μὲν παροίκους τῆς αὐτοῦ ἐκκλησίας ἀφῆκε τῷ μητροπολίτῃ, αὐτὸν δὲ τῷ ἑαυτοῦ θελήματι οὐχ ὑπεδέχετο, καὶ διὰ τοῦτο πλέον τὴν οἴκησιν αὐτοῦ ὁ μητροπολίτης ἐν τῇ Ἄρτῃ διῆγεν, ἕως ὅτου καὶ ἐξόριστος ὑπὸ τοῦ ἀποστάτου ἐγένετο, ὥσπερ παρακατιὼν ὁ λόγος δηλώσει.

§. 27. Τῷ ,ϛωψγ' (1385), ἰνδικτιῶνος ἡ, ἦλθεν ὁ ταμουρτάσης μετὰ πλήθους Ἀγαρηνῶν εἰς τὸν καιρὸν τοῦ τρύγου, καὶ κατὰ τῆς Ἄρτης ἐκστρατεύσας, καὶ αἰχμαλωσίαν ποιήσας ἱκανὴν, οἴκαδε ἐπανῆλθε. Τότε δῆτα ὁ Σπάτας τὸν ἀρχιερέα ἐκπέμπει μετὰ καὶ τοῦ Καλογνώμου δυσωπῶν τὸν τύραννον, ὅπως διώξωσιν ἀμφότεροι τοὺς Ἀγαρηνοὺς, αὐτὸς δὲ οὐκ ἠνέσχετο, ἀλλ' εὐκαιρίαν εὑρὼν, τὸν ἀρχιερέα ἐξόριστον πέμπει ἀλλαχοῦ, καὶ τὸν Καλόγνωμον κρατεῖ, καὶ τὴν ἐκκλησίαν προδίδωσι τῷ Σεναχειρὶμ καὶ ταῦτα μὲν οὕτω.

§. 28. Τῷ αὐτῷ δὲ ἔτει, μηνὶ Δεκεμβρίῳ κγ' ἐπιφωσκούσης τῆς πέμπτης, ὥρᾳ ε' τῆς νυκτὸς, ἐσφάγη ὁ Θωμᾶς παρὰ τῶν ἰδίων αὐτοῦ σωματοφυλάκων, τοῦ τε Νικηφοράκη, καὶ Ραινάκη, καὶ Ἀρταβέστου, καὶ τοῦ Ἀν-

прими Зеневисеє, а поредъ тога препише му Тевелу, Дрінуполь, Вагенецію, и саме Малакасейце до Катуняна. Године 1383. индиктіона 5. у месецу Септемвру остави Спатасъ свою лажльиву любавь, па дође и потражи Єленинъ миразъ. Тома га съ малимъ даровима обрлати, али се одъ Малакасеица десетостручно наплати.

§. 26. Исте године месеца Септемвра дана 8. дође митрополитъ киръ Матей на свой престолъ. Ове године буде послатъ честнѣйшій игуменъ архимандріє, киръ Гаврилъ, цару киръ Манойлу Палеологу, и дошавши съ великашемъ Мангаваномъ у Яньину, буде произведенъ за архієрея, коіомъ прилиномъ служіо є святѣйшій митрополитъ. Тома є парохіяне своє цркве оставіо митрополиту, но ніє нѣга хтео примати, и зато митрополитъ премести своє обиталицте у Арту, гди є пребивао, докле га апостатъ ніє прогнао, као што ће се наниже казати.

§. 27. Године 1385. индиктіона 8. дође Тамурташъ съ мложиномъ Агаряна и завойшти противъ Арте, па задобивши млого роблѣ, врати се кући. Тада Спатасъ пошалѣ Архиерея съ Калогномономъ, да приволу Тирана, да заедно отераю Агаряне. Тома ніє хтео на то пристати, но улучивши прилику, прогна Архиерея, а Калогномона задржи, цркву пакъ изда Сенахириму, и то є тако было.

§. 28. Исте године месеца Декемвра дана 23. у очи четвртка у 5 сати ноћи заколю Тому нѣгови собствени тѣлохранителви: Никифораћъ, Ренаћъ, Артавестъ и Антоніє Франкъ. Истогъ сата скупе се сви жительи Яньине у светой митропо-

τωνίου τοῦ φράγκου. Τῇ ὥρᾳ δὲ ταύτῃ συναθροίζονται ἅπαντες οἱ Ἰωαννῖται ἐν τῇ ἁγίᾳ μητροπόλει, καὶ μιᾷ φωνῇ τὴν φυσικὴν αὐτῶν κυρίαν τὴν συγκακοπαθήσασαν αὐτοῖς ἐκζητοῦσι καὶ προσκυνοῦσιν. Ἡ δὲ τὸν Μελέγλαβον μετὰ τοῦ Ἀψαρᾷ κὺρ Θεοδώρου καὶ τοὺς Ἰωαννίτας μετακαλεῖ, καὶ εἰς ἓν ἀμφωγενόμενοι, ἐντίμως τὸν ἀποστάτην θάπτουσι, καὶ τὸν ἀδελφὸν αὐτῆς τὸν βασιλέα Ἰωάσαφ εἰσφέρουσιν. ἡ ἀγαθὴ δὲ βασίλισσα οἷα τοῦ κακοῦ κοινοῦ πάθους ἀπαλλαγεῖσα, τοὺς πάντας εὐεργετεῖ, καὶ τοὺς ἐν ὑπερορίᾳ ὄντας γράμματα στέλλει καὶ μετακαλεῖ.

§. 29. Τότε οἱ Ἀλβανῖται, ἄφνω ἐλθόντες μετὰ τοῦ Σπάτα, τὴν πόλιν πολιορκοῦσιν. ὁ δὲ βασιλεὺς Ἰωάσαφ μετὰ καὶ τῆς χρυσῆς τῷ ὄντι βασιλίσσης καὶ τῶν ἐγκρίτων ἀρχόντων βουλὴν ποιησάμενοι, τὸν ἀδελφὸν τῆς ἐν Κεφαλληνίᾳ Δουκέσσης, τὸν Ἰζαοῦ, ὄντα καὶ αὐτὸν ἐν τῇ Κεφαλληνίᾳ, αὐθέντην, καὶ μνήστορα εἰς τὴν βασίλισσαν προσκαλοῦσιν. Οὐ πολὺ τὸ ἐν μέσῳ, καὶ ὁ πρωτοβεστιάριος Μιχαὴλ μετὰ τῶν παίδων αὐτοῦ ἐν τῇ εἱρκτῇ παρατίθεται, καὶ οἱ ὀφθαλμοὶ αὐτοῦ ἐξορύττονται, καὶ ὕστερον ἐξορίζονται. Οὕτω γοῦν τιμᾷν, οἴδασιν οἱ δαίμονες τοὺς τιμῶντας αὐτοὺς, τοιαύτας δωρεὰς ἀπονέμουσι τοῖς φίλοις αὐτῶν.

§. 30. Ἀμέλει μετ' ὀλίγας ἡμέρας ὁ Ἰζαοῦ ἔρχεται, καὶ δέχονται αὐτὸν οἱ Ἰωαννῖται ὑπτίαις ὅλαις χερσὶ, καὶ δεσπότην αὐτὸν ἐπευφημοῦσι μηνὶ Ἰανουαρίῳ τῇ λά. Παραυτίκα γοῦν προσκαλοῦσι παράνυμφον ἀπὸ τῆς ἑλλάδος βλαχίας τὴν Καισάρισσαν, ἥτις μετὰ τοῦ Στεφάνου εἰσῆλθε, καὶ τὸν γάμον ηὐτρέπισε καὶ τὰ μνῆστρα ηὐλογήθησαν, καὶ εἰς μεγάλην, χαρὰν καὶ ἀγαλλίασιν, ἡ τῶν Ἰωαννίνων πόλις τότε συνετέλει καὶ συνεσεμνύνετο. Ἀγαθὸς δὲ ὢν ὁ δεσπότης τοὺς πάντας ᾤκτειρε, καὶ ὕστερον ἐκληροδότησεν.

§. 31. Καὶ πρῶτον μὲν τὴν ἐκκλησίαν συστέλλει, καὶ τὸν ποιμενάρχην αὐτῆς κὺρ Ματθαῖον ἀπὸ τῆς ἐξορίας μετακαλεῖ, καὶ τὴν ἐκκλησίαν αὐτῷ παρατίθησι

ліи, и єднимъ гласомъ потраже свою природну госпођу, коя є съ њима заєдно страдала, па кадъ се покаже, они іой се сви поклоне. Она позове Мелеглава съ Апсаромъ киръ Тодоромъ и Янићане, и кадъ су се сви скупили, саране апостата честно, и доведу брата нѣногъ краля Іоасафа. Добра кральица, ослободивши се обштегъ зла, чинила є млогима добра, и пошлѣ писма да се врате они, кои су у прогнанству.

§. 29. Тада изненадно дођу Албанезци са Спатасомъ и обколе варошь; а краль Іоасафъ, учинивши советъ са дичномъ кральицомъ и одабранимъ главарима, позову брата Дукесе у Кефалиніи по имену Исаува, да имъ буде господаръ и просіоцъ кральице. Ніє прошло млого времена, а првый казначей Михаилъ буде баченъ са своіомъ децомъ у тавницу, гди му очи ископаю, па га затимъ прогнаю. Тако знаю демони чествовати оне, кои су њи поштовали, и такове дарове деле они своимъ пріятельима.

§. 30. После неколико дана дође Исаув и нѣга приме Янићани съ расширенимъ рукама, па га извичу своимъ деспотомъ. То є было месеца Януара, дана 31. Одма затимъ позову ћесарицу изъ грчке Влашке, да испроси кральицу. Ћесарица дође са Стефаномъ, учини спремовину за бракъ, дарови се благослове, и варошьАњина была є тада у великой радости и одушевленю. Добрый деспотъ све є сажалѣвао, и затимъ є обдаріо.

§. 31. Првый му є посао био, да цркву обезбѣди и тога ради позове изъ прогонства нѣногъ пастироначалника киръ Матію, преда му цркву съ

μετὰ τῶν παροίκων καὶ κτημάτων αὐτῆς, καὶ ἐντίμως αὐτὸν εἶχε, καὶ πανταχοῦ περιῆγεν· ἔπειτα δὲ καὶ τοὺς ἐν ὑπερορίᾳ καὶ ἐξορίᾳ τοὺς παρά τοῦ ἀποστάτου καὶ τυράννου διασκορπισθέντας Ἰωαννίτας ἀσπασίως ὑποδέχεται. Τότε τοίνυν ὁ Ἰζαοῦ φιλόχριστος ὤν, μετὰ τῆς εὐσεβοῦς βασιλίσσης Ἀγγελικῆς καὶ τοῦ θειοτάτου βασιλέως Ἰωάσαφ ἐν ἀγάπῃ καὶ ὁμονοίᾳ γενόμενοι, ὁμοθυμαδὸν τὰς φυλακὰς ἐξεκένωσαν, τὰ κλωβία καὶ τὴν παλιουρὴν ἐχάλασαν, τὰ κοιμητάτα κατέπαυσαν, τοῖς δὲ οἴκους τοῖς κληρονόμοις ἀπέδωκαν, τὰς πολυδουλείας καὶ ἀγγαρίας, ἀλλὰ δὴ καὶ τὰς ζημίας μετὰ τῶν δαρμῶν ἃς πρώτερον εἶχον παρὰ τοῦ τυράννου, αὐτοὶ κατέπαυσαν· διὰ τοῦτο οἱ Ἰωαννῖται πανυψηλότατον καὶ ἐκλάμπροτον αὐτὸν ἀνεκήρυξαν· ἐπληρώθη δὲ τὸ φάσκον, τότε τὸ καλὸν δοξασθήσεται, ὅταν τὸ κακὸν καταισχυνθῇ· ἡλίου γὰρ λάμψαντος, τὸ σκότος ἠφανίσθη. οὗτος οὐ μόνον τοὺς κατοικοῦντας ἐντὸς τῶν Ἰωαννίνων ἐγλύκανεν, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἔξωθεν ἀλβανίτας εἰς γαλήνην καὶ ἀγάπην εἰρηνικὴν κατέστησεν.

§. 32. Ἀλλ' ὁ Σπάτας φθονῶν οὐκ ἐπαύσατο, ἀλλὰ δρομαίως ἦλθε πάλιν κατὰ τῶν Ἰωαννίνων, καὶ ὁ δεσπότης Ἰζαοῦ ἐπισυνάξας τὰ στρατεύματα αὐτοῦ κατὰ τοῦ Σπάτα ἐχώρει· ὁ δὲ Σπάτας ἰδὼν αὐτὸν φυγὰς ᾤχετο, καὶ μετὰ ταῦτα ἀγάπην ἐποίησαν. καὶ τὸν ἐρχόμενον χρόνον ἔφερεν ὁ Παλαιολόγος ὁ Βρυώνης τὰ δεσποτικὰ ἀξιώματα καὶ ἔστεψε τὸν Ἰζαοῦ, τῶν δύο ἐπισκόπων τὴν θείαν μυσταγωγίαν τελεσάντων, τοῦ τε Βελᾶς καὶ τοῦ Δρυϊνουπόλεως, παρόντος καὶ τοῦ μητροπολίτου.

§. 33. τούτων οὕτως ἐχόντων τῷ ,ϛωψδ', Ἰνδικτιῶνος θ' ἀπὸ δὲ Χριστοῦ (1385) ὁ πανιερώτατος μητροπολίτης κὺρ Ματθαῖος μετῆλθεν ἐνθένδε πρὸς τὰς αἰωνίους μονάς. Τότε Ἰζαοῦ ὁ δεσπότης φιλόχριστος ὤν, οὐκ ἐπηκολούθησε τὰ βουλεύματα τῶν Σέρβων, καθὼς αὐτοὶ ἠνάγκαζον αὐτὸν ἵνα ἐάσῃ αὐτοῖς τὰ τῆς ἐκκλησίας κτήματα, καὶ προικίσματα, ἀλλ' εἰς ἔννοιαν καὶ σκέψιν ἐλθὼν, ἐξελέξατο ἄνδρα τίμιον εὐλαβῆ, εὐάρεσ-

нарохіянима и добрама нѣнимъ, чествующи га и водечи свудъ са собомъ. После тога примаше све изгнанике Янићане, кои су одъ гоненія тиранскогъ по туђинству разсеяни были. Христолюбивый Исау и благочестива кральица Анѣелія заедно са боголюбивимъ кралѣмъ Іоасафомъ, ступивши међу собомъ у любавь и сагласіе, изпразне тавнице, покваре кавезе и трномученѣ, укину свадбеный порезъ, поврате куће наслѣдницима, уклоне кулученѣ и тѣлесне казни, кое е тиранъ завео био. Зато га Янићани назову найвишимъ и найсветліимъ. Испуни се пословица, коя каже, да ће се добро онда прославити, кадъ се зло посрами; еръ кадъ сунце засія изчезне мракъ. Новый деспотъ ублажіо е не само жителѣ яньинске, него е и сполящнѣ Албанезце довео у помирльиву любавь и спокойство.

§. 32. Међутимъ Спатасъ ніе престао завидити попао е брже болѣ противъ Яньине. Деспотъ Исау скупивши свою войску изиђе Спатасу на сусретъ. Овай видечи противъ себе Исауа, побегне и затимъ буду опетъ пріятельи. Идуће године донесе Палеологъ Вріонисъ писмо, коимъ се потврђуе деспотско достоинство, и увенча Исауа, коіомъ приликомъ чинише обредъ два епископа, то есть еданъ изъ Велеса, а другій изъ Дринуполя; съ ньима е служіо и самъ митрополитъ.

§. 33. Овако су ствари стаяле, кадъ године 1385. индиктіона 9. умре преосвештеный митрополитъ киръ Матей. Христолюбивый деспотъ Исау ніе тада хтео слѣдовати советима Срба, кои су га принуђавали, да њима остави црквенска добра и притяжаня, но промисливши избере мужа чест-

τον καὶ Θεῷ καὶ ἀνθρώποις, τὸν τοῦ ἀρχιμανδρείου ἡγούμενον κὺρ Γαβριήλ· τοῦτον ἐκ πολλῆς παρακλήσεως τοῦ δεσπότου καὶ τῶν τῆς ἐκκλησίας ἀρχόντων προσέφερον τῇ ἁγιωτάτῃ ἐκκλησίᾳ τῇ α' τοῦ Ἰαννουαρίου, καὶ ὑποψήφιον αὐτὸν ὠνόμασαν καὶ ἐτίμησαν, ὅς καὶ τοῦ ἀρχιερατικοῦ θρόνου ἐπέβη ὕστερον.

§. 34. Τῷ αὐτῷ δὲ ἔτει ὑπῆγεν ὁ δεσπότης εἰς τὸν Ἀμηρᾶν, ὅτε καὶ βροντὴ μεγάλη ἐγένετο, καὶ ἐν τῷ καμπαναρίῳ τοῦ μοναστηρίου ψυχαὶ ρδ' ἐβροντήθησαν· ἔστησε δὲ ὁ ὑποψήφιος τὴν ἐκκλησίαν, ἥπερ ἦν ἔρημος, καὶ τοὺς ἐκκλησιαστικοὺς πρὸς ἑαυτὸν συνέστειλεν· ἐποίμανε δὲ τὴν ἐκκλησίαν καλῶς καὶ θεοφιλῶς χρόνους δύο, καὶ εἰς τιμὴν καὶ βουλήν, καὶ μεγάλην ἀγάπην οἱ αὐθένται αὐτὸν εἶχον.

§. 35. Ἐν ἔτει ,ϛωψϛ', Ἰνδικτιῶνος ια' ἀπὸ δὲ Χριστοῦ 1388, κοινῇ πάντων βουλῇ στέλλεται οὗτος ὁ ὑποψήφιος εἰς Κωνσταντινούπολιν μηνὶ Ἀπριλίῳ τῇ κγ', κακεῖσε ἔστη μῆνας ια', ἐνταῦθα δὲ εἰσῆλθε τὸν ἐρχόμενον χρόνον μηνὶ Μαρτίῳ, Κυριακῇ τρίτῃ τῶν νηστειῶν, καὶ τῷ αὐτῷ ἔτει ἐσφάγη ὁ ἀμηρᾶς Ἀμουρὰτ, καὶ ὁ Λάζαρος μηνὶ Ἰουνίῳ, καὶ τὸν Ἰούλιον ζ', λυχνευσάμενος ὁ Σπάτας, πάλιν ἔδραμεν εἰς τὰ Ἰωάννινα, καὶ σκυλεύσας κούρσῃ τινὰ ἐκάθησεν ἀπέναντι τῆς πόλεως, καὶ οἱ Μαλακασσαῖοι ἀπέστησαν, καὶ τὸν Σπάταν προσκυνοῦσι, τὰ δὲ λήϊα φθείρουσι, καὶ τοὺς ἀμπελῶνας ἀναιροῦσι, καὶ τὴν βελτσίσταν παραλαμβάνουσι, καὶ ὁ ἐπίσκοπος δὲ τῆς βελᾶς, κρατῶν τὴν βριβίαν, ἣν ἐκ παραδόσεως τοῦ δεσπότου εἶχεν Ἰζαοῦ, καὶ αὐτὸς παρεῖδε, καὶ τὸν Σπάταν προσκυνεῖ, καὶ τὸ φρούριον παραδίδωσι.

§. 36. Τότε ὁ Ἰζαοῦ ἐπισυνάξας τοὺς ζαγορίτας μετὰ καὶ τοῦ λοιποῦ στρατοῦ κατὰ τοῦ Σπάτα ἐκβαίνει, καὶ αὐτὸν μὲν οὐκ ἀφῆκεν εἰς τὸν πόλεμον ἐξέλθειν, ἐκεῖνοι δὲ ἐξελθόντες καὶ μικρὸν προσπηδήσαντες εἰς φυγὴν ἐτράπησαν. Τότε ὁ Σπάτας εἰς τὴν λήμνην κάτεργα ἐνέθηκε δύο, καὶ ὁ δεσπότης ἐποίησεν ἕτερον, καὶ αὐτὸς ἀπέπνιξεν αὐτό· ἔνθεν τοι καὶ ὁ Μελκούσης στέλ-

ногъ и благочестивогъ, угодногъ Богу и людма, а то є было игуменъ архимандріє киръ Гаврилъ. По великой молби деспота и старешине цркве представе га найсветіой цркви за митрополита 1. Януара, као што се доцніє и попео на архієрейскій престолъ.

§. 34. Исте године отиде деспотъ Амиру у време, кадъ є велика грмлявина была, и кадъ є громъ у звонари монастира 101 душе устреліо. Новонаименованый митрополитъ устрои цркву, коя є была опустила, и прикупи око себе свештенике. Онъ є управляо црквомъ добро и боголюбиво две године дана, а было є у чести и великой любави кодъ старешина.

§. 35. Године 1388. индиктіона 11. пошалю новоизбраногъ (Гаврила) у Цариградъ; то є было месеца Априла дана 23. У Цариграду се бавіо 11 месецій, и вратіо се натрагъ идуће године у месецу Марту, треће недељ поста. Исте године буде убієнъ Амиръ Амуратъ и Лазаръ месеца Юнія; а 7. Юлія Спатасъ улучи прилику, те опетъ нападне наАњину, и учинивши неке плячке, заузме станъ наспрамъ вароши. Малакасеи одпадну и поклоне се Спатасу, поля опусте, винограде раскваре и задобію Велчисту. Самъ епископъ Веласа, држећи Вривію, кою му є деспотъ Исау дао, учини неверство, поклони се Спатасу и преда градъ.

§. 36. Онда Исау скупи Загорићане, па са осталомъ войскомъ изиђе противу Спатаса, кои ніє дошао у бой, но нѣгови войници изишавши мало и учинивши чарку, побегну натрагъ. Спатасъ спусти две лађе у єзеро, а деспотъ начини

λεται ὑπὸ τοῦ ἀμηρᾶ ἐκ τῆς Θεσσαλονίκης, καὶ ὁ Σπάτας ἀπέδρασεν· εἶτα ὁ δεσπότης μετὰ τοῦ Μελκούση καὶ τοῦ Καίσαρος, ὅς καὶ αὐτὸς ἦλθεν ἀπὸ τῆς βλαχίας, εἰς συμμαχίαν ὑπάγει καὶ φθάνει τὸν ἀμηρᾶν, κἀκεῖσε διατρίψας χρόνον ἕνα καὶ μῆνας δύο, ἔρχεται μετὰ τοῦ βρανέζη, εἰς τὸν ἀχελῶον, καὶ ἀπ' αὐτόθεν εἰς τὴν Ἄρταν· εἶτα εἰσέρχεται εἰς τὰ Ἰωάννινα μηνὶ Δεκεμβρίῳ τῇ δ', Ἰνδικτιῶνος ιδ', ἐν ἔτει ,ϛωψθ'. Ἐνταῦθα ὁ Ἰζαοῦ δεσπότης μετὰ πάντων ὧν εἶχε καλῶν, καὶ τοῦτο ἐπλούτει, ὅτι τὸν ἀρχιερέα πλέον πάντων ἠγάπα καὶ ἐφίλει, καὶ ἡδέως αὐτὸν ἤκουε καὶ εἰς τὴν βουλὴν αὐτὸν προσεκαλεῖτο· τοὺς δὲ ἑτέρους ἄρχοντας τῆς βουλῆς αὐτοῦ ἐξελέξατο ἄνδρας συνετοὺς καὶ τῶν εὖ γεγονότων, καὶ οὕτω μετ' εἰρήνης καὶ σταθερᾶς γαλήνης διῆγον τὰ Ἰωάννινα ἐπὶ χρόνους δ'.

§. 37. Ἐν ἔτει δὲ ,ϛπγ'. Ἰνδικτιῶνος γ' μηνὶ Δεκεμβρίῳ τῇ κη' (ἀπὸ δὲ Χριστοῦ 1395), ἡ ἀγαθὴ τῷ ὄντι γε κυρία εὐσεβεστάτη βασίλισσα Ἀγγελικὴ Δούκαινα Παλαιολογίνα τὴν τῶν οὐρανῶν βασιλείαν τῆς ἐπιγείου ἀντήλλαξε, καὶ ἐν μετανοίᾳ καὶ ἐξομολογήσει θερμοῖς δακρύοις ἐν εἰρήνῃ ἀνεπαύσατο. ἡ μέν τοι πόλις τῶν Ἰωαννίνων, ὡς ἐπὶ κοινῇ τινι τρέχουσα συμφορᾷ, οὐκ εἶχε πράως τῆς φυσικῆς κυρίας αὐτῶν τὴν στέρησιν ἐνεγκεῖν, ἀλλ' ἐθυμίᾳ συνείχετο, καὶ θρήνοις πολλοῖς καὶ γοεροῖς ἐκόπτετο, καὶ ὠδύρετο, καὶ συναποθέσθαι πάντες τὰς ἑαυτῶν ψυχὰς τῇ ἀγαθῇ κυρίᾳ προηροῦντο. Τίς ἂν δυνηθείη εἰπεῖν τοὺς κρότους τῆς πόλεως τοὺς τότε, τοὺς πρὸς Θεὸν ἐπικηδείους ὕμνους, λαμπάδας, τὰς ψαλμῳδίας, τὰς πρὸς ἀλλήλους συμπλοκὰς, καὶ θρήνους παμπληθεὶ κοπτομένων, κλαιόντων ἀρχόντων καὶ ἀρχομένων, πρεσβυτέρων καὶ νέων, νηπίων καὶ γερόντων, πλουσίων καὶ πενήτων! Θάψαντες οὖν αὐτὴν ἐντίμως, καὶ παννυχίως προσμείναντες, καὶ πολλὰ δάκρυα καταχέαντες, μόλις ποτὲ πείθονται τοῦ τάφου ἀποστῆναι.

§. 38. Πολλὰ δὲ θρηνήσας καὶ πενθήσας ὁ ταύτης σύνευνος Ἰζαοῦ, καὶ ἐκτελέσας τὰς πενθίμους ἡμέρας

другу лађу, коју Спатасъ подави. Међутимъ Амиръ изъ Салоника пошалѣ Мелкуса, а Спатасъ, кадъ чуе то побегне. Затимъ поће деспотъ съ Мелкусомъ и ћесаромъ, кои е изъ Влашке дошао, кодъ Амира, да учине саюзъ. Тамо се бавіо годину и и два месеца, па е дошао после съ Вранезомъ у Ахелоу, одатле у Арту, а напоследку дође у Јањину 4. Декемвра, 14 индиктіона, године ,ϛωηϑ' (1381). Поредъ свію добры свойства, коима е быо одаренъ, имао е деспотъ Исау и то, да е архіерея найвећма волео и любіо, радо га слушао и у саветъ позивао. За друге саветнике свое избере старешине, кои су были мудри и племенитогъ порекла. Тако е Јањина у миру и покою провела 4 године.

§. 37. Године 1395. индиктіона 3. Декемвра 28. добра госпођа, найблагочестивія кральица Анђелія Дукена Палеологина промени царство земно са царствомъ небеснимъ. Пошто се покае и исповеди са топлимъ сузама, упокои се мирно. Цела варошь Јањина трчећи као на обшту несрећу, ніе могла мирно сносити лишенѣ свое природне госпође, него е пала у тугу, плачъ и риданѣ, па е желила, да и она съ добромъ госпођомъ нестане и пропадне. Ко може исказати тада владаюћи шумъ у вароши, самртне химне, певане Богу; машале и поянѣ, паданѣ у наручія еданъ другомъ, срце се свакомъ одъ жалости парало. Сузе су текле старешинама и млађима, старцима и младићима, богатима и сиромасима. Кадъ е честно саранише, сву су ноћь одстояли, ліећи сузе, и едва се одтргну одъ гроба.

§. 38. Супругъ нѣнъ Исау много е туговао и онако за ньомъ. Кадъ прође време жалости на

ἀξίως, μετὰ χρόνου ἑνὸς παραδρομὴν ἠναγκάζετο παρὰ τῶν ἀρχόντων αὐτοῦ καὶ τοῦ ἀρχιερέως εἰς τὰ πρὸς σύστασιν, καὶ εἰρήνην τοῦ τόπου, καὶ μνηστεύεται τὴν θυγατέρα τοῦ Σπάτα, εἰρήνην καλουμένην· καὶ ἣν αὕτη γυνὴ ἀνδρεία, φρονήματι καὶ κάλλει εὐπρεπὴς, καὶ ἀρετὴν περιβεβλημένη.

§. 39. Τοῦ γάμου δὲ ἐκτελεσθέντος, μηνὶ Ἰαννουαρίῳ, Ἰνδικτιῶνος δ', ἔτους ,ςπδ' (ἀπὸ δὲ Χριστοῦ 1396), μετ' ὀλίγας ἡμέρας κατέβη ὁ βρανέζης καὶ ὁ Ἰαξῆς κατὰ τοῦ Γιόνη, κἀκεῖθεν διελθόντας ἐδέξατο τούτους ὁ Σπάτας ἐν τῇ τοποθεσίᾳ τοῦ δρίσκου, καὶ πόλεμον συνεκρούσαντο. Σφάξαντες γὰρ οἱ Χριστιανοὶ τοὺς Ἰσμαηλίτας, κατεδίωξαν ὀπίσω αὐτῶν ἕως τῆς φανερωμένης, οἱ δὲ Ἀλβανῖται ἐξέδωκαν ἑαυτοὺς εἰς κούρση καὶ κέρδη. Φεύγοντες ὁ βρανέζης καὶ ὁ Ἰαξῆς μετ' ὀλίγων οὐ πλειόνων τῶν τριακοσίων, ὅτε ἤγγισαν, τοὺς πράκτορας στραφέντες οἱ ἀγαρηνοὶ ἐδίωξαν τοὺς Χριστιανοὺς, καὶ ἔσφαξαν οὐκ ὀλίγους, αὐτοὶ δὲ διεσώθησαν.

§. 40. Ἐπὶ ἔτους ,ςπζ', Ἰνδικτιῶνος ζ', μηνὶ Ἀπριλίῳ τῇ ς', (ἀπὸ Χριστοῦ δὲ 1399), τῇ Κυριακῇ τοῦ Ἀντιπάσχα, ἐκσρατεύει κατὰ τοῦ Γιόνη τοῦ ζενεβίση ὁ δεσπότης Ἰζαοῦ μετὰ πάσης τῆς δυνάμεως αὐτοῦ. Ἐπισυνάξας οὖν τὰ στρατεύματα, τούς τε Μαλακασαίους καὶ Μαζαρακαίους, ἔτι δὲ καὶ τοὺς τοῦ παπίγκου καὶ τῶν ζαγορίων, ἀλλὰ δὴ καὶ τῆς Δρυϊνουπόλεως μετὰ τοῦ Ἀργυροκάστρου καὶ τῶν μεγάλων ζαγορίων, κατῆλθε μέχρι τοῦ μεσοποτάμου, κἀκεῖθεν δὲ θέλων διελθεῖν πρὸς τὰ μέρη τῆς Δίβρης, ἐπέπεσεν ἐπ' αὐτοὺς γνόφος καὶ θύελλα καὶ ὁ Γιόνης ἀκολουθῶν αὐτοὺς κατὰ κράτος νικᾷ, καὶ εἰς χεῖρας αὐτοῦ ὁ δεσπότης ἐξέδοτο, ἡμέρα δ', Ἀπριλίῳ θ', καὶ εἰς δεσμὰ καὶ στρεβλώσεις μετὰ τῶν ἀρχόντων αὐτοῦ ἀποκλείει ἐν τῇ φρουρᾷ.

§. 41. Ἔχων οὖν ὁ δεσπότης γνησίους συγγενεῖς ἀπὸ τῶν ἐντίμων ἀρχόντων τῆς περιδόξου μεγαλοπόλεως φλωρεντίας, ἀνέδραμον ἐκεῖνοι πρὸς τὸ Κομμούνιον τῆς Βενετίας καὶ ἐρωτήσαντες περὶ τοῦ δεσπότου, ἀπῆλθον

годину дана, старешине и архіерей стану га саветовати, да се за любавь одржаня мира ожени; и тако испроси кћерь Спатаса. названу Ирину. То е была жена храбра, паметна и лепа, а поредъ тога и добродѣтелна.

§. 39. Свадба се сврши месеца Януара, индиктіона 4. године 1396. После неколико дана пођу Вранезъ и Якшићъ противъ Гіона. Кадъ су тамо пролазили, дочека ій Спатасъ у месту Дриску и ту се побію. Христіяни побивши Исмаилћане, почну ій гонити до излазка. и Албанезци пусте се у плячканѣ и отиманѣ. Вранезъ и Якшићъ бежући са ньи три стотине, окрену се кадъ се приближе праторима, и тада Агаряни почну гонити Христіяне, одъ кои е немало погинуло, а непріятельи се спасу.

§. 40. Године 1399. месеца Априла дана 6. деспотъ Исау пође съ войскомъ противу Гіона Зеневиса. У овомъ походу употребіо е онъ сву силу свою. Нѣгова войска састояла се изъ Малакасеяца, Мазаракеяца, жителя места Папинга и Загоря, тако исто изъ Дринополяца, Аргирокастра и Великогъ Загоря. Са своіомъ войскомъ спусти се онъ до Месопотама, и кадъ е оданде хтео проћи крозъ предѣле Диврe, наиђе на ньи тама и бура; а Гіонисъ, идући за ньима, нападне ій и сасвимъ потуче. Овде Гіонисъ зароби деспота 9. Априла, и метне га на муке, а тако исто и главаре нѣгове, а затимъ ій затвори у градъ.

§. 41. Деспотъ е имао сроднике међу честнимъ старешинама славне и велике вароши Флоренціе. Ови отиду общтини млѣтачкой и известе

πρὸς τὸν Μπάϊλον τῆς νήσου τῶν Κορυφῶν καὶ ἐξέβαλον αὐτὸν εἰς δέκα χιλιάδας φλωρίων ἀπὸ τοῦ Ἀργυροκάστρου· περάσας τοίνυν ὁ Ἰζαοῦ εἰς τοὺς Κορυφοὺς, καὶ διαμείνας ἡμέρας τινὰς ἀπέπλευσεν εἰς τὴν ἁγίαν Μαῦραν, κἀκεῖθεν διαβάντα εἰς τὰ μέρη Γυροβολαίας ἐδέξαντο αὐτὸν ἀσπασίως ὁ πενθερὸς αὐτοῦ μετὰ τοῦ Σγούρου τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ καὶ εἰσῆλθεν ἐντὸς τῆς πόλεως Ἄρτης, εἶτα πρὸς τὴν πόλιν τῶν Ἰωαννίνων παραπέμπεται, καὶ ἐνταῦθα εἰσῆλθε μηνὶ Ἰουλίῳ τῇ ζ' ἔτει ,σπῃ Ἰνδικτιῶνος ἡ (ἀπὸ δὲ Χριστοῦ 1400).

§. 42. Τῇ κθ' τοῦ Ὀκτωβρίου, τετάρτῃ ἡμέρᾳ ὁ δεσπότης Σπάτας ἀπῆλθεν ἐκεῖθεν πρὸς τὰ μέλλοντα δικαιωτήρια ἀπὸ τοῦ βίου καὶ παραυτίκα ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ Σγοῦρος τὴν Ἄρταν παραλαμβάνει. Μετ' ὀλίγας δὲ ἡμέρας ἐπιπηδᾷ κατ' αὐτοῦ ὁ Βογκόης ὁ σερβαλβανιτοβουλγαρόβλαχος, καὶ τὸν Σγοῦρον ἐκδιώκει, τοὺς δὲ τοπικοὺς τῶν ἐντίμων ὑπούλοις καὶ δολερῶς πάντας ἐψιθύριζε, καὶ εἰς φρουρὰς ἀποκλείει, καὶ εἰς ἀφανισμὸν καὶ φθορὰν, οἴμοι, τὰ ἑαυτῶν κτήματα ἐποίησεν· ἕως οὗ καὶ εἰς ἐξορίαν αὐτοὺς ἐξέπεμψεν. Ὦ πῶς ἀδακρυτὶ τὴν τούτων ὑπενέγκω μνήμην καὶ στέρησιν! Ἀκαρνανία κλαίουσα τὰ τέκνα αὐτῆς, καὶ οὐκ ἤθελε παρακληθῆναι, ὅτι οὐκ εἰσὶ δάκρυσι δὲ γέγραφα ταῦτα, οὐ μέλανι· τοῦτο γὰρ ἴδιον πέφυκεν ἀγάπης πληρεστάτης, τὸ χαίρειν μετὰ χαιρόντων, καὶ συμπενθεῖν τοῖς πενθοῦσιν. Ἀλλὰ προσκυνῶ, Χριστέ, τὰς κρίσεις σου, αὐτὰς δὲ οὐκ ἐξετάζω. Ὅτι σοὶ δόξα πρέπει μονογενὲς υἱὲ Θεοῦ τοῦ προανάρχου, σὺν τῷ σῷ πατρὶ καὶ τῷ παναγίῳ καὶ ἀγαθῷ καὶ ζωοποιῷ σου πνεύματι νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

Ова важна Исторія храни се у Монастиру св. Пантелеимона на острову Янинскомъ. —

се о деспоту, па затимъ дођу Баилу острова Корифе, и тако одкупе деспота изъ Аргирокастра за десетъ иляда дуката. Исау пређе у Корифъ и пошто ту пробави неколико дана, одплови у свету Мавру; оданде дође у предѣле Гироволеа. Тамо га любезно дочека тастъ съ братомъ своимъ Згуромъ. Приспѣ и у Арту, и напоследку крене се за Јањину, где дође месеца Юлія, дана 7., индиктіона 8. године 1400.

§. 42. 29. Октомвра у среду деспотъ Спатасъ пресели се у вечность. Одма затимъ братъ нѣговъ Згуросъ заузме Арту. После неколико дана нападне на нѣга Вонгоисъ, изъ рода србскогъ, албанскогъ, бугарскогъ и влашкогъ. Онъ истера Згуроса, почне ласкати местнимъ старешинама и затвори ій у градъ, а ньіову имовину упропасти. Напоследку пошалѣ ій у прогонство. О, како ій могу споминяти а да сузе неліемъ, осећаюћи ньіово лишаванѣ. Акарнанія, оплакуюћи чеда своя, ніе се хтела утѣшити. Ово самъ написао више сузама но мастиломъ. Свойствено е подпуной любави, да се радуе съ радостнима, и да тугуе са жалостнима. Но я се Христе твоимъ судовима покланямъ, и нећу ій испитивати; еръ теби пристои слава, еднородный сине Бога првопачалногъ, твоме отцу и пресветомъ, преблагомъ и животворномъ духу твомъ, и сада и свагда, и у векове векова. Аминъ.

ΣΥΜΕΩΝ ΕΝ ΧΡΙΣΤΩ ΤΩ ΘΕΩ ΠΙΣΤΟΣ ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΚΑΙ ΑΥΤΟΚΡΑΤΩΡ ΡΩΜΑΙΩΝ ΚΑΙ ΣΕΡΒΩΝ, Ὁ ΠΑΛΑΙΟΛΟΓΟΣ.

Ἐπειδὴ ψήφῳ Θεοῦ ἐπέστη ἐμπρησμὸς τῇ Θεοσώστῳ πόλει Ἄρτης, καὶ τὰ ὡραῖα αὐτῆς, φεῦ κατέφαγε καὶ κατέφλεξε καὶ κατέφθειρεν αὐτῶν πάντα ὅσα κατεῖχον ἀνέκαθεν χαρτία, καὶ δικαιώματα, διὰ τοῦτο ἀνέφερεν ὁ περιπόθητος καὶ γλυκύτατος πατὴρ καὶ σύντεκνος τῆς βασιλείας μου μέγας Κοντόσταυλος κύριος Ἰωάννης Τζάφας Ὀρστινος Δούκας, ὡς ἵνα πορίσηται καὶ ἀνακτηθῇ διὰ χρυσοβούλου αὐτῆς προστάγματος εἰς ἐπανάκλησιν τῶν φθαρέντων αὐτοῦ χρυσοβούλλων, καὶ δικαιωμάτων, ἅτινα εἶχεν ἀνέκαθεν, καὶ ἐξ αὐτῶν τῶν ἁγίων βασιλέων καὶ δεσποτῶν ἐκείνων αὐθέντων καὶ προγόνων τῆς βασιλείας μου, ἤγουν τὸ κάστρον τοὺς ῥωγοὺς μετὰ πάσης τῆς νομῆς καὶ περιοχῆς αὐτοῦ, ἤτοι ἀπὸ τὴν ἄκραν τοῦ μαυροβουνίου καὶ τὸ μαυροβοῦνιν ἀπέσω, ἐρχόμενον εἰς τὴν Ἄμπραν, καὶ εἰς τὸ καριδάκι, καὶ εἰς τὸ ἐζώμενον, καὶ εἰς τὸν φανοῦτον, ἀκουμπίζοντας εἰς τὴν ἐμπερινὴ, καὶ ἕως τῆς εἰρήνης τὸ ξενοδοχεῖον, καὶ εἰς τὰ τρινοβιάνα, καὶ τὴν ζώρισταν, ἢ εἰς τὸ γλυκὺ καὶ τὸν ποταμὸν ποταμὸν καὶ ἕως τὸ Μαρμάρι, καὶ εἰς τὴν θάλασσαν ἀπέσω, μετὰ τῶν κτημάτων πάντων καὶ δικαίων καὶ προνομιῶν τῆς αὐτῆς περιοχῆς, ἐπικρατήσεως, καὶ χώρας, καὶ συνόρων τοῦ αὐτοῦ τόπου μετὰ τῆς λευκάδος, τὴν Περατίαν ἐν τῷ θέματι Ξηρομέρων, καθὼς ἐδόθη τούτῳ συνορολογημένον πρὸς αὐτὸν διὰ χρυσοβούλλου παρὰ τοῦ ἀοιδίμου καὶ μακαρίτου αὐθέντου καὶ ἀδελφοῦ μου τοῦ βασιλέως ἐκείνου κυροῦ Στεφάνου, ἀλλὰ δὴ καὶ τὸ ὅσον κατέχει ἐντὸς

„СИМЕОНЪ ПАЛЕОЛОГЪ

у Христа Бога вѣрный царъ и самодржацъ Грка и Срба.

„Будући се е изволѣнѣмъ Божіимъ догодіо пожаръ у богохранимомъ граду Арти, и красоте нѣгове на жалость пожрео и спаліо, и уништіо людма све писмене документе и исправе, кое су одъ пређашньихъ времена имали: зато представіо ми е премилый и пресладкій отацъ и рођакъ (*σύγγενος*) царства ми, великій конюшникъ (*κονεστάβλος*, conétable), господинъ Іованъ *Цафа-Урсинъ*, *Дука*, да бы му на место упропаштенихъ хрисовуля и исправа, што е пређе имао одъ светихъ царева и деспота моихъ предака, издао мою златопечатну повелю, съ коіомъ бы опетъ добіо и могао држати ова места: градъ Роге са свыма *правинама* и атаромъ, т. е. одъ края Црне-Горе и горомъ съ ове стране до Амбре, и до Каридаћія, и до Ексоиена, и до Фанута край Емперине, и до Бринине гостіонице, и до Трновляна, и до Зоринта, и до Гликона, и до реке, и до мрамора, и у море съ ове стране, са свима притяжаніяма и правама и повластицама овога обима, државине и предѣла и међа тога места, заедно съ Левкадомъ и Ператіомъ у округу Ксирамера. . . . .

„И осимъ овихъ синора, што су му были уписани у едномъ хрисовулу преславнога и блаженопочившегъ господара, брата моега цара Стефана, захтевао е такође мой хрисовулъ и на ово, што до сада

καὶ ἐκτὸς τῆς Ἄρτης, μέχρι τοῦ νῦν. ὡσαύτως τὴν Ἀγίαν Μαῦραν μετὰ τοῦ παραδείσου, καὶ τῶν ζιβέρδων ὡσαύτως ἐν τῷ θέματι τῶν Ἰωαννίνων χωρία τὰ πεδινάτα ἄνω καὶ τὰ κάτω, σὺν τῇ τὸ τζερβάρην, καὶ τῶν νεγναράδων καὶ τὸν μανιάκη, τὸν ῥιζὸν σὺν τῇ βεζήτζης, τὴν γλίνιαν, σὺν τῇ τῶν τζονοβουλσενάδων· ἔτι καὶ ἐν τῷ θέματι βαγενετείας, χωρίον τὴν Σεληνιάνην, τοὺς κορτοὺς τὸ δυχῶρον. τοὺς βαριάδας. σὺν τῇ τοῦ βοδέση τὸν στύλον τοῦ ἐρημίτου μετὰ τοῦ Μαυροποταμοῦ. τὸν πρινέα, σὺν τῇ τὸν κακὸν πηλὸν, καὶ τῆς ἡγουμενίτζας τοὺς δολιανούς, τοὺς πε.... καθὼς δέδωκεν αὐτοὺς προϊναν πρὸς τὸν γαμπρὸν αὐτοῦ τὸν πρωτοσπαθάριον, καὶ τὸν Σωτῆρα, καὶ τὴν νίστερνα, καὶ τὴν ἀρλίσκαν, καὶ τὴν νίσταν, τὴν Κόσοβαν, τὴν Πετρώδαν, τὴν Σφίνα, σὺν τῇ τοὺς Γιανιτζόπουλους, τὴν Φι-άτζαν καθὼς δέδωκεν αὐτὸν τῷ ἀνεψιῷ αὐτοῦ κυρίῳ Ἰωάννῃ τῷ Τζάφα Οὐρσίνῳ διὰ προνοίας καὶ τὴν βράσπαν, ἡ βασιλεία μου γοῦν τὴν αἴτησιν αὐτοῦ οὐ παρεῖδεν, ἀλλὰ ἀποδεξαμένη ἀσμένως ταύτην, τὸν πιρούντα χρυσόβουλλον ἐπιχορηγεῖ καὶ βραβεύει αὐτῷ ὃ οὐ ἔχει θέλημα καὶ προστάσσει καὶ διορίζεται, ἵνα ὁ εἰρημένος περιπόθητος γλυκύτατος πατὴρ καὶ σύντεκνος τῆς βασιλείας μου Μέγας Κοντόστυλος κύριος Ἰωάννης ὁ Τζάφα Οὐρσίνος Δούκας κατέχῃ καὶ ἐπικρατῇ καὶ νέμεται καὶ δεσπόζῃ τὰ ἄνωθεν εἰρημένα ἅπαντα, τά τε κάστρα καὶ τόπους καὶ περιοχὰς καὶ κτήματα, ἀνενοχλήτως, πάντῃ καὶ ἀδιασείστως ἀναφαιρέτως, καὶ ἀναποσπάστως, κατὰ τελείαν αὐτοῦ κληρονομίαν καὶ δεσποτείαν καὶ κυριότητα, αὐτός τε καὶ οἱ ἐξ αὐτοῦ τεχθησόμενοι παῖδες καὶ κληρονομοδιάδοχοι, ἔχειν τε ἐπ' ἀδείας ποιεῖν ἐπ' αὐτὰ εἶναι ἄρα καὶ βούλοιτο, ἤγουν πωλεῖν, χαρίζειν, προικίζειν, ἀνταλλάττειν, θείοις ναοῖς ἀφιεροῦν καὶ πάντα ὅσα οἱ θεῖοι καὶ ἱεροὶ νόμοι τοῖς ἀληθέσι καὶ εὐσεβέσι δεσπόταις, ἐπὶ τοῖς ἑαυτῆς πράττειν, διακελεύονται. καὶ ἵνα μὴ εὕρῃ τὸ σύνολον τινὰ διενόχλησιν ἢ καταδυνασιείαν ἐπὶ τῇ νομῇ καὶ περιοχῇ αὐτῶν,

држи унутра и изванъ Арте, а тако и: Св. Мавру са Парадисомъ и Забрѣемъ; и у округу Янинскомъ села: горня и долня Педаната са Црeварима и Негорадима и Манякомъ, и Ризъ са Везицомъ, и Глину са Чоновулшенадима. И у округу войниціе: село Селиняне, Корте, Дохоръ, Варіяде са Мавропотамомъ, Приней са Блатиштемъ и Игуменицомъ, Доляне, *τούς Πε* . . . . . , ков е дао у миразъ своме зету протоспатару, и Сотиръ, и Цистерну, и Арпяску, и Нисту; Косово, Петроду, Свину са Янчепулима, и Фіяцу, што е дао своме синовцу господину Іовану Цафи Урсину за удомлѣнѣ, и Враспу.

„Царство ми пакъ просбу нѣгову непрезре, но благовольно пріими и овай хрисовулъ издаде му, кои позволява и заповеда, да реченый господинъ Іованъ - Цафа - Урсинъ - Дука, премилый и пресладкій отацъ и роѣакъ царства ми, притяжава, влада, ужива и господари свыма вишеспоменутымъ градовима, и месгима, и агарима, и притяжаніяма, безъ да га ико у томе може узнемирити или што отргнути му или отети, него све то да е савршена баштина, овладанѣ и своина нѣгова и одъ нѣга што настане порода и потомства, и да су у пуной власти чинити съ тимъ што имъ е воля, т. е. продати, поклонити, у миразъ дати, променити, божіимъ храмовима завештати, и све што божіи закони истино благочестивымъ господарима допуштаю располагати са своіомъ имовиномъ. И да ненаиђе ни на какву смећу, противность или насиліе у уживаню и обладаню овыхъ господштина, но да му остану неприкосновене све и непоколебиме по сили и приказу овога хрисовула царства ми. Обезбеђую се такође сви гореречени кастели и притяжанія одъ сваке на ньихъ тражбине и парнице, работе и намета, винарине, дим-

ἀλλὰ διαμένωσιν ἀνενόχλητα πάντα καὶ ἀδιάσειστα παρ' αὐτοῦ τῇ δυνάμει καὶ ἐμφανείᾳ τοῦ παρόντος χρυσοβούλλου τῆς βασιλείας μου. Διατηρηθήσονται δὲ τὰ ἄνω εἰρημένα ἅπαντα κάστρα καὶ κτήματα ἀνενόχλητα ἀπὸ πάσης ἐπηρείας καὶ συζητήσεως ἀπό τε ἀγγαρείας, παραγγαρείας, βιγλουγίας, καπνολογίας, πρεβένδας, ζημίας, ψωμοζημίας, βελανηδίου, πρινοκοπίου, καὶ πάσης ἄλλης τῆς οἱας δήτινος ἐπηρείας τῆς νῦν ἐνεργουμένης, καὶ ἐς ὕστερον ἐπινοηθησομένης. Καὶ οὐδεὶς τολμήσει τοῦ ἐμβάλλειν ἐπ' αὐτὰ πόδα κακωτικὸν ἢ ἐπιζήμιον, ἀλλὰ πόρρω φεύξονται ἀπ' αὐτῶν, ὡς ἀπὸ καμίνου πυρὸς. Καὶ ἵνα μὴ ἔχῃ κρίσιν μετά τινος ἐπ' αὐτῶν, κἂν ἔχῃ τίς δίκαιον ἐπ' αὐτοῖς. Ἀλλ' ἵνα κατέχῃ αὐτὰ χωρὶς κρίσεως καὶ ἀμφιβολίας τῆς οἱας-δήτινος. Τούτου γὰρ χάριν ἐγένετο καὶ ὁ παρὼν χρυσόβουλλος τῆς βασιλείας μου, καὶ ἐπεδόθη τῷ προειρημένῳ περιποθήτῳ καὶ γλυκυτάτῳ πατρὶ καὶ συντέκνῳ αὐτῆς Μεγάλῳ Κοντοσταύλῳ κυρῷ Ἰωάννῃ τῷ Τζάφα Δούκᾳ τῷ Οὐρσίνῳ, καὶ πᾶσι τοῖς παισὶ καὶ κληρονομοδιαδόχοις αὐτοῦ εἰς ἀσφάλειαν καὶ δικαίωσιν τὴν αἰωνίζουσαν. Ἀπολυθὲν κατὰ μῆνα Ἰαννουάριον τῆς ἐνισταμένης τεσσαρεσκαιδεκάτης Ἰνδικτιῶνος τοῦ ἑξακισχιλιοστοῦ ὀκτακοσιοστοῦ ἑξηκοστοῦ ἐννάτου ἔτους, ἐν ᾧ καὶ τὸ ἡμέτερον εὐσεβὲς καὶ θεοπρόβλητον ὑπεσημήνατο Κράτος.

Συμεὼν ἐν Χριστῷ τῷ Θεῷ πιστὸς αὐτοκράτωρ ῥωμαίων καὶ Σερβῶν.

Ὁ ΠΑΛΑΙΟΛΟΓΟΣ.

нице, *превенде* (πρεβένδας?), штете, потрице, жировнице, броћнине, и одъ сваке друге до садъ обичайне или у напредакъ установити се могуће дажбине. И нико да се неусуди крочити ту злочинскомъ или штеточиньскомъ ногомъ, но да бежи одатле далеко као одъ пећи огнѣне. И (господинъ Цафа) да нема ни съ кимъ суда поради овыхъ господштина, и ако бы ко на ньихъ право какво наводіо; но онъ самъ да ихъ обдржава безъ икаква суда и спора.

„И на тай конацъ написа се овай хрисовулъ царства ми и издаде се предреченомъ господину Іовану-Цафи-Дуки-Урсину великомъ конюшнику, нашему премиломъ и пресладкомъ отцу и рођаку, и свой нѣговой деци и наслѣдницима за сигурность и исправу за навекъ.

„Дано месеца Януара настоећега индикта 14, године 6869=(1361), у коіой подписа и наше благочестиво и богоизбрано царство.

„СИМЕОНЪ ПАЛЕОЛОГЪ

у Христа Бога вѣрный самодржацъ
Грка и Срба.“

ДРЖАВОПИСНИ ПОДАТЦЫ ШКОЛСКИ ЗАВЕДЕНЯ У КНЯЖ. СРБСКОЉ

одъ 185⁰/₁ до 186⁰/₁ год. школск.

Одъ Дра Милована Спасића, редовногъ члена Друштва Србске Словесности, предсѣдателя депутаціе главнымъ фондомъ школскимъ управляюће, Начелника Попечительства Просвештенія безъ опредѣленя, и пр.

У свезки IX. Гласника Друштва Србске Словесности (страна 162) мы смо укратко разложили: зашто су и изъ кои побуђена многе државе установиле „државописна надлежателства.“ Овимъ смо изрекли то, да е таково надлежателство и нашемъ отачаству нуждно. Међутимъ докъ и будемо у стању то учинити, могло бы се овой общтой ствари найлакше помоћи, кадъ бы поединый люди, свакій по своіой струцы, државописне податке скупляли и явности ій одъ времена до времена предавали. — Нимало несумнимо, а и уверени смо, да г. Владимиръ Якшићъ, професоръ државописне науке у лицею нашемъ, са великомъ пазльивости скупля такове податке; али, знаюћи, како тежко, а често и неподпуно иде тай посао, кадъ га она рука неради, крозъ кою свакій и найманый податакъ проћи мора, држимо, да бы найподпуніе државописне податке нашегъ отачаства могли саставляти званичницы Попечительства и управа, особито Началницы оддѣленя, — и по овоме ій, као грађу за државописъ княжества Србскогъ,

явности предавати. Ово чинећи, помогли бы стручнымъ людима, да што пре, и до подпуногъ државописа отачаства нашегъ дођемо.

Съ ове точке сматраюћи ствань, а у свези са онымъ државописнымъ податцыма у напоменутомъ Гласнику печатанимъ, предаемо явности: Државописне податке школски заведеня за 185⁶/₇, 185⁷/₈, 185⁸/₉, 18⁵⁹/₆₀, и 185⁹/₁, годину школску.

I. ПОДАТЦЫ ЗА 185⁶/₇ ГОДИНУ ШЛОЛСКУ.

1. Колико е у комъ окружію было основны школа и ученика, види се изъ овогъ прегледа:

	Окружіе.			Школе.			Ученици.
1.	Београдъ (са 5 приват.)			19			938.
2.	Београдско	—	—	26	—	—	438.
3.	Валѣвско	—	—	23	—	—	647.
4.	Шабачко	—	—	28	—	—	989.
5.	Подринско	—	—	13	—	—	537.
6.	Ужичко	—	—	16	—	—	610.
7.	Чачанско	—	—	14	—	—	432.
8.	Рудничко	—	—	13	—	—	309.
9.	Крагуевачко	—	—	29	—	—	902.
10.	Смедеревско	—	—	21	—	—	502.
11.	Пожаревачко	—	—	34	—	—	949.
12.	Краинско	—	—	23	—	—	953.
13.	Црнорѣчко	—	—	17	—	—	589.
14.	Гургусовачко	—	—	11	—	—	377.
15.	Алексиначко	—	—	8	—	—	450.
16.	Ћупрійско	—	—	16	—	—	529.
17.	Ягодинско	—	—	18	—	—	668.
18.	Крушевачко	—	—	12	—	—	390.
19.	Майданпекъ	—	—	1	—	—	20.
	Свега	—	—	345	—	—	11.229.

Међу овымъ школама 321 быле су за мужкій, а 24 за женскій полъ опредѣлене. У првымъ е бы-

ло: 10.326 ученика, а у другимъ 903 ученице. Одъ 19 школа у Београду постоявши, 5 су быле приватне, и за женску децу; а све остале явне.

2. *Колико е у комъ окружію явны учителя было, и колико имъ е на плате у талирима издато, види се:*

Окружіе.	Брой учителя.				Сума новаца.
1. Београдъ	16	(осимъ	приват.)		2720.
2. Београдско	26	—	—	—	2550.
3. Валѣвско	23	—	—	—	2510.
4. Шабачко	28	—	—	—	2900.
5. Подринско	13	—	—	—	1460.
6. Ужичко	16	—	—	—	1910.
7. Чачанско	14	—	—	—	1690.
8. Рудничко	13	—	—	—	1440.
9. Крагуевачко	29	—	—	—	3380.
10. Смедеревско	24	—	—	—	2650.
11. Пожаревачко	34	—	—	—	3680.
12. Краинско	23	—	—	—	2730.
13. Црнорѣчко	17	—	—	—	1720.
14. Гургусовечко	11	—	—	—	1240.
15. Алексиначко	8	—	—	—	890.
16. Ћупрійско	16	—	—	—	1910.
17. Ягодинско	18	—	—	—	1990.
18. Крушевачко	12	—	—	—	1530.
19. Майданпекъ	1	—	—	—	150.
Свега	342	—	—	—	39.050.

Кадъ се ова обшта сума новаца са обштымъ броемъ учителя раздели, долази на свакога, едно на друго узето, по 114 талира и $4^1/_2$ гроша грађанска. Осимъ плате, кою су учительи месечно одъ главногъ фонда школскогъ, а одъ найближи изврштителны власти примали, имали су безплатна

станишта и огревъ. Исто тако имали су учительи, изузимаюћи неколико и поедины места, и градине, кое су имъ обштине одредиле, и кое су на свою користь обраћивали.

Рокъ ученя у селскимъ школама за мужку децу траяо е три, а у варошкимъ четири године; за женску пакъ шестъ година.

Предмети, кои су ученицыма предавани ови су: Букваръ; I., II. и III. читанка; прва знаня; молитвеникъ; свештена история; Катихисисъ; писанѣ; кратка рачуница; малый земльописъ Србіе и турскогъ царства у Европи; кратка история Срба; србска граматика; писмени састави; и пѣніе црквено. Ове предмете (осимъ петъ последньи) учила су и женска деца, и то свагда пре подне, а после подне женскій радъ.

3. Выша школска заведеня.

Заведенѣ.	Професори.		Ученицы.		Трошакъ у тал.
1. Трг. шк. (прив.)	1	—	28	—	200.
2. Трг. шк. (прав.)	3	—	25	-	1440.
3. Землодѣлск. шк.	4	—	94	—	9785.
4. Три Полугимназ.	15	—	428	—	3575.
5. Гимназія	12	—	410	—	4862.
6. Военна школа	11	—	47	—	16.000.
7. Богословія	6	—	152	—	3640.
8. Лицей	15	—	42	—	10.140.
Свега	67	—	1226	—	49.642.

Управительи заведеня ставлѣни су у брой Професора, кои су обично у исто време и Професори. Исто тако и катихете су у брой Професора ушли. — Ученицы, кои су у школу пошли, а нису годину школску, посѣћаванѣмъ прелексія, свршили, нису у горнѣ броеве ставлѣни; дакле само су они узети, кои су уредно годину школску свршиг-

ли. — У трошакъ пакъ ніе узето благодѣяніе пытомаца, (зданія школска и оправке на овима); но при военой и земльодѣлской школи и ови су трошкови у рачунъ ставлѣни, будући се пытомцы првогъ заведеня издржаваю изъ државне касе, а другогъ изъ главногъ фонда школскогъ. — Пытомаца правительствены, у странымъ земляма учећи се, было е 23, и на ньи потрошено е 8000 талира; а пытомаца изъ сусѣдны области турскогъ царства, кое у Гимназіи а кое у Богословіи, было е такође 23, и на ове е потрошено 2000 талира. Исто тако было е и отачаствены сынова, кои су као ученици горньи заведеня благодѣяніе уживали, на кою е цѣль издато 3620 талира.

Предмети, кои су ученицыма предавани есу.

1. У трговачкой школи: Наука христіянска; србскій, немачкій и грчкій езикъ; рачуница; трговачкій земьописъ; исторія трговине; наука о трговини; познаванѣ робе; краснопис и чертанѣ;

2. У земльодѣлской школи: катихисисъ; читанѣ; писанѣ; рачунъ; земльодѣлство; скотоводство; пѣніе црквено; и упражняванѣ: у польскомъ раду, грађеню оруђа за земльодѣлство, зиданю и оружю;

3. У Полугимназіяма: Христіянска наука; србскій, немачкій и латинскій езикъ; рачуница (нешто и изъ математике); земьописъ; обшга исторія; природна исторія; краснописъ; и црквено пѣніе.

4. У Гимназіи (осимъ предмета, кои су у полугимназіяма предавани): Србска словесность (Риторика и Поетика); славенскій, грчкій и французкій езикъ; математика; физика; србска исторія; и чертанѣ;

5. У военой школи: Христіянска наука; артилерія; хемія теоретична и практична; математика; геометрія; механика; основна практична математи-

ка; физика; тактика; воєна администрація и генералногъ штаба; польска фортификація; штилъ воєный; наука грађевине; начертателна геометрія и чертанѣ; воєна географія; историја; яшенѣ; пливанѣ; гимнастика; боренѣ (фектованѣ); французкій и немачкій єзикъ;

6. У Богословіи: Славенскій, рускій, грчкій и немачкій єзикій (последня два неке пробе ради); обшта историја; антропологія; психологія; физика; теоретична и практична реторика; омилетика; методика; историја старо-и новозаветне цркве; руководство къ читаню светогъ писма; литургика; догматика; морална и пасторална; црквено правило и пѣніє. Неки одъ овы предмета свршавани су за єдну а неки за две године; и

7. У Лицею, и то у сва три одѣленя, правдословномъ, єстествословномъ и обштемъ: физика; физикална географія; метеорологія; психологія; логика; педагогика; обшта историја; историја црквена; догматично и морално богословіє; теорія словесности; историја обште књижевности; србска историја; финансія; штатистика (државописъ); наука трговине; єстествена историја; агрономія; хемія; технологія; народна економія; политична рачуница; грађанскій законикъ; грађанскій судейскій поступакъ; теорія кривичногъ судейскогъ поступка; административно и међународно право; енциклопедія права; историја законознаня; римско и кривично право; архитектура; виша математика; механика; практична геометрія; французкій и немачкій єзикъ.

Течай, за кои су ови предмети предавани єсть: у трговачкой школи 3, у земльодѣлской 2, у полугимназіяма 4, у Гимназіи 7, у воєной школи 5, у Богословіи 4, а у Лицею 3 године.

II. ПОДАТЦЫ ЗА 185⁷/₈ ГОД. ШКОЛСКУ.

1. Колико е у комъ окружію было основны школа и ученика види се:

Окружіе.	Школе.	Ученицы.
1. Београдъ (са 7 прив.)	21	965.
2. Београдско — —	28	570.
3. Валѣвско — —	23	547.
4. Шабачко — —	28	955.
5. Подринско — —	13	380.
6. Ужичко — —	16	517.
7. Чачанско — —	15	390.
8. Рудничко — —	13	402.
9. Крагуєвачко — —	28	813.
10. Смедеревско — —	23	492.
11. Пожаревач. — —	34	1110.
12. Краинско — —	23	804.
13. Црнорѣчко — —	17	398.
14. Гургусовач. — —	11	355.
15. Алексиначко — —	9	441.
16. Ћупрійско — —	17	609.
17. Ягодинско — —	17	561.
18. Крушевачко — —	13	352.
19. Майданпекъ — —	1	18.
Свега — —	350	10.679.

Одъ овы школа быле су 320 за мужкій, а 30 за женскій полъ. У првымъ было 9785 ученика, а у другомъ 894 ученице.

Између 7 приватны школа, 2 су за мужку и женску децу, а 5 само за женску децу определѣне быле.

2. Колико е у комъ окружію явны учителя было, и колико имъ е новаца на плате у талирима издато, види се:

Окружіе.	Брой учителя.	Сума новаца.
1. Београдъ (без. прив.)	16	2720.
2. Београдско — —	28	2740.
3. Валѣвско — —	23	2550.
4. Шабачко — —	28	3160.
5. Подринско — —	13	1510.
6. Ужичко — —	16	2010.
7. Чачанско — —	15	1900.
8. Рудничко — —	13	1450.
9. Крагуєвачко — —	29	3420.
10. Смедеревско — —	23	2670.
11. Пожаревачк. — —	34	4020.
12. Краинско — —	23	2750.
13. Црнорѣчко — —	17	1870.
14. Гургусовач. — —	11	1250.
15. Алексиначко — —	9	1050.
16. Ћупрійско — —	17	2170.
17. Ягодинско — —	17	1930.
18. Крушевачко — —	13	1610.
19. Майданпекъ — —	1	150.
Свега — —	346	40.930.

Ова општа сума новаца кадъ се раздели са скупнымъ броемъ явны учителя, дође на свакогъ по: 118 талира и 7 гроша грађански. Осимъ плате, кою су учительи месечно изъ главногъ фонда школскогъ примали, имали су и безплатна обиталишта и огревъ, а тако и градине (изузимаући поедина места. особито вароши), кое су на свою користь обраћивали.

Рокъ ученя, као и предмети, кои су ученицима предавани, они су исти, кои су и у прошлой години предавани.

У овой е години издато: ново устроеніе за основне школе; установлѣнъ е одборъ, кои испытуе способности оны лица, коя учительска званія траже; и надзирательство надъ основнымъ школама усредоточено е у Попечительству Просвештенія, укинувши званія: „Главны Управителя основны школа.“ — По реченомъ устроенію школскомъ деле се школе на: редовне, споредне и приватне. Учителѣ првы, плаћа главный фондъ школскій; други, обштине или села, коя су ій отворила; а трећи, родительи, кои имъ свою децу на обучаванѣ даю.

3. Выша школска заведеня.

Заведенѣ.	Професори.		Ученицы.		Трош. у тал.
1. Трг. шк. (прив.)	1	—	15	—	200.
2. Трг. шк. (явна)	4	—	37	—	1110.
3. Земльодѣлск. шк.	4	—	94	—	8699⅔.
4. Три Полугимназ.	15	—	407	—	4100.
5. Гимназія	14	—	458	—	6210.
6. Воена школа	11	—	25	—	16.000.
7. Богословія	6	—	160	—	3652.
8. Лицей	15	—	40	—	11.536.
Сведа	70	—	1236	—	51.507⅔.

Збогъ великогъ броя ученика у I. и II. разреду Гимназіе, ове е године установлѣна четврта полугимназія, и то у Београду на Теразіяма. Она е имала два разреда, и брой нѣны професора и ученика ушао е у брой гимназіялны.

Предаваеми предмети они су исти, кои су прошле године были, осимъ, што е у Богословіи изоставлѣнъ немачкій и грчкій езикъ.

Исто тако и пытомаца правительствены было е ове године, као и прошле, само што се за све пытомце у странымъ земляма учеће се ніе бринуло Попечительство Просвештенія, него по

разлики опредѣленя ньіовогъ и остала Попечительства, свако по своіой струцы.

III. ПОДАТЦЫ ЗА 185⁵/₆ ГОД. ШКОЛСКУ.

1. колико е у комъ окружію было основны школа и ученика, показув овай преглед:

Окружіе.	Школе.	Ученицы.
1. Београд (са 7 прив.)	21	995.
2. Београдско — —	28	515.
3. Валѣвско — —	23	441.
4. Шабачко — —	28	997.
5. Подринско — —	14	360.
6. Ужичко — —	16	465.
7. Чачанско — —	15	456.
8. Рудничко — —	15	457.
9. Крагуевачко — —	28	916.
10. Смедеревск. — —	19	681.
11. Пожаревач. — —	34	1205.
12. Краинско — —	23	849.
13. Црнорѣчко — —	17	502.
14. Княж. (Гург.) — —	11	410.
15. Алексинач. — —	10	383.
16. Ћупрійско — —	18	748.
17. Ягодинско — —	17	822.
18. Крушевачко — —	13	400.
19. Майданпекъ — —	1	20.
Свега — —	351	11.622.

Одъ овогъ броя школа 317 быле су за мужку, а остали 34 за женску децу опредѣлене. У првымъ было е 10.562 ученика, а у другимъ 1060 ученица. Измеѓу 7 приватны школа у Београду, 5 су за женску, а 2 за мужку и женску децу одреѓене быле.

Како су основне школе устроєніємъ у 1857. години издатымъ регулисане, то было є места, у коима су ове затворене, будући да дотитичне обштине и села нису хтеле такове, као споредне издржавати; а напротивъ овога было є опетъ места, у коима су нове школе отворене. По овомъ регулисаню школа, само су три споредне, а остале све редовне быле, изузимаюћи предпоменуты 7 приватны.

2. Колико є у комъ окружію явны учителя было, и колика имъ є сума у талирима на плате издата, види се:

Окружіе.	Брой учителя.			Сума новаца.
1. Београдъ (без. прив.)	16	—	—	2720.
2. Београдско — —	27	—	—	2820.
3. Валѣвско — —	23	—	—	2650.
4. Шабачко — —	28	—	—	3140.
5. Подринско — —	14	—	—	1670.
6. Ужичко — —	16	—	—	2030.
7. Чачанско — —	15	—	—	1940.
8. Рудничко — —	15	—	—	1750.
9. Крагуєвачко — —	29	—	—	3480.
10. Смедеревско — —	19	—	—	2310.
11. Пожаревачк. — —	35	—	—	4180.
12. Краинско — —	23	—	—	2900.
13. Црнорѣчко — —	17	—	—	1990.
14. Княжевачко — —	11	—	—	1350.
15. Алексинач. — —	10	—	—	1270.
16. Ћупрійско — —	18	—	—	2470.
17. Ягодинско — —	18	—	—	2230.
18. Крушевач. — —	13	—	—	1690.
19. Майданпекъ — —	1	—	—	150.
Свега — —	348	—	—	42.740.

При свемъ томъ, што скоро свакій учитель школу представля, брой се школа са броємъ учи-

теля неподудара за то, што приватни наставницы у овай брой нису ушли, и што има у некимъ школама ванредны, или прекобройны учителя, и овы помоћника. По овомъ у горнѣ, скупне суме, узети су само редовни и споредни учительи и ньіове плате.

Кадъ се изишавша главна сума новаца, са скупнымъ броемъ учителя раздели, дође на свакогъ, єдно на друго, по 122 талира и $19^2/_3$ гроша грађанска. Безплатна станишта, огревъ и градине имали су учительи као и прошле године. Исто тако и предмети су предаваеми они исти, кои су и прошле године были, као што є и течай школскій онай истый.

3. Выша школска заведеня.

Заведенѣ.	Професори.	Ученицы.	Трош. у тал.
1. Трг. шк. (у Пож.)	1	— 14	— 200.
2. „ „ у Беогр.	4	— 36	— 3544.
3. Земльод. школа	4	— 94	— 1400.
4. Четири Полугим.	20	— 553	— 8030.
5. Гимназія	14	— 445	— 6509.
6. Воєна школа	11	— 24	— 16.000.
7. Богословія	6	— 156	— 3802.
7. Лицей	15	— 33	— 11.411.
Свега	75	— 1355	— 50.896.

Ове є године явна трговачка школа преустроєна. Она є имала єданъ предуготовный, а два редовна разреда. Предмети, кои су у ньой предавани ово су: Наука христіянска, рачуница, історія, алгебра, србскій и немачкіій єзикъ, земльописъ, физика, єстествена історія, кньиговодство, наука о трговини и краснописъ. — Земльодѣлска пакъ школа, збогъ цѣли несходногъ устроєня, престала є дѣйствовати докъ се непреустрои.

У овой є години станѣ професора у Лицею, Богословіи, Гимназіяма и Трговачкой школи побольшано. Први починю служити са 650, а остали са 450 талира годишнѣ плате. По уредби одъ 15. Февруара 1858. год. К. В. № 141. добиваю речени професори у четири періода повишаванѣ плате, и то съ почеткомъ єданаесте године службе починѣ првый, а са свршеткомъ двадесетъ пете четвртый періодъ. Ово є тако разделѣно, да професори лицейски, кадъ у четвртый періодъ службе ступе, почну 1200, а остали 900 талира годишнѣ пласте уживати. Кадъ пакъ 30 година службе наврше, долазе у станѣ одмора са пуномъ платомъ последнѣгъ періода уживаномъ.

Питомаца правительствены у странымъ земляма учеѣи се было є свега 29, а у предизложенымъ заведеняма, као и прошли година. На прве є потрошено 10.194, на оне у Лицею, Богословіи, Гимназіяма и Трговачкой школи 4240; а на оне изъ сусѣдны областій турскогъ царства 2000 талира.

IV. ПОДАТЦЫ 18⁵⁹/₆₀ ГОДИНЕ ШКОЛСК.

1. Колико є у комъ окружію было основны школа и ученика ове године, показую ови бровви:

Окружіє.	Школе.	Ученицы.
1. Београдъ (са 7 прив.)	23	1115.
2. Београдско — —	26	424.
3. Валѣвско — —	23	469.
4. Шабачко — —	24	994.
5. Подинско — —	14	296.
6. Ужичко — —	15	400.
7. Чачанско — —	15	375.

Окружіе.		Школе.			Ученицы.
8. Рудничко	—	— 15	—	—	320.
9. Крагуевачко	—	— 29	—	—	740.
10. Смедеревско	—	— 18	—	—	591.
11. Пожаревачк.	—	— 34	—	—	1457.
12. Крайнско	—	— 23	—	—	809
13. Црнорѣчко	—	— 16	—	—	592.
14. Княжевачко	—	— 12	—	—	553.
15. Алексинѧчко	—	— 11	—	—	440.
16. Ћуцрійско	—	— 17	—	—	607.
17. Ягодинско	—	— 15	—	—	609.
18. Крушевачко	—	— 11	—	—	325.
19. Майданпекъ	—	— 1	—	—	22.
Свега	—	— 342	—	—	11.138.

Овай брой школа сравнивши са броемъ у 185⁵/₆ год. школской постоявши. види се, да е ове године 9 школа манѣ дѣйствовало, него у прошлой години. Узрокъ е овоме тай, шко су неке школе по окружіяма дѣйствовати обуставлѣне за то, што у доякошньимъ зданіяма нису могле обстати, а друга се за исту цѣль нису могла наћи, докъ се нова зданія несаграде.

Између 342 школе, 206 су за мужку, а остали 36 за женску децу быле. У првымъ е было 9727 ученика, а у другомъ 1411 ученица. Одъ овы мужки школа, 2 су приватне, 3 споредне, а 201 редовна; одъ женски пакъ, 5 су приватне, а остали 31 редовна.

2. Колико е у комъ окружію явны учителя было, и колико имъ е талира у платама издато, види се:

Окружіе.		Брой учителя.			Сума новаца.
1. Београдъ (без. прив.)		16	—	—	2820.
2. Београдско	—	— 26	—	—	2650.

Окружіе.		Брой учителя.			Сума новаца.
3. Валѣвско	—	— 23	—	—	2650.
4. Шабачко	—	— 26	—	—	2940.
5. Подринско	—	— 14	—	—	1670.
6. Ужичко	—	— 15	—	—	2070.
7. Чачанско	—	— 15	—	—	1960.
8. Рудничко	—	— 15	—	—	1750.
9. Крагуевачко	—	— 29	—	—	3220.
10. Смедеревск.	—	— 18	—	—	2330.
11. Пожаревач.	—	— 35	—	—	4450.
12. Краинско	—	— 23	—	—	2920.
13. Црнорѣчко	—	— 16	—	—	1990.
14. Княжевачко	—	— 12	—	—	1490.
15. Алексиначк.	—	— 11	—	—	1270.
16. Ћупрійско	—	— 17	—	—	2470.
17. Ягодинско	—	— 15	—	—	2130.
18. Крушевачко	—	— 11	—	—	1690.
19. Майданпекъ	—	— 1	—	—	150.
Свега	—	— 338	—	—	42.620.

Кадъ се овымъ обштимъ броемъ учителя (у кои нису узети приватны учительи и помоћницы редовны учителя) раздели горня сума новаца, онда на свакогъ, као награда у плати примлѣна дође: 126 талира, 2 гроша и 11 пара грађански. Узъ плату имали су учительи, као и прошли година безплатна станишта, огревъ и градине. — Исто тако и течай школскій, као и предавани предмети они су, кои су и пређе были.

Осимъ горньи дѣйствителны учителя, было е 8 приватны, 2 прекобройна и 3 помоћника учительска.

3. Выша школска заведеня.

Заведенѣ.	Професори.		Ученицы.		Трош. у тал.
1. Трг. шк. (у Пож.)	1	—	24	—	200.
2. Тр. шк. у Беогр.	4	—	37	—	3196.

Заведенѣ.	Професори.	Ученицы.	Трош. у тал.
3. Четири Полугим.	20	— 599	— 8957.
4. Гимназія	14	— 475	— 7211.
5. Воєна школа	11	— 20	— 16.000.
6. Богословія	6	— 161	— 4172.
7. Лицей	15	— 36	— 11.876.
Свега	71	—1352	— 51.612.

Како се є привремено устроєніє трговачке школе прошле 1858. год. издато, непрактично показало, то су и у овой години неке измене у овомъ заведеню учинѣне. — Предаваєми предмети были су: Наука христіянска, єстествена історія, кореспонденція и штилистика, рачунъ, алгебра, земльописъ, історія, книговодство, немачкій и србскій єзикъ, законъ трговачкій, наука о трговини, познаванѣ робе, свештена історія и краснописъ.

Полугимназія неготинска, по молби народа окружія црнорѣчкогъ, княжевачкогъ и алексиначкогъ, премештена є ове године у Зайчаръ, као средину оногъ края Србіє.

Пытомаца у странымъ државам у чеѣи се по разнымъ струкама было є свега 38, на кое є потрошено 15.002 талира. На пытомце пакъ у Лицею, Богословіи, Гимназіяма и Трговачкой школи потрошено є 4240, а на оне изъ суседны провинція турскогъ царства 2000 талира.

V. ПОДАТЦЫ 18⁶⁰/₆₁ ГОДИНЕ ШКОЛСКЕ.

Колико є основны школа и у ньима ученика, и то по окружіяма, было, види се:

Окружіє.	Школе.	Ученицы.
1. Беогр. (са 10 прив.)	26	1279.
2. Београдско —	27	526.

Окружіе	Школе	Ученицы.
3. Валѣвско	23	563.
4. Шабачко	27	952.
5. Подринско	14	394.
6. Ужичко	15	517.
7. Чачанско	15	365.
8. Рудничко	14	221.
9. Крагуєвач.	30	807.
10. Смедерев.	18	618.
11. Пожаревач.	37	1649.
12. Краинско	23	867.
13. Црнорѣчко	16	674.
14. Княжевачк.	12	571.
15. Алексинач.	14	568.
16. Ћупрійско	17	571.
17. Ягодинско	18	593.
18. Крушевач.	12	321.
19. Майданпекъ	1	23.
Свега	359	12.079.

У 316 школа учила су мужка, у 41 женска, а у 2 обоегъ пола деца. Мужке деце было е свега: 10.484, а женске: 1595. Између 359 школа быле су: 346 редовне, а 3 споредне, а 10 приватне. —

Мужке школе по селима деле се на три, а варошке на четири разреда. Женске пакъ, кое само по варошима постое разделѣне су ове године на петъ разреда. На колико се разреда кое школе деле, на толико е година и ньіовъ течай сведенъ.

2. Колико е у комъ окружію редовны учителя было, и колико имъ е новаца у талирима на плате издато, види се:

Окружіе.	Брой учителя.	Сума новаца
1. Београдъ	16	2820.
2. Београдско	24	2440.

Окружіе.	Брой учителя.	Сума новаца.
3. Валѣвско — —	23 — —	2650.
4. Шабачко — —	27 — —	3100.
5. Подринско — —	14 — —	1670.
6. Ужичко — —	15 — —	1930.
7. Чачанчко — —	15 — —	1960.
8. Рудничко — —	14 — —	1790.
9. Крагуевачк. — —	30 — —	3560.
10. Смедеревск. — —	18 — —	2210.
11. Пожаревач. — —	37 — —	4450.
12. Краинско — —	23 — —	2920.
13. Црнорѣчко — —	16 — —	1990.
14. Княжевачко — —	12 — —	1490.
15. Алексинач. — —	14 — —	1630.
16. Ћупрійско — —	17 — —	2470.
17. Ягодинско — —	18 — —	2260.
18. Крушевачк. — —	12 — —	1730.
19. Майданпекъ — —	1 — —	150.
Свега — —	246 — —	43.220.

Осимъ овогъ броя редовны учителя было е: 3 споредна, 4 прекобройна, 2 помоћника учительска и 12 приватны учителя. Свега дакле 367 учителя и учителькій. Како су обштине ове прекобройне и споредне учителѣ, као и помоћнике учителя, издржавале, то е у плати на оны 9 наставника издато: 1020 талира. По овомъ, свега е на 355 учителя (осимъ приватны) издато: 44.240 талира. Ова сума, кадъ се на горньій брой учителя раздели, доће, едно на друго узето, на свакогъ по: 124 талира, и до 15 гроша грађански. — Овди и то напоминѣмо, да има 5 учителя у покою, и на њихо издржаванѣ издато е: 172 талира. Ово издржаванѣ, почемъ іоштъ ніе никаква уредба о пензіи учителя издата, уживаю они као неку ми-

лость, и издае имъ се изъ главногъ фонда школскогъ.

Изъ сравненя скупногъ броя школа са скупнымъ броемъ учителя, види се, да свакій учитель представля єдну школу изузимаюћи прекобройне учителѣ и помоћнике овы. Дакле између 267 учителя, было є: 325 наставника, а 42 наставнице. Ако се пакъ узме, да свакій учитель школу непредставля, и само се места урачунаю, у коима школе постае, па ма и више учителя у єдной школи по разредима было, то є онда свега было: 312 школски места,, или болѣ рећи, толико подпуны школа. Одъ овы, 25 быле су са по четири, а 287 са по три разреда (изузимаюћи женске школе, кое се, као што є напредъ речено, на петъ разреда деле).

3. Выша школска заведеня.

Заведенѣ.	Професори.		Ученицы.		Трош. у тал.
1. Трг. шк. у Пож.	1	—	24	—	200.
2. „ „ „ Беогр.	5	—	46	—	2256.
3. Петъ Полугимн.	23	—	621	—	10.775.
4. Гимназія	14	—	409	—	7381.
5. Воєна школа	11	—	34	—	16.000.
6. Богословія	6	—	177	—	4502.
7. Лицей	16	—	49	—	12.311.
Свега 11 заведеня	76	—	1360	—	53.425.

Ове є године, као што се изъ гореозначеногъ броя полугимназія види, установлѣна у Београду іоштъ єдна полугимназія, „Савамалска“ названа, и састояла се є изъ три разреда. —

Пытомаца у странымъ државама учећи се по разнымъ струкама, было є свега: 37, на кое є потрошено: 13.494 талира. На благодѣянце у отече-

ственымъ заведеняма, као и на оне изъ сусѣдны предѣла турскогъ царства, потрошено е онолико, колико и прошле године.

VI. СРАВНЕНЪ,

ИЗЪ КОГЪ СЕ УКРАТКО ВИДИ, КОЛИКО Є У КОМЪ ОКРУЖІЮ 186⁰/₁ ОДЪ 185⁵/₆ ГОДИНЕ ШКОЛСКЕ, ВИШЕ, РАВНО, ИЛИ МАНѢ ШКОЛА И УЧЕНИКА БЫЛО.

Окружіе.		Школе.		Ученицы.
1 Београдъ . .	+	8 (съ приватн.)	+	532.
2. Београдско .	+	2	+	209.
3. Валѣвско . .	+	1	—	32.
4. Шабачко . . .		=	—	14.
5. Подринско . .	+	1	+	45.
6. Ужичко . .	—	1	—	19.
7. Чачанско . .	+	1	—	27.
8. Рудничко . .	+	1	—	120.
9. Крагуєвачко .	+	2	—	23.
10. Смедеревско .	—	5	+	31.
11. Пожаревачко	+	3	+	722.
12. Краинско . .	+	1	+	41.
13. Црнорѣчко .	—	1	+	195.
14. Княжевачко .	+	1	+	214.
15. Алексиначко .	+	6	+	250.
16. Ћупрійско .	+	2	+	112.
17. Ягодинско .		=	+	38.
18. Крушевачко .		=	—	46.
Свега уобшт. узето	+	22	+	2108.

Изъ овогъ види се, да е у три окружія умалѣно 7, а у 12, умножено 29 школа; остала су пакъ

у равности. Исто тако и у брою ученика разлика є, єръ седамъ окружія показала су маньину одъ 281, а остали єданаєстъ већину одъ 2389 ученика. Кадъ се дакле манякъ одъ вишка одбіє, остає начисто вишка: 22 школе, и 2108 ученика.

Кадъ се къ овомъ резултату основны школа додаду и выша школска заведеня съ ученицыма, онда се види, да є за последньи петъ година умножено: 23 заведеня школска, и у ньима 2158 ученика, неузимаюћи у овай брой ученике у странымъ земляма учеће се.

VII. КОЛИКО У КОМЪ ОКРУЖІЮ, ПО ПОПИСУ 1859. ГОД. УЧИНЊОМЪ, ДОЊЕ ДУША НА ЄДНУ ОСНОВНУ ШКОЛУ И ЄДНОГЪ УЧЕНИКА, ВИДИ СЕ:

Окружіє.	На 1 школу.	На 1 ученика.
1. Београд	784	16.
2. Београдско	2140	108.
3. Валѣвско	3362	137.
4. Шабачко	2169	70.
5. Подринско	3170	113.
6. Ужичко	6112	177.
7. Чачанско	3700	155.
8. Рудничко	3342	212.
9. Крагуєвачко	2761	103.
10. Смедеревско	2933	85.
11. Пожаревачк.	3594	75.
12. Краинско	2836	75.
13. Црнорѣчко	2974	71.
14. Княжевачко	3847	81.
15. Алексиначко	2143	53.
16. Ћупрійско	2953	88.

Окружіе.		На 1 школу.		На 1 ученика
17. Ягодинско	—	— 3259	—	— 99.
18. Крушевачко	—	— 5659	—	— 212.
Скупа узето	—	— 3049	—	— 90.

Школа и ученицы Майданпека ушли су у школе и ученике окружія краинскогъ, као што є то учинѣно и при сравненю (подъ VI.)

Овди примѣтити имамо, да є брой людства у окружіяма: Ужичкомъ, Ћупрійскомъ, Шабачкомъ, Рудничкомъ, Београдскомъ, Алексиначкомъ, Пожаревачкомъ, Ягодинскомъ и вароши Београду узетъ, као што протоколи пописни гласе; а остали окружія, будући да пописни списцы нису іоштъ были пречишћени и сведени, узетъ є брой людства по аналогіи горенаведены окружія.

Кадъ се пакъ и виша школска заведеня и овы ученицы додаду основнымъ школама и ученицыма, онда у целомъ отачаству нашемъ доће на єдно школско заведенѣ: 2935, а на єдногъ ученика: 81 душа.

VIII. ГЛАВНЫЙ ФОНДЪ ШКОЛСКІЙ.

Као што изъ IX. свеске Гласника знамо (страна 181.), овай є фондъ установлѣнъ за време прве владе, садъ срећно владаюћегъ князя Михаила М. Обреновића III. Онъ є имао свогъ капитала съ концемъ рачунске 1855. године: 97.221 талиръ. Како є пакъ капиталъ нѣговъ, за последньи шестъ година умножаванъ, види се изъ овогъ прегледа:

Съ концемъ рачунске

		Талира.	Гроша.	Пара грађ.
1856. год.	имао є капитала	157.130	22	22
1857. „	„ „ „	191.145	12	—
1858. „	„ „ „	229.678	10	—

	Талира.	Гроша.	Пара грађ.
1859. „ „ „ „	278.288	—	25
1860. „ „ „ „	327.732	—	25
1861. „ „ „ „	380.626	22	36

Или, каъ се ова последня сума у цесарске дукате сведе: 163.125 ‡ ц., 46 гроша и 36 пара чаршиски. За последньи дакле петъ година прирастао е капиталъ главногъ фонда школскогъ са 223.496 талира и 14 пара.

IX. ШКОЛСКА КОМИСІЯ.

Ово заведенѣ, као што е изъ предпоменутогъ Гласника (страна 185) познато, постои и данасъ, и то ради прегледаня, оценьиваня и одобраваня школски кньига, или болѣ рѣчи предаваеми у школама предмета, кадъ се ови у печатню даю. Она е за овы последньи петъ година прегледала и одобрила 31 школско дѣло: одъ кои су нека поправлѣна и препечатана, а нека су нова.

Осимъ овога, она е, са додаткомъ іоштъ неколико членова разны струка званичника, а по наредби Попечительства Просвете, израдила, 1860. „Проектъ закона за сва постоећа, и ново установити се имаюћа школска заведеня у отачаству нашемъ.“

ИЗВЕСТІЕ.

О РАДНЬИ ДРУШТВА СРБСКЕ СЛОВЕСНОСТИ ГОДИНЕ 1861.

Читао у главной седници 21. Януара 1862. казначей Друштва Свт. Аврамовиħъ.

Послови Друштва, кои су прошле године явности предани, налазе се означени у XIII. Гласнику. У овомъ органу свомъ продужило є Друштво издаванħ стары споменика изъ Архиве Млетачке, кое є на месту верно преписао и овамо донео редовный членъ Г. Янко Шафарикъ. Оваки споменика има у XIII. Гласнику стотина, одъ 301 до 400. Обузимаюħи просторъ одъ прве четврти 15-тогъ века, нарочито одъ 1416. до 1430 год., даю и ови споменици обилну граħу онима, кои се подробнiимъ испитиванħмъ старiє повестнице србскогъ народа занимаю. Исто тако продуженъ є пространъ, занимльивъ и млоге важне поєдиности садржаваюħiй членакъ одъ неименованогъ члана Друштва, у комъ се испитує повестница рода комненскогъ у србскимъ земляма и народу, а потанко обяснява и сама исторія србска. Далħ печатана є похвала кнезу Лазару, и слово црквено, знамето за стару богословску словесность, кое є изъ народне библiотеке верно преписао бывш. секретаръ и ред. членъ Друштва Г. Ђ. Даничиħъ. Светъ є угледала и хрисовуля краля, а доцнiє цара србскогъ Стефана Душана, коiомъ потврħує монасти-

ру свете Богородице у Трескавцу у Маћедонiи све имовине, дароване му одъ пређашньи владаоца србски, а узъ то покланя монастяру млога добра и одъ своє стране. Ова є хрисовули истина яко оштећена, али є опетъ врло знаменита и важна, особито за старый землѣписъ и топографiю србске државе; и ню є верно преписао съ оригинала изъ наше народне библiотеке Г. Даничићъ. Иза тога долази беседа, родолюбивимъ жаромъ написана, кою є приликомъ лицейске светковине на Св. Саву изговорiо у похвалу Стефана Неманѣ, великогъ основателя србске државе, редовный членъ Друштва и ректоръ Лицея Г. Коста Бранковићъ. — XIII. Гласникъ уступа место некима одъ осталы Гласника Друштва, што се тиче броя членака и разновидности садржая; но у обзиру важности и любопитности, може се XIII. Гласникъ своимъ садржаємъ достойно съ осталима успоредити.

Осимъ дела, печатаны у XIII. Гласнику, предало є Друштво и ове године обилну и драгоцѣну грађу писцима србске исторiє у онимъ споменицима, коє є честитый ревнитель за славу и народность своє домовине, Дубровачкiй властелъ Грофъ Медо Пуцićъ, членъ Друштва, у Архиви Дубровачкой скупiо, преписао и Друштву послао.

Друштво има довольно спремлѣногъ матерiяла, кои садржину єдногъ Гласника превазилази. Овай се матерiялъ састои у оригиналнимъ членцима друштвены членова, а понайвише изъ преписа стары споменика. Све є за печатню спремлѣно, но ипакъ се мора чекати збогъ спорогъ печатаня Гласника, коєга XIV. кньига налази се у типографiи, и напечатано є одъ нѣ већъ 10 табака србски споменика изъ млетачке архиве.

Прошле године држало є Друштво єдну главну, дванайстъ редовны и две ванредне седнице. Брой чланова нѣговы умложенъ є изборомъ Г. Ренієра, пређе бывшегъ професора на универзитету атинскомъ, а саданѣгъ посланика грчкогъ у Цариграду за члана кореспондентногъ, и Г. Анастаса Манаћа, генер. консула грчкогъ за Србію, такође за члана кореспондентногъ.

Друштво є ожалосћено губиткомъ неки свои чланова, кои еу прошле године умрли. Ови су:

Одъ редовны чланова:

Своимъ учешћемъ у народнимъ делима найновієгъ доба познатый, србску кньижевность негуюћи и подпомажући, бывш. членъ Државногъ Савета Андрія Стаменковићъ.

Одъ чланова кореспондентны:

Гласовитый Прота Шабачкій Іованъ Павловићъ, кои є природнимъ даромъ и трудомъ украсіо быо духъ свой одабранимъ цвећемъ кньижевности србске и немачке.

Славнопознатый и за кньижевностъ целогъ славенства заслужный, испитатель славенске древности, Павле І. Шафарикъ.

Бистриномъ духа и ученосћу одликующи се Яковъ Живановићъ, быв. председатель Суда Окр. Крагуєвачкогъ.

Одъ чланова почастны:

Бранитель вере и права народа србскогъ у суседномъ царству, за добро србства неуморный раденикъ, старый србскій Патріярхъ Іосифъ Раячићъ.

Сава Архимандритъ Светогъ Романа, и Іованъ Ризнићъ.

Исте године два нова друштва увећала су брой оны, съ коима Друштво Србске Словесности у свези стои и своє имъ кньиге у замену шалѣ. Та

су друштва: Ческа Матица у Прагу, и Горньолужичко Друштво за науке у Згорелици, (Oberlausitzische Gesellschaft der Wissenschaften in Görlitz.)

На позивъ Друштва, учинѣный окр. Физикусима, да му пошлю описъ минерала, у ньiовимъ окрузима налазеѣи се, одазвала се до садъ четири окружна лекара, имено: Г. Флорiянъ Биргъ у Београду, Г.др. Клинковскiй у Алексинцу, Г. др. Симонъ у Ужици и Г. др. Тесаръ у Валѣву.

На стогодишню светковину Саве Текелiе приложило е Друштво 100 фор. аустр. вредности, а нѣгова три редовна члана представляше Друштво на той светковини, коя се прошле године у Новомъ Саду држала.

Желеѣи показати свое поштованѣ према книжевнимъ заслугама свогъ поч. члана Павла Iосифа Шафарика, Друштво е наредило, те му е држанъ парастосъ у овд. саборной цркви, на комъ е Г. Митрополитъ съ многобройнымъ свештенствомъ обреде чинiо. Овай парастосъ увеличале су своимъ присутствомъ и ньiове Светлости, нашъ Князъ и Княгиня.

Одъ учены друштва и академiя, коима Друштво шалѣ своя дела, примило е оно прошле године слѣдуюѣе книге:

1. Одъ царске академiе наука у Бечу:

Sitzungsberichte: philosophisch-historische Classe, Band XXXIII. Heft 2. Band XXXIV. Heft 1. 2. 3. Band XXXV. Heft 1. 2. 3. 4. 5. Band XXXVI. Heft 1. 2. 3. Matematisch-naturwissenschaftliche Classe: Jahrgang. 1860 № 6—19 № 23—28 Jahrgang 1861. I. Abtheilung 1. bis 5 II. Abtheilung 1. bis 3.

Almanach за годину 1860. и

Almanach за годину 1861.

2. Одъ млетачкогъ инштитута за науке нѣго-

во дело: Atti, tomo VI., serie III., dispensa 1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9. 10

3. Одъ друштва за природне науке у Шербургу у Француской: Mémoires, tome III. до VII.

4. Одъ кр. Пруске академіе за науке у Берлину.

Monatsbericht одъ год. 1860.

Uebersicht der Witterung im nördlichen Deutschland nach den Beobachtungen des meteorologischen Institutes in Berlin 1859. und 1860.

5. Одъ књижевногъ друштва бугарскогъ у Цариграду.

Блъгарски књижници. 1860., брой 23. 24.

6. Одъ царско-руске академіе за науке у Петербургу нѣна „извѣстія, томъ IX., выпускъ III. и IV.

7. Одъ мађарске академіе за науке:

A magyar tudományos Akademia Évkönyvei VIII. kötet. 1845. до 1847. Budan 1860.

Szlemenics Pal, Törvényenk törtenete a dicsö Austriai har orizaglása alatt 1740—1848. Budán 1860.

Miko J. grof. Erdely tülönválasa magyarországtól Pest. 1860. Lucacs Mor. Emlekbesred grof Teleki Laszlo felett. Pest 1861.

Ipolyi A. A. Deakmonostori XIII.-dik századi roman basilika. Pesten 1861.

Dr. Margó. A puhányok izomrostjairól. Pest. 1861.

A magyar tudományos Akademia 1859.-diki Decemb. 19. tartott ünnepélyes közülésenek tárgyai. Pest 1860.

A magyar tudományos Akademia 1858. Decem. 20. tartott ünnepélyes kösülésenek targyai. Pest 1859.

A magyar tudományos Akademia 1860., October 12. tartott ünnepélyes kör ülésének sar October 13. tartott Széchényé ünnepélynek targyai Pest 1860.

Csengeri A. az altaji népek öszvallása, Pest 1858.

Györi S. A hangrendszek Kissámitásárol ès zongorak hangolásárol. Pest 1858.

Érdy I. A Bossna és Szerb régi érmek. Pest 1858.

Érdy I. Régiségtani Köslemények. Budan 1858.

8. Одъ друштва Лужичко-Србске Матице у Будишину:

2. Календара за годину 1861. и 1862. Serbskog Slovnika свеска III. и IV. Časopis towarstwa matice serbske 2. свеске, далѣ spjewi sa serbske škole; u krótke stawizni nabožnictva 2. свеске.

Одъ стары рукописа послао є Г. Стефанъ Верковићъ, старинаръ у Серезу: преписе животописа неки светаца, понайвише Бугара, кое є у монастирима македонскимъ пронашао.

Одъ почастногъ члана Г. Алексе Симића добило є Друштво: преписъ кореспонденціє владике Вић. Кралѣвића съ далматинскимъ властима одъ године 1818. и 1819. Далѣ преписъ писма народа далматинскогъ, писаногъ митрополиту Стратимировићу у истомъ времену; и своеручно писмо тадашнѣгъ ђакона владичина Андр. Личинића о радньи владичиной у оно време око вере.

Г. Іова Опуићъ, трговацъ изъ Далмаціє послао є Друштву преко Г. Петра Мариновића, сресскогъ писара рамскогъ, рукописну кньигу на артіи, у коіой се налазе изабране беседе светы отаца.

Г. Павле Баићъ изъ Темишвара послао є єданъ старый рукописъ на артіи, садржаваюћи црквено пѣніє у нотама.

Одъ стары новаца и други старински знаменитости поклонили су друштву:

Ред. членъ Г. Миланъ А. Силићъ: 1. старый грч-

кій новацъ златанъ, 47. ком. сребрны и 5. бакарны грчки и римски стары новаца.

Г. Ђорђе Павловићъ изъ Шабца: 7. ком. бакарны новаца римски, 1. стрелу и 1. комадъ одъ некакве гвоздене справе.

Г. Іосифъ Веселићъ 1. старый новацъ сребрнъ грчкій.

Г. Милоє Баряктаровићъ парохъ крагуєвачкій: 1. старый новацъ сребрнъ Стефана Баторіє краля польскогъ.

Почас. членъ владика ужичкій Г. Янићіє послао є Друштву живописъ монастира Каленића и цркве Жиче каква є была пре 1856. и каква є садъ, пошто є онъ оправіо; живописъ цркве Св. Саве у Миланци, кою є онъ сазидао; и ликове: нѣговъ, владике шабачкогъ Максима Савића, кои є умро 1844., Мелетія Никшића, митрополита шабачкогъ, умршегъ 1816. и Ђерасима Ђорђевића владике шабачкогъ, умршегъ 1839. и Василія Никшића, архимандрита студеничкогъ, кои є умро' 1816. год.

Г. Радулъ Фундулъ изъ Кладова 15. бакарны стары новаца.

Г. Стефанъ Тушановићъ изъ Кладова 2. бакарна стара новца.

Г. Димитріє Тодоровићъ изъ Кладова 1. сребрнъ старый новацъ.

Г. Петаръ Мариновићъ писаръ среза рамскогъ 3. сребрна и 14. бакарны разны стары новаца.

Осимъ тога Друштво є обрадовано и поклономъ неколицине књига одъ свои членова, као и други списателя и издателя. Тако є примлѣно:

Одъ Г. Іос. Панчића, ред. члана: Descrizione di cinque piante serbiane, illustrate dal professore R. de Visiani. Estrato dal volume IX. delle memorie del Instituto Veneto die scienze. Venezia 1860.

Одъ Г. М. Х. Ристића, професора карловачке гимназіе нѣгово дело: система целокупне философіе, књига I. до IX. у Карловцима 1858. до 1860.

Одъ Г. А. le Joly, президента друштва за природне науке у Шербургу у Француской, нѣгова дела: Notice sur les anciennes fabriques de draps de Cherbourg. — Notice sur l'origine et l'établissement de la foire Saint-Clair de Querqueville-Cherbourg 1855. — de la totalité du plain-chant. Paris. 1859. Plantes vasculaires des environs de Cherbourg. Paris et Cherbourg 1860.

Одъ члана кореспондентногъ, Г. Іосифа Веселића изъ Крагуєвца: xivot biscupa Antuna Mandicsa u Pecsuhu 1823. — Pastirski list biskupa Ioc. I. Штросмаєра. Katolički pučki kolendar. sastavio I. Mihaljevich u Pešti 1858. — Anatomisches Taschenbuch, Leipzig 1802.

Одъ Г. Іована Іовановића у Новомъ Саду нѣгово дело: Источный бисеръ, свеска I. у Новомъ Саду 1861.

Одъ Г. Fel. Kanitz-а у Бечу нѣгову књигу: die römischen Funde in Serbien. Wien. 1861.

Одъ Г. Александра Ходско изъ Париза нѣгову књигу: Legendes Slaves du moyen âge, у Паризу 1858. У овой є књизи описанъ животъ Св. Симеона и Св. Саве одъ Дометіяна монаха, онако, као што є было штампанъ у Бечу 1794. поредъ славенскогъ текста има и преводъ француской.

Одъ почасти. члана Г. Графа Блудова изъ Петербурга: Стихотворенія А. С. Хомякова, Москва 1861., обясненіе одъ предсѣдателя Кіевской комиссіи для разбора древнихъ актовъ. Кіевъ 1861., Четыре Статьи изъ Зендавести сочиненіе професора К. Косовича. С. Петербургъ 1861. и Калѣки Перехожіе. У Петербургу 1861.

Одъ Г. Н. Костомарова нѣговъ чланакъ: „Мисли о федеративномъ началѣ въ древней Руси“ на по се препечатанъ изъ журнала: Основа.

Одъ Г. Єфте Вукадиновића нѣгову книгу: обрана православія, у Новомъ Саду 1861.

Одъ редакціе журнала „Основа“ литературно-ученой южно-рускій вѣстникъ, 1. свеска за месецъ Януаръ 1861. год.

Одъ Г. Божидара Вунића поштара у Чантавиру у Войводини ове книге: Ueber die staatsrechtlichen Verhältnisse der Serben in der Woivodina von A. Stojacskovich. Temesvar 1861. u A magyarorszagi szerb telepek jogviszonya az allamhoz, Szalay Lászlo által. Pesten 1861.

Одъ царско-рускогъ министарства за народну просвету преко овдашнѣгъ императорско-рускогъ геральногъ консулата добило е Друштво: Журналъ министарства народнаго просвѣштенія за год. 1858., и одъ 1859. за месецъ Януаръ до Юнія.

Одъ Г. А. Ченгери изъ Пеште, книжевный листъ: Budapesti Szemle за 1861. годину броеве одъ 37 до 40.

Одъ Владимира Васића овдашнѣгъ гимназисте, книгу „Маргаритъ“, коя е печатана на краю XVI. века у Острогу у Русіи.

Одъ кореспондентногъ члана Франѣ Курелца книге: Pokorni i mnozi ini psalmi Davidovi složeni u slovinski jazik po Simunu Budineu popu Zadraninu. Pesma o muci gosdodinovoj одъ Iva Tomka Mrnavića Splićanina. Iznovice na vidik iznése i o popu Zadarskom progovori Fran. Kurelac. Na Reci 1861.

Одъ Г. ђорђа Радића нѣгову книгу: Плуг од постанка нѣговог до данас. У Новомъ Саду 1861.

Одъ редакціє литерарногъ журнала: „Руская Беседа“, II. књигу за 1860. год.

Одъ Г. Іоксима Новића у Новомъ Саду његово дело „Милошевна“ свеска I., у Новомъ Саду 1860.

Одъ редовн. члана Атанасія Николића, његове књиге: Краљевићъ Марко и Вуча ђенералъ. У Новомъ Саду 1861. и Зиданѣ Скадра на Бояни. У Новомъ Саду 1861.

Одъ Г. I. Колара, секретара чешке матице изъ Прага његовъ ческій преводъ: Smrt Smail agi Čengiće, Hrdinska pisen I. Mažuraniće. z chrvátskécho preložil I. Kolar. v. Praze 1860.

Одъ I. Пулића, управителя задарске гимназіє, програмъ XI. исте гимназіє. у Задру 1861.

Одъ члана кореспондентногъ Г. Анастаса Манаћа у Атини, преко Г. Іована Кумануде: *Σύνταγμα τῶν θείων καὶ ἱερῶν κανόνων, ἐκδοθὲν ὑπὸ Γ. Α. Ῥάλλη καὶ Μ. Ποτλῆ* 1—6 *Ἀθήνησι* 1852—59. Опытъ о ближайшемъ сродствѣ языка славяно-россійскаго съ греческимъ. Константиномъ Экономидомъ превеный Гавріиломъ Меглицкимъ 1. до 3. Петербургъ 1828. год.

Ἱστορία Γεωργίου Καστριώτου κατὰ Παγανέλ ὑπὸ Ν. Δραγούμη. Ἐν Ἀθήναις 1861.

Λεξικὸν τῆς ἑλληνικῆς ἀρχαιολογίας ὑπὸ W. Smith *μεταφρ. ὑπὸ Δ. Πανταξῆ. Ἐν Ἀθήναις* 1860.

Ἡ νέα Κυρουπαιδεία ὑπὸ Α. Μ. Ῥάμσεως, μεταφρ. ὑπὸ Θ. Χοϊδάν. 1. 2. *Ἀθήνησι* 1853.

Ὁ Μυράτης ὑπὸ Α. Δοῦμα, μεταφρ. ὑπὸ Χ. Στεκούνη. Ἀθήνησι 1861.

Περὶ τῶν πολεμικῶν τῶν Ρωμαίων ὑπὸ Θ. Βενιξέλου. Ἐν Ἀθήναις. 1860.

Одъ Г. М. I. Сариполоса изъ Атине, преко Г. I. Кумануде његову књигу: Pro Graecia par M. I. Saripolos. II. partie, Athènes 1853.

Одъ Дра I. Андреевића његовъ чланакъ: Ueber den feineren Bau der Leber; aus dem LVII. Bande der Sitzungsberichte der Kaiserl. Akademie der Wissenschaften.

Одъ Г. I. Живковића његовъ: Govor u saborskoj sjednici 3. Srpnja 1861. u Zagrebu.

Одъ редов. члана Г. Іована Хаџића иначе Светића изъ Новогъ Сада, његовъ преводъ изъ Лесинга: Натанъ Мудрый. У Новомъ Саду 1861.

Одъ редакціе рускогъ књижевногъ листа: „День“ прва четири броя истогъ листа.

Одъ неименованогъ лица књигу: Свети Сава Неманићъ одъ Никанора Груића, посвећеногъ епископа у Карловцима 1861.

Одъ Стеф. С. Андреевића трговца изъ Земуна: Србскій державонародный отченашъ; списао Сергіе Николићъ, а издао у Земуну 1861. истый С. Андреевићъ.

ИЗВЕСТІЄ.

О НОВЧАНОМЪ СТАЊУ ДРУШТВА СРБСКЕ СЛОВЕСНОСТИ ЗА 1861. ГОДИНУ.

Читао у главной седници 21. Јануара 1862. Євтимів Авраамовићъ, казначей Друштва

	Гроша	пр.
На свршетку 1860. год. нашло се у каси готовине — — — —	7359	18
Примлѣно є одъ Правителства по буџету за 1861. као помоћь Друштву —	12.480	—
Одъ Управе Просвете добивено є у течаю пр. год. за уступлѣне іой књиге	1140	—
Одъ књижара Велимира Валожића примлѣно є за рачунъ предаты му на продаю књига — — — — —	200	—
Г. Ђ. Даничићъ давши оставку на званіе Секретара друштвеногъ, повратіо є примлѣну за Декемврій месецъ пр. г. плату у — — — — — —	200	—
Сво приманѣ за 1861. год. износи	21.379	18

Одъ овы новаца потрошено є:

	Гроша	пр.
На плату секретара — — — —	2400	—
„ „ служителя — — — —	1008	—
„ кућну кирію — — — —	2880	—
„ пошилянѣ друштвены књига — —	916	—
„ награду списательима — — —	420	—
„ на печатанѣ диплома и огласа —	97	32
	7721 г.	32 п.

	Гроша	пр.
преносъ — — — —	7721	32
На даръ слагару Гласника — — —	112	—
„ повезъ кньига — — — —	973	—
„ огревъ и осветленѣ — — —	112	—
„ стогодишню славу Саве Текеліє 100 фор. у банк. — — — —	788	—
На преписъ єдне србске хронике —	112	—
„ парастосъ поч. П. І. Шафарику —	1113	20
„ поштарину — — — — —	43	30
„ разне друге потребе — — —	57	—
Свега є потрошено за 1861. год.	11.033	2.

Кадъ се сума трошкова одъ суме прихода одбіє, показує се остатакъ готовине на свршетку 1861. год. у 10.346. гр. 16. п.

ГЛАСНИКЪ

ДРУШТВА СРБСКЕ СЛОВЕСНОСТИ.

СВЕЗКА XV.

У Београду,

У ДРЖАВНОЈ ШТАМПАРИЈИ.

1862.

САДРЖАЈ.

Страна:

Букварь за старо и младо, сачиніо Милован Јанковић . . . . . 1.

Србски историйски споменици млетачкогъ архива. Скупіо и преписао Дръ Янко Шафарикъ . . . . . 137.

Погледъ на свезу између наука по Пелтану написао редовни членъ Дим. Матићъ . 249.

Три писма изъ архиве министерства иностранн дѣла у Москви, преписао редовни членъ друштва М. А. П. . . . . 259.

Хрисовула Цара Стефана Душана, коіомъ оснива монастиръ св. Архангела Михаила и Гаврила у Призрену; преписао и саобштіо Дръ Янко Шафарикъ . . . 266.

Некролози преминувши чланова . . .

а. Андріе Стаменковића одъ ред. члана Ефрема Грунћа . . . . . 318.

б. Почасногъ члана друштва Савве архимандрита св. Романа . . . . . 320.

в. Почасногъ члана друштва Іована Ризнића 321.

г. Кореспондентногъ члана друштва Іакова Живановића . . . . . 322.

БУКВАР

ЗА

СТАРО и МЛАДО.

НАПИСАО

Милован Јанковић.

НАЈПРЕ

ДА СЕ ПРОЧИТА!

Много сам хтео уз оваі буквар да говорим о томе, како и наука (па ма како добра била) може починити врло велике штете кад неиде правим путем, куд іоі іе Бог рекао, или кад іе непредаіу људи, іедно другоме, начином простим и разумним. Али да небих ову књигу учинио за „Гласник“ сувише пространом, іа ћу рећи коіу реч само о ономе, што се тиче овога буквара; а зато ће мислим наібоље бити да испишем овде оно писмо, коіим сам и „Друштву Српске Словесности“ спровео оваі моі рад. То іе писмо писано 2. Априлиіа о. г. и гласи овако:

„Свима нам іе познато, како се код нас по две три године учи читати и писати, и опет ни деца, ни одрасниіа младеж ниіе доста іака у читању и писању. То бива и по варошима где су обично учитељи бољи и где іе већа пажња од стране родитеља над децом; а у селима — редко ће се наћи да

су деца темељна у читању и писању и после 4—5 година учења. — Истина, после тако дугог времена, она доста течно читаіу оне књиге, коіе су по двапут по три прешла, те их управо више напамет изучила; али никако нису поуздана у читању књига, коіе іош нису у рукама имала. А како су са писањем — то іе іош и боље познато. —

Ко незна како іе тешко и несносно за децу тако дуго учење? и ко неће признати, да такав несносан посао мора наіпосле затупити и іачи разум него што іе у деце, или барем іако ослабити вољу к науци и уздање у себе? И доиста, осим ових последица, и ако іош додамо к томе полутанско разметање и поношљивост, нама готово ништа друго и неостане од нашега првог учења. —

Погрешка іе у самом методу — у механичном начину — учења, а много и у системи, или боље казати у бесистемности, коіом су наши буквари написани.

По томе нема сумње, да би била велика корист, и управо іедна велика задужбина, заменити ту бесплодну и штетну механичност разумним начином учења, и унети у букваре поредак, коіи би носио на себи печат природне постепености, простоте и разлога.

О томе послу ја се већ 12 година бавим. У памети схватио сам још 1850. године један начин, који држим да је прави (рационалан) начин како ваља учити другога да пише и чита речи и бројеве. Тај је начин сасвим нов и разликује се из темеља од свију до сад познатих начина учења. С тога сам желео, да се најпре уверим, колико ће он ваљати и у делу — у практици. Но како сам тада био на страни, тако морадох дуго чекати за приликом, да га пробам. Године 1854. огледах то први пут на два моја сељанина, тежака — људма је било око 40 година — и учиним с њима за три четири дана такав напредак, да сам потпуно био уверен, да ћу их за 10 дана научити да темељно и поуздано — и ако може бити споро — пишу и читају. У то умре једном од мојих ученика брат у кући, и тако се наш посао прекиде, а ја се више ненамерих на другу згодну прилику чак до 1860. године. Те године почнем опет оним начином учити једну моју рођаку — жену од преко својих 30 година, — и научим је писати и читати за 7 дана, а учио сам је само по један сат на дан.

После тога ја наумим саставити и буквар према томе начину учења, гледајући да буде и према деци, која су за учење.

Па сад сам написао и таі буквар, а назвао сам га: „Буквар за старо и младо“.

Ако се посведочи да іе оваі начин учења и у пола онако добар за децу, као што іе за маторе, то сам іа тврдо уверен, да ће се и овим букваром постићи наімање ове користи:

1.) што би се и матори људи без муке и за врло кратко време могли научити да пишу и читаіу речи и броіеве;

2.) што би се деци уштедило наімање две или три године учења и сва она грдна мука, коіу муче са старим начином учења;

3.) што би деца већ са првим речма, коіе од учитеља чуіу и са первом речи, коіу напишу и прочитаіу, одмах знала шта раде и у чему іе сва ствар и сва таіна те прве науке, па би тако, учећи са *свешћу* писати и читати, уіедно учила и мислити. По овом начину немаіу деца ништа чудно да чуіу, нити да механички уче непознате ствари, као што то бива по досадашњем начину, где се н. п. деци одмах казуіе: „ово іе *а*, ово *б*, ово *в*“ а овамо деца незнаіу ни шта се хоће тиме да каже, нити имаіу каква год паметна узрока да веруіу учитељу, да іе оно доиста: *а*, оно *б*, оно *в*, и т. д.

Нека ми се дозволи овде напоменути и то, да сам врло рад био да — пре него што би ово моіе дело пошло у штампу — учи-

ним на деци іавну пробу учења по њему, те да изазовем критику од стране људи, коіи разуму ствар и чиіе би ми примедбе могле бити од користи. Но та ми жеља остаде и до данас неиспуњена; а то би био іедини поуздан начин, да се види и оцени с коликим ће се добитком моћи учити и деца по овом буквару.

Међутим іа држим, да овакав покушаі неможе бити без интереса макар и само с научне стране; с тога ми іе мило, што га, као члан „Друштва Срб. Слов.“ могу поднети њему на оцену, уіедно молећи, да га оно и на свет изда, ако нађе да іе за то.“

Ето то іе писмо, коіим сам спровео „Друштву Србске Словесности“ оваі буквар. Као што іе познато, учено „Друштво“ оценило іе и наградило ово дело као *„сасвим нову ствар у србској књижевности и управо као єдан проналазак у науци“* и примило га іе у своі „Гласник.“

Али ова ласкава оцена ученог „Друштва“ може само учинити да се поклони већа пажња ствари, а права вредност њена сазнаће се, као што іе познато, тек онда кад се у делу види. — Што се мене тиче, іа држим, да само за одвећ тупу децу (коіе іе дао Бог мање у свету) може бити бољи досадашњи (механичан) начин учења,

а за сву осталу — уверен сам (ако т. і. нису сасвим мала) — да ће оваі нови начин бити без икаквог разговора, куд и куд лакши и пробитачниіи. А да ће се обичног разума деца заиста моћи по њему учити, іа налазим іемство у томе, што по овом начину нема ништа што би се деци казивало, а да се то невиди или нечуіе или да іе њима непознато. Само, наравно, да ту стоіи до учитеља не мало и не много, него готово рећи све. Код овог начина нема ни разговора од тога, да учитељ „зада лекциіу," него он мора са ученицима заіедно све радити; а буквар, што би деца са собом носила? — то іе само зато, да имаіу штогод „шарено лепо" у рукама. Она нека се забављаіу њиме како сама знаіу, а нипошто нека их нетераіу, да из њега уче! — Треба знати да ће она и сама за тим пожелети и почети питати, али и онда ваља се учинити детету само као неки старниіи друг, а никако као учитељ и управо узети те заіедно с њиме по буквару тражити и као текар обавештавати се. Іош више се мора пазити, како ће се поступати са децом плашљивом и збуњеном. Њих ваља пре свега излечити од страха и забуне, а наібоље ће бити, ако их се учитељ као сасвим мане, па их остави осталоі слободниіоі и старниіоі деци (где ове има), а он тек као из невида

да пази, па ће се она сама ослободити и опутити.

Овде ћу сад казати и то, да ова књига ниіе сасвим изишла онако како сам іа хтео; а то с тога, што у нашим штампариіама нема писаћих слова за слагање, а резати их на камену — врло іе дангубно, скупо и свакоіако незгодно. Али ако се потврди моіе уверење: да ће и деца моћи боље учити се по овом него по старом начину, онда ћу іа и даље занимати се дотеривањем овога буквара са сваке стране; іер мислим да од буквара нема важниіе књиге на свету. Осим тога, іа држим, да би свака наука онда била наісавршениіа, кад би се ње на таіна могла у кући научити, па да се у школу никако немора ни ићи, — онако као што н. п. женска деца немораіу ићи у школу ради плетива, него га код куће од своіе маіке или од стариіих сестара науче. Нарочито пак држим да ништа важниіе и ништа благодетниіе неби било, него кад би се изнашао начин да се букварска наука постигне у самоі кући, а да се ради ње немора у школу ићи. — За ово іа сам смислио іедну справу коіа ће, надам се, своіом забавношћу довољно привлачити децу да се њоме играіу и стариіе да запиткуіу о ономе, што на њоі виде, — а родитељима и стариіоі браћи и сестрама, мислим, да ће та-

рекао: „ти имаш потпуно право, почем ъ (у писми за разговор) доиста нема никаког гласа, а где треба раздвоiити чланове, н. п. у речима „умрљо, запрљо“, и т. д. то се може учинити и тако, како ти хоћеш, без ъ; али ништа несмета учинити то и овако са ъ (штурком) како iа чиним, а чини ми се да iе овако и боље, iедно зато, што iе у старо доба, онде где се сад ъ (штурак) пише, заиста био понеки глас, па ишчезнуо, те му место остало штуро, а друго зато, што се ови други знаци: (’), (-) узимаiу и за другу службу, па iе боље начисто узети за оваi посао нов знак, да се неби штогод помели.“

Но има нешто друго! — У песмама, кад се певаiу, има случаiа, те у члану где iе у место iасника глас: *р*, отезање падне баш на таi глас (н. п. кад би се шумадински „на глас“ певало: „Срце моiе пуно ти си iада!“ — У овоi прилици изилази пре гласа: *р* iедан глас, коiи iе сасвим раван ономе гласу, што би нам изишао после гласа: *г*, кад би оваi отегнули. Таi глас мораiу музикани и певачи обележити неким особитим словом, па ма каквим њима драго, а оно би се морало писати у речима песме (тексту) под *нотама* и то некад пред: *р* а некад после: *р*, како кад висина и дужина гласа (тона) до-

несе. Сад, хоћете ли да се таі глас у певању пише овако: ъ или другим коіим знаком у облику слова — мени іе сасвим све іедно, тек се он свакоіако мора неким *словом* означити. —

Наіпосле имам да замолим читаоце да іош пре читања плаівазом поправе іедну

ШТАМПАРСКУ ПОГРЕШКУ

а то іе она на страни 1-ої у реду 15-ом, где стоіи: „у колико пута „**неможе**“ а треба да іе написано: „у колико пута **може**“ и т. д. Остале штампарске погрешке мислим да ће читаоци спазити и сами при читању. А поштоване учитеље молим нека накнаде моіе недостатке своіим практичним знањем и разумом, па нека и мене известе о томе.

У Београду
6. Декемврніа 1862.

М. І.

Допуніе. Заборавио сам іош двоіе да напоменем, а то іе:

1.) Кад се дође до *ф* и *х* (загл. стр. 21. и 23.) учитељи, у оним краіевима српским, где се та два гласа никако неизговараіу, ваља

то ученицима да напомену и да добро пазе да их науче љуцки изговарати те гласове.

2.) Све оне примере на страни 26-ої, 27-ої, 28-ої, 37-ої, 38-ої и 39-ої ваља учитељ руком да испише ученицима, а после и њих саме да у томе вецба.

11. Дек. и. г.

ЗА УЧИТЕЉЕ.

Начин како ваља учити ученике по овом буквару.

Пре свега треба да ученик има у рукама хартиіе и плаіваз.

Онда треба учитељ да пита ученика, зна ли ону песму: „Роса паде те Морава дође,“ и ако незна, учитељ ће наћи ту песму на страни 9-оі, у овомъ буквару, па нека му іе казуіе, докле іе ученик напамет ненаучи.

После треба учитељ да пита ученика: коіе іе прва реч у тоі песми? И ученик ће казати, да іе то реч: *роса*.

Кад ученик ту реч изгорори, онда учитељ нека му рекне да огледа: у колико пута неможе ту реч пресечено изговорити. А кад ученик стане реч пресецати илити преламати: учитељ ваља да пази, па да га поправља. Али то поправљање да небуде одмах у томе, да учитељ саму реч испресецано изговори; него ваља само да од више руку речма догони и наводи ученика, како да он сам то погоди. Нарочито ученика ваља опомињати, да непресеца реч с натегом, но да остро осече гласом, кад коіи комад илити члан речи изговори; зашто, ако реч ниіе састављена из чланова, она се неможе ни раставити; а ако іе састављена, она ће се без сваке муке и натеге раставити на своіе чланове и то баш онде, где су іоі зглавци; — само треба пазити: где нам се глас

сам као прелама, кад реч изговарамо, па онде да іе и пресечемо.

У растављању илити преламању речи на чланове, ученик ће с почетка изговарати све чланове речи, брзо іедан за другим. Зато учитељ ваља іеднако да му говори: да мало боље іедан члан од другога размакне, — докле год непогоди да их сасвим добро раздвоіи. Ради тога неће згорега бити, да учитељ баш и руком, на столу или на скамлиіи, показуіе чланове у речи коіу ученик прелама, удареіући сечимице руком (над ученик реч изговара) за іедан члан на іедно место, а за други, мало подаље, на друго место стола или скамлиіе. Међутим нека іеднако говори ученику, да све боље іедан комад речи од другог размиче . . . . кад іедан изговори, нека мало почути, па тек онда нека изговори други и т. д.

Таким начином ученик ће наіпосле моћи изговорити сваки члан речи одвоіено. А ако баш никако неможе сам да погоди, онда ваља учитељ да му покаже; но тек онда, а не пре.

Кад ученик преломи реч: *роса* на чланове, онда учитељ нека га запита: колико чланова има у тоі речи? И он ће казати да има два. Или, ако непогоди, а оно ваља окретати питање од више руку и наводити га докле год непогоди. Ако ли ученик погреши, па рекне да іе у речи: *роса* само іедан члан, или рекне да има три, онда га ваља питати, коіи су то?; па према његовом одговору откривати му погрешку: опомињући га н. п. како іе мало пре раставио ту реч на њене чланове, и показао у колико се пута може она пресечено изговорити! . . . . .

Кад ученик погоди колико има и коіи су чланови у речи: *роса*, онда му ваља рећи да онаі други члан, за први мах, сасвим изостави,

као да га и нема, па да узме само први члан, т. і. *р о*, и да га изговара о т е г н у т о — онако као кад би н а г л а с певао.

Кад ученик, тако отегнуто буде изговарао члан: *р о*, он ће свагда глас: *р*, тако брзо прелазити, да њега неће ни спазити, а отезање ће му іеднако остаіати на гласу: *о*, па ће се и чути, напослетку, само глас: „*ооо* . . ."

Ту треба учитељ да напомене ученику како іе он хтео, да изговори: *р о*, а кад овамо — оно нема да излази цело: *р о*, него се чуіе само глас: „*ооо* . . ." и то на краіу, из чега се види да у члану: *р о*, има глас: *о*; али и нешто пре њега изостаіе; но да ученик боље пази па да изнађе и оно што пред гласом: *о* изостаіе.

Ученик ће се доста мучити и, ако побрже буде изговарао члан: *р о*, он ће изговарати обадва гласа уіедно, нити ће умети разликовати да су ту два гласа; а ако буде члан: *р о* изговарао отегнуто, он ће све іеднако добро чути, само глас: *о*, почем іе таі глас іасан; а глас: *р*, као глас мукао, тешко ће моћи да увати.

Зато нека учитељ помогне ученику овим начином: нека и учитељ и ученик рашире прсте на левоі руци, па онда нека ученик више пута отегнуто изговара члан: *р о*. Дотле ваља учитељ іедан прст, од десне руке, (или іош боље плаіваз) да наслања на палац леве руке, па како ученик — отегнуто изговараіући: *р о* — пређе на глас: *о*, тако и он нека обори плаіваз с палца на онаі други прст. (А и ученик ће сам за учитељем то чинити).

Таким начином ученик ће, чисто, као очима видети, да у члану: *р о* има іош неки глас осим гласа: *о*, и да таі глас иде пре гласа: *о*.

Докле ученик изговараіући: *р о*, силази тако с іеднога прста на други, он ће се увек више задржавати на другом прсту при изговарању гласа: *о;* но учитељ ваља да га тера, да се тако, мало подуже, задржи и на првом прсту (палцу), т. і. кад изговара оно, што пре гласа: *о* долази, и нека добро пази шта наіпре изусти, како отвори уста и, док іош ниіе ни дошао до гласа: *о*.

Наіпосле ученик ће спазити да се пре гласа: *о* чуіе глас: *р*. И тако ће видети да іе *р о*, т. і. први члан од речи: *р о с а*, састављен из ова два гласа: *р* и *о*.

На таі исти начин ваља раставити гласове и у оном другом члану: *с а*.

Кад се овако раствори или ти р а с т а в и цела реч: *р о с а* на і е д н о с т а в н е гласове коіи се даље немогу цепати, онда нека учитељ рекне ученику да искаже све те гласове, из коіих іе састављена реч: *р о с а*, и нека му рекне да сам проба те да се увери: може ли се коіи од пронађених гласова (*р, о, с, а*) іош и даље раставити.

Пошто се све то сврши, онда нека учитељ каже ученику: да ми — на таі начин како смо у речи: *р о с а* изнашли іедноставне гласове, из коіих іе она састављена — можемо изнаћи те гласове и у свима другим речма у српском іезику; — о чему се сваки може уверити, ако само огледа, на оваі начин, као што іе горе казано. *)

---

*) Овом правилу за истраживање іедноставних гласова у речма, ништа несмета то, што у гдекоіим речма нема више од іеднога члана а у гдекоіима има их више и од седам осам, — или што у некима члановима нема више од іеднога гласа а у другима их има и до четири до пет.

За тим, нека говори учитељ даље:

„А кад можемо у свакоі речи изнаћи іедноставне гласове из коіих іе она састављена: то ми можемо ласно и обележити те гласове неким шарама, па тако да имамо написану ону реч коіу изговоримо; и после іе може сваки прочитати само ако место уписаних шара, изговори оне гласове, коіима су шаре намењене.

„Срећом — као што су књижевници дознали — іедноставних гласова, из коіих се све речи састављаіу, нема много, те се могу са мало шара обележити и ласно утувити. Тако у српском іезику има само тридесет іедноставних гласова, из коіих су све српске речи састављене, и наши књижевници начинили су за тих тридесет гласова тридесет шара коіе су назвали: слова.

„И тако, ми сад ваља да сазнамо све те гласове из коіих су српске речи састављене, и да научимо уписивати за сваки глас његову шару или: слово, што су му књижевници іеданпут одредили.

„Да узмемо опет реч: *роса* коіом смо и започели. У овоі речи, као што смо видели, има четири гласа. (Па ваља исказати или іош боље рећи ученику да он сам искаже коіи су то гласови). Тако: први іе глас: „*ррр* . . .“ и за таі су глас српски књижевници начинили овакав знак или слово:

р;

други іе глас: „*ооо* . . .“ и за њега су књижевници начинили овако слово:

о;

трећи іе глас: „*ссс* . . .“ и за њега су књижевници начинили овако слово:

с;

а четврти іе глас: „*ааа* . . .“ и за него су књижевници начинили овако слово:

а.

„Сад, ако ми ова слова напишемо іедно до другог, по реду, како смо нашли и њине гласове у речи: *роса;* онда ћемо ми имати ту реч: *роса* написану.

То іе овако:

роса.

„На такав начин могу се и све остале речи написати: треба само у свакоі речи изнаћи њене іедноставне гласове, па за сваки глас уписати његово слово; и кад тако за све гласове, коіи су у іедноі речи, испишемо њина слова по реду како и гласови іедно за другим иду — онда смо реч написали.

А како се читаіу написане речи?

„Нађемо ли неку реч написану, ми неможемо знати напред коіа іе то реч, ако нам нико није казао; али ако ми познаіемо сва слова коіа су у њоі, т. і. ако знамо, коіи глас свако слово означава, — онда ми можемо погодити ту написану реч ако іе прочитамо; а то ће рећи: ако за свако слово изговоримо онаі глас, коме іе то слово намењено, па све те гласове іедан за другим тако споіено изговоримо, да се чисто нигде неосети неки прелом између іедног и другог гласа. Тако ће нам изићи на уста цела реч коіу смо хтели прочитати.“

При вецбању ученика у читању, учитељ нека говори ученику: чим заусти да изговори глас првог слова, да одма прима и глас другог слова а тако и свиіу осталих редом, незаустављаіући се ни на іедном слову, докле их све као у іедан душак неизговори. Управо, треба казати ученику,

да у читању ни на іедном слову нечека да му цео глас изговори, но чисто нем б е г а из іедног гласа у други.

За тим учитељ ваља да задаіе ученицима примере, то за читање, то за писање из оних речи, што су на страни 9-ої састављене из гласова: *р*, *о*, *с*, *а*.

После тога ваља даље узимати реч по реч из песме: „Роса паде те Морава дође,“ и на свако приновљено слово задавати деци примере за читање и писање, као што іе то у овом буквару удешено. Кад се ова прва песма сврши, онда ваља прећи по реду на друге песме и примере коіи су у овом буквару даље за учење удешени. А кад се сазнаду с в и други гласови и сва слова, коіима се они пишу и дође се до: *ф*. оданде па до краіа, све іе поредом у овом буквару, написано како ће учитељ поступати. — Само треба учитељи да се точно држе реда, коіи іе у овом буквару. Тако: нипошто, до времена, да немешаіу велика слова с малим, нити штампања са писаћим, и нека се чуваіу да немешаіу какве непознате или неіасне ученицима речи; а коіе су таке, њих нека обіасне. За неке таке речи додат іе овде „речник“ на страни 8-ої. А уз неке нека изговоре учитељи и друге речи, поред коіих ће неіасна реч и без толковања постати іасна. На прилику: место да се толкуіе реч: а р а о (коіа сама за себе, може се на први мах учинити да іе име какве сатвари) боље іе казати ученику: н. пр. „он іе палио и арао, док га нису уватили;“ па онда му рећи да изнађе гласове у тоі речи: а р а о и да іе напише.

У осталом ваља учитељи да се потруде да наіпре сами іасно свате и д о б р о р а з у м у ствар, и тако рећи до дна да прозру дух и смисао овога начина учења, па онда — на много места — они се

немораіу држати и самих израза, коіима се у овом буквару ствар обіасњава, него се могу слободно и своіим речма за то служити. — Нарочито мораіу се учитељи постарати да сами добро разуму ону науку о броіевима, па тек онда да уче другога писати и читати броіеве.

РЕЧНИК.

аса = хаса, хасан: турско име.
аса!, кад се туткаіу пси на свиње.

асас = понаівише: *асаси*, као пусти и бесни зулумћари, кои само кољу, робе и пале.

ведро = кабао, кова, крављача; (ведро небо).

ластар = прва млада шума.

ора = орах, ораі; или:
ора за аідуке,
ора вино пиіе (кад іе човек *ораи*).

оро = игра, (коло).

пръавица = печурка коіа се запали па се њеним димом челе угушуіу кад се трмке биіу.

раса = горња калуђерска аљина.

рс = рис: іедна љута звер.

сараор = понаівише: *сараори*, зидари, коіи у „наімара“ под наіам раде.

соа = соха, соіа, сошица.

соара = сохара, сошичара: зграда на соама.

сора = совра, софра, трпеза.

соса = женско име.

сређ = дно на бурету, чабру, ведрици.

роса паде ше морави дође,
ше силави дворе богданове
и у двору болана богдана,
љуто куне богданова љуба:
ој богдане вода ше однела
јесам ли ти говорила милида
да не градиш дворе крајморске.

роса, раса, расо, рас, сара,
саро, сора, саса, сасо, сосо,
сосо, со, соа, ора, орас, арас
оса, осо, аса, асо, ар, ара,
арси, арсо, асас асаса, соа,
ра, сараор, сараора, рс.

р, о, с, а,

паде, пара, пора, пере,

пасе, пао, пед, пад, пота,
дада, дара, даде, деда,
дар, рад, рада, ред, реша,
реса, род, део, ада, седа,
прасе, расад, прошаде.

п, д, е.

р, о, с, а, п, д, е.

ше, шета, шерет, шесто,
шестера, шода, шоп, шрап,
пешар, пошоп, раш, рас,
шоп, расшет, сшар, сестра;

ш.

р, о, с, а, п, д, е, ш.

морава, мера, месо, сам.

сом, шром, драм, раме, пе-
сма, васа, вода, вешар, вера,
вешар, ведро, рапав, шра-
ва, право, девер, време, др-
во, четрово, прсти, шрти.

м, в.

р, о с, а, п, д, е, ш, м, в.

дођ, ђорђе, ђерам, ђерђев,
вођа, међа, пређа, шврђа,
вођа, срећ, пројђе, времђа.

ђ.

р, о, с, а, п, д, е, ш, м, в, ђ.

оплави, ластар, листао,

.леса, гаћа, рало, прело, вре.
ме, и. гстар, тамјавила, вид.
вила, литра, тетива, вра.
тило, мотовило, пливати,
парати, дворити, врдати,
ћипати, вити, молити.

л, и

р, о, с. а, п, д, с, ш, м, в, ћ, л, и.

сгданове, сос, сорсосоног, бог,
вешан, дан, бог, богорадати,
гром; грана, гомила, брадва,
грас, грана, гребен, сребрно,
брешеногора, орестовина,
гаревина, грабити, гонити,

ослеташи огртати

о, г н.

р, о, с, а, п, д, е, ш, м, в, ђ, л, и, б, г, н,

удвору, бунар, руно, рубити,
друг, друм, руда, дубити,
труп, прут, трио, нудити,
грунути, ђубрити, погнути.

у.

р, о, с, а, п, д, е, ш, м, в, ђ,
л, и, б, г, н, у.

лупо, лупа, рула, поле, боси,
ле, недела, ливан, лоснути,
ильуснути, глива, дадила.

ѣ.

р, о, с, а, ш, д, е, ш, м, в, ђ,
л, и, б, г, н, у, љ.

ћуне, ћум, ћуша, мућа, ћоса,
ћесега, ћиснути, ћуповати,
ћљувати, ћрити, румени,
ћа, ћрунисати, рућа, шеру,
ника, оћлои, ћресиво, ринну,
ти, ћренешати, граћнути,
ћрстити, иређрљати.
ћ.

р, о, с, а, ш, д, е, ш, м, в, ђ,
л, и, б, г, н, у, љ, ћ

ој, јесам, јегуља, јабућа, јова,
војска, гојити, јунак, рај,

бој, јасно, јасније, најјасније.

ј.

р, о с, а, п, д, е, т, м, в, ђ,
л, и, б, г, н, у, л, к, ј.

градити, шарка, шубара, шу-
вака, шума, шумадија, ша-
ла, шетати прашшати,
вошшити, шамија, шаш-
лика, брашно, бришан,
брешка, шлока, шкољка.

ш.

пуче пушка ниже београда,
даде гласе низ широ дунаво,
друга пуче украј дубовога.

даде гласе покрај воде саве,
покрај саве, шашу на крајину;
пред пуче усред шумадије,
у шополи селу племениту,
даде гласе по свој шумадији,
подиже се бутун шумадија,
и предноме испрем'ну ђорђе,
задрма се турска царевина,
загуди се седам краљевина.
да шта ради млада србадија.

р, с, с, а, п, д, с, ш, м, в, ђ, л,
и, о, г, н, у, љ, к, ј, ш,

пуче, чела, челик, јачам,
човек, ручак, ковач чегр,
шаљка, лечаник, челенка.

ћуч ћлечка, губар, гаша, гу-
пак, рагуп, глан, рагвастио.

Г.

р, о, с, а, п, д, е, ш, м, в, ђ,
л, и, б, г, н, у, л, к, ј, ш, ч.

пиже, жетва, житто, жали-
ти, грожђе, жагорити, гвож-
ђе, уже, жела, живина, у-
жина, ждреб, жеред, жеоб, жеоав.

Ж.

р, о, с, а, п, д, е, ш, м, в, ђ, л, и,
б, г, н, у, л, к, ј, ш, ч, ж.

низ дунаво, низа сиву, зиф,
зиф, звона, звека, грозданац, гроз,

везак, везла, замешати,
зора, зори, звона, звоне,
звезде, зубун, замрзнути,
здрав, здрављаче, поздрва,
узди, заказити се.

З.

р, с, с, а, п, у, е, т, м, в, ђ, л,
и, о, г, н, у, љ, к, ј, ш, ч, ж, з.

шапу, шараф, пар, прва,
цер, ова, граница, рукави,
ца, пециво, шајвица, цреп,
црепуља, пипвара, цоку,
ле, цвеклица, врабац.

Ц.

р, о, с, а, и, д, е, ш, м, в, ђ, л, и,
б, г, н, у, љ, к, ј, ш, ч, ж, з, ц,

трећа, брећаши, бреће, обу„
ћа, брућ, ћушати, среће, ћер„
ћа, ћурак, ћоше, обећати, обућ„
нути, ћерчиво, гвоздене.

ћ.

р, о, с, а, и, д, е, ш, м, в, ђ, л, и,
б, г, н, у, љ, к, ј, ш, ч, ж, з, ц, ћ.

ње, не, његов, ћоњ, њушка, огањ,
гуњ, садњак, њива, иње, огњиште,
јагње, гњавити, загњурити.

ћ.

шенлук'чини вуча ценерале,
јер је гудан шћар задобио:
двашес три српске војводе:
једне јесте милош обилићу,
друго јунак тошилица милане,
а трене је косанчић иване.

р, с, с, а, и, д, е, ш, м, в, ђ, л, и, с,
г, н, ц, о, к, ј, ш, г, ж, з, ц, ћ, ч.

ценерале, задизин, цела,
зида, цеп, цуо'е, ибраузе,
риза, бузак, назак, збун, цан.

11.

синоћ доцкан фењер горијаше,
на гардаћу гарашића васе,
а јутрос се силен сарјаћ вије
пред бијели двори гарашића.
шшоно доцкан, фењер горијаше
на гардаћу гарашића васе —
оно васа вечер вечераше
с госшодаром пешровићем ђорђем
и два своја мила посрашима:
ћашић јанћом, мајем су ћосмаја
и чушићем од села пешаја.
а шшо с'јутрос силен сарјаћ вије
пред бијели двори гарашића —
оно с' ћуши војска одабрана
(пред њоме је пешровићу ђорђе)
ше удара белу сеграду,
баш на оне на дијеје силне
и помамне шурће јаничаре;
узе ђорђе града београда,

све исече турке јаничаре,
па погуби те даије силне,
и очисти земљу од турака.
ту се рани Конда барјактаре,
и рани се дели узун-мирко;
ма погибе чаратићу васо:
проста мајка Којага родила
и земљица Која га покрила!
он погибе да нанесе живи,
доК је песме и доК је јунаштва
и на земљи српскога имена.

р, о, с, а, п, д, т, е, м, в, ђ, л, и, б,
г, н, у, љ, К, ј, ш, ч, ж, з, ц, ћ, њ, џ.

фењер, ферман, фала, фа„
лити се, фалиша, фоча,
фуКара, фуруна, фистан,
фуК; фуКнути се, фереца.

нафуѣати се, фис, фијуѣ„
нути, фетислам, риф, фил„
цан, фрѣ, фрѣа, фрѣати.

ф.

ра̏нила мара мору на воду,
из мора своги ша о̏сна хала,
на мару зину да је прогута,
мара се моли шој о̏сној хали:
„немој ме, хало, младу губити,
на двору ми је мајка старица
пожали моју старицу мајку!
нема ко старој воде донети,
воде донети, дворе помести,
дворе помести, мено прострети:
пехте се хала сажалити клета:
на мару зину да је прогута,
брисну девојка и руку диже
да се преврсти, бога замене,

и сожја ноћ, девојци стиже:
свети ђорђије пред њом сествори,
на њену двору присјочи хали,
старој јој ноћ ње у чељуст сјури —
сјије крвца страшно рикну:
усисуча море пеном крвавом,
море прогута шу страшну халу:
не у сдлеше свети ђорђије,
и млада мара на своме двору,
на своме двору на милој мајци.

р. с. с. а. ч. у. е. ш. м. о. ђ. л. и. б. г.
н. у. ь. к. ј. ш. ч. ж. з. ц. ћ. њ. џ. ф.

хала, ох! ух! ха! хој! хан, ха-
ција, јуха, хорјашин, хорјаш-
ка, херцеговина, хрваш, хрш.
хвр. хушташи, хуштање.

р, с, а, п, д, с, т, м, в, ђ, л, и, о, г, н, у, ј, к, ј, ш, ч, ж, з, ц, ћ, ањ, ц, ф, х.

ето то су сви гласови, што их у српском іезику има, а њих іе као што видимо тридесет на броіу, и бележе се са ових тридесет шара или ти слова, што их довде научисмо.

ако ми сад промотримо ове гласове іедно према другом, ми ћемо опазити да су іедни од њих іасни, а други мукли. тако гласови:

а, е, и, о, у

сасвим се іасно чуіу, а сви остали некако се мукло изговараіу и нечуіу се ни у пола као ових пет. — краће можемо звати іасне гласове: іасници а мукле: муклаци, а тако можемо звати и њихова слова.

ако даље погледамо, како ови гласови у речима іедно с другим долазе, ми ћемо наћи: да свака реч — имала она само іедан или више чланова — мора имати у сваком члану ма коіи од оних іасних гласова, и то само по іедан, а од муклих гласова, може у іедном члану да дође уз іасан глас и повише њих, а може да недође ниіедан. ово се може казати за речи и кад се оне сраћуіу, т. і. кад им се изостави по коіи іасан глас, па им у оном члану, где іе био іасник, остану само муклаци. іер ако онда и нема у сваком члану іасногa гласа, а он се мора онде где іе изостављен барем у памети помишљати. с тога су књижевници одредили да се он и у писању обележава неким знаком, коіи да се улаже у оно место, где іе іасник изостављен. таі се знак пише овако: (') и зове се уложак.

даде гласе повраћ воде саве,
повраћ саве, шашу на крајину;
шрећа пуче усред шумадије,
у шочоли селу племенишу,
даде глисе по свој шумадији,
подиже се бушун шумадија,
и предњеме непрет'ву ђорђе,
задрма се шурска царевина,
загуди се седам краљевина,
да шша ради млада сробадија.

р, о, с, а, и, д, е, ш, н, в, ђ, л,
и, о, г, н, у, љ, к, ј, ш,

пуче, гела, гелик, јгам,
говек, ручак, ковач чегр,
шаљка, лечаник, геленке.

ћ. гуч ћлечка, губар, гаша, гу.
пак, рагуп, гла́н, рагвасто.

Г.

р, о, с, а, и, д, е, ш, м, в, ђ,
л, и, о, г, п, у, л, к, ј, ш, ч.

пиже, жетва, житто, жали,
ти, грожђе, жагорити, гвож.
ђе, уже, жела, живина, у.
жина, журеи е, жеьеб, жоьав.

Ж.

р, о, с, а, п, д, е, ш, м, в, ђ, г, и,
о, г, н, у, л, к, ј, ш, ч, ж.

низ дунаво, низа сиву, зид,
зелен, зека, грождин, гро з.

везак, везла, заметати,
зора, зори, звона, звоне,
звезде, зубун, замрзнути,
здрав, здравље, поздрва,
узда, заљубити се.

З.

р, с, с, а, и, д, е, т, м, в, ђ, л,
и, б, г, н, у, љ, к, ј, ш, ч, ж, з.

шапу, шаран, пар, прва,
цер, овца, граница, рукави,
ца, тепиво, пијаница, преч,
трепуља, пипвара, цоку,
ле, цвеклица, врабац.

Ц.

р, о, с, а, п, д, е, ш, м, в, ђ, л, и,
б, г, н, у, љ, к, ј, ш, ч, ж, з, ц,

трећа, враташи, врећа, осу„
ћа, брут, ћушаши, срећа, пер„
ка, ћурак, коше, обсташи, бут„
нуши, ћергиво, гвршне.

ћ.

р, о, с, а, п, д, е, ш, м, в, ђ, л, и,
б, г, н, у, љ, к, ј, ш, ч, ж, з, ц, ћ.

ње, не, ње, ков, ньушка, огань,
гуњ, садњак, ньива, иње, огньишше,
јагње, гньавити, загньурити.

ђ.

шенлук'чини вуча ђенерале,
јер је гудан шћар задобио:
ђашис тари ортоке вођде:
једно јесте милош обилићу,
друго јунак тоилица милане,
а треће је косанчић иване.

р, с, с, а, ш, д, е, ш, н, в, ђ, л, и, с,
г, н, у, ь, к, ј, ш, ч, ж, з, ц, ћ, ѣ.

ђенерале, ђади, ђин, ђеча,
ђида, ђеч, ђуче, ђибра, ђиге,
рица, бузак, назак, ибун, ђеан.

11.

синоћ дознан фењер горијаше,
на гардаћу гарнитна васе,
а јутрос се свилен сарјаћ виђе
пред бијели двори гарнитна.
шшоно дознан, фењер горијаше
на гардаћу гарнитна васе —
оно васа вечер вечераше
с госшодаром петровићем ђорђем
и два своја мила посрашима:
ћошшић јанћом, ђиајем су ћосмаја
и чупићем су села поћаја.
а шшо с' јутрос свилен сарјаћ виђе
пред бијели двори гарнитна —
оно с' ћуши војски сдасрана
(пред њоме је петровићу ђорђе)
ше удара белу сеграду,
сиш на оне на даије силне
и помамне турке јаничаре;
узе ђорђе града београда,

све исече турке јаничаре,
па погуби те даије силне,
и очисти земљу од турака.
Ту се рани Конда сарјактаре,
и рани се дели узун-мирко;
ма погибе гаратићу Васо:
проста мајка Којага родила
и земљица Која га покрила!
он погибе да паново живи,
док је песме и док је јунаштва
и на земљи српскога имена.

р, о, с, а, п, д, т, е, м, в, ђ, л, и, б,
г, н, у, љ, К, ј, ш, ч, ж, з, ц, ћ, њ, џ.

фењер, ферман, фала, фа„
лити се, фалиша, фоча,
фукара, фуруна, фистан,
фук; фукнути се, фереца.

нафуѣати се, фис, фијуѣ„
нути, фетислам, риф, фил„
цан, фрѣ, фрѣа, фрѣати.

Ф.

рѣнила мара мору на воду,
из мора своји ша бесна хала,
на мару зину да је прогута,
мара се моли шој бесној хали:
„немој ме, хало, младу губити,
на дворуми је мајка старица
пожали моју старицу мајку!
нема ко старој воде донети,
воде донети, дворе помести,
дворе помести, мено прострети:
нехте се хала сажалити клета:
на мару зину да је прогута,
брисну девојка и руку диже
да се прекрсти, бога помене,

р, о, с, а, п, д, е, ш, м, в, ђ,
л, и, б, г, н, у, љ.

Куне, Кум, Кућа, мука, Коса,
несега, Киснути, Кутовати,
Кљувати, Кити, румени,
ка, Крунисати, рука, перу,
ника, оклоп, Кресива, ривну,
ти, Кренетати, гранути,
Крстити, прекрљати.

К.

р, о, с, а, п, д, е, ш, м, в, ђ,
л, и, б, г, н, у, љ, К.

ој, јесам, јегуља, јабука, јова,
војска, гојити, јунак, рај,

бој, јасно, јасније, најјасније.

ј.

р, о с, а, п, д, е, ш, м, в, ђ,
л, и, б, г, н, у, л, к, ј.

градиш, шарка, шусара, шу-
вака, шума, шумадија, ша-
ла, шетати прашати,
вошити, шамија, шаш-
лика, брашно, бришлан,
брешка, шлока, школка.

ш.

пуче пушка ниже београда,
даде гласе низ тиј дунаво,
друга пуче украј дубокога.

даде гласе покрај воде саве,
покрај саве, шашу на крајину;
пред пуче уред шумадије,
у шочоли селу племенишу,
даде гласе по свој шумадији,
подиже се бутун шумадија,
и предвоме испрсивши ђорђе,
задрма се турска царевина,
загуди се седам краљевина.
да шта ради млада сроадија.

р, с, с, а, и, д, с, ш, м, в, ђ, л,
и, о, г, н, у, љ, к, ј, ш,

пуче, чела, челик, јагам,
човек, ручак, ковач чегр,
шалка, лечаник, челенка.

ћуч ћлечка, губар, гаша, гу-
пак, рагун, глан, рагвастао.

Ч.

р, о, с, а, п, д, е, ш, м, в, ђ,
л, и, с, г, н, у, ј, к, ј, ш, ч.

пиже, жетва, житто, жали-
ти, грожђе, жагорити, гвож-
ђе, уже, жела, живина, у-
жина, ждрел, жељ, жељав.

Ж.

р, о, с, а, п, д, е, ш, м, в, ђ, л, и,
с, г, н, у, л, к, ј, ш, ч, ж.

низ дунаво, низа сву, зиф,
зибон, звека, грождати, гроз,

безик, безла, замешати, зора, зори, звона, звоне, звезде, зубун, замрзнути, здрав, здрављаче, поздрва, узда, захарити се.

З.

р, с, с, а, п, у, е, т, м, в, ђ, л, и, о, г, н, у, љ, к, ј, ш, ч, ж, з.

шапу, шараз, пар, прва, церева, граница, рукавица, печиво, пиривица, преч, претуља, пипвара, пекуле, пчеклица, брабаз.

Ц.

р, о, с, а, и, д, е, ш, м, в, ђ, л, и,
б, г, н, у, ь, к, ј, ш, ч, ж, з, ц,

трска, враћати, врста, обу„
ка, брук, кушати, срка, кер„
ка, курак, коше, собати, суђ„
ити, кергиво, гвоздене.

ћ.

р, о, с, а, и, д, е, ш, м, в, ђ, л, и,
б, г, н, у, ь, к, ј, ш, ч, ж, з, ц, ћ.

ње, ње, ње, ко, ња, ушка, огањ,
гуњ, садњак, њива, ње, огњиште,
јагње, гњавити, загњурити.

ћ.

шенлук'чини вуча ценерале,
јер је гудан шићар задобио:
ушао три српске војводе:
једно јесте милош обилићу,
друго јунак' тошлица милане,
а трене је Косанчић иване.

р, с, с, а, и, д, е, ш, м, в, ђ, л, и, с,
г, н, у, о, к', ј, ш, ч, ж, з, ц, ћ, ћ.

ценерале, цади, чин, цела,
цида, цеч, цуде, цибра, цице,
рица, бузак', назак', цбун, цан.

11.

синоћ доцкан фењер горијаше,
на гардаћу гаратића васе,
а јутрос се свилен сарјаћ вије
пред бијели двори гаратића.
штоно доцкан фењер горијаше
на гардаћу гаратића васе —
оно васа вечер вечераше
с господаром петровићем ђорђем
и два своја мила посратима:
ћатић јанћом, зајем су ћосмаја
и чупићем су села потаја.
а што с'јутрос свилен сарјаћ вије
пред бијели двори гаратића —
оно с' ћути војска сдасрана
(пред њоме је петровићу ђорђе)
те удара белу сеграду,
сваш на оне на дође силне
и помамне турске јаничаре;
узе ђорђе града београда,

све исече турке јаничаре,
па погуби те даије силне,
и очисти земљу од турака.
Ту се рани Конда сарјактаре,
и рани се дели узун-мирко;
ма погибе чаратићу васо:
проста мајка Којага родила
и земљица Која га покрила!
он погибе да наше живи,
доК је песме и доК је јунаштва
и на земљи српскога имена.

р, о, с, а, п, д, т, е, м, в, ђ, л, и, б,
г, н, у, љ, К, ј, ш, ч, ж, з, ц, ћ, њ, џ.

фењер, ферман, фала, фа„
лити се, фалиша, фоча,
фуКара, фуруна, фистан,
фуК; фуКнути се, фереца.

нафуватти се, фис. фијук,
нутти, фетислам, риф, фил,
џан, фрк, фрка, фрватти.

ф.

ранила мара мору на воду,
из мора своги ша бесна хала,
на мару зину да је прогута,
мара се моли шој бесној хали:
„мој ме, хало, младу пустити,
на двору ми је мајка старица
пожали моју старицу мајку:
нема ко старој воде донести,
воде донести, дворе помести,
дворе помести, мено прострети:
нехте се хала сажалити клета:
на мару зину да је прогута,
брисну девојка и руку диже
да се преврсти, бога помене,

ћана и гледаіући како различни маістори раде, дође на дућан где се плету рогожине (асуре) и то му се учини наілакши занат, па га почне учити и научи за неколико дана, па онда оплете сам іедну рогожину, те іе однесу говедару, и кажу му да іе царев син научио занат, и да іе то његова рукотворина. Говедар узме рогожину у руке те іе загледа са свиіу страна па онда запита: „Колико то вреди?“ А они ми кажу: „Четири паре.“ „Е!“ вели „добро! четири паре данас, четири сутра, то іе осам, а четири преко сутра, то іе дванаіест и т. д. Да сам іа таі занат знао, небих данас чувао сеоских говеда.“ Па им онда каже ко іе он и како іе ту дошао; а ови се обрадуіу іош већма кад чуіу да узимаіу девоіку од цара, а не од говедара, и с наівећим весељем венчаіу момка и девоіку и проведу свадбу; па онда даду овоме цару лађе и воіску, те отиде преко мора и нађе своіу земљу.

Свекрва проклетница и снаа адамско колено.

Била снаа и свекрва. Свекрва беше лукава и немилостива на сироте, а снаа добра као добар дан у години: кад би дошла каква сирота пред кућу, свекрва би іе обрамницом отерала, а снаа би своі залогаі сироти уделила; кад би млеко од оваца но-

сила кући, она где би год видела рупицу на путу, одмах би рекла: „Овде мора бити каква бубица,“ пак би іоі усула млека. Што іе она тако милостива била, свекрва іе мрзила на њу, те би іе и глађу патила: затворала би лебац од ње, и тако би по два по три дана сирота гладовала. Іеданпут свекрва се тешко разболи, и лежећи молила іе Бога: кад умре да іе пушта опет на оваі свет, да неда снаи да коіекаким битангама дели. Кад умре и саране іе, свет іе іео и пио на дући, а кад се разиђе, снаа опере судове, па однесе помиіе у валов свињама, те успе, па онда оде те пусти свиње. Кад свиње дотрче валову, грде, обилазе око њега, а неће да пиіу помиіа. Она се стане чудити што им іе, кад тамо, а то помиіа ни капи, а око валова земља сува, нису истекле! Сутрадан у вече опет тако, и тако за седам вечери. Кад би осмо вече, она каже мужу да он успе свињама да іеду. Кад муж успе и пусти свиње, он види како су измршавиле, па стане жену грдити што их ниіе ранила, већ их тако упустила да измршаве. Онда му она приповеди шта іе и како іе, а он потрчи валову да види іе ли празан, кад тамо — празан! Он се стане крстити и чудити шта би то било! У таі мах његова мати испод валова проговори: „Сине! тамо на ономе свету іа сам ти у мукама: свака сирота што іе узданула кад сам іе

с врата отерала — онаі уздисаі сваки се претворио онде у трн, на томе трњу лежим; а ноіа іе сирота на мене заплакала, свака њезина суза ври у казану, у њему се кувам. А што сам Бога молила да ме шаље с онога света да кућу надгледам да снаа битангама недели, за то ми іе суђено да долазим на оваі свет да іедем са свињама. А твоіоі жени постављене су три златне трпезе, на њима сама ружа и босиљак. Питаі іе хоће ли ми дати іедну да се смирим.“ Муж онда отиде жени у кућу те іоі каже све шта іе и како іе, а она кад то чуіе, дотрчи к валову да види свекрву, па кад іе види каква іе измучена, заплаче се, а свекрва іе стане заклињати да іоі даде іедну трпезу, іер іоі іе тако суђено: ако іоі снаа удели іедну трпезу, онда ће іоі се пола грека опростити и неће више морати на оваі свет долазити да са свињама іеде. Снаа іоі рече: „Іа теби поклањам све три трпезе: што сам досад чинила, нека іе за тебе, а одсад да ми Бог да за себе да заслужим.“ Онда свекрве нестане, и никад више није долазила.

То ти іе право адамско колено као што іе ова снаа била.

ПЕСМЕ.

Чобанину на уранку.

Гусле гуде те Іована буде,
Устаі, Іово, одоще ти овце,
Одоше ти овце на Карловце,
Іаловиње под бело Ковиље,
А іагањци под киту Ракиту.

Скорна и мудра девоіка.

У Милице дуге трепавице,
Прекриле іоі румен іагодице,
Іагодице и биіело лице,
Іа іе гледах три године дана,
Немогох іоі очи сагледати,
Црне очи ни биіело лице,
Већ сакупих коло девоіака,
И у колу Милицу девоіку,
Небих ли іоі очи сагледао.
Када коло на трави играше,
Беше ведро па се наоблачи,
По облаку засеваше муње,
Све девоіке к небу погледаше,
Ал негледа Милица девоіка,
Већ преда се у зелену траву.
Девоіке іоі тихо говораху:
„Оі Милице, наша другарице,
„Ил си луда ил одвише мудра,
„Те све гледаш у зелену траву,
„А негледаш с нама у облаке,
„Де се муње виіу по облаку?“
Ал говори Милица девоіка:
„Нит сам луда нит одвише мудра,
„Нит сам вила, да збиіам облаке,
„Већ девоіка, да гледам преда се.“

Сестра.

Сунце заће за Невен за гору,
Іунаци се из мора извозе,
Броіила их млада Ђурђевица,
Све іунаке на броі наброіила,
До три њена добра ненаброіи:
Прво добро Ђурђа господара,
Друго добро ручнога девера,
Треће добро брата рођенога.
За Ђурђем іе косе одрезала,
За девером лице нагрдила,
А за братом очи извадила.
Косе реже, косе опет расту;
Лице грди, а лице израста;
Али очи никад ни довека,
Нити срце за братом рођеним.

Како пропаде Српско царство на Косову.

Цар Лазаре сіеде за вечеру,
Покраі њега царица Милица;
Вели њему царица Милица:
„Цар-Лазаре, Српска круно златна!
„Ти полазиш сіутра у Косово,
„С собом водиш слуге и воіводе,
„А код двора никог неостављаш,
„Царе Лазо од мушкиіех глава
„Да ти може књигу одниіети
„У Косово и натраг вратити;
„Одводиш ми девет миле браће,

„Девет браће, девет Іуговића:
„Остави ми брата бар іеднога,
„Іедног брата сестри од заклетве.“
Њоі говори Српски кнез Лазаре:
„Госпо моіа, царице Милице!
„Кога би ти брата наіволела
„Да т' оставим у биіелу двору?“ —
„Остави ми Бошка Іуговића.“
Тада рече Српски кнез Лазаре:
„Госпо моіа, царице Милице!
„Када сіутра биіел дан осване,
„Дан осване и огране сунце,
„И врата се отворе на граду,
„Ти ишетаі граду на капиіу,
„Туд ће поћи воіска на алаіе:
„Све коњици под боіним копљима,
„Пред њима іе Бошко Іуговићу,
„И он носи крсташа баріака;
„Кажи њему од мене благосов,
„Нек да баріак коме њему драго,
„Па нек с тобом код двора остане.“
Кад у іутру іутро освануло
И градска се отворише врата,
Тад ишета царица Милица,
Она стаде граду код капиіе,
Ал ето ти воіске на алаіе:
Све коњици под боіним копљима,
Пред њима іе Бошко Іуговићу
На алату вас у чистом злату,
Крсташ га іе баріак поклопио,
Побратиме! до коња алата;

На баріаку од злата іабука,
Из іабуке од злата крстови,
Од крстова златне ките висе,
Те куцаіу Бошка по плећима;
Примаче се царица Милица,
Па увати за узду алата,
Руке склопи брату око врата,
Па му поче тихо говорити:
„О моі брате, Бошко Іуговићу,
„Цар іе тебе мене поклонио,
„Да неидеш на боі на Косово,
„И тебе іе благосов казао,
„Да даш баріак, коме тебе дрого,
„Да останеш са мном у Крушевцу,
„Да имадем брата од заклетве.“
Ал говори Бошко Іуговићу:
„Иди, сестро, на биіелу кулу;
„А іа ти се небих повратио,
„Ни из руке крсташ баріак дао,
„Да ми царе поклони Крушевац;
„Да ми рече дружина остала:
„Гле страшивца, Бошка Іуговића!
„Он несміеде поћи у Косово
„За крст часни крвцу проливати
„И за своіу віеру умриіети.“
Пак проћера коња на капиіу.
Ал ето ти старог Іуг-Богдана
И за њиме седам Іуговића,
Све іе седам устављала редом,
Ал ниіедан ни гледати неће.
Мало време за тим постаіало,
Ал ето ти Іуговић-Воіина,

И он води цареве іедеке
Покривене са сувніем златом,
Она под њим увати кулаша,
И склопи му руке око врата,
Па и њему стаде говорити:
„О моі брате, Іуговић · Воіине!
„Цар іе тебе мене поклонио,
„И тебе іе благосов казао,
„Да даш іедек, коме тебе драго,
„Да останеш са мном у Крушевцу,
„Да имадем брата од заклетве.“
Вели њоізи Іуговић Воіине:
„Иди, сестро, на биіелу кулу;
„Небих ти се іунак повратио,
„Ни цареве іедеке пустио,
„Да бих знао да бих погинуо;
„Идем, сеіо, у Косово равно
„За крст часни крвцу прољевати
„И за віеру с браћом умрніети.“
Пак проћера коња на капиіу.
Кад то виђе царица Милица,
Она паде на камен студени,
Она паде пак се обезнани;
Ал ето ти славнога Лазара,
Када виђе госпођу Милицу,
Удрише му сузе низ образе;
Он с' обзире с десна на лиіево,
Те дозивље слугу Голубана:
„Голубане, моіа віерна слуго!
„Ти одіаши од коња лабуда,
„Узми госпу на биіеле руке,

„Пак іе носи на танану кулу;
„Од мене ти Богом просто било!
„Немоі ићи на боі на Косово,
„Већ остани у биіелу двору.“
Кад то зачу слуга Голубане.
Проли сузе низ биіело лице,
Па одсіеде од коња лабуда,
Узе госпу на биіеле руке,
Однесе іе на танану кулу;
Ал свом срцу одољет неможе,
Да неиде на боі на Косово,
Већ се врати до коња лабуда,
Посіеде га, оде у Косово.
Кад іе сіутра іутро освануло,
Долећеше два врана гаврана,
Од Косова поља широкога,
И падоше на биіелу кулу,
Баш на кулу славнога Лазара,
Іедан гракће, други проговара:
„Да л' іе кула славног кнез-Лазара?
„Ил у кули ниће никог нема?“
То из куле нитко нечуіаше,
Већ то чула царица Милица,
Па излази пред биіелу кулу,
Она пита два врана гаврана:
„Оі Бога вам два врана гаврана,
„Откуда сте іутрос полећели?
„Ниіесте ли од поља Косова?
„Виђесте ли двиіе силне воіске?
„Іесу ли се воіске удариле?
„Чиіа ли іе воіска задобила?“

Ал говоре два врана гаврана:
„Оі Бога нам, царице Милице!
„Ми смо іутрос од Косова равна,
„Виђели смо двиіе силне воіске;
„Воіске су се іуче ударише,
„Обадва су цара погинула;
„Од Турака нешто и остало,
„А од Срба што іе и остало,
„Све рањено и искрвављено.“
Истом они тако бесећаху,
Ал ето ти слуге Милутина,
Носи десну у лиіевоі руци,
На њему іе рана седамнаіест,
Вас му коњиц у крв огрезнуо;
Вели њему госпођа Милица:
„Што іе, болан! слуго Милутине?
„Зар издаде цара на Косову?“
Ал говори слуга Милутине:
„Скин ме, госпо, са коња витеза,
„Умиі мене студеном водицом,
„И залиі ме црвениіем вином;
„Тешке су ме ране освоіиле.“
Скиде њега госпо́ђа Милица,
И уми га студеном водицом,
И зали га црвениіем вином.
Кад се слуга мало повратио,
Пита њега госпођа Милица:
„Шта би слуго у пољу Косову?
„Ђе погибе славни кнеже Лазо?
„Ђе погибе стари Іуг Богдане?
„Ђе погибе девет Іуговића?

„Ђе погибе Милош воіевода?
„Ђе погибе Вуче Бранковићу?
„Ђе погибе Бановић Страхиња?“
Тада слуга поче казивати:
„Сви осташе, госпо, у Косову.
„Ђе погибе славни кнез Лазаре,
„Ту су многа копља изломљена,
„Изломљена и Турска и Српска,
„Али више Српска него Турска,
„Бранеђ, госпо, свога господара,
„Господара славног кнез-Лазара.
„А Іуг ти іе, госпо, погинуо
„У почетку, у боіу прво̂ме,
„Погибе ти осам Іуговића,
„Ђе брат брата издати нетћеде,
„Доклегоће іедан тецніаше;
„Іош остаде Бошко Іуговићу,
„Крсташ му се по Косову виіа;
„Іош разгони Турке на буљуке,
„Као соко тице голубове.
„Ђе огрезну крвца до кољена,
„Ту погибе Бановић Страхиња.
„Милош ти іе, госпо, погинуо
„Код Ситнице код воде студе̂ме,
„Ђе но многи Турци изгинули;
„Милош згуби Турског цар-Мурата
„И Турака дванаіест хиљада;
„Бог да прости, ко га іе родио!
„Он остави спомен роду Српском,
„Да се прича и приповніеда
„Док іе људи и док іе Косова.

„А што питаш за проклетог Вука,
„Проклет био и кога родио!
„Проклето му племе и кољено!
„Он издаде цара на Косову
„И одведе дванаіест хиљада,
„Госпо моіа! љутог оклопника.“

Краљевић Марко укида свадбарину.

Поранио Краљевићу Марко,
Поранио иза Косово равно,
Кад іе био на води Сервани,
Сукоби га Косовка девоіка,
Божіу помоћ назива іоі Марко:
“Божіу помоћ, Косовко девоіко!“
Девоіка се до земље поклања:
„Здраво да си делніо незнана!“
Ал іоі Марко поче беседити:
„Драга сестро, Косовко девоіко!
„Лепа ти си, секо, млађа била!
„Красна ти си стаса и узраста!
„Руменила, господска погледа!
„Ал те, секо, коса покварила;
Іер си тако, селе, оседила?
„С ког си млада срећу изгубила?
„Ил са себе, ил са своіе маіке,
„Ил са свога стара родитеља“?
Проли суза Косовка девоіка,
Па говори Краљевићу Марку:
„Драги брато, делніо незнана!
„С себе срећу изгубила нисам,
„Ни са себе, ни са своіе маіке,

„Ни са свога стара родитеља;
„Већ сам іадна срећу изгубила:
„Ево има девет годин дана,
„Како дође Арап прекоморац,
„Па од цара Косово закупи,
„И наметну зулум на Косово:
„Косово га и поіи и рани;
„Па іе други зулум наметнуо:
„Ко с' удаіе, тридесет дуката;
„Ко се жени тридест и четири;
„Коіи има, те толико даде,
„Таі се іунак може оженити
„И девоіка млада удомити;
„А у мене браћа сиромашна,
„Нема блага да Арапу даду,
„У томе сам іадна заостала,
„Те се нисам млада удомила;
„Са тога сам срећу изгубила.
„Па іош за то неби ни жалила,
„Што нам с' неда младим удавати,
„И іунаком младим оженити;
„Него ево и веће невоље,
„Іош іе већи зулум наметнуо:
„На ноћ иште младу и девоіку,
„Па девоіку Арапине љуби,
„А невесту слуге Арапове;
„Обреди се све Косово редом,
„Даваше му младе и девоіке,
„Ево мене тужноі редак дође,
„Да довече идем Арапину,
„Да му ноћас, іадна, будем љуба,

„Па іа мислим и размишљам мисли:
„Мили Боже, што ћу и како ћу?
„Ил ћу іадна у воду скочити,
„Или ћу се млада обесити;
„Волим, брате, изгубити главу,
„Нег љубити своі земљи душмана.“
Ал беседи Краљевићу Марко:
„Драга сестро, Косовко девоіко!
„Нешали се, у воду нескачи,
„Немоі себи смрти учинити,
„Немоі, секо, душе огрешити!
„Већ ми кажи Арапове дворе,
„Где су двори Арапина црна?
„Имам речи беседити с њиме.“
Девоіка му поче беседити:
„Драги брато, незнана делиіо!
„А што питаш Арапове дворе?
„Што их питаш? остали му пусти!
„Може да си нашао девоіку,
„Пак му идеш, носиш свадбарину;
„А можда си іединац у маіке,
„Па неш, брате, тамо погинути,
„Па што ће ти саморана маіка?“
Марко е' маши руком у џепове,
Те извади тридесет дуката,
Па их даіе Косовки девоіки;
„На ти, секо, тридесет дуката,
„Пак ти иди своме белом двору,
„Пак се рани, док ти е' срећа іави;
„Само кажи Арапове дворе,
„Іа ћу платит свадбарину за те.

„Зашто би ме Арап погубио,
„Кад іа имам, сестро, доста блага,
„Мого б' платит све Косово равно,
„Камо л' небих за се свадбарину?"
„Девоіка му поче беседити:
„Нису двори, већ шатори пусти.
„Погледаіде доле низ Косово
„Где се онаі свилен баріак виіе,
„Онде і' шатор црног Арапина,
„Око њега зелена авлиіа,
„Сва авлиіа главам накићена:
„Ево нема іош недеља дана,
„Како і' проклет Арап исекао
„Седамдесет и седам іунака,
„Косоваца тужни ђувегиіа;
„Арап има четрдесет слугу,
„Што чуваіу стражу око њега."
А кад Марко саслушао речи,
Крену Шарца, оде низ Косово,
Добра Шарца врло расрдио,
Из копита жива ватра сева,
Из ноздрва модар пламен лиже;
Срдит Марко іезди низ Косово,
Рони сузе низ іуначко лице,
А кроз сузе гњевно проговара:
„Оі давори, ти Косово равно!
„Шта си данас дочекало тужно,
„После нашег кнеза честитога,
„Да Арапи сад по теби суде!
„Іа срамоте поднети немогу,
„Ни жалости велике трпити,

„Да Арапи таки зулум чине
„И да љубе младе и девоіке.
„Данас ћу вас, браћо, осветити,
„Осветити, или погинути.“
Оде Марко право пред шаторе,
Угледа га Арапова стража,
Па казуіе црну Арапину:
„Господине, Арап-прекоморче!
„Чудан іунак іезди низ Косово
„На витезу коњу шареноме.
„Добра коња врло расрдио,
„Из копита жива ватра сева,
„Из ноздрва модар пламен лиже;
„Оће іунак на нас ударити.“
Ал беседи Арапине црни:
„Децо моіа, четрдесет слугу!
„Несме іунак на нас ударити,
„Ваља да іе нашао девоіку,
„Па нам иде, носи свадбарину,
„Жао му іе, што ће дати благо,
„Са тога се врло расрдио;
„Већ наидте пред нашу авлиіу,
„Па іунака дочекаіте лепо,
„Пред њиме се смерно поклоните,
„Под њим добра коња приватите,
„Примите му коња и оружіе,
„Пустите га мени под шаторе,
„Нећу блага, узећу му главу,
„Да добиіем коња према себе.“
Испадоше Арапове слуге,
Да под Марком добра коња приме,

А кад близу угледаше Марка,
Несмедоше пред Марка изићи;
Беже слуге под шатор Арапу,
Па се крніу за Арапа слуге,
Покриваіу сабље іапунцеви,
Да им Марко невиди сабаља.
И сам Марко у авлніу уђе,
Пред шатором одседнуо Шарца,
Своме Шарцу тако беседио:
„Одаі, Шаро, и сам но авлніи,
„А іа идем под шатор Арапу,
„Наоди се шатору на врати,
„Ако б' мени до невоље било“
Пак се Марко под шатора шеће,
Арап седи, пиіе вино ладно,
Служи му га млада и девоіка;
Божіу помоћ називао Марко:
„Божіа помоћ, драги господине!“
Арап њему лепше одговара:
„Здрав, іуначе, делніо незнана!
„Од іуначе, да пиіемо вина,
„Па ми кажи, што си ми дошао.“
Ал беседи Краљевићу Марко:
„Немам каде с тобом нити вина;
„А добро сам до тебе дошао,
“Врло добро, боже бит неможе:
„Іа испросих лепоту девоіку,
„Осташе ми на друму сватови,
„Дошао сам доно свадбарину,
„Да дам благо, да водим девоіку,
„Да ми нико на пута нестане,

„Кажи мени што іе свадбарине?“
„Арап лепо Марку проговара:
„Та ти за то и одавно знадеш:
„Ко с' удаіе, тридесет дуката;
„Ко се жени, тридест и четири;
„Ти се видиш іунак од меідана,
„Ниіе квара да стотину дадеш!“
Марко с' маши руком у џепове,
Пред Арапа три дуката баци;
„Веруі мени, више немам блага,
„Већ кад би ме тео причекати,
„Док се вратим с лепотом девоіком,
„Тамо ће ме даривати лепо,
„Све ћу теби поклонити даре,
„Теби дари, а мени, девоіка“
Цикну Арап, као змиіа љута;
„У мене, курво, вересиіе нема:
„Недаш блага, са мном се подсмеваш;“
Па потрже тешка буздована,
Те удара Краљевића Марка,
Удари га три четири пута,
Насмеіа се Краљевићу Марко:
„О іуначе Арапине црни!
„Ил се шалиш, ил од збиље биіеш?“
Цичи Арап, као змиіа љута:
„Нешалим се већ од збиље биіем.“
Али Марко стаде беседити:
„А іа мислим да се шалиш, тужан;
„А кад, море, ти од збиље биіеш,
„И іа имам нешто буздована,
„Да те куцнем три четири пута;

„Колико си мене ударио,
„Толико ћу тебе ударити,
„Па ћем онда на поље изићи.“
Трже Марко буздована свога,
Пак удари Арапина црна,
Како га іе лако ударио,
Искиде му из рамена главу!
Насмеіа се Краљевићу Марко:
„Боже мили, на свем теби хвала,
„Кад брж оде са іунака глава!
„Канда ниіе на њему ни била!“
Трже Марко сабљу од поіаса,
Пак зареди Арапове слуге,
Исече му четрдесет слугу,
А четири некте погубити,
Већ их Марко остави за правду,
Коі ће право сваком казивати,
Како і' било Арапу и Марку;
Све с авлиіе поскидао главе;
Па іе главе саранио лепо,
Да і' некљуіу орли и гаврани,
Па авлиіу пусту накитио,
Накити іе Арапским главама:
Арапово благо покупио;
А четири слуге Арапове,
Коіе ниіе тео погубити,
Оправи их по Косову Марко,
Оправи их на четири стране,
Те телале по Косову слуге:
„Где девоіка има за удаіу,
„Нека тражи себи господара,

„Нек с' удаіе, док іе за младости;
„А где іунак има за женидбу,
„Нек се жени, нека љубу тражи;
„Од сад више нема свадбарине,
„Марко за све свадбарину плати,"
Све повика, мало и велико:
„Бог да живи Краљевића Марка!
„Коіи земљу од зла избавио,
„Коіи сатр земљи зулумћара:
„Проста м' била и душа и тело!"

Старина Новак.

(Са шта оде у хајдуке.)

Вино пиіу Новак и Радивоі
А код Босне код воде студене
Код некога кнеза Богосава,
А кад су се вина понапили,
Кнез Богосав стаде бесіедити:
„Побратиме, Старина Новаче!
„Кажи право, тако био здраво!
„Са шта, брате, оде у хаідуке?
„Каква тебе ћера невоља
„Врат ломити, по гори ходити,
„По хаідуци, по лошу занату,
„А под старост, кад ти ниіе време?"
Вели њему Старина Новаче:
„Побратиме, кнеже Богосаве!
„Кад ме питаш, право да ти кажем:
„Іест ми било за невољу љуту:

„Ако мореш знати и памтити,
„Кад Іерина Смедерево гради,
„Па нареди мене у аргатлук,
„Аргатова три године дана,
„И іа вукох дрвље и камење
„Све уз моіа кола и волове,
„И за пуне до три годинице
„Іа нестекох паре ни динара,
„Ни заслужих на ноге опанке!
„И то бих іоі, брате, опростио;
„Кад сагради Смедерева града,
„Онда стаде па и куле зида,
„Позлаћуіе врата и пенцере,
„Па наметну намет на вилаіет,
„Све на кућу по три литре злата,
„То іе, брате, по триста дуката!
„Ко имаде, и предаде благо;
„Ко предаде, онаі и остаде;
„Іа сам био човек сиромашан,
„Неимадох да предадем благо,
„Узех будак, с чим сам аргатово,
„Па с будаком одох у хаідуке,
„Па се ниће здржати немогох
„У држави Іерине проклете,
„Већ побіегох до студене Дрине,
„Па се маших Босне камените.
„А кад дођох близу Романиіе,
„Ту сам Турске сватове сусрео,
„Они воде кадуну ђевоіку,
„Сви сватови с миром пролазили,
„Заостало Туре младожења

„На дорату коњу великоме,
„Оно нешће да пролази с миром,
„Већ потеже троструку камџиіу,
„Три су на њоі луле од тумбака,
„Па удара мене по плећима;
„Трипут сам га Богом побратио:
„„Молим ти се, Туре младожења,
„„А тако ти среће и іунаштва!
„„И тако ти сретнога весеља!
„„Прођи ме се, хаіде путем с миром.
„„Видиш, да сам човек сиромашан;“
„Опет Туре да с' окани неће,
„Већ ме стаде већма ударати;
„Кад іе мене мало заболело,
„И іа сам се врло ражљутио,
„Па потегох будак са рамена,
„Те ударих Туре на дорату,
„Како сам га лако ударио,
„У мах сам га с коња оборио,
„И к њему сам онда прилетио,
„Ударих га іош два и три пута,
„Док сам њега с душом растао;
„Ватих му се руком у џепове,
„Код њег нађох до три кесе блага,
„Па их пуштих себи у њедарца;
„Отпасах му сабљу од поіаса,
„Њем отпасах, а себи припасах:
„Оставих му будак више главе,
„Да чим ће га закопати Турци,
„Па посіедох његова дората,
„Одох право гори Романиіи;

„То гледаіу сви Турски сватови.
„Нешћедоше мене ни ћерати,
„Іа нешћеше, іа ли несміедоше.
„Ево има четръест година,
„Романиіу гору обикнуо,
„Боже, брате, него моіе дворе,
„Іер іа чувам друма кроз планину,
„Дочекуіем Сараілніе младе,
„Те отимам и сребро и злато
„И лиіепу чоху и кадифу,
„Одиіевам и себе и друштво,
„А кадар сам стићи и утећи
„И на страшну міестну постаіати.
„Небоіим се никога до Бога!“

Како се Срби ослободише од Турака.

Боже милый! чуда великога!
Кадъ се шћаше по земльи Србіи,
По Србіи земльи да преврне,
И да друга настане судія,
То кнезови нису ради кавзи,
Нитъ су ради Турцы изѣлице,
Алъ е рада сиротиня рая,
Коя глоба давати неможе,
Ни трпѣти Турскога зулума;
И ради су Божи угодницы,
Єръ е крвца изъ землѣ проврела,
Земанъ дошо валя воєвати,
За крстъ частный крвцу пролѣвати,
Свакій своє да покає старе.

Небомъ свецы сташе воевати
И свакаке прилике метати
Вышъ Србіе по небу ведроме.
Ваку прву прилику вргоше:
Одъ Трипуна до светога Ђурђа
Сваку ноћцу мѣсецъ се хваташе,
Да се Срби на оружѣ дижу,
Алъ се Срби дигнутъ несмѣдоше.
Другу свецы вргоше прилику:
Одъ Ђурђева до Дмитрова дана
Све баряцы крвави идоше
Вышъ Србіе по небу ведроме,
Да се Срби на оружѣ дижу,
Алъ се Срби дигнутъ несмѣдоше.
Трећу свецы вргоше прилику:
Громъ загрми на светога Саву
(У средъ зиме кадъ му време ніе)
Сину муня на Часне Вериге,
Потресе се земля одъ истока,
Да се Срби на оружѣ дижу,
Алъ се Срби дигнутъ несмѣдоше.
А четврту вргоше прилику
Вышъ Србіе на небу ведроме:
Ухвати се сунце у пролѣће,
У пролѣће на светогъ Трипуна,
Єданъ данакъ три пута се хвата,
А три пута игра на истоку.
То гледаю Турцы Биоградцы,
И изъ града сви седамъ дахія:
Аганлія и Кучукъ-Алія,
И два брата два Фочића млада

(Мехмедъ-ага и съ ньиме Мусъ-ага),
Мула-Юсуфъ великій дахія,
Дервишъ-Ага градскій таинція,
Старацъ Фочо одъ стотине лѣта.
Све седамъ се састало дахія
Биограду на Стамболъ-капіи;
Огрнули скерлетли бишьише,
Сузе роне а прилике гледе:
„Алахъ кардашъ! чудніехъ прилика!
Оно, іолдашъ, за насъ добро ніе.“
Па одъ яда сви седамъ дахія
Начинише одъ стакла тепсію,
Заграбише воде изъ Дунава,
На Небойшу кулу изнесоше,
На врхъ куле вргоше тепсію,
У тепсію звѣзде похваташе,
Да гледаю небеске прилике,
Што ће ньима быти до послѣдка;
Око нѣ се састаше дахіе,
Надъ тепсиіомъ лице огледаше;
Кадъ дахіе лице огледаше,
Све дахіе очима виђеше,
Ни на едномъ главе небьяше,
Кадъ то виђе све седамъ дахія,
Потегоше напакъ одъ челика,
Те разбише одъ стакла тепсію,
Бацыше е низъ біелу кулу,
Пизъ біелу кулу у Дунаво,
Одъ тепсіе некъ потрошка нема.
Па одъ яда сви седамъ дахія
Пошеташе брижни невесели

Низъ Небојшу кулу Якшићеву,
Одшеташе у каву велику,
Пакъ сѣдоше по кави великой,
Све сѣдоше вдамъ до другога,
Старца Фочу вргли у зачелѣ,
Біела му брада до пояса;
Пакъ повика све седамъ дахія:
Къ нама брже ходе и ванзи!
Понесите кньиге инціеле,
Те гледайте што намъ кньиге кажу,
Што ће нама быти до послѣдка."
Потекоше ходе и ванзи,
Донесоше кньиге инціеле;
Кньиге гледе грозне сузе роне,
Дахіяма овако гвворе:
„Турцы, браћо, све седамъ дахія!
Вако нама инціели кажу:
Кадъ су наке бывале прилике
Вышъ Србіе по небу ведроме,
Евъ одъ онда петъ стотинъ година,
Тадъ е Србско потинуло царство,
Мы смо онда царство задобили,
И два влашка цара погубили:
Костадина на средъ Цариграда
У край Шарца, украй воде хладне,
И Лазара на полю Косову:
Милошъ уби за Лазу Мурата,
Алъ га добро Милошъ недотуче,
Већъ све Муратъ у животу бѣше
Докъ мы Србско царство освоисмо,
Онда себи веспре дозива:

Турцы, браћо, лале и везири!
Я умрієхъ, вама добыхъ царство,
Него ово мене послушайте,
Да вамъ царство дуговѣчно буде:
Вы немойте раи горки быти,
Веће раи врло добри будте;
Некъ є харачъ петнаесть динара,
Некъ є харачъ и тридестъ динара;
Неизносте глоба ни пореза,
Неизносте на раю біеда;
Недирайте у ньихове цркве,
Ни у законъ, нити у поштенѣ:
Нећерайте освете на раи,
Што є мене Милошъ распорио,
То є среће юначка донела:
Неможе се царство задобити
На душеку све духанъ пушећи;
Вы немойте раю разгонити
По шумама да одъ васъ зазире,
Него пазте раю ко синове;
Тако ће вамъ дуго быти царство:
Ако л' мене то непослушате,
Већъ почнете зулумъ чинитъ раи,
Вы ћетъ онда изгубити царство.
Царъ умріє, а мы остадосмо,
И мы нашегъ цара неслушасмо,
Већъ великій зулумъ подигосмо:
Погазисмо ньихово поштенѣ,
Свакояке бѣде износисмо,
И на раю глобе навалисмо,
И грѣхоту Богу учинисмо.

Садъ су наке настале прилике,
Садъ ће нетко изгубити царство;
Небойте се краля ни єднога,
Краль на цара ударити неће,
Нити може кралѣвство на царство,
Єръ є тако одъ Бога постало;
Чувайте се рає сиротинѣ:
Кадъ устане кука и мотика,
Быће Туркомъ по Медіи мука,
У Шаму ће каде проплакати,
Єра ће ихъ рая уцвѣлити.
Турцы, браћо, све седамъ дахія!
Тако наши инціели кажу,
Да ће ваше куће изгорѣти,
Вы дахіє главе погубити;
Из огньишта прониће вамъ трава,
А мунаре попастъ паучина,
Ни ће иматъ ко єзанъ учити:
Кудъ су наши друми и калдрме,
И куда су Турцы пролазили
И коньскіємъ плочамъ задирали,
Изъ клина ће проникнути трава,
Друмови ће пожелѣтъ Турака,
А Турака ниће быти неће.
Тако кньиге инціели кажу."
Кадъ то чуше сви седамъ дахія,
Све дахіє никомъ поникоше
И у црну землю погледаше,
Съ кньигомъ незна нико бесѣдити,
Ни како ће кньизи одказати,
Старацъ Фочо подавио браду,

Па е бѣлу са зубима гризе,
Ни онъ незна съ кньигомъ бесѣдити,
Већъ се и онъ томе послу чуди;
Непониче Фочнѣъ Мехмедъ-ага,
Непониче већъ юнакъ покличе:
„Дишеръ, море, хоце и ванзи!
Молте Бога и езанъ учите
Свакій данакъ а све по петъ пута,
Небринте се нама дахіяма;
Докъ е нама здравля и памети,
И докъ намъ е Виноградскогъ града,
Мы смо кадри управити градомъ,
Око града сиротиньомъ раіомъ,
Кадъ кралѣви на насъ войштитъ неће,
Како ће намъ рая досадити,
Кадъ насъ има у седамъ дахія
У свакога по магаза блага,
Каква блага? све мека дуката,
А све пуста блага лежећега;
У насъ, браћо, четири дахіе,
Аганліе и Кучукъ-Аліе,
И у мене и Мула-Юсуфа,
У свакога има пуста блага
Неброена по двіе магазе;
Насъ четири када устанемо,
Устанемо на ноге лагане,
А магазе съ благомъ отворимо,
Просућемо рушпе по калдрми,
На дукате покупити войску;
Насъ четыри велике дахіе
На четворо раздѣлити войску,

На четворо, ко четири брата,
Поћи ћемо изъ нашега града
Крозъ нашіехъ седамнестъ нахія,
Изсѣћемо све Србске кнезове,
И кметове што су за потребе,
И попове Србске учителѣ,
Само луду ћецу оставити,
Луду ћецу одъ седамъ година,
Пакъ ће оно права быти рая,
И добро ће Турке послужити.
Докъ погубимъ кнеза Палалію
Изъ лієпа села Бегальице,
Онъ є паша, а я самь субаша;
Докъ погубимъ и Іована кнеза
Изъ Ландола села маленога,
Онъ є паша, а я самь субаша:
И Станоя кнеза изъ Зеока,
Онъ є паша, а я самь субаша.
Докъ погубимъ Стеву Яковлѣва
Изъ Лієвча гнѣзда хайдучкога,
Онъ є паша, а я самь субаша;
И Іована кнеза изъ Крснице;
Докъ погубимъ до два Чарапића
Изъ Потока Бѣлогъ одъ Авале,
Кой су кадри на Врачаръ изићи,
У Биоградъ Турке затворити,
Они с' паше, а я самь субаша;
Докъ погубимъ Црнога Ђорђія
Изъ Тополе села поносита,
Кои съ Бечкимъ тргує ћесаромъ,
Онъ є кадаръ сву ћебану купитъ

Одъ бієла града Варадина,
И оружѣ, што є за потребе,
Онъ є кадаръ на насъ завойштити,
Онъ царує, а я субашуємъ;
Докъ погубимъ протопопъ Николу
Изъ лієпа села Ритопека,
Онъ пашує, а я субашуємъ;
Докъ погубимъ хайдука Ђорђія
И нѣгова брата Арсенія,
Изъ лієпа села Желѣзника,
Кои с' кадри Топчидеръ затворитъ;
Докъ погубимъ протопопа Марка
Изъ лієпа села Остружнице,
Онъ є паша, а я самь субаша;
Докъ погубимъ до два игумана:
Хаци-Ђеру и Хаци-Рувима,
Кои знаду злато растапати
И са ньиме ситне кньиге писатъ,
Насъ дахіє цару опадати,
Око себе раю сѣтовати,
Они паше, а мы смо субаше;
Докъ погубимъ Бирчанинъ-Илію,
Оборъ - кнеза исподъ Међедника,
Ево има три године дана
Одъ како се врло посилио;
Кудгоѣъ иде, све крхата яше,
А другога у поводу води;
Онъ буздованъ о ункапу носи,
А бркове подъ калпакомъ држи;
Онъ Турчину неда у кнежину,
Кадъ Турчина у кнежини нађе,

Топузомъ му ребра испребія,
А кадъ Турчинъ стане умирати,
А онъ виче на своє хайдуке:
Море, слуге! тамо пашче бацте,
Ђе му гавранъ кости наћи неће;
А кадъ нама порезу донесе,
Подъ оружѣмъ на диванъ изиђе,
Десну руку на ятаганъ метне,
А лієвомъ порезу додає:
Мехмедъ - ага, ето ти порезе,
Сиротиня тебъ є поздравила:
Више теби давати неможе;
Я порезу започнемъ броити,
А онъ на ме очима стрієля:
Мехмедъ - ага! заръ ћешъ є броити?
Та я самь є єдномъ изброио;
А я више броити несміємъ,
Већъ порезу украй себе бацимъ,
Єдва чекамъ да се скине бѣда,
Єръ немогу да гледамъ у нѣга:
Онъ є паша, а я самь субаша;
Докъ погубимъ кнеза Грбовића
Изъ лієпа села Мратишића,
Онъ є паша, а я самь субаша;
Докъ погубимъ и Алексу кнеза
Изъ лієпа села Бранковине,
И Якова брата Алексина:
Царъ и ћесаръ кадъ се завадише,
Кодъ ћесара обрштари быше
И носише одъ злата качкете,
Поплѣнише све Турске паланке,

Поробише, ватромъ попалише;
Царъ и ћесаръ кадъ миръ учинише,
А они се цару предадоше,
И кодъ цара кнезови посташе,
Многе Турке цару опадоше,
Седамъ паша што су опаднули,
Опаднули, па ихъ поморили:
Они паше, а мы смо субаше;
Докъ погубимъ кнеза Тамнавскога,
Изъ Лютица Станка оборъ - кнеза;
Докъ погубимъ кнеза Мачванскога,
Съ Богатића Маршиновићъ Лазу,
Онъ е паша, а я самь субаша;
Докъ погубимъ кнеза Поцерскога,
Съ Метковића Ружичићъ - Мияйла,
Онъ е паша, а я самь субаша;
Докъ запалимъ Рачу украй Дрине,
И погубимъ Хаци - Мелентія,
Кой е ишо преко мора синѣгъ,
Те е Влашку ћабу полазио,
Пакъ се узгредъ у Стамболъ свратио,
И одъ цара ферманъ излагао
За стотину жутіехъ дуката,
Да Власима богомолю гради,
Да е гради за седамъ година,
Начини е за годину дана,
Ево има шестъ година дана,
Како зида покрай цркве куле,
А у куле набавля цебану
И по мраку топове привлачи;
Видишъ, іолдашъ, да се нечемъ нада!

Пакъ ћемъ онда заћи крозъ нахіе,
Те изсѣћи све Србске кметове:
Како бы намъ рая додіяла?“
Све дахіе на ноге скочише,
Мехмедъ - аги сви се поклонише:
„Хвала, іолдашъ, Фочићъ - Мехмедъ - ага!
Твоя паметъ пашовати може,
Мы ћемо те пашомъ учинити,
Тебе ћемо свагђе послушати.“
Старацъ Фочо поче беседити:
„Нуто момка! и нуто памети!
Съ коіомъ рѣчи на пашалукъ сѣде!
Узми сынко, Фочићъ-Мехмедъ-ага,
Узми сламе у біелу руку,
Махни сламомъ преко ватре живе,
Илъ ћешъ тиемъ ватру угасити,
Или ћешъ е већма распалити?
Вы можете и Богъ вамъ е дао,
Тако силну покупити войску,
И поћете, сынко, крозъ нахіе;
Єдногъ кнеза преваритъ можете
И на вѣру нѣга домамити;
Свою ћете вѣру изгубити,
Єдногъ посѣћъ, а два ће утећи,
Два посѣцы, четири одоше,
Они ће вамъ куће попалити,
Вы дахіе одъ ньихъ изгинути.
Алъ вы тако немойте радити,
Него мене, старца, послушайте:
Я самь гледо у нашемъ инцилу,
Ово наше дуго быти неће,

Него ће се промѣнити царство,
Вѣнъ се, сынко, подобрите раи:
Одъ харача раи одпустите,
Некъ е харачъ, ко што Муратъ рече;
Прођите се глоба и пореза;
Съ кнезовима вы се побратите,
Кнезовима хате покланяйте,
Кметовима осреднѣ парипе,
Съ поповима у дослуку будте,
Небы л' и мы узъ ньихъ преживлѣли,
Єра наше дуго быти неће.
А што ће вамъ више пусто благо?
Да мелѣте, изѣстъ неможете."
Алъ говори Фочићъ Мехмедъ-ага:
„Мой бабайко, неслушамъ те, старый."
То изрече, а на ноге скочи,
А за ньиме остале дахіе,
Пакъ на граду бацише топове,
На дукате покупише войску.
Ньихъ четири велике дахіе:
Аганлія и Кучукъ - Алія,
Мула - Юсуфъ, Фочићъ Мехмедъ - ага,
На четворо раздѣлише войску
Ньихъ четири, ко четири брата,
Пакъ на граду отворише врата,
И одоше съ войскомъ по тефтишу
Крозъ ньиховихъ седамнестъ нахія,
Првогъ Србскогъ кнеза преварише:
Домамише кнеза Палалію
И у Гроцкой нѣга погубише;
И Станоя кнеза изъ Зеока

Преварише, па га погубише
У његову двору бієломе.
Преварише Марка Чарапића,
Преварише те га погубише;
И Гагића Янка булюбашу
Изъ Болеча села маленога.
Погубише кнеза Теована
Изъ Орашя Смедеревске нахе;
Па и кнеза Петра изъ Ресаве;
Преварише Мату булюбашу
Изъ Липовца близу Крагуевца,
Те и нѣга млада погубише.
Моравцыма, цркви, допадоше,
Хаци-ђеру туна погубише,
А Рувима у градъ опремише,
И у граду нѣга погубише.
Мехмедъ-ага у Валѣво дође:
Грбовићъ се бѣше осѣтио,
Па Грбовићъ на страну побѣже,
А дође му оборъ-кнезъ Алекса
И дође му Бирчанинъ Илія,
Обоицу хвата Мехмедъ-ага,
Бієле имъ савезао руке,
Па ихъ води на мостъ Колубари;
А кадъ виђе оборъ-кнезъ Алекса,
Да ће Турцы оба погубити,
Тадъ онъ рече Фочићъ-Мехмедъ-аги:
„Господару, Фочићъ-Мехмедъ-ага!
Поклони ми животъ на мейдану,
Ево теби шесетъ кеса блага.“
Мехмедъ-ага говори Алекси:

„Немогу те Алекса пустити
Да ми дадешъ и сто кеса блага.“
Алъ бесѣди Бирчанинъ Илія:
„Господару, Фочнѣъ-Мехмедъ - ага!
Ево теби и сто кеса блага,
Поклони ми животъ на мейдану.“
Вели нѣму Фочнѣъ Мехмедъ-ага:
„Небудали, Бирчанинъ-Илія!
Тко бы горскогъ упустио вука?“
Мехмедъ-ага викну на целата,
Целатъ трже саблю исподъ скута,
Те Илiи одсiече главу,
А Алекса сѣде на ћупрiю,
Па овако поче говорити:
„Богъ убио свакогъ хришћанина,
Кои држи вѣру у Турчину!
Охъ, Якове, мой рођеный брате!
Ты недржи вѣре у Турчина,
Ђе с' удесишъ, удри се съ Турцыма.“
Iошъ Алеска говорити шћаше,
Али целатъ говоритъ недаде,
Трже саблю, одсѣче му главу,
Када до два кнеза погибоше
На ћупрiи на средъ Колубаре:
Кнезъ Алекса, Бирчанинъ Илія,
Хаци-Рувимъ на средъ Биограда,
Єдногъ дана, а єднога часа,
Вышъ ныхъ ярко помрчало сунце,
Мехмедъ - ага конаку похита,
Небы л' iошъ когъ Срба застануо,
Да iошъ бира ћекогъ да посѣче;

Алъ кадъ Срби жалость опазише,
Изъ чаршіе на махъ побѣгоше,
Мехмедъ - аги виеданъ недоће,
Кадъ то виће Фочићъ Мехмедъ - ага,
Одмахъ позна, да горе уради,
И одмахъ се бѣше покаяо,
Алъ се веће доцканъ покаяти,
Већъ повика дванаестъ делія,
И Узуна свога кавецію:
Чуете ли мои соколови!
Брзо добре конѣ посѣдните,
Пакъ трчите у село Тополу,
Небы л' Црногъ погубили ђорђа,
Ако ли намъ садъ утече ђорђе,
Нека знате, добра быти неће."
Кадъ то чуше дванаестъ делія,
Одмахъ добре конѣ посѣдоше,
И предъ ньима Узунъ кавеція,
Отидоше у село Тополу,
У суботу у очи нећелѣ;
На освитакъ нећельи доћоше
Пріе зоре и біела дана,
И ђорђійне обколише дворе,
Ударише съ обадвіе стране,
А са двіе стране повикаше:
„Изиђъ амо, Петровићу ђорђе!"
Тко ће люта змая преварити?
Тко ли нѣга спаваћива наћи?
Ђорђе е се юнакъ научио
Пріе зоре свагда уранити,
Умити се и Богу молити,

И попити по чашу ракіе.
Бѣше Ђорђе пріе уранно
И отишо у донѣ подруме.
Када виђе око куће Турке,
Онъ се њима явити нешћеде,
Яви имъ се млада Ђорђійница:
„Да Богъ съ вама, Турцы, ноћасъ быо!
Шта тражите овђе у то доба?
Ђорђе сада предъ кућомъ быяше,
Ту садъ бѣше пакъ некудъ отиде,
А я незнамъ, кудъ е отишао.“
А то Ђорђе и гледа и слуша.
Кадъ е Ђорђе изброоо Турке,
Узе доста праха и олова,
Па изиђе своему обору
Међу своихъ дванаестъ чобана;
А кадъ дође, чобане избуди,
И овако чобанима рече:
„Браћо моя, дванаестъ чобана!
Устаните, оборъ отворите,
Изъ обора ишћерайте свинѣ,
Нека иду куда коме драго;
А вы, браћо, мене послушайте;
И шарене пушке подпрашите:
Ако Богъ да те се оно стече,
Што самь данасъ радитъ наумио,
Честите ћу васъ све учинити,
Оковати у сребро и злато,
А у свилу обућъ и кадиву.“
Сви чобани едва дочекаше,
Ишћераше свинѣ изъ обора,

Пакъ шарене пушке подпрашише,
На махъ они за Ђорђемъ пођоше.
Оде Ђорђе право своме двору;
А кадъ Турке съ чобанима виђе,
Онда Ђорђе овако говори:
„Чуете ли дванаестъ чобана!
Свакій, яко, гледай по Турчина,
Алъ немойте пушака метати,
Докле моя найпріе непукне,
Я ћу гледатъ Узуна Мехмеда,
Виђећете, што ћ' одъ нѣга быти.“
То изрече Петровићу Ђорђе,
Земльи паде, пушцы огань даде,
Пуче пушка, остатъ пуста неће,
Ђе е гледо Ђорђе, погодио,
Мртавъ паде Узунъ са кулаша.
Кадъ то виђе дванаестъ чобана,
На махъ пуче дванаестъ пушака:
Мртвыхъ паде онђе шестъ Турака,
Шесторица на коньма побѣже,
На махъ Ђорђе викну по Тополи,
Те сакупи іоште више друштва,
Све по трагу Турке поћераше,
До Сибнице села доћераше,
И ту Турцы у ханъ побѣгоше,
Каменъ майцы да остати могу!
Ту ихъ Ђорђе обколи са друштвомъ,
Па онъ викну у село Сибницу,
Сибничани сви му долећеше;
Ту се саста стотину юнака,
На махъ Срби хана запалише,

И троица Туракъ изгорѣше,
А троица предъ ньихъ истрчаше,
И Србини сва три погубише,
На све стране Ђорђе кньиге посла,
У свихъ градскихъ седамнестъ нахія,
На кметове селске поглаваре:
„Свакій свога убійте субашу;
Жене, ђецу у збѣгове крійте.“
Кадъ то чуле Србске поглавице,
На махъ они послушаше Ђорђа;
Сви скочише на ноге лагане,
Припасаше свіетло оружѣ,
Свакій свога убише субашу,
Жене, ђецу у збѣгъ одведоше.
Кадъ е Ђорђе Србле узбунио
И съ Турцима веће завадио,
Онда Ђорђе прође крозъ нахіе,
Па попали Турске карауле,
И обори Турске теверичe,
И удари на Турске паланке,
Све паланке онъ Турске попали,
Женско, мушко, све подъ мачъ удари,
Тешко Србле съ Турцыма завади,
Турцы мысле, да е рая шала,
Алъ е рая градовима глава;
Уста рая, ко изъ земле трава,
У градове сађераше Турке;
Трчи Ђорђе одъ града до града,
И грађане свуда довикуе:
„Чуете ли, вы Турцы, грађани!
На градовма отварайте врата,

Између себе дайте зулумћаре,
Акъ хоћете мирни да будете:
Да градове цару некваримо;
Єръ ако ихъ вы дати нећете,
Између себе Турке зулумћаре,
Те градове рая начинила,
Градила ихъ по деветъ година,
Кадра ихъ є за данъ оборити
И са царемъ кавгу заметнути;
А када се съ царемъ завадимо,
Да устане сви седамъ кралѣва,
Да насъ мире, помиритъ насъ неће:
Бићемо се море до єднога.“
Тадъ граћани сузе пролѣваху,
И ђорђію вако говораху:
„Бегъ-ђорђіє, одъ Србіє главо!
Даваћемо, штогоћъ рая ште,
Некварите царевыхъ градова,
Ни са царемъ замећите кавге,
Мы даћемо Турке зулумћаре.“
Па граћани, устадоше, Турцы,
На градове отворише врата,
Између себе даю зулумћаре,
Зулумћаре изѣлице Турке,
Предаю ихъ у Србиньске руке.
Боже милый и Богородице!
Када Срби докопаше Турке
Зулумћаре у біеле руке,
Па ихъ сташе Срби разводити
Преко поля безъ свіехъ альина:
Безъ ћурака и безъ антерія,

Безъ сарука, у малымъ капама,
Безъ чизама и безъ вменія;
Голе, босе топузима туку:
„Море, баша! камъ пореза наша?“
У по поля Ђорђе саблю вади,
Зулумћарске одсіеца главе,
А кадъ Ђорђе изсіече Турке,
Изсіече Турке зулумћаре,
Онда Ђорђе у градове уђе;
Што бы Туракъ по градовма бѣлымъ,
Што бы Туракъ за сѣче, изсѣче;
За предае што бы, то предаде;
За крштеня што бы, то искрсти.
Кадъ е Ђорђе Србиомъ завладо,
И Србію крстомъ прекрстио,
И своіемъ криломъ закрилио
Одъ Видина пакъ до воде Дрине,
Одъ Косова те до Биограда,
Вако Ђорђе Дрини говорио:
„Дрино водо! племенита међо
Измеђъ Босне и измеђъ Србіе!
Наскоро ће и то време доћи,
Када ћу я и тебека прећи,
И честиту Босну полазити.“

(Забава).

Међъ таласима.

Сунце мило, топло, свия своє скуте,
У море се спушта, све свршава путе.
Млоги погледъ нѣга у постелю прати,
Ма сутра га млоги неће дочекати!

А мене за њиме ноге носе лаке,
Трчимъ да му златне све поватамъ ждраке:
Па са оне морске стрмене обале
Слетимъ као муња на дебеле вале,
А таласи бистри ко да су одъ росе,
Примаю ме къ себи и далѣ ме носе;
Ма гле, како с' радо я у њима купамъ!
По њима се валямъ, рукама ій лупамъ,
Стотинама свуда край мене ій има:
Єданъ ме остави а другій ме прима.
Гдекои намрштенъ, гдекои се смешни,
Одъ гдекога презнемъ, тако с' накострешни,
Гдекои ме свлада и покрие свега,
Гдекои с' улеже и пред-а-мномъ бега,
Ко да помоћь нуди гдекои с' примакне,
Пружимъ къ нѣму руке — алъ онъ се измакне:
Па чакъ иза мене опетъ се появи,
Осврће с' и гледа да л' се я удави?
Алъ я снаге доста у рукама имамъ,
Па се текъ осменемъ, и све далѣ пливамъ;
— Докъ се часакъ тако међъ таласи бавимъ,
А я на сунашце већъ и заборавимъ.

Пасъ и нѣгова сенка.

Єдномъ, пасъ овчарски комадъ меса нађе,
Па да бы на само пово га слаће,
Понесе г' у зубма покрай єдне реке,
Кадъ, у води, згледа образъ своє сенке,
А нѣму с' учини: друго псето има
Млого већій комадъ у своимъ зубима.
Зато лапне зубма, да дочепа сенку,
А комадъ изъ уста падне му у реку;

Комадъ меса одма на дно реке оде,
Зачуђено псето остане крај воде.
— Млого людій има кои прођу луђе,
Кадъ се полакоме на иманѣ туђе,
Пословица каже: „кои тражи веће,
Тай изгуби често и оно изъ вреће.“

Медведъ и Пчеле.

Єданпутъ се медведъ полако прикраде,
До кошньице єдне и медъ вадитъ стаде;
Докъ га пчела єдна у губицу боцне,
А онъ се налюти и зубима шклоцне,
Па шчепа кошньицу — како с' било пого —
О землю є лупи што є игда мого,
Тадъ полети свака изъ кошньице пчела,
Где га коя стигла онде га уєла.
Єтрашно изуєданъ медведъ говораше:
„Млого болѣ за ме несрећногъ беяше,
Да самь отрпео ону малу штету,
Него што на свима потера освету.“

Чврчакъ и мрави.

Када зима дође, оде цветъ и трава,
Гладанъ чврчакъ пође у гости кодъ мрава:
Молио ій лепо у своєму яду,
Да му мало ране преко зиме даду.
Питали га мрави: „Где си до садъ било?
Шта си цело лето у полю чинио?“
А сирома чврчакъ обинѣ незнао,
Рече: „Я самь летосъ у полю свирао.“
Тадъ повичу мрави: „Наполѣ се витлай!
Кадъ си летосъ свиро, а ты сада играй.“
— Тако и свакъ прође, кои младъ благує:
У младость благує, у старостъ гладує.

СПОМЕНИ ИЗ НАЈМИЛИЈИХ ДАНА.

Прва жеља Србину.

Сини сунце! да огреіем руке,
Да потерам по Косову Турке!

Прва клетва.

Ко невиди дугу
И Косовску тугу —
Невидла га маіка,
До суђена данка!

БОЖИЋНЕ РАДОСТИ.

Глас о рођењу Кристовом.

Анђеле Гавриле!
Иди тамо куд ти реко,
Нити близу ни далеко,
Већ до двора Давидова:
Там се Дева породила;
Криста Бога повиіала
У свилене пеленице
И у златне одеждице.

Поруке Божићу.

Поручуіе Варица Божићу,
Да іоі пошље од прасца ножицу,
Да зачини варицу шеницу.

Жељно очекиванье Божића.

Данас дан, сутра дан,
Прекосутра Бадњи дан,
Заносутра Божић!
У Божића три ножића:
Іедним сече печеницу,
Другим сече чесницу,
Трећим пиіе вино.

Божићни Дари.

Божић, Божић, бата!
Носи киту злата,
Да позлати врата,
И обоіа подвоіа,
И сву кућу до краіа!

Дошао Божић!

Іа сам мала Ката,
Отворте ми врата!
Да ви нешто ново кажем:
Родио се Исус Кристос!

Народски тропар Васкрсу.

Ристос, Васкрс,
Из мртви!
Самртни му самрт
Поправо!
И сушти му ва гроб
Живодарово!

ЦРКВЕНСКА ПИСМА.

Црквенске књиге како су іеданпут написане, тако су остале и до дан данас. Оне се више и непишу руком, него се само штампаіу. С тога іе нама за читање црквенске писме доста: познати само штампаћа црквенска слова; (а и рукописна су готово као и штампаћа, само што су мало округластиіа од њих). Ево свиіу штампаћих црквенских слова, каква су и како се по имену зову.

Велика и мала
штампаћа црквенска слова:

Аа	Бб	Вв	Гг	Дд	Єє
Аз	буки	віеди	глагол	добро	іесте

Жж	Ѕѕ	Зз	Ии	й	Іі	Кк
живіете	зіело	земља	иже	иже со слитноіу	и	како

Лл	Мм	Нн	Оо	Пп	Рр
људи	мисљете	наш	он	покоі	рци

Ѳс Тт ȣ Оуу Фф Хх

слово твердо ук у ферт хіер

Ѿѡ Цц Чч Шш Щщ

от ци черв ша шча

Ѫ ы ѣ Ѣ Єє Юю Ѡѡ

іер іери іер іаѣ іе іу о

дебело танко

Ꙗꙗ Ѯѯ Ѱѱ Ѳѳ Ѵѵ.

іа кси пси тита ижица.

А има црквенских штампаћих слова и од овакe руке:

Аа Бб Вв Гг Дд Єє Жж Ѕѕ Ѕѕ Ии

Ії Кк Лл Мм Нн Оо Пп Рр Сс Тт ȣ

Уу Фф Хх Цц Чч Шш Щщ ъ ы ь

ѣ Ѥѥ Юю Ѡѡ Ꙗꙗ Ѯѯ Ѱѱ Ѳѳ Ѵѵ.

(Опомена. Где су овде само мала слова, за њих ваља знати, да се њима ниједна реч непочиње, па зато се она и непишу велика но само мала).

Као што видимо, осим ѣ, ѧ, и ѹ, сва остала слова из старинске српске писме налазе се и у црквенскоі писми, само што у црквенскоі писми имаіу іош и нека друга. Како се ова друга читаіу то ћемо видети мало ниже, а она се читаіу као и у старинскоі српскоі писми, осим само неколико њих у неким приликама коіе ћемо овде одмах показати; ево их:

ІИ=И; то іест ї и и (без слитне) кад су іедно до другог, нечитаіу се као: ии, него као: и, у свима оним речма, коіима се за људе или за ствари — коіе су, као, мушке (и то кад их іе више на броіу) — казуіе какве су, или чиіе су, или одакле су:

царіе земстіи, тіи сѹдѧщіи, сіи мертвіи, живѹщіи, источницы водніи, юнцы тѹчніи, звѣріе дѹбравніи, сынове Божіи, сынове человѣчестіи, владыки Ѳдомстіи, кнѧзи Моавітстіи, гради Ідѹдейстіи, людіе Ѳѳіопстіи.

є=є; то іест є изговара се као: є, свагда, кад долази после каквога іасника:

мое, моегѡ, тбоеѧ, людіе, царіе, согрѣшеніе, царствѹетъ, бодрствѹетъ.

є=з у речи: Ієраиль (изговори: Израиль).

ь=ъ. У многим црквенским речима пише се на краіу ь, а реч се чита, као кад би у место ь било ъ, или боље казати, као да ніедног од њих нема:

Господь, червь, пламень, камень, мечь, аминь, есмь, пѹть, сѹть.

въ=во. Кад въ дође пред речма, где га іе тешко тако изговарати, онда се въ може читати =во, н. п. у речи:

въ вышнихъ = во вышнихъ.

А она слова — што их у црквенскоі писми више (него у српскоі старинскоі) има — ево како се читаіу:

ѕ	чита	се	свуда	као	.	.	.	з
ꙋ	„	„	„	„	.	.	.	у
ѿ	„	„	„	„	.	.	.	от
щ	„	„	„	„	.	.	.	шч
ѡ	„	„	„	„	.	.	.	о
ѯ	„	„	„	„	.	.	.	кс
ѱ	„	„	„	„	.	.	.	пс
ѳ	„	„	„	„	.	.	.	т

Опомена. По правом реду казати: ми Срби треба слово щ да читамо =шт, као што наши стари свештеници тако и чине; а што многи данас щ изговара =шч, то іе по руски.

ѵ.

За ѵ ваља запамтити, да се она двоіако чита: кад пред њом или после ње долази іасан глас, чита се као в; а кад ни пред њом ни после ње недолази іасан глас, онда се чита као и; па овако остаіе и онда, кад се іедна реч састави с другом и у том састављању дође іасан глас до ѵ, коіа се пре тога изговарала као: и.

Примери на горња правила.

ѕ=з. Ѕло, ѕлость, ѕлаѧ, злыхъ, ѕлобожный, ѕлодѣй, ѕміій, ѕвѣрь, ѕлакъ,

звѣзда, злова, облобленіе, (бѣлѡ), селіе.

ꙋ=ѹ. Трꙋсъ, всюдꙋ, звꙋкъ, прошꙋ, бꙋдꙋтъ, сꙋдити, рꙋка, недꙋги.

ѿ=от. Ѿтвергаетъ, ѿ свѣта, ѿ скверны, ѿврати, ѿ лица, не ѿими, ѿ мене, ѿвержи, ѿверзеши.

щ=шч. Имꙋщъ, просвѣщающе, зрѧщихъ, щедръ, общество, ведꙋщихъ, сокровище, нощію, взыскающій.

ѡ=о. Ѡстави, ѡсѣненіе, ѡчисти, ѧкѡ, ѡ насъ, предѡхрани, всѧкагѡ, запѡвѣдь.

ѯ=кс. Ѧлеѯандеръ, Ѧлеѯандріѧ, Ѧлеѯій, Ѧаѯімъ, Ѧртаѯеръ, оѯіѧ, Фінїѯъ, Фенїѯъ, Ѧнѳраѯъ, Ѧрфаѯадъ, Ѯеніа, (Ѧгѯентій, Ѳгпраѯіа, Ѳгдоѯіа), Ѯенофонтъ.

ѱ=пс. Ѱалтирь, ѱаломъ, ѱалмопѣвецъ, Ѳамѱѡнъ, Раѱакъ, Моаѱаѳъ, Ѱарь, Ѧамѱакій, (Ѳгѱгхій, Ѧпокалгѱисъ).

ѳ=т. Ѳома, Ѳеодоръ, Виѳлеемъ, Наѳанъ, Ѧарѳа, Филоѳей, Маѳей, анаѳема, Ѧѳѡнская (гора), Ѳаворъ, Ѧѳанасій, Ѳаваѡѳъ, каѳавасіѧ.

ѵ=в. Ѳѵангелїе, Ѳѵангелїстъ, Паѵелъ, Ѳѵгенїа, Ѳеѵїтъ, Ѳѵгенїй, Ѳѵей, Ѳѵсисъ, Наѵинъ, Исаѵъ, Ѳѵнаръ, Наваѵъ, Ѳѵа, Ѳѵхаристїа, Ѳѵдокїа, (Ѳѵѳѵмїй).

ѵ=и. Ѵжица, ѵесѡпъ, мѵро, мѵроносица, Ѳгѵпетъ, сѵмволъ, ѵпостасъ, мѵропомазанїе, Бавѵлонъ, Тѵръ, Ѳессѵрїѧ, Кѵръ, Бѵссонъ, кѵмвалъ, тѵмпанъ; Полѵеѵктїй (*саставлѣно из* полѵ *и* еѵктїй), полѵелей (*саставлѣно из* полѵ *и* елей).

Опомена. Само у речи: Моѵсей неизговара се ѵ ни као *в* ни као *и*, него као *j*.

СКРАЋЕНЕ РЕЧИ У ЦРКВЕНСКИМ КЊИГАМА.

У старо доба ниіе било хартиіе, него се писало на штављеноі кожи; а ниіе било ни штампариіе, већ се морало — све слово по слово — руком исписивати, кад се хтела књига написати. — То іе био и врло скуп и врло дангубан посао. Зато, да би се штогод уштедило и у арчу и у времену, скраћивали су у црквенским књигама све оне речи, коіе се у молитвама и осталоі црквенскоі чатаниія често спомињу или су инако уз друге речи познате, те се у напред могу поред њих погодити. Те речи овако су скраћене. Место да се исписала сва слова, коіа би у њима ваљало исписати, написано іе само неколико од тих слова, а озго изнад њих записан іе по неки знак, те да се при читању сетимо, да реч ниіе цела исписана, али да іе ваља целу изговорити. — Ево за пример таких скраћених речи:

Целе:	Скраћене:
А.	
Ѧнгелъ	Ѧг҃гелъ
Ѧнгелскїй	Ѧг҃гелскїй
Ѧрхангелъ	Ѧрха҃глъ
Ѧрхангелское	Ѧрха҃гское
Ѧпостолъ	Ѧп҃лъ
Ѧпостолскꙋю	Ѧп҃лскꙋю
Б.	
Богъ	Бг҃ъ
Бога	Бг҃а
Богови	Бг҃ови
Богородица	Бц҃а
Богородице	Бц҃е
Богородицы	Бц҃ы
Боже	Бж҃е
Божество	Бж҃ество
Божїѧ	Бж҃їѧ
Благъ	Бл҃гъ
Блаже	Бл҃же
Благаѧ	Бл҃гаѧ
Благодать	Бл҃годать
Благодатнаѧ	Бл҃годатнаѧ
Благословенъ	Бл҃гословенъ
Благословена	Бл҃гословена
Благословлѧше	Бл҃гословлѧше

Целе:	Скраћене:
Б.	
Владыка	Вл҃ка
Владычество	Вл҃чество
Владичица	Вл҃чица
Воскресенїе	Воскр҃нїе
Воскресенїѧ	Воскр҃нїѧ
Воскреснꙋтъ	Воскр҃нꙋтъ
Воскресшагѡ	Воскр҃шагѡ
Вочеловѣчшасѧ	Вочл҃вѣчшасѧ
Всыновленїе	Всн҃овленїе
Г.	
Глаголъ	Гл҃ъ
Глаголю	Гл҃ю
Господь	Гд҃ь
Господа	Гд҃а
Господи	Гд҃и
Господень	Гд҃нь
Господнѧ	Гд҃нѧ
Господство	Гд҃тво
Госпожа	Гж҃а
Госꙋдарь	Гд҃рь
Д.	
Давїдъ	Дв҃дъ
День	Дн҃ь
Дꙋхъ	Дх҃ъ
Дꙋха	Дх҃а

Целе:	Скраћене:
Д.	
Дꙋша	Дш҃а
Дѣва	Дв҃а
Дѣвица	Дв҃ца
Дѣво	Дв҃о
Дѣвы	Дв҃ы
Дѣвств	Дв҃тво
Ѳ.	
Ѳꙋангелїе	Ѳꙋ҃лїе
Ѳꙋангелїстъ	Ѳꙋ҃лїстъ
Ѳпїскопъ	Ѳп҃кпъ
И.	
Имѧрекъ	Им҃къ
І.	
Іерꙋсалимъ	Іер҃лимъ
Іерꙋсалимль	Іер҃лимль
Іисꙋсъ	Іи҃съ
Іисꙋса	Іи҃са
Іисꙋсови	Іи҃сови
Іераиль	Іи҃ль
К.	
Крестъ	Кр҃тъ
Креститель	Кр҃титель
Крещенїе	Кр҃щенїе

Целе:	Скраћене:
Л.	
Любомудръ	Любомръ
Людскій	Люскій
М.	
Марїа	Мрїа
Марїе	Мрїе
Марїи	Мрїи
Мати	Мти
Милосердїе	Мрдїе
Милость	Мть
Милостына	Мтына
Младенецъ	Мнцъ
Молитва	Мтва
Молитвами	Мтвами
Молитву	Мтву
Мудрость	Мрсть
Мученикъ	Мчникъ
Мѣсяцъ	Мцъ
Н.	
Небесъ	Нбсъ
Небеса	Нбса
Небеси	Нбси
Небесный	Нбный
Небесѣхъ	Нбсѣхъ

Целе:	Скраћене:
Н.	
Небо	Нб҃о
Небꙋ	Нб҃ꙋ
Недела	Нл҃а
Нынѣ	Нн҃ѣ
О.	
Отецъ	Оц҃ъ
Отечь	Оч҃ь
Отечество	Оч҃ество
Отца	Оц҃а
Отцемъ	Оц҃емъ
Отцꙋ	Оц҃ꙋ
Отче	Оч҃е
П.	
Понеделникъ	Пнл҃никъ
Праведенъ	Пр҃внъ
Предтеча	Пр҃теча
Премꙋдрость	Прем҃рость
Преподобенъ	Прп҃бенъ
Пресвѧтъ	Прест҃ъ
Пресвѧтаѧ	Прест҃аѧ
Пресвѧтꙋю	Прест҃ꙋю
Пресвѧтѣй	Прест҃ѣй
Престолъ	Пр҃толъ

Целе:	Скраћене:
П.	
Присно	Пр҃но
Присносꙋщный	Пр҃носꙋщный
Пророкъ	Пр҃окъ
Р.	
Рождество	Рж҃тво
Рождествꙋ	Рж҃твꙋ
О.	
Ѡвѧтъ	Ѡт҃ъ
Ѡвѧта	Ѡт҃а
Ѡвѧтагѡ	Ѡт҃агѡ
Ѡвѧтинѧ	Ѡт҃инѧ
Ѡвѧтитель	Ѡт҃итель
Ѡвѧтитсѧ	Ѡт҃итсѧ
Ѡвѧтꙋю	Ѡт҃ꙋю
Ѡвѧщеникъ	Ѡщ҃еникъ
Сердце	Ѻр҃це
Смерть	Ѡм҃рть
Смертїю	Ѡм҃ртїю
Солнце	Ѡл҃нце
Солнцꙋ	Ѡл҃нцꙋ
Спасъ	Сп҃съ
Спаса	Сп҃са
Страсть	Стр҃ть

Целе:	Скраћене:
Ѳ.	
Ѳынъ	Ѳн҃ъ
Ѳына	Ѳн҃а
Ѳыномъ	Ѳн҃омъ
Т.	
Трижди	Тр҃и
Трисвѧтое	Трист҃ое
Троица	Тр҃ца
Троицꙋ	Тр҃цꙋ
Троицѣ	Тр҃цѣ
Оу.	
Оученикъ	Оуч҃нкъ
Оученикомъ	Оуч҃нкомъ
Оучитель	Оуч҃тль
Х.	
Христа	Хр҃та
Христе	Хр҃те
Христїанъ	Хр҃тїанъ
Христово	Хр҃тово
Христосъ	Хр҃тосъ
Христомъ	Хр҃томъ
Ц.	
Царь	Цр҃ь
Царю	Цр҃ю
Царица	Цр҃ца

Целе:	Скраћене;
Ц.	
Царскїй	Цр҃скїй
Царствїе	Цр҃твїе
Царствїю	Цр҃твїю
Церковь	Цр҃ковь
Ч.	
Человѣкъ	Чл҃къ
Человѣчъ	Чл҃чъ
Честь	Чс҃ть
Є.	
Єстество	Єст҃во

Ради читања црквенских књига.

МУДРОСТИ ПРОРОЧКЕ.

Начало премꙋдрости страхъ Гд҃ень. Не ѿрецыса благотворити требꙋющемꙋ, єгда имать рꙋка твоа помогати. Гд҃ь гѡрдымъ противитса, смиреннымъ же даетъ благодать.

Сн҃ъ премꙋдръ веселитъ оц҃а: сн҃ъ безуменъ печаль матери. Ѿ многословїа не избѣжиши грѣха: щадай же устнѣ, разꙋменъ бꙋдеши.

Лучше мужъ долготерпѣливъ паче крѣпкагѡ, удержавай же гнѣвъ, паче вземлющагѡ градъ.

Милуй нища, взаимъ даетъ Бгови, по даанїю же егѡ воздастся ему.

Цръ праведенъ возвышаетъ землю: мужъ же законопреступникъ раскоповаетъ. Црю послушающу словесе неправедна, вси иже подъ нимъ, законопреступницы.

Жена благодатна возноситъ мужу славу. Жена мужественная вѣнецъ мужу своему: якоже въ древѣ червь такѡ мужа погубляетъ жена злотворная.

Источникъ премудрости слово Божїе вышнихъ, и шествїя ея запѡвѣды вѣчныя.

Всѣмъ сердцемъ твоимъ прославляй оца твоегѡ, и матернихъ болѣзней не забуди.

Во всѣхъ словесѣхъ твоихъ поминай послѣдняя твоя, и во вѣки не согрѣшиши.

Не даждь женѣ души твоея, еже превзыти ей над крѣпость твою. Не ѡставляй друга старагѡ, новый бо нѣсть точенъ ему.

Даждь благочестивому, и не заступай грѣшника. Добро сотвори смиренному, и не даждь нечестивому.

Пред человѣкомъ животъ и смерть, и еже аще изволитъ, дастся ему.

Лучше единъ праведникъ, нежели тысяща грѣшникъ, и умрети безчадному, нежели имѣти чада нечестива.

Гдь созда ѿ земли чл҃вѣка, и паки возврати его в ню.

Ѿ зрака познанъ будетъ мужъ, и срѣтеніемъ лица познанъ будетъ умный. Ѡдѣяніе мужа, и смѣхъ зубѡвъ, и стѡпы чл҃вѣка возвѣстятъ, иже ѡ немъ. Есть ѡбличеніе, еже нѣсть красно, и есть молчай, и той мудръ.

Нѣсть богатство лучше здравія тѣлеснагѡ, и нѣсть веселіе паче радости сердечныя.

Ѣлъ ли еси при трапезѣ велицѣй, не разверзи на ней гортаны твоегѡ.

Ѡкрати слово, малими многая изглаголи: буди ꙗкѡ вѣдый, и вкупѣ молча.

Чадъ грѣшныхъ погибнетъ наслѣдіе, и с сѣмеемъ ихъ вынѹ поношеніе.

АПОСТОЛ НА БОЖИЕ.

Егда пріиде кончина лѣта, посла Бг҃ъ, Ѻ҃на своего [единороднаго], раждаемаго ѿ

жены, бываема под' закономъ: Да подзаконныя искупитъ, да всиновленіе воспріимемъ. И понеже есте снове, посла Бгъ Дха Она своегѡ в' сердца ваша, вопіюща: Авва Оче. Тѣмже уже нѣси рабъ, но снъ: аще ли же снъ, и наслѣдникъ Бжій Іисъ Хртомъ.

ЈЕВАНЂЕЉЕ О ДЕЦИ.

Во время оно, приношаху ко Іисови дѣти, да коснется ихъ: ученицы же прещаху приносящимъ. Видѣвъ же Іисъ, негодова, и рече имъ: ѡставите дѣтей приходити ко мнѣ, и не браните имъ, тацѣхъ во есть цртвіе Бжіе. Аминь глю вамъ: иже аще не пріиметъ цртвія Бжія ꙗкѡ отроча, не имать внити въ не. И ѡбемъ ихъ, возложъ руцѣ на нихъ, благословляше ихъ.

ПСАЛМЕ ДАВИДОВЕ.

Блаженъ мужъ, иже не иде на совѣтъ нечестивыхъ, и на пути грѣшныхъ не ста, и на сѣдалищи губителей не сѣде:

Но въ законѣ Гдни воля егѡ, и въ законѣ егѡ поучится день и нощь.

И будетъ ꙗкѡ древо насажденое при исходищихъ водъ, еже плодъ свой дасть во

вре́мѧ своѐ, и҆ ли́стъ є҆гѡ̀ не ѿпадє́тъ, и҆ сѧ̀ є҆ли́ка а҆́ще твори́тъ, успѣ́етъ.

Не та́кѡ нечести́вїи, не та́кѡ: но ꙗ҆́кѡ пра́хъ, є҆го́же возмета́етъ вѣ́тръ ѿ лица̀ земли̇̀.

Оегѡ̀ ра́ди не воскр҃нꙋ́тъ нечести́вїи на сꙋ́дъ, нижѐ грѣ́шницы въ совѣ́тъ пра́ведныхъ.

Ꙗ҆́кѡ вѣ́сть Гдⷭ҇ь пꙋ́ть пра́ведныхъ, и҆ пꙋ́ть нечести́выхъ поги́бнетъ.

Гдⷭ҇и, кто̀ ѡ҆быта́етъ въ жили́щи твое́мъ и҆ли̇̀ кто̀ всели́тсѧ во святꙋ́ю го́рꙋ твою̀;

Ходѧ́й непоро́ченъ, и҆ дѣ́лаѧй пра́вдꙋ, глаго́лаѧй и҆́стинꙋ въ се́рдцѣ своѐмъ.

И҆́же не ᲂу҆́сти ѧ҆зы́комъ свои́мъ, и҆ не сотворѝ и҆скреннемꙋ̀ своемꙋ̀ ѕла̀, и҆ поношє́нїе не прїѧ́тъ на бли́жнїѧ своѧ̀.

Оу҆ничижє́нъ є҆́сть пре́дъ ни́мъ лꙋка́вноѧй, боѧ́щыѧжесѧ Гдⷭ҇а сла́витъ: клены́йсѧ и҆скреннемꙋ̀ своемꙋ̀, и҆ не ѿмета́сѧ.

Оребра̀ своегѡ̀ не дадѐ въ ли́хвꙋ, и҆ мзды̀ на неповѝнныхъ не прїѧ́тъ, творѧ́й сїѧ̀ не подви́житсѧ во вѣ́къ.

На рѣка́хъ Вавилѡ́нскихъ, та́мѡ сѣдо́хомъ и҆ пла́кахомъ, внегда̀ помянꙋ́ти на́мъ Сїѡ́на.

На вѣрбїихъ посредѣ ѐгѡ ѡвѣсихомъ орга́ны на́ша.

Ꙗ҆́кѡ та́мѡ вопроси́ша ны̀, плѣ́нши́и на́съ, ѡ҆ словесѣ́хъ пѣ́сней, и҆ ве́дшїи на́съ ѡ҆ пѣ́нїи: воспо́йте на́мъ ѿ пѣ́сней Сїѡ́нскихъ.

Ка́кѡ воспое́мъ пѣ́снь Гдⷭ҇ню на земли̇̀ чꙋжде́й;

А҆́ще забꙋ́дꙋ тебѐ Ї҆ерꙋсали́ме, забве́на бꙋ́ди десни́ца моѧ̀.

Прилпни̇̀ ѧ҆зы́къ мо́й горта́ни моемꙋ̀, а҆́ще не помѧнꙋ̀ тебѐ, а҆́ще не предложꙋ̀ Ї҆ерꙋсали́ма, и҆́кѡ въ нача́лѣ весе́лїѧ моегѡ̀.

Помѧни̇̀ Гдⷭ҇и сы́ны ѐдѡ́мскїѧ въ де́нь Ї҆ерꙋсали́мль, глаго́лющыѧ: и҆стоща́йте, и҆стоща́йте до ѡ҆снова́нїй ѐгѡ̀.

Дщи̇̀ Вавѵ҆лѡ́нѧ ѻ҆ка́ннаѧ, блаже́нъ и҆́же воздасть тебѣ̀ воздаѧ́нїе твоѐ, ѐже воздала̀ е҆сѝ на́мъ.

Блаже́нъ и҆́же и҆́метъ и҆ разбїе́тъ младе́нцы твоѧ̀ ѡ҆ ка́мень.

МОЛИТВЕ.

Ѻ҆ч҃е на́шъ.

Ѻ҆ч҃е на́шъ, и҆́же е҆сѝ на нб҃сѣхъ, да ст҃и́тсѧ и҆́мѧ Твоѐ, да прїи́детъ цр҃твїе Твоѐ, да бꙋ́детъ во́лѧ Твоѧ̀, и҆́кѡ на нб҃сѝ, и҆ на

землѝ. Хлѣбъ нашъ насꙋщный дажь намъ днесь, и ѿстави намъ долги наша, ꙗкоже и мы ѿставляемъ должникꙋмъ нашымъ: и не введи насъ во искꙋшенїе, но избави насъ ѿ лꙋкавагѡ.

Бцѣ Дѣво.

Бцѣ дѣво, радꙋйся, благодатная Мрїе, Гдь съ тобою: благословенна ты въ женахъ и благословенъ плодъ чрева твоегѡ: ꙗкѡ Отца родила еси душъ нашихъ.

Вѣрꙋю.

Вѣрꙋю во єдинаго Бга, Отца, вседержителя, творца небꙋ и землѝ, видимымъ же всѣмъ и невидимымъ.

И во єдинаго Гда Іисса Хрта, сна Божїа, єдинороднаго, ꙗже ѿ Отца рожденнаго, прежде всѣхъ вѣкъ: Свѣта ѿ свѣта, Бга истинна, ѿ Бга истинна, рожденна, не сотворенна, єдиносꙋщна Отцꙋ, имже вся быша.

Насъ ради человѣкъ, и нашегѡ ради спасенїя сшедшаго съ небесъ, и воплотившагося ѿ Дха ста, и Мрїи дѣвы, и вочеловѣчшася.

Распятаго же за ны при Понтїйстѣмъ Пїлатѣ, и страдавша и погребенна.

И воскршаго въ третїй день по писанїемъ.

И возшедшаго на небса, и сѣдѧща ѡдесную ѻца.

И паки грѧдущаго со славою судити живымъ и мертвымъ, егѡже царствію не будетъ конца.

И въ Дха стаго, Гда, животворѧщаго, иже ѿ ѻца исходѧщаго, иже со ѻцемъ и сномъ спокланѧема и сславима, глаголавшаго пророки.

Во єдину, стую, соборную, и апльскую церковь.

Исповѣдую єдино крщеніе, во ѡставленіе грѣхѡвъ.

Чаю воскрнїѧ мертвыхъ.

И жизни будущагѡ вѣка, аминь.

ТРОПАРИ.

На Божиѣ.

Рождество твое Христе Боже нашъ, возсїѧ мірови свѣтъ разума: въ немъ бо звѣздамъ служащїи, звѣздою оучахуся, тебѣ кланѧтися солнцу правды, и тебе вѣдѣти съ высоты востока: Господи слава тебѣ.

На Богојављење.

Во Їордане крещающуся тебѣ Господи, Тройческое явися поклоненїе: родителевъ бо

гла́съ свидѣтелствоваше тебѣ, возлюбленаго тѧ̀ сы́на и҆менꙋ́ѧ: и҆ дꙋ́хъ во ви́дѣ голꙋви́нѣ, и҆звѣ́ствоваше сло̀вес̾ оу҆твержде́нїе: ꙗ҆ви́лсѧ Христе́ Бо́же, и҆ мі́ръ просвѣ́щей сла́ва тебѣ̀.

На Врбицу.

Общее воскресе́нїе пре́жде твоеѧ̀ стра́сти ꙋ҆вѣрѧ́ѧ, и҆зъ ме́ртвыхъ воздви́глъ е́сѝ Ла́зарѧ Христе Бо́же: тѣ́мже и҆ мы̀, ꙗ҆кѡ̀ ѻ҆́троцы побѣ́ды знаменїѧ носѧ́ще, тебѣ̀ побѣди́телю сме́рти вопїе́мъ: Ѡса́нна во вышни́хъ, благо́словенъ грѧ́дый во и҆мѧ̀ Госпо́дне.

На Васкрс.

Христо́съ воскре́се и҆зъ ме́ртвыхъ, сме́ртїю сме́рть попра́въ, и҆ сꙋ́щымъ во гробѣ́хъ живо́тъ дарова́въ.

На Преображенье.

Преѡбрази́лсѧ е҆сѝ на горѣ̀ Христе́ Бо́же, пока́завый ученикѡ́мъ твои́мъ сла́вꙋ твою̀, ꙗ҆кѡже можа́хꙋ: да возсїѧ́етъ и҆ нас̾ грѣ́шнымъ свѣ́тъ тво́й присносꙋ́щный, молі́твами Богоро́дицы, свѣтода̀вче сла́ва тебѣ̀.

БУКВАР

ЗА

ПИСАЊЕ И ЧИТАЊЕ БРОЈЕВА.

Кад броіимо, ми изговарамо броіеве, редом іедан за другим, овако:

іедан, два, три, четири, пет, шест, седам, осам, девет, десет, іеданаіест, дванаіест тринаіест — и тако даље.

Као што видимо, ми броіеве исказуіемо речма и можемо их написати словима, онако како их изговарамо — као и све остале речи.

Но тако исписивати читаве речи, коіима броіеве изговарамо, било би врло дангубно; а баш у рачунима (особито где су велики и итни послови) хоће се (као што знамо) велика брзина.

С тога іе сасма незгодно писати броіеве словима онако како их изговарамо. — Ко хоће да се о томе увери, нека огледа тим начином записати, на пример, само неколико дугова и то не Бог зна како великих, па ће видети како то споро иде. Ево да кажемо на прилику:

Имам да примам:

од іедногa — пет иљада девет стотина четрдесет и шест (гроша);

од другога — дванаіест иљада девет стотина седамдесет и три (оке жита);

од трећега — деветнаіест иљада осам стотина деведесет и два (комада проштаца);

од четвртог — петнаіест иљада шест стотина тридесет и седам (ока шишарке);

од петога — тридесет и четири иљаде две стотине осамдесет и пет комада (іексера).

Ето како то полагано иде! А шта би било, кад би имали да запишемо по сто, двеста и више оваких примања и давања, што се у великоі трговини готово сваки час догађа? —

Ова незгода натерала іе људе те су стали мислити: не ће ли се моћи броіеви писати како од друге руке? — Мислећи о томе, књижевници се сете: како се броіевима неказуіе, шта іе што, ни кака іе коіа ствар (те да се мора исписати баш реч коіом се броі изговара); него се њима казуіе само колико чега на броі или на меру има; — а колико іе чега на броі или на меру, ми то много пута бележимо и резотинама на рабошу, или означавамо одбраіаућн на страну толико зрна пасуља, или . . . другима каквим знацима.

По томе онда књижевници виде, да ми неморамо броіеве ни писати словима (кад нам іе то незгодно и дангубно), но да их можемо писати особитим знацима.

Али како да се броіеви пишу особитим знацима? — томе се ниіе било тако лако досетити.

Да се на прилику узму опе рабошке резотине, коіе би се писале цртама, овако: | | |

могли одіеданпут исказати, него би морали наіпре све црте редом преброіити, па тек са последњом цртом изрећи коіи іе броі. — Ко хоће да се о томе увери, нека огледа, може ли казати (док црту по црту неизброіи) колико има црта например у овоі врсти:

||||||||||||||||||||||||||||||||||||||||||||||||||||

Из овога се іасно види, да іе заиста іош незгодниіе писати броіеве оваким цртама, него и писменима. Али, ако се ми добро размислимо, ми ћемо наћи, да іе овде сва незгода у томе, што су ове црте іеднаке и што се (баш с тога) за сваки броі мора уписати ополико црта, колико пута у ком броіу по іедан има; а кад би се за сваки броі узео другоіачиіи знак: онда би се сваки броі могао зачас написати, а тако и одіеданпут прочитати.

Да іе ово истина, о томе неможе бити никакве сумње, и сваки се може одма уверити, ако почне писати сваки броі другоіачиіим знаком: іедним знаком одчаса ће га написати; а и (тако написан) одчаса прочитати.

Но у томе долази опет друга іедна незгода, а то та: што броіева има толико, да им нема краіа, а ми неби могли измислити и запамтити ни неколико стотина различних знакова, а камо ли толико чудо, што би нам требало, кад би за сваки броі особити знак градили.

Мудри људи и томе се довниу. — Они опазе, наіпре, да ми неким одређеним редом броінмо, а после стану добро мотрити, како іе таі ред скроіен, и онда пронађу: како ми — пошто наброіимо десет па почнемо даље броінти — управо после десет ништа више ново неказуіемо, него се само повраћамо на оних првих десет броіева и из њих састављамо све остале броіеве.

Тако после **десет** ми кажемо:

іеданаіест	а	то	ће	рећи *)	іедан	на	десет	сви већ напред познати.
дванаіест	„	„	„	„	два	„	„	
тринаіест	„	„	„	„	три	„	„	
четрнаіест	„	„	„	„	четири	„	„	
петнаіест	„	„	„	„	пет	„	„	
шеснаіест	„	„	„	„	шест	„	„	
седамнаіест	„	„	„	„	седам	„	„	
осамнаіест	„	„	„	„	осам	„	„	
деветнаіест	„	„	„	„	девет	„	„	
дваіест или	.	.	.	.	два	—	десет	

После тога, ми се опет повраћамо на оних првих десет броіева, па их додаіемо на **два—десет**, као што смо их и горе додавали на прво (или ти іедно) **десет**.

Тако после **двадесет** кажемо:
двадесет и іедан, двадесет и два, и тако даље, док ненаброіимо:

триіест или **три—десет**.

Исто тако после додаіемо:

Од тридесет	до	четрдесет	(четири	—	десет)
„ четрдесет	„	педесет	(пет	—	десет)
„ педесет	„	шесет	(шест	—	десет)
„ шесет	„	седамдесет	(седам	—	десет)
„ седамдесет	„	осамдесет	(осам	—	десет)
„ осамдесет	„	деведесет	(девет	—	десет)
„ деведесет	„	десет-десет,			

коіе іе краће названо:

сто или **стотина**.

После **сто** каже се: сто и іедан; сто и два, сто и три, сто и четири, ... сто и десет, сто и іеданаіест, ... сто и седамнаіест, ... сто двадесет и три, ... сто седамдесет и осам и тако далѣ док не наброіимо:

Двеста или **двестотине**.

*) Као што се у старо доба и говорило.

Исто тако даље додаіемо:

Од двеста	до	три	стотине
„ триста	„	четири	стотине
„ четири стотине	„	пет	стотина
„ пет стотина	„	шест	стотина
„ шест стотина	„	седам	стотина
„ седам стотина	„	осам	стотина
„ осам стотина	„	девет	стотина
„ девет стотина	„	десет	стотина

коіе іе последње краће названо:

иљада.

На иљаду додаіемо опет: іедан, два, три и, т. д. док ненаброіимо: иљаду-иљада, коіе іе краће названо:

милиіун.

Од милиіуна иде се све тако даље, доиле год хоћемо да броіимо.

И тако, као што видимо, ми после десет, у целом даљем реду броіања, заиста, ништа више ново неказуіемо, него се само на оних првих десет броіева повраћамо, и из њих све друге броіеве састављамо, називаюћи гдекоіе састављене броіеве (да нам іе краће и згодніе) новим именом.

А то, шта друго значи? — него: да у целом нашем броіању и нема више правих илити самоставних броіева, до ових десет: іедан, два, три, четири, пет, шест, седам, осам, девет, и десет.

Кад књижевници овако дознаду да нема више од десет самоставних броіева, онда њима падне на ум, да начине само десет знакова, за тих десет броіева, па да огледаіу неће ли се моћи после, са тих десет знакова писати и сви састављени броіеви, као што се само из десет броіева и састављаіу.

Они тако 'и учине. И то: наши стари узму за бележење броіева слова; и да би се знало кад она означаваіу броіеве а не гласове, узму уз њих іош неке знаке; Римљани узму резотине илити црте; а Арапи сасвим друге знаке.

Ваља нам овде на ум узети: кад се тако броі, іедним знаком, обележи, онда се таі знак зове: броіка а не слово, зато што се њиме означава броі а не глас. И то: они знаци, коіима су наши стари бележили броіеве, зову се данас црквенске броіке, с тога што се они данас само іош у црквенским књигама пишу. Знаци, коіима су Римљани бележили броіеве, зову се, по њима, римске броіке; — и они се данас ретко пишу; а знаци, коіима су Арапи броіеве означили, зову се арапске броіке; — и њима данас сав просвештен свет броіеве пише.

Ево какве су те броіке од све три руке, што их начинише за оних десет самоставних броіева:

	Црквенске	Римске	Арапске
За іедан	а҃	I.	1
„ два	в҃	II.	2
„ три	г҃	III.	3
„ четири	д҃	IV.	4
„ пет	є҃	V.	5
„ шест	ѕ҃	VI.	6
„ седам	з҃	VII.	7
„ осам	и҃	VIII.	8
„ девет	ѳ҃	IX.	9
„ десет	і҃	X.	0

Пошто овако књижевници начине десет броіака за десет самоставних броіева, они онда окрену сву бригу на то: како ће са тих десет знакова да пишу и све састављене броіеве?

Да би томе уватили каквога реда, они стану добро мотрити: како се броіеви састављаіу.

Мотрећи на то, они опазе: да се броіеви састављаіу све на неке купе.

Тако првих десет самоставних броіева узимаіу се у броіању сви скупа као нешто іедно, то іест као іедна купа.

На ту прву купу (коіу су назвали и именом „десетина“) додаіу се после, опет с почетка, они самоставни броіеви, док се ненапуни две оваке купе илити две десетине. После иде редом тако даље, док се ненакупи десет оваких купа илити десет десетина.

А кад се накупи десет оваких десетних купа, онда се и оне све скупа узимаіу као нешто іедно и тако бива нова купа, коіа се зове: „стотина.“

Десет оваких стотних купа састављаіу опет нову купу, коіа се зове: „иљада.“

И тако, узимаіући све десет мањих купа у іедну већу (негде с новим именом, а негде и без тога) ово се састављање броіева у купе продужуіе без краіа даље.

Сад, наши стари и Римљани, кад виде да се броіеви састављаіу овако на купе (па іош неке и с новим именом), они помисле да и те купе ваља узети као неке самоставне броіеве, те и њих означавати онако особитим знацима.

Према томе мишљењу, наши стари и поставе правило: да се особитим броікама бележе не само првих девет самоставних броіева, што несастављаіу ниіедну пуну купу, него и све броіне купе, почињући од десет илити іедне десетине па на више, колико се год купа у броіању састави; а само они састављени броіеви, што између купа падаіу, да се непишу особитим знацима, него састављеним броікама из броіака за самоставне броіеве и броіака за купе.

У главноме и Римљани су се држали овога правила; само што они нису, као наши стари, баш за сваку купу градили сасвим нов знак, него су за неке скрпљали броіке и из оних знакова коіе су већ (за друге броіеве) имали.

Ево како су наши стари и Римљани писали броінама купе, а како оне састављене броіеве, што између купа падаіу:

Наши стари овако:			Римљани овако:	
десет	і҃ (прва десетна купа)		X (прва десетна купа)	
іеданаіест	а҃і	(састављени броіеви између купа)	XI	(састављени броіеви између купа)
два наіест	в҃і		XII	
тринаіест	г҃і		XIII	
четрнаіест	д҃і		XIV	
петнаіест	є҃і		XV	
шеснаіест	ѕ҃і		XVI	
седамнаіест	з҃і		XVII	
осамнаіест	и҃і		XVIII	
деветнаіест	ѳ҃і		XIX	
двадесет	к҃ (друга дес. куп.)		XX (друга дес. куп.)	
двадесет и іедан	к҃а	(састављени броіеви између купа)	XXI	(састављени броіеви између купа)
двадесет и два	к҃в		XXII	
двадесет и три	к҃г		XXIII	
двадес. и четири	к҃д		XIV	
двадесет и пет	к҃є		XXV	
двадесет и шест	к҃ѕ		XXVI	
двадесет и седам	к҃з		XXVII	
двадесет и осам	к҃и		XXVIII	
двадесет и девет	к҃ѳ		XXIX	

тридесет	л҃	(остале десетне купе)	XXX	(остале десетне купе)
и т. д.				
четрдесет	м҃		XL	
педесет	н҃		L	
шесет	к҃		LX	
седамдесет	о҃		LXX	
осамдесет	п҃		LXXX	
деведесет	ч҃		XC	
сто	р҃	(стотне купе)	C	(стотне купе)
две стотине	с҃		CC	
три стотине	т҃		CCC	

и тако даље.

Овако би ми могли продужавати іош и даље; али нама то ниіе нужно. Ко хоће да види, како су и даље наши стари и Римљани писали броіне купе, таі ће наћи на краіу овога буквара таблицу њиних броіака, до броіке за купу: десет хиљада. А нама іе и ово доста, па да видимо: ваља ли таі начин, коіим су наши стари и Римљани писали броіеве?

Ваља само помислити, да се и броіних купа, као год и осталих броіева, може дотле састављати и набраіати, да им никад краіа небуде. — А кад іе то тако, онда іе близу памети и то: да ми неби могли ни за броіне купе (као ни за остале броіеве) толико чудо знакова измислити и запамтити. —

И тако, ми би по овом начину, могли броіками писати броіеве само донекле, то іест: донде, докле би умели измишљати и могли памтити нове знаке — а не даље. — А то ће на кратко рећи: да наши стари и Римљани нису погодили начин како би се могли писати сви броіеви само са неколико броіака.

У томе су Арапи били срећнiи од њих. — И они су опазили како се броiеви састављаiу на купе; али они нектену писати броiне купе особитим броiкама, него стану боље мотрити: како ми изговарамо састављене броiеве? и кад их изговарамо: како се у њима р е ђ а i у оне купе iедна за другом, а како долазе они други броiеви, што несастављаiу нiедну пуну купу? — Па отуда пронађу сасвим поуздан начин, по коме се заиста, само са десет знакова илити броiака, могу написати сви броiеви на свету — ма их колико било.

Да промотримо тако и ми неколико састављених броiева, те да огледамо да пронађемо с а м и таi начин, по коме се могу сви броiеви написати само са десет броiака!

Да неидемо даље од и љ а д а, но да узмемо на пример ове броiеве:

девет	иљада	седам	стотина деве*(т)*-десет	и	девет
		осам	стотина седам-десет	и	осам
пет	иљада	четири	стотине шес*(т)*-десет	и	седам
седам	иљада	шест	стотина пе*(т)*-десет	и	шест
		три	стотин. чет*(и)*р(*и*)-дес.	и	пет
четири	иљад.	две	стотин. три-десет	и	четир.
шест	иљада	осам	стотина осам-десет	и	три
осам	иљада	пет	стотина два-десет	и	два
седам	иљада	три	стотине два-десет	и	iедан.

Сви ови броiеви написани су овде оним истим редом како их и изговарамо; па да погледамо сад, шта у њима видимо?

Ако их погледамо с лева на десно, ми ћемо видети: да ми у сваком овом састављеном броiу наiпре споменемо наiвеће купе, коiе се у њему налазе, а iош пре него што те купе и изговоримо, ми већ кажемо неким броiем, колико их има.

За тим исказуiемо таким истим начином и све остале ниже купе, редом, до десетина; а кад изговоримо и десетне купе, онда искажемо наiпосле iош и самоставне броiеве, коiи нечине нiедну пуну купу.

Прегледамо ли ове броіеве с десна на лево, ми ћемо видети: како на прво место од десне руке, падаіу све сами самоставни броіеви, коіи значе онолико пута по іедан или онолико іединица, колико се коіим од њих на том месту изговара; зато ћемо ми унапредак ради лакшег разумевања, звати то прво место: место іединица. На друго место (левоі руци идући), као што видимо, падаіу све саме десетне купе и, броіеви, што уз њих с леве стране стоіе (макар што су они исти коіи и на месту іединица), неказуіу колико има іединица, него колико іе десетина. — На треће место долазе све саме стотне купе и, броіеви, што уз њих с леве стране стоіе, опет су они исти, коіи и на месту іединица и на месту десетина, али неказуіу ни іединице ни десетине, него стотине. — На четвртом месту видимо све саме иљадне купе и, броіеви, коіи уз њих с леве стране стоіе, казуіу иљаде. —

Ни наімање неомишљаіући се, ми можемо сад без икакве штете да задржимо у овима броіевима (што су горе исписани) само она имена купа, онако како су написана, а све остале броіеве одмах да заменимо њиховим броікама. И онда ћемо имати те броіеве написане овако:

9	иљада	7	стотина	9—десет	и	9
		8	стотина	7—десет	и	8
5	иљада	4	стотине	6—десет	и	7
7	иљада	6	стотина	5—десет	и	6
		3	стотине	4—десет	и	5
4	иљаде	2	стотине	3—десет	и	4
6	иљада	8	стотина	8—десет	и	3
8	иљада	5	стотина	2—десет	и	2
7	иљада	3	стотине	2—десет	и	1

Но ако ми овде узмемо на ум оно, што смо горе малочас видели, то іест: да се већ и по са-

мим местима може знати, коіе су нам іединице, а коіе? и какве? купе: онда нама ниіе нужно ни уз броіеве, коіи казуіу купе, да пишемо она имена купа, као год што ни уз броіеве за іединице, не́ментуіемо да су то іединице.

И тако, ми можемо од сад у писању састављених броіева, слободно, сасвим да изоставимо она имена купа, па на њина места одмах да уписуіемо само броіке за броіеве, коіи дођу уз купе те казуіу колико коіих има; а тако и на месту за іединице да уписуіемо броіке за оне броіеве, коіи на то место дођу. —

Ако тако и у овима горе броіевима изоставимо она имена купа, па испишемо само оне броіке (што су уз њих) іедну до друге: онда ћемо те броіеве имати чисто броікама написане овако:

9799
878
5467
7656
345
4234
6883
8522
7321

Ето тако би написали броікама оне броіеве што бесмо наіпре словима написали.

А кад би те броіеве ко други написао, па би нам дао да му их прочитамо, — како би их ми прочитали? —

Ми би то учинили овако: У сваком броіу додирнули би прстом броіку, што стоіи на првом месту од десне руке, па би казали: „ово су іединице;“ онда би прешли на друго место (идући левоі руци), па би казали: „ово су десетине;“ он-

да би се преместили на треће место, па би казали: „ово су стотине;“ онда на четврто место, па казали: „ово су иљаде.“ И то би попамтили што смо за коіу броіку казали; па би онда почели у сваком броіу (с лева на десно) изговарати редом за сваку броіку њен броі и уз њега име оне купе коіу смо на коме месту споменули, док недођемо до места, где су іединице, — а на том месту изговорили би само броі за броіку, коіа се ту нађе.

Да узмемо на пример да прочитамо оваі броі: 9899

Ми ћемо наіпре испод броіака, што су у њему, почињући од десна па на лево, казати овако:

9 7 9 9
иљаде стотине десетине іединице

па ћемо онда изговорити цео броі, почињући с л е в а на десно, овако:

иљада стотина десет, и
9 7 9 9

и тако смо таі броі прочитали.

Овако исто можемо прочитати и ове броіеве:

$$\begin{array}{r} 23 \\ \hline 697 \\ \hline 8,345 \end{array}$$ и т. д

А како смо ове довде броіеве написали и прочитали, тако можемо написати броікама (па после и прочитати) и ове састављене броіеве:

иљаду сто іеданаіест

иљаду сто дванаіест и тако даље; — само нам овде ваља знати, да ове броіеве треба

тако разумети и па уму имати, као кад би их исказали (како управо и іесте) овако:

іедна иљада іедна стотина іедна десетина и іедна іединица

іедна иљада іедна стотина іедна десетина и две іединице;

а ово се може написати броікама овако:

1111
1112

Из ове овде прилике ми сад видимо, да самоставни броі десет, како се почне као купа са другим самоставним броіевима састављати, тако већ и из друштва самоставних броіева изилази, па долази у писању на друго место, од леве руке. С тога нама ниіе нужно ни њега да означавамо особитим знаком, кад се са другим самоставним броіевима саставља; іер га тада можемо на месту за десетине, обележити броіком: 1, као што смо горе (загледаі страну 124.) и за два—десет уписивали броіку: 2, за три—десет броіку: 3 и тако даље.

Но како видимо: осим десетних купа кад су без самоставних броіева — ми све друге броіеве, довде, написасмо само са девет знакова илити броіака; — па да л' би могли тако написати и све остале броіеве?

Ако промотримо мало повише састављених броіева него што смо довде броікама написали, и то, промотримо их по реду како за іедну по іедну іединицу на ниже иду или се за іедну по іедну іединицу на више пењу, — ми ћемо наићи на много састављених броіева, коіи се у нечему разликуіу од ових што их довде броікама написасмо. — А у чему се разликуіу, познаћемо одмах како испишемо и іедне и друге словима, онако, како их изговарамо; — само ваља да их наместимо іедно испод другог тако, да им іеднака места сасвим іедно под другим дођу.

Ево, на прилику, од састављених броіева, по іедан онакав, какве смо напред имали, и по іедан нов, коіи се од њих разликуіе; на пример да кажемо:

три иљаде седам стотина два—десет и іедан
три иљаде седам стотина и два—десет

или:

осам иљада пет стотина и два—десет и два
осам иљада пет стотина и два

или:

шест иљада осам стотина осам—десет и три
шест иљада осам—десет и три

или:

четири иљаде две стотине три—десет и четири
четири иљаде и четири

или:

три иљаде седам стотина два-десет и іедан
три иљаде и два—десет

или:

осам иљада пет стотина два-десет и два
осам иљада и пет стотина

или:

пет иљада четири стотине шес—десет и седам
пет иљада.

Погледамо ли сад свака два од ових броіева іедан према другом, — ми ћемо одмах опазити, да се они разликуіу іедно од другог у томе, што у іедном, после наівећих купа (коіе се и прве спомињу), долазе по реду и сва друга места, коіа у састављеним броіевима могу доћи, то іест: свако іе место испуњено неким самоставним броіем, у место кога се може одмах уписати његова броіка; а у другом (броіу) нека се места спомињу, а неких никако нема, — то іест: за нека има самоставан броі у место кога се може уписати његова броіка, а за друга нема никаквог броіа.

И т а к о, кад би ми узели ове броіеве броікама да напишемо, ми би могли у њима да испунимо броікама (из оних девет броіака) само она места, за коіа долази коіи самоставан броі, а она, за коіа недолази никакав броі, морала би нам остати празна илити ш т у р а.

Тако на пример у овом последњем броіу: п е т и л ь а д а, може се испунити само место и л ь а д а броіком: 5, а сва нижа места то іест: и место стотина, и место десетина, и место іединица — остаће празна илити ш т у р а, іер у броіу: п е т и л ь а д а, ни за іедно одо-тих места, нема каквог самоставног броіа, у место кога би се написала његова броіка.

Ал ако ми у овом броіу: п е т и л ь а д а ничим необележимо она ш т у р а места, већ само за и л ь а д е напишемо (броіку п е т) овако:

5

то ми немамо по чему познати да ту има и ш т у р и х места, па тако ни ова броіка (5) овако сама написана, неће нам значити: пет и л ь а д а, него само: пет іединица. Іер да би нам та броіка значила и л ь а д е, треба као што знамо, да она стоіи на ч е т в р т о м м е с т у (левоі руци идући) а до ње од десне руке да има іош три места обележена. А овако — како іе горе написано — нити има више од іедног свега места, нити има каквог год знака, коіи би после броіке: 5 означавао да има іош и три штура места, па да се зна да іе броіка: 5 на четвртом месту, где би значила и л ь а д е. —

С тога ми морамо осим оних девет броіака, коіима (у састављеним броіевима) означавамо пуна места, узети іош іедан знак, коіи сам за себе ништа да незначи, но само да се њиме означаваіу ш т у р а места у састављеним броіевима.

Тако и Арапи нађу да ваља учинити. — Но у исти мах њима дође у памет и ово: Кад се броі десет и остале десетне купе могу написати броікама: 1. 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, и 9, — у састављеним броіевима, као што су н. п. ови: 111, 112, 121, 132, 16, 46 и т. д. где осим десетина има (на краіу) іош и іединица, — то се броі десет и остале десетне купе могу написати истим броікама и на истом месту, и онда, кад неби било оних іединица, него би њино место остало празно или штуро; іер се оно штуро место іединица може попунити штуром броіком као год и ма коіе друго штуро место. — С тога Арапи сасвим батале ону броіку што су наіпре броіу десет наменили били; али да неби за штура места нов знак градили, узму іе опет међу броіке, тек не више да њоме означаваіу какав самоставан броі, већ само да попуњаваіу штура места у састављеним броіевима, и према томе назову іе: штурка. Она се пише, као што знамо, овако: 0.

Сад, са ових десет знакова: 0, 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, — ми можемо написати све броіеве на свету, само: ако у састављеним броіевима — на свако место, где се (било за купе или за іединице) чуіе или помишља *) какав самоставан броі — ставимо његову броіку, а на оно место, где се нечуіе и непомишља никакав самоставан броі, запишемо: 0 (штурку).

Ето тако се могу писати броіеви само са десет знакова. —

А како ћемо прочитати броіеве, тако знацима написане?

*) Као н. п. кад се каже: „сто“ или: „хиљада.“ Ово су имена купа и нечује се уз њих никакав самоставан број, али се помишља број: један, јер се разуме у првоме: једна стотина а у другоме: једна хиљада.

Кад хоћемо да прочитамо какав броі коіи іе написан броікама из оних десет броіака, онда само ваља (на онаі начин као што смо горе чинили) да прегледамо сва места у њему, те да извидимо шта коіе од њих значи, па на сваком месту да изговоримо броі за ону броіку коіа се на њему налази, и поред њега да изустимо оно, што то место значи; а где су штурке, њих ваља ћутећи да пређемо.

Ево сад да напишемо броікама, како ваља, неколико састављених броіева у коіима има и штурих места.

Да узмемо на прилику ове броіеве:

пет иљада
пет иљада и две стотине
пет иљада и десет
пет иљада и три.

У првом броіу, као што видимо, пуно іе само место иљада, а штуро іе и место стотина и место десетина и место іединица.

У другом броіу пуно іе место иљада и место стотина, а место десетина и место іединица — штура су.

У трећем броіу, пуно іе место иљада и место десетина, а место іе стотина и место іединица штуро.

У четвртом броіу, пуно іе место иљада и место іединица, а штуро іе место стотина и место десетина.

Сад, према томе како іе коіе место у овим броіевима (кад их изговарамо) испуњено или штуро, — тако ћемо и ми у њима исписати: пуна места броікама из оних девет броіака, где се

за коіу њен броі спомиње, а штура места штуркама — где се т. і. никакав броі нечуіе. Тако:

први	броі	написаћемо	овако	5000
други	„	„	„	5200
трећи	„	„	„	5010
четврти	„	„	„	5003

Но ово довде ми научисмо: са десет броіака писати броіеве само до неколико иљада, и то: не даље од девет иљада; али како ћемо са тих десет броіака писати броіеве и даље, докле год хоћемо?

И то ћемо сад одмах научити. Да напишемо броікама, наіпре, на пример ове броіеве:

1 1 1 1	7 7 7 7
2 2 2 2	9 9 9 9
4 5 3 3	2 3 5 5
2 5 5 3	4 7 7 2
6 6 9 1	8 8 1 7

Погледамо ли сад на прва два реда броіева, ми ћемо спазити, како у њима на свима местима стоіи іедна иста броіка, коіа се сама од себе разликуіе тиме, што на сваком другом месту, идући левоі руци, десет пута више значи, него што значи на сваком другом месту, идући од леве руке десноі. А ако добро промотримо и све остале броіеве, ми ћемо и у њима наћи, да свака броіка десет пута више значи на іедном месту од леве руке, него кад би се одатле само за іедно место помакла на десно.

Да ово іош мало іасниіе кажемо! — Ми видимо у овима горе броіевима, да свака броіка коіа стоіи на првом месту (од десне руке) значи толико пута (само) по іедан, колико се њоме изговара; та иста броіка, на другом месту, (идући левоі руци)

значи већ десет пута онолико, колико значи на првом месту; на трећем месту, опет иста броіка значи десет пута онолико, колико значи на другом месту; а на четвртом — десет пута онолико, колико значи на трећем месту.

А іе л' ово овако иде до четири места, то нама ништа несмета да тако продужимо и даље, па да кажемо: нека и свака броіка, коіу би метули на пето место, значи десет пута више, него кад би она била на четвртом месту; на шестом месту, опет, нека значи десет пута више него на петом, и тако даље.

И тако кад би ми ономе првом броіу (1111) дописали од леве руке іош іедну броіку: 1 — то би нам она на том петом месту значила десет пута више него што значи на четвртом месту, т. і. значила би: десет иљада, а цео би нам таі броі од пет места: 11,111
значио: іеданаіест иљада, сто и іеданаіест.

Или на пример:

Оваі броі од пет меета: 22,222
значиће: двадесет и две иљаде, две стотине и двадесет и два.

Оваі од шест места: 555,555
значиће: пет стотина педесет и пет иљада, пет стотина и педесет и пет.

А оваі од седам места: 6;793,429
значиће: шест милиіуна, седам стотина деведесет и три иљаде, четири стотине двадесет и девет.

Оваі од осам места: 48;753,923
значиће: четрес и осам милиіуна, седам стотина педесет и три иљаде, девет стотина двадесет и три.

Оваі од девет места: 960;205,320
значиће: девет стотина шесет милиіуна, двеста пет иљада, три стотине и двадесет.

Оваі од десет места: 1,247;032,508
значиће: иљаду двеста четрес и седам милиіу на тридесет и две иљаде, пет стотина и осам.

Оваі од іеданаіест места: 30,140;815,000
значиће: тридесет иљада сто четрдесет милиіуна, осам стотина и петнаіест иљада.

Оваі од дванаіест места: 700,000;000,000
значиће: седам стотина иљада милиіуна.

Оваі од тринаіест места: 1.984,576;320,004
значиће: іедан билиіун, девет стотина осамдесет и четири иљаде пет стотина седамдесет и шест милиіуна, триста двадесет иљада и четири; и т. д.

Размислимо ли се сад добро о овоме што довде рекосмо и видесмо, ми ћемо се уверити: да се оваі начин писања броіева броікама, таман баш и слаже са оним редом коіим броіне купе іедна за другом иду, растећи све из десет мањих купа у іедну већу. —

А кад ово знамо, ми сад можемо сваки броі написати (ма колики он био), уписуіући броіке за сваки броі, коіим се коіа купа казуіе, а где се коіа купа прескочи, па се преко реда друга мања спомиње, онде попунити штуркама сва места коіа се као штура (у изговарању броіа) прескоче, — а тако штурком попунити и место іединица, ако их нема.

Узимаіући овако, да свака броіка све десет пута више значи, помичући се за іедно по іедно место, на лево — ми можемо написати таке грдне броіеве, какве неби могли ни памећу постићи ни речима исказати; іер већ и оваі последњи (горе) толико іе велики да га неби могао човек изброіити и кад би живео сто иљада година, па да броіи без престанка и дању и ноћу!!! . . .

З А Д А Т Ц И

ЗА ВЕЦБАЊЕ

у писању бројева бројкама:

деведесет и іедан; — сто; — двеста три; — педесет; — осам стотина десет; — тридесет; — девет стотина два; — двеста девет; — четири стотине; — десет; — педесет и осам; — седамдесет и седам; — иљаду и осамнаіест; — осам иљада, двадесет и шест; — десет иљада и десет; — двадесет и пет иљада и седам; — деведесет иљада, сто и деведесет; — сто четири иљаде и шесет; — шест стотина иљада, четири стотине и іедан; — десет иљада и пет; — седамдесет и четири иљаде и десет; — іеданаіест иљада и двадесет; — тридесет иљада; — сто шест иљада и четири; — пет милиіуна, шест стотина седамдесет и осам иљада, девет стотина и десет; — десет милиіуна, девет стотина осамдесет иљада, седам стотина и пет; — сто іедан милиіун, шест иљада и три; — сто двадесет милиіуна, пет стотина иљада и тридесет; — іедан билиіун; — седам билиіуна, сто два милиіуна, девет иљада и девет. —

П Р И М Е Р И

за вецбање у читању бројева.

25	91	51	35	42
124	432	315	370	408
111	321	250	128	333
3,032	3,010	1,011	3,001	1,150
1,111	1,009	7,174	3,682	8,090
52,080	30,140	19,104	20,250	33,003
30,033	51,860	654,321	501,010	401,001

51;374,324	14;070,077	809;000,002
0;301,101	230,000;000,000	1,000;000,000
70;000,065	320,233;560,798	1.000,000;000,000

РАДИ СТРАНАЦА.

ГЛАСОВИ СРПСКИХ СЛОВА

истумачени страним словима.

Српска слова	Ἑλληνικὰ	Hervat.	Českl	Polski	Magyar
А а *а*	α	a	a	a	á
Б б *б*	μπ	b	b	b	b
В в *в*	β	v	w	w	v
Г г *г*	γ	g	ğ	g	g
Д д *д*	ντ: ἔντιμος	d	d	d	d
Ђ ђ *ђ*	γκ: ἀνάγκι	dj	d'	—	gy
Е е *е*	ε	e	e	e	e
Ж ж *ж*	—	ž	ž	ż	zs
З з *з*	ζ	z	z	z	z
И и *и*	η	i	i	i	i
І і *ј*	— (ι : μιὰ)	j	j	j	j
К к *к*	κ	k	k	k	k
Л л *л*	λ: λαὸς	l	l	—	l
Љ љ *љ*	— (λ : λιὲ)	lj	—	l: li	ly
М м *м*	μ	m	m	m	m
Н н *н*	ν: ναὸς	n	n	n	n
Њ њ *њ*	ν: νύκη	nj	ň	ń	ny
О о *о*	ο	o	o	o	o
П п *п*	π	p	p	p	p
Р р *р*	ρ	r	r	r	r
С с *с*	σ	s	s	s	sz
Т т *т*	τ	t	t	t	t
Ћ ћ *ћ*	— (κ:κιὰ, κιὸ)	ć	t'	—	ty
У у *у*	ου	u	u	u	u
Ф ф *ф*	φ	f	f	f	f
Х х *х*	χ	h	ch	ch	h
Ц ц *ц*	τσ: ἔτσι	c	c	c	cz
Ч ч *ч*	—	č	č	cz	cs
Џ џ *џ*	— (δζ:Μεδζὶτ	dž	—	—	—
Ш ш *ш*	—	š	š	sz	s
Ъ ъ *ъ**)	—	—	—	—	—

*) ъ нема никаког гласа; (загледај стр. 29).

ГЛАСОВИ СРПСКИХ СЛОВА

истумачени страним словима.

Српска слова	Deutſch	Italiano	Français	English
а	a	a	a	a: black
б	b	b	b	b
в	w	v	v	v
г	g	g: gara	g: gant	g: gold
д	d	d	d	d
ђ	—	—	—	—
е	e	e	e	e: bet
ж	—	—	j	s: osier
з	ſ: leſen	s: rosa	z	z: razor
и	i	i	i	ee
ј	j	j	ï: baïonnette	y: yes
к	k	c: caro	c: car	k
л	l	l	l	l
љ	—	gl: gli	ll: merveille	—
м	m	m	m	m
н	n	n	n	n
њ	—	gn	gn	—
о	o	o	o	o: note
п	p	p	p	p
р	r	r	r	r
с	ſſ	s: sono	s: son	s: so
т	t	t	t	t
ћ	tch: Kätchen	—	—	—
у	u	u	ou	oo
ф	f	f	f	f
х	ch	—	h: houppe	h: had
ц	z	z: zio	—	ts: hats off!
ч	tſch	c: ciò	—	eh: child
џ	—	ge	dg: budget	j
ш	ſch	sc: esce	ch: cher	sh
ъ*)	—	—	—	—

*) Загледај звездицу на страни 135.

ТАБЛИЦА БРОЈАКА

за бројеве до десет иљада.

БРОЈЕВИ	БРОЈКЕ		
како их изговарамо	Црквен.	Римске	Арапске
іедан	а҃	I	1
два	в҃	II	2
три	г҃	III	3
четири	д҃	IV	4
пет	є҃	V	5
шест	ѕ҃	VI	6
седам	з҃	VII	7
осам	и҃	VIII	8
девет	ѳ҃	IX	9
десет	і҃	X	10
іеданаіест	а҃і	XI	11
дванаіест	в҃і	XII	12
тринаіест	г҃і	XIII	13
четрнаіест	д҃і	XIV	14
петнаіест	є҃і	XV	15
шеснаіест	ѕ҃і	XVI	16
седамнаіест	з҃і	XVII	17
осамнаіест	и҃і	XVIII	18
деветнаіест	ѳ҃і	XIX	19
двадесет	к҃	XX	20
тридесет	л҃	XXX	30
четрдесет	м҃	XL	40
педесет	н҃	L	50
шесет	ѯ҃	LX	60
седамдесет	о҃	LXX	70
осамдесет	п҃	LXXX	80
деведесет	ч҃	XC	90
сто	р҃	C	100

БРОЈЕВИ како их изговарамо	БРОЈКЕ Црквен.	Римске	Арапске
две стотине	с҃	CC	200
три стотине	т҃	CCC	300
четири стотине	ѵ҃	CD	400
пет стотина	ф҃	D	500
шест стотина	х҃	DC	600
седам стотина	ѱ҃	DCC	700
осам стотина	ѿ	DCCC	800
девет стотина	ц҃	CM	900
иљада	҂а҃	M	1000
две иљаде	҂в҃	II	2000
три иљаде	҂г҃	III	3000
четири иљаде	҂д	IV	4000
пет иљада	҂е҃	V	5000
шест иљада	҂ѕ҃	VI	6000
седам иљада	҂з҃	VII	7000
осам иљада	҂и҃	VIII	8000
девет иљада	҂ѳ҃	IX	9000
десет иљада	҂і҃	X	10,000

Paged wrong from here.

СРБСКИ ИСТОРІЙСКИ

СПОМЕНИЦИ

МЛЕТАЧКОГЪ АРХИВА.

ПРЕПИСАО

Дръ Јако Шафарикъ.

MONUMENTA HISTORICA SERBICA

ARCHIVI VENETI.

Скраћено	значи:
An.	= Anno.
Ch.	= Charta seu folio.
Comm. . . .	= Commemorialia.
Ind.	= Indictio.
Lib.	= Liber.
Lib. lit. secr. Coll.	= Liber literarum secretus Collegii.
Lib. Pleg. . .	= Liber Plegiorum seu Comunis.
Lib. Privil. . .	= Liber Privilegiorum.
Lib. Synd. . .	= Liber Syndicatus.
Mist. d. Sen. . .	= Misti del Senato.
Orig.	= Orginale.
Reg. Coll. . . .	= Registrum Collegii.
Secr. cons. rog.	= Secreta consilii rogatorum.

Брой римскій свагда означава свеску а брой арабскій листъ наведеногъ рукописа.

Где нема место кодъ датума, скоро свагда се разумева Венеціа.

DI. 1463. 28 Junii.

Заключено на молбу посланика града Дубровника, да капетани млетачки галія притеку Дубровчанима у помоћь, ако би Турци на ове напали.

Redierunt ad nos oratores Ragusei, asserentes, quod cum bona et grata licentia nostra repatriare intendebant; cumque dubitarent plurrimum de adventu exercitus Turcorum contra Ragusium, rogabant nos instanter, quod mandaremus supracomitis galearum nostrarum in partibus Dalmatiae existentibus, quod casu quo exercitus ipse Turcorum se conferret ad expugnationem Ragusii, cum galeis eis commissis ad favores suos accederent, si fuerint requisiti. Et conservatio illius civitatis tantum statui nostro importet, quantum facile intelligitur: propterea vadit pars:

Quod iuxta dictam requisitionem complaceatur Raguseis, et circa hunc effectum scribatur prefatis supracomitis nostris, quod adveniente casu facere debeant.

Secr. cons. rog. Lib. XXI. ch. 163.

DII. 1463. 12 Augusti.

Одговоръ Босанскимъ властелима, кои моле за помоћь како би могли опетъ отети Босну одъ Турака.

Quod nobilibus Bosinensibus, qui ad nostri dominii presentiam se contulerunt, subsidium nostrum pro reaquirendo re-

gno Bosine implorantes, illudque tam suo, quam aliorum nobilium nomine offerentes; cum dicant et eos nobiles et omnes incolas regni ipsius, nullum alium dominum velle, nisi nostrum dominium, et si non admittentur, subigent se ditioni Turcorum. Commemorantes quod oratorem nostrum ad illustrem ducham Stephanum Sancti Save et alios dominos partium illarum mittere velimus.

Respondeatur: nos iuxta recordamenta sua deliberasse oratorem nostrum ad ipsum illustrem ducham Stephanum et alios dominos partium ipsarum mittere, pro intelligenda intentione eorum, et ad hortandos inducendosque eos, ut huic expeditioni favores suos impendere velint; cui nos a latere nostro minime deerimus; sed quidquid nobis possibile fuerit faciemus, pro reverentia omnipotentis Dei et conservatione catholice fidei.

Secr. cons. rog. Lib. XXI. ch. 175.

DIII. 1463. 14 Augusti.

Налогъ посланику Млѣтачкомъ кодъ краля Угарскогъ да овомъ яви, како ће Млѣтчићи скоро ударити на Турке, а надаю се за цело да ће то исто учинити и херцегъ Стефанъ и Скендербегъ, него и онъ да учини што више може.

Ser Ioanni Aimo militi, oratori nostro ad serenissimum regem Hungarie

Volumus quod his habitis adeatis presentiam istius serenissimi regis, cui

nomine nostro dicetis, quod nuper multis modis ad notitiam nostram pervenit, maiestatem suam cum serenissimo imperatore ad bonum concordium et intelligentiam devenisse, habuisseque coronam regni, de quo. . . singulare gaudium . . . assecuti sumus . . . . . Misit ad nos pontifex maximus reverendissimum cardinalem Nicenum legatum, ob hanc unicam causam fidei, ut quecunque gerenda sunt expediantur. Sed id apud nos non opus erat, quando quidem ut diximus iam rumpere instituerimus contra hostem. Adhibetur quoque opera omnis nostra, ut dux Stephanus, dominus Scanderbegus, et alii domini finitimi agant contra seuissimum hostem tam versus partes Bossine, quam alibi, ut undique propulsari possit. In qua re . . . nos . . . nihil de possibilibus omissuri sumus . . . . . Superest. . . ut suam maiestatem hortemur et rogemus, ut ex parte sua, pro vetusto more progenitorum suorum magnanime agere velit contra communem hostem. . . . .

Secr. cons. rog. Lib. XXI. ch. 177.

DIV. 1463. 26 Augusti.

Наставленѣ за посланика, кои иде къ херцегу светогъ Саве Стефану, и къ сину овога кнезу Владиславу, како да гледи помирити ій, а уедно побудити на ратъ противъ Турака ради ослобоѣеня Босне.

Quod viro nobili Antonio de Priolis, oratori designato ad illustrem dominum

ducem Stephanum Sancti Save fiat haec commissio.

Christophorus Mauro Dei gratia dux Venetiarum etc. Comittimus tibi nobili viro Antonio de Priolis, dilecto civi et fideli nostro, quod vadas honorabilis orator noster ad illustrem dominum ducem Sancti Save. Et cum omni celeritate te ponas ad iter executurus cum diligentia infrascripta mandata nostra.

Primo namque volumus ut te conferas ad civitatem nostram Spaleti, ubi conferas cum illo comite nostro, et tam ab eo, quam ab illis fidelissimis civibus et aliis, a quibus exactuis et diligentius informari posse speraveris, sumas omnem minutam et particularem informationem de statu et conditionibus provincie Bossine, quot in ea Turci sunt; quot loca et que ab illis occupata tenentur; quot et que in manibus aliorum, et qui sunt qui oppida in provincia illa ultra Turcos possident; qui motus sunt in provincia ipsa; que conditio vivendi, et cuius auctoritatis ac virium est unusquisque illorum Bossinensium, qui Spaletum profugi se receperunt, et inter ceteros hic, qui apud nos est, nomine Ivanis. Et per quorum medium novi aliquid illic suscitari posset; et cum quibus viribus, cum quibus modis provincia illa posset de manibus Turcorum recuperari, et sub cuius nomine res facilior

factu esset. Item de situ illius partiumque suarum, et si quid in ea est passus aut validum quoppiam oppidum, quod pro dominio nostro faceret ad custodiam, vel etiam tutelam rerum nostrarum Dalmatie. Item quot homines nos ex Polizia et ex reliqua Dalmacia nostra pro favore impresie conferre possemus; ac quomodo homines ipsi nostri apti et idonei essent et quo modo, sub quorum ductu, ad que loca commode mitti possent. Et de omnibus diligentissime cum veritate informatus, priusquam ex Spaleto discedas, quecumque tuis litteris nobis denotanda curabis, et ita sufficienter ut nihil restet, quod circa res illas a te desiderare possimus. Illos autem Bossinenses, qui Spaleti sunt, bonis verbis suasos et contentos facere et tenere procurabis.

De Spaleto expeditus iter tuum accelerabis versus illustrem ducam Stefanum, ubi illum esse intellexeris, cui presentatis literis nostris credentialibus, factisque salutationibus et oblationibus pro more convenientibus, dicere et exponere debeas: quod quando ad nos allatum fuit de oppressione, quam immanissimus hostis fidei ei statuique suo, post regni Bossine excidium, regisque trucidationem inferebat: dolorem et displicentiam sumpsimus, quam certe exprimere verbis non possemus; tum ob amorem et studium nostrum in omnes Christianos principes,

tum vero ob singularem caritatem, qua precipue illustrem dominationem suam semper sumus prosecuti et prosequimur. Unde secuta postea per divinam clementiam liberatione sua a predicta oppressione, et subsequenter recuperatione illarum rerum status sui, quas Turci primo impetu abreperant, magna sumus affecti letitia, et cum sua excellentia amice et fraterne congratulamur. Restat solummodo ut inposterum illustris dominatio sua se excitet, ingenium animum et spiritus omnes suos dirigat ad provisiones, que non solum statum suum a tanto periculo tutum reddere habeant, sed illum et augere possint.

Ad que existimamus futurum opportunissimum remedium, recuperationem regni Bossine nuper perditi; quam recuperationem satis facilem iudicamus, modo excellentia sua, ceterique domini et barones, qui auctoritatem et vires habent, huic negotio incumbant; dominatus imo tiranis Turci in regno ipso nova et recens est. Barones, nobiles et populi illius peius contenti esse non possent, quoniam in sevissimam et fedissimam servitutem se redactos et subactos vident. Non est dubitandum, illos ad omnem motum insurrecturos et pro se quisque facturos quidquid poterunt pro exeundo ex tanta tiranide et acquirendo aliquam portionem status illius. Non deerunt preterea vicini et alii domini; qui partim benivolentia in eum, partim odio in

Turcum et timore suimet, suae excellentie faveant, et Turcum ipsum in diversis partibus molestare conentur. Propterea non expectet illustris dominatio sua, quod animi tepefiant et res Turci in regno illo diuturnitate temporis corroborentur. Ea preterea quae Spaleti senseris et intellexeris de conditionibus illis et tibi ad propositum visa fuerint, sumus contenti ut cum eo ad propositum conferas; et his omnibusque aliis verbis et rationibus quae prudentiae tue visae fuerint, procura et nitere quantum potes, ut excellentiam suam inanimes et inducas ad se movendum contra Turcos in illa provincia. Et ubi ac quomodo tibi magis utile et ad propositum convenientius visum fuerit, excellencie sue etiam dicas, quod nos quoque honestos et convenientes favores nostros ad liberationem regni illius ex manibus infidelium deesse non patiemur.

Nescimus ad quem terminum deductae sint dissenssiones quas cum filio eius comite Vladislao habere consveverat, sed quoniam bonam tranquilitatem et quietem inter eos huic negotio, quam maxime conducere posse intelligimus; imo nisi inter ipsos, ceterosque filios eiusdem duche et eundem Vladislaum sit bona concordia, non videmus, quomodo ad rem hanc attendere possint. Volumus ut si inter eos concordia esset, illam confirmare et corro-

borare diligentissime studeas per modum, quod omnes simul omnibus viribus inter se optime inteligentes deveniant ad impresiam. Si vero inter ipsos dissenssio et simultas adhuc vigeret, volumus ut prefato duche et similiter comiti Vladislao, ad quem cum nostris credentialibus literis te conferes, dicas nomine nostro et ostendas, dissidia sua fuisse causam maximarum cladium et dessolationum dominii eorum, et eos omnes ad extremum periculum conduxisse, amittendi uno momento statum et personas irrecuperabiliter, nisi summus Deus noster, per eius inefabilem clementiam, misertus eorum, illos liberasset. Propterea deponere velint omnem rancorem et dominus ducha inducat animum amplectendi comitem supradictum sincera paterna caritate; comes autem ipse se filiali amore et observantia erga patrem se inclinet. Et sumpta prout fuerit opus diligenti et particulari informatione differentiarum suarum et causarum ob quas dessident, omni studio et diligentia tua nitere illas componere et dominos ipsos penitus unire. Ostendasque comiti Vladislao pacem et concordiam cum patre pro ipso principalissime facere, ut directis viribus et studiis paternis et suis, ad recuperationem regni Bossine, dominatum suum ampliare possit. Nihil tandem intentatum relinquas, ut pax et concordia inter eos sequatur, si ulla via id possibile est.

Factis expositionibus tuis et habita responsione subito ad nos scribe, et rerum omnium particularem informationem des, tam de conditionibus dominii eorum, quam de viribus suis, de dispositione sua, de gentibus quas habent sive habere possent, do modo quo impresiam capiendi haberent, de suis inter eos differentiis et causis et rationibus, quid speras, quid credis futurum; et breviter de rebus omnibus, quas verisimiliter nos intelligere debere et opus esse intellexeris; presertim vero voluntatem et dispositionem prefati duche et modos ac vias, quas habet ad hoc negotium ab eo intelligere procura et nos advisa, et nostrum in partibus illis madatum expectabis.

Secr. cons. rogat. Lib. XXI. ch. 181.

DV. 1463. 3 Septembris.

Одговоръ удовици кнеза Арнита, на нѣне молбе.

Venit ad presentiam nostri dominii magnifica domina olim uxor magnifici domini Arniti et exposuit, quod ob pacem nuper celebratem inter dominum Turchorum et magnificum dominum Scanderbegum inter cetera capitula continetur, quod prefatus dominus mittere teneatur filium prefati domini Arniti in exercitu cum prefato domino Turchorum, quandocunque opus fuerit; et quod considerata fide olim magnifici domini Arniti viri sui providere

velimus: quod dictus filius suus accedere non sit astrictus ad prefatum Turcum inimicum crucis. Preterea quod si ad pacem cum Turco veniemus, velimus in capitulis pacis eam et statum filiorum suorum comissum habere et in pace denominare; postremo quod de provisione sua, talem operam adhibeatur, quod habere possit ita de preterito sicut de futuro; respondeatur:

Quod intelleximus ea omnia, que prudentissime nobis dixit, et dicimus quod certissima esse potest, quod habuimus et habemus eam filios et. statum suum carissimum, et molestissimum nobis esset, quod filius suus per magnificum dominum Scanderbegum mitteretur ad Teucrum, et ut huic inconvenienti obviaretur, si opus esset faceremus omnia remedia possibilia. Sed cum magnificus dominus Scanderbegus, licet fecerit pacem cum Turco, attamen sperandum est, quod tanquam fidelis Christianus arma contra Turcum accipiet. Quam ob causam cessabit missio filii sui, et contenta remanere potest.

Ad partem nominationis dicimus: quod si ad aliquam pacem cum Teucro deveniemus prefatam magnificam dominam filios et statum suum comissum habebimus et denominabimus in capitulis pacis, sicut conveniens fuerit.

Circa partem provisionis suae scribemus baiulo et capitaneo nostro Dyrachii in tali et adeo efficaci forma, quod absque dubio providebit singulis mensibus provisionem suam persolvere et etiam de preterito eidem satisfacere. Verum quia de provisione predicta creditrix est dominii nostri de ducatis circiter 1200, ex hac civitate nostra recedere non potest absque pecuniis, ex nunc captum sit, quod de quibuscunque denariis nostri dominii et etiam de pecuniis depositi accipi debeant ducati III centi auri dandi prefate domine et ponantur ad computum provisionis sue.

Secr. cons. rogat. Lib. XXI. ch. 184.

DVI. 1463. 12 Sept. in Varadino Petri, in comitatu Syrmiensi.

Повеља Матіиша краля Угарскогъ, коіомъ уговара саюзъ са Млѣтчаѣима за ратъ противъ Турака.

Mathias Dei gratia Hungarie Dalmatie Croatie etc. rex. Ad futuram rei memoriam et stabilitatem significamus universis: quod quia perfidus Turcus Christiani nominis perpetuus hostis victoriarum cursu vehementius elatus atque in dies factus insolentior: nunc hos, nunc illos quadam sevitia poctius: quam rei militaris peritia domuit: multasque Christiani orbis provintias et regna dicioni sue subegit, numquam quieturus nisi et id quod reliquum est Christianitatis con-

sueta sevitia aggrediatur, opere precium videri debet omnibus Christiane fidei professoribus, ut iam vel post plurima vulnera diligentius intendant, si quo modo tandem profanis hujus hostis hiatibus obviam iri possit; inter quos cum nobis intentio hec precipue cordi esse debeat, qui hostis huius impetus et ferociora iacula assidue perferimus: ceterosque Christianos a tergo nobis ab hoste relictos lateribus et vulneribus nostris protegimus, oblatam divina inspiratione opportunitatem aliquo modo negligere dignum non putavimus. Requisiti igitur his diebus ex parte illustrissimi ducalis dominii Venetiarum per medium M. Iohannis Aymo oratoris ejusdem, ad suscipiendam amicitiam et societatem ipsius dominii pro gerendo et continuando bello contra dictum comunem hostem: tanto libentius annuimus: quando majus nobis ex hac unione et societate spes resistendi hostibus, et vincendi a Deo tribuitur. Ejus itaque nomine invocato qui non deserit sperantes in se, et qui de sua virtute gloriantes humiliat: matura deliberatione cum prelatis et baronibus regni nostri prehabita, cum illustrissimo domino Christoforo Mauro Dei gratia duce, et cum ducali dominio Venetorum ad hanc compositionem, unionem intelligentiam et ligam contra infidum Turchum optimo animo et sincera mente convenimus: cum his pactis capitulis con-

ventionibus promissionibus et obligationibus, pro conservatione et defensione sanctissime Christiane religionis et amplificatione nominis Christi redemptoris nostri, uti hic inferius continetur. Primo.

Illustrissimus dominus dux et dominium Venetiarum, cujus vice et nomine prefatus M. Iohannes Aymo miles ejus orator presens, qui circa hoc publicam autoritatem libertatem et potestatem habet, sicut clare patet per publicum instrumentum coram nobis ac prelatis et baronibus nostris visum et lectum, se offert et promittit illos perfidos Turcos in comunes hostes habere et tenere una nobiscum, et devenire ad apertum bellum cum Turco et contra eum viribus suis guerram gerere donec nos in guerra erimus, et hoc facere pro comuni securitate et favore ambarum partium. Preterea idem dominus dux et dominium Venetiarum ac eius vice et nomine annotatus Iohannes Aymo orator se offert et promittit devenire ad hoc apertum bellum contra Turcum ex parte maris cum triremibus quadraginta optime instructis hominibus armis et instrumentis bellicis necessariis, et hoc pro comuni bono et securitate utriusque partis. Item idem dominus dux et dominium Venetiarum et eius nomine et vice iamdictus Iohannes Aymo orator se offert et promittit devenire ad hoc bellum contra loca, et statum hujus Turci comunis hostis

cum omnibus gentibus suis armigeris equestribus, quas in Peloponeso: et aliis hominibus et subditis suis, quos habet per loca ac maritimas et terrestres terras suas et Dalmatie, finitimas Turcis, et cum omnibus bellum gerere, ut ipsi Turci a diversis partibus propulsati cogantur per diversa loca divertere vires suas: et quod exercitus eorum minuatur. Et hoc pro comuni bono regni nostri, et status dicti ducalis dominii Venetiarum. Et nos teneamur ac debeamus hoc bellum gerere contra loca et statum hujus Turci comunis hostis a parte terre omni nostro conatu, pro comuni bono, utilitate et favore regni nostri, et status iamdicti ducalis dominii Venetiarum. Intelligendo in hoc quod contra statum nostrum prefatus dominus dux et dominium Venetiarum nihil debeat innovare nec operari; et similiter, nos contra statum ipsius domini ducis et dominii Venetiarum nihil debeamus innovare, nec operari, pro conservatione presentis lige.

Item una pars sine altera non possit devenire ad pacem, concordiam aut treugam cum Turco et hoc pro comuni bono Item tenetur, et servetur locus in hac presenti liga omnibus regibus, ducibus, principibus, comitibus et dominis cum suis coherentibus, vassalis et subditis posse ingredi in hanc presentem ligam et unionem contra hunc Turcum,

comunem hostem. Que omnia predicta, et quevis premissorum singula promittimus in verbo nostro regio, prout et prefatus dominus Iohanes Aymo vice et nomine prenotati ducis et dominii Venetiarum promisit cum omnibus promissionibus stipulationibus obligationibus clausulis, et cautellis necessariis et opportunis ac cum solennitatibus convenientibus rata firma et grata habere et observare; harum litterarum nostrarum, quibus secretum sigillum nostrum, quo ut rex utimur est appensum, vigore et testimonio mediante. Datum in Varadino Petriopido comitatus Sirymiensis XII die mensis Septembris, Anno Domini MCCCC LX tertio.

Correctum in cancellaria
ad mandatum domini regis in consilio etc.
Comemoriale XV. ch. 88.

DVII. 1463, 4 Septembris, indict. XII.

Привилегија за грађанство млетачко, дата внезу Прибисаву Вукотићу. (Скраћено).

Privilegium civilitatis de intus tantum per gratiam, spectabilis comitis et militis domini Pribissai Vocotich, qui fuit orator illustris domini ducis Stefani, cum suis filiis et heredibus.

Christophorus Mauro, Dei gratia dux Venetiarum et cet. Universis ..... personas egregias et virtutum dotibus insignitas, sibi devotas et fideles honoribus prevenire,

ac non modo laudibus verum et dignis titulis decorare, quanto ducatui nostro devotiores, nostreque reipublice commodis promptiores fide et operibus se ostendunt. Attendentes itaque ingentis fidei et devotionis integritatem ac optimam dispositionem, quam spectabilis comes et miles dominus Pribissaus Vocotich, qui nuper apud nos fuit orator illustris domini ducis Stefani, fratris nostri carissimi, ad nos nostrumque ducatum et ad reipublicae nostrae, omniumque civium nostrorum commoda, multis modis ab ipsa rerum experientia dudum habuisse et habere cognovimus. Volentes in eum aliquod gratitudinis signum ostendere, notum facimus tenore presentium universis, quod suplicationibus nobis sua parte porrectis gratiosius annuentes, consiliorum et ordinamentorum nostrorum, necessaria solemnitate servata, prefatum dominum Pribissaum, cum filiis et heredibus suis, civem nostrum Venetum de intus tantum fecimus et facimus, ac in numero aliorum civium nostrorum deintus tantum assumpsimus, ac tenore presentium aggregamus, ipsum sincere benivolentiae ..... omnibus libertatibus beneficiis, prerogativis et immunitatibus, quibus alii Veneti et cives nostri de intus tantum gaudent et perfrui dignoscuntur, idem Pribissaus filii et heredes sui perpetuo gaudeant et utantur, cum conditione quod in fontico theutonicorum seu cum

Theutonicis mercari non possit, secundum formam consilii. Idem quoque dominus Pribissaus per eius legitimum procuratorem ad evangelia sancta dei soleniter fidelitatis debitum prestitit juramentum. In cuius rei fidem et evidentiam pleniorem presens privilegium fieri jussimus et bulla nostra aurea pendente muniri. Data in nostro ducali palatio anno dominicae incarnationis MCCCC LXIII. Indict. XII, mensis Septembris die quarto.

Ex privilegiorum libro II charta 46.

DVIII. 1463. 25. Septembris, indictione XII.

Привилегіа на властелство млѣтачко, дата Івану, сину Ђорђа Кастріоте. (Скраћено).

Privilegium magnifici et potentis domin Juanni Castrioti, filii domini Georgii Castrioti, acceptorum ad diginitatem maioris consilii.

Christophorus Mauro, Dei gratia dux Venetiarum et cet. . . . Universis . . . . . affectum. Ducalis excellentia nostra, in liberalitatis operibus solitâ celeberrime conversari, tanto amplius personas magnificas et dignitatis honore conspicuas, prevenire studet honoribus et dotalibus ampliare favoribus, quanto ducatui nostro amicabiliores operibus se ostendunt. Unde cum magnificus et potens dominus Iuannus Castrioti, filius magnifici et potentis domini Georgii Castrioti, nobilis civis Veneti de nostro

maiori consilio, capitaneus expeditionis in partibus Albaniae contra Teucros, semper fuerit et sit dilectissimus et perfectissimus amicus nostri dominii, sicut per laudabiles et notabiles effectus ostendit, notum fieri volumus uniciuque, quod omni juris consiliorum . . . . . prefatum magnificum dominum Iuannum, cum eius filiis et heredibus legitime ab eo descendentibus ad numerum et de numero nobilium nostri maioris consilii in Venetiis et extra ubilibet esse volumus et tractari, ipsum sincere . . . . . et utantur. In quorum omnium fidem et evidentiam pleniorem presens privilegium fieri jussimus et bulla nostra aurea pendente muniri Datum in nostro ducali palatio, anno dominice incarnationis die vigesimo quinto mensis Septembris, indictione XII. MCCCC LXIII.

Ex libro privilegiorum II. ch. 46.

DIX. 1464. 13 Maii, indict. XII.

Привилегија на властелство Млетачко за господу Албаніе Тому, Константина и Аренита браћу. (Сврљево).

Privilegium de nobilitate maioris consilii in personam, magnificorum dominorum in partibus Albanie, Thome, Constantini et Areniti fratrum.

Christophorus Mauro, Dei gratia dux Venetiarum et. cet. Universis et singulis . . . . . affectum. Ducalis excellentia no-

stra in liberalitatis operibus solita celeberrime conversari, tanto amplius personas magnificas et dignitatis honore conspicuas, prevenire studet honoribus et dotalibus ampliare favoribus, quanto ducatui nostro amicabiliores operibus se ostendunt. Unde cum magnifici et potentes Thomas Comino, Constantinus et Areniti fratres, domini in partibus Albanie, filii quondam magnifici et potentis domini Areniti, qui dum vixit fuit devotissimus et fidelissimus amicus nostri dominii, sequentes paterna vestigia, disposuerint eorum devotionem et fidem ad honorem et statum nostrum conservare, ac de bono in melius pro viribus augere; notum fieri volumus unicuique, quod omni juris consiliorum et ordinamentorum nostrorum necessaria solennitate servata, prefatos magnificos et potentes dominos Thomam Comino, Constantinum et Areniti fratres, cum eorum filiis et heredibus legitime ab eis descendentibus, ad numerum et de numero nobilium nostri maioris consilii recepimus atque recipimus et de nostro maiori consilio fecimus et facimus, atque pro nobilibus et de numero nobilium nostri maioris consilii in Venetiis et extra ubilibet esse volumus et tractari, ipsos sincere benivolentiae brachiis amplexantes et firmiter statuentes, quod eisdem libertatibus beneficiis, honoribus et immunitatibus, quibus

alii cives et nobiles nostri de nostro maiori consilio gaudent et perfrui dignoscuntur, prefati magnifici et potentes domini Thomas, Constantinus et Areniti, ac sui filii et heredes predicti, in Venetiis et extra ubique locorum, plenissime gaudeant prepetuo et utantur. In quorum omnium fidem et evidentiam pleniorem presens privilegium fieri jussimus et bulla nostra aurea pendente muniri. Datum in nostro ducali palatio anno dominicae incarnationis MCCCC LXIIII mensis Maii die XIII, indictione duodecima.

Ex libro prtvilegiorum II. ch. 46.

DX. 1464. 14 Augusti.

Наставленѣ за управителя Котора, кои явля да краль Фердинандъ оне да заузме градъ Нови и область синова херцега Стефана, да ово предупреди; а уедно и посланику истога краля у Млетцима, да се изяви, да те землѣ и та лица стое подъ заштитомъ Млетачкомъ.

Quod consideratis litteris comitis nostri Spaleti, lectis isti consilio de accessu ad partes illas duorum oratorum regis Ferdinandi, qui fuerunt cum comite Vlaticho: et attentis modis per eum servatis, et consideratis etiam litteris ex Novi scriptis per ducissam matrem dicti comitis Vlatici, significantibus animum dicti regis pretendere ad facta Novi et ad illas partes etcet. mitti debeat pro oratore regis eiusdem, sibique dicatur.

Quod per litteras rectorum nostrorum Spaleti, Catari certiores facti sumus de accessu ad illas partes duorum oratorum regiae maiestatis, qui fuerunt cum comite Vlatico filio olim ducis Stephani: et etiam per viam ducisse matris eiusdem comitis Vlatici intelleximus, ipsum serenissimum regem se impedire velle de rebus Novi et de statu dicti olim ducis Stephani, de qua re prefata domina et comes Vlaticus cum sint recomendati nostri, apud nos plurimum questi sunt. Hinc itaque factum est, quod hortari volumus ipsum oratorem, quod quamprimum de hoc scribere velit ad prefatam regiam maiestatem, significando sibi: Quod locus Novi et status prefate domine et comitis Vlatici, Ladislai et fratrum est in protectione et recomendatione nostra iam diu; ideoque rogare volumus maiestatem suam, ut iure affectionis nostre se impedire non velit de loco Novi et aliis locis et fratribus predictis, quae sunt recomendata nostra. Nam equum et honestum est quod sicut nos non impedimus de locis recomendatorum suorum, ita ipse de nostris se impedire non debeat.

Preterea quia providendum est ad securitatem et bonam conservationem Novi et aliorum locorum predictorum et ad faciendum bonum cor prefate domine et comiti Vlatico, ex nunc sit captum. Quod aucto-

ritate huius consilii scribatur et mandetur tribus supracomitis nostris galearum orie superantie et priole, que sunt in partibus Albaniae, quod quam primum se conferre debeant in aquas Catari et Novi, nutriendo se in partibus illis, et attendendo ad bonam conservationem Novi et status prefate domine et comitis Vlatici. Signifiicando sibi ita habuisse in mandatis a nostro dominio, quod honorem et bonum statum suum, veluti proprium desiderat. Prefati vero supracomiti per totum id tempus insimul stabunt; facere debeant Capitanariam ad septimanam, et nos de continuis occurrentibus suis litteris informare.

Insuper etiam captum sit, quod in responsione comitis Catari circa ea presertim, que prefata ducissa sibi scripsit de factis Novi, scribatur et mandetur sibi: Quod mittere debeat immediate nuncium suum ad prefatam dominam et comitem cum litteris suis credentialibus: declarando sibi optimam mentem et dispositionem nostram ad conservationem suam et status sui, qui nobis recomendatus est. Et provisionem factam de dictis tribus nostris galeis que se conferre habeant in illas aquas Catari et Novi, ut sint in omnem casum ad tuitionem et bonam conservationem Novi et status sui. Quodque hortamur illos quod sint boni animi, nec loca propria et patrimonialia pro aliis

locis advensinis quere velint; et etiam quantum diximus oratori regis Ferdinandi hic existenti, ut desistat, et non se impediat de statu predicto nec de comite Vlatico Ladislao et fratribus qui sunt recomendati nostri. Quodque attendant ad provisiones ex suo latere faciendas, ut si per quemcunque inquietari vellent se tueri possint: quodque tam per viam Catari, quam per viam aliarum terrarum nostrarum Dalmaciae, si ita opus sit possint providere et conducere de peditibus et ballistariis pro suis pecuniis, nam in terris nostris sicut jussimus rectoribus nostris, habebunt omnes favores possibiles.

Secr. cons. rogat. Lib. XXII. ch. 181.

DXI. 1466. 11 Novembris.

Наставленѣ за кнеза Которскогъ, како да гледи миръ заключити са Іваномъ Црноевићемъ.

Facit pro statu nostro his maxime temporibus, quibus diversis in locis belli molestiis impliciti sumus, illis quoad possit nos levare, quamobrem vadit pars: quod respondeatur comiti nostro Catari his verbis.

Accepimus his diebus litteras vestras 22 Octobris prope preteriti, quibus scribitis Iuanum Cernovich cum per nuncium suum vobis significare fecisse: tum per litteras quarum exemplum nobis misistis postea declarasse, cupere in devotionem et gratiam nostri do-

minii redire. Ad quam venire contentus est modo illum in protectionem accipiamus: ac capitaneum nostrum illarum partium constituamus, illa provisione ac reliquis aliis conditionibus, quibus erat quondam magnificus Stefaniza, pater suus. Respondentes itaque vobis, cum nostro rogatorum consilio: solitamque prudentiam et diligentiam vestram laudantes dicimus; quod quamquam a Iuano predicto multipliciter lacessiti simus, adeo ut illum nostri dominii gratia indignum censeamus; tamen sumus contenti illi parcere et in nostri dominii gratiam assumere; ipso integre restituente villas omnes et quelibet alia loca nostra, que ante rebellionem suam tenebamus, ab eo usurpata et iniuste occupata. Quibus conditionibus si ipse Iuanus uti arbitramur assentietur, sumus contenti in Dei nomine cum eo concludatis modis et conditionibus, quibus magnificus quondam Stefaniza pater suus nobiscum erat, pro solamine et quiete fidelium et subditorum nostrorum. Et pro ampliore informatione vestra vobis mittimus exemplum privilegii, quod idem pater suus a nostro dominio habebat. Verum vos commonefacimus: quod in tractanda et concludenda huiusmodi materia magnam semper rationem ad honorem et dignitatem nostri dominii habeatis, ne fortasse videamur necessitate quadam cum ipso Iuano ad pacem devenisse, sed benignitate potuis et mansvetudine

nostri dominii illum ad nostram gratiam assumpsisse. Et quia pluris facimus materiam salinarum, quas quondam pater suus jure patrimonii tenebat, ut in privilegio continetur, que introitibus istius civitatis nostre vehementer uti scitis obsunt: essemus contenti nostroque dominio admodum placeret, quod salinas ipsas non haberet; ideo vobis efficacissime comittimus, ut omni vestra prudentia curare de beatis, quod salinas ipsas non habeat. Et si facta per vos omni experientia, omnique instantia possibili, de non dandis concedendisque salinis ipsis videretis, tandem huiusmodi intentionem obtinere non posse, sumus contenti quod conditionibus in ipso privilegio contentis concludere possitis: declarantes quod in hereditate paterna, quemadmodum cetera bona sua remaneant, inter quos fratres essemus contenti, nobisque admodum placeret, quod vestra intercessione de bonis paternis fieret talis compositio taleque concordium, quod inter se quiete vivere haberent, in qua re omne studium et diligentiam vestram adhibeatis.

Secr. cons. rog. Lib. XXIII. ch. 15.

DXII. 1466. 11. Decembris,

Налогъ кнезу Сплѣтскомъ, да гледи удову вральицу Босанску, коя у Сплѣту седи, оданде лепимъ начиномъ у друго место послати.

Comiti Spaleti.

Accepimus superioribus diebus litteras vestras, quibus inter cetera tetigistis regi-

nam olim Bossine, monasterium Sancti Stephani prope muros istius civitatis nostre inhabitare, compluresque Bosnenses nec non Hungaros visitationis gratia ad illam sepe accedere, que res nobis et suspiciosa et periculosa videtur. Quamobrem vobis cum nostro rogatorum consilio respondentes dicimus, nos statuisse illam inde omnino amovere. Verum ut aliquo honesto modo hoc facere videamur volumus, ut captato tempore et quanto cicius facere poteritis, sua cum serenitate esse debeatis, illique dicere, nos ob novitates, que istis in partibus fuere, intellexisse suam serenitatem non habere illas commoditates et maxime victus, quas illam habere vellemus. Et in aliis civitatibus et toris nostris haberet. Ideo pro commoditate sua statuisse, quod aut Sibinicum aut in quamlibet aliam insularum seu locorum nostrorum maritimorum, qui sue serenitati magis placuerit se recipiat. Et cum his et aliis verbis, que vestre prudentie videbuntur curabitis, quod istinc omnino recedat, quia sic est penitus intentio nostra. Quam nostram intentionem omni vestra dexteritate et prudentia exequi studeatis, ne videamur aliqua suspicione sed potius sua commoditate illam ex eo loco amovere.

Preterea, quia omnino intendimus, quod civitas ista nostra scarpetur et fortificetur, quemadmodum ista fidelissima comunitas no-

stra nostro dominio per suos oratores superioribus annis offerre fecit, hoc est quod nihil aliud volebat, nisi unum architectonem, qui eiusdem fortificationis modum tantum consuleret, cui satisfecimus . . . . . tamen adhuc nihil factum est, volumus ideo . . . . ut dandum principium tam necessario operi illudque prosequendum omne vestrum studium curam et diligentiam adhibere debeatis . . . . .

Secr. consil. rog. Lib. XXIII. ch. 19.

DXIII. 1473. 4 Decembris.

Писмо великомъ кнезу рускомъ, у комъ извиняваю своръ секретара Іоанна Баптисту Тревизанца, кои е пао кодъ Руса у подозренѣ, да оне Татаре противъ њи да побуди.

Illustrissimo et potentissimo domino duci Russie.

Reddite superioribus diebus fuerunt nobis per fidelem civem nostrum Antonium Gislardum littere vestre sublimitatis, quamvis de re aliquantulum molesta, nobis tamen gratissime et iocundissime, utpote plene humanitatis et singularis erga nos benivolentie. Gravat nos plurimum quod Ioannes baptista Trivisanus, secretarius noster in aliquam suspicionem venire potuerit vestre sublimitati, quod venerit aut missus fuerit a nobis turbandi et incomodandi status vestri gratia. Id enim non solum alienum semper fuit ab nostra intentione, sed etiam adversum et oppositum, qui omnium Christianorum con-

servationem et commoda semper cupivimus et procuravimus. Et si id fecimus in omnes indiferenter Christianos Christianitatis solo nomine, quanto verosimilis est, ut faciamus in amicos, amoris ét coniunctionis cuiuspiam adiuncta causa. Excellentiam autem vestram semper duximus ut inclitam et sublimem ita inter primos amicos nostros collocandam et reputandam et honorandam a nobis. Sed quidquid de ipsó nostro secretario accidit fortune potius aut cuipiam sinistrae informationi, quam voluntati imputandum censemus, cum maxime videamus, quam humaniter et quam benigniter sublimitas vestra post conceptam tanti criminis suspitionem, nostra causa et respectu illum tractaverit. Et merito vestre celsitudini plurimum debemus, agimusque amplissimas gratias, quidquid enim clementiae et mansvetudinis in personam suam contulistis amicicie nostre ascripsimus Verum ut vestra sublimitas veritatem omnem intelligat, misimus predictum secretarium nostrum, non ut ulla ratione statui rebusque vestris, ullum incommodum aut periculum procuraret cum imperatore Tartarorum, quin potuis invitati literis dicti serenissimi imperatoris, illum et copias suas, vicinas vestro statui, et propterea molestas et infestas averteret et dilongaret si fieri aliqua ratione potuisset, a vestris finibus et vicinitate; et per provincias mari mediteraneo quod Euxinum vel mare maius apellatur, ad rippas Danubii duceret, in oppres-

sionem communis omnium Christianorum hostis: Turci Othomani, occupatoris imperii orientis, quod, quoniam stirps mascula deesset imperatoria, ad vestram illustrissimam dominationem jure vestri faustissimi coniugii pertineret: hec fuit unica et verissima causa adventus ad partes vestre celsitudinis suprascripti nostri secretarii; qui si ulterius progressus in tanto temporis spatio, quanto trivit in vestra ditione, et si minus forte aut prudenter aut confidenter cum vestra sublimitate egit, non est illi ad ullam malam intentionem imputandum; sed aut modice potius experiencie aut cuipiam alteri necessarie forte cause, que nos fugit. Perseverantes autem nos in nostro proposito et desiderio, ut iam Ioannes baptista suum ad imperatorem Tartarorum prosequatur et perficiat iter, hortandi illuis et inducendi causa, ut contra Othomanum per viam superius declaratam se moveat in vindictam tam vestram quam ceterorum omnium Christianorum, expediendum ad celsitudinem vestram istis nostris literis duximus suprascriptum Antonium civem fidelissimum nostrum et nuntium in hoc negotio, quem cum eodem nostro secretario comitem et mandatorum nostrorum participem, transire ad suprascriptum Tartarorum imperatorum vehentissime cupimus, et propterea vestram sublimitatem,

que possumus studio et efficacia rogamus, ut non solum transitum, sed etiam omne auxilium consilium et favorem, utrique eorum prestare in singularem nostram gratificationem placeat, quo valeant honestissima nostra mandata exequi et tam perfectum opus universe Christianitati procurare et perficere. Qua re nullam posset vestra sublimitas omnipotenti Dei facere acceptiorem, nomini et glorie vestre accomodatiorem, nobis autem precipius amicis vestris gratiorem, jocundioremve.

Quando vero vestra sublimitas ad id induci non posset assentiendum, quod non credimus, quoniam nulle cognoscuntur a nobis causae cur fieri a vestra sublimitate non debeat; rogamus saltem ut suprascriptum nostrum secretarium liberet omni custodia et suspitione et ad nos redire illesum sercinat. Literas autem nostras patentes pro tuto transitu oratorum vestrorum per omnem nostram ditionem una cum munusculo nostro,*) signo nostre benivolentie et amoris mittimus per suprascriptum Antonium Gislardum, cui circa suprascriptam materiam Ottomani comissimus ut vestram sublimitatem copiosius etiam alloquatur, verbis igitur suis sublimitas vestra fidem adhibere placeat indubitatam.

Secr. cons. rogat. Lib. XXIII. ch. 51.

---

*) Послали су: „capitium panni aurei pro una veste.“

DXIV. 1473. 15 Ianuarii.

Одговоръ посланицима херцега светогъ Савве Влатка, кои између осталогъ являю да се херцегъ Влатко жени са синовицомъ краля Фердинанда.

Quod capitulis nostro dominio exhibitis per oratores illustris ducis Vlatici Sancti Save, primo quorum nostro dominio significat nuptias eiusdem illustris domini in neptem serenissimi Ferdinandi regis, requirentes ut pro honorandis illis sponsalitiisque oratorem nostrum mittere velemus et cet. Respondeatur eiusmodi significationem nobis gratam extitisse, cum ratione mutui amoris benivolentiaeque, quam cum ipso serenissimo rege habemus, tum paterni amoris nostri, quem excellentiae ipsius illustris domini gerimus ei gratias agentes, quod ut bonos decet filios nobiscum gaudium suum participant. Scribemus proinde oratori nostro, quem apud eundem serenissimum regem habemus, quod pro honorandis nuptiis ipsis tempore sponsaliciorum nostro nomine interesse debeat, sponsaliciorum ipsorum et anuli ut dicitur sotius eiusdem illustris domini voluntati satisfacturis.

Secundo quo exponunt ipsum illustrem dominum dolere de oblocutionibus nonnullorum, dicentium ipsum illustrem dominum abducere voluisse Polizenses a devotione nostra. Respondeatur eiusmodi oblocuti-

ones nihil apud nos valuisse, cum iam diu persvasi sumus de filiali ipsius illustris domini in nos sinceritate et fide et hoc pro certo teneat.

Tercio quo dicunt ut nostris persvasionibus hortatuique satisfaceret cum Raguseis pacem fecisse. Respondeatur id novum nobis minime visum fuisse quod ea in re nostrum secutus fuerit consilium, quippe quod ab optimo paternoque animo nostro profectum est, cui nihil nisi quod in illius utilitatem nobis cedere videretur consuleremus.

Quarto quo subventionem ducatorum 2 mille petunt pro satisfactione provisionis ipsius illustris domini pro impensis ipsarum nuptiarum, respondeatur nos his temporibus, ut excellentiae ipsius domini latere non dubitamus, multiplicibus impensis gravatos esse, proinde non esse possibile eorum requisitioni in totum satisfacere. Verum ut intelligant rem illustris domini sui in tantis nostris impensis nobis cure esse, iniungemus regimini nostro Corphoy, ut illius excelentie de tanto sale inserviat, quod sit pro valore ducatorum mille, ponendus eo pretio, quo per cameram nostram Katari venditur et ad computum eiusdem provisionis mittendus Narentam cum nostro naviglo, ubi illum et non alibi vendere queat.

Quinto, sexto, septimo, octavo et nono unius ferme effectus quibus fauores

nostros pro recuperando statu ipsius domini a Turchis occupato petunt; respondeatur, considerantibus nobis vires ipsius illustris domini, ratione maxime potentie Turci exiguas esse, nobis videretur necessarium quod excellentia ipsius domini se intelligeret cum serenissimo rege Bossine, illustri Boicho filio condam illustris despoti Serviae, qui in eadem sunt navi, et non minore ardent desiderio recuperandorum statuum suorum, quam idem illustris dominus, pro qua re ad hunc necessarium finem producenda, si interpositionem nostram eis prodesse posse videretur, illam eis libenter offerimus. De eorum autem profectione ad summum pontficem, serenissimumque Ferdinandum regem, dicimus nobis placere, quod eant curentque ab illis omnes possibiles impetrare favores, cui expeditioni casu quo Turchus in Asia adversus Ussonum Cassanum occupatus esset, nos quoque pro nostra portione non deerimus, sed omnes honestos convenientesque favores nostros libenter impendemus.

Secr. cons. rogat. Lib. XXVI. ch. 61.

DXV. 1473. 24 Februarii, indict. VII.

Привилегія за властелство Млетачко дата Івану Црновићу господару горнѣ Зете а войводи млетачкомъ, и нѣговимъ синовима.

Privilegium de nobilitate maioris consilii magnifici et potentis domini Iuanni Cernoevich, cum eius filiis.

Nicolaus Marcellus Dei gratia dux Venetiarum et cet. Universis et singulis, tam amicis quam fidelibus et tam presentibus quam futuris, presens privilegium inspecturis, salutem et sincere dilectionis affectum. Ducalis excellentia nostra in liberalitatis operibus solita celeberrime conversari, tanto amplius personas magnificas et dignitatis honore conspicuas, prevenire studet honoribus et dotalibus ampliare favoribus, quanto ducatui nostro amicabilores operibus se ostendunt. Unde cum magnificus et potens dominus dominus Iuannus Cernoevich dominus in partibus Xente superioris ac vayuoda noster, semper fuerit et sit dilectissimus et perfectissimus amicus nostri dominii, sicut per laudabiles et notabiles effectus ostendit. Notum fieri volumus unicuique, quod omni juris consiliorum et ordinamentorum nostrorum, necessaria solennitate servata, prefatum magnificum dominum Iuannum Cernoevich, cum eius filiis et heredibus legitime ab eo descendentibus, ad numerum et de numero nobilium nostri maioris consilii recepimus atque recipimus, et de nostro maiori consilio fecimus et facimus, atque pro nobile et de numero nobilium nostri maioris consilii in Venetiis et extra ubilibet esse volumus et tractari; ipsum sincere benevolentie brachiis amplexantes et firmiter statuentes, quod eisdem libertatibus, beneficiis, honoribus et immunitatibus, quibus alii cives et nobiles nostri de

nostro maiori consilio gaudent et perfrui dignoscuntur, prefatus magnificus dominus Iuannus Cernoevich, ac sui filii et heredes predicti, in Venetiis et extra ubique locorum plenissime gaudeant perpetuo et utantur. In quorum omnium fidem et evidentiam pleniorem presens privilegium fieri jussimus et bulla nostra aurea pendente muniri. Datum in nostro ducali palatio anno dominicae incarnationis millesimo quadringentesimo septuagesimo tertio, mensis Februarii die vigesimo quarto, indictione septima.

Ex libro privilegiorum II· ch. 54.

DXVI. 1474. 1 Martii.

Одговоръ Івану Црноєвићу, господару Зете, кои явля да Турци оће да обнове градове Подгорицу и Балечъ, и ште помоћь да то предупреди.

Significari fecit nostro dominio, tum per litteras rectorum nostrorum Scutari et Kathari, tum etiam per nuntium suum, magnificus Iuanus Cernoevich, capitaneus noster Xente, Turchum reedificari omnino statuisse Podgoriza locum in medio Xente situm, in eoque domos .V. mille Turchorum ponere. Item quemdam alium locum intra civitates nostras Scutarum et Drivastum nomine Baleč. Cui principio ni occuratur, non solum illius statui, verum etiam nostro manifestum imminere periculum, ideo

ut tanto discrimini obsistere, et copias illi expeditioni neccessarias sustentare queat, petit sibi addi ducatos 600. offerens se bellum eidem Turcho indicturum omnique studio obstaturum, ne eiusmodi duo loca, utrique statui adeo periculosa reedificentur. Magnopereque pro nostro dominio faciat tam maximo prevenire periculo, quia quod in principio cum parva impensa vitari potest, cum maxima et incredibili postea non fieret.

Quamobrem vadit pars: quod eidem magnifico Iuanno Cernovich per prefatos rectores nostros nostro nomine respondeatur: Quodrumpente illo guerram eidem Turcho illamque continuante ac obsistente ne suprascripta duo loca per Turchos reedificentur, ut se facturum pollicetur, nos esse contentos illi dare quot annis suprascriptos ducatos 600. illosque eodem modo solvere, quo reliqui sexcenti solvuntur. Preterea quia illius magnificentia nobis persvadere videtur ut montaneam Ottanorum in nostram ditionem accipiamus, ne in Turchorum manus veniant, dicatur nos esse contentos illos accipere conditione, quod obsides quos magnificentia illius in sua manu habet, in nostram potestatem dare teneantur, ut de eorum perseverantia in fide securi esse possimus.

Secundo capitulo quo equos centum italicos, ac alios favores nostros pro hac expeditione petit, ut ad illam prosequendam

potentior sit, dicatur: nos nostris rectoribus Kathari aliarumque civitatum et locorum nostrorum illius provincie iussuros, quod omnes possibiles favores equestres pedestresque, qui necessarii erunt, quosque requiret, omni studio, omnique diligentia prestare debeant, ut nostri dominii honorem et commodum sueque pariter magnificentiae facere queat, ut in illius virtute et fide confidimus, habentibus semper illis optimam rationem tutele et conservationi terrarum et locorum, e quibus subsidia ipsa mittent.

Tercio quo petit libertatem puniendorum eorum subditorum nostrorum, qui in illis expeditionibus ire recusarent, dicatur quod efficaciter jubebimus omnibus suprascriptis rectoribus nostris, quod omnes inobedientes acriter punire debeant, cum pro aliorum exemplo, tum ut pro eorum inobedientia meritam luant penam.

Quarto quo accidente casu, quo ex suo pelleretur dominio, receptum in nostris terris et locis petit, dicatur pro nostro in illius magnificentiam amore, nos nolle unquam tantum illius videre excidium. Verum si casus, quem Deus avertat accideret, illius magnificentiae in terris et locis nostris receptum promittimus pro illius conjuge liberis familia et fortunis eius.

Quinto quo gubernationem Xente petit in quantum illam aquirat, cum tributo

ducatorum .VII. centum quotannis nostro dominio solvendorum, prout Turcho solvebat, dicatur quod occurrente casu acquisitionis Xente ipsius ut dicit, nos fore contentos quod illius gubernationi preit, solvente ut pollicetur nostro dominio tributo ducatorum .VII. gentorum quot annis.

Ad partem vero filiorum, quos huc pro obsidibus dicit mittere velle, conditione, quod illis impensas tamen oris faciamus; dicatur: quod si superioribus temporibus pro rebus non exigui ponderis, quas nobiscum diu agere habuit nullos nobis prestitit obsides, illis multo minus hoc temporis opus habemus, quo illius magnificentiam in dignitatem nobilium nostrorum adiunsimus, ideo nullos alios obsides volumus, nisi solitam illuis erga nostrum dominium integritatem et fidem.

Secr. cons. rog. Lib. XXVI. ch. 72.

DXVII. 1474 13 Iunii.

Заключено да се Івану Црноевићу пошлю дарови и да му се пише, како би се одржао у вернности и пріятельству спрамъ Млетака.

Tenendus in fide est magnificus dominus Ioannes Cernoy quanto teneri potest constantior et validior in illis montaneis et passibus, pro salute civitatis nostre Catari et succursu Scutari; propterea vadit

pars, quod ad suprascriptum dominum mitti debeant usque ad pannos 100 diversi coloris et ducati 3000 auri, et cum pannis et pecuniis predictis, qui mittantur ad manus comitis nostri Catari et provisoris nostri si illic fuerit, expediatur nuntius suprascripti domini, qui hic est, petens et sollicitans expeditionem et misionem predictam. Et scribantur ad suprascriptum dominum littere hortatorie ad perseverandum in fide et constantia, declaratis ex uno latere periculis et malis imminentibus et ab altero securitate commodis et beneficiis. Et ad comitem Catari atque provisorem nostrum scribatur itidem et declaretur ordineturque quantum de pannis et pecuniis predictis facere habeant, sicut collegio visum fuerit.

Inter cetera declaretur eidem Iuano, quod mittimus de presenti hos ducatos 3000. ultra pannos requisitos et de aliis pecuniis subito sibi providebimus.

Item promittatur ei per litteras nostras, quod si civitas nostra Scutari mediantibus suis favoribus conservabitur, ultra alia multa et magna beneficia, que consequetur a nobis, volumus et ex nunc ei promittimus, ut provisio sua, quae est de presenti ducati 1200 in anno, sit ducatorum 2000. pro se et filiis suis.

Secr. cons. rog. Lib. XXVI. ch. 100.

DXVIII. 1478, 25 Augusti.

Заключено покушати не би ли Србски деспотъ Вукъ (Бранковићъ) ступіо у саюзъ са Млетцима противъ Турака.

Magnum est nomen et reputatio apud Turchos, et item magna est virtus in re militari despoti Vuchi Servie, qui servire cupit nostro dominio, et per neminem melius arceri et reprimi possent incursiones hostium, quam per hunc capitaneum cum bono et valido equorum Rassianorum numero; idcirco vadit pars: quod collegium per auctoritatem et jussu huius consilii teneatur et debeat per illam viam et medium quod existimaverit accomodatius et magis idoneum et secretum, tentari faciat suprascriptum dominum, et ingredi in praticam conducte illius; et sciscitata illius mente et intentione tam circa conductam, quam circa reliquas conditiones cum eo, quod habebitur, veniatur ad hoc consilium.

Secr. cons. rog. Lib. XXVIII. ch. 112.

DXIX. 1478. 9 Novembris.

Заключено писати херцегу Влатку, да пошлѣ пуномоћника у Млетке, да се могу съ њимъ коначно погодити, о условима подъ коима ће іимъ уступити своју землю.

Notum est huic consilio id quod novissime scripsit nostro dominio comes noster Catari, de expositione ei facta per nuntium il-

lustris domini ducis Vlatici, expectantis finale responsum a nostro dominio, circa negotium locorum suorum, que daturum se offert prefato nostro dominio, cum aliquo convenienti contracambio, pocius quam Turco, qui dicta loca misit ab eo petitum. Et quoniam considerata importantia dictorum locorum statui nostro Dalmacie, facit pro nostro dominio non manere in pratica de tali re cum prefato illustri domino, sed etiam venire secum ad aliquam bonam et utilem conclusionem pro nostro dominio. Vadit pars: Quod scribatur et mandetur comiti nostro Catari, ut respondeat prefato illustri duci nos optime intelexisse ea que dominatio sua nobis referri fecit de optima mente et dispositione erga nos sua, qua de re ei gratias ingentes agimus declaramusque, nos pari animo et voluntate erga illustrem dominationem suam in presentiam esse et fore in posterum semper: sed quatum attinet ad oblationem locorum sumus contenti, quod dominatio sua ad nos mittat nuntium suum cum pleno et sufficienti mandato praticandi et concludendi nobiscum in predicto negotio, quem nuntium videbimus et audiemus libentissime, neque recedemus a rebus honestis et convenientibus.

Secr. cons. rog. Lib. XXVIII. ch. 129.

DXX. 1488. 18 Octobris, Viennae.

Матіашъ краль Угарски ште да Млетчићи дозволе преносити преко њіови места грађу, за зиданѣ тврдинѣ на ушћу Неретве.

Matthias Dei gratia, Hungarie Bohemie etc. rex duxque Austrie, illustrissimo

principi domino Augustino Barbadico duci Venetiarum etc. Amico nostro charissimo: salutem et prosperorum successuum incrementa. Illustrissime princeps cum diebus his superioribus accepissemus, castellum illud nostrum, quod in faucibus fluminis Narenti situm habemus: non solum ruinosum: sed etiam magna ex parte iam labefactatum esse pro instauratione, vel potius loco illius ruinam iam totaliter minantis, non tam pro commodo nostro peculiari: quam utilitate, defensioneque Christiani populi partium illarum prope Segniam, ex lignis ob illorum copiam castellum aliud parari, et extrui fecimus, quod per partes disjunctum loco illius veteris poni tandem et erigi quamprimum possit. Et quoniam per loca, et dominia ejusdem dominationis vestre illustrissime res huiusmodi illo navi deferende sunt: ob hoc rogamus illam apprime: velit pro sua in nos complacendi consuetudine, et bono quieteque Christianitatis ut premisimus: per literas suas apertas, et patentes: subditis suis omnibus et officialibus mandare et committere, ut res prefatas in finem iam expressum deferendas, ubique locorum per nostros homines ad locum usque destinatum libere perferri patiantur et illas nusquam temere aut impedire: aut molestare presumant: Quod ab eadem dominatione vestra illustrissima pro re gratissima capiemus et nos vicissim, nacta oc-

casione, cumulatissime postea, maioribus etiam in rebus complacere, et gratificari curabimus: quam et benevalere semper optamus.

Datum in arce nostra Viennensi XVIII. Octobris anno domini MCCCCLXXXVIII. Regnorum nostrorum anno Hungarie etc. XXXI. Bohemiae vero XX.

Comissio propria domini regis.

T. Secret.

A tergo

Illustrissimo principi domino Augustino Barbadico duci Venetiarum etc. Amico nostro charissimo.

Commemoriale XVII. ch. 125.

ADDITAMENTUM

diversorum actorum serius comparatorum.

ДОДАТАКЪ

разни акта доцніе добавлѣни.

DXXI. 1059 indict. X. mense Februario.

Привилегія Кресимира краля Хрватскогъ, дата монастиру св. Іоанна Евангелисте у (приморскомъ) Београду.

Anno ab incarnatione domini nostri Iesu Christi millesimo quinquagesimo nono inditione X. regnante Cresimero rege Chroatiorum et Dalmatiorum, mense Februario in civitate Belgrado, Dragosclauo priore, et Theodosio episcopo, absolutionis, et liberationis cartula facta est monasterio sancti Iohannis Evangeliste nuper sito in eodem loco, presente A. Abbate ejusque fratribus, ipso rege jubente hoc modo. Ego Cresimir rex tibi venerabili abbati A. tuisque fratribus, tuoque monasterio, quod mea lassione, ut solatio, imo vestro magno labore inchoatur, et perficitur, tribuo, et concedo hoc ut premisso ecclesiastico jure, nulli homini subjungemini nisi Deo summo, cui vos humilime devovistis, vestrumque monasterium sit absolutum ab omnibus

collectionibus, excepto in solempnitate ejusdem ecclesie episcopo loci ipsius agnus vivus, et ampullas vini largientes tribuatur, et hiis largitis neque episcopo neque priori vobis illiciti ausu temerario liceat dominari. Et ne hec nostre deffinitionis paginula solubilis per labentia tempora videatur coram apocrisano sancte Romane ecclesie venerabili abbate Maynardo misso a Nicolao sanctisimo papa, roboravimus perpetuo permanenda. Cui etiam jure perpetuo adhereat tradita a nobis insula que vocatur juris, et curte in loco congruo civitatis quod rogova dicitur cum omnibus ipsius monasterii constantissime confirmavimus. Si quis autem hanc justam nostram diffinitionem attentaverit solvere, majestatis iram incurrat superne, et nostris sit legibus reus, aurea componens pondera centum. Et hac nostre diffinitionis cartula in sua firmitate permaneat, Goyco Bano teste; Volesclavo teste Tepizo; Pirvanego Suppano de Luca teste; episcopus Theodosius Belgradensis testis, Dragesclavo prior testis, Turrana Suppano de Sidraga testis, prior Drago testis, Drago de Cutriza testis, Georgius Viratarro.

Lib. pactorum vol. I. ch. 110.

DXXII. 1116. indic. IX. C. Reg. Cod. II. f. 40.

Дуждъ Млетачки Ордилао Фалетро потврђуе монастиру Св. Іоанна Београдскогъ слободе, што му е дао краль хрватски Кресимиръ.

Anno domini, et salvatoris nostri Iesu Christi millesimo centesimo sexto decimo, in-

dictione nona, Ego Ordilaus Faletro Dei gratia dux Venetiarum, Dalmatiarum, atque Crohaticorum privilegium sancti Iohannis Belgradensis monasterii à Cresimiro rege factum ego collaudo, et in sua stabilitate confirmo, ita ut nullus episcopus aut comes, vel civis predicti monasterii libertatem violare audeat; quantum non solum a nobis confirmandum esse dicimus, sed a beato G. P. Romane urbis papa sancitum in suis decretis esse cognoscimus. Volo igitur ducali, et regali auctoritate firmare, ut si quislibet hujus libertatis concessionem temerario ausu infringere temptaverit, libram auri regali fisco persolvat. Similiter ecclesiam sanctorum Cosme et Damiani laudo, et confirmo. Ideo ut agnosco veraciter fuisse propriam monasterij beati Iohannis evangeliste Belgradensis monasterii ex donatione episcopi illius civitatis Prestantius nomine, et aliorum episcoporum, et cives illius civitatis, et romane sedis Apocrisariorum confirmationem et clero et populo collaudo et cofirmo eam habendam in perpetuo. Quicumque autem episcoporum, aut aliorum hominum hoc decretum infringere tentaverit, et alia illius ecclesie privilegia violaverit, omnia que possidet in phisco ducali et regali deveniant. Hec decreta scilicet libertatis monasterii beati Ioannis evangeliste, tibi Phisco abbati, omnibus que successoribus tuis firmiter et jure perpetuo tenenda.

Ego Marcus Michael comes Iadre manu mea subscripsi, meoque sigillo pendenti ad pleniorem fidem communiri feci.

Ego Marinus Barbadico presens scrivo in meam presentiam fideliter ad autenticum ascultavi, et quia utrumque concordari inveni, manu mea testis subscripsi.

Ego Petrus Meso presens scriptum in mei presentia fideliter autenticatum ascoltavi, et quia utrumque concordari inveni, me in testem subscripsi.

Ego Nicolaus Benedicti de Matafaro examinator presens scriptum in mei presentia ad autenticum fideliter legi, audivi, et quia utrumque concordare inveni, manu mea subscripsi.

Ego Gregorius de Zadolmis iudex examinator presens scriptum in mei presentia ad autenticum fideliter legi, audivi, et quia utrumque concordare inveni, manu mea subscripsi.

Ego Egidiollus de Predelata de Cremona imperiali auctoritate pubblicus notarius hoc exemplum ad autenticum sumptum manu Blasii Michaelis Leonardi notarij infrascripti diligenter, et fideliter ascultavi una cum infrascriptis notariis: et quia utrumque concordare inveni, me in testem subscripsi.

Ego Nicolaus quondam Iohannis de Iadra imperiali auctoritate notarius hoc exemplum ad suum antenticum scriptum diligenter et fideliter ascultavi una cum notariis predictis

predicto et subscripto. Et quia concordare utrumque inveni me subscripsi in testem.

Ego Blaxius Michaelis Leonardi Iadrae iuratus notarius hoc instrumentum sive exemplum ad autenticum fideliter exemplavi nil addens, vel minuens, quod sensum vel sententiam mutet, aut variet intellectum, et post modum in presentia dicti domini comitis, et ejus curie diligenter, et fideliter cum ipso autentico ascultavi. Et quia utrumque concordare inveni, de ipso comitis, et ejus curie mandato ad ejusdem exempli plenam fidem, et testimonium me subscripsi, et pubblicavi, meoque consueto signo signavi, currentibus annis domini millesimo tercentesimo vigesimo quarto, inditione septima die XXVI. mensis Augusti Iadre, temporibus quidem domini Iohannis Superancio incliti ducis Venetiarum, et domini Iohannis de Butorane Iadre venerabilis Iadrensis Archiepiscopi ac domini Marce Michaelis egregii comitis.

Lib. Pactorum Vol. I. ch. 110.

DXXIII. 1210. indict. XIV. 8 Septembris, Rivoalto.

Заклетва верности Манфреда архіепископа Драчкогъ дужду Млетачкомъ Петру Зиани.

Privilegium Dyrachii.

In nomine domini Dei, et salvatoris nostri Iesu Christi, anno domini millesimo ducentesimo

decimo, mense Septembris; indictione quarta decima, Rivoalti. Quia presentibus viris nobilibus Iaonne Barocio, Marco Vituri, Bartolomeo Canale, Mirco quoque Venero, Marino Dandulo, et Marino Permarino consiliariis vestris. Presentibus etiam dominis Iohanne Albrico, et Dominico canonicis ecclesie sancte Marie de charitate, et magistro Bernardo canonico Dyrachino, et Iacobo de Molino, et aliis pluribus, vos domine Petre Ziani Dei gratia Venetiarum, Dalmacie, atque Crobatie dux inclite, et quarte partis ac dimidie totius Romanie imperii dominator, die octavo inchoante suprascripto mense in palatio vestro investistis nos Manfredum eadem gratia archyepiscopum Dyrachinum nomine nostro et ecclesie nostre ad nomen feudi de duabus libris emmanuelatorum, illarum videlicet librarum duodecim de emmanuelatis veteribus, quas ecclesia nostra Dyrachyna vobis, et ducatui vestro debet propter villas Doniossii, existimus manifesti presentis scripti continetia, quod ad evangelia juravimus sancta Dei, quia vobis amodo in antea, et vestris successoribus erimus fideles usque vixerimus, et dabimus operam sine nostris expensis fideliter sine fraude, quod comunitas hominum civitatis Dyrachii, et ipsa civitas cum omnibus suis pertinentiis, debeat semper stare ad fidelitatem vestram, et successorum vestrorum, et Venetiarum, et quandocumque a duce Dyrachii vel eo qui Dyra-

chii regimen per vos, vel successores vestros habuerit, vocati fuerimus ad consiliandum eum, consiliabimur ipsum bona fide ad honorem vestrum, et successorum vestrorum, et Venetiarum, et comunitatis Dyrachii, et quod credentias servabimus quas servandas nobis dixerit, donec ab eo fuerimus de credentiis ipsis soluti. Iuravimus quoque, quod vobis, et successoribus vestris laudes omni anno quinquies faciemus levari,, in pascha videlicet, et natali, in epiphania, et in festo beati Marci evangeliste et sancti Yssaci, et quod ad recipiendum vos, et successores vestros cum clero, cruce precedente veniemus ad ripam usque, ad ecclesiam vobiscum euntes solempni cantico, si quando vos vel successores vestros illuc venire contingerit. Hec omnia juravimus presentibus testibus suprascriptis.

† Ego Manfredus archiepiscopus manu mea subscripsi.

† Ego Andreas Gorio presbiter rogatus testis subscripsi.

† Ego Sebastianus Barbadicus testis subscripsi.

† Ego Nicolaus Girardus presbiter et notarius complevi, et roboravi.

Lib. pactorum vol. I. ch. 118.

DXXIV. 1210. indict. XIV. mense Septembris, in Rivoalto.

Манфредъ архіепископъ Драчки обећа дужду Млетачкомъ Петру Зиани, да ће њега и његове посланике у Драчу свагда дочекати као своје старіе.

Promissio archiepiscopi Dirachii.

In nomino domini Dei et salvatoris nostri Iesu Christi, anno domini millesimo ducentesimo decimo, mense Septembrio indictione quarta decima, Rivoalti; presentis scripti continentia fieri volumus manifestum, quia nos Manfredus Dei gratia archiepiscopus Dyrachinus promittentes promittimus vobis domino Petro Ziani eadem gratia Venetiarum, Dalmatie atque Chroatie duci inclito, et domino quarte partis et dimidie totius imperii Romanie, vestrisque successoribus, quia si quando vos vel successores vestri Dyrachium venire contigerit, quod vobis ipsisque, et his qui vobiscum ad expendum vestrum proprium erunt, et ipsorum vestrorum successorum, unam dabimus procurationem, duces vero quos illuc direxeritis vos vel successores vestri, et capitaneos vestros et successorum vestrorum qui applicuerunt ibi, a clericis maioris ecclesie recipi faciemus ad eiusdem ecclesie portam cum aqua sancta et incenso, et nos tunc erimus in ipsa ecclesia, et eos recipiemus ad pacem, si ad pacem suscipiendam in eadem ecclesia ad nos accesserint. Hec eadem faciemus fieri, et

faciemus vestris legatis et successorum vestrorum, que ducibus suprascriptis quos illuc destinaveritis vos vel successores vestri et capitaneis antedictis qui applicuerint ibi.

Ego Manfredus Duraciensis archiepiscopus manu mea subscripsi.

Ego Andreas Gorio presbiter rogatus testis subscripsi.

Ego Sebastianus Barbadicus testis subscripsi.

Ego Nicolaus Girardus presbiter et notarius complevi et roboravi.

Lib. pactorum vol. I. ch. 118.

DXXV. 1224. 16 Iulii.

Іованъ Вереро Дубровчанинъ обећава дужду Млетачкомъ, да на свомъ путу у истокъ неће ићи у Египетъ.

Die XVI. Iulio promisit Iohannes Verero de Ragusia domino duci ad partem comunis Venetiarum sub pena totius haberis ejus et sue persone, quod in hoc viatico, quod facturus est cum suo panzono, in terra Alexandriae vel Egipti non ibit, et ita juravit per sancta Dei evangelia se observaturum, et isti alii similiter hoc idem fecerunt sacramentum, scilicet Petrus Novelo nauclerius dicti panzoni, qui Petrus Venetus est, et Paulus de Ragusia et Dominicus Raguseo, presentes fuerunt Iohannes Michael consiliarius, et Dominicus Venero.

Lib. plegiorum ch. 13.

DXXVI. 1225. indict. XIV. mense Aprili.

Заповестъ Петра Зиани дужда Млетачкогъ послата Іовану Дандулу кнезу и обштини Дубровачкой.

Mense Aprilis indictione XIV. Recordationem facimus de litteris illis quas mandavimus comiti Ragusino, et populo universo, quorum tenor talis est. Petrus Ziani Dei gratia Venetie Dalmatie, atque Chroacie dux, dominus quarte partis et dimidie totius imperii Romanie dominus. Viro egregio Iohanni Dandulo propinquo suo dilecto comiti, viris quoque iudicibus, et toti populo Ragusino, et cunctis suis fidelibus salutem et dilectionis affectum: literas quas nobis nuper misistis et missos recipientes, que litere ipse continentur et missi iisdem exprimere voluerint intelleximus ad p. . . . . sane si pro meritis vobis respondere voluissemus ea que vestratum apud nos fuerint reperta omnia intromissemus, et de obsidibus, et ceteris que fieri nobis et transmiti expetivimus . . . . . veritis adimplere. At cum missi vestri instanter asserent vos paratos esse ad obsides nobis destinandos, et ut de vestro est mandato, inimicos nostros verius, et non ficte, per inimicos habere at . . . contra Cacikios id totum facere, quod Iadera et cente insule nostre pro inde facerent ex nostro precepto, secundum rata seu dationem, et quantitatem posibilitatis. Ragusine civitati . . . a gravedine vestra retraximus

manum, dictis ipsis fidem adhibentes. Qua de causa mandamus vobis precipiendo, quatenus que dicta sunt adimplere studiosius debeatis, ita quod . . . obsides ipsos quorum nomina inferius scripta sunt, nobis . . . . - hinc ad proximum festum sanctorum apostolorum Petri et Pauli, mitatis sic ut tunc sint in Venetiis. Nam vos scire volumus, quod si interim aliquis vel aliqua vestrum ad Venetias habuerit accessum, de iis rebus que de terra illa secum detulerint quadragesimum, et de hiis que ex aliis omnibus partibus adduxerint . . . . . sibi faciemus auferri, omni conditione semota unde sic attencius que dicta servare debeatis, ut dampno predicto percelli non possitis.

Hec autem sunt nomina obsidum quos nobis dirigi hinc ad festum sancti Petri postulamus, filius Iacobi de Cervo qui dicitur Nicolicza. Grobissa de Baisclava. Grai filius comitis Iude, gener de Bubagna qui dicitur Susinus, Stephanus filius comitis Lucaro, filius Laurencii de Pisino, filius de Damiano de Gondola, filius de Domegna de Ragno, filius Nicole de Morexa, filius de Damiano de Bucegno, filius Toderi Grosso, filius Mathei de Bodaza filius de Baglaza, Kalendus de Cerneca, filius de Benzola, de Bodaza. Unus ex illis de Garlopa, unus et illis de Ostigle, filius de Dimitro de Ruffis, Blasius gener de Iacobo de Cerva filius Petri de Morexa.

Volumus quoque, et mandamus ut omnia vestra balista que habetis sine omni dilatione nobis dirigatis. Item vobis precipimus, et mandamus, ut in terra inimicorum nostrorum non pergatis, nec cum inimicis nostris faciatis mercatum.

Lib. plegiorum ch. 25.

DXXVII. 1226. indict. XV. 11 Februarii.

Забрана да несме нико дрва носити изъ Далмаціе одъ Задра починюћи, нигди осимъ у Млетке.

Die XI intrante Februario indictione XV. ordinatum fuit per dominum ducem, et ejus consilium, et stridatum in scalis Rivoalti per Tardivelum Gastaldionem, quod nullus homo Venetus de cetero audeat facere caricum legnaminis a Ravenna infra, nec a Iadra infra, causa portandi illud alibi quam in Venetiis, in pena perdendi totum habere, quod in hoc mundo haberet, et de domo ipsius prosternenda.

Lib. plegiorum ch. 83.

DXXVIII. 1226. indict. XV. 15 Februarii.

Одређуе се цена житу кое ће се доносити изъ Задра у Млетке.

Die XV. intrante Februario indictione XV. ordinatum est per dominum ducem, et suum consilium minus, et majus, et stridatum publice super scalas Rivoalti, quod quicumque amodo in antea tam Veneti quam forinseci hinc per

totum mensem proximi venturi Madii portaverit frumentum in Venetiis ab Ancona supra, et ab altere ripa a Iadra supra, debeat habere a comuni Venetiarum denarios XII. pro unguo stario Veneto.

Lib. plegiorum ch. 83.

DXXIX. 1226. 3 Octobris.

Забранює се доносити у Млетке товаръ свега онога што долази изъ земаля одъ Задра на више лежећи.

Die tertio exeunte Octobrio, ordinatum fuit, et similiter stridatum, quod nullus Venetus neque forinsecus aliquo ingenio per se vel suum nuntium de cetero audeat comperari, aut facere comperari in Iadra nec a Iadra infra de mercimoniis illis perducendis in Venetiis, que portantur vel nascuntur ab inde supra, in pena perdendi libras XXX. et s. 12, et tota mercimonia similiter.

Lib. plegiorum ch. 81.

DXXX. 1226. 3 Octobris.

Забранює се Млетчићима примати Дубровчане у кућу или трговати съ њима, безъ знаня власти.

Die tertio exeunte Octobrio indictione XV. ordinatum est per dominum ducem, et suum consilium, et stridatum super scalas Rivialti publice per Iohannem Grossum, quod nullus homo Venetiarum, nec Venetus neque forinsecus a modo in antea per se vel suum nuntium per aliquod ingenium audeat recipere in

domo sua aliquem Ragusinum, neque aliqua mercimonia hominum Ragusii, nisi in prima die, vel secunda fuerit notum vicedominis Venetiarum, sub pena lire 30. e soldi 12. et duplum, quantum solverat Ragusinus de ratione mercimoniorum omnium, quorum simplum quantum solvisse deberet.

Lib. plegiorum ch. 81.

DXXXI. 1226. 10 Octobris, indict. XV.

Списакъ Дубровачки властела, кое Млетчићи заклетвају, да се пошлю као таоци у Млетке.

Die X. intrante Octobrio indictione XV. Isti sunt obsides Ragusii, quos dominus dux, et suum consilium petit in Venetiis sibi dari: — unus ex fratribus de Baisclava, unus filius Iacobi de Cerua, unus de Martinusso filius, unus ex fratribus illorum de Gylopis, unus filiorum Todori de Crosse, unus filiorum tum fratrum illorum de Naimer, unus illorum de Raigna, unus illorum de Rosigna, unus illorum de Dobraniza, unus illorum de Gondola, et de Morra, vel filius Damiani, vel filius Iunii de Gleja, unus illorum de Bucignola nomine filius Damiani. Inter Nicolam de Morosa, et Petrum ejus fratrem unus ex filiis, unus illorum de Stiglo et Slaba, illi de Bodaza dent unum aut Matheum, vel Mencolam Vitalis Prasso cum illis de Carnixe, unus illorum, illi de Macino unus eorum, unus filiorum illorum

de Lampri et de Stopacha, unus filiorum illorum de Pecoraro et de Rastigi; Nicolaus de Pecenico cum fratribus dent unum ex filiis, unus ex filiis illorum de Manduca vicina, et illorum de Zerf.

Lib. plegiorum ch. 80.

DXXXII. 1226. indict. XV. mense Novembrio.

Неки Млетчићи туже се да су ih Угарски люди поарали.

Mense Novembrio indictione XV. Recordationem facimus cum nostro consilio, quod mense supra scripto ante nostram nostrique presentiam venientes Donatus Olivo de confinio sancti Pauli, qui dicebat ab hominibus Ongarie fuisse robatum, et quibusdam Stiri, et Austri, et Domptana vidota comissaria quondam Petri Alberti de confinio sancti Cassiani, uxor ipsius defuncti, confessi fuerunt, quod de primis bonis, et denariis qui de cetero fuerint excussi pro illa robatione, comune Venetum debeat habere libras L. Venetiarum.

Lib. plegiorum ch. 81.

DXXXIII. 1227. 6 Aprilis.

Наредба колко ће се плаћати царине одъ робе долазеће изъ земаля Славенски, преко Задра лежећи, кое доносе Дубровчани.

Die VI. Aprilis ordinatum est per dominum ducem, et suum consilium minus, et majus, et XL. et stridatum fuit per Tardivellum in Rivo-

alto, et in Brolio, quod nullus Venetus neque forinsecus per se vel ejus nuncium audeat comparare de rebus vel mercibus Ragusien. sium, neque de illis que sunt in navisotiis Ragusie, qui noviter venerunt in Iadra vel contratis illis, videlicet a Iadra intra, neque ab Ancona intra, nec etiam in Iadra vel Ancona, nec in Venetiis, et quocumque repertus fuerit habere vel comparasse de mercibus ipsorum, de illis qui fuerunt de Sclavonia, solvent quadragexim um, et de illis aliarum partium, solvet quantum vicedominis, et si Raguseus aliquis in Venetiis fuerit repertus portasse merces persolvet, ut dictum est, et cum venerit, nisi manifestaverit vicedominis merces, ex quibus solvere debet quadragexim um, et fraude mediante celaverit, et vicedomini cognoverunt, accipient ab eo quadrageximi duplum de rebus Sclavonie, de aliis latis aliunde quantum simplum, ut dictum est, solvere debeant.

Lib. plegiorum ch. 45.

DXXXIV. 1228. 5 Decembris, indict. II.

Забрана, да несме нико одъ Млечнѣа безъ нарочитогъ дозволеня владе дуждове нѣи у землѣ, лежеће далѣ одъ Задра.

Die V. intrante Decembrio, indictione secunda. Ordinatum est per dominum ducem, et suum consilium minus, et majus et XL et stridatum publice Rivoalti in scalis, atque datum

per ordinem omnibus hominibus a Grado usque Capud ageris, quod nullus Venetus amodo in antea usque sanctum Petrum proximum de Iunio, per se vel suum missum per ullum ingenium vel argumentum audeat ire vel mandare, per terram vel per aquam a Iadra supra nec a civitate firmi in antea, neque in Ancona; quis Venetus vadat vel mittat sedendum quod stridatum alia vice fuit, et ordinatum; nisi forte iret vel mitteret ultra loca predicta de consensu et voluntate domini ducis et consilii; sciendum est, quod literas mandavimus. R. Geno Clugie potestas X. intrante Decembrio, et tenorem dicti banni, rogantes, et precipientes, ut dictum banuum in utraque Clugia faceret publice stridari.

Lib. plegiorum ch. 97.

DXXXV. 1232. mense Majo, indict. V.

Уговоръ о условима подъ коимъ ће Дубровчани признавати вр'овно господарство Млетака.

Pactum Ragusii.

In nomine domini nostri Iesu Christi Amen. Anno domini millesimo ducentesimo trigesimo secundo, mense Madii quinte indictionis. Cum Binzola Bodatie, et Gervasius Naimerii viri nobiles nuntii et procuratores civitatis Ragusii ad presentiam illustrissimi domini Iacobi Teupuli Dei gratia Venetie Dalmatie atque Chroatie ducis, et quarte partis et dimidie totius im-

perii Romanie dominatoris, accessissent nomine et vice ejusdem civitatis Ragusii, petentes concordiam, pactum, et reconciliationem; domino duci et comuni Venetie ostendentes comissionem quam habuerant super hoc in hunc modum:

„Anno incarnationis domini millesimo ducentesimo tricesimo secundo, indictione quinta, mensis Ianuarii tercio decimo die intrante, nos quidem jurati judices Ragusii civitatis Iohannes Gundule, Gervasius Marini, Andreas Dabrane, Matheus Bodatie, Buhanna Petri, et nos consiliarii: Damianus Bocinoli, Balatia Gervasii, Petrus Ballislave, Thomas Pezane, Iohannes Lampri et cunctus populus Ragusii. Comittentes comittimus namque vobis Binzole Bodatie, et Gervasio Naimerii nobilibus viris concivibus, et nuntiis nostris et plenam virtutem et commissionem et potestatem vobis damus, ut totum ordinem et pactum, que pro nobis, et nostra civitate Ragusii feceritis cum domino nostro Iacobo Teupulo magnifico duce Venetie, firma habebimus in perpetuum. Hec autem carta nullo testimonio rumpi possit. Ego autem presbiter Pascalis, et comunis notarius jure et consensu, et laudatione prescriptorum judicum, et consiliatorum, et cuncti populi Ragusini scripsi, complevi, et roboravi hoc.“ Quare dictus dominus dux ad petionem eorum condescendit, et concordiam et pactum usque ad tres annos, et tantum

plus quantum voluntas domini ducis Venetie fuerit, inter utramque partem initum est, et firmatum in hunc modum:

Nos Ragusinorum nuncii jam dicti, per comune civitatis nostre transmissi, a quo fuit provida deliberatione injunctum pro eo quod terre nostre videtur plurimum fructuosum, quod Venetie dominio subderemus, petimus, ut nobis ad voluntatem vestram comitem concedatis. Hec enim que continentur inferius vult terra nostra Ragusii observare. Ragusini semper archiepiscopum eligent de Venetia, et habebunt, videlicet a Gradu usque Caput aggeris. Et si dominus dux a domino Papa poterit obtinere, quod archiepiscopatus Ragusii Gradensi ecclesie subponatur, ejus electionem presentabunt domino patriarche Gradensi, confirmationem electionis postulantes, et confirmatione facta veniet electus ad sedem patriarchalem, et consecrationem de manu sua accipiet, facietque ei fidelitatem, reverentiam et obedientiam debitam ei exibere promittens. Preterea statuimus, quod idem archiepiscopus jurabit fidelitatem domino duci et successoribus suis, nisi pro eis remanserit, et sic facient omnes archiepiscopi qui in perpetuum erunt in Ragusina sede, ducibus qui per tempora erunt. Clerus autem in anno ter, scilicet in nativitate domini, in pascha resurrectionis et in festo sancti Blasii, laudes cantabunt in majori ecclesia solempniter domino

duci, domino patriarche, archiepiscopo suo et comiti omni anno; propter quod benedictionem recipient yperperos tres, unum a nobis duce, alterum ab archiepiscopo, et tertium a comite. Habebunt quoque Ragusini semper comitem et comites de Venetia, quem vel quales dominus dux cum majori parte sui consilii eis dare voluerit, qui jurabunt fidelitatem domino duci, et successoribus suis, et sic facient omnes comites qui erunt per tempora in perpetuum. Iurabunt autem et omnes homines comitatus a tresdecim annis et supra fidelitatem domino duci, et successoribus suis, et ipsa fidelitatis sacramenta renovabunt singulis annis decem. Iurabunt quoque fidelitatem comiti omnes et comitibus omnibus futuris in perpetuum, salva fidelitate domini ducis ad honorem Venetie et salutem Ragusii, cum bono et honore ac salvatione Venetie. Et si forte contigerit dominum ducem vel successores suos Ragusium applicare, recipient eum honorifice, ac illum procurabunt et nuntios suos similiter. Et si dominus dux voluerit hospitari in domo archiepiscopali, habebit eam ad suam honorificentiam, et voluntatem: sin autem dabitur ei domus honorabilis usque dum steterit ibi: et nuntiis suis decentem domum pro hospitio assignabunt. Et quotiens fecerit Venetia exercitum usque Dyrachium et a Dyrachio et infra usque Brundusium, et a Brundusio et infra, sicut Venetia faciet, sic facient Ra-

gusini secundum numerum virorum suorum; si vero exercitum fecerit a triginta lignis armatis, et supra, que debeant transire Dyrachium et Brundusium, facient inde Ragusini tricesimam partem et stabunt in servitio Venetie usque dum steterit exercitus Venetie. Tollent namque Ragusini de omnibus navibus extraneorum que illuc aplicuerint ad portum faciendum illam rationem quam Venetia tollit extraneorum navibus, dividentque illam in tres partes, de quibus unam dabunt archiepiscopo, aliam comiti, et tertia sit comunis Ragusii. Omnes qui erunt amici Venetie Ragusini illos pro amicis habebunt, et omnes qui erunt inimici Venetie Ragusini illos pro inimicis habebunt: et non recipient Cacichios neque Dalmesanos, vel alios crosarios et predatores sive raubatores in civitate Ragusii vel ejus districtu, neque eis dabunt aliqua victualia. Et si Venetie miserint contra Cacichios, et Dalmesanos galeas ad offendendum eos, Ragusini similiter tunc mittent ad offendendum eos lignum quinquaginta hominum decenter armatum. Et omnibus allis grossariis et predatoribus sive raubatoribus maris facient guerram et eos offendent bona fide sine fraude a Dyrachio et infra usque Venetiam. Dabunt quoque Ragusini omni anno in festo omnium sanctorum domino duci pro regalia yperperos XII., et comuni Venetie in Venetiis yperperi auri veteros recti ponderis centum, et comiti suo in eodem termine yperperos CCCC

de suo comuni, et omnes alios introitus et honorificentias comitatus consuetas, excepto introitu salis. Obsides autem dabunt Ragusini duodecim de duodecim parentatibus nobiliorum illius terre moraturos semper sex obsides in Venetia ad expendium Ragusinorum in medio anno, et alios semper in medio anno in concambio. Et si aliquis eorum moreretur vel fugerit, dabunt alium in loco ejus. Iurabunt autem comes Ragusii et antepositi in aliquo officio civitatis, et unusquisque insuper pro suo capite, se sic omnia servaturos nisi remanserit per dominum ducem, et majorem patrem sui consilii, et fideles erunt domino Marino Mauroceno inclito Venetie duci, usquedum vixerit in ducatu. Et hec sacramenta renovabunt Ragusini quisque pro suo capite in omnibus suprascriptis singulis annis decem. Preterea Ragusini de mercibus Romanie, quas Venetiam aportaverint dabunt in Venetia comuni Venetie quinque pro centenario: et de mercibus ultra marinis, et terre Egypti, Tunixii, et Barbarie solvent quintum, et de mercibus regni Scicilie et Apulie solvent quadragesimum comuni Venetie. Salvo quod homines Ragusii non debeant ire in regnum Scicilie et Apulie si prohibitum fuerit hominibus Venetie ne vadant in dictum regnum Scicilie et Apulie, et quod homines Ragusii de mercibus quas detulerint Venetiam de regno Scicilie, et Apulie illud datium co-

muni Venetie in Venetia dare, et solvere debeant, et teneantur quod constitutum est, vel de cetero fuerit constitutum per dominum ducem et comune Venetie solvendi et dandi ab hominibus Venetie in Venetia comuni Venetie pro datio dictorum mercimoniorum, quas Veneti Venetiam apportarent de regno Scicilie, et Apulie: et hoc sane intelligatur si datium constitutum plus fuerit quam quadragesimum, cum superius contineatur, quod homines Ragusii de mercibus regni Scicilie et Apulie debeant solvere quadragesimum comuni Venetie. De mercibus vero Sclavonie in Venetiis nichil solvere debeant. Et tantummodo cum quatuor navigiolis a LXX milliari et infra debeant Ragusini Venetiam venire per annum et si aliter Ragusini Venetiam venerint, solvent quintum de omnibus mercibus Romanie quas Venetiam apportabunt. Et tam per guerram, quam per pacem licitum est Ragusinis ire ad mercandum a culfo Coranti infra. In aliis vero partibus vetitis per dominum ducem Venetie ire non debeant Ragusini nisi secundum quod fecerint Veneti. Item ab Ancona istac per totam riveriam, et a Polmentoria istac per totam riveriam ipsi Ragusini non facient portum, nisi occasione accipiendi victualia causa ducendi Venetiam. In Venetiis vero non debent facere Ragusini mercatum cum foristeriis. Et hec concordia, et pactum a modo usque ad tres annos comple-

tos firmatum est; et ab utraque parte debet firmiter observari, et tantum plus, quantum placuerit domino duci Venetie. Insuper nos iam dicti Dobrane de Lampredio, Cerne de Vitana, Theodorus Bodatie, et Goislauus Theodorii Grossi nuncii et procuratores civitatis Ragusii per nos et dictum comune Ragusii juravimus ad sancta Dei evangelia super animas nostras et animas omnium hominum Ragusii hanc concordiam, et pactum, ut dictum est superius, firmum et ratum habere, et nullo modo contravenire, et quod dabunt operam quod hec omnia observentur. In hujus autem rei testimonium, et ut hec magis robur obtineat firmitatis presens pactum, et concordiam jussit dominus dux predictus sui sigilli munimine roborari.

Data Venetiis in palatio ducatus in Rivoalto urbe felici, per manum Gabrielis Paulini notarii, nostreque curie cancellarii feliciter, amen.

Lib. pactorum vol. I ch. 181. et vol. II ch. 22.

DXXXVI. 1285, 16 Iunii, in Scardona.

Писмо Павла бана Хрватскогъ папи Римскомъ Климентіи, у комъ се заузима за Задране противъ Млечића.

Exemplum litere bani Pauli misse domino pape in favorem Iadrensium.

Sanctissimo in Christo patri, et domino domino Clementi divina providentia sacrosanc-

te Romane ecclesie summo ac universali pontifici, domino suo plurimum reverendo. Paulus banus Chroatorum, et dominus Bosne pedum oscula beatorum cum prontitudine serviendo. Quia non qui inceperit sed quod perseveraverit recipit bravium, ac illud presertim pium est laudandum quod fine clauditur meliori. Idcirco in devotione debita permanere, et cum prompta ac fideli continuatione servitiis servitia accumulare, vestreque sanctitatis mandatis et preceptis, non parcendo periculis, et expensis per omnia cupiens obedire, considerans vestre dominatonis contra Venetos lata sententias, ac eorum visa protervia et duritiam, ob honorem et gloriam sancte matris ecclesie in medium Iadratinorum nostrorum devotorum, et fidelium, qui vestre sanctitatis speciali ducti fiducia a Venetorum violento dominio recedentes ad libertatem debitam pervenerunt: requisitus per eosdem meum primogenitum banum Maladinum banum Bosnensium, misi cum potentia ad defendendum, et manutenendum, et protegendum predictos Iadratinos, tamquam obedientie filios et devotos, contra Venetos supradictos. Sane quia dicti Veneti continuo tenent galeas armatas ante Iadram in insulas ipsorum devastando, nec habeam ad presens galeas ad obviandum eisdem hostiliter, sicut decet rebelibus ecclesie, sanctitati vestre placeat de benignitate consueta taliter super hec

providere, quod dicti Iadratini fideles vestri et devoti, non possint, nec valeant per dictos Venetos, vel per aliquos amicos, et fautores eorum prece et pretio infectos, modo aliquo agravari, vel aliqualiter molestari, cum aliqui obliti sue salutis proprie, et mandati vicarii Iesu Christi, tam apud Ferrariam ausu temerario se opposuerunt toto posse manifeste, quam hic oponere contra nos videantur; sed quod liberi et securi prefati Iadratini vestre sanctitatis mediante auxilio, consilio, protectioni speciali, et favore sicque protegantur, quod alii exinde speculum et exemplum habeant, similia sine esitatione aliqua securius faciendi, ac vestre sanctitatis beneplacitis, et mandatis per omnia cum obedientia debita complacenda, et quod Veneti antedicti de sua protervia non possint amplius gloriari, sed eorum pena et correctio sit metus multorum, et deinceps non attentet aliquis ac presumat similius contra Romanum pontificem et universale dominium perpetrare domino concedente.

Datum Scardono die XVI Iunii.

Comemoriale I. ch. 168.

DXXXVII. 1289. 14 Maii. indict III.

Уговоръ примирія између Павла бана Брибирскогъ и његове браће кнезова Ђорђа и Младена съ едне стране, и дужда Млетачкогъ Петра Градоника съ друге стране.

Treugua bani Pauli, et fratrum.

In Christi nomine amen; die dominice XIV mensis Madii, presentibus dominis Iacobo Do-

nato Leonardi Gisi sancti Eustachii, Pancratio Venerio sancti Iohannis decollati, et Marco Maripetro sancti Severij, Cauto canzellario, et Rustechino Benintendi notario et scribta ducatus Venetiarum testibus vocatis, et rogatis, et aliis multis. Coram illustri domino Petro Gradonico Dei gratia Venetiarum Dalmatie, atque Chroatie duce, et domino quarte partis, et dimidie totius imperii Romanie, astantibus sibi nobilibus viris Andrea de Molino, Leonardo Venerio, Marino Ruzino, Cratono Dandulo, Gabrieli Delfino, et Ioanne Superancio sancti Angeli. Nobiles viri domini Pasqua de Varicasso, et Domaldus de Sadulino cives Iadre nuncii procuratores sindici et actores egregii viri domini Pauli Brebariensis bani, et ejus fratrum comitis Georgii, et comitis Mladini, ad infrascripta constituti, sicut apparet per instrumentum pubblicum inde scriptum, et roboratum per manum Henrici imperiali auctoritate notarii et Iadrensis . . . . . anno incarnatione Christi millesimo ducentesimo octogesimo nono, indictione tertia die sexto intrante mense Martii, procuratorio, sindicario et actorio nomine pro predictis dominis Paulo bano, et comitibus Georgio, et Mladino fratribus, solemniter inierunt, fecerunt, et firmaverunt meram puram et firmam treugiam usque ad tres annos continuos et completos, cum predicto magnifico domino Petro Gradonico Dei gratia Venetiarum, Dalmatie,

atque Chroatie duce, et domino quarte partis et dimidie totius imperii Romanie, recipienti, et stipulanti per se et comuni et hominibus Venetiarum, habitatoribus, subiectis, et districtualibus suis.* Promittentes nomine quo dictum est supra dicto domino duci recipienti pro se, pro comuni, et hominibus Venetiarum, quod predicti fratres, vel aliquis eorum per se seu per homines Almisii seu per ullos eorum vel alicujus eorum homines, subditos, seu per homines, qui se receptarent in banatu vel comitatibus predictorum dominorum fratrum seu in aliis eorum terris, vel sub eorum vel alicujus eorum dominio, non offendent, nec offendi facient, nec offendi permittent in personis, vel rebus dictum dominum ducem, comune et homines Venetiarum nec habitatores fideles, districtuales seu subditos dicti domini ducis, nec aliquam terram seu locum habentem rectorem pro dicto domino duce . . . . . .

Ex libro pactorum Ferariae ch. 97.

DXXXVIII. 1294. indict. VII. 28 Martii, in Obrovitz.

Уговоръ примирія на десетъ година између кнеза Бребирскогъ Ђорђа и Омишана съ едне стране, и између кнеза Задарскогъ Рогеріа Мауроцена у место и у име дужда Млетачкогъ и Млетака съ друге стране.

In Christi nomine Amen. Anno incarnationis ejusdem 1294. indicione septima, die

dominice 28. Martii. Dominus Georgius comes Berberiensis solepniter inivit, fecit, et firmavit pro se ipso, et gente sua ac subditis suis et nomine comunis et hominum Almissii meram puram, et firmam treuguiam usquam ad decem annos continuos, et completos, cum egregio viro domino Rogerio Mauroceno Iadrensi comite, recipienti et stipulanti nomine, et vice illustris domini ducis Venetiarum, comunis et hominum civitatis ejusdem, nec non habitatorum fidelium subiectorum, et districtualium suorum, promittens predictus dominus comes Georgius predicto domino Rogerio Mauroceni Iadrensi comiti, recipienti et stipulanti nomine predicti domini ducis, comunis, et hominum Venetiarum, ut predictum est, quod ipse per se et suos, ac per homines Almisii non offendet, nec offendi faciet, vel permittet, in personis vel rebus, comune et homines Venetiarum, habitatores fideles districtuales seu subditos dicti domini ducis et comunis Venetiarum, tam in mari, quam in terra, vel aliqua terra seu locum existentem sub dominio domini ducis predicti, sed eos omnes, et singulos eorum habebit salvos, et securos ubique.

Item eodem modo promisit, quod si ipse tam per se, et suos, quam per homines Almisii, attemptasset aliquod contra honorem dicti domini ducis, et comunis Venetiarum de terra Fare, et Brace, vel de aliqua alia terra vel

loco, habente rectorem pro dicto domino duce in terris suis, vel sibi subjectis, removebit se de hujusmodi attemptamento; et de cetero contra honorem ejus non attemptabit amplius de teris, et locis predictis.

Item quod predicti homines de Almisio seu per ullos eorum, vel alicujus eorum, seu per homines qui se receptarent per eis, vel essent sub eorum dominio, non accostabunt se cum eorum ligno, vel lignis alicui vel aliquibus ligno vel lignis Venetiarum, vel habitatorum Venetiarum fidelium vel subditorum ac districtualium domini ducis, nec inferrent vel facient eis vel alicui eorum nec alli vel aliis qui foret, vel forent in dicto ligno vel lignis injuriam, molestiam, dampnum, offensionem, vel gravamen in personis vel rebus existentibus in dicto ligno vel lignis. Et etiam predictos Venetos habitatores Venetiarum fideles subditos, et districtuales dicti domini ducis existentes in ligno vel lignis forinsecorum cum personis, et rebus non offendent, nec eis inferrent nec facient injuriam, molestiam, dampnum, offensionem, vel gravamen in personis vel rebus eorum, sed eos omnes, et singulos eorum cum personis, et bonis omnibus, et rebus eorum, tam in suis, quam in forinsecorum ligno, vel lignis habebunt salvos et securos. Nec venient ab Ancona ultra versus Venetiam, nec a ria ultra versus Venetias, nisi esset propter fortunam ac austeritatem tem-

poris: in quo quidem neminem offendent tam Venetum quam forensem, sed redibunt infra dictos confines quando potuerunt citius.

Ceterum si contingerit aliquo casu quod per dictum dominum comitem Georgium vel aliquem hominem Almisii, seu subditorum suorum daretur damnum alicui Venetiarum subiecto fideli habitatori, vel districtuali dicti domini ducis, et comunis Venetiarum, quod ipse dominus comes Georgius teneatur totum dampnum illud datum, cum fuerit per dominum ducem requisitum, infra unum mensem, postquam ipsa saytea, vel lignum vel ligna in Almisium vel ad loca, vel terras suas, fratrum suorum, vel alterius eorum seu terras, vel loca fidejussorum redibit, seu homines ipsius ligni vel saytee aut disgaricatis vel missis rebus acceptis in Almisium, vel in terris, vel terras fidejussorum, vel eorum infrascriptorum, vel in alias subiectas predicto domino comiti Georgio, vel fratribus ipsius, quocumque modo dictum dapnum totum integre satisfacere. Et si dictum lignum vel ligna, vel gens sua non rediret ad loca predicta, vel fratrum sorum vel alterius eorum, et dominus dux ipsum dapnum peterit, et requireret ante regressum suum, promisit dare tantum in aurum vel argentum, quantum per dominum ducem requisitum fuerit esse dapnum predictum, infra octo dies pos mensem predictum, in fortiam comitas Iadre, qui erit pro

tempore. Qua tam diu penes dictum comitem Iadre stare debeat, quam diu ipsa saytea vel lignum aut ligni qui dampnum dederit in Almisium, vel ad loca predicta redibit, vel homines ipsi, qui cum redierint totum illum dampnum emendare se obligavit, et promisit, et satisfacto dapno predicto, dictus comes Iadre teneatur restituere aurum et argentum predictum dicto comite Georgio. Et si forte ipsa saytea vel lignum aut ligna vel gens sua propter magnum lucrum quod faceret contra pacta predicta, vel alia de causa non rediret in Almisium, vel ad loca predicta, sicut dictum est supra, ita quod staret per duos menses extra, ultra primum mensem predictum, totum illud dapnum, quod datum fuerit, et per dominum ducem requisitum infra duos menses predictos, intere resarcire se obligavit, et promisit.

Item eodem modo promisit dictus comes Georgius, de dapno dato Tarette de Castradello, et genti sue, et Phylippo Georgio cum gente de barcha sua, dare et solvere libras quatuor millia denariorum Venetorum parvorum, videlicet libras millia infra dies XV. proximos venturos, et residuum infra duos annos proximos nunc venturos, scilicet quolibet anno libras mille quingentas denariorum Venetorum parvorum, usque ad satisfactionem integram dicte summe quantitatis. Et si acciderit, quod dicta terra Almisii exiret de ma-

nibus, et fortia dicti comitis Georgii, vel fratrum suorum, vel propingvorum suorum seu gentis sue infra terminum suprascriptum, quod non teneatur de trengua predicta, salvo tamen quod si aliquid lignum vel saytea exivisset extra Almisium, vel terris suis vel aliqua earum ante quam terram perdidisset, et dictum lignum vel saytea faceret dapnum aliquod, teneatur satisfacere dictum dampnum in terminis suprascriptis, tam si lignum rediret ad loca predicta quam non, et satisfacto dampno non teneatur.

Insuper predictus dominus Georgius comes per se, et suos homines, et nomine hominum, et comunis Almissi, ut predictum est juravit ad sancta Dei evangelia corporaliter tacto libro in animam suam, et suorum hominum, ac hominum Almissii predictorum, attendere, et observare, et adimplere, et attendi, et observari, et adimpleri facere, omnia et singula supscripta, et quolibet eorum, et non contra facere vel venire contra predicta, vel aliquid predictorum, per se vel alium seu aliquos aliqua ratione, ingenio, sive causa, sub pena librarum viginti millium denariorum Venetorum parvorum, solemni stipulatione promissa. Versa vice predictus dominus Rogerius Mauroceno comes Iadre, nomine et vice dicti domini ducis comunis et hominum Venetiarum, habitatorum, et subiectorum fidelium ac districtualium suorum, nuncius, syndicus et procurator specialis illustris domini Petri Grai-

danici Dei gratia Venetiarum, Dalmatie, atque Chroatie ducis, et domini quarte partis et dimidie totius imperii Romanie, ad suprascripta, et infrascripta specialiter constitutus, ut continetur in commissione dicti domini ducis vera, et integra bulla plumbea dicti domini ducis bullata, facta anno incarnationis dominice 1293. indictione VII. die trigessimo mensis Decembris, a me Antonio iudice, et notario infrascripto, visa et lecta, inivit, fecit, et firmavit puram, et firmam treuguam usque ad decem annos proximos nunc venturos, cum suprascripto domino comite Georgio, recipienti, et stipulanti tam suo, et suorum nomine, quam nomine hominum, et comunis Almisii, promittens, quod predictus dominus dux per se seu per comune, et homines Venetiarum, habitatores fideles, et districtuales seu subditos suos non offendet, nec offendi faciet, nec offendi permittet in personis vel rebus predictum dominum comitem Georgium, nec homines Almisii, vel homines ejus ubicumque existentes, sed eos omnes et singulos in personis, rebus tam in mari quam in terra Almisii habebit salvos, et securos. Et in eorum fidem, et evidentiam pleniorem predictus dominus comes Georgius presens publicum instrumentum sua bulla seu sigillo pendenti cereo comuniri mandavit.

Et insuper domini Egidius iudex et Lencarius Andrea cives Spalatentes syndici, et

procuratores nobili viri domini Sthefani de Tadinis de Ancona potestatis, consilii, comunis et hominum Spaleti ad infrascripta specialiter constituti, ut patet per instrumentum publicum dicti syndicatus, scriptum per manum Thome Vizalis de Perusio auctoritate imperiali notarij, et civitatis Spalati jurati notari, et factum sub anno domini 1294. indictione VII die 21. mensis Martii, a me Antonio iudico, et notario infrascripto, viso, et lecto, nomine et vice ipsorum domini potestatis consilii, comunis et hominum Spalati, et pro ipsis omnibus solepni stipulatione promiserunt se facturos, et curaturos, omni exceptione, et occasione remotis, quod predictus dominus comes Georgius, tam suo nomine, et suorum hominum, quam hominum et comunis Almisii, firma et rata habebit, et adimplebit omnia singula suprascripta, et quelibet eorum, et non contrafatiet, vel veniret aliqua ratione vel ingenio, sive causa de jure vel de facto, sub pena librarum tria millium denariorum Venetorum parvorum, solempni stipulatione premissa, et obbligatione omnium bonorum dicti comunis, et hominum Spalati, mobilium, et immobilium, presentium et futurorum.

Item eodem modo nobiles viri dominus Laurentius de Zavalellis civis Jadre fidejubendo, et se pro predictis et quolibet predictorum, pro dicto comite Georgio principaliter

obbligando in libris et pro libris mille denariorum Venetorum parvorum. Dominus Stane olim domini Damiani de Varicasa civis Iadre fidejubendo, et se pro predictis, ét quolibet predictorum, pro dicto comite Georgio principaliter obbligando in libris, et pro libris DCCC denariorum Venetorum parvorum, Galussa olim domini Cerne de Mergia, civis Iadrensis fidejubendo, et se pro predictis, et quolibet predictorum, pro dicto comite Georgio principaliter obbligando in libris, et pro libris DCC. denariorum Venetorum parvorum. Dominus Domaldus de Zandolinis civis Iadrensis fidejubendo et se pro predictis, et quolibet predictorum pro dicto comite Georgio principaliter obligando pro libris, et in libris DC. denariorum Venetorum parvorum. Dominus Dessa de Fafogna civis Iadrensis fide jubendo et se pro predictis et quolibet predictorum, pro dicto comite Georgio principaliter obligando in libris, et pro libris DC. denariorum Venetorum parvorum. Bardii de Grisogono de Mauro, civis Iadrensis fidejubendo, et se pro predictis, et quolibet predictorum, pro dicto comite Georgio principaliter obligando pro libris, et in libris CCCC. denariorum Venetorum parvorum. Bivoldus de Botone, Micha domini Iacobi de Scolatura, et Stephanus olim Marini de Late cives Iadrenses fidejubendo quilibet eorum, et se pro predictis, et quolibet predictorum pro dicto comite Georgio prin-

cipaliter obligando quilibet eorum pro libris et in libris CCC denariorum Venetorum parvorum, et omnes, et quilibet eorum se obbligando ut dictum est, solepni stipulatione promiserunt per se, et eorum, et cujuslibet eorum heredes, et successores dicto domino Rogerio Mauroceno egregio Iadrensi comite recipienti, et stipulanti vice, et nomine dicti domini ducis Venetiarum, comunis, et hominum Venetie, ut supra scriptum est se facturos et curaturos, omni exceptione, et occasione remotis, quod predictus comes Georgius tam suo nomine, et suorum hominum, quam comunis et hominum Almisii, ut supra dictum est, firma et rata habebit et tenebit, et observabit, et adimplebit omnia et singula suprascripta, et quilibet eorum, et non contra faciet vel veniret aliqua ratione, ingenio, sive causa de jure, vel de facto, sub penis predictis per eos, et quemlibet eorum expressis solempni stipulatione premissa, et obligatione omnium bonorum suorum, et cujuslibet eorum pro quantitatibus supradictis mobilium et immobilium, presentium, et futurorum.

Acta et firmata fuerunt predicta omnia et singula ad Obrovitz villam sancte Marie monialium de Iadra, in logia dicte ville, presentibus nobilibus viris dominis Vita de Cerne de Mergia, Michaele de Varicasa, et Iacobo de Zadolinis ac dominis Angelus Regdus de Lovrechensi, Volziba de Matafarro, Micha Py-

chario, Gregorio dicto Grosco de Torone, civibus Iadrensis, et aliis pluribus testibus ad hoc vocatis, et rogatis.

Ego Antonius quondam Rolanduci de Bononia, imperiali, et prefectoria autoritate iudex et notarius predictis omnibus interfui, et ut supra legitur, rogatus publice scripsi, subscripsi. Lib. pactorum, vol. III. ch. 43.

DXXXIX. (1300 ?)

Стефанъ Банъ целе Славоніе обеѣава Млетачкимъ трговцима, да ѣе ій одъ сваке штете и увреде чувати, ако доѣу у нѣгове землѣ трговати.

Exemplum literarum domini St. banni totius Sclavonie, cum suo sigillo de cera viridi impresso.

Excelentissimo domino illustri duci Venetiarum domino et amico suo in omnibus honorando, St. bannus totius Sclavonie de Stennizuale, inclinationem cum omni reverentia et honore, in memoria vestre dominationis amicitia velit reducere, quod aliquando a nobis postulabatis, ut mercatores vestri de Venetia, per terras nostras, et nostram potentiam libere possent cum suis mercimoniis ambulare. Unde noveritis quod si eosdem ad nostras partes venire cum suis rebus permiseritis, ullum habebunt timorem in hac parte, quia imo ab omnibus molestare volentibus eosdem protegemus, et defendemus, et si huc venire voluerint, nos omnem securitatem damus, pro ut tenemur.

Commemoriale I. ch. 154.

DXL. 1224.

Клетва вермости херцега Михайла Комано, дата дужду Млетачкомъ за землѣ Драчке.

Privilegium Dyrrhachini feudi, id est fidelitatis Michaelis Comano ducis, filii quondam Sevastocratoris, duci Veneto.

In nomine domini. Quia uos domine Petro Zian Dei gratia Venetiarum, Dalmatie atque Chroatie dux quarte partis et dimidie imperii dominus Romanie; — ad preces supplices quas per nuntios meos virum venerabilem Theodorum Cernichensem episcopum, et Symeonem cunatem magnitudini vestre porrexi, concessistis mihi, et heredibus meis, et nomine feudi dedistis terras, que vestris — juris sunt, quas ego tenebam, quando Marinus Vallaressus vir nobilis dux Dyrachii venit ad me, a flumine videlicet qui dicitur Vrecus, quod est de ducatu Dyrachii, et sursum usque Nepantum, nomina quarum provinciarum hec sunt. Ducatus de Nicopela cum pertinentiis de Larta, et de Achilo, et de Natalico et Talisiana, de Ceris, et arcontorium monasteriorum, provincia Ianina grandis, provincia de Vagenichia, provincia Istronopolis et Crete, provincia colonie Cartoloratum et Glavinneza. Ego autem omnes homines Venecie salvos et securos habere debeo in personis et rebus ubique, et Dyrachinos, et sine ulla exactione et datione in omnibus partibus et locis, in quibus nunc dominium habeo, et

habebo in antea, eosque defensare debeo contra omnes homines, salvos et securos habere debeo, omnes qui sub dominio nostro sunt in personis et rebus, pariter ubique; debent autem vestri Venetici in omnibus terris quas habeo, et habebo, et in eis que sunt mihi concesse per vos, in quibus volueritis vos et successores vestri, habere ecclesiam et curiam et fondicum, et omnes alias honorificentias tam in spriritualibus, quam in temporalibus, quas habebant tempore domini Emanuelis imperatoris, et debent et ipsi, et Dyrachini libere mercari ubique et sine contrarietate cujusquam, et habere transitum ad omnem fluvium, et ad omnem aquam pariter sine contrarietate alicujus, sine diavato et rerasia et pedagio, et ulla alia exactione, et datione. Et si casu contingerit, quod aliquis de pertinentiis meis offenderit aliquem Venetorum, vel damnum ei intulerit, aut Dyrachinum aut Corfianeum, dannum et offensam emendari faciam infra dies XV. ex quo notificatum mihi fuerit, vel bailiis meis: quod si infra dies XV. emendatum non erit, faciam tunc illud emendare in duplum. Debeo quoque eos qui vobis sunt inimici, et erunt, habere pro inimicis, et inimicari eis, nec eos recipere in terris meis, donec ad vestram gratiam reformentur.

Preterea si navis aliqua Venetorum in partibus dominii mei naufragium sustinuerit,

studiose facere debeo, quod homines recuperent bona sua. Debet autem hominibus Venetie libera potestas esse, extrahendi frumenta de partibus omnibus dominii mei, sine contrarietate aliqua ad deferendum in Venetia. Corfiaticos de cetero in aliquo molestare non debeo, neque ab eis datium ullum auferre. Et si Arbanenses, vel Corfiatici nollent vestris, et successorum vestrorum obbedire preceptis, ego in hoc vobis adjutorium et vestris pro posse prestare debeo, et debeo omni anno semper in Dyrachio dare misso vestro qui appuaruerit ibi, vel duci vel alteri, libras yperperorum quadraginta duas, vel tantumdem valens, medietatem per mensem Madii, et aliam medietatem per mensem Septembris, et unum pannum honorabilem auro textum, ad ornatum altarem sancti Marci, et aliud unum vobis et successoribus vestris: debeo quoque facere jurare omnes bailos meos, quos sicut mihi placuerit per loca diversa constituam, quod homines Venetiarum salvos et securos habebunt in persona et rebus, propter que beato Evangeliste Marco fidelitatis vinculo sum astrictus, et quod vobis et successoribus vestris, et hominibus Venetiarum ero sine fraude fidelis, et legalis amicus, et insuper me omnia suprascripta capitula servaturum fideliter sine fraude, et post decessum meum filius meus Constantinus de singulis capitulis observandis, debet simile per omnia facere sacramentum. Lib. pactorum, vol. I. ch. 114.

DXLI. око год. 1300.

Пописъ и титуле владаюћи при свршетку XIII-тогъ века господара, съ коима су Млетчићи у свези и преписки били.

Domini de Sclavonia, et Bulgaria.

Vrossus rex Servie, Melinie Chelmie Dioclie Albanie, et marittime regionis.

Stephanus regis Vrossi filius, rex Dioclie Albanie Chelmie et maritime regionis.

Stefanus rex Raxie, ut supra.

Ladislaus filius ejus.

Michael dispoti Bulgarie, dominus de Vigdino, gener regis Vrossii.

Vecelaus Imperator Bulgarie.

De Sclavonia.

Ser Paulus banus Croatorum, et Boxine.

Doymus comes Vegle, Modruzi, et Vinodole, Geze, et Possegie ac Segle perpetuus dominus.

Bartholomeus Guido, et Fredericus quondam comitis Ioannis Vegle nati.

Stephanus banus totius Sclavonie de Stenizuala.

De Romania.

Andronicus in Christo Deo fidelis imperator, et moderator Romeorum, Duca Angelus Comnenum Paleologus semper Augustus.

Irina in Christo Deo fidelis imperatrix, et moderatrix Romeorum. Duchena Angelina Cumini Paleologina semper Augusta, de Montisferrati Marchionissa.

Anna Christi fidelis despina Cumneni ducissa.

Nicolaus sancte Constantinopolitanae ecclesie patriarcha.

Dux Athenarum.

Thomas Dei gratia magnus Romanie despotus, princeps Blachie, Archanao dominus, dux Vigenitio, comes Achillo, et Nepanti ac regalis castri Iohanine dominus.

Ludovicus princeps Achaye.

Mahalda principissa Achaye, ejus uxor.

Lib. pactorum vol. III. ch. 79.

DXLII. око год. 1300.

Уговоръ са островомъ Багомъ о условіима, подъ коима ће овай држанъ бити у подаиству Млетаиа.

Ad ambaxatam exibitam domino duci per prudentes viros . (sic) . . . ambaxatores universitatis insule Pagi ad nostram missos preentiam. Et primo ad primum capitulum de facto electionis comitis, respondemus, quod reservamus nobis, et nostro comuni electionem ipsam, pro ut nobis placuerit faciendum: de salario autem comitis, licet sciamus, quod ipsi dabant comuni Iadra libras M CCCC annuatim, tamen volentes nos habere gratiose erga eos, sumus contenti eis dimittere libras CCCC de gratia, et quod dent nobis illi de Pago libras M. nec ad alia exibenda dicto comiti teneantur, salva domo pro habitatione comitis: de aliis vero contentis in dicto capitulo contentamur.

Supra secundo capitulo de facto datiorum salis respondemus, quod sicuti ipsi sci-

unt, nos pro conservando, et defendendo eos fecimus, et facimus, et facturi sumus magnas expensas, unde voluimus, quod illud datium scilicet in nostrum comune Venetiarum deveniat, nam semper illud datium comuni Iadre solvebatur, pro quo exigendo comittemus aut nostro comiti, aut alii, ut nobis videbitur.

Supra tertio de dando homines LX. pro conducendo comitem nostrum Pagum, sumus contenti, prout continet.

Supra quarto capitulo de eundo in exercitum nostrum, volumus et contentamus, quod si continget nos facere exercitum intra culfum, per partitionem volumus, quod illi de Pago illam similem partitionem de suis hominibus faciant, et mittant ad dictum nostrum exercitum, que fiet Venetiis.

Supra quinto capitulo de eo quod dicunt quod Iadrenses intraverunt in terras et aquas comunis Pagi, respondemus, quod noster comes illuc veniet, et videbit, et examinabit de facto, et denotabit nobis facti conditionem, et nos supra facto providebimus, faciemus fidelibus nostris de Pago quod fieri debebit de jure.

Supra sexto, et ultimo capitulo quod non velimus quod sub alio dominio quam sub nostro ponantur, respondemus, quod verba sua nobis placent, quia congnoscimus, quod procedunt a bona causa et non habent dubitare, quod in aliquo casu qui possit accidere, non provideamus de eis bene sicut quam habe-

bunt rationabiliter contentari, cum intendamus semper diligere statum et bonum ipsorum tamquam fidelium dilectorum.

Datum penultimo Iunii, none indictionis.

Commemoriale I. ch. 115

DXLIII. 1303.

Потраживанѣ плате бившегъ кнеза Дубровачкогъ Марка Дандула.

Ratio questionis domini Marci Dandulo quondam comitis Ragusii pro utraque parte.

Cum per Nicolam de Mencio nuntium Ragusii diceretur domino duci, quod nobilis vir Marcus Dandulo quondam comes ibidem, receperat ultra quam debuerit de pecunia comunis Ragusii yperperos CXXXI et grossos iij, petens quod faceret eam sibi restitui, et ipse nobilis diceret, quod non erat ita, immo erant, sicut continent cedule, quas monstrabat, quorum tenor continetur inferius, misse fuerunt comiti, et comuni Ragusii litere, que sunt in libro 9. literarum carta 43, inter cetera continentes, quod ipsi mitterent nobis per singulum quidquid debebat recipere dictus Marcus, et quidquid recepit. Et ipsi rescripserunt nobis hoc modo.

Magnifico et excelso domino suo et tamquam patri domino Petro Gradonico etc. Marinus Baduario de suo mandato etc.

Magnificentie vestre literas quas misistis reverenter recepi, continentes, quod magnificentie vestre distincte per singulum scribere

deberem totum illud, quod nobilis vir Marcus Dandulo habere debuerat, tam pro salario quam pro aptagio, vel alio quoquo modo aliquid habere debuerat, ad que magnificentie vestre singulariter, et distincte duxi presentibus intimandum. Dictus nobilis Marcus Dandulo debebat habere pro secundo anno libras M. ad grossos. Valent dicte libre pp. DCCLXVI. Item debeat habere pro aptagio pp. CLX. pro secundo anno. Item debebat habere pp. X. pro scribano suo. Summa pp. D.CCCCXXXVI. Recepit dictus nobilis Marcus Dandulo pro secundo anno per manus Marini Businglam camerarii tunc temporis pp. XXX. Item pp. CLII per manus dicti Marini, quos habuit a Doana. Item pp. D. per manus Ursatii de Zereve. Item pp. XVIII. pro frumento quod accepit a comuni. Item pp. XXXIII. et grossos III. per manus Laurentii de Menze. Summa p.p. DCCXXIII. et grossos tres. Restat comune Ragusii dare dicto nobili Marco Dandulo pp. CCXII. et grossos IX. pro secundo anno. Et veritas rei sic invenitur per camerarios, et officiales tunc temporis constitutos; propterea congnoscat vestra magnificentia, quod dictus nobilis Marcus Dandulo recepit libras grossorum Venetorum XVII. et pp. IIII. a Nicola de Menze et a Matheo civibus vestris de Ragusio, facta ratione pro superfluo quod accepit. Restat dare dictus Marcus Dandulo comuni vestro de Ragusio pp. CXXXI. et gros-

sos III. Placeat vestra excellentia dictos yperperos quos dare debet restitui facere vestro comuni de Ragusio.

Datum Ragusii die 18. Iulii.

Dominus Marcus Dandulo adduxit in favorem sui tres cedulas, quarum tenores sunt tales. In prima cedula continetur hoc modo.

Recepit M. lo comite de la Duana pp. X.

Item in alia manu recepit pp. X.

Item in alia manu recepit pp. X. per manum de Pero Foscarin.

Item in alia man pp. XXXX. li qual riceviti de li doaneri.

Item in alia man pp. XX. li quali ricevi de li doaneri.

Item pp. I a misser lo conte, li qual fu dati a ser Tripe de Zorzi li qua de li doaneri.

Item XII. alli camerlenghi li quali de a misser lo conte li doaneri; summa librarum VIII de grossis.

Nos Ilia de Iurco, et Nitifor de Rannina dedimus ac domino comiti staria XII. de granis comunis per pp. 18.

Prescripta fuerunt in prima cedula de papiro.

Alia cedula erat de bergameno et continebat hoc modo.

Libras XXXX. grossorum, et grossis XXXXIII. Item pp. XV. et grossi IX. Item pp. XV. pro presenti.	hec erant de una scriptura.

Recepi libras XXV. de grossi a man complida
Restame a dar libras XVI. soldi XIII denari VII. de grossi a man complida.
Ricevi soldi XXXI. de grossi che fo de lo formento libras grossas.
} Hec erant de alia manu in eadem cedula.

Tertia cedula continebat.

Questo si e quello che deveva recever dal comun de Ragusi.

Item libras XI. di grossi e soldi III grossi VII.
Item soldi XV. grossi IX.
Item soldi XV. pro presenti.
Summa librarum XXXXI. soldi XIV. grossi IV.
} hec erant de alia manu in eadam cedula.

Questo eo recevudo.

Item libras XXV. de grossi complidi.
Item soldi XXXI. de grosi che fo del formento
Reme a dar li Ragusi libras XV. soldi III. grossi IV.
} hec erant in uno latere de una scriptura.

Questo si e quello cho scosso per Ser Marcho mio barba.

Libras VII. de grossi in grossi.
Libras VIII. soldi XIII de grossi in danari da XX. e da XXII.
Fo cambia li danari da XX. e da XXII. e da de Lazo danari V. per libra che fe libre XI. che monta soldi VII. grossi I.
} hec erant in eadem cedula ex altero latere de alia scriptura.

Resta lo ricever libras XV. soldi V. grossi XI.

Commemoriale I. ch. 56.

DXLIV. 1301. indict. XIV. 23 Iulii in Tragurio.

Пуномоніе и наставленѣ посланику града Трогира Мати Пучіо.

Sindicatus in persona providi viri Mathei Pucii de Tragurio.

In Dei nomine amen. Anno domini MCCCI indictione XIV. die III. Septembris coram magnifico domino Petro Gradonico etc. presentialiter constitutus providus vir Matheus domini Pucii de Tragurio, sindicus actor et procurator specialiter constitutus, habens ad infrascripta sufficiens mandatum nobilium virorum Romani de Stenis iudicis de Padua, capitanei civitatis Tragurii, consilii, et comunis civitatis ejusdem, ut de ipsius sindicatu apparebat ibidem publico instromento sub annis domini MCCCI. indictione XIV. die XXIII. Iulii manu Sirotti Petri de Ancona publici notarii confecto, a me infrascripto notario viso et lecto, sindicario nomine pro ipsis capitaneo, consilio, et comuni, et hominibus Tragurii, eidem predicto domino duci, et comuni recipiente nomine suo consilii comunis Venetiarum hominum, et cujuslibet singularis persone Venetiarum, et districtus, cujus interest, vel possit interesse: quod predicti capitaneus consilium, comune, et homines Tragurii solvent, et dabunt in civitate Venetiarum ipsi domino duci, et comuni Venetiarum, libras III. millia denariorum ad rationem de XXXII.

denariis pro grosso, amodo in antea hoc modo; videlicet usque ad nativitatem domini primo venturo libras DCCL, et sequenti tempore quolibet festo nativitatis domini secuture libras DCCL. usque ad perfectam solutionem dictarum librarum III. millia, faciendam per vos et recipiendam ab eis per predictum dominum ducem, et comune Venetiarum. Et hoc nominatim pro fidejussione, seu securitate, quam fecerunt domino duci, et comuni Venetiarum pro se et eorum subiectis, pro comite Georgii de Amisio, occasione damnorum ab eodem comite, et gente ejus illatorum subjectis domini ducis, ac pro represaliis concessis per dominum ducem, et comune Venetiarum contra homines Tragurii occasione predicta, promisit etiam et convenit dominus sindicus dicto sindicario nomine predicto domino duci recipienti, ut dictum est, quod predicti capitaneus, comune, et homines Tragurii non recipient in eorum terra, portu, seu districtu aliquas mercationes terrarum Spalati, Sibinici, Scardone, et None seu aliquarum terrarum, quibus vetitum est uti Venetiis cum eorummercationibus, que mercationes consueverant Venetiis adduci, scilicet, corame, pelamem, pelizariam, ceram, lanam, caseum, carnes, bestias, granas, ficus, uvam passam, sonziam, et quelibet alia mercimonia partium ipsarum. Et quod non consentient, nec permittent aliqua de hiis, que de Venetiis portarentur Tragurii por-

tari ad dictas civitates et loca, seu aliquam ipsarum aliquo modo, vel ingenio, sed prohibebunt cum effectu. Et quod aliquis de Tragurii non adducet, nec portabit per se, aut alium de mercationibus aut aliis rebus dictarum terrarum, et cujuslibet ipsarum ad civitatem Venetie, vel aliquam terram subiectam dominio Venetiarum. Et si aliquis de Tragurio, et districtu et. cet.

Comemoriale I. ch. 19.

DXLV. 1308. 19 Februarii, indict. VII.

Писмо кнезу Дубровачкомъ Андрія Злату.

Andree Dauro comiti Ragusii.

Cum discretum virum Marcum Istrego, patronum presentis galee pro accipiendo bombicem nostrorum fidelium, qui de galeis, quarum erat capitaneus nobilis vir Petrus Contareno Ragusium remanserunt, illuc presentialiter transmittamus, prudentie vestre scribimus per nos, et nostrum consilium, precipiendo mandantes, quatenus dictum bombicem eidem Marco dare debeatis Venecias deferendum.

Datum in nostro ducali palacio Venetiarum sub die 19 Februarii 1308. indictione septima. Lib. litterar. secret. Collegii. ch. 25.

DXLVI. 1309.

Писмо кнезу Дубровачкомъ.

Comiti Ragusii.

Habito per literas nobilis viri S. Marini Baseglio, ac ejus precessoris, qualiter homi-

nes de Farra, et Braza sepe brigas et discordias faciunt, quas potestates eorum propter suam innobedientiam pacificare non possunt, ideo prudencie vestre scribimus per nos et nostrum consilium precipiendo mandantes, quatenus si accideret, quod dicti de Farra seu Braza ad hujusmodi brigas devenirent ad eorum inobedienciam et maliciam refrenandam nobili viro Ioanni Superancio potestati eorum debeatis dare vestrum consilium, auxilium et favorem, quandocumque a vobis duxerit requirendum.

Lib. litterar. secret. Collegii ch. 46.

DXLVII. 1309. 9 Februarii. indict. VIII.

Писмо кнезу Дубровачкомъ Бертучію Градоници.

Bertucio Gradonico comiti Ragusii.

Cum per Cunizam uxorem quondam Michaelis de Mantua sit nobis expositum, quod dictus eius vir veniens de partibus Nigropontis decesserit apud Ragusium, et quod ipsius denarii et bona, remanserint apud cancellarium vestrum, dictaque mulier ignoret utrum dictus vir ejus condiderit vel non condiderit testamentum, ad ipsius supplicationem vobis scribimus, et per nos, et nostrum consilium vobis precipiendo mandamus, quatenus si dictus Michael inordinatus decessit, denarii et bona ipsius, quae sibi fuerunt inventa, quae essent tam apud dictum cancellarium, quam apud alios, ad nostram presentiam transmitatis, ut legi presen-

tari valeant, et fieri, quod jus postulat, et requirit; si vero dictus Michael ordinatus decessit, denarii, et bona sua predicta cum testamento vel ordinatione quod vel quam fecit mittere illis, ad quod spectare videritis, et debeatis.

Datum in nostro ducali palatio Venetiarum, anno ab incarnatione domini nostri Iesu Christi millesimo tercentesimo nono, indictione octava, die vero nono Februari.

Lib. litterar. secret. Collegii ch. 69.

DXLVIII. 1310. 9 Aprilis, indict. VIII.

Писмо кнезу Дубровачкомъ.

Comiti Ragusii.

Intellecto vestrarum litterarum tenore inter cetera continentium de barca hominum de Apulea onerata frumento, et ordeo, quam captam per Petrum Lauredano vobis recomendavimus cum carico, idem Petrus, et continentiam insuper, quod tale dignaremur adhibere remedium super predictis, quod vestri fideles de Ragusio in partibus Apulee conversantes propter ea dapnum minime patiantur, prudentie vestre rescribimus, quod nos deliberatione habita delinquenti providimus, quod dicta barca cum rebus omnibus restituatur hominibus supradictis; unde vobis scribimus, et mandamus per nos, et nostrum consilium minus, et de quindecim, quatenus dictis hominibus Apuleis restituatis barcham, et caricum, et omnia sua que habetis: veruntamen faciatis vobis fieri securitatem pro nobis, vobis, et omnibus

nostris fidelibus, qui numquam propter ea fiet questio pro predictis, vel molestia.

Datum in nostro ducali palatio Venetiarum, anno ab incarnatione domini nostri Iesu Christi millesimo tercentesimo decimo indictione octava, die vero nono Aprilis.

Lib. litterar. secret. Collegii ch. 76.

DXLIX. 1310. 10 Iunii, indict. VIII.

Писмо кнезу Дубровачкомъ Бертучію Градоницу, о побуни Баіамонта Теупола.

Bertuccio Gradonico comiti Ragusii.

Quoniam per alias nostras litteras denotavimus vobis inauditum scelus per proditores presumptum, sed illud ad cautelam vobis providimus presentibus seriositus iterare, videlicet, quod ille nequissimus proditor et seductor iniquus, iniquitatis filius, et maledictionis alumnus Bajamons Theupulo, beneticiorum, honorum, et dignitatum progenitoribus ejus per comune Venetiarum eorum meritis collatorum ingratus, propter que habebat statum nostrum, et comunis Venetiarum, ut pupillam oculi custodire, Marcus Quirini de domo maiori, et ceteri de ipsa domo qui se Venetiis repererunt, Petrus Quirini sancte Justine, et Marcus ejus filius, Andreas Dauro, et Paulus Quirini, filius Marci Quirini procuratoris ecclesie sancti Marci, et aliqui allii nobiles de Venetiis, quamplures ex popularibus nostris civibus seducentes conspiracionem contra nos et nostrum comune inierunt, et Forbanitos,

et Malandrinos et forenses quos potuerunt, collegerunt secum, et in vigilia sancti Viti de nocte omnes, predicti recolegerunt se ad domum dicti Bajamontis intendentes summo mane, omnes per potenciam venire ad nostrum palacium debellandum, sed nos hoc sentientes illa nocte statim id fieri notum fecimus consiliariis nostris, capitibus de quadraginta, officialibus de nocte, advocatoribus comunis, et multis aliis nobilibus Venetiarum, et alie bone genti, qui statim venerunt ad nos, sicut debuerunt, preter ipsum Andream Dauro, qui conspiraverat cum eisdem, et nos cum eis, et cum alia bona gente nobilibus, et aliis, qui pro honore nostro et suo, et pro conservatione boni status terre traxerant ad nos in platea descendimus aliquantulum ante diem, ut obviaremur eisdem, et paulo post ipsi cum multitudine armatorum ad arma discooperta, et vexilla explicata cum clamoribus, et tumultu usque super plateam effrenata audacia se duxerunt, quod nos videntes cum predictis nobilibus, et aliis bonis civibus Venetiarum, qui nobiscum erant, viriliter insurreximus contra eos, et manu potenti cum duro tamen bello et aspero, ipsos cum adjutorio Dei, et evangeliste sui beati Marci repressimus, et conculcavimus per durum exercicium gladiorum plures occidentes ex eis, inter quos fuerunt dicti Marcus Quirini, et Benedictus ejus filius, qui remanserunt super

plateam gladiis trucidati, ut eorum merita requirebant, et multi ex eis fuerunt graviter vulnerati: reliqui vero qui remanserunt viri non valentes tam durum impetum sustinere, reduxerunt se in Rivum altum quam melius potuerunt, et domum comunis, qui est in capite pontis Rivoalti, in qua moratur magister Petrus medicus, armis et hominibus munierunt, levaverunt pontem, et se fortificaverunt in Rivoalto, sed nos fecimus gentem nostram quiescere, non recedente aliquo de platea, et circa vesperas misimus virum nobilem Ugolinum Iustinianum de nostro mandato potestatem Clugie, qui cum multis Clugiensibus applicuerat illa hora, et viros nobiles Antonnium Dandulo, et Balduinum Delphinum, quos fecimus capitaneos gentis nostre, cum multis aliis nobilibus, et alia bona gente, qui omnes venerunt ad dictum domum munitam per eos, ceperunt per vim aliquos occidentes ex eis et debellare pontem, et Rivumaltum ceperunt, quod ipsi videntes non expectaverunt, sed exiverunt de Rivoalto, et de terra, et debent ire nobiles de nostro consensu ad mandata nostra ad illos confines quos volumus sibi dare, et reliqui ad nostram misericordiam debent stare: de nostris autem in predictis nemo Dei gratia fuit occisus, nec ad periculum vulneratus, post modum vero Baduarius Baduario principalis actor conspirationis predicte, qui cum gente armata de partibus Padue

veniebat Venetias, ut interesset predictis incidit nostras manus, cui mediante iustitia de voluntate nostri majoris consilii caput fecimus amputari, et duobus aliis, qui fuerunt cum eo, et quinque aliis suspendi per gulam, ut ipsorum merita requirebant, ita quod per Dei gratiam terra Venetiarum numquam fuit in tanta quiete nec in tali pacifico statu ut modo est.

Datum in nostro ducali palatio Venetiarum anno ab incarnatione domini nostri Iesu Christi millesimo tercentesimo decimo, indictione octava die vero vigesimo Iunii.

Lib. litter. secret. Collegii ch. 90.

DL. 1310. 24 Iunii, indict. VIII.

Налогъ кнезу Дубровачкомъ, да да ухватити бившегъ капетана Марка Зане и да га пошлѣ подъ стражомъ у Млетке.

Comiti Ragusii.

Datum est nobis intelligi, quod Marcus Zane qui solebat esse comittus possit venire cum quadam barca in partibus Romanie, et cum idem tentaverit contra nostrum honorem et sit plurium culpabilis, vestram prudentiam rogamus, ut si per partes vestras ire contingerit, capi faciatis, et ad nostram presentiam ub fida custodia mittere debeatis.

Datum in nostro ducali palatio Venetiarum, anno ab incarnationd domini nostri Iesu Christi millesimo tercentesimo decimo, indictione octava, die vero vigesimo quarto Iunii.

Lib. litterat. secrt. Collegii ch. 90.

DLI. 1311. 6 Octobris, prope Belgradum.
Писмо краля Угарскогъ послато папи римскомъ Климентіи у послу града Задра.

Millesimo tercentesimo undecimo.

Exemplum litere domini regis Hungarie domino Pape in favorem Iadrensium.

Sanctissimo Patri et domino Clementi divina providentia sancte Romane ac universali ecclesie summo Pontifici, Carolus per eamdem Hungarie Dalmatie Chroatie Rame Servie Galitie Lodomerie Comanie Bulgarieque rex, princeps Salernitanus, et honoris montis sancti Angeli dominus, cum summa reverentia, et obbedientia devota pedum oscula beatorum; apud vestre sanctitatis excellentiam presentibns desidero patefieri, quod civitas Iadrensis, que est de regno Hungarie, quam Veneti a multis temporibus jam clapsis potentialiter occupata tenuerunt, nunc de dicto nostro regno existens, et se esse recognoscens ad nostrum dominium cum omni fidelitate est reversa, propter quod ipsam Veneti supradicti inquietant, et molestant obsidendo et jura ipsius, posse et insulas in ipsorum preiuditium occupando. Quare vestre sanctitatis reverentiam devotis, et humillimis precum instantiis requiro cordis intimo cum effectu quatenus, dignetur vestra sanctitas ipsis Venetis injungere, et precipere firmiter, et districte, ut de cetero ipsi Veneti predictos Iadrenses in nullo presumant molestare, nec eamdem civitatem obsidere; et ut omnia per

ipsos Venetos indebite occupata in insulis et in aliis ipsorum possessionibus Iadrensium restituant, et ressignent Iadrensibus antedictis: cetera vestre sanctitati referenda commisimus Iacobo latori presentium, cujus verba dignetur vestra sanctitas fidem credulam adhibere.

Datum prope Velgratum sexto idus mensis Octobris. Commemoriale I. ch. 178.

DLII. 1316. 18 Septembris, in Temesvar.

Писмо краля Угарскогъ Карла, коимъ дае слободу сиима трговцима, да могу у нѣговимъ земляма слободно трговати, пошто плате царину у нѣговой твердиньи, кою граде на реки Сави.

Hoc est exemplum quarundam literarum, domini regis Hungarie impressione sui sigilli cerei munitarum, quarum tenor talis est.

Carolus Dei gratia rex Hungarie universis et singulis mercatoribus per regnum nostrum procedentibus salutem cum dilectione. Universitatem vestram presentium tenore perventientes vobis declaramus, quatenus per universum nostrum regnum veniens cum rebus, et mercimoniis, debitis tributis solutis juxta antiquam, et approbatam per nostros predecessores consuetudinem, ac soluto tricesimo sub nostro castro, quod edificari facimus in portu Zave, libere et secure procedatis in eundo, et redeundo etiam cum personis vestris fide nostra regia mediante; datum in Temesvar die XIII. Septembris anno domini MCCCXVI.

Nota quod litera autentica huius exempli data fuit vicedominis fontici Theutonicorum.
Commemoriale I. ch. 268.

DLIII. 1418.

Лѣтописъ о освоєню Задра и Далмиціє одъ Млетчиѣа, и о бунама Задрана и Далматинаца противъ Млетака.

Ab incarnatione Domini nostri Iesu Christi fluxerant anni DCCCCLXXXXII, ducabatque Petrus Orsiolo cum primum Dalmatini sponte Venetis se dediderunt. Dux ipse vocatus ab illis personaliter in Dalmatiam grandi galearum et navium apparatu profectus est. Primo quidem Iadram attigit, ubi integra obedientia et voluntaria fidelitate recepta, deinde Sibenicum, Tragurium, Spaletum, Abserum, Chersum, Arbum, Veglam, Faram, Dalmissam, Curzolam, Ragusium in eandem fidelitatem habuit. Omnesque ducem ipsum et eius successores sibi in veros dominos assumpserunt. His gestis totaque subacta Dalmatia ducali titulo aditum est atque Dalmatia dux et cet. — Sed in .ML. ducante Dominico Contareno Iadra Venetis rebellavit et regi Croatiae se summisit, eodemque anno vi et potentia magno galearum et navium numero, cui dux ipse personaliter praefuit in deditionem rediit.

MCXI. tempore Ordelafi Faledro ducis, Iadra secundo a fidelitate defecit et regi Hungariae sese dedit. Sed idem

dux potenti exercitu maritimo in Dalmatiam personaliter navigans, tandem in MCXV. de mense Augusto Iadram longa obsidione et bellorum asperitate subegit. Continuoque Sibenicum in idem rebellionis crimen delapsum etiam subiugavit, et omnem murorum ambitum pro infidelitatis recordatione prostravit. Exercitumque suum in Croatiam transtulit, cuius integrum dominium vendicavit, et ducatui suo Croatiam in tituli venerationem adiecit. Et Venetias rediens plurimos magnates et nobiles Dalmatinos et Croatinos in captivitatem adduxit.

MCLXX. Ducante Vitale Michaele Iadra tertiam rebellionem praesumpsit ad instantiam archiepiscopi Iadratini, et eodem anno sub capitaneatu Dominici Mauroceni, qui tempore rebellionis Iadratinorum regimini praeerat, potenter solito iugo redacta fuit.

MCLXXXVI. Aurio Mastropetro duce, Iadra quarto defecit et regi Hungariae se summisit. Postea Henricus Dandulus dux anno MCCII. dum ex confederatione habita cum Bolduino comite Flandriae, comite S. Pauli, marchione Montisferrati et plurimis aliis, pro redemptione sepulcri dominici copioso exercitu per Dalmatiam navigaret,

Iadram et Iadratinorum infidelitatem sibi potentissime subiugavit.

MCCXLII. Sub ducatu Iacobi Teupoli, Iadra quinta rebellione a Venetorum dominio se subtraxit regem Hungariae sibi summens. Paratis itaque galeis XXVI. navibusque XX. sub ductu Raynerii Geno sequenti anno civitas ipsa per duos menses viribus et obsidione coacta solito Venetorum jugo subacta fuit. Sed ex continuis gravibusque molestiis, quibus Dalmatia per Hungariae regem et suos affligebatur missi fuerunt ad eum in MCCXLVI de mense Iulii. Stefanus Iustinianus et Petrus Dandulus, qui ab eodem rege concessionem Iadrae et districtus obtinuerunt.

MCCCX. Ducante Petro Gradenigo, post coniurationem Baiamontis eo ipso anno Iadra in sextam rebellionem prorumpens, Michaelem Maurocenum eius rectorem exclusit et dominium in comunitate retinuit. Qua de re magnus fuit indictus exercitus sub ductu Belloti Iustiniani. Deindeque sub ducatu Marini Georgio MCCCXI. auctus fuit exercitus maritimus et terrestris sub capitaneatu Dalmasii genere Catellani, qui exercitum Venetorum sibi commissum nepharia proditione delevit; sed anno proximo. MCCCXII. ducante Johanne Superantio, Jadratini sub pactorum conditione ad fidelitatem pristinam rediere.

MCCCXLV. de mense Augusti sub Andrea Dandulo duce, Iadra septimo rebellavit et regi Hungariae se summisit. Anno vero sequenti viribus et obsidione redempta fuit, sub capitaneatu Marci Iustiniani procuratoris.

MCCCLVII. Iohanne Delphino ducatui praesidente, ad instantiam regis Hungariae, Iadra furto surrepta fuit et usque ad MCCCCIX. continue occupata. Quo tempore rex Ladislaus tamquam verus dominus et posessor Iadram totamque Dalmatiam dominio Venetorum titulo libere et perpetue venditionis alienavit.

His itaque temporibus recte dinumeratis ab eo tempore quo primum Iadra sub Venetorum ditionem pervenit usque ad hunc annum. MCCCCXVIII. fluxerunt anni circiter. CCCCXXVI. cuius temporis anni CCCXLII. vel circa, sub Venetorum ditione cesserunt. Reliqui vero LXXXIIII. ex Iadratinorum defectione sub diversis dominiis atque fluctuationibus transierunt.

Commemoriale I. ch. 13.

DLIV. 1420. die 15 Octobris.

Заключено, да Млетчићи пишу папи Римскомъ, да се сагласи на то, да Пољски краљ може примити Чешку круну, кою му Хусити нуде. (кратакъ изводъ).

Sribatur reverendissimo patri domino Francisco Lando cardinali Venetiarum; certificati fuimus per multas vias barones Boemiae misisse solennes ambassiatores suos

ad regem Poloniae, offerentes ei regnum hoc et eum coronare, et se libere ponere in manibus dicti regis, baronum, praelatorum doctorum et magistrorum sacrae paginae regni Poloniae, et si per eos cognoscetur dictos heretiços Vsonos, in aliquo deviare a fide Iesu Christi, offerunt se Usoni praedicti debitam penitentiam pati; — Veneti videntes, quomodo ex una parte multiplicantur infideles Turchi, ex altera isti Usones heretici, in media Christianitate existentes, cum summo periculo Christiani populi, svadent Papae, velit consentire ut rex Poloniae acceptet istam coronam Boemiae et cet.

Secreta consilii rogatorum, lib. VII. ch. 184.

DLV. 1518. 7 Martii, indict. VI.

Ловрета Лореданъ, дуждъ Млетачки покланя достоянство Млетачкогъ кавалѣра Бронниу Матієвићу Дубровчанину, посланику Влашкогъ войводе Басараба.

Militiae privilegium pro domino Hieronymo Matievich, illustris domini Bosarab vaivodae Transalpiensis nuncio seu oratori.

Leonardus Lauredanus, Dei gratia dux Venetiarum et cet. ad prepetuam rei memoriam. Consvevere maiores nostri multis ac variis modis animi sui gratitudinem affectusque in eos declarare principes et claros viros, quos et virtute et excellentia prestantes cognovissent. Quum ad praesentiam dominii nostri nuperrime accesserit spectabilis et egregius dominus Hieronymus Matie-

vich Ragusiensis, nuncius seu orator illustris et excelsi domini Boçarab vaivodae Transalpiensis, visum est nobis, sic suadente amicitia et benivolentia, qua vehementer prosequimur ipsum dominum vaivodam, nec minus dignitate personae dicti oratoris, eundem honoribus tituloque comuni.... decorare; quo omnibus nota sit eius praestantia. Ipsum igitur dominum Hieronymum post expositionem et expeditionem eorum quae in mandatis habuerat, coram nobis in frequenti collegio nostro constitutum, ritu solenni servato, ad honorem, gradum et dignitatem equestris ordinis promovimus, militemque creavimus, ense, cingulo, calcaribus aureis solenniter de more accinctum, cum prerogativa, ut in posterum miles splendidus cognominetur, auctoritatem que habeat et facultatem, vestes aureatas, ensem, cingulum, calcaria et alia cuiuscumque generis aureata insignia militaria perpetuo gestandi, gaudendi honore, preeminentia, jurisdicione libertate et privilegiis omnibus, ad veram militiam, equestremque dignitatem spectantibus. In cuius rei testimonium et robur has fieri, nostroque plumbeo sigillo communiri jussimus. Datae die septimo Martii, indictione sexta, M.D.XVIII.

Ex libro privilegiorum II. charta 75.

DLVI. 1512. 14 Фебруара у Дубачници на острову Крки.

Катарина жена Ивана Оштарића продає свою землю Бићентія Барба, властелину Млетачкомъ.

÷ В христово име амин. од негова рожнїа. .уфкц. индикцїон крки .дн. ді. месеца февара, в отоци крукомь в дубаучници, в хижи шимуна клобуарића, предь добрими мужи жань фурниромь бурниромь з бенетакь и стипкомь блаунїемь, станући в дубаучници и веће нинхь сведоци на то званихь и прошенихь овди, катуша жена ивана оштарића, за се и за своихь осталихь, есть дала и давихь продала оцепу з брегше прокарадру мисер винценца барба властелина бенетаукога, онди будући и за се и за своихь будуюћи и приђуюћи, вась мецїоромент, ки е оу ук̑ни, да више писана катуша на землахь више писаногa оцепа, уа су браздe и остала фатига уа лежи в дубаучници поли ове комфине, з бурe доллць више писаногa оцепа, ки држи стипань клобуарићь, с трмунтане пут комунски, за грбина путь комунски, з юга браздe стапе жене покоиногa лике клобуарића, їако су ки праки комфини, за имити држати уживати и посидити, дати даровати продати промениити и дати за душу и за тело, оставити и все уа коли тому истому оцепу и него остали од нина наприд буде му драго ка виће унинити, са всими юрисдикции оними притиненци своими и лазомь и вилазомь до путь комунски; а то по цени и к име цене либр̑ .рк. како осташе по утмаду ихь суци дуими биллаунићь и юрки биллаунићь и вици сурунићь, одь кихь пинезь више писана катуша есть комфесела и контенталa да има дукать .д. оцепа више писаногa трмин останку о сенси прикон дука-

та ѿ. а божнѣи прѣмоць дуката к. потле всаки сенсу дуката .к. а всаки божнѣ дуката к. докле се испуни тих више писаних ханбар .р.н.к, униѣи за се и за своих осталих тому истому оцену конаць и ремунонь и пать, обитаюѣи та иста катуша за се и за своих осталих крхь тога продаи и посес реченога меѣоромента правде нездинзати ни ки ни отна здинити престати, да и него и осталих своих од всакога человика комаи и обѣдци бранити и одбранити, и реченога продаи и все више писано кавнкь имити станоцито чистоти обдржати и нигдар на мане неприти од рауна али стварню, под пену дуплу речене цене и рефекати все шкоде и спизе и интереси правди и камска и обангаціон свога добра гибуѣега и негибуѣега, а пена налаѣена али не, окта иста катуша рече под скою кушенцію да е учинила ту продаю од свое добре коле и да ни приправлена од свога мужа и да касна законо венила та иштроменат твердо стои.

а то писах ія поп петар сни бранка ковача з дубачунице подар публики скою руку право и верно како слишах од едне стране и друге.

Ово е едини документъ на словенскомъ езику, кои самъ нашао у млетачкомъ архиву за могъ бавленя тамо, и то у одѣленю нѣговомъ судскомъ; али ѣе ій по свой прилици бити тамо и више. Писанъ е на листу пергамена, ситнимъ глаголскимъ словима, као што се на приложеномъ слику подъ № 1 видити може.

Осимъ тога нашао самъ у протоколу писаномъ на кожи год. 1421 до 24, у комъ су тайна писма уноліногъ веѣа, (secr. cons. rogator. lib. VIII.) словенску азбуку, кою е писаръ на чистомъ предпоследнѣмъ листу за себе прибележіо, и коя е приложена у слику подъ № 2.

(Слѣдоваѣе азбучни показатель имена.)
(Sequetur index alphabeticus nominum.)

КРАТКИ ПОГЛЕД

У КАКВОЈ СВЕЗИ СТОЈЕ МЕЂУ СОБОМ ПОЈЕДИНЕ НАУКЕ И КАКО ЈЕДНА ИЗ ДРУГЕ ИСТИЧЕ. — ШТА ЧИНИ ИНДУСТРИЈА И ЦИВИЛИЗАЦИЈА.

(По Пелтану).

Што је који народ напреднији, напреднije су код њега и вештине и науке.

Задатак је народу као и поједином човеку да се непрестано развија и да напредује.

У умном напредовању прво се опажа *Математика*, наука бројева.

Непосредно произлазећи из ума, број је исто онако непогрешан као што је и ум. Он је, тако рећи, сам ум, радећи о идеи количине. Број незна за сумњу и за неизвесност. Од првог тренутка он је оно што ће бити довека. Носи дакле у себи значај немењања и потребе.

Од математике цивилизација иде *геометрији* или науци о простору.

Геометрија је, као и рачуница (аритметика), рад умности по собственим законима и подацима. Она дакле по својој природи иде такође истини. Геометрија идеи *броја* придодаје идеу *простора*.

Наоружан бројем и компасом, тим двама органима науке, човек оберучке досеже безкрајност. Он је доводи свом оку, посматра је, проучава је, мери је, брои звезде расуте по небу и сазнаје њино кретање и обрт. Он открива законе свију годишњих времена и година. Тиме се оснива *астрономија*, која појму *простора* придодаје и појам *вре-*

мена, то јест простора испуњеног, простора који је, тако рећи, оживео.

Почем је тако једно за другим створила себи оруђе и календар, наука повраћа поглед земљи и приступа *природи*. Она учи познавати разна створења у свету, сравњава их, ређа и уписује у свој списак, струку по струку, племе по племе. Почиње простим радом анализе и бележења по именима, по костима анатомијом.

Почем је испитивала тела, наука учи познати снагу природе. Она размишљава, проницава законе тежине, топлоте, непроницавања, скважења; она руководи течности, подчињава своји образцима атмосферу, звук, електричност, светлост. Она пише *физику*, то јест науку свију покретала живота, разпрострног у простору, излажући моћи, које чине плодном утробу природе.

Физика упућује *Кемији*.

Кемија је наука сједињавања и опредељавања равнотеже појединих честица у садејству течности. Она је неким начином преокренута астрономија, која испитује неприметну снагу тежине свега што је безкрајно мало. Она мери раздробљива тела као да су састављена из разног праа, међу собом везаног неком невидном силом. Она броји и у ред ставља елементе, ова начела и основа материје.

Кемија проницава у стварање. Она објасњава преображавање материје. Она већ куца на врата живота и дише светим духом.

Кемија води науку *физиологији*.

Физиологија је толковање живота у живим створењима. Она основно расматра и испитује

игру, механизам кретања, рада. Она сматра и потврђава одношај, равнотежу одушевљене природе, органичне, с урођеном снагом; открива скривену душу која пролази и оживљава сваког тренутка сваки нови појав саздања. Она достиже стварање у његовом раду и открива му тајну. Оно што је Бог створио помислом, она наново ствара посматрањем; физиологија је, једном речи, наука живота.

Дошавши до тог последњег предела, дух познавања оставља материју, природу, како ће приступајући *филозофији*, којом се небо и земља спојава, Бог и човек срођава, испитивати саму суштину живота, т. ј. *мисао*. У том раду, дух слуша и описује тији глас, глас унутрашњи *психологије*.

Психологија је наука способности душе и њених одношаја са целим светом. Она точно опредељава границе разним радњама у разним категоријама човека, као душевног створења; те радње зовемо *уображај*, *памћење*, *разум*, *схваћање*, *ум*, *воља*, *савест*. Психологија показује и доказује како спољашњи свет буди у човеку размишљавање и вољу. Од идеје савршености у човеку, филозоф се узвишава *Богу* као свесавршеној идеи, која се непрестано остварава и у том остварању једнако се одржава.

С те крајне точке наука враћа се свету, *онтологији*.

Као што видосмо, овако дивним сношењем наука корача своим путем и напредује исто онако као и друштво људско, у ком се развија верозакон, право собствености, поезија и друге вештине и врлине.

Наука иде непрестано напред, трубећи живот, и прибирајући себи све више и више живота.

Наука рађа индустрију, радиност, која иде стопу по стопу за својом безсмртном другом.

Индустрија, као употребљена наука јест умложење снаге у човештву. Својој снаги човек даје у помоћ најтврђу снагу метала. Он скује сикиру, мотику, ашов, мистрију, направи плуг и начини копље. Обложен, тако рећи, гвожђем, удвојава своју моћ према природи, па обара дрва и теше грађу, прави све што му треба, укрочава и привикава раду вола, коња и другу животињу, ради земљу, гради кућу, прави лађу, копа канале. Помоћу оваких оруђа он вата и држи око себе у зависности она тела, која се недају обухватити, као што је вода, ватра, светлост. Он држи извор под каменом своје куће; поред своје постеље запали свећу, ову звезду мисли, и на свом огњишту пали ватру.

У гвожђу и оруђу од гвожђа и гвожђем начињеном, човек има сурово тело механике, ако се може тако рећи, али још нема оне моћи која *покреће*. Да би дао живота том телу, треба да му придода своју собствену снагу, или снагу мишце оне животиње коју он по свом разуму подвргава својој служби. Има млину, треба је окретати. Има лађу, треба да је трудно веслом покреће. Уради мало а с великом муком. Једва је кадар да олакша свом усиљавању, уклањајући с пута оно што му смета, усавршавајући *динамику*, служећи се уместо саоница колима и измишљавајући архимедову ћускију. Али, ма да је и толико унапред пошао, опет човек остаје свему цигли покретач. Само својом муком и трудом даје живота оруђу; а снага човека, као и сваке животиње, ограничена је и измерена самом природом. Да се произведе стогуба радња, цивилизација морала је дакле такође изнаћи стогубу снагу. Она савлада моћ кре-

тања, вијену на планети, и то буде душа радности. Она изнађе динамику, која стоји према простој механики онако као какво вешто покретало према простом оруђу.

Динамика је производ кретања, мицања, уређена умношћу човека према његовој потреби. Она се с почетка угледала на кретање у течају воде. Она показује да терет (пад) воде покреће точак воденице. Но током и падом воде бива најматеријалније покретање, најстрожије ограничено на услов простора. Воде нема свуда, него овде или онде, како је где положај места. Таким начином покреће се само она машина, која се наоди поред какве воде, а иначе би морала стајати без кретања.

Онда потражи човек друго покретало, опет онако, које се налази у природи. Он позове у помоћ дување атмосфере. Збира снагу ветра како би могао простор прелазити. Пробија кроз таласе, ношен као каквим чудом. Овај нов сатрудник, употребљен по свом определењу, показује напредак према току воде. Он ради више на простор.

Но ветар је непостојан радник, који буде па и прође. Он неможе покретати лађу постојано и непрестано. Мудрац тражи дакле снагу, која је точнија и њему послушнија, и коју он позива и савлађује како хоће. Ту снагу наоди он у безкрајном протезању гаса која се топлотом разпростире.

А једног дана у нашем столећу, дана највећег у историји, један умник затвори пару у казан и од тог доба човеку је у власти ова душа кретања.

Он има у свако доба, на сваком месту нову ову раденицу, која је неуморна, непотрошна, која пред-

ставља скупљену снагу више народа, која дроби гвожђе и сваки метал, тка платно, тестерише дрво, која неизказаном брзином одлази и долази, тера лађе из једне реке у другу, из једног мора у друго, и путнике који сувим иду, часком превози из једне земље у другу, с једне границе на другу.

Пара је моћнија од ветра. јер је сложенија те јаче покреће.

Механика иде дакле без престанка унапред као и наука, као и цивилизација, поступајући од простог ономе што је сложено, од материје течности, од простог оруђа покреталу, од ветра пари, која се све више и више разпростире у свом вечитом и неуморном развијању. Већ смо, можда, на прагу да се од паре пређе на електричност.

Човек набаца сад на машину највећи део свог посла, а он ствара, по подобију Бога, сваким даном само на реч коју изусти. Уређеној и своим духом заданутој справи, вели сад човек: ајде, ти сад врши мој посао и труди се уместо мене. Одсад ћу те ја само надгледати и бити сведок твог рада, узвишавајући се сваког часа свом правом определењу, мишлењу.

Тако свуда у просвећеном свету, где више где мање, опажамо напредовање; и ако се где због каквих месних сметњи заостане, кад се ове уклоне, тим се већма коракне, јер се дух деветнајстог века неда угушити. Право собствености постаје животније. Религија је, тако рећи, животнија, естетика, наука уобште, динамика, и сам човек такође непрестано постаје животнији.

Сваки расудак, непрестано развијајући се све већим радом, све већим одношењем и додиром са спољашњим светом, добија више сталности и све је од веће важности и утицаја.

Поглед дивљака познаје само просту боју и чуди јој се. А поглед просвећеног човека разликује и воле лепу смесу и подударање боја.

Уво дивљака милује само јак и опора звук' који му у мозак продире. А уво просвећеног човека схваћа и памти и најнежније милине мелодије.

Тврда и сува рука дивљака врши посао тешко и трудно без сваке вештине. А витка и лепа рука просвећеног човека обрађује материју вешто, удесно и брзо.

Најпосле симпатија, или дејство и противудејство свакога на све и свију на сваког, јест најузвишенији израз, највећа победа цивилизације, непрестано усавршавајуће се, непрестано напредујуће како код појединог човека тако и у читавом друштву људском.

Непрестано и све више и више полет једнога има утицаја на другог и умлогостручен враћа се опет натраг као глас, који се у одзиву умлогостручен повторава.

Отуда бива да је красноречивост свагда моћнија и више се преузноси у скупштинама и у гомили него у пријатељској каквој дружби, и да су особити природни дарови, таленти, чешћи и јаче раде у великим местима и варошима него у самоћи.

Нервозни систем, ово тајне пуно покретало живота, које са више осетљивости и одношаја са светом непрестано расте, даје и самом животу више снаге, енергије и дужи век.

По свим оним општинама у Европи, где су се држале таблице о рођеним и о умирућим, доказато је исторички, и то од средњег века почињући, да човек постаје све дужега века.

Што је човек изображенији, тиме своје способности боље развија, а и дужег је века.

Тако, научен човек обично дуже живи него најемник, ожењен дуже него нежењен, фамилијаран дуже него самац и безкућник, раден дуже него онај који је затворен и ограничен само на своју мисао. У колико је ма која способност код човека угушена, у толико му се обично живот скраћује.

По томе, човек непрестано збира у себе све вице животности и после је око себе разпростире. Он своје биће разпростире и у простору и времену.

Његово је *тело* почетак и први основ другог тела обимнијег и светлијег које он сваки дан ствара као творац над самим собом, својом вештином, својом даровитошћу.

Човек најпре покрива своју наготу огрталом, јер у напреднијем стању нагота показује ругобу. Оће да је изглед човека красан. Боја је величанствени израз живота; где ње нема, нема ни лепоте.

Кад човек оделом покрије своје тело, онда гледа како ће *своју кућу* уљудно да намести.

У кући мора бити свеће и ватре, да подмири оскудицу светлости и топлоте.

Ако у кући има што књига, оне су памтење прошлости, слово човештва, које једнако уву читаоца жубори, оне су непрестано продужени разговор свију векова између минувшег и трајућег времена, а то је продужавање и заједина цивилизације.

Човек радо краси своју кућу и вешто израђеним живописима и лепо изрезаним предметима. Ту се може чути свирка. Камен, који човек вешто изреже, ма да је нем и мртав, преставља самог човека, и као да гласом изговара сваку узбуђеност човештва.

Почем је тако човек створио себи другу сферу живота у кући, тежећи непрестано за већим

простором, ствара и трећу сферу у *пољском добру*. Сади градине, баште, воћњаке. Доноси цвеће, биљке, воћке из свију крајева света и око себе подиже их и гаи.

И непрестано теран неком тајном силом за све већим простором, он *у путовању* остварава и четврту сферу свог рада.

Путовање је последње боравлење човека по свету ширећег се. Путовањем, идући с једног места на друго, постиже појезију у природи наодећу се. Он је осећањем, споменима, мишлењем чини, тако рећи, својом имовином, али имовином душевном, која се нераздваја од човека. И колико је који народ раднији и изображенији, толико више изван своје границе шиље и своих производа и путника.

Тако, човек подижући се величанствено напредком свију векова, живећи животом свију пређашњих нараштаја прерођених и с њиме васкрслих; мислећи њиовом мисли, зна њиову науку, и одушевљен њиовим одушевлењем, сазива и око себе непрестано прибира сва биља, све расе, сва годишња времена; безкрајну снагу природе правом опредељењу упућујући, користи се снагом животиње, снагом метала, снагом ветра и паре, и тиме раширава без престанка границу свог рада и своје моћи; скраћујући простор брзином; привлачећи и најудаљеније звезде; знајући прошлост по предању или помоћу печатње, а будућност пророштвом или доводима историје, — човек је свуда и обухваћа цео свет и сво време мишцом и погледом.

Као што видо смо из оног што је казато, све у свету иде сложно и дружевно једној цели као по некој сили привлачења, као што сунце са своим пратиоцима вечито путује. Способност рађа рад,

а рад опет развија способност. Мисао производи индустрију, а индустрија опет унапређујући цивилизацију и просвету, даје човеку све благодети. Човек се непрестано подиже од оног што је коначно безконачном, од оног што је времено вечитом и светом, све више и више позиван да мисли и да расуђава, те да се истина позна и човек Богу узвиси.

Редовни члан друштва
Дим. Матић.

ТРИ ПИСМА

НАЛАЗЕЋА СЕ У АРХИВИ МИНИСТАРСТВА СПОЉАШЊИХ ПОСЛОВА У МОСКВИ.

Једно цело а два у изводу преписао с оргинала један члан друштва, 8. Марта, 1862.

У путу свом по Русији Марта месеца 1862. један члан друштва имао је прилике да посети у Москви једну архиву, у којој се чувају акта из старији времена и која се зове „Московскій главный архивъ министерства иностранныхъ дѣлъ.“ Ту се између многи писама, која су из наши крајева руским владаоцима писана и која понајвише садрже молбе за милостиње од монастира из Свете Горе, Старе Србије, Кнежевине и Фрушке Горе, налазе и два писма од Ђорђа Бранковића III. и једно од Патриарха Арсенија Чарнојевића цару Петру Великом писана. По дозволењу Управитеља архиве, Кнеза Оболенског, преписао је једно у целости а два у изводу.

I.

Пре славнеиши и пре Благоучастникеиши Московскаго Вселенства, монархо Царю, и велики Самодържавнеиши Кнеже, и Господарю; Мнеже, и касеми вастоучними нашими православними народими, превожделебнеише и Премилостивеише утешитело надежание.

Превелико Славно Монархїнскому ти Царскому величаству, недостоинимъ многим писанием мои Досаждение Сатворити некасхотевшуми, вса зде случима биваема, и яко еще кауцилищиу Кустодию оставшуми се пребиванием Царскомути величаству пространнеише изкествовати приварутих, великможному и Ясно сиятелнеишему Пълномощному зде бившему великому посланнику, Кнезу Прокопиу Богдановичу козиничиу: Имже великаго посланничества ходатаистком, Коленопреклонно До лица земле себе простирающе, благоутробно монархїнско Царскаготи величества милосърдие просим, непрезри мое уцилищно Страдание, по рекшаго павла Апостола ка коласаем послание Утение, Помниште мое уци благодет са всеми вами Амин кол. гл. .д. Зау. .ізх. и паки любен бо друга Закон испълнив или паче реку скончав, К рим. гл. .гі. Зау. .раг.*) Сицевим убо

*) Помниште мое оуцы. благодать со всеми вами Аминъ — любви бо друга, законъ исполни.

Божественним благовествованием нещи Държавнеишти древни Цареви и Кнезови изтекшаго дна светими вапиманием имели сут Того дна прошастие, ванеже иединиу благодет никтому придаванием неизследствовали сут, ва таковую премилостивною и благопълезователною благодет Царскаготи величества совершено упование имею, И покорним унижением просим и умилно целом бию, по благодетному Царскомути величеству благопомощному обещаванию Прекеликою своею и нескончаваемою Царскою милостию благопроизволи напечатанную свою Грамоту прислати, ва Римскаго Кесара величеству, ради свобождения моего уже от .гі. лето узнилщиои кустодии, Єиже благо подазиои благодети ради православно Царскомути величеству от небесних савише сходещих Даров, мазда каздаваема да бивает такоже иногда Аврааму благоверному вездана бист, бит. гл. .єі. ст. .а. Симиже преславно монархїнскоти Царско величество превишнему Богу васе Държителю прикарувавае.

Данна ва Австриниску Видию месеца Февр. .фі. дна. лет. бит. ,зса.

Васегда пребивающе и покорни служитеа, Георгие Бранковиу словено-сербски вечно са наследователни деспот. Гъ.

(своеручно само монограмъ)

Адресъ:

Преславненшему и преблаговерно държавненшему Московскаго вселенства монарху цару и

великому Самодержавнешему Кнезу и господару Петру Алехиевичу; имеже, и касеми частотними нашими православними Народими, премилостивнешему утешителному упокаению.

Рускій надписъ:

1702. Февр. 19. Грамота къ Государъ Петръ I. отъ Георгїа Бранковича славено-сербскаго наслѣднаго Деспоты изъ Вїенны, просителная о исходатанствованїи отъ Цесаря Римского свободыему въ заключенїи 13 лѣтъ находящему ся.

На печату е више грба на среди двоглавый орао, мало ниже десно лавъ, лево едноглавый орао; на грбу (штиту) на горнѣмъ полю десно едноглавый, лево двоглавый орао, у среди малый крстъ; на среднѣмъ полю у среди рука у оклопу, десно лавъ, лево едноглавый орао; на долнѣмъ полю десно двоглавый орао, лево лавъ.

II.

Друга грамота такође Петру Великомъ крупно и лепо на пергаменту написана $\frac{1715}{7223}$ год. Септ. 29.

Найпре цитира оба горня места Св. Павла. Подъ 3) споминѣ некій прилогъ подъ Д, кога нема. Подъ 4) иште помоћь да се одужи. При молби за ослобоћенѣмъ као да се позива на неко обеćанѣ Кесарево. И завршуе са благосилянѣмъ као и првый путъ.

Датумъ и подписъ, све истомъ рукомъ написано безъ икаквогъ своеручногъ монограма:

Данно ва град Егра називаеми ва Угешки Кролевскои области биваеми. Месеца Септемврия .кѳ. дна лет битна ,ѕ҃.с҃.кд҃.

Всегда покорним смиренїемъ пребивающе и служитель Георгїе Деспот нърко Іустинијанскаго отечествїи, и всои славено сърбскои Илирїи, и Мисїнамь и проч.

III.

Грамота Патріарха Арсенія Чарноевића одъ 29. Окт. 1705. Патріархъ описуе страданя своглъ народа и православне вере у Аустріи, и моли рускогъ великаша Головина (вальда посланика у Бечу), као што рускій надписъ гласи: о исходатайствованіи у Государа Петра I. заступленія.

Арсенїе божїею милостїю архїепископь пекскы и въсѣм срьблем и бльгаром и въсего Илирика патрїархь:

Благовѣрне и благороднїи господине господине, еговаго царскаго прѣсвѣтлааго величаствїа вѣлики болїарине Ѳеодоре алехїевичю головине. нами же по дѹхѹ свѣтомѹ сине възлюбленны:

Подужій уводъ садржи благослове.

. . . . . Богѹ попѹстившѹ грѣхъ ради наших, иже оставшаи некаи честь православнїих христїань ѿ озлобленїа агарѣнских чедъ. и въселашасе въ сих Оугарских странь. и потом ненавидѣн добра дїаволь въсѣи въ оугрих плѣвель свою и възрасте въ них трьнїе неправды. и ѿ тоудѹ роди се междѹсобнаи брань съ цесаром. потом пакы постыже нас лютаи зима. ꙗко многих правовѣрных. ꙗко священных. сице и мирских многаи тѣлеса, стари и юноше съ младенци маѹемъ оугарскымъ въ смѣдъ быше. Денъ же и нощь бѣгающе съ своим

ѡсиротелымъ народомъ ѿ мѣста на мѣсто. акы корабль къ поучинах великаго ѡкеана бѣгствуемо.

Слѣдуе дугачка молба.

Датумъ и подписъ е своеручно написао.

Месеца ѡктом. .кѳ. день ,а.ѯ.е.

Тѡго вашего благороднаго синолѣпна.

ѡтець и богомолѣць.

Смеренїи архиепископъ Пекски и Патрїарх Словено-Србскїи

Арсенїе Черноевич.

266

ХРІСОВОУЛА

ЦАРА СТЕФАНА ДУШАНА,

КОІОМЪ ОСНИВА МОНАСТИРЪ

СВ. АРХАНГЕЛА МИХАИЛА И ГАВРІЙЛА

У ПРИЗРЕНУ ГОДИНЕ 1348?

Примѣтба. Бројви у тексту ставлѣни у знаку затвараня, означаваю редъ, у комъ су садъ погрешно свезане стране и листови ове рукописне книге.

(Први листъ фали).

(149) ваеи. вь троици славимь. бга шца савашда глюще. единь сыи искони гь. шць щедрбтьь и бь всакие надежде. зачела неимыи ни конца. и несмотрьлива сило. бь ѿ бга. свѣть ѿ свѣта и живштоу податель. прѣвѣчнаа моудрость и сила. иже прѣславною и вседрьжавною роукою своею сьдрьжеи вса. и твореи свои дѣланиа. хотеи своемоу бжьствоу слоугы себѣ прѣставити и смотрителе своего (150) влчьства. ѡ тайни божие великие. ѡ глбина богатьства. кто разоумѣ оумь гнь, или кто свѣтникь емоу бы. ако неизьчтенни соудбы его, и неизреченни поути емоу рекомыихь нбныихь его силь. вьзвишающе се вь кроузѣхь нбныихь и подьнбныихь. и горѣ выше нбсь. ако же пишеть прркь исаиа. видѣхь га на прѣстолѣ прѣвысоцѣ славно. и хероувими и серафїми шкрт- (181) стоюще его, аггли и архаггли много шчитиѝ шестокрилатии и страшнаа. вь нихь же изредно дѣло показавь бжтвоу своемоу. бгоразоумнѣи свѣтилѣ великыихь чиноначелникь бгооугодьна искони вѣка архаггла михаила и доброгланаго же гаврїила. воеводѣ нбныимь силамь. прѣстателиа же и добраа смотрителиа. ѡ семъ гоу и влцѣ нашемоу гс хоу непрѣстающоую пѣ . . остохвально емоу вьсилающе. (182) тѣм же и подаромь своего млрдиа показавь имь начелника быти. и имѣти власть нбноую же и земльноую. показавь прьстомь бжтвьнымь имѣти воеводоу нбныимь силамь архаггла михаила. и беспльтныимь силамь. прѣстателиа. беспльтныимь начело. нбныимь прь-

вый прѣстатель свѣтлыи шбразь твои шгньнь. и доброта чюдеснаꙗ. и пламенноѥ шроужиѥ вь роуцѣ (177) дрьжей. шбличиѥ злато сиꙗйно. ѥ҃ство пламенноѥ. шдежа твоꙗ мльниꙗ. имь же беспльтным бо ѥ҃ствомь проходиши конце. скончаваѥ повелѣннаꙗ всѣхь творцоу. силно крѣпостию своѥю сказасе источникь цѣльбь҃ь цр҃ковь свою показалѣ. міра. оугоднаꙗ мысльнаго точениꙗ. ꙗко свѣтоносньꙗвлꙗющь се с выше. видѣниѥмь прѣславномь и (д)обротою неизреченною. бли. . таниѥмь своихь бл҃гтии. (178) михаиле ꙗвлꙗѥ се. бж҃твьноую мысль испльнѥ. сь" оубо бл҃гооугодно и говѣинѣ сь оусрьдиѥмь сицевоую назнаменающе вещь таиньства твоѥго вл҃ко хе҃. назнаменавь чиноначельника радости нꙗшен ходатаи гавріиле. вса радостно шжидаѥ с нб҃се. иже слетѣвь с нб҃се радость кь дѣвѣ пріносе гл҃ѥ сицѣ. радуисе шбрадованнаꙗ гь҃ с тобою. иже тайномоу гл҃оу ег҃о агг҃ли оудивльше се. имже весе- (155) лиꙗ боуꙗщіихь добрѣ проповѣдникь быв. всечюдьноѥ и всакь оумь оудивльꙗѥ. приносит же и нѣчьто шбаче тайно число. ꙗвлꙗѥт же нꙗ ради вьплщеннаго сь нб҃сь" на землю пришьствиѥ. кь чистѣи ꙗже бы҃ вь чистотѣ непозна скврьны. единочеды же сн҃ь шч҃ь вь ню вьселисе. ꙗдрь" шч҃ьскыихь неш҃лоучи се. кь ней сьшьствиѥ (и) ш҃ ѥ вьшьствиѥ абиѥ на (н)б҃са вьзитиѥ, слоужитель (156) великаго сего таиньства посилаѥт се доброгласныи гавріиль. чесо ради той. понѥже бо достоꙗше чюдо чюдесы привести мьньшеѥ паче болшаго. что оубо ино нь" прѣнеизреченноѥ ег҃о и стьꙗниѥ же и сьшьствіе вьплщениѥ и вьчл҃вчениѥ. вся

сьи бь всь бы чл҃вкь. плть вьсприемь и д҃шоу и мо(у)шоу слово и оумь. ꙗко да заблоужьшеꙗ вьзвратит(ь) падшеꙗ се вьставить. п(ро)свѣтить шмраченныи . . (179) и ськроушенноꙗ исцѣлить. и чеда бжиꙗ чл҃вкы наслѣдникы бж҃твьныꙗ славы причестникы створить. дивнаа чл҃колюбиꙗ бж҃иꙗ. иже ѿ небытиꙗ вь бытиꙗ приведени быхомь. ꙗко по неизреченнѣи того воли и хотѣнию. добро разоумнѣ бл҃гоизволившоу ти . . за послѣдниаго шб҃новлє(ни)ꙗ имже и намь вжє бы- . . і, й бл҃го быти чюдно по . . . . гь. ꙗгоже вьз любы . . . (ш)ци нашѝ и на нѥго оупваше. (180) оупкаше бо й сп҃сли се соуть. вьзненавидѣше бо всего земльнаго. попечениѥ вь д҃ховны разоумь и страхь бжии вьселивше. и измѣнише земльнымь цр҃твомь нб҃ноѥ житиѥ и славоу некончаѥмоую. ѡставльше намь достохвальныѥ памети на земли. всакого наслажениꙗ и веселиꙗ напльн. . . Рекоу же сїмеѡна неман. . прьваго и ст҃го гна ѡ. . . . ст҃воулюбца просвѣт . . . .

(прекинуто, фали єданъ листъ).

(147) прьсть всѣмь сьзлтелю и пакы вьспоѥть чл҃вчьскы оумь и ѥзыкь єго же поѥть вьсьмирь. ѥлико видимыи, и ѥлико невимы. тѣмже и призываю азь грѣшныи Стефань цр҃ь. сь бг҃одарованною ми цр҃цею Єленою, и сь прѣвьзлюбленнымь наю сн҃омь краллемь оурошемь. Сиѝ иже двѣ свѣтилѣ велицѣ. на нихже и д҃хь бжии ношаше се. праведноѥ сл҃нце шгнь долѣ сносеще и шгнѥмь горѣ (148) вьзносеще се оубо дароносца носить. Дроуга оу тросвѣтилныка исходь ѿ начетка нб҃си творе-

ще даже и до кон'ца нбсе срѣтениꙗ слоужители великыихь таиньствь". рекше чиноначел'никь" михаила. и гаврїила иже о на сп҃снаго смот'рениꙗ бл҃говѣстникь.

Сего ради и азь свѣдыи ваю великоую млрдниꙗ влчьниꙗ имоуще поучиноу. м'ножьст'вомь грѣхь'ь шбложень. и никакоже досто-

(прекинуто, єданъ листъ фали).

(151) бѣсовь", иже гл҃хоу нешвити се имени моѥмоу на зем'ли и наслѣд'никоу ми быти ш҃чьствоу моѥмоу. нь" Обаче ты влко цр҃оу чл҃колюбче избавил'ме ѥси из рова прѣисподнѥго. и бл҃го изволилъ ѥси наслѣдникоу ми быти ш҃чст'воу моѥмоу. ꙗко ст҃ыхь моихь родитель и прѣродитель корѣнь ихь вѣтьвь и ш҃расль ѥдинородна прѣродитель" моихь. и поставил'ме ѥси на прѣстолѣ ш҃чьства моѥго. и достоина всемоу (152) стежанию прѣродитель" моихь. и бг҃одарованьнымь вѣнцемь кралѥвьства срьбьскаго вѣнчань быхь на цр҃тво. Азь стефань бм҃ь помл҃ованыи и бм҃ь просвѣщеныи цр҃ь и самодрьжавныи всѣхь срьб'скыхь и поморскыихь и грьч'кыхь земль". сь бг҃очьст҃ивою и хр҃толюбивою моѥю шброучницею цр҃цомь кїра Єленомь. и сь бг҃одарованнымь наю сн҃омь краллемь Оурошемь. веселе се дш҃ею (153) и тѣломь ш бж҃твьнѣмь дарѣ иже ми да влка мои х҃с. что ти вьзамь влко моꙗ чл҃вколюбче за в'са ꙗже ми вьздасть. ꙗко пад'ша ме вьзвиже, й оу'мрьщвлена ме шживиꙗ. и вь оумь вьсприѥмь страш'ныи чл҃ сьмр'тныи ꙗко в'си пр҃рци и ап҃ли и моученици и ст҃лиѥ и цр҃иѥ сьм'ртию скончлше се ни ѥдин'же ихь неиз-

бы, в'си въ гробь вьселише се. и всѣхь земльи приеть ꙗко мти. и ничесоже мира сего полоучише (154) тькмо добраꙗ дѣла ꙗже и злаꙗ. и боѥ се ѥга на соудѣ твоѥмь вьзоупиють аггли понесѣте дѣла да м'ьз'доу пріимете. сего ради ражежень бжтвьною любовию сь в'сакымь горѣниѥмь дше и желаниѥмь срца. тьщесе ѿ пльтьскыи къ дховнымь. и ѿ земльныхь къ нбнымь. испльнѥнаꙗ и оузаконѥнаꙗ и оуткрьжѥнаꙗ стїими моими родители и прѣродители пот'врьжаѥ. и ѥще и не . . ,

(прекинуто, фали еданъ листъ).

(163) нѥмь ѿ ба и аггловѣмь прѣданиѥмь быти ми блгочьстива хртиꙗнст'ва. и любовь топлоую имѣти къ боу. и чьсть къ стїимь его црквамь и бжтвьномоу шбразоу его. и къ вьсѣмь стїимь его. нь" и паче шбновлѥниꙗ ради и помена и зл'дшиꙗ сто почив'шїихь краль" гдь моихь прьво прѣсголныихь стола срьб'скаго и цртвами. шномоу законоу и прѣданию навыкь дрьзноухь (164) моѥй немощи приѥти помощ'ника днь. привести ѿ соудоу слово. и ѿ тоудоу начети на нбо присно зрѣ и ѿ тоудоу помощи ожидаѥ, прорек'шомоу светомоу работаите гви сь страхомь и радоуте се ѥмоу сь трепетомь. и пакы вьзмѣте жрьтвы и вьходите вь двори его. принесѣте гви славоу и чьсть. и пакы мнѣ вьразоум'лꙗющоу се. прильпе дша моꙗ вь слѣдь тебе и пакы чтоли же вьзда'сть . . .

(прекинуто, фали еданъ листъ).

(157) тигь" михаила и гаврїила и сегѡ ѿ основаниꙗ растрѣбивь начехь з'дати вь оутѣшениѥ мнишьскомоу чиноу. и рекохь ѥго николи же быти ар-

хїеппии ни митрополии, ни еппїи тькмо игоумении. въ шбьщежилище чрьнцемь. и велико ми бы възможно приложити и дати храмъ семоу стомоу въ всакыхъ правинахъ иже быше на потрѣбоу стомоу и чтномоу шбщемоу житию. (158) села и метохие и катоунь влашкыихъ иже соуть писана въ симь благошбразнѣмь и втнѣмь златопечатнѣмь хрїсовоули црьтвами. а с всимь зборомь съ всѣмь изплидосмо градь горнїи на пщанмь вышегра. оу хрїсовоули црьковномь еппие призрѣньске. и з говоромь всега збора и расоужениемь замѣнихъ за градь и за село повильско и за село врьбичаны. дахъ замѣноу еппии (173) призрѣньскои и иговѣмь хотѣниемь и всега клироса. село млачно, и село милопоусти, и село заплъжани съ всѣми мегами ихъ. за иегова села и за доходкь дховныи и за власть дховноую. а си градь и съ онѣмази селма с повильскомь и с врьбичани запихъ црькви црьвами. да и житница и винница и мѣстохраннилица црьковнаа мѣсто пирга. и запрѣщаю пачеже и проклинаю съ симь (174) бгосьбраннимь стымь сборомь. кога бь изволи по мнѣ црьтвоующаа, или кралиевьствоующаа, а или митрополита града того, или настоещии кепалиа гра того призрѣна. или кнезь. или инь кто любо шт владоущїихъ да не имаа шбласти градомь тѣмь, ни свезни оуньоуводити, ни доходкь кои шт него прѣимати. ни градь си штнети шт сие бжтвьные црькве (1) ни замѣнити и разорити. такокаго да разоритъ гь бь и да шлоучить славы своеие. и шлоучить иего въ тмоу кромѣшнюю. и сихъ чиноначелникь вы-

шний силамь михаила и гаврила, имати вь мѣсто помощи соупостата на страшномь и праведномь соудищи. И симь ѡбразомь замѣнихь црквь спса оу младѣна владоѥвикиѩ и оу матере ѥго, и оу всега родьства ѥго рекше хититорьства его. (2) и за вса села с людми и земломь и с виногради и сь всѣми правинами иже се находѣше црквe тѣ или оу градоу или оу жоупѣ или индѣ гдѣ любо. нихь воломь и нихь хотѣниѥмь а не нѣкою ноужаю замѣнихь и дахь замѣноу оу Охридѣ Андричю цркви за црквь села за села, виноградѣ за винограде, млине за млине и що ѥ имала црквь та зи ѿ прѣже все моу да црство (3) ми, и записахь младѣноу и ѥговѣ мтри да си дрьжа вь мѣсто сегази оу башиноу како ѥ дрьжаль спса такози да си дрьжи андричю. а младѣнь ни ѥговь родимь да векѥ непойше онези башине. ни црквe спсове иже ѥ оу призрѣнѣ. А се имена людемь спсове црквe кои соу оу градоу и сь стасми. дивша. радь ковачь. тѣшило снови. лѣшь грьнчарь снови. лѣшко. доброславь зларь. заведичь (4) златарь снови. саракинь и братмоу гшрги. гшнь и сномь малцемь. радь красавишь. и братоучед моу. сдр доуль поулше з дѣцами. Самоварь з дѣцами.

А се млини спсови. млинь оу коуклѥшевѣ. млини ѹ поулше. млина два прѣма цревоу двороу и врьть. и дворь на пѣсчинѣ ипекь. и ѥще дворь выше црева двора кривчичинь. и виноградь оу клепинѣ оуглѣ. виноградь оу дрѣновци. лѣха даниловьска (5) за дворови. виногра на коурилѣ. и нива спсова на име кривчичина на врьбничкомь

поли. конь хране роубинова и до свиноглава.·. И такожѐ приложи цр҃твоми цр҃кве ст҃го николоу раиковоу, с людми. и с виногради, и земломь, и сь швощиюмь, и сь чрьницами, и сь млини, и сь всѣми правинами ·.·

А҃ сѐ люе кои соу оу градоу цр҃кве николине и сь стасми. гинь ракошча. радь слѣпчевь. лѣко стоупаревикь ·.·

(6) А҃ сѐ виногради цр҃кве тѐ. виноградь на кроушевѣ поли а замѣнисмо га нѣжи. и виноградь коу бабишїихь, и виноградь оу поустицахь. и ѐва замѣнисмо нѣжи на коурилѣ. виноградь за дворови, и замѣнисмо га давиживоу каматникоу на коурилѣ. виногра оу габроки, и замѣнисмо га бойкоу на коурилѣ· и дроуги виноградь оу габровци. и замѣнисмо га ѡделтиноу, на коуриловѣ. и оу поустицахь два винограда и зимѣнисмо ихь (7) иванкоу т качоу на коуриловѣ. виноградь оу липовци. и замѣнисмо га д митроу на коуриловѣ. виноградь на хинатоки, а дроугїи оу доубравицахь, виноградь выше поуліша. виноградь оу дрѣновци. виногра оу бабишїихь. виногра оу поустицахь. и нива ранкова мегю водовагїми, ниже гюровищь до шраха. и дроуге нива ниже водовагїе двѣ чести тоуигїе·.· А мегїи вышеградоу и спсокѣ (8) цр҃кви и ст҃го николи. ѿ раикове цр҃кве оузѣль оу чрьвени пир҃ть прѣзь прѣрокь. и оуз водовагю дѣломь до цвилина. и ѿ тоу поутемь над боудилища. оу гжинѣ цр҃кве. и ѿ цр҃кве оуз гороу на ками. и ѡбрьхь цвилина. и ѿ камене по врьхоу цвилина. на захльмь како сходїи дѣль конь дмитрова стльпа оу

поуть и тѣм зи поутемь на боровоу кикꙋ до хрїсовоула митрополитова. ивиноу ꙋзьмь ѿ раикове цр҃кве прѣз рѣкоу на млинь сп҃совь. (9) и ѿ млина на оуспоуть на новоселꙗне како поуть греде на новоселꙗне. И ѥще приложи цр҃твомї цр҃квь ст҃го стефана. сь всѣмь дворомь, и сь земломь и с винограды, и с млины, и с врьтї, и с пекишмь. и сь швошиемь. и с чрьницами. и десетькь иже ѥ приложило било цр҃твоми болницѣ и сь дворми.·. А сѐ имена лꙋмь тѣмь. даико боудиниць. радь баица з дѣцамї. райко боубишевь зеть. Божикь прчикраикь з братишмь. дмитрь (10) моурикь. петрь глоуш ць. и ника гюровиця мегю поут ма до водокаг ѥ. како водокагꙗ из бистрица грѐ на шграгѥникь.·. И приложи цр҃твоми властеличикꙗ цр҃твами. новлкака (sic) пецию. сь дворми и сь виноградами, и с нивами, и сь млини·.· И приложи цр҃твоми божикꙗ кроу пичикꙗ. з братомь богѐшемь и сь зетемь петрьцемь·.· И ѥще приложи цр҃твоми що се ѿбрѣте мѣсто прибислава кѥтоута. дворь на пѣсчинѣ подь (11) поутемь. и дворь оу архаг҃ла с чрьницами. и дворь оу подьградїи. и ливада оу сѣвастова лоуга и с лоугомь. и нива ниже лоуке а выше м лач на конь стльпа бг҃ородичина на самомь прѣходѣ оу кр҃та. а мегꙗ ѥи ѿ рѣке до дроугѥ рѣке. и до коуплѥнице дмитрове. и нива на врьбичкомь поли ѿ гюрине нике роубчевикꙗ до браниловикꙗ. и два млина на пѣсчинѣ богдана гоубав ца.·. А сѐ лꙋѥ кои даю воскь киичаници. коутловики. бѣль шоуть. (12) михо брадель гюргии боличевь зеть. марко фечорь. драгошь·.· И приложи цр҃твоми драгоутина владикꙗ. и добрена,

и залагаꙗ. доброслава, и зета моу цоуракꙗ. оутолца. и пацоурикꙗ з братишмь.·. И сь мѧтию и хотѣниѥ цр҃твами приложи кесарь грьгоурь цр҃кви цр҃твами архаггѡлоу. дабижива каматника. да даѥ за годище. ѩ. лисиць·.· И ꙗще приложи цр҃твоми село любижню сь всѣми заселки. а мѣгꙗ моу ѿ гра҃ ꙗгледница. (13) и оу любокоу цр҃квь. и ѿ цр҃кве како походѝи ꙗгледница нис поле и стаѥ се с посоугомь·.· А҃ що се обрѣта мегю любижномь и мегю посоугомь.. и ꙗгледницомь. башина дмитра оутоличикꙗ. тогази моу цр҃твоми неоузе. да си дрьжи дмитрь и ѥгова дѣтца како в҃саксу башиноу.·. И заселкь любижни скоробищꙗ. такози огледав҃ше оучинисмо. поуть кои гре҃ ѿ любижнѥ выше скоробищь оу планиноу҃ (14) до поути да теже скоробищане. а выше поути що се обрѣта до планине прѣма ст҃омь петроу, и долѣ опеть до мегѥ коришке и до ст҃го петра. да си имаю любижнѥне прогонь оу планиноу. и да пасоу любижнѥне сь скоробищи како соу и прѣгѥ пасли. а никто выше поути да непошре планине, ни любижнѥне ни скоробищане. кто ли пошра да плати земльскомоу гн҃оу, .р҃. перпер. А҃ ѿ корише любижни (15) мегꙗ, драгшань доль. на гоумьнице на солищѥ, на рьжаноу. испадаюкѥ на било на оуши. на боулць, а ѿ боулца низѣль низь тоциль·.·

Село коришꙗ и сь цр҃ккомь ст҃ымь петромь новомь що ѥ купиль григорие, с винограды, и земломь, и с коуплѥницами, и сь вокиѥмь, и сь чрьницами, и сь млины, и сь заселкомь плкостинѥ,

и боусино, с полюмь и шоумомь и з горомь и с планиномь.

А̂ мегїа моу ѿ ст҃го петра на (16) рьжанои оу долни ками конь крьне ѥле. и ѿ тоудоу на игрищи оу камѝ. и ниже игрища оу дроугы̀ камѝ конь гвоз̂а. и ѿ тоуде право оу водич̀кы потокь. како потокь спада̂ оу рѣкоу. и из рѣке оу велию стѣноу, и ѿ стѣне оу дрѣвѣноу цр҃кв̀ь. и ѿ цр҃кве право оу з̂ѣль оу наивыщи врьхь конь прѣсед̀ли. А̂ коусиноу мегїа ѿ ст҃го пет̀ра прѣслопь стоуден̀ць. доуп̀ на роудина. їаворовда̂ полї̂на. (17) Село̀ лютоглї̂ки с нивиюмь ѝ с полюмь ѝ с пашищемь. ѝ сь в̀сѣми мегїами старими. Село посоугїе с мегїами и сь в̀сѣми правина̂ми. а̀ мегїа моу ѿ їаглѣднице, како истѣче їагледница. и низь їаглед̀ницѹ̀ како оупада до мегїе срьбич̀ке. Село срьбице с мегїамѝ ѝ с правинамѝ и зь гїе̂ гїелїамѝ. а мегїа моу ѿ гра̂ како иде поуть прѣч̀ни изь їаглед̀нице оу поу̀ть (18) кои̂ гре̂ из̂ лоутовице на левиши. и ѿ стан̀ка поу̀тнога дѣломь выше обрьши. а ѿ немыш̀лїа мегїа дѣломь оу лисичи доль, прѣко полїа̂ оу бѣлѣге коудѣ поставї̂смо мрамориѥ. на гор̀ни бродь оу двѣ врь̀бѣ. Село пираны и с мегїами и с правинами. а мегїа моу ѿ стоуденице поу̀темь право по дѣлоу. здѣла оу палегриново селище. и ѿ тоу̂ прѣко дола на гла̂воу̀ на а̂льтоуницоу. (19) ѿ ал̀тоунице право на стоуден̀ць на ограгїени. ѿ стоуден̀ца оу з̂ѣль выше виногра̂ на нерѣзь, тоу низ̂ѣль право оу кр҃ть. И мегїа пирамь с кроушиюмь. ниже валїавице на синї̂ ка̀мѝ надь поу̀темь на̀ долоу. и ѿ юамена прѣз р̂имь право оу мра̀мо̀рь конь

кльна. и ѿ тога оу дроугы мраморь. прѣко шрьковице оу мрамо́рь. ѿ мрамора прѣко поли (20) оу распоутие оу мрамо́рь до хрїсовоула бгородичина. и ѿ тоудоу право оу пет ковь крть. и тоу камѝ поста́висмо.

Село диничино и з брѣстов цемь. а мегы моу с кроушиюмь и с цѣлинамѝ. како оупада рѣка бѣле црькве оу дримь. ѿ дрима оуз рѣкоу бѣло црькьскоу до прѣврате оу бродь оу прѣкии поуть. А брьдо диничиноу и брѣсто́вцоу. с оне стране (21) дрима дѣломь до ш́ваньске мегѥ. ѝ тѣм гере дѣломь како оупада оу доубщицоу оу рѣкоу. а ѿ вльчиюга трьна прѣс поле ко́дѣ бѣлѣге постависмо оу прѣкїи поуть како грѣ из диничина оу бѣлоу црькь. оу мегю пан докра́торовоу, оу камы кои стои на поути. и нис поуть оу дримь до хрїсовоу́ла́ пан дократорова. Село ш́ ш́ ваны. а мегы моу с роговомь, како оупада (22) гльбокии доль оу дримь. и ѿ потока оу здѣль на левова селища. ѝ ѿ селища на прибчевь крть. и ѿ крта по дѣлоу оу роу́ювоу полыноу. и ѿ тоудоу прѣма липов цоу оу ками на поути кои грѣ ѿ бисажине оу трьнавоу по дѣлоу до пандократорова хрїсовоу́ла, И оу ставици попь трошань и брат моу толоѥ и прибоѥ своимь жрѣбиюмь и с мегѝмѝ. И оу ставицѝ стльпь (23) земльѥ долци. и оу горьнюѝ брьнїшьчѝ стльпь за коукыамѝ. ѝ двадѝ стльпа прѣма коукыахь. и стльпь подь поутемь. и ты́изи в́си стльпи с мегѝми ка́ко соу испрьва были цр́евѝ. Попь хранислав епкловикь оу поточахь сь вьсѣмь своимь жрѣбиюмь и с коу-

пленицами. и сь всѣми правинами. на чемь га ѥ застала црькь. (24) Село сѣнини. а меги моу з доублины ѿ потока оуздоль на дѣль коудѣ бѣлѣге постависьмо. а ѿ меги доублиньске поутемь по дѣлоу до бѣлѣга. и выноу сѣнамь меги с поточаны и с мачинци. ѿ мачиньске меги по дѣлоу до бѣлѣга оу потокь. и прѣс потокь оу бѣлѣгь оу гроготь. и по дѣлоу оу градиште. и на равноу (25) главоу. с равне главе потокомь оу рибничкоу рѣкоу. и ѿ рибничке рѣке поутемь кои грѣ на дѣль до бѣлѣга. и по дѣлоу правымь поутемь на дмитровоу црькь. и ѿ црькве по дѣлоу до бѣлѣга право оу потокь. и на рибницѣ млинь. И приложии црьтвоми забѣль кроушьчицоу, а меги моу ѿ ораховца сврьчькь. и ѿ сврьчка оу враню стѣноу. ѿ вране стѣне (26) оу градиште. ѿ градиша оу кобилю главоу. ѿ кобиле главе оу милшина селиша. и ѿ тоудоу ѹ цревь лазь како нестане лаза надь ѩничиша оу градиште. надь Острозоубь по дѣлоу оу мышию полиноу. по дѣлоу оу петрань и ѿ петрана оу стоуденць оу пожрикобиле. и ѿ пожрикобиле на оковаиоу. а ѿ оковане оу пчелиню стѣноу на градиште, ѿ градиша на равноу гла- (27) воу. и на погорь оу сврьчькь оу прьвы бѣлѣгь. И повѣдѣ црьтвоуми прьвы игоумнь архагглов митрополить сѣрьскыи їакшкь. како ѥ оучиниль оу сѣнинехь виноградь великь, а на малѣхь люхь. и оучини црьтвоми сѣниномь законь, да онзи виноградь сами граде и теже, а да имь не оузимаю льна, ни ѩгнѥтиньь", ни коудра. ни да имь ѥ дал нѥга поути. (28) и паки повѣдѣ црьтвоуми како землице мало имаю. да оноузи землю коиа

ѥ была цр҃кви оузета оу нихь селѣ. тоузи зем́ли да си подѣле и да си ю имаю, а да ороу́ цр҃кви на брьнишчи на стльпѣхь цр҃ков́ нихь що имь ѥ законь трй дніи ѥсени́ заманицомь. и тріи дніи прѣма лѣтине, и бѣд́боу. и тріи дни сѣна да косе на бранишчи заманицо́мь. а инамо (29) да ихь неженоу на сѣно ни на Оранию. и все да свр̥стоую̀ како имь вели ѝгоу́мнь. а ине работе да имь нѣсть. Село стоуден́чани а мегꙗ моу ѿ лѣшани́ и ѿ трьниꙗ. по дѣлоу́ како се ка́ми ва́ли оу поток̀ осоугꙗ гла́вице до хрїсовоу́ла сто̑горьско́га̀. и мегꙗ́ ѿ сламодража прѣко полꙗ̀ оу рѣкоу̀ оу̀ кльнь. и ѿ кльна оузѣ̑ль до прѣкога поу́ти до мегꙗ добродол́ске (30) и поутемь оу медвѣдьць до мегꙗ храшаньске. Село храшани сь всѣми мегꙗми старимѝ. Село воин́ць, а мегꙗ̀ моу с храшани ѿ рѣꙗ прѣзь полꙗ до бѣлѣга̀. и по дѣлоу до бѣлѣга. низь брьдо на рѣкоу до ѥльхе на топ̀лоусѣ. и ѿ тоу́доу низь рѣкоу до прьвога бѣлѣга. Село пекꙗнѝ а мегꙗ моу ѿ храшанѝ ѿ стоуден ца воинѣга оузѣ̑ль. ѝзѣ̑ла низь врьдо (31) на рѣкоу̀ оу горнꙗ чело крачюнища. и ѿ семетища мегꙗ̀ на оутоловь лазь. на Обрадовь доль мегꙗ голоу́ша̀. и ѿ тоудоу̀ по дѣлоу̀ како сѐ ками вали до мегꙗ запльжаньске. Село рѣчани, а мегꙗ̀ моу ѿ сопина̀ чрьни доль, ѿ градиша право на доубь срѣдь садова̀. ѿ тоу̀доу прѣко полꙗ̀ на смрьдекꙗи стоу́деньць. и ѿ тоудоу по срѣд баре коудѣ старинници погоше. (32) И воин́цоу селоу̀ мегꙗ ѿ сопина̀ и ѿ лѣшанѝ. ѿ смрьдекꙗга стоуден́ца по срѣд баре оу гомилоу. и ѿ гомиле потокомь оу

доубь оу̀ окроуглоу бароу̀. ѿ окрȣ̀гле баре и ѿ воикова лаза. прѣко шоумевыноу̀ оу бароу. ѿ баре прѣко шоуме оу лок̀воу. и ѿ лок̀ве прѣко доубраве до мегѥ храшаньске. А̑ рѣча̀мь мегѩ ѿ доу̀х̑лѩ. како ѝзлази поу̀ть ѿ запльжа̀ни, и (33) пристаѥ на вели поу̀ть кои грѣ̑ ѿ рѣчанѝ. гдѣ постоѝ гн̑ь цр̑ь с коли̑. и ѿ велиѥга поу̀ти поутемь прѣко мироуѥва лаза право низо̑ль оу̀ рѣкоу оу драгачаноу̀. и ѿ рѣке право оу вели доль за милошеве коукѥ̀. ѝ ѿ велиѥга дола по дѣлоу право оу добре водѝце до мегѥ вранит̀ске. Село враники и сь засел̀комь боукошомь. а̀ мегѩ моу̀ ѿ неродѝм̀лѥ оу добре водице. и ѿ добрїѝ водиць" оу боуковоу гла̀воу, (34) ȣ̀ стоуденоу. и ѿ тоу̀ оу гр̀моватицоу до м̀шоутичке мегѥ. Село м̀шоутиша и сь цр̑квами ст̑омь бц̑омь и ст̑ымь су̀мешномь. сь земломь, и с виногради, и сь вокиѥм. ѝ чрьница̀ми, и сь млины, ѝ сь чрѣвогла̑жемь и с топлича̀ны̀. и с планино̀мь. а̀ мега моу ѿ неродимлѥ и ѿ сириникь", и ѿ селца. планина грьмовата. и болова̀нь с висетѝцами. оу острьвицоу̀. ѝ ѿ Острьвице оу лѣшевоу (35) роудиноу до мегѥ боусѝн̀ске.· Село исаврово, а мегѩ моу ѿ сопина стѣниц̑е. и ѿ стѣниць" оу кр̑ть на гла̀воу. и ѿ главе прѣко на чрьни доль оу градище. ѝ пакь ѿ Стѣниць" прѣко шоуме оу поу̀ть коѝ грѣ̑ ѝз̀ долнѥ чрѣвоглаже̑. оу сопино оу горн̀ѥ подь Сребрьни стоуден̀ць. А̑ се арбанаси. Катоу̀нь гинов̀ци. Катоунь магѥ̀р̀ци. Катоунь бѣлогла̀вци. Катоу̀нь флоков̀ци. Катоунь чр̀ньча. (36) Катоу̀нь цапар̀ци. Катоу̀нь гонов̀ци. Ка-

тоунь шпинлдин ци. Катоунь новаци. И сїзи катоуни сь кѣмми мегїмїи старими. Село нистра, а мегїи моу ѿ сельь сѿго сумешна. низ дѣль нисторажоу прѣс поуть 8 локвоу конь трьна. а ѿ сельь сѿгоргскый ѿ локве прѣс поле до поутї коудѣ бѣлѣзи стеле. и нис поуть до старе топлоухе и до коукалина стоуденца сходекїе низь староу (37) топлоухоу. и ѿ стоуденца прѣс топлоухоу на мраморь. Село медвѣдць. а мегїи моу ѿ момоуше. ѿ топлоухе оу камы, тере оу бѣлѣгь сѿгорьскыи. ѿ камена оу брьдо посрѣ дмитрова дола до рѣтиклїе. ї по дѣлу нис поуть на златарьска селїщ а оу камы: и на дѣль прѣс поуть оу камы. на крѣть поутемь на старе пираны. Село ѿграгїеникь и сь заселкомь наш цемь ї боршинци. (38) а мегїи моу ѿ гра оу прѣчникь. ї мегїи моу ѿ лоуке. ї ѿ млачна. прѣчникомь. до дрѣна. ї ѿ дрѣна оуздѣль на локвоу до сагїене лозе. ї ѿ локве низ дѣль оу цркве сѿго пантелеи, гдѣ се стлїе быстрица зримомь, оузримь до градишта како спада соушица оу дримь. А ѿ тоупца боршинцемь мегїи. оусь соушицоу до доуба, како поуть спада ѿ призрѣна г доубоу. ї ѿ доуба како поуть (39) грѣ до прѣкога поути. и прѣчникомь до прьке мегѣ до стоубла. Село селчанїи, а мегїи моу ѿ гра како се стаюта двѣ поути из новоселїнїи и из врьбичанїи. Село новоселїнїи надь манастирем: Село врьбичани выноу над манастиремь. Село ївланица. а мегїи моу како потѣче потокь строужкыи. ѿ потока на срѣдни дѣль како полѣже дѣль на долни доубь и на

горнїи. и ѿ горнїега доуба како (40) полежїи дѣль оу ковень: Село рѣчанї. а мегїа моу ѿ лок вице рѣка вьшивица. из рѣке на гар чицоу на долнїи краи лок ве. на гребеноу на богданокоу нивоу на дрѣво. на гребни камы. на мѣль на рак ць. из рлковца дѣломь на дрѣво. и прѣко дола ниже мышева крта на грьмь. оу дрѣвѣнї потокь. Село сѣножетани сь всѣми мегїами. Село срѣдьска, и с планиномь. а мегїа (41) моу ѿ планїни црква ста пет ка. и ѿ црквѣ право оу здоль. оу потокь посрѣд брьда. оу пчелиню стѣноу. по ѡш лїкоу по крьхоу до сельске мегїе. и пакь ѿ ста пет ке поутемь како поуть грѣ оу живинїани до мегїе рѣчаньске. Село на срѣдьской именемь село. а мегїа моу по дѣлоу оу краиню стѣноу. ѿ стѣна оу лисине, на мечи хлѣбь. право на рашиньскы поуть како испада из гвоза (42) по дѣлоу мегїю рашомь. и мэгїю добромь рѣкомь како испа дѣль на крьхь шир девихь катоунищь". по дѣлоу поутемь на прѣвальць. право оу могилницоу поутемь на жед нь. ѿ жед на выноу поутемь оу трѣскавьць. на врьтьпьскыи дѣль на ранестьць на цръ нило. право оу мрьтв ьчкы потокь. оу николиноу боуквоу. оу стоуден ць оу масларїнскы. нис потокь оу сопоть.· (43) Село любинїа сь всѣми мегїами и с планинамї и сь всѣмї правина ми села тог. Село неврѣгоща с всѣми мегїами и с планинамї села тога. Село рав ча с попомь главатомь и с попомь райкомь. с нїхь родомь и сь нихь башина ми. а мегїа моу на стльпникь на сини вирь. на власоко брьдо на родине. на чрьтежь на свирїаницоу. по дѣлоу по

ѡбодоу на крьвавоу лок'воу (44) како поуть оупада оу чесн на клѣти. и нис поуть на два бо-ра. на врьхь роуищьь. а с пла'ми како соу дрь-жали ѿ прѣже мегю собомь такози да си и дрьже. Сесо оба крьтьца и сь заселки и с виногра'ди и с планиномь и сь к'сѣмн правина'ми. а мегн моу до мегю рабьч'ке и до мегю пакиш'ке.". Село па-киша и с кошарищи. а мегн моу из рѣке на бра-тишевицоу на м'ратиню (45) црквь посрѣдѣ кне-же нике. и ѿ тоудоу на црьтежь. на стипань до'ль на врьхь изь запоги'ни и до хрїсовоула бгородичина. Село боучию, а мегн моу ѿ пла'вни посрѣд братослалн хрида. по дѣлоу право оу потокь. и с потока на стоуден'ць конь лоуч'на до поути. до мит'рополитова хрїсовоула. и ѿ брѣз'не боучию мегн. на роуища низ' брьдо дѣломь до поути до хрїсовоула (46) митрополитова. Село радеша и сь заселкомь радешицомь и сь пла'нинамї и сь всѣмн пракина'ми. а мегн моу ѿ лѣща'нїи врьхь сла'вковць. по дѣлоу низ остро камение оу деикова млачища. право оу потокь прѣко дола на брьдо на га'рь. и ѿ тоудоу право дѣломь како се камы вали на ст'го николоу ѹ долоу. изола по срѣщедима на кюрилов'ць поутемь на крак. посрѣ (47) гар'чиць на мость оу велїю рѣкоу. а ѿ о'полн радешн мегн до бгородичина хрїсо'ва оу бѣли грохоть. оу ограгени камы. право низ брьдо на коу'пчища оу илиноу црквь како поуть грѣ по роудинѣ оу лок'вицоу. и како поуть слази оу велию рѣкоу, и низ рѣкоу на велии мость оу прьвы бѣлѣгь. Село бродь и дроуги бродь. с попо-

ви́диканови́кы. и с нихьродомь и с нихь башинамѝ. и сь(48) заселкомь грьмлшнѝ. а мегꙗ моу ѿ планине ѿ прьвослава на слапь на обло брьдо. на соухы стоуденьць. на модрїи мѣль. низ рѣкоу на милчева кошарищꙗ. н ни́з рѣкоу кроушевьскоу до потока. како оупада зли потокь оу рѣкоу. низ рѣке оуздѣль на прѣображение. на кр҃ть оу стоуден́ца поутемь велимь на потокь на страторию. тере поутемь како цѣста (49) грѣ̀ оу рѣкоу на враникѐ. а̀ чрьни гвозь и чисте да́ сѣкоу оу опкиноу шрчкша̀ и глѣбочица и бродь. из рѣке оу ѥлшие. оус потокь кр҃товьчкы̀ како се стаѥ з̀оломь велимь. и оуз вели доль како излази на дѣль на хоусть. и ѿ тоу̀ дѣломь како се камы вали сѣмо и онамо на славков́ць. И ѹ сих̀зи селѣхь оу црковнихь оу горѣ. що се находи коуплѥница ѝ прикиꙗ жоуп́ска да ю дрьже а̀ що се обрѣ́тꙗ оу жоупѣ (50) коуплѥница или прикиꙗ цр҃ковны̀хь людїи. да си ю такожѐ дрьже. а мегꙗ да стои како ѥ оуписана оу хрїсовоулѣ. Село лѣсковць а мегꙗ моу любочева и ѿ ходче. како оупада прѣкы поуть оу рѣко́у и из рѣке оу симень доль. оу медвѣдць. изь медвѣдца на вльчию клѣть. оузѣль на врьхь цвилина оу вели. ко доубие. а мегꙗ ѿ гра̀. ѿ рибника оус потокь оус ковачеќць. и ѿ боудилища (51) вы̀ноу ѹс потокь оусь ковачевьць. до поути кои граде оу-цвилина выноу оу прьвы̀и бѣлѣгь до хрїсовоула бг҃ородичина. Село плоскишино с млины и с винограды, и с мегꙗми. и сь всѣми правинами села тога. како соу дрьжали ѿ прѣжде з билоушомь и с ходчомь такози да и дрьже. Село т́мава с риб-

никомь. и с млины. и с виногра́ды. а̀ мегы моу изрѝма оу дѣвичю стѣноу. дѣломь (52) како са камы вали мегю т̀мавоу и мегю горожоупа оу грьбоучь. и ѿ грьбоуча, оу роутоке, оу кликовоу. по вѣнцоу оу чрьни врьхь. и сиизи мегы кь тмавѣ.

И сиизи мегы кь тмавѣ домовикюмь и тагариноу ѿ клишании, оу влахокь гробь. тера оу ѩкорь. и оу локьвоу, оу цепеноу. на чрьна оуста оу градиште. и ѿ градища нис потокь планиньскый како спада доль оу дрѝмь (53) оу дѣвичь стѣноу. и ловиште на дримоу сльпь оу корѣна. И приложи цр҃твоми забѣль оу слатинѣ. а мегы моу ѿ мекинеша. ѿ градища како слази дѣль оу долнюе чело подь цр҃ева гради до лоуга. и ѿ лоуга оуздѣль тѣмьгюра дѣломь кои граде до пятковьскога дѣла. и тѣмьгюре дѣломь шьдше како слазии оу пандократороке мегю а на име до борка. и ѿ борка на оноу (54) страноу како граде доль и како излазии мегю двѣ главѣ на дѣль. и тѣмьзи дѣломь на качиноу главоу. на прѣслопь. како са камы вали оу лѣшевь доль оу лоушежь. и ѿ тоудоу дѣломь на мекинешь оу градиште.

И оулишникь на слатинѣ, а мегы моу ѿ грамость оу брьдо оу страж̀никь. и ѿ стражника стрьмо на потокь прѣко ливаде. и прѣко потока оу голо брьдо. и тѣмь (55) поутемь оу мекинешь. и ѿ мекинеша низ доль выноу̀ прѣко оу голо брьдо. и ѿ голога брьда выноу по дѣлоу до пятковьскога брьда.

И ѥще приложи. цр҃ткоми оулиѩре оу чтимли и оу лоуговѣхь. именемь пометко. выше чтимлѥ. и оулиѩрь рашко с пльношемь. и оулиѩрь радомиръ. и оулиѩрь братнѩкь. и ѥще оулиѩрь радомирь халикь сь двѣма братома. и оулиѩрь добрило. (56) и оу брьнници оулиѩрь костадинь. Село брѣзи и сь забѣломь голими хльми. а меѩ моу ѿ градиѩа оу стоуденць ѥлшевикь. и потокомь ѥлшевичкыимь како пристаѥ оу дрѣницоу и низдрѣницоу до славичковикѩ коукь". и ѿ славичковикѩ коукь" прѣко оу дмитрово доубие. и ѿ дмитрова доубиѩ потокомь право оу прѣкыи поутъ оу кр҃ть. гдѣ се поути стаета. и ѿ тоудоу цѣстомь (57) оу локвоу. и ѿ локве цѣстомь оу кривоу вѣю оу прѣка баре. и ѿ тоудоу выноу цѣстомь надь архїдиѩче оу глѣбокыи потокь. и длѣбокыимь потокомь до вроутка. и низь вроутькь до вльчиѩка. и оуз вльчиѩкь оу боушатова кокѥ. и ѿ тодоу прѣко поли оу гостовоу главоу. и ѿ главе поутемь оу архїепкповь сгоденць. и ѿ тоудоу поутемь како поуть исходии из шоуме. и прѣко поли на любинь (58) кр҃ть. и ѿ кр҃та право оус потокь оу прьвыи бѣлѣгь оу градиѩе. И ѥще село оу ситници пантино долнѥ сь всѣми меѩми и правинами села тога како си имаѥ ѿ искони. и стльпи кои соу орани цр҃ьстѣоуми. И ѥще приложи цр҃ткоми цр҃кви цр҃вми архагг҃лоу сь хотѣниѥмь любимаго кластелина цр҃ткоуми радослава жоупана. село кльчевиѩа. сь цр҃кокию ст҃ыѥ бц҃е. и сь заселкомь бродцемь, с виногради, (59) сь шкоцинѥмь. и с коуплѥницами. и сь всѣми правина-

ми. како пише оу хрісовоулѣ кльчевищ'комь що ѥ записаль родитель цр҃твами гнь крал. а мегю кльчевищемь, до ви́са оус полѭноу. мегю пьси доль и мегю хльмь тере право на коловозь. и кои поуть иде ѿ банѭнь право мимо село сливовикь, како излази колникь на каменикь на брьдо. и ѿ тоу право оу планиноу поутемь обь дроуге (60) стране до цр҃квища при калопетровѣ лозѣ. а горѣ оуз дѣль оу планиноу. а ѿ скопиѭ мегѭ, по срѣдѣ доброга дола. ꙋ поуть оу прѣкы кои греде ѿ чахра. и до мрамора поутемь кои грѣ оуз голихово право оу банѭнѥ. ѿ тога поути право оу вись, кои иде мегю банѭне и мегю кльчевища. И ѥще приложи любовнїи и вѣрнїи властеличикь цр҃твами никола оутоличикь село своѥ башин'но лкбочево (61) и сь цр҃ковию ст҃ымь николомь и сь заселкомь елховцемь. и сь швощиѥмь и сь млини и сь всѣми правинами сель тѣхь. и такози приложи никола и ѥгова мати сиѥзи село оу законь. до гдѣ ѥсть живь никола и ѥгова мати. да си дрьже онози село и цр҃ковь како всакоу башиноу а да прилагаю свѣщоу на навечериѥ архаггла всако годище, петь десеть литрьь воска. а до нихь живота (62) да не метеха игоу'м'нь онѣм'зи селомь ни цр҃ковию. ни инь кто любо ѿ владоуцїихь домоу архагглова. нь да си они дрьже и напралѭю оноузи цр҃квицоу како всакоу башиноу. а по николинѣ животѣ и ѥгове матере да не влагѥ никто онѣмьзи селомь ни цр҃ковию тькмо цр҃квь цр҃твами архаггль. и тази села сь всѣми мегѭми и правинами како соу прѣжде дрьжали мегю со-

бомь (63) ѿ коле соу заселюны. Село оу горнюмь пилотѣ шикл҃ꙗ. а мегꙗ моу̀ како оупада кроупа оу дримь. ѿ тези воде половина шикьли ловища рыбиюга. а половина ставилцоу. и ѿ тоу̀ все оус кроупоу оуз рѣкоу. на смакюкь бродь. и ѿ брода на десно оуз равни дѣль. мимо жоглики коукю оузѣль оу камы. и ѿ камена оу градище. и планина глажева. и ѿ градища по дѣлоу̀ (64) до ст҃го илию. и на вроуꙗ҃ки стоуденць на борць, и на брѣсницоу. како грѣ̀ поуть на селище гꙡна бѣлога. и ѿ тоу̀ како оу̀пада соуха рѣка оу дримь. и прѣзрѝмь. оузь соухоу рѣкоу до кр҃та. кои стои мегю кошанꙗни и мегю крьцьчани старимь поутемь. и выше забѣла оу доль како ѝзлази доль мегю кошанꙗни и мегю̀ кр҃ть. и ѿ тоудоу прѣко на цр҃ев стоуденьць оу сирикь. (65) како оупада сирикь оу дримь. И засельки кроуимада̀ с виногради. а мегꙗ моу̀ врѣло ст҃ы гешргыю. по дѣлоу на ст҃го илию. на соухо блато до мегꙗ шикьльске. и шикьльскомь мегомь оу дримь. прѣко дрима потокомь на ст҃го николоу. и потокомь на гакчьна врѣло по дѣлоу̀ на чрьноу гороу. на чрѣшню поутемь низь доль на кошане оу рѣкоу оу тьм҃ноу. и рѣкомь оу дримь. (66) И засельки кр҃ти, а мегꙗ мꙋ̀ кр҃ть на шикьльскомь поути прѣко дола на велии ѳрахь, страномь на жюпановь врьть. на мамзинь кр҃ть, на мокрꙑи доль оу рѣкоу̀ истокь. и оуз рѣкоу како исгѣче истокь на вранове планине. потокомь оу велию рѣкоу. поутемь прѣкымь на з҃борь. поутемь прѣко на велие дрѣво. и низь брьдо на равноу полꙗнꙋ̀. на цр҃ев

стоуденѣ́ць. потокомь (67) оу рѣкоу оу сирикь. Село сакато, а мегꙗ моу кр҃тны потокь. на прѣровь оу чककоу. прѣко на проуноу оу лѣш́никь. прѣко на ꙗеньчюшию на липетзоу на ст҃го соломшна. и оус потокь на градиꙗе оу дримь. пакы оус потокь оуз бѣлошь како излази потокь на стари поуть. и поутемь право на гомилоу оу кр҃ть. поутемь на бобниѝ потокь. по странѣ оу кроуноу оу рѣкоу како (68) оупада кроупа оу дримь и дримомь до брода сакатьскога. И крьнорь како ѥ прѣгѥ быль кь шикли такози да ѥ и выноу. И що соу оу шикли цр҃кве ст҃а каркара и кр҃ти. що соу оу нихь винограды да се ѿ нихь оузима великои цр҃кви архагг҃лоу вина половина. и попове латиньсци кои соу оу шикли тера дрьжа вн҃ограде башинне. да даѥ всаки попь чьбрь вина цр҃кви. а нина (69) работа да имь нѣст ни подан́ка. И приложи цр҃тми доходькь оу горнѥмь пилотѣ що соу дакали цр҃твоумѝ чьбра вина този да даю цр҃кви. А оу долнѥмь пилотѣ да даѥ цр҃кви свила стотисоукь" колꙗ сто перпер. Село коупѣлникь и цр҃кви ст҃а бц҃ı, а мегꙗ моу ѿ подьгори оу симашнь доубь. и право нис потокь подь оубьль и по хрест́но бьрдо на соудиноу оулицоу. ѿ тоу (70) право нис поле на стоуденьць польвáрь. и право нис поле на вели поуть како има мегѥ ст҃ымь врачемь. и поутемь велимь прако ѿ цр҃кви ст҃го кит́да. и ѿ тоу оу стоуденьцьоу каль. право поутемь велимь обракѥ се оу таклиноу могилоу. и ѿ тоудоу подь стоуденьць стьпьскѝ и оу камень нс кога ѥ израсла гостила. и право

оуз мегю кадароун'скоу и прѣс поле оу соуши-цоу. (71) и прѣзь соушицоу право на поле на имоу и на вели доубь. и ѿ тоудоу прѣко оуз гороу на драчевы каль. и право на горнїи прѣходь соушице излазїи мегю бѣла могиле. и право оузь мегю погорьскоую на чѣче кости. и ѿ тоудоу оу смрьдаикоу и оу коприкоу. ѿ тоу надь каньч'ке винограде скрозѣ камениѥ право оу симешнь доубь. и пашица лѣт'ни копрьникь малыи (72) и бери-шинь доль и поповь доль. и има сь всѣми мегами. и мѣсто млиномь на меги лохевьскеи. на рѣцѣ невинной на крть що се може крьки камы. два млина, и млинарь именемь жань з братомь изѣтию и с винограды и с никиемь. и никто да непоставїи млина на црковнои земли. кто ли га постави да плати петь сьть перпер и млинь да моу се оузме. (73) Й коуки оу скьдрѣ кою е кѣ-пила кралица Елена на з'гоуровѣ коуки. й изь стго стефана. и горинѥ сь всѣми мегами и с рибами. и доходкь стои бци коупѣличкои оу стомь срьгии, лг. споуди соли к'сако годище. Й що ѥ до-ходькь цртками оу барѣ акростикь сто перпер. този бараномь шставихь. а да даю црки масла, десеть токарь а оу товароу четири на десете стари (74) и да ѥ носе арбанаси. Й на широкомь бродоу да се даѥ цркки четыри ста споудьь соли всако годище. Й ѿ призрѣна ѿ црине да се даѥ до-ходькь цркки всако годище тисоуки перпер. и трьгь прѣдь сисовѣмь дїемь а дрогїи прѣ архїглокѣмь да се збира цркви. Й приложи цртками клахе блат'чане именемь байславь прѣмикрь з братиномь

и сн҃шви. костадинь з братишм и сн҃ові. (75) ра-
шнь з братиш҃мь и сн҃шві. навра́пь з братишмь и
сн҃ови. краисла́вь з братишм и сн҃ови. раде з бра-
тиш҃мь и сн҃ови драгослалики. богде оур҃соуловикь
сн҃ови. милешь з братишмь. доубрав҃ць з брати-
шмь. попь владимирь сн҃ови и з братиш҃мь. при-
бові с братиш҃мь и сн҃ови. клад҃ць сн҃ови и з братишм.
прѣша сн҃ові. продань з братишмь. коуманиць сн҃ови.
богда сн҃ови и з братишм. (76) боу҃шчинь з братишмь
и сн҃ови. бал҃довинь сн҃ови и з братишмь. ал҃томай
сн҃ови и з братиомь. милатко сн҃ови и з братишм,
вой҃хна сн҃ови. гшн҃ць арбанасинь сн҃ови. мил҃ко́сь
синови. владиша сн҃ови. и з братомь. хлапь сн҃ови
и з братишмь. витко сн҃ови и з братиш҃мь. прѣда
сн҃ови. раша сн҃ові. раико сн҃ови. храна сн҃ови, даде
з братомь и сн҃ови. владь (77) з братишмь и сн҃о-
ви. иван҃ко з братишмь и сн҃ови. хрaюль з брати-
шмь и сн҃ови. даюль сн҃ови. раша воихникь сн҃ови и
з братишм. рашнь з братишмь и сн҃ови. раiко ни-
шлікь сн҃ови. паскачь з братиш҃мь и сн҃ови. бл-
лань з братишмь и сн҃ови. богдань з братишмь.
лазорь з братишмь и сн҃ови. д҃митрь сн҃ови и з
братишмь. драгошь з братишмь и сн҃ови. дминко
(78) сн҃ови. милошь мар҃ковикь. богдань з братишмь.
богданць тоудорикь сн҃ови и з братані. раша кова-
чевикь з братишмь и зетемь. воих҃на з братишм.
краимирь болиновикь з братишмь и сестричики.
оукопа и вой҃хна сн҃ови и з братишмь. прѣде оу-
копа и сн҃ови и с сестричики. воих҃на тихомирикь
сн҃ови. доюль поповикь сн҃ови. дечче станиловикь
з братиш҃мь (79) и зетемь краимирь хрьсовикь з

братишмь и зетемь. боудиша з братишмь. прѣлюбь з братишмь. стоинь сн҃ови. добромирь сн҃ови. стаи сн҃ови. бера сн҃ови. бобе сн҃ови. хал'да сн҃ови боиче з братомь. войло сн҃ови и з братани. милешь з братишмь. раинь берьчикь з братишмь. дарко сн҃ови. нѣгова́нь з братишмь. братошь з братишмь. (80) и сн҃ови. раде братиловикь з братишмь. балда лалетикь з братишмь. брай сн҃ови и з братишмь. деиновикь волица з братишмь. драгошь з братомь. радоуи з братомь. ненадь з братомь. храна з братишмь. миле з братомь. деинь з братишмь. станиславь з братомь. бран'ко. витомирь. балда роусиновикь з братишмь. градиславь з братишм. прѣда. (81) А сѐ меги блат'цоу. поутемь кои грѣ ѿ ипавора мимо гостоулино до дѣла. дѣломь кь оулишници. и прѣко на дѣль на поуть на призрѣньскыи кои грѣ на оулишницоу. с поути на дѣль мегю доухли и мегю оулишницоу оуз дѣль виша льницѣ оу грькови потокь. И село тоумичино сь всѣми мегами. Катоунь гоун'цати. хрьсь сн҃ови. дабиживь з братишмь. братоие (82) сн҃ови. гюра з братишмь. нѣгоу'ль сн҃ови. гюра радоуловикь з братишмь. ивань з братишмь. милтѣнь сн҃ови. попь прьвоие сн҃ови. милтѣнь з братомь. станоуль сн҃ови. шишманъ зб ратїшмь. братие сн҃ови. гюргиць сн҃ови. храноуль з братишмь. иванъ з братишмь. мире з братишмь. стаюль з братишмь. робь з братишмь. драги сн҃ови. тихомїрь сн҃ови. владоуль з братишмь. (83) доброславь новаковикь з братишмь. волица з братишмь. краи драгослаликь. станиславь з братишмь, балдовинь сн҃ови. стане з

братишмь. раюль романь з братишмь. бал'довинь з братомь. раде з братишм. доброславь з братишмь. кои сновки. прькань з братишм. волица з братишмь. дражань з братишмь, гроубе з братишмь. воисиль з братишмь. роуги з братишм. (84) стаюль сновки. робь сновки. смиль з братишмь. дешинь з братишми. раюль сновки. балда з братишмь. владь сновки. воисиль з братишмь. костадинь з братишм. витомирь з братишмь. нѣгоуль сновки. раде з братишмь. дражань сновки. робь сновки. аргюрь з братишмь. раюль з братишмь. иванъ з братомь. дабиживь сновки. и дроугїи дабиживь сновки. станиславь сновки (85) десивои сновки и з братишмь. станъ з братишмь. братотегь сновки. градиславь з братишмь. хранл з братишмь. раюль воудикь з братишмь. радославь сновки. дмитрь сновки. брата сновки. богданъ з братишмь. драги з братишмь. рашоуль з братишм. драгиї з братишмь. стаюль з братишмь. богоє сновки. богданъ сновки. А сѐ мегє гоунцатомь з банишмь. обла глава. низѣль оу гор'ни (86) краи милашеве баре. на воудилова коукиціа. оу долни краи расохаче. дльбокыимь доломь оу брьдо на камы до старе мегє. а мегє ѿ петрѣєва ѿ камена право поутемь надь вльчиє полане. и выноу поутемь како иде поуть на десно. и с поути оу доль. й из доля на медьвегє полиноу на стражища. на поуть. прѣко на карачица. и прѣко брьда на татѣнове полине. Катоу́нь доброу́шин'ць (87) ланчиціа. прѣмикєрь воихна з братишмь. и сновки. бериславь з братомь и сновки. халота з братомь и с братани. радота з

братомь и сн҃ови. мирославь сн҃ови. шарбань сн҃ови. и з братани и з братомь. петрь сн҃ови. владиславь сн҃оки и з братомь. костадинь сн҃ови и з братани. смиль сн҃ови и з братоучедомь. ковачь раичинь. шарбань з братомь. доброславь з братоучеди. роги (88) сн҃оки. ллоюе з братишм. ивань з братомь и сн҃ови. радь з братомь и сн҃оки. ражнь сн҃ови. волица з братишмь. и сн҃оки. станиславь з братомь и сн҃ови. стрѣзимирь з братомь и сн҃оки. алакиѝ з братомь. райко з братомь. и сн҃ови. краги сн҃оки и з братани. драги влахишть сн҃оки. драгота тататикь сн҃ови и з братани. радь николикь сн҃ови и з братомь. драги врьпеликь сн҃ови и з братишм. (89) хрьсь сн҃ови. стефань з братишмь и сн҃ови. братеша сн҃оки. радь поповикь. А҃ се меги ѩнчишемь ѿ ораховѝца. ѿ кралевл лаза низдѣль прѣс поуть оу врьтачю. и оуздѣль оу дльгоу полѭноу. прѣко дола оу чрьни грабь оу:: роупѣ. и прѣзѣль оу великоу роупоу а оу нѭн дрѣнь. оузѣль оу гомилоу. а ѿ пагароуше меги. низ дѣль до пандократорова хрїсовоула. и како спада дѣль оу драгосивиця. (90) оуздѣль оу стоуденѝць. и ѿ стоуденѝца дѣломь на грѧще. оу великы доль на дѣль оу кралевь лазь оу прьвы бѣлѣгь.. Катоунь голоубовци. гюргь кнезь з братишмь и сн҃ови. гонславь радогостикь з братомь и сн҃ови. радомирь сн҃ови и з братани. владимирь з братомь и сн҃ови. иншь з братишмь и сн҃ови. милеѝце з братомь. станило сн҃ови. прѣдиславь сн҃ови. кандакь сн҃ови. смолѧнь сн҃ови. боико (91) сн҃оки. хранѝць сн҃ови. братославь з братомь и сн҃ови. милѝчинь з братомь и сн҃ови.

радань сн҃ови. гюргь дѣдоѥвикь сн҃ови. василь сн҃ови. лкба з братомь и сн҃ови. войсиль з братишмь и сн҃ови. миловань з братомь и сн҃ови. тихомирь з братишмь и сн҃ови. богдешь озрѣновикь з братишмь и сн҃ови. грьлшнь добрьчиникь з братишмь и сн҃ови. владь сн҃ови. дабоѥ з братишм. и сн҃ови. бранко стрьгоунь сн҃ови (92). раико з братишмь и сн҃ови. милешь з братомь и сн҃ови. прьвославь з братишмь и сн҃ови. раиче з братишмь и сн҃ови. гюргь крьшибабикь сн҃ови. раико сестричикь моу сн҃ови. мал҃ць з братишмь. боико помень сн҃ови. богославь твръдановикь. смиль сн҃ови. А се҃ мегы голоубовцемь. ѿ кльшлнице. ѿ стоубла како гре҃ поуть и стаѥ се с возникомь голоубовьч҃кымь. и како исходи҃ (93) голоубовьчкы поуть ѹ мраморь. и ѿ мрамора право оу глогь оу мраморь. и ѿ тоу҃ оу гомилоу. и ѿ гомиле право оу макоу коѩ пристаѥ оу боудислаль потокь. и потокомь боудислальскымь како пристаѥ оу вльчишкь. и оу҃здѣль право конь боудислалихь коукишь҃. право оуздѣль. и прѣко дѣла оу стоуден҃ць оу зоучиѥ. и ѿ тоудоу право оу вльчишкь. и вльчишкомь до стоуденич҃ке мегѥ. и (94) ѿ тоу҃ дѣломь оу пишевьскы҃ доубь. ѿ доуба дѣломь оу главоу до плоч҃ке мегѥ. и низ дѣль оу надихнинь лазь оу мраморь. и ѿ тоудоу оу обрьхь клечавца, оу пѣшчаноу главоу оу лок҃коу. оу долнѥ чело ненадине баре. ѿ тоудоу старимь поутемь кой греде ѿ призрѣна оу трѣчоу, до хрїсокоула дѣчанскога. цѣстомь великомь коѩ гре҃ ѿ власѣнога полѩ оу стоубль. а напоиѩ голоубов҃цемь неѿнесмо (95) оу боудислалихь коукьь.

и на стоуденци на стоублѣ. и що притесасмо гюргю нанишикю ѿ влахъ. како видѣсмо що ѥ прилично. за то дасмо влахомь огледавше половиноу плече. Катоунь кострьчань. богдань. прѣмикюрь з братомь и сн҃ови. плѣша з братишмь и сн҃ови. балда з братишмь и сн҃ови. братць сн҃ови. ивань сн҃ови. воиславь з братишмь. храна з братишмь и сн҃ови. пльнашь (96) з братишмь и сн҃ови. костадинь з братишмь и сн҃ови. прѣда з братишмь и сн҃ови. дражоуй з братишмь и сн҃ови. тоурчинь сн҃ови. дешнь ковачь сн҃ови. воиа денковикь з братишмь и сн҃ови. роусинь и сестричики. раиа з братишмь и сн҃ови. гюргии сн҃ови. дражоуль мрьчина з братишмь и сн҃ови. браико з братишмь и сн҃ови. милиа з братани и сн҃ови. василко з братомь и сн҃ови. гюрґь (97) сн҃ови. милешь сн҃ови. богоѥ з братомь. радомирь сн҃ови и з братишмь. райко з братишмь и сн҃ови. милоунь з братишмь и з братани. братославь сн҃ови и з братани. смиль з братишмь. костоушевики и сн҃ови. бракнь гроубетикь сн҃ови. добре з братишмь. станко з братанй й сн҃ови. храноѥ сн҃ови. бера сн҃ови. хране з братомь. градоуль шарбановикь з братишмь. храна гроудашевикь (98) з братишмь. доиа кокорикь з братишмь и сн҃ови. богде таноушевикь сн҃ови. поврьшко семановикь. богдань маноиловикь. балда прьвосланикь. живждерь. мирохна сн҃овци. грьдмань градисланикь з братишмь и сн҃ови. десивои сн҃ови. добре добрьчиновикь з братишмь. владь лѣпчиновикь з братишмь и сн҃ови. радославь маноиловикь сн҃ови. радославь (99) дроугїи сн҃ови. раико дражо-

ѥвикь з братишмь и сь сн҃ови. богдань жранетикь сн҃ови. градоѥ з братишмь и сн҃ови. доубравьць храникь з братишмь и сн҃ови. мартиньвикь радь сн҃ови. бостадинь гроубшикь сь братишмь и сн҃ови. иванко сн҃ь малинь. дабижикь доброслаликь з братишмь. дѹнко костикь. драрнѣи берислаликь з братишмь и сь сн҃ови. богдань ѩничевикь (100) з братишмь. боуѩкь наглишнкь з братишмь. мрьѩнь з братишмь. дражоѥ радомировикь з братишмь. бериславь николикь. добре ѩрьбикь сн҃ови. А҃ се мегѩ кострьцоу. ѿ семетищь на некатоу. на голоу роудиноу. тере оу врьхь. граба кострьчкога. и стрьмо гдѣ се рѣцѣ стаѥта. и ѿ тоу ѹз градище. и поутемь оу слатиноу тере оу винишорскы грабь. и по дѣлоу на прасково. ѿ пагароуше мегѩ на прасково. (101) тере на камы. оу кроушкоу на стоуденць. ѿ стоуденца оу расохати доубь. ѿ камена оузь брьдо на дѣль. на голоу роудиноу. тере на срьнишкь. и на стоуденць стоубль. ѿ стоубла оу павловь крѣть. и ѿ крѣта оу рьть голоуша. тере по врьхоу голоуша на лолаинь доль. и низ доль оу нѣкатоу оу прькыи бѣлѣгь. Катоунь оу хвостнѣ синаинци. прѣиславь з братишмь и сн҃ови. витомирь з братишмь и сн҃ови. (102) опарѝ тоуль з братишмь и сь сн҃ови. боуѩчинь з братишмь и сн҃ови. раде з братишмь и сн҃ови. градоѥ з братишмь и сн҃ови. петралить з братишмь и сн҃ови. мальць сн҃ови. богоѥ сн҃ови. ивань з братишмь и сн҃ови. радомирь з братишмь и сн҃ови. поулошча градоѥ сн҃ови. дроужа сн҃ови. воихна сн҃ови. карпось сн҃ови. браиславь з братишмь и сн҃ови. миле оделѩновикь з братишмь

и сь (103) сн҃ови. радославь дрочинꙗ сн҃ови. балдовинь з братишмь и сн҃ови. воисиль з братишмь и сн҃ови. осмакь з братишмь и сн҃ови. станило з братишмь и сн҃ови. ненадѣи сн҃ови. нинокє сн҃ови. станило добриновикь сн҃ови. богданьсѣва сн҃ови. строиманьсн҃ови. тврьде сн҃ови. сьмолꙗнь з братишмь и сн҃ови. берислав синови. боуниславь сн҃ови. ꙗрче сн҃ови. радославь прьгоместь з братишмь (104) и сн҃ови. А се мегꙗ синаинцемь ѿ бѣлога полꙗ. с поутѝ ѿ мрамора прѣко шоуме оу потокь. и потокомь оу стоубль оу стоуденць. и ѿ стоубла на десно оу локвоу. и из локве прѣко цѣсте кои грѐ ѿ истока оу мраморь. и ѿ мрамора поутемь кои грѐ оу гоино. и оу поуть прѣкы кои грѐ оу селце. и тѣмзи поутемь како пристаꙗ оу чрьвены потокь до планиньске мегꙗ. (105) а ѿ истока мегꙗ гоиноу. на планинѣ стоуденць ивовикь. и ѿ ивовика право оу враню стѣноу. и ѿ тоу право оу стоуденць оу лѣсковикь. и ѿ стоуденца право мегю винограда оу орланьдинь камы. и прѣко полꙗ оу часоушоу оу бароу. и оу дроугїи мраморь. прѣко полꙗ оу часоушоу оу мраморь. и ѿ мрамора оу дроугїи мраморь, и ѿ дроугога мрамора како поуть грѐ оу валию (106) цѣстоу. и томзи цѣстомь оу поуть драголѥвьскыи оу прьвоу мегю оу мраморь при катоунѣ. И планина синаинцемь хороугвица. а мегꙗ ѥй. на злоу страноу на воихнинь доль, на срѣднѥ брьдо на врьбовица. на почеково дворище по врьхоу лисца како се ками вали кь хороугвици. на мчилове роупе. по врьхоу ѥребинꙗ како се ками вали кь хороугвицѝ. на

брат'ца (107) на злоу страноу. Катѹнь пиноушин'ци. лѣпчинь з братишмь и сн҃ови. бранислав сн҃ови и сь анеп'сеи. строило з братишмь и сн҃ови. прослав хлаповикь з братишмь и сн҃ови. хрьсь з братишмь и сн҃ови. болилш з братишмь и сн҃ови. лѣповикь доброслав з братишмь и сн҃ови. добре богоюевикь з братишмь и сн҃ови. мил'ша сн҃ови. милѣнь сн҃ови. ставерь з братишмь (108) и сн҃ови. драгоманъ сн҃ови. смиль з братишмь и сн҃ови. обрадь з братишмь и сн҃ови. лерка сн҃ови. озрило з братишмь и сн҃ови. хран'ць з братишмь и сн҃ови. воинѣгь сн҃ови. главина сн҃ови. тврьдоюе з братишмь и сн҃ови. краимирь сн҃ови. нѣгоуль сн҃ови. василь з братишмь и сн҃ови. дабе з братишмь и сн҃ови. радослав з братишмь и сн҃ови. боудимирь з братишмь и сн҃ови. (109) добровои сн҃ови. милошь сн҃ови. доудило з братишмь и сн҃ови. раиче сн҃ови. гюргь з братишмь и сн҃ови. братослав сн҃ови. богоюе з братишмь и сн҃ови. смиль з братишмь. боре з братишмь и сн҃ови, строило сн҃ови.

А сѐ мегѩ пиноушинцѐмь и забѣлоу. на кривоу кроушоу. на роуюнь. на мраморь. на подлескь на гроудиноу. на Ораховць оу бабоуноу на дльгии дѣль на ньк'вїце. (110) Катоунь драголюв'ци. граде прѣмикюрь и брать моу бра́иша и сн҃ови. прѣдислав градетикь сь дѣтию. и брать моу смиль и дмитрь з дѣтию. радослав дмитровикь з дѣтию. и брат'моу бориша з дѣтию и станислав и балдовинь. нѣгослав. брать ивоювикь з дѣтию и брат'моу дабиживь. з дѣтию. гюра строикь и брат моу костадинь. боудоюе з дѣтию. сладоюе з дѣтїю.

(111) и зет моу балдовинь зѣтию. калошинь з дѣтию, и брать моу леш з дѣтию. и брат моу богдань и боуниша. добре поповикь з дѣтию. доброеи хранимирикь з дѣтию и брат моу радославь и толило. радомирь радосиникь и брат моу нѣговань. владиславь лютовоюевикь. з дѣтию и брат моу иванько. станимирь и радославь сестричики градетина. трошань з дѣтию и брат мо (112) инославь з дѣтию. рашань з дѣтию и брат моу богоюе з дѣтию и ставерь з дѣтию. болюша и сестричикь моу брьзота. шарбань братиловикь з дѣтию. и браишики бойчинь и раш'мань и бориславь. инославь стрезовикь з дѣтию. и брат моу воисиль и воиша. брьзота братѣновикь. бериславь мирослаликь з дѣтию и брат моу гоиша и владошь. боуисиль добриловикь зѣтию. (113) шарбань боуниловикь з дѣтию. богославь боудишикь з дѣтию и брат моу гоиа. волица радошевичь. з дѣтию. владиславь строислаликь з дѣтию. и брат моу градоюе з дѣтию. владимирь гюргюевикь з дѣтию. бранко братеслаликь з дѣтию. и з братом. богдань младѣновикь з дѣтию. милошь прибислаликь. и брат моу воисиль попь. балдовинь з дѣтию. витошь жебелюевикь з дѣтию. (114) волица з дѣтию. хинать з дѣтию. ставерь радослаликь з дѣтию. волица свръцоюевикь з дѣтию. станимирь радослаликь з братишмь. и братоучед моу владимирь. и радивои боудислалики. радославь балоюевикь. добромирь и братмоу владоюе. радославь добрьчиникь з дѣтию, и брат моу доброславь и милѣшь, и станимирь и богославь и доушмань и владь и з дѣтию ихь петрь (115) з дѣтию. граде з дѣтию. краи-

славь жебелювикь з братишмь. смиль дабетикь з дѣтию и брат моу гостимирь миладинь и владоє раичетики. воица рашетикь сновн. приб ша сновн и брат моу дьрмань сновн. грьдань строисслаликь сновн. богоє любикь сновн. десиславь целимакь сновн. шишать алтоманикь з братомь. гюра дѣдоєвикь з братишмь. богдань (116) радотикь. гюра з братишмь радотикь. добровои радосслаликь з братишмь. — прибань боудислаликь сновн, и брат моу смиль и бѣлш и сновн їхь. доброславь радможевикь сновн. станило боудиловикь. воихна владоєвикь сновн и брат моу богдань сновн. прѣиславь нѣготикь сновн, и брат моу крайславь и милш сновн. и дагоуль сновн. богославь милѣновикь (117) з братишмь. радивой дроужатикь з братомь. радославь и брат моу лѣпчинь. хлапь боуниловикь хрьсь и станило прѣислаликш. трошань войхникь радославь краислаликь з братишмь. шрославь кладовикь з братишмь рашнь строиловикь сновн. драгоєвикь цѣпимати. тодориць коисиликь з братомь прьве градиловикь з братишмь. продань строисслаликь. оушакь (118) костадиновикь. воймиль хранетикь. болєславь прибетикь. дабиживь младѣновикь. станило и костадинь сновн ходань радосслаликь. А се мегш драголєвцемь; ѿ истока како се раздѣлшта поути конь катоуна. еднь поуть оу истокь а дроугй оу боино прѣко бѣлопольскога поутй. и стає се з дроузѣмь поутемь на бѣлопольской цѣстѣ. и ѿ мрамора кои є мегє (119) поутема посрѣд полш. и посрѣд кєрлѣвока бра низ млакоу. и посрѣд полш оу прѣкий поуть оу

мраморь и ѿ тоу̀ посрѣд полꙗ оу горнѥ чело млаке осоугѥ попашинихь коукь". и ѿ брода млачкога кои се прѣходи̇ прѣма попашнних коукꙗхь прѣко лоу̀га ѹ стоубль оу̀ стоуден ць. и нива коꙗ̀ ѥ̀ мегю̀ мла̀комь и̇ мегю попашинѣмѝ коукꙗ̀ми. да ѥ̀ напоище влахо̀мь црньчки̇ бродь. и̇нимь к̀сѣмь. а̀ да ѥ̀ нешре (120) никто ѿ соумег̀никь". и ѿ стоу̀бла прѣко лоуга оу мраморь. ѿ мрамора прако ѹ црьк̀вищꙗ кр̑тово. и̇ прѣко баре оу сасиновь стоуден̀ць. и̇ ѿ стоуден̀ца прѣко полꙗ оу мраморь. и ѿ мрамора посрѣд криваче толѥ и выноу̀ прѣко полꙗ оу мрамо̀рь. и ѿ мрамора оу рѣкоу ѹ соушицоу право на совиа̀кь на дѣль. и дѣломь на дѹ̀биѥ оу цр̑кке. и прѣко полꙗ гдѣ прѣходи̇ верицки поуть прѣзь соушицоу. и право оу̀зь соушицѹ (121) млако̀мь на лѣво на глькоу. и по̀уть кои̇ грѐ ѿ бѣлога полꙗ оу соушицоу̀. ѿ гомиле посрѣд млаке дльге оу мраморь. и̇ ѿ мрамора оу дроугїи̇ мраморь. и прѣко полꙗ оу цѣстоу коꙗ̀ грѐ ѿ истока оу̀ бѣло полѥ выноу оу мраморь. и ѿ тоудоу цѣстомь коꙗ грѐ к истокоу оу прьвы̇ бѣлѣгь конь влахьь.

А̑ сѐ плани̇на̀ драголѥвцемь ограгѥникь. а мегꙗ ѥи ѿ хрїсовоула архїеп̑кпова на стоуденьць. и ѿ липе̇ на ка̀мы до (122) вѣн̀ца. и ѿ тоу̀ на дльгыи дѣль. и ѿ дѣла на из̀мн дх̑ь. и ѿ тоу страномь на обрадьчь доль. и ѿ бо̀бо̀ѥвьць дѣломь на роу̀пе. и тѣмь дѣломь выноу оу стоуденьць.

А̑ сѐ мегѥ̀ планинамь. прьвославоу, гребищемь. пло̀чи̇. радешкои планинѣ. храброво полѥ, сопоть. млкрь, и̇рошь: а̀ мегꙗ̀ имь ѿ ополꙗ на ограгѥни камень. на оу̀ши на сопоть̀. по врьхоу надь ми-

лишь катоу́нь. како дѣль (123) грѐ мимо синю локвоу на чрьни́ камень. поутемь оу потокь како потокь оу рѣкꙋ оупада. на врьхь доупничьскыи. дѣломь на кривошию. по врьхоу на гребище. на пѣш'чани врьхь на прьвослава̀. И планина синꙗвица и з билиꙗницомь. и ниже синꙗвице романь доль. како походи надь краи̇. и ѿ краꙗ̀ право оу врьхь ранетьць. дотлези мегꙗ крⷭ҇тьцоу̀ ѿ полога. А̑ мегꙗ крⷭ҇тьцоу ѿ ополиꙗ̀. како поуть (124) исходи ѿ борьскога полꙗ̀ и исходыи на заногоу̀ на станище сⷭ҇го крала. и тьзи поуть како се стаѥ с поутемь призрѣньскымь выше гвозда кои грѐ ѿ ополиꙗ. и ѿ тоу̀ прѣко поути велиѥга на десно. мегю млаѥ и мегю остражникь. право ꙋз дѣль ꙋ врьхь до хрїсовоула бⷭ҇городичина. и ѿ тоу̀ по дѣлоу надь тоудорьчь доль. како се камы вали оу тоудорьчь доль. и ѿ тоу̀ до хрїсовоула бⷭ҇городичи́на и до (125) мегѥ радешке планине. И планина на соговои степанова. а мегꙗ ѥи на обрьши бистрице. до севастократорове мегѥ равне. и до станова крⷭ҇та. и по дѣлоу на самар'нице. на опогорь на еловикь гра̑. И забѣль цⷭ҇рковномоу̀ добиткоу на ѡ̀вчи поли гноина. ѿ гноине на ꙗзвине и на милишора̀ и на оград̑но. и на кривыи доль. и на за́тонь. ѿ затона низь рѣкоу залиꙋиноу̀. и на топле дол'це. тере на гноино. и (126) на сиѥ забѣле кто оуже̑не пасти по игоумновоу̀ речению. всакь да даѥ травниноу како ѥ̑ законь. ктоли оуже̑не посилиѥмь. да плати цⷭ҇роу .т̃. перпер. а цⷭ҇рькви доходькь по законоу. И сь млⷭ҇тию и хотѣниѥмь цⷭ҇твами приложи и родитель цⷭ҇твами деспоть

ѝванишь село оу топлицѣ выше роударь" тоудор'че сь всѣми засел'ки и с мегїами. а мегїа моу како оупада мала ѥлшаница (127) оу велию ѥлшаницоу. ѝ оуз малоу ѥлшаницоу прѣко ѹ поупавице оу кроуш'коу и на опогорь прѣко низ дѣль конь дльгїихь нивь" на шстроу главоу. тере прѣко рѣкоу оу кисѣлькоу рѣкоу и оузь кисѣльць до поути. и мегю беривоїа и шарбана оу локвѹ. и прѣко врьбице оу кобилю главоу. и ѿ кобилѥ главе по срѣднѥмь дѣлоу оу тогочь. и ѿ тоу по срѣднѥмь дѣлоу како сѐ ками вали оу прѣсѣкоу. (128) и пакь оу малоу ѥлшаницоу. И приложи и цр҃твоми ковача роудла с коломь гвоздѣнымь и с ковачемь смиломь. и сь доходькомь що ѥ҃ даваль цр҃твоуми за годище сед'мьдсеть надь' мѣр'ныхь и близнице колико ѥ҃ трѣбѣ цр҃кви. и' сь земломь на трьстѣнои що си ѥ҃ дрьжаль оу родитель" цр҃твами. и що мѹ ѥ оутесаль теп'чи градиславь и игоумьнь цр҃твами. И ѥще (129) приложии цр҃твоми кь колоу роуд'ловоу ѿ забѣла цр҃ьствами. равьнїцоу гороу сь всѣми мегїами. а изда ю илишь моутиводикь.

Ѝ приложи цр҃твоми дрлицоу грьковикїа з братишмь и з дѣтию и селомь ѥлен'цемь, що моу ѥ дало цр҃твоми. ѝ с планиномь млаками. а мегїа ѥлен'цоу сь бозовци. ѿ десилове водѣнице оус потокь. горѣ надь край ѹ прѣкы поуть. и все поутемь (130) оу велию рѣкоу оу сопоть. и все оуз рѣкоу на слапь. и ѿ сла́па по врьхоу над млаке. тере по вѣн'цоу на дрьтоутовоу клѣть. и низ брьдо оу потокь макочев'скїи. и нис потокь оу поуть прѣкыи. и поутемь оу билишницѹ до потока кои

грѣ из модрихь мѣлць. Такогѥ приложи цр҃твоми доброслава срьдановикѥ на паоуни. Такогѥ приложи цр҃твоми шрлан'доу мицовикѥ з бащиномь, (131) с винограды, с млины. и с люд'ми. и сь всѣмь що си има́ оу градоу, и сь ѥговѣмь селомь бащиннимь селчани. а мегѥ сел'чаномь како иде поуть изь кроушевице оу врьбичане. и како иде поуть из врьбича́нь оу градь до виногр҃ хоусарева. и ѿ любиж'нѥ нижа за брѣга оу два камена. и ѿ тоу̀ право оу ѥгледницоу̀. и придасмо моу ѿ цр҃ковна земле ѿ арбанась шпинадию. а мегѥ (132) шпинадии како иде поуть ис кориша оу срьбице. и до лоуга до копишника. и ѿ шинць како иде потокь ис копишника оу шиинца. а с вележомь како соу имали ѿ прѣжа. И приложии цр҃твоми рыбара оу плавѣ. именамь боудоѥ з дѣтию. богоѥ и брат'моу радань. радета з дѣтию. хвалоѥ з дѣтию и сновцемь. богоѥ градоѥвикь з братишмь. прибоѥ дроуговикь з братишмь (133) и стриць моу радовинь з дѣтию. И приложи радѣнко сь хтѣниѥмь и сь млтию цр҃твами, и сь хтѣниѥмь матера раденкове. цр҃квь оу велесоу архаггла с людми и с млини и с виногради, и сь всѣми правинами цр҃кве тѣ. И приложїи цр҃твоми цр҃квь преображениѥ оу врани выша хотоулѥ. сь люд'ми, и сь оулишникомь, и сь земломь, и сь водѣничиѥмь. и сь всѣми мегїами (134) и правинами мѣста того.

И ѥща цр҃ковь оу строумици на име светїнхь петь на десета. с людми. и сь земломь. и с виногради. и сь млини. и сь всѣмь що си ѥ имала цр҃квь таа ѿ испрьва.

Такогѥ приложїи цр҃твоми цр҃квь на дани ст҃а бц҃а. с люд'ми и земломь и селомь прапрат'ницомь. и селомь лончари. и сий обѣ селѣ сь всѣми мегѩми старими, н да даѥ цр҃ква тази доходкь. (135) архаггелоу всако годище товарь масла на архаггеловь дн҃ь. И ѥще приложи цр҃твоми на гладрѣ цр҃ковь. ст҃а бц҃а. сь всѣмь що си има цр҃квь тази оу своѥмь хрїсовоулѣ. И забѣль на гладрѣ сь всѣми мегѩми како ѥ҃ биль оу ро҃тель цр҃твами. И ѥще приложи цр҃твоми село оу полозѣ селце. и с велимь врьхомь. и сь заселки. и с винограды, и сь всѣми правинами а мегѩ моу сь хтѣтовомь (136) на чрьни доль. и прѣко брьда за вели врьхь на стражищ҃а. и ѿ тоудоу прѣко до дола великѥга на бакѥвь камы. и мегѩ с порокѥмь по дѣлоу ѹзь влакоу тере на планиницоу. а с хращани ѿ сопотца оуз брьдо на доупни камы. и мегѩ з гарани по бодоваги на добри стоуден'ць. та на оуши, и на чрьнии врьхь. и низ брьдо на рѣкоу и низ рѣкоу гдѣ се обѣ рѣцѣ стаѥта под бродцемь. и мегѩ свѣтцомь оуз рѣкоу на срѣдню планиноу. (137) и оуз брьдо планине по дѣлоу на бѣльмоужьць. и планина ранестьць. Село-цѣлине а мегѩ моу ѿ кр҃та оу вражиѥ брьдо. и по дѣлоу до ст҃гор'ске мегѥ, и до трьновьчке мегѥ. и ѿ трьновьчке мегѥ на погорь тере на оноу страноу ѹс потокь мимо виноградь тере оу сп҃совицоу. и до мегѥ вльчетрьньске оу рѣкоу. и оу соухи доль на камы оукопань. и право на брѣсть и оу цр҃квь оус поуть право оу прьвыи (138) бѣлѣгь оу кр҃ть. И присели цр҃твоми зьд'це ис пноукѥ на име петрошь з братишмь. и з дѣтию. вои-

славь з братишмь и з дѣтию. Срьдань сь братишмь и з дѣтию. нось з братишмь и з дѣтию. воихна з братишмь и з дѣтию. и да имь цр҃ткоми землю оу лютоглавѣхь що ѥ҃ дрьжаль калоѩнь милкоусовь брать. никиѥ и ливаде и мьлинь. и виноградь на рѣцѣ милкоусовь. и да си имаю (139) синзи все оу бащиноу и дѣт҃ца ихь. и да имь нѣ ине работе развѣ зиданиѩ и бѣдбе дн҃ь. и лѣха винограда. и да имь нѣ никоѥ приплате жоупьске. ни позоба, ни сокѩ, ни п҃са, ни димнине, ни льна, ни ѩг҃нѥтине да нѣ даю. И сь мл҃тию и хотѣнїѥмь цр҃твами приложїи мати братослалѩ село бащинно плочицоу. с мегѩми и правинами села тога за гробь братослаль. Законь срьблѥмь. (140) да работаю оу нѣли два дн҃и надимицомь. що имь вели игоумнь. и да шроу бѣдбоу всакога жита и все свръстовавше оу соути. и сѣно цр҃кви да косе колико ѥ трѣбѣ. и виноградь да тежїн всакь по законоу како оу стоуденици оу ст҃го сумешна. и да даѥ стась ѩгнѥтиноу и испорькь. и льна трїидесети повѣсьмь. мѣрныихь. и да даю бирь дх҃овноу на ѡдрицомь. (141) лоукно жита волѩ два динара. и да носе празникоу дрьва и царевоу приходоу и патриарховоу. такогѥ и с божики. а срѣдьскаа и село и рабча да даю лоучь. а вса горьскаа села и шиклѩ да стоѥ оу манастыри на парамоунѣ колицѣмь вели игоумнь. И арбанаси кои се обрѣтаю оу цр҃кве да работаю како и срьблѥ. и да даю ѿ бдра динарь волѩ полоукницоу жита. И властеле (142) кой се шбрѣтаю оу цр҃кве да ѡроу всакога жита бѣдбоу. и що оузоре да заблачи. и

сѣна да коси дн҃ь и здегю. и по стать винограда, и поуть сь игоумномь. И м҃тию бжишмь и бл҃гнимь гн҃а патрїарха, кѵр їаникиꙗ и всега збора. повелѣ цр҃ткоми да сѣда игоумнь ст҃го стефана и пандократоровь и архаг҃гл҃ові на зборѣ на шсобнѣ трапезѣ сь игоумни забрьдьскими. И да се стави. (163) игоумнь ондѣ ѿ киновию. кога избере патрїархь и цр҃ь сь зговоромь братию монастырьске. аколи се нешбрѣте та́квь по҃бнь да се приводїи ѿ хиландара. и да се не измете игоумнь развѣ велика дѣла, иконома и ѥклисиарха. и всакога вла҃льца да неставии цр҃ь, ни м҃тникь цр҃ев, развѣ игоумнь зговараю се з братиꙗми. и да се стави, икономь, и ѥклисиа́рхь и дохиꙗрь. и параикономь (144) калоугюрь. а бѣлць да нѣ владалць оу манастыри. дворане бѣлци да нестое оу дворѣ, нь" да им се да стань извьнь манастыра.

И да се праз҃ноую праз҃никь цр҃ковныи ноемвра и. дн҃ь. и кьди приходїи митрополить на праз҃никь да се дароую два на десеть перпер. колꙗ жр҃ѣбць. И кьди приходїи патрїархь вь монастырь да мо́ се дароую конь. и кьди ставїи игоумна конь. и да нѣ (165) волнь игоумнь ниꙗ ѿдати ни оучинити безь зговора иконома и баще и ѥклисиарха и дохиꙗра. А мѣртикь хлѣбныи и винни, како ѥ оузакониль ст҃ыи краль оу баньскои и да се даю кисѣль хлѣбь всѣмь едникь. оу срѣдо́ и оу петкь и оу пн҃ликь едномь дн҃е хлѣбь, а вино и си ютра и вечерь. а оу посте всакыи дн҃ь едномь развѣ соуботе и нѣ҃лю. и даю выноу трапеза. аколи се кто шбрѣте (166) старць болнь да моу се даю мѣртикь їако и

на трапезѣ. И да се даю на дьмитровь дн҃ь бл҃вєнїе игоуменоу .и҃. перпер. а цр҃ковьникомь по четири перпере. а прочїимь калоугюромь по трїи перпере. и да се даю калоугюромь капамь по двѣ ѡринѣ. и вльна да се даю калоугюромь всѣмь єднако ками кои ю оу баньскои и клашию. калогюрию да соу оу послоушанию игоумена (161) и прьвыихь брать. а ктоли неиме слоушатїи да се изведе ис порте. и да се даю на портоу. в҃і. мѣртика. и кто се обрѣте калоугюрь закоупоую жито или вино или динаре даю оу каматоу. да се ижене. и да неходїи калоугерь извьнь манастыра не благословивса оу игоумна. а игоумнь да с нимь посила кога игоумнь хоке, и да нѣ войске ни єдномоу чл҃вкоу цр҃ковьномоу ни влахоу ни срьбиноу. (162) и да не работаю ни єдне работе цр҃єве, ни шраниѡ, ни копаниѡ, ни жетве, ни врьшитбе. ни гюракара, ни псара, ни поноса, ни намета, ни провода, развѣ прихода цр҃єва да до мегю носе лихо града. и да даю село криноу прѣводьноу єдноу. а оу кринѣ: к҃д. кьбли цр҃єви. и соли два динара на ѡсли и шгла́вь. а ѡсльне пер҃пере да не даю ни покров҃ца, и ако се згодїи всѣмь цр҃ква́мь на градь а шни да (145) не идоу да напрадыю свои гра҃. и да ю панагюрь на архаггоь дн҃ь. и що ѥ доходкь ѿ латинь този да ѥ цр҃кви. а да не има зань посла ни єдьнь кефалиѡ. а добиткь цр҃ковни ѡвцє да пасоу брогѡне. а ине работе оу жоупоу да имь нѣ а да шроу цр҃кви и сѣно косе дома. а да имь се даю мѣсечина за овце. и травьнина да имь се неоузима. А кобиле да пасоу власи (146) добросу-

шинци. а да имь се даю бѣлѣгь на дмитровь дньна два жрѣбица волю десеть перпер. и мѣсечина и гоуни и клашню. а да даваю выноу доходкь ако и иніи власи. И да се даю мѣсечина братишамь двѣма на десета все пшеница. како им се и оу баньскои даю. и сирениа двадесети и четыре мѣхе а мѣхь. рк. литрьь. и сировь толикогю. а сирь .ѕ. литрьь. и соли тріи кьбли. и коже говегю тріи. н да имь (167) се даю по шкрои и по клашнихь. и на вьскрсение по перпер. и вина да имь се даю, како и калоугюромь оу монастыри. тако и нимь. И да нѣ похранениа владичкога ни оу ѥдьчомь селѣ црковномь. А за болницоу како ѥ оузакониль крал такози да стоиѣ. шдра. и кто се разболи да ѥ оу болници. а хромца и слѣпца да нѣ. И кьди се пре сами людию црковьніи, да имь никто несоудіи развѣ игоумнь. а що се пре сь (168) инѣми людми. за краждоу. за землю, за конь, за проводь, да идоу прѣдь цара. а за ине соудове да идоу прѣд митрополита и прѣдь игоумна. и котла архагговѣмь люмь да нѣст сь инѣми жоуплшни. развѣ мегю собомь вь архаггле. и гдѣ любо боуде соу. глоба да ѥ црквн. и ако се обрѣте на црковномь члкоу вража. половина наводьчіи, а половина црквн, и вражѣ и глобе. А що ѥ область дховна по селѣхь архагглавѣхь и (169) окроузѣхь. и ѡ бири, и ѡ шгьнютинахь, и ѡ распоустѣхь, и ѡ глобахь дховныихь. митрополить тѣмь да нешблада, развѣ игоумьнь. ѥреза този. за все и за горніи градь и за село повильско, и за врьбичане, и за црквь сто сумешна оу мьшоутишіихь. и за землю на блатьци. зговори

се цр҃твоми сь гн҃омь и ѡц҃емь ми патрїа́рхомь
кур їѡаникиѥмь. и сь всѣмь зборомь срьбскы-
имь. и дахь митрополии (170) призрѣньскои село
мла́чно, и село милопоусте, и село запльжане. А҃ що
соу расѣ҃ници митрополиѥ призрѣньске по селѣхь
архаг҃гловѣхь оу по҃гори. да ними ѡблада митро-
полить како и ѿ испрьва. и пакь да работаю цр-
кви архаг҃гловѣ како соу работали и прѣгѥ кьди
соу были властельсцїи. А҃ кто се обрѣтаю попове
оу всои ѡбласти архаг҃гловѣ да имь ѥ҃ законь о
виноградѣ и ѡ ора́нїи (159) и о инои работѣ какоѥ за-
конь оу стоуденици. и оу ст҃го сумешна. И приложи
цр҃твоми тодора лѣпикꙗ. сь селомь що моу ѥ҃ дала цр-
ква берислави конь бележа и сь дворомь оу при-
зрѣнѣ. и с коуплѥницами. И зета моу мирослава.
сь дворомь що моу ѥ҃ дала цр҃ква и земломь
конь пирани. И бл҃вниѥмь игоумена хиландарско-
га и все братѥ приложи цр҃твоми. прьвоу сн҃ови и
з башиномь. А҃ се ѡьвци свитни. мирославь. стап-
никь (160) радь. десисиславь петровикь. петрь
приклюковикь. бойко становикь. коулѣбикь коста.
хранковикь доброславь. калоугѥровикь драгомирь.
А҃ се цьнгариѥ. протомайсторь райко. боико зла-
тлревикь. василь прѣсветичикь. соколь соукисо-
викь. коста гѡньшинь зеть. гюрко диманов брать.
И трїи оуздариѥ. ꙗнь. радь. доброславь. И лаль-
зинь брать андреꙗ зетемь своимь калоѩ (175) нѥмь.
да даѥ всакогодище четири десетѝ конь плочь. Иванко
самь третїи з братишмь да даю за годище трїи ко-
жоухе лисиче. А҃ се ковачиѥ. дабиживь ис покильска.
раико ковачь изь ѡбьланице. Законь влахо́мь. да

даю ѿ петьдесеть швцоу са ѩгнѥтемь а дроугоу ѩловоу и с роуны, и да даю годище прѣстоупаюкѥ конь волѩ трїидесети перпер. како соу давали цр҃твоуми. а по семь (176) цр҃ю да недаю. и да даю ѿ клѣтища ѩгнѥтиноу и испоркь. а кои соу поклоньници да се сами десеткоую да даю ѥсени покрове а пролѣтїи по двѣ брава ѩлова. а власи кои соу оубози да теже вльноу цр҃ковноу. що имь повелѣка игоумнь. а инїи власи да даю окрое и клашнѥ. и соль да носе, и оу зимищи да косе сѣно кобилѣмь и гради да напраѩю. и ѩгьнила да граде. и пастоухѣ (171) да блюдоу оу кобилахь, и жито да носе и токарь сь игоумьномь. Село жеравина с виногради и сь вощинемь и сь всѣми правинами, а мегїа мѹ подь перпѩми ѿ дрима право оу кожичинь кр҃ть. и ѿ крьста на варшина коукѥ. и ѿ варшинѣхь коукь на любаньскїи поуть. и ѿ поути оу смоквоу на прьшигѥте. и ѿ прьшигѥть. право оу тополоу оу глина. ѿ глинь право оу пистоуль ѿ пистоула (172) оу рѣкоу, оу гладроу. и низь гладроу оу чрьлѥноу гроукоу низь гроукоу оу доубракоу оу дорбаришкоу. право ѩ багатироу оу главоу. ѿ багатирь оу коудсе. ѿ коудьсьь прѣко оу дрѝмь. И приложи цр҃твомн владимира чрѣпьникѩ и боика петровикѩ сь всомь башиномь що си имаю оу градоу, и ѥще имь придасмо цр҃ковне землѥ ѿ посоугѩ поусте. до поути кои грѣ ѿ лю бижнѥ по дѣлоу на . . .

(Край фали).

ОБЯСНЯВАЮЋЕ ПРИМЕТВЕ

КЪ ХРИСОВУЛИ ДУШАНОВОЙ.

Уверенъ самъ, да ћу учинити велику радость и милу услугу свима Србима, кои любе свой родъ и нѣгову славну прошлость, тимъ што изъ таме незнаня издаемъ на светъ ову найвећу одъ свію досадъ познати србски повеля, коя е по своимъ богатомъ и многострученомъ садржаю за цело и е ина одъ найважній.

Овомъ хрисовуломъ или златопечатнимъ писмомъ своимъ основао е найзнаменитіи владалацъ србски, царъ Стефанъ Душанъ око године 1348-ме свою задужбину, монастиръ свети архангела Михаила и Гаврила на Бистрици подъ Призреномъ, еданъ одъ найбогатіи и найвећи србски монастира: а за ню досадъ ніе се никако знало, докъ овай преписъ ніе намъ изъ старе Србіе срећнимъ случаемъ до знаня дошао, кои е едини досадъ познати, вероватно савремени и са самогъ прописа узети преписъ. Кадъ е ова хрисовули управо издата, то се са подпуномъ известношћу неможе показати, еръ іой нема ни почетка ни свршетка: али заключуюћи по другимъ писмама цара Стефана, а нарочито по хрисовули нѣговой датой у Призрену 29 Априла, 1348, у коіой цркви свети Архангела у Єрусалиму покланя неке доходке, и у коіой каже да е онда (т. е. 1348 год) поставіо темель архангела Михаила цркви *) коя неће бити друга, него управо ова, можемо праведно рећи, да е и ово осниваюће писмо тада, или скоро за тимъ морало бити издато, дакле 1348 године. Каква е ова црква морала бити величествена, то се може видити изъ речи старогъ србскогъ лѣтописца, кои казуе: сьже доушанъ . . . . сьтвори же и црькевъ прѣславноу свѣтимь архїстратїгомь оу бистрици више призрена биже тьчно одъ сльнцемь немню быти ничтоже, и такова доброта грѣхъ ради моихъ близь есть разсренїа. добротою же и художьствомь прѣвьсходить дечанскоу црькевъ, кромѣ мрамора и

*) (види. Miklosich: Monumenta Serbica стр. 133 и сл.)

величьствомъ лоучаша дечанскаа. тѣмже и глаголють жителе страни тое, яко призрѣсиѣ цркве патоше, и дечаньскаа цркви, и пекьскаа приоратъ, и ваньске злате, и ресавске писаніе нешврѣтлеть се нигдеже. *)

У овой хрисовули изложена су обширно и потанко сва добра и права коя е овай силни владалацъ даровао истомъ монастиру; поименце наведене су приложене му цркве, села, землѣ, воденице и виногради, и све се ту побраню и описую, заедно са своимъ границама и многимъ до ньи лежеѣимъ сусѣдимъ местима; ту су вписани сви поданици и слуге, Срби, Власи и Арбанаси, кое е овомъ монастиру подчиніо, а кои любопитна па често сасвимъ необична и за изикъ србски па и у обште словенски важна, собствена имена стотинаа су ту наведена; далѣ опредѣлюю се потанко и понаособъ сва она велика преимуѣства и права како политична тако и црквена, коима е важность и самосталность ове свое задужбине осигурао; прописана су и правила за живленѣ и за домаѣи поредакъ у самомъ монастиру; тако исто подробно су изложена многа права и слободе кое е даровао поданицима монастирскимъ у држави, а уедно изложене су и дужности ови поданика према монастиру.

Све то тако е пространо изложено у овомъ великомъ споменику, да е онъ по томъ исто толико важанъ за познаванѣ не само политични и правни отношаи, него и црквеногъ и хіерархійскогъ, па и грађанско-друштвеногъ стаия негдашнѣ србске државе, колико е важанъ и за изученѣ нѣне старе топографіе, па особито и за познаванѣ тадашнѣгъ стаия народногъ езика, єръ е овай преважанъ изворникъ србске исторіе и старине готово сасвимъ говорнимъ србскимъ езикомъ написанъ.

Да би ова потврѣиваня и само површно посведочіе, или болѣ да кажемъ, да би обратіо позорность читаоца баръ

*) Види: P. J. Šafarik, Pamatky drevního písemnictví Jihoslovanuv. Kratke letopisy srbské, стр. 61.

на нека найважнія места овогъ споменика, изъ кои ће се о нѣговой великой знаменитости уверити моћи, наводимъ овде само неке точке изъ нѣговотъ пробилногъ садржая, єръ иначе постале би мое примѣтбе превеликъ обширне, почемъ готово у свакой врсти овогъ драгоцѣногъ документа има нешто важно и знаменито, о чему би или историкъ и старинаръ или правникъ и државникъ, или испитатель єзика много говорити могао, а то за садъ моя намера ніе.

На стр. 151 казує Душанъ, да су нѣгови противници радили о томъ, да онъ и недоће до престола, и да га є сама помоћь божія избавила и на прародительски престолъ поставила, кое є за цело опомена на нѣгову размирицу са нѣговимъ отцемъ Стефаномъ Дечанскимъ и овога странкомъ.

На стр. 158 каже царъ, да є са сагласіемъ србскогъ сабора и свега клира, заменуо одъ Призренске епископіе *горньи градъ Вишеградъ* и овога села Повильско и Врбичане кодъ Призрена, за друга своя три села: Млачно, Милопусти и Заплжане, зато да овай градъ буде „мѣсто хранилница црковна и мѣсто пирга,“ то єсть тврдинѣ тога монастира; по свой прилици била є дакле црква у самимъ зидинама старога тогъ града, кое посведочава и друго место на стр. 141, где се поданици монастирски „изъ горски села и шибля“ ослобађаю одъ неки други дужности, зато, да буду дужни чувати стражу на бедемима или зидовима града монастирскогъ („да стоѥ оу манастыри на парамсунѣ“). Важно є ту име старогъ града Вишеградъ, као и то да є царъ оваке промене могао чинити само са знанѣмъ и сагласіемъ сабора, и клира, кои є имао у сабору велику важность.

На стр. 1. стои, како є царъ заменуо одъ властела Младѣна Владоевића и нѣговогъ сродства, цркву светогъ Спаса у Призрену са свима нѣнимъ добрама за цркву Андришку у Охриду; па се ту описую та добра лежећа у Призрену и у нѣговой околини, означаваю се ньіове границе или међе, наводе се многа сусѣдна места, села, реке, горе и тимъ подобна, у толикомъ брою, да могу знатно обяснити тадашньи местопису главногъ града Призрена и нѣговогъ околногъ предѣла. Исто

тако приложіо е овомъ монастиру и цркву свегогъ Николе Райкову у Призрену са принадлежећимъ къ ньой добрама, па се ту означаваю врло подробно међе Вишеграду и тимъ црквенимъ добрама, наодећимъ се опетъ у призренскомъ предѣлу.

На стр. 12 споминѣ се *Кесаръ Грегуръ*, да е приложіо цркви свети Архангела поданика, што іой има давати на годину осамнайстъ лисица; а на стр, 11 именую се поданици, кои ће дужни бити давати истой цркви носакъ.

На стр. 17 именуе се први игуманъ архангелски а тадашньи митрополитъ Сѣрски или Серезки Іаковъ; и ту се наводи да село Сѣняни буде дужно радити велики монастирски виноградъ; но зато да му се прашгаю друге поданичке дужности, као: даванѣ лана, ягнѣтине, кудра, и да немаю люди тогъ села чинити за монастиръ далнѣгъ пута, па се изрикомъ опредѣлюе, колико имаю орати и сено косити за монастиръ, можда манѣ него други.

На стр. 35 изброини су деветъ катуна Арбанаски, кое е даровао царъ монастиру.

На стр. 50 именуе се градъ Рибникъ, а то ће бити онай исти Рибникъ кодъ Призрена где е царъ Стефанъ често заръ лети седіо, што посведочаваю нѣгова писма дата изъ Рибника подъ Призреномъ.

На стр. 68. споминю се латински попови у Шикльи, и да буде ньіова дужность давати овомъ монастиру по чабаръ вина на годину.

На стр. 69. заповеда се да люди кои су монастирски поданици у долнѣмъ Пилоту, даю овомъ монастиру свилу у место други поданички даваня.

На стр. 74. покланя царъ монастиру кућу у Скадру, што е купила краљица Єлена; и іазъ светогъ Стефана и Горинѣ са рибама; а одъ светогъ Срђа где су биле велике соларе и ђумруци, да добія овай монастиръ на годину по 33 спуда соли. Градъ Баръ да му дае сваке године по десетъ товара зейтина, а у свакомъ товару да има по 14 стара.

На стр. 75. покланя царъ монастиру 400 спуда соли, кою има добіати сваке године у Широкомъ броду, и велике доходке у Призрену, то есть: 1000 перпера годишньи одъ тамошнѣ царине, и доходакъ одъ два трга или вашара годишня.

На стр. 82 почиње описивање међа Влашки и Арбанаски катуна даровани монастиру, у коме су наведена врло многа местна имена, и поименце су набројани поданици монастирски, тако да само ту има око четиристотине собствени имена људи, међу коима су многа врло знаменита, стара и сасвимъ необична.

На стр. 126 именує се: *„родитель царствами деспотъ Иванишъ“*, кои е приложио истомъ монастиру село Топлице. Њега царъ Стефанъ може назвати родителѣмъ само по томъ, што му е био или крштени кумъ, па е њега држао при крштеню, или био е вељда отацъ његове прве жене, о коіой народно преданіе казує, да е била Србкиня и ћерка некогъ србскогъ властелина; а ое е одъ ово двое истина о деспоту Иванишу, те показати остає задатакъ за наше историке.

На стр. 128. покланя царъ монастиру ковача Рудла съ коломъ гвозденимъ; то ће бити по свой прилици ковница гвожђа, где се израђує изъ топлѣне руде или ливена гвожђа ковано гвожђе; а лежало е на Трстѣной реци подъ горе Раванштице; а наде и близнице, кое е имао давати тай ковачъ цркви као доходакъ, били су производи његове радње.

На стр. 138 набраяю се разни явни тереги и поданичка даваня, одъ кои се ослобађаю поданици монастирски, кои су зидци или зидари; као што су: жупска приплата, позоба, сокіа, пса, димнина, ланъ, агнѣтина.

На стр. 139 и слѣдуюћимъ обширно се наводе дужности монастирски поданика, шта имаю давати и радити монастиру, и то прво они кои су Срби, а затима Арбанаси, властеле, попови, Власи и Латини.

На стр. 142 стое важни државоправни и политични податци о сабору србске државе, како царъ са сагласіемъ патріарха и свега сабора дарує право игуману свето-архангелскогъ монастира, да онъ заедно са игуманима светогъ Стефана, и Пантократоровимъ то естъ Дечанскимъ, на сабору седи при особитой трапезѣ, при коіой седе игумани забрдски. А на слѣдуюћимъ страницама наводе се права и слободе монастира тичуће се његове управе, по томъ дужности према митрополиту и патріарху; пропису се подробно правила за унутрашнья поредакъ у смотреню управе економе, начина живленя и владаня калуђера.

На стр. 161 избраню се опетъ слободе дароване одъ цара свима поданицима монастирскима, у смотреню явни терета и дужности спрамъ државе, као да буду слободни одъ войске и да неработаю работе царске, кое се ту све наводе.

На стр. 162 опетъ су изложена права монастирска, доходци, права и слободе као и дужности нѣгови поданика понаособъ, и то поименце шта ће кое село дужно бити чинити, на примеръ, да овце монастирске пасу Броћани, кобиле Власи Добрушинци и т. д.

На стр. 146 прописуе се редъ за браћу монастирску; а на стр. 167 редъ за болницу монастирску; на истой страни опредѣлюе се и судъ за монастирске поданике, па се каже да имъ суди у ньіовимъ парницима игуманъ, а у великимъ парницама са другимъ людма, за вражду, за землю, за конь, за проводъ, да иду предъ цара; глобе новчане одъ ньи узете да иду баръ у пола цркви. На стр. 168 стои да надъ монастирскимъ селима духовну область има игуманъ а не митрополитъ.

На стр. 169 важно е оно где се казуе како е царъ са сагласіемъ сабора и патріарха заменуо землю на Блатьци одъ митрополіе Призренске за три села.

На стр. 170 изложене су дужности попова кои су на монастирской земльи, и шта ови имаю давати монастиру.

На стр. 159 избраню се опетъ приложени монастиру разни дарови, нарочито наводе се поименце многи поданици кои су рукодѣлци, и то: шавци свитни, ковачи, и уздари; ту су и цьнгарие = zingari то есть Цигани, кои су веѣъ онда морали бити ковачи еръ су били дужни давати монастиру коньске плоче, дакле и конѣ подкивати.

На стр. 175 пропишуе се дужности Влаа, шта имаю они давати и чинити монастиру.

Изъ ово неколико наведени места, моћи ће се мислимъ сваки читаоцъ лако уверити о великой важности овогѣ споменика, кои као што напредъ веѣъ рекосмо постае єданъ одъ найзнатніи изворима за познаванѣ србске прошлости, по оними многимъ стотинама лични имена, често важни у држави люди, патріарха и архіепископа, ћесара, деспота, властела; по премногимъ местнимъ именима монастира, цркви, градова, села, предѣла, планина, брегова, рѣка и потока; по своимъ єзику и слогу, кои е осимъ увода сасвимъ србски, какимъ се у вре-

ме Душаново говорило, са премногимъ редкимъ и лепимъ речима и називима србскимъ, садъ већъ заборавлѣнимъ; тако да ће се њиме єднако ползовати моћи и историкъ и географъ, и правословъ и испитатель єзика.

Сачувао се овай драгоцѣнный споменикъ славне србске прошлости, у савременомъ препису, писаномъ на кожи са врло лепимъ крупнимъ уставнимъ словима, у виду књиге у осмини, као што се изъ приложеногъ овде снимка (на табл. II.) видити може. По момъ мишленю ову су књигу калуђери одма са првописа преписали, да би свою основательску хрисовулю имали свагда при руци у згодномъ формату, па да неби морали свакомъ приликомъ потезати подлинникъ, кадъ є требало дознати или показати какво право, єръ є подлинникъ вероватно био златопечатно писмо писано у незгодномъ за читанѣ виду врло дугачкогъ свитка. На жалость много се одъ нѣ изгубило кадъ є ова књига у течаю толики векова, после коначне пропасти самогъ оногъ славногъ монастира, вальда влагомъ искварена и разшивена била, тако да садъ фали у почетку баръ єданъ листъ, на свршетку можда и више листова, а у среди на четири места баръ по єданъ листъ, где се списао прекида; као што то на дотичнимъ местима означено стои. Садъ се састои цео тай рукописъ изъ деветдесетъ и єдногъ листа пергамена, дакле 182 стране, кои су наново повезани у древнимъ корицама и у црвеной кожи; кадъ су пакъ ову разшивену и разтурену књигу у новіє враме на ново везивали, сасвимъ су измешали листове њене тако, да се садъ наоде у ономъ реду повезани, кои означаваю они броєви страна што су додати овде у печатаномъ тексту у знаку затвараня, а и самъ ову повелю брижльиво довео у овай логични редъ, у комъ самъ є и напечатати дао.

Рукописъ овай налази се засадъ іошъ у приватнимъ рукама али се надамо, да ће се моћи за нашу народну библіотеку одкупити; а я самъ ову хрисовулю онако као што се сачувала, изъ истогъ тогъ єдногъ старогъ рукописа сасвимъ верно и прилѣжно преписао.

Редовни членъ и овогод. подпредседатель друштва:

Дръ Я. Шафарикъ.

НЕКРОЛОЗИ

ПРЕМИНУВШИ ЧЛАНОВА ДРУШТВА.

АНДРИЈА СТАМЕНКОВИЋ родио се у Крагујевцу 1822. године. Отац му беше сиромашан тежак и рабаџија, и опет га даде на књигу, те које очинном помоћу, које правителственим благодијејанијем а и својом заслугом од учења друге деце, изучи науке, што се до 1841. предаваше у Србији у мањим школама и у Лицеју. А кад је већ био у служби, буде изабрат од тадањег „одбора Просвештенија", да иде о државном трошку у стране земље на науку, но у „височајшем одобрењу" мету другог место Андрије.

Стао је у државну службу ома по свршетку Лицеја у 1841, и почевши од практиканта прошао је редом сва званија до председатеља окружнога суда (1856) у којој га дужности затече и знаменита Свето Андрејска скупштина од 1858, на коју дође као члан по закону. У 1859-тој постане членом Земаљског Совета.

Био је члан Друштва Србске Словесности а и негдашње дружине младежи србске. Предсједавао је у одбору Свето-Андрејске скупштине, што би сазват у лето 1859, и у комисији, што спреми пројект законика о поступку судском на основу усмености и јавности (1859), а учествовао је као члан у саветовањима оне велике комисије школске одређене у почетку 1860, док се израдио пројект о новом уређењу школа и установљењу србског универзитета.

У школи се одликовао особитим прилежањем и добрим владањем, с чега су га волели сви учи-

тељи и професори, а у државној служби док је писарске послове радио изванредном ревношћу, с чега и заслуживаше уважење старији, а после као судија неумитним правдољубијем, с чега обште поштовање задоби и напоследку као саветник савестним заступањем интереса државни и свагдашњим давањем гласа по чистом убеђењу свом, што сведочи његова радња у законодатном телу (1859 и 1860).

У приватном животу светлио је свима врлинама, које човека красити могу, што чињаше тако вредним његово познанство, дружбу и пријатељство.

У јавном животу Стаменковић се одликовао самопрегоревањем и примерним заузимањем за обште ствари, што га и учини тако поштованим и популарним у грађанству.

Он, сиротински син, тек што је добио практикантску службу, завегује осмину своје плате на фонд школски; одваја од своји уста те помаже ђаке, кои су сиромашни а добро се уче; и упиње се те плаћа штампарију, да би покоја књига више света угледала; труди се о завођењу читалишта и театра у својој обштини, и свагда бијаше међу првима, кадгод се што за обште добро предузимало.

Умире му завољена невеста; све троје деце у неколико недеља сарањује; снаходе га беде: с ревности у послу службеном, с пристајања са осталим грађанима у догађају београдском од 1848, са слободног говора у дружини младежи српске, са савестног испуњавања позива свог — и Стаменковић после сваке несреће излази са све више очеличеним духом и карактером.

После дугог боловања, у Београду на светога Саву у вече 1861. Стаменковић у тридесет осмој години живота, предаде Богу душу, а остави потомству за подражавање спомен редки врлина.

И заиста, ако се кад изда подпун опис живота Стаменковићева, моћиће се у њему довољно показати, колико вреди кад човек — ма да излази из најсиромашније куће, ма да се лишава изванредне даровитости, ма да није имао прилике за особито узучење наука, — има здраву памет и крепку вољу *у тежњи на добро*, у којој Стаменковић пође у школу и оде у гроб а никад у своме животу ни за један тренутак у тој тежњи неклону, те би до смрти деци својој добар отац, у друштву поштен човек, у служби вољан чиновник, у народном представништву примеран заступник, у отечеству полезан члан и у држави слободан грађанин.

У Београду о Ђурђевудне 1862.

Написао редовни члан друштва
Јефрем Груић.

САВА архимандрит манастира светога Романа родио се у селу Пољаници у Албанији отприлике 1792 године и при крштењу надјенуто му је име Стефан. Отац његов Петар, послије двије године, пошто му се дијете Стефан роди, утече од турског насиља у село Трубарево у Бугар-Морави близу манастира св. Романа. Архимандрит Сава до 11 године чувао је стоку свога оца, а тада почне учити књигу и то најприје у селу Ћићевцу, а послије дође у манастир св. Романа и ту је био манастирски ђак. Кад је Карађорђе отео Бугар-Мораву од турака, онда ђак Стефан пристане уз карађорђеву војску и био је писар у оној војсци, која је оно Алексинца и Ниша била. Пошто Турци по одласку из Србије Карађорђа заузму Србију, Стефан се и код њих умно нађи, и они га приме за писара. У то доба он се ожени, и 12. Јунија 1814 године запопи га у манастиру Ражањски нишки митрополит Манарије. Као свештеник над свима се-

лима у Бугар-Морави он је њима и поповао и купио у тама селима порез па турцима предавао, те је с тога постао и код срба и код турака знатан човјек. Пошто Тимотије игуман св. Романа умре, народ избере попа Стефана, који је био удовац за старјешину томе манастиру и митрополит га нишки Григорије 1831 године у Нишу закалуђери и за архимандрити за манастир св. Романа и тада промјени му име Стеван на Сава. 1836 помагао је кнезу Милошу у истјеривању турака из бугар-моравскога краја. 1842 године буде изабран за члана апелаторјске конзисторије. 13 Јануарија 1846 године друштво српске словесности изабрало га је за свога почасног члана. Он је умрио у Биограду *ноћу* између 2. и 3. Јунија 1861. године и сарањен у манастиру Раковици.

ЈОВАН СТЕФАНОВИЋ-РИЗНИЋ, почасни члан друштва српске словесности, родио се 18 Септемврија 1793 године у Тријесту. Књигу је почео учити код своје куће, и био му је учитељ Доситије Обрадовић познати српски списатељ. Затим у падуанском университету почне, а у бечком доврши православне науке. По свршетку науке врати се својој кући у Тријест и почне трговати. 1819 године одсели се у Одесу, — настави трговање и постане најбогатији трговац у Одеси. За учињене услуге русима у 1829 години, кад су са турцима имали рат, обдарио га је руски цар Никола орденом св. Владимира четвртог степена и чином двор скога совјетника. Пољачка буна 1830 године буде узрок, те Ризнић остави трговање и ступи у руску државну службу и служио је најприје у Одеси, а послије у Кијеву. У државној руској служби заслужи чин дјеиствителнога статскога совјетника и званије старијега директора кијевске државне бан-

ке. За вријеме државне службе обдарен је орденом св. Станислава другога степена и знаком двадесетогодишње непогрјешне државне службе. Као старијега директора кијевске државне банке изабрало га је кијевско статистичко друштво за својега члана. У 1853 години он остави руску државну службу, одсели се из Кијева на свој спаилук у село Гончицу у кијевској губернији и ту је до смрти живљео. 3 Јануарија 1854 године друштво српске словесности изабрало га је за свога почасногa члана. Јован Ризнић и ако је на страни удаљен од српства живљео, свагда је имао на уму, да је он србин, и тиме се је поносио. Колико му је опште напредовање српства на срцу лежало, он је то посвједочио својим доброчинствима за потпомагање тога напретка. Кад је видио „Србијанку," коју је Сима Милутиновић написао, обдарио је Милутиновића са 300 рубаља. У 1854 години поклонио је неку количину знатнијех књига српскоме биоградскоме Лицеју, а пред своју смрт завјештао је своју библиотеку, у којој је преко 4000 књига српској народној библиотеци. Ризнић је био, што-по кажу, прави солохљебник. Сваки Србин, кога је он видио и познао, био је у његовој кући лијепо дочекан и угошћен. Овај паметни и племенити Србин умрљо је 14 Нојемврија 1861. године у селу Гончици. Бог да му душу прости!

---

† ЯКОВЪ ЖИВАНОВИЋЪ, *кореспондентный членъ Друштва Србске Словесности.*

Родіо се 18 Февруара 1808 године у селу Обрежи, у Срему.

Свршіо є основне школе у месту своєга рођеня 1815 1816 и 1817, и немачку школу у Шимуновцима 1818; — Гимназію у Карловцима 1819 1920 1821 1822 1823 и 1824, Богословію у истомъ месту

1825 1825 и 1827. — Философію у Пешти 1828 и 1829 где е 22 Августа 1830 добіо степенъ доктора философіе.

Одъ почетка Септемврія 1829 до конца Марта 1830 быо у Карловцима канцелиста у А. Е. М. канцеларіи; одъ почетка Априла 1830 до конца Януара 1834 професоръ у гимназіи Карловачкой. Одатле, на позивъ князя Милоша, Богъ да му душу прости, доће у Србію где съ почеткомъ Февруара 1834 буде причисленъ княж. канцеларіи а 17 Марта 1834 № 960 буде поставленъ за директора исте княж. канцеларіе, у комъ е званію остао до 5 Марта 1839 кадъ е на исто званіе оставку дао и у приватный животъ ступіо.

За ово време, докъ е быо директоръ княж. канцел. поставленъ е 6 Януара 1836 советникомъ княжескимъ а у Марту 1838 шиланъ е као чрезвичайный народный депутирацъ отом. Порти у Цариградъ, одкуда се вратіо у Марту 1839.

По даной оставци живео е приватно у Аустріи где га затече и 1848 народный покретъ, у коме е участвовао найпре у кругу обштине карловачке, радивши на нѣнимъ заключеньима месеца Марта о воспоставленю србскога войводства и войводе, а поздніе на полю обштенародномъ пошто е месеца Юнія быо изабранъ за члена главногъ народногъ одбора.

За сво време народнога покрета радіо е у разнимъ мисіями важне послове народа србскога.

Пошто е покретъ утишанъ прешао е 1850 год. у Београдъ.

Године 1852 26 Априла буде поставленъ за I секретара совета; а 17 Марта 1855 за главногъ секретара совета земальскогъ.

15 Октоб. 1857 буде поставленъ помоћникомъ попечительства правосудія и просвештенія.

У слѣдь догађаја у Србіи одъ 1858 остане безъ определѣня. Но 20 Мая 1860 постане председателѣмъ суда окр. крушевачкогъ.

Юлія месеца 1861 буде поставлѣнъ за председателя I класе у судъ окр. крагуевачкогъ. Но у ово званіе ніе ни отишао а падне у болесть, одъ кое и умре у Београду 9 Августа 1861.

Превео е съ латинскогъ и у Бечу печатио 1842 М. Т. Цицерона Тускуланска испитанія.

Млоге ситніе ствари одъ части преводе а одъ части оригинале издао е кое у србскимъ летописима старіи времена, кое у Будиму и кое у Београду ово подъ именомъ, ово подъ своимъ свагдашньимъ знакомъ **).

Имао е као признанѣ свои заслуга ова одличя: султанскій орденъ *ивтигаръ*, за заслуге политичке;

Похвално писмо одъ княза Милоша одъ 30 Новем. 1838 такоѣе за политичке заслуге.

Царско-руску медалю за иностранце по декрету мин. ин. дела одъ $^{5}/_{10}$ Мая 1843 № 181 за књижевне заслуге.

Диплому на почестно граѣанство панчевачко одъ 25 Декембра 1848 № 5166 за воене и полит. заслуге;

Гласъ повереня главногъ одбора народнога войводства Србіе одъ 29 Януара 1849 № 640 опетъ за заслуге политичке.

Оставіо е поредъ другогъ кое чега у рукопису србскій новъ преводъ *Телемака* и млоге ствари кое се односе на новію исторію Србіе.

моу стежанню прѣродите
лѣ моихъ · нѣгодарованѣ
нынѣ мѣ вѣнцемъ кралє
вѣства срѣбѣскаго вѣнча
нѣбѣіхъ начртко · азъ сте
фанъ бѣ мѣ поманованын н
бѣ мѣ просвѣщенын цръ нса
модрѣжавнын всѣхъ срѣ
бскѣіхъ и поморскѣихъ н
грѣчкѣіхъ земѣлъ · сѣ бгоуѣ
стнвою нхртолюбнвою мо
ѥю ѡброучнцею цръцомъ
кіра еленомъ · нсѣ бгодаро
ванномъ наюсномъ кра
лѣ оурошемъ · веселеседшею

ГЛАСНИКЪ

ДРУШТВА СРБСКЕ СЛОВЕСНОСТИ.

СВЕЗКА XVI.

У БЕОГРАДУ,
У ДРЖАВНОЈ ШТАМПАРИЈИ.
1863.

САДРЖАЈ.

Страна:

1.) Хиљадугодишња светковина св. Ћирила и Методија. Беседа г. Д. Матића . . 1.

2.) Житије св. Методија, од г. дра Ј. Шафарика. 33.

3.) Наука о саставу и животу растења од г. В. Јовановића . . . . . 43.

4.) Живи песак у Србији и биље што на њему расте од г. Панчића . . . . . 107.

5.) Скупштински развитак и друштвено преображење у Инглеској од г. Стојана Бошковића . . . . . 234.

6.) Некролог . . . . . .

ХИЉАДУГОДИШЊА

СВЕТКОВИНА

СВ. ЋИРИЛА И МЕТОДИЋА

У БЕОГРАДУ.

БЕСЕДА,

КОЈУ ЈЕ ГОВОРИО ПОДПРЕДСЕДНИК ДРУШТВА СРБСКЕ СЛОВЕСНОСТИ Г. ДИМИТРИЈЕ МАТИЋ, У БЕОГРАДУ 11 МАЈА 1863 ГОД.

ПРИЛИКОМ

ХИЉАДУГОДИШЊЕ СВЕТКОВИНЕ

ЗА СПОМЕН СЛАВЕНСКИХ АПОСТОЛА

СВ. ЋИРИЛА и МЕТОДИЈА.

Кад дође време да која земља или који народ унапред пође и да се прослави, нађу се велики људи који га на то спреме и поведу.

И славенски народ дуго је чекао за овакви радешицима. — Они се и појавише с крстом и књигом у руци, а с божијом истином у срцу и устима, чему никоја сила и снага одолети не може, и великим делима и заслугама прославише се међу Славенима.

То су били *славенски учитељи и апостоли, св. Ћирило и Методије*, којих спомену на мењена је ова хиљадугодишња светковина

Цео славенски свет слави спомен своих, умом и духом великих учитеља. А и треба да се славе тако славни мужеви, іер они су основали *славенску цркву и службу божиіу на славенском іезику, славенску писменост и књижевност*, та наівећа блага, без коіих народ ниіе народ.

Што се данас види значаіних поіава у славенским племенима; што се свест и уваіемност међу њима све више, на опиту срећу, развиіа, и што се она као сродна све боље познаіу: свему томе положише темељ врли славенски учитељи и апостоли, *св. Ћирило* и *Методиіе*, чиіа имена Славенима су света и по њиховом побожном животу и по неизброіним заслугама, коіима они славенски народ задужише вечитом одношћу.

Зато и имаіу Славени о своіим учитељима іедна осећања благодарности; зато нема ниіедног славенског племена, коіе ниіе дало гласа о овоі редкоі светковини.

И Србиіа, као іедна грана општег славенског стабла, скромним нестма начином, према садањим околностима, али срдачно придружава се тоі свенародноі слави.

Србска црква, произносећи слово божиіе онако како су га наши апостоли превели на славенски іезик, прославила іе овај знаменити дан архиіереіском службом.

И друштво српске словесности, коіе ради на књижевности, уважаваіући заслуге наших народних учитеља, желе изразити своіа осећања о данашњем празнику.

По љубави другова, мени іе у део пало да изіавим та општа осећања.

Но величанственост историніских догађаіа, коіих се сад опомињемо, преобузима говорника и надмаша поіедину снагу, да се свестрано разложе и оцене неоцењене заслуге наших апостола, ради чега смо се овде и скупили.

Іа ћу просто приповедити живот славенских учитеља, коіи іе испуњен великим делима, колико сам га по разним изворима сазнати могао, па то ће по себи, и без многих речи, показати колико су наши светитељи принели развитку образованости и унапређењу будућности славенске. —

За време владе грчких царева Лава Арменина, а по њему Михаила Травла, коіи се и Балбос звао, и Теофила, сина Михаилова, живео іе у Солуну*) іедан добар и отмен

*) Имамо опис од почетка X века (од неког Іована Каменніата, солунског домородца), какав іе тада био Солун. Ту се показуіе диван положаі и жив саобраћаі Солуна; говори се и о многим установама те вароши и похваљуіе се

човек, по имену Лав. Он ie био воiник в чину сотник. То ie отац св. Ћирила и Методиiа; а мати им се звала Марiа.

Методиie био ie старiи *). Кад одрасте ступи у воiничку службу. И цар ie знао за њега; учини га воiводом и попље у предео међу славенским земљама. Кажу да ie био више година (спомиње се 10 г.) у воiничкоi служби, па онда ie оставн и покалуђери се у Олимпискоi гори **).

Млађи брат Константин ***) родио се око 827 године. Од детињства показивао ie особити дар. Кад ie учио књигу, памећу надмашао ie све своie вршњаке. Веома ie волео свете књиге, и учио их ie напамет.

тежња тамошњих житеља за напредком наука и вештина. Каже се да су у своi околини Солуна живела славенска племена. У VI и VII веку упадали су у Солун ти Славени; но мало помало прелазили су у хришћанство и мирно живели као сељаци. — По Фалмераiеру Солун ie био око половине IX века упола славенска варош.

*) Овако говоре свете књиге. Панонска легенда каже (с. 4.) о Методиiу: „служио ie млађем брату као слуга“ (servivit minori fratri velut servus. Cod. p. 24.)

**) Неки пишу у гори Елим.

***) Чешка и бугарска легенда (Cod. A. III. V.) и неспомињу име „Константина“ него само „Ћирила“.

Пошто умре цар Теофило, дође на престо син његов Михаило са своіом матером, царицом Теодором. Том цару, као іош младом и неіаком, за саветнике одређена су била три велика бојара, Мануило Доместик, Теоктист Патрикиіе и Логотет Дромиіе.

Логотету били су познати родитељи Методиіа и Константина.

Кад іе Логотет чуо како іе Константин бистра ума, пошље за њега да се учи заіедно са Михаилом, како би се поред њега и млади цар боље паштио у науци.

Константин се обрадуіе томе. Кад дође у Цариград и предаду га учитељима, брзо изучи граматику, реторику, рачуницу, ђеометриіу, астрономиіу и философиіу. Обучио се и у музици и другим грчким вештинама.

Учитељи су се дивили његовом разуму и напредку у науци, и због великог успеха у философиіи прозову га *философом*.

Знао іе осим елинског и латинског іезика, іош и іевреіски, іермански и сирски.

Логотет іе веома волео Константина због мудрости и уљудног живота. Хтео га іе и оженити; но Константин, клонећи се света, оде, као што пишу, на „узко море“ (Хелеспонт) и тамо се покалуђери у неком манастиру.

У калуђерству прими име „Ћирило“ *).

После га доведу у Цариград и поставе за библиотекара у саборноі цркви Софніи и за учитеља филозофніе.

По тадашњим околностима цар и патриарх слали су га на више страна, где іе требало умним начином борити се с противницима хришћанства, и он іе свагда успевао у тим важним приликама.

Знао іе тако вешто и живо износити врлине хришћанске вере, да су њу примали и сами њени гонитељи.

Тако су га послали у сарацинску земљу. Ту іе био у Самарніи, престолници сарацинског кнеза Амирмумна.

Са успехом препирао се тамо о многим питањима верозакона са мудрацима сарацинским, коіи, напоследку, неумедоше ништа основно наводити против Ћирилових убеђаваіућих разлагања.

Кад се врати отуд у Цариград, цар и патриарх похвале га. Он поче опет живети у самоћи. Оде свом брату Методніу у Олимп и с њиме проводио іе живот у посту, молитвама и читању књига. —

*) Неки веле да іе тако назван тек доцниіе кад іе отишао у Рим.

У то време дођу у Цариград посланици од народа Хазарског (Козарског).

То је био неки народ, коіи іе пре тога живео више касписког мора, па почем іе после прешао на іуго-запад, станио се на азовском мору и са Византинцима ступио іе у тешњу свезу.

Ти посланици замоле цара Михаила III. да им пошље ког ваљаног човека, коіи ће их учити истинитоі вери. Хазари су исповедали іедног бога и њему се молили, клањаіући се према истоку; а Іевреји и Сарацини гледали су да их склоне своіоі вери.

„Незнаіући куда да се обратимо,“ тако су говорили хазарски посланици, „договорили смо се да поиштемо савета од наімоћниіег цара, іер наівише се уздамо у ваше старо пријатељство и чини нам се да ће ваша вера бити понаібоља.“

Онда цар Михаило позове св. Ћирила да га пошље са хазарским посланицима. Оваі замоли свог брата Методиіа *) да пође с њим, и кад іе све било спремљено, крену се на пут.

У Херсону, на граници хазарске земље, у садањоі іужноі Русиіи, задрже се неко време да би научили іезик тог народа **)

*) Неки писци неспомињу да іе и Методиіе тамо пшао.

**) *Хеншен* мисли да іе хазарски іезик славенског диіалекта. Има их коіи држе да хазарски іезик

После оду народу коме су их послали, и како іе св. Ћирило био вешт проповедник, изведе све из заблуде, у коіу су их завели Іевреіи и Сарацини. Сви су зато благодарили богу и слуги његовом св. Ћирилу. Они пишу цару и захвале му. Са великом славом допрате Ћирила и Методиіа натраг и понесу им велике дарове. Но они то неприме, и замоле их да уместо тога, при њиховом одлазку, ослободе све стране заробљенике, и они то учине.

Доок су се бавили у Херсону да науче хазарски іезик, нађу тамо у моруманити св. Климентиіа *). То се догодило, као што неки пишу, 30 декембра 861 године, и било іе од важности за њихов будући успех. —

ниіе славенском сродан, него да су се Хазари служили хунским или турским іезиком (hunnico sive turcico sermone, non slavico utebantur. Assemani kalend. III. 14.). *Френ* у своіим изводима „о Хазарима“ (de Chasaris etc.) из арапских писаца, стр. 15. каже: „да іе іезик хазарски: другчіи него турски и перзиски“. (Lingua Chasarorum a turcica et persica differt, nec ullius populi lingua commune cum ea habet).

*) Св. Климентиіе био іе папа, управљао іе црквом у Риму за 9 година, од 68. до 77. год. п. Хр. Био іе прогнат у Херсон и умр'о іе тамо као мученик под Веспазиіаном, године 77-е.

Сада іе тек предстоіао нашим светитељима важан духовни рад међу северо-западним Славенима.

Но пре него што почнемо говорити о томе, вредно іе да видимо у каквом су тада стању били Славени на іуго-западу и северозападу, што се тиче вере и цркве; іер рад њихов међу племенима славенског іезика зависно іе млого од њиховог тадашњег стања.

Ми се овом приликом, према нашоі цели, нећемо моћи подуго око тога задржавати, іер кад би хтели све обширно разлагати, заузело би више и места и времена. —

Неки писци говоре да су славени на іугозападу били први у великоі славенскоі народноі породици, међу коіима іе овладала хришћанска вера.

Сви Славени коіи су заузимали данашњу *Корушку*, *Горицу*, Приморіе, Краіину, Штаіерску и околне пределе Мађарске и Хрватске, као и већи део Срба и Хрвата, іош у седмом веку примили су христову веру*).

За овима прво су се покрстили Панонски Славени У Панониіи како под владом Хуна, тако и доцниіе (од 558 год.) под Аварима, живели су млогоброіни Славени, и под

*) Види Копитарову књигу „Glagolita Clozianus". Windobonae 1836., стр. VIII. и д.

своїм старешином Самом (од год. 627) били су господари у земљи.

Кад су Франки под Карлом великим завоївали и Панонниу, довршило се и тамо време незнабоштва.

Под славенским кнезом *Привином* (830 — 861 год.), коїи іе владао у Панонніи, у Нитранскоі области, и под његовим сином *Коцелом* напредовало іе хришћанство.*)

У то доба Моравски Славени, под сопственим кнезовима, живели су на северозападу Панонніе.

У другоі четвртини деветог века владао іе у Моравскоі *херцег Моимир***) (Моимар), човек необична духа. Он іе већ био примио хришћанску веру и положио іе темељ Моравскоі држави, коіа іе у другоі половини деветог века имала велику политичку важност. За време владе тога херцега почело се у Моравскоі утврђивати хришћанство***).

Снага Моимирова, коіа іе почела іачати, узнемиривала іе франачког господара. Зато

*) Црква у Нитри била іе, како се памти, наістариіа код северо-западних Славена.

**) Види Палацкову историу Чешке. Праг. I. св. стр. 106.

***) Има писмених сведочанства да су іош у Моимирово време постоіале цркве у *Оломуцу* и *Брну*, и да су и у старом славном *Белеграду* у исто доба, ако не раниіе, сазидане прве цркве.

Лудовик, немац названи, у августу 846 год. упадне у Моравску*) са силном воіском, збаци Моимира и постави за владаоца *Растислава*, синовца Моимирова.

Лудовик іе мислио да ће му Растислав бити одан; но преварио се у томе, іер од Растислава ниіе било већа противника немачкоі владе у Моравскоі. Наівећи задатак његовог живота и давнашња жеља била му іе, да Моравску ослободи од *Франака* и учини засебним независном државом.

У тоі намери стане Растислав договарати се са Византиским двором, гледаіући да се и у црквеним одношаіима ослободи од Немаца.

Да то постигне, добро му іе дошла прилика да свом славенском народу добави учитеље, коіи говоре славенским іезиком.

Као такови били су му познати они, коіи су пошли у Хазарску земљу и тамо срећно свршили своі задатак.

*) И данас се препиру о границама старе Моравске државе. Узима се да іе она обуватала у половини деветог века, не само данашњу Моравску и Шлезку, него и Словачку земљу, и да се простирала до реке Мораве и Грона. — У последњим годинама Сватоплукове владе простирала се Моравска држава на іуго-западу до Краљске.

Зато Растислав пошље посланике цару Михаилу и поручи му: да се његов народ неклоња више идолима и жели живети по хришћанском закону, но нема добрих учитеља. Замоли да му се пошљу људи коіи би умели народ учити у читању, у закону и у заповедима божиіим.

Посланици тог Моравског херцега добили су заповест од свог господара, да од Византиског цара поишту баш Ћирила и Методиіа, іер су за њих чули да су из Солуна, те знаду славенски.

Панонска легенда (с. 5.) спомиње као да су ти посланици овим речима говорили: „млоги хришћански учитељи долазили су нам из Италиіе, из Грчке и из Немачке, но нису нас учили како треба, а ми Славени неук смо народ и немамо никога ко би нас учио. Зато, царе, пошљи нам таке људе, коіи нас могу учити књизи, истини и правоі вери.“ Примивши цар ту молбу, каже Ћирилу: „чуіеш ли, филозофе, шта се говори? Нико неможе то свршити као ти. Іа ћу те лепо спремити, поведи собом брата свог Методиіа и пођи на пут; іер ви сте из Солуна, а солуњани говоре чисто славенски (Cod. p. 25).“

Ћирило и Методиіе сматрали су као да их іе сам бог на таі посао одредио, па се тога весело приме.

Овај велики задатак да буду учитељи славенском народу, іако им іе лежао на срцу.

Уверен да свако више образовање човека зависи од писма, св. Ћирило, по свом филозофском духу, знао іе: да ће своіу знатну намеру моћи извршити само онда ако му пође за руком, да за гласове славенског іезика изуме згодне знаке. И он доцста измисли за славенски іезик особиту азбуку, коіа се по његовом имену зове „*ћирилица*“ *), и поче са своіим братом свете књиге преводити на славенски іезик. Наіпре су превели, као што казуіу црквене књиге, свето еванђеліе по Іовану: „въ начáлѣ бѣ слóво итд.“

*) Панонска легенда (с. 5). говори да се Ћирилица почиње од оне године, над су наши апостоли позвани у Моравску, и то одма после тога. Постанак Ћирилице, по већини писаца, пада око свршетка 862, или у почетку 863 године, іер іе у то време св. Ћирило увидео потребу тога. Чешка легенда (с. 2. inventisque novis apicibus sive litteris), спомиње да іе св. Ћирило измислио славенску азбуку, али неспомиње кад је то било. А талціанска легенда узима, да се то догодило баш пре путовања наших светитеља у Моравску. — А што се тиче азбуке, коіа се зове „глаголица“, наіболи славенски филолози Добровски, Копитар, Павле Шафарик и Миклошић, на разним местима казали су како о томе мисле.

Света браћа покажу своі превод цару, патрнарху и свему сабору, и сви због тог с радошћу прославише Бога. —

Сад да пропратимо наше светитеље од времена њиховог путовања у Моравску, па да видимо шта су тамо урадили и какве іе последице то имало за сав славенски народ.

Онако спремни пођу св. Ћирило и Методиіе у земљу*), куда су позвани као учитељи. То іе било 863 године, око свршетка прве половине те године, дакле пре хиљаду година, по чему іе и ова наша светковина, хиљадугодишња.

Кад іе народ чуо за њих и да су се приближили Велеграду, престолници Моравскоі, веома се томе обрадуіе, па велико и мало изиђе им на сусрет и дочека их свечано.

Чим дођу у Моравску одма заведу *на славенском језику службу божију* и почну с

*) Неки мисле да су пре одлазка у Моравску, били у Бугарскоі и тамо покрстили бугарски народ под њиховим краљем *Борисом*. Тако приповедаіу легенде: Моравска (с. 4. 5.), чешка (с. 1.) и бугарска (с. 2. 4.). А Панонска опет каже као да су отишли управо у Моравску, (с. 5. Philosophus cum Methodio iter agressus est Moravicum Cod. p. 25.). Они су понели собом и мошти св. Климентіа, коіе су, као што іе казано, нашли на Таврискомполуострову.

наівећом ревношћу народ учити. Нарочито старали су се да земаљске младиће спреме за свештенике, учећи их новоі азбуци и новопреведеним књигама часловцу, псалтиру итп. Они су заіедно и живели са своіим ученицима, служећи им на углед своіим добродетељним животом.

И тако су за четири и по године, идући по народу, проповедали слово божиіе и хришћанску науку разпростирали.

Видећи латинско свештенство толики успех славенских учитеља, као свештеника источне цркве, коіе іе Растислав учинио за своі славенски народ самосталним епископима, — завидело им іе и мрзило на њих.

Кад то чуіе папа Николаі, пише им и позове их у Рим.

Христова црква тада іош ниіе била раздвоіена, ма да су свештене власти биле у завади.

Света браћа учине по тоі жељи и оду у Рим*). Но іош нису били тамо приспели а умре папа Николаі, и Адриіан би изабран на његово место. И оваі им іе био наклон,

*) Неки пишу да су повели собом неколико од своіих ученика, коіи су тамо добили свештеничке чинове.

и чувши да се Ћирило и Методиіе приближаваіу Риму и носе мошти св. Климентиіа, изиђе им са свештенством и народом на сусрет изван вароши и лепо их дочека и угости. Похвали њихове књиге, коіе су на славенски превели, одобри службу божніу на славенском іезику и запрети да нико несме хулити на то. Пише се, да су наши апостоли и у самом Риму, редом по тамошњим црквама, служили свету литурђніу на славенском іезику.

Но док су се бавили у Риму, разболе се св. Ћирило, лежао іе неколико дана и ту умре у Фебруару месецу 868 године. Тело му положе у мермерни ћивот и саране га, са великом свечаношћу, с десне стране олтара у цркви св. Климентиіа, где су му мошти положене.

Кажу да іе св. Методиіе молио папу, да му да братово мртво тело, да га, по материноі заклетви, однесе у његов манастир. Папа наіпре то одобри, но кад навали на њега римско свештенство, владике, кардинали, и први људи Рима, да нетреба упуштати тело онако важна мужа, чиме би Рим изгубио велику драгоценост, папа одустане од дате речи, те св. Ћирила онде саране.

По смрти овог светитеља, брат његов Методиіе, као архиіепископ Моравски и Па-

понски, врати се међу славенски народ. Црквена власт св. Методиіа простирала се од іуга до преко Драве и Саве према Далмациіи, и обухватала іе нарочито земље коіе су заузимали славенски *хорутанци* и њини суседи. А на северо-истоку простирала се панонска и моравска црквена област преко Раба и Дунава до граница Моравске државе *). Св. Методиіе оставши без онако славна брата и помоћника сад іе имао іош више терета. Много се старао о свом духовном стаду и неуморно трудио се о светоі вери, због чега се препирао и са Іевреіима и іеретицима.

И чести ратови, коіи су тада пустошили земљу, сметали су св. Методиіу у предузетцима и радњи његовоі. Кад после Растислава настане влада Сватоплука, било му іе у Моравскоі доста тегоба, а іош више у Панонскоі, по смрти кнеза Коцела.

Непријатељи славенске цркве, да би забранили славенску службу божиіу, обтуживали су папи св. Методиіа због познате разлике у догми **), и он се бранно богослов-

*) О овим границама види приметбу на страни 11. Да се Методиіева архиіереіска област простирала и на Панониіу, сведочи и писмо папе Іована VIII, 14 Іуниіа 879 год. Методиіу писато с овим насловом: „Reverendissimo Methodio, archiepiscopo Pannoniensis ecclesiae (Cod. p. 58.).

**) Filioque.

ским разлозима. Због тога папа Іован VIII позове га у Рим, и он іе и по други пут (880 године) тамо ишао, те се правдао и оправдао, и папа іе писао о томе и Сватоплуку; али противници затаіе право писмо и друго неистинито предаду само да неуморном архиіереіу сметаіу у послу. Но све то ниіе могло умалити његову ревност и олладити безпримерно одушевлење за свету ствар. Св. Методиіе непрестано іе напредовао, и између других његових већих дела, њему іе пало у део и то, да покрсти чешког херцега *Боривоіа*.

Сватоплук, да би се одржао против Немаца, іош у 871 години ступи у тешњу пріатељску свезу са чешким владаоцем, и то учини те владалачки дом Боривоіа пређе у хришћанство *). А чим се владалац покр-

*) Ниіе сасвим извесно кад се то догодило. Неки кажу да іе било 894-те године. Но то іе погрешно, іер до те године нису живели ни Методиіе ни Боривоі. Увиђа се да іе то, по своі прилици, било у 871-оі години. Палацки у своіоі историіи Чешке, I. 132 136. вели: У іесен 871-ве год. ожени се Сватоплук са неком чешком кнегињом, по своі прилици са сестром херцега Боривоіа. Мора бити да се та кнегиња іош тада покрстила, па се може мислити да се у исто време покрстио и цео владалачки дом. А незна се извесно где іе баш то било (стр. 137), да ли у Моравскоі, у сватоплуковом двору, као што говори іедна легенда, или

стио, тиме іе хришћанска вера и у Чешкоі іачала и међу тамошњим народом разпростирала се.

Осим тога, добрим настоіавањем нашег светитеља, почео се у народу поправљати и домаћи и іавни живот.

Таким начином и поступањем уклањао іе св. Методиіе сметње непріиатеља славенске цркве и савлађивао тешкоће, обтуживања, клевета и гоњења *).

Због толиког пожртвовања, млогоброіни ученици, са целим славенским народом, били су и душом и срцем одани свом духовном пастиру.

у Чешкоі. Премда о томе не спомињу наістарціи извори, опет се неможе сумњати (стр. 138 и д.), да іе сам Методиіе морао доћи у Чешку, ако не да крсти с. Лудмилу, а оно да словом и делом помогне започето покрштавање. Методиіе, коіи іе своі живот провео понаівише у путовању да разпростире хришћанство, доиста ниіе жалио труда отићи из Моравске у Чешку, те да се сам увери како код оног млогоброіног народа успеваіу први поіави спасенніа.

*) Іедно писмо папе Іована VIII од 23 Марта 881 године (Cod. pag. 62 и д.) осветљава последње судбине св. Методніа, коіи іе постао мученик за своі свети позив.

И из тог писма може се видети каквим се сплеткама против њега служила немачка странка, особито неки бискуп Вихинг.

У таком раду провео іе св. Методніе 17 годнна *),

На цвети дође последњи пут у цркву. Ту іе говорио проповед и благословно земаљског кнеза, свештенство и млогоброіни скупљени народ. Трећег дана после тога, 6 Априла 885-те године, на рукама своіих ученика и свештенства преда Богу праведну душу, и тако сврши се његов неуморни живот **), коіи іе за славенство од непрегледне важности.

Силни свет слегао се на његов погреб. Велики и мали, богати и сиромаси, и сви оплакивали су добра учитеља и пастира, коіи іе свима све био.

Іедна бугарска легенда каже да кости св. Методніа леже у великоі Моравскоі цркви, на левоі страни у дувару иза олтара св. богородице. Држе да іе то у Велеграду, престолници Сватоплуковоі, где іе св. Методніе своіе свештенство обично сазивао у синод.

О св. Методніу налази се легенда у іедном старом рукопису, коіи іе имовина друштва србске словесности. Та легенда, по решењу нашег друштва, за спомен ове светковине,

*) Бугарска легенда каже 24 године.

**) Мисле да іе међу последњим делима његовим било освећење Петрове и Павлове цркве у Брну.

у верном снимку, заіедно са описом рукописа, предаіе се данас іавности.

Св. Методиіа наследио іе у архиіереіском званиіу, његов верни ученик, по имену *Горазд*, кога іе он сам пред смрт за то изабрао, казавши своіим ученицима: „он іе прави Моравац; нека његов избор буде угодан и Богу, као што іе вама и мени“.

И тако видимо да се безсмртни апостол наш св. Методиіе, за бољи успех православног хришћанства међу славенским народом, постарао и за свог наследника, како црква, коіу іе он основао, неби остала безглавна. —

Кад помислимо на свети живот наших апостола и учитеља, морамо се дивити њиховим славним делима и благосиљати духовне раденике, коіи су добро схватили своі велики задатак, па желећи да их разуме народ, коіи су просвећавали, учили су га на његовом матерном іезику, и путуіући на све стране разбирали су за потребе народне и непрестано лебдили над народом.

На већу похвалу служи нашим светитељима, кад њихов начин поступања упоредимо са начином других, коіи су, у прва времена хришћанства, ишли да разпростиру веру христову.

Ово успоређење обіасњава нам зашто іе рад наших учитеља и апостола рад вечитости, коіи іе животност и плодност своіу осведочио за десет векова. То нам обіасњава зашто чисто семе, коіим они питому, плдону њиву засеіаше, при свим грдним тегобама, коіе су сметале и њима за живота а и доцниіе њиховим ученицима, уроди красним, неоцењеним родом, те сада од 86 милиона Славена, 66 милиона*) славе Бога на свом іезику и продужаваіу књижевност коіу су св. Ћирило и Методиіе основали.

Кад погледамо на земљовид Европе, па видимо да се плод трудова славенских апостола разширио на грдном простору од близу 120.000 □ миља, дакле скоро на две трећине целог европског земљишта, већ само то наіочевидниіе и наістварниіе показуіе, какве су огромне и обиљне последице од живота и дела наших учитеља.

Знамо да су силне државе и разне установе биле и траіале више или мање, па малаксале и пропале, кад нису биле основане на правди и здравом темељу. А какав ванредни поіав у славенском свету показуіе створ наших апостола!

---

*) Православних Руса 60 милиона, православних Срба 3 милиона а толико и Бугара.

Хиљаду година напрасно се тако су они међу Славенима основали народну христову цркву и народну књижевност. И те велике установе не само да нису за толико времена малаксале, него су дивно напредовале, и божиіом помоћу и одсад ће напредовати код славенског народа, коіи, ма да се борио на живот и смрт против наістрашниіих за сву Европу непріатеља, у тоі борби само се прерађао, и ево, у подмлађеноі снаги, непрестано напред иде.

Загледамо ли у историіу од наістариіег доба до данас, обазремо ли се по свету, тешко ћемо наћи примера, да се ікоіи раденик, у овако великом народу и пространоі земљи, као што іе Славенска, могао обрадовати оволиком успеху.

Кажемо да іе ваљан учитељ, коіи добро учи ученике у іедноі обштини; похваљуіемо доброг архиіереіа, коіи поверено му духовно стадо ревносно учи науци и слову божіу; славимо доброг владаоца, коіи у своіоі земљи заводи што више школа, и просвету, а тиме и благостање народа унапређуіе. Па кад се по величини успеха сретни раденици славе, колико и како да славимо и коіим изразима да оценимо дела учитеља не іедног места и покраіине, не поіединих племена, него укупног, великог Славенског народа,

коіи, као што мало пре реносмо, околиси свет представља.

Кадгод узмемо да читамо слово божиіе на славенском іезику, кадгод узмемо књигу *ћирилицом* написану, свагда се морамо, с дубоком захвалношћу, опоменути оних, коіи су то основали и свагда се морамо дивити ономе коіи смисли да напише азбуку, коіом ће се служити толика поіедина славенска племена, и тако іедном вером и писмом доћи до народне заіедине.

Іош поодавна казао іе іедан стран писац: „да іе Богу подобан онаі, коіи іе летећи дух човечніи под писмо ставио". Іер тек тиме отворена су човеку, као умном створењу, врата за просвету и духовни развитак. Само развитком іезика могу се мисли исказати, а тек помоћу писма мисли постаіу сталне, незаборављене и вечите. —

Іедног од наших славећих се учитеља звали су, као што смо видели, и „*филозофом*", іер се поред вере и других наука ревносно бавио и „*филозофиіом*".

То нам може дати повода да проговоримо, ма у неколико речи, о *научном* одношаіу вере и филозофніе.

Савремена наука показуіе да и вера и филозофніа имаіу за задатак истоветан предмет, и само се по *виду* разликуіу іедна од друге.

Предмет им іе обема *Бог*, као *совсавршено сушшество*, коме се, *вером*, приближуіемо непосредним начином, чистом одношћу; а филозофніа обделава своі предмет помоћу *ума*, и научним испитивањем тежи да га постигне.

Обе те науке, у главном, слажу се, іер иду на то: да покажу одношаі између Бога и човека, и оне то обіасњаваіу свака своіим начином.

Развитком наука и сретним долазком вере и филозофніе до пожелане сагласности, уклоњен іе узрок оним ужасним гоњењима и мученьима, што се у пређашње време таме и глупости, догађало на страхоту света и човештва.

Помислимо, колики іе напредак у просвети род човечніи тиме учинио и колико треба да се сваки томе радуіе.

И за већу славенску славу, како се сретно догоди, да први апостол славенски би учитељ и филозофніе и вере, те да се нераздваіа ум од вере и да се осветли и узвиси поіам о Богу, као извору свега блага и свніу врлина.

Велики дух наших учитеља имао іе да издржи описане борбе; али зато и повесница прве славенске, коіу су они основали, нема

да поможе на гробу света прних листова инквизиција, преко и Богу и људима, и оних ужаса, кад су живе људе због вере бацали у ватру.

Све дакле околности као да су се здружиле, да се за развитак славенског живота и будућности поставе сретни услови.

И можемо се надати да ће се временом допунити и оно, што се досад из разних узрока ниіе могло свршити.

Велико и вечито *начело народности* све више долази до опште свести.

Не далека будућност показаће, да ли ће се оно и извршити, па да сви *славени своіим іезиком Бога славе и славенским писмом књиге пишу.*

Судећи по ономе што се код других развіених народа іедног племена у овом погледу већ догодило, и по здравоі памети и родољубљу славенских племена на све стране, рекли би да тоше ниіе далеко преше, и ако небуде пре, а оно прва овака светковина зацело ће, ако бог да, застати *сав славенски народ у чисто славенским облацима и у чисто славенском карактеру.*

Тада ће се славенски светитељи, коіих спомен данас славимо, а коіи су таку велику мисао и начеља, показати у обновљеноі слави.

и *истинито братство* међу славенским племенима благословити слогом и вечитим траіањем, те да Славени, загреіани братском љубављу, напредниіе могу приносити велики своі део развитку људског рода, и тиме у историіи света да се учине међу избранима избраним народом.

ЖИТІЄ

СВЕТОГЪ МЕТОДІЯ

ПРВОГЪ АРХІЄПИСКОПА МОРАВСКОГЪ

РАВНОАПОСТОЛНОГЪ УЧИТЕЛЯ

и

ПРОСВЕТИТЕЛЯ СЛОВЕНА.

ЖИТІЕ СВЕТОГЪ МЕТОДІЯ.

Мѣсеца августа ке. дне.

:: въ тижь день. памать въ свѧтыхь по истинѣ прѣподобною ѡтьцоу нашею и архиепископоу моравьскою костандина нарицаемаго кирила философа. и методиѧ брата его. оучителѣ сѧща словѣньскомоу ѧзыкоу. и творить же сѧ памать ею ѕ. априлѣ мѣсеца. и вельми црькви празноуеть. въ день памать ею.

Сыи оубо блаженыи и прѣподобныи ѡтьць нашь методие. архиепископь вышнѧѧ моравы. брать сѧщъ прѣподобнаго кирила философа. прьваго оучителѣ словѣньскыхь книгь. родомь сѧща солоуненина. бѣ же сыи методие съ своимь братомь. въ срацынѣхь и козарѣхь оучаше сими православнѣи вѣрѣ. прошедша же вса прѣжде реченыѧ хоила. и въ моравѣ наоучьше оученикы. и поимша ѧ въ римь идоста. римлѣне же дѣло ею свѧто и апостолско нарекше. поставишѧ презвитерѧ словѣньскыѧ. оученикы. авие же починоу блаженыи кириль. Андриѧнь же папежь римьскы поставии архиепископа. блаженаго методиѧ. на столь андроника апостола. панонь скыѧ ѡбласти. иде же оуча многыѧ напасти и пакости прѣтрьпѣ. ѡть сьпрѧчьскыхь епископь и презвитерь. противящихь сѧ правѣи вѣ-

рѣ. по изъблаженнюю глиторѣ диѡлога. сѣдѣше въ земли моравьстѣи. прѣложи вьса .ѯ. книгь. ветхаго и новааго закона ѿть грьчьскаго въ словѣньскыи .вь. г҃. индикті .вь. ѕ. тисоущюю. гръста. д҃ госта третиѥ лѣто. при свитопалца кнѧзы. царь бѣше грьчьскы василиѥ. а бьлгарошь ѿть бога ккаѧ борысь. краль нѣмечьскымь людемь. и наоучь же оучєникы своѭ правѣи вѣрѣ. и пророкь ѡ своеи смьрьти. прѣжде трьіи деньіи. оуспе ѡ господи съ миромь. лежить же въ келицаи црькьви моравьстѣи. ѡ лѣвѣѭ страниѭ. въ стѣнѣ за ѡлтарешь свѧтыѭ богородицѭ. доушѭ въ рѫцѣ богоу прѣдавьше. приемь царьство небесноѥ. тѣхь молитвами. : —

(Види снимакъ)

Ово житіе налази се у рукопису кои е у библіотеки друштва србске словесности у Београду подъ бровмъ 53-ѣимъ каталога рукописа; а садржава Прологъ или Синаксаръ бугарске рецензіе; писанъ е на кожи, у величини средњѣгъ листа, у време србскогъ краля Стефана Дечанскогъ, онда кадъ е овай разбіо бугарскогъ цара Михаила, дакле 1330 године, у монастиру Лесновскомъ; што посведочава слѣдуюћи записъ на краю рукописа:

:: Слава съвьршителю богоу въ вѣки аминь ::

По милости божи. а҃ ма изволеніи великаго тиномаудьника архистратига михаила. и съ помощию прѣподобнаго ѡтьца гаврила. азъ рабь божи станиславь съвьршихь книгѭ сиѭ. въ д҃ни прѣкмьскаго краля Ѹроша Сте-

фина иже отець оставии и посла къ грьки. и по седмихъ лѣтѣхъ изъшедъ. и прѣемъ крал'ство к'сеи срьп'ьскыи земл'и и поморьскыи и подунавьскыи и охриньскыи. не по силѣ ни по изволению божию. и грьчьскыи земли отоуди и градоки прѣм- и силнаго царѣ бльгарьскаго михаила отци. въ тоже лѣто сьврьши се книга сиа. въ области охриньскои въ хорѣ златоустѣи. въ горѣ лѣсновьстѣи въ монастири свѣтаго архистратига михаила и у гроба прѣподобнаго отца гавриила. обдрьжащи хором златоьском жоупаноу драгослакоу. при игоумени теодоси. и при иеромонасѣ сакѣ. и при иеромонасѣ кирилѣ. и при писцѣ данилѣ. и при икономѣ германѣ. и при иеларѣ висарионѣ. и при протихъ братии. писа же се книга сиа новоелѣнимь смѣренна игоумена теодоси. ржкоу многогрѣшнаго раба божиа станислава.

Књига ова писана е доста читнимъ уставнимъ словима, еднако лепо и чисто, онако као што се види изъ приложеногъ овде верногъ снимка, на якой добро израђеной кожи. Има у њой света 321 листъ; починѣ се на првомъ листу:

синаѯарь съ богомь починаемь,

и после краткогъ предговора, у комъ се каже да су ове кратке легенде или чтенія „на всакъ день всего лѣта поминаемыи святихъ отьчьство и житие и конець. наковь имѣ кѣждо. где же и кѣгда тѣхъ пашети. сьтварѣютсе. на писане: „постатиномь хоудымь и митрополитомь поникиномь“; слѣдуе одма:

:: мѣсеца сентевра начетьки индиктоу рекше ноко лѣто.

Садъ слѣдую редомъ сви месеци и дани преко целе године, и кодъ свакогъ дана имена светителя на исти данъ припадаюћи, и кратка житія главни светаца.

Врло е важанъ овай рукописъ по томе, што се прво известно зна кадъ е писанъ где и одъ ко-

га, да га е то есть писао Станиславъ године 1330 у Лѣсновскомъ монастиру; друго што се сачувао цео, тако да само еданъ последньи листъ фали, на комъ е было свршетакъ записа, а и одъ тогъ последнѣгъ листа остао е комадъ; найпосле и зато што су у нѣму неке знамените за насъ Словене легенде или кратки животи светаца тичуѣи се изъ ближе Словенства.

Такове за насъ важне легенде есу слѣдуюће:

На листу 7 дана 5 Септ.

мѣсеца сентября .є. дне:

Въ тѣмь день оуспеніе хлѣба святаго ꙁемлѣ роусьскыѥ.

Тьи святыи моученикь хлѣбъ. бѣаше сынъ благочестивааго владимира. иже всѣ ꙁемлѣ роусьскыѥ крьщеніемь просвѣти. и пріѣтаи се въ мѣстѣ градѣ. о положень бысть въ церькви святыѥ богородице. юже сьꙁда. седшоу же на столѣ сыноу его. ꙁлочестивомоу стоплькоу (:sic:) научившоу избивати братиѥ свою. Хлѣбъ въ моуроуѣ кнѣꙁовааше. идоущоу же ѥмоу видѣти гробъ отьца своѥго. и срѣтоше и посланіи отъ стоплька. моужь крьковникы смолѣнсцѣ. и ꙁаклаше и ꙗко агньца непороуна. и покрьгоше тѣло ѥго претестьнои на лѣсѣ. между двою владоу. божьственыимь же промысломь. пастырьи оукѣжденъ бысть братаю ѥго. быше ѥго рода. принесше положише оу брата своѥго борыса. иставающа цѣльбныѥ дары. всѣмь вероующимь и приходещимь въ нима.

На листу 115 дана 15 Януара.

мѣсеца генваря. .ї.е. дне:

Памать преподобнаго отца нашего моустыножителѣ гавриила лѣсновьскаго.

Тьи преподобныи отьць нашь гавриль бѣаше благородноу и богатоу родителю синъ. и вьданъ бысть наоученію книжномоу. и божьстьнымь изволеніемь посвященъ бысть.

пришедшоу ѣзраелтоу его и ѡбрѣтшѧ жноу некрстѣ добра рода. ѡномоу же нехотѧщоу. и пашюмь нѣкоеннюмь оумрѣть подроужие его. ѡномоу же непрмѣнѣшоу сѧ ки. и шедь ѣ монастырь и бысть мнихь. и ѣзѣмь богатство много и ѡтиде. и промѣленнюмь ѣелцкаго архистратига михаила. ѣшедь ѣ горѫ ѣѧсноѣскѫю. и сѣзда храмь ѣ имѧ скитаго архистратига. и игоумена постави. и мнихы сѣбра. и тоу ѡстави все имѧние свое. и ѡшедь ѣ горѫ и мльчаше. ѣ бдѣнии молитвѣ безь сна прѣбыкаѧ день и нощь и много томленим приемь ѿ бѣсовь. и сѣтвори .л. лѣть. и пришедь ѣ монастырь и прѣстави сѧ. и сѣтвори тѣло его ѣ зѣмли. дроугыхь .л. лѣть. и промени сѧ четвероу ротсиноу ѣ градѣ средѣсѣтѣнѣ. и пришедь и изѣтѣ и. и сѣтвори кивотъ и тоу положи мощи его. сѣтворѣшоу же чюдесь много. слѣпи прозрѣшѧ и хроми исцѣлѣшѧ. поражени ѡть доуль нечистыхь беси исцѣлѣнии оулоучишѧ. прикосновенниюмь свѧтыхь мощей. и по многоу времени прѣнесени быша мощи его ѣ градь трѣновь бѣлгаларьскы (:sic:). и положены быша. ѣ трѣпезници ѡт свѧтыхь апостоль. иде же и до нинѣ лежѧть. творѧщи исцѣлениѧ и до сего дне:

А на листу 121 кодъ дана 20 Януара наоди се ова за крштенѣ севера и руски Словена преважна легенда:

мѣсеца генара .к. дне:

Ѣ тижь день моученика. женна. мирина. ниника.

Тии свѧтии бѣшѧ ѡть скиѳии сѣкерьскыи страны. оучениници свѧтаго апостола андреѧ. и оучаще ѡ имени христовѣ. многыи ѡть поганыхь бѣгѧхѧ ѣ пракѣи бѣрѣ и крѣщѧхѧ сѧ. того же ради шати быша. ѡть крѣщи сѧ христа и пожрѣти идоломь. и непокориша сѧ. быѣ'ши же зѣлѣ лютѣ. рѣзаѧ ѣ'рѣмь прѣгарьзѣшѧ ѡть шрѧда. и не тѣмо чловѣкомь покрьхоу леда ходити. нѫ и конемь и коломь. постѧвиша брьхоу леда дрѣвеса кекелика (:sic:). яко и сь самѣмь коренюмь. и

тоу приходяшѧ сѧтыѩ. коде же кѣꙗнѣꙗшѧ сѧ. и
ледоки проникнꙋшоу сѧ по малоу. и дошедшѧ до ѩкѩ
сѧтыхъ. и отъ многыѩ лютости предаше сѧтѩ и
блаженѩ свои доушѧ господеви. тѣхъ молитвами
спаси. : —

На листу 192 кодъ 15 Априла има ова легенда:

месецѧ априлиа ї. дне.

въ тижь день. благовѣрнаго кнѧзѧ мѩстислава. кѩмъ
же въ сѧтѣѩ крѣщени имѧ Ѳеодоръ.

Тѩмъ благовѣрныи кнѧзь мѩстиславъ бѣше сынъ вла-
димировъ. по преставлении отца своего. въ кѩжѣ кнѧ-
жѧщемоу. благодѣрнѩмъ бѣ отъ бога. за добродѣтѣлъ жи-
тѩ его. милостивъ бо бѣше неодрѣшанно на всѣкого
чловѣка. ревнность имѣѩ божестьнѩѩ. сѩдѧ врѣмѣнѣ по-
каго ради благовѣщениѩ. и поновка ѩ златомъ и сре-
бромъ. и каменіемъ многоцѣнѩмъ. въ кѩжѣ же сѩдѧ
врѣмѣнѣ сѧтаго Ѳеодора. и освѧти ѩ архиепископомъ
великѩмъ. съ митрополитомъ михаиломъ. и инѩ мно-
гѩѩ врѣмѣнѣ освѧтивъ въ дни своѩ сребра и зѧлата в
ржѧ своѩ неприимѧше. зане же нелюбѣше богатьства. и въ
день преставлениѩ своего. оуведѣвъ преставлениѩ свое.
и повелѣ своугамъ своѩмъ. гробъ себѣ оуготовати. и та-
ко честьнѣ преставѣ сѧ. и гробоу предавъ бысть. съ сы-
номъ своѩмъ ростиславомъ. и съ болѣры и людьми своѩ-
ми. въ врѣмѣнѣ сѧтаго Ѳеодора. иже сѣтори честьнѩ мона-
стырь. сѧтаго Ѳеодора.

На листу 210. кодъ дана 2. Мая стои само:

въ тижь день страсть сѧтою мочеником. роушьскою
царю борыса и хлѣба.

А на листу 211. на данъ 3. Мая

памѧть преподобнаго отца нашего. ѳеодосиѩ. игоу-
мена печерскаго монастыреѩ. :

На листу 224 кодъ дана 11. Юлія.

мѣсеца июлиа .ꙗ. дне:

въ тижь день. прѣставлениѥ свѧтыѩ царица роусьскыѩ Олгы. прѣматере. всѣхъ князь роусьскыихъ.

Сиѧ блаженаѧ олга. иже оставльши ѥлиньскыѩ прѣльсть отца наче же дивоволь. и. вьѣдомыѩ' ѥлениѩ мѫдрость и мѫжьскыѩ крѣпость. и иде въ константинъградь. и отъ тѫдоу сподобь ся свѧтаго крьщениѩ. отъ' патри'арха. и приѥмьши ѡного крьсть. приде въ свои ѭзыкъ. иже и нинѣ стоить въ кыѥвѣ. въ свѧтѣи софии'. въ олтари десныѩ страни. имѣѩ писмениѥ. обноки ся въ роусьстѣи ѭзыкъ крьсть. отъ олгы благовѣрныѩ кнѧгини. матере свѧтаго сѧкла. (:sic:) по всемоу подобѧщи ся свѧтѣи ѥлене. ѩко же бо и она шедши въ иероусалимь. обрѣте ѭстьныи крьсть господьнь' такожде и сии новаѩ ѥлени сьтвори. такоже ныѩ приѩть въ свѧтѣмь крьщении. иж кто доволень изъѩвѣщати ѩ. или слово иже въ похвалениѥ. иже нинѣ сиѩють ѩко и сльньце. иж сльньце многащи скрываѥт'ся. облакомь ѭстѫпающь. или рещи ѩкоже луна. иж ѡногда растеть ѡногда же ѡхѫдѣваѥть. Таже на бесьмрьтьнѫѩ жизнь прѣставися. иж ли приложити ѩ въ ликоу ѭвѣздномоу. иж и тѣдь погани утѫть ѩко бога. отъ нем бо въѭрастошѫ кнѧзы наши. и поганыхъ мѫтаниѥ побѣждаѭть. и наче наоучаѭть ѩ покланѣти ся и чести. въ троици ѥдиного бога. ѥгоже молящи непрѣстаи. ѡ утѣшихъ день прѣставлениѩ ти.:

На листу 283 дана 23 Юлія.

мѣсеца июлиа .кг. дне.

въ тижь день. въ бьлгарѣхъ сконьчавшихъ ся. брати наши.:

При никифорѣ цари. отьци старѣишѣѩ. въ деклатоѩ лѣто царьства ѥго сьмаоути ся рати имѣти. прьвѣмь со бьлгары. анѫѩ царици по дражанѣ посѣдньшоу и. по

семь повѣдоше кѫнесьшоу сѧ. и ѩпиря и ѩтиѭ кѫнѫпрлежѫщоу. оустанѫше сѧ при оутрѣхь бѣлгаре. и пошиѭ на грѣчьскыѩ коѩ нападше. самого же царѣ и синьгаита бѣсего. и коѩ. нестрѣгомыѩ сѫщѣ ѩше. и много оубиство бѣ нихь сѣтворишѣ. непощѫдѣшѣ ни ѥдиного жени того самого царѣ. отъ тѫдоу бо ѥлико ѩзы пришѣ. ленїе непрѣстанѣше сѧ отъ житиѩ. на гѫстѣѩ горы бѣгѣше ихъ ѩше. а ѥлико же ихь ѩто бысть живо. нехотѧщи христа отъвергнути сѧ. се оубо ѥдиными ѩхѣ отъ безчисленыхь. ѩда ихъ ѩ ѩ ѩ ѩ бѣ ѩ ѩ ѩ ѩ

го на льстн. тои ꙗнилань бысть ꙗко агнець. и положена бы быста (:віс:) въ цръкви скитаго касиаиꙗ въ ꙗемли. по нѣкомь же времени. ста иноплеменникь царѣгь. на гроб ꙗю. и абие изъшедь пламень. и пожеже и. и отъ тѣдоу прослависта са. и съꙁдаѣше цръкьвь въ имѧ ꙗю. и положиѣша и въ дкою гробоу окованши ꙁлатомь. и чюдеса творѧщѧ и до сего дне. слѣпымь ꙁрѣти. хромымь ходити. и бѣсным ꙁдравы творѧщѧ. въ вѣкы аминь.: — тѣхь молитвами.: —

Легенда о светомъ Методію налази се на листу 316. и 317. ове књиге.

Да е ово житіе као и цео тай прологъ, преписанъ изъ другогъ старіегъ рукописа, види се одтудъ што се слова ѧ и ѫ често погрешно употребляваю, и што су неке речи преписаоцу непознате изопачене, тако н. пр. стои: краль нѣмецьскымь людемь, у место царьль, еръ е онда око године 880. у Нѣмачкой владао Карлъ дебели; но име Карлъ Словенима непознато изопачили су преписаоци у речь краль; тако свуда стои: стопальнь безъ титле, у место: скитопальнь., — исто тако има: скитаго сла-вѧ у место скитославѧ; растигь у место растригь; далѣ погрешно е преписана и година ҂ѕ триста, д҃-госта третиѥ лѣто, у место ҂ѕ҃ т҃ч҃г, 6393 кое е године св. Методіе умрео; ту е у место речи: деведесетъ трећегъ лѣта, погрешно преписао писацъ брой: д҃-госта третиѥ.

Рукописъ овай купило е друштво србске словесности одъ едногъ свештеника изъ старе Србіе у години 1860-той, а садъ се чува у нѣговой библіотеци.

У Београду 15. Априла 1863. год.

Ред. членъ друштва срб. слов.
Дръ Янко Шафарикъ.

НАУКА О САСТАВУ И ЖИВОТУ РАСТИЊА. *)

УВОД.

I.

По садашњем знању, сав земаљски свет састои се из *шесет и неколико пратварки.*

Под пратваркама разуму се *іедноставне* тварке, коіе се досад никоіим средством нису могле *растворити*, т. і. на друге тварке поделити.

На основу те іедноставности, те нерастворљивости своіе, пратварке се називаіу и *просте тварке, стварне основке (стихиіе, елементи).*

Свака пратварка има своіа *вечита своіства (силе)* и своіу *вечиту меру.*

И тако ніедна пратварка неможе се ни уништити, ни у мери смањити, ни у другу коіу пратварку претворити.

Іедном речи свака пратварка за себе (у слободном стању) вазда іе и у свему себи самоі равна. —

Наіобштніе своіство пратварки ово іе: кад се разне пратварке састану и додирну: оне показуіу тежњу, да іедна другу сироз пробніу, да се *сіедине.*

---

*) Ова наука іе одломак из іедног пространніег рукописа о польскоі привреди, и писана іе са погледом на потребе польских привредника.

Та узаімна тежња пратварки да се сіедине назива се *хемиско сродство;* почем се наука о пратваркама и њиховим своіствима назива *хемиіа.*

Сила хемиског сродства између разних пратварки може се развити само онда, кад се оне налазе у слободном покрету и непосредном додиру. — Међутим, свака пратварка непоказуіе іоднако сродство према свима осталим, већ према некима іаче, а према некима слабніе. На основу томе, ако се неке две пратварке, да рекнемо А и Б сіедине, па са тим сіедињењем АБ, дође у додир нека трећа пратварка, рецимо В, према коіоі А има іаче сродство, него према Б: онда А оставља Б, па се сіедињава са В; и тако на место сіедињења АБ постаіе ново сіедињене АВ. Или ако би сіедињење АБ дошло у додир с другим коіим сіедињењем н. пр. ВГ, па би А имало наііаче сродство према В, а Б према Г: онда би се оба стара сіедињења, АБ и ВГ, развела тако, да се направе нова сіедињења: АВ и БГ; итд.

Сіедињење *двеіу* пратварки, назива се *просто сіедињење.*

Проста сіедињења подлеже такође хемиском сродству. Отуд постаіу *сложена сіедињења.*

Сложена сіедињења састоіе се или из простих сіедињења, или из простих сіедињења и засебних пратварки.

У оба та случаіа називаіу се она *двоіна сложена сіедињења.* Двоіна сіедињења сіедињаваіу се опет међу собом, и отуд постаіу *троіна сложена сіедињења.* Наіпосле сложена сіедињења сіедињаваіу се са простим сіедињењима. Тако се н. пр. неко двоіно сложено сіедињење може сіединити са неким простим сіедињењем, итд.

Уобште, хемиско сродство наііаче іе међу засебним пратваркама, слабніе іе међу простим сіе-

дињењима, а іош слабніе међу двоіним итд. сложеним сіедињењима. —

Разне пратварне сіедињаваіу се свагда у опредељеноі размери. Тако н. пр. у 100 делова сіедињења АБ има свагда 27 делова А а 73 дела Б. Састану ли се дакле А и Б у множини преко те размере, онда вишак іедне или друге пратварке остаіе несіедињен. Неке пратварке сіедињаваіу се с другим пратваркама у више размера, али іе свака та размера свагда опредељена. Тако н. пр. 10 іединица пратварке В сіедињаваіу се и са 10, и са 20, и са 30, и са 50 іединица пратварке Г, тако да отуд постаіу ова четири сіедињења: 10В10Г, 10В20Г, 10В30Г, 10В50Г; и тако свако то сіедињење има своіу опредељену размеру. —

Кад су пратварне сіедињене, оне се нераспознаіу више за себе, већ су тако стоіене, да њихово сіедињење представља сасвим *ново тело*, коіе има другачніа своіства, него што іе и іедна од сіедињених пратварки за себе имала.

Почем се разне пратварке у разном броіу и у разноі размери іедна с другом сіедињаваіу: то и њихова сіедињења мораіу бити различна іедно од другога.

Али понеад се разликуіу међу собом и таква сіедињења, коіа се састоіе из іеднаких пратварки и у іедно истоі размери. Таква разлика може се обіаснити само овако: да се у іеднаким сіедињењима њихови наіситиніи делећи различним начином и правцем у іедну целину (тело) слажу. —

Свако сіедињење даіе се развести опет на оне исте пратварке из коіих іе постало. Почем су разне пратварке у разноі мери сродне: то се оне мораіу разводити из старих сіедињења чим та сіедињења доћу у додир са таквим пратваркама (било за себе или у каквом сіедињењу), према коіима оне имаіу

іаче сродство; као што смо напред казали. Но сіедињења пратварки могу се разводити или бар лабавити и другим средствима. Тако се н. пр. и већом топлотом, светлошћу, спољашњим притиском, потресом итд. лабави хемиска свеза и разводе извесна сіедињења пратварки. —

Пошто се какво сіедињење ма коіим начином разведе (разчлани, раствори) онда се свака пратварка из коіе се оно састоіало, укаже опет за себе, са своіим старим, вечитим своіствима. —

II.

„У свету где се све узаіамно привлачи и сіедињава, неможе ништа пропасти; колико іе сад пратварки у свету, толико ће их вазда бити."

Та истина, коіу іе славни проматрач природе, *Георг Форстер*, казао, дивно се оправдава развитком хемиске науке. Сва досадашња проматрања сведоче, да се све хемиске промене, коіе у свету опажамо, састоіе само у покретању сіедињавању, растављању и опет сіедињавању итд. пратварки; али пратварке за себе вечите су и по мери и по своіствима своіим. —

У вечитости мере и своіства засебних пратварки представља се *вечитост света*.

На узаіамном сродству пратварки, на њиховом непрестаном покретању, сіедињавању, растављању и опет сіедињавању итд. оснива се *вечито обнављање светског облика*.

И тако „све іе ново, и опет све старо у свету." Т. і. све се обнављаіу сіедињења вечитих пратварки!

III.

Због вечитог обнављана свог облика, као неког прерађања из себе самог, назван іе оваі свет *преродa — природа*.

Из засебних пратварки постаіу проста сіедињења, од простих сіедињења или тих сіедињења и засебних пратварки праве се сложена сіедињења.

Из тако разних сіедињења постаіу сва ова тела, што нам се у такоі разноструччности у природи представљаіу.

Што су простиіа сіедињења из коіих се іедно тело састоіи: тим іе простиіе то тело; што су сложениіа сіедињења, из коіих се іедно тело састоіи, тим іе многоструччниіе то тело.

Кад смеса сложених сіедињења постигне известан степен, известан начин и правац: онда она добиіе облик таконазв. *органичког тела*, са поіавима, кои се укупно називаіу *живот*.

На сложености сіедињења, на начину и правцу њихове међусобне смесе оснива се дакле главна разлика између *органичних и безорганичних тела у природи*.

Безорганичним телима припадаіу *ваздух*, *вода* и *земља* (са камењем и рудама). Сва та тела састоіе се из простих сіедињења, коіа се самим спољашњим мешањем и нагомилавањем своіе смесе састављаіу у іедно тело, те су и споља и изнутра іеднака: каква су у целини, таква су и у комадима.

Органичним телима припадаіу *растиње* и *животиња*. Она се уобште састоіе из врло сложених, т. і. свакоіако укрштених и преплетених сіедињења, у коима има више разних пратварки. На основу те сложености и многоструччности свог састава, органичка тела имаіу сасвим другачиіи облик и другачиіа своіства, него безорганичка тела, у коіих іе састав прост. Тако се органичка тела одликуіу засебним саставним деловима своіим, кои се називаіу *органа*. Сваки таі орган има своі особити склап, и своіу особиту радњу; но сви органи у свези служе телової целини. Па онда, органичка тела не-

састављаіу се самим спољашњим мешањем или нагомилавањем смесе хемиских сіедињења, већ се она *из себе развиіаіу*. Истина, и она добиіаіу своіу грађу споља; али имаіу то своіство, да ту грађу из своіих наіближих околина (из земље и ваздуха) прикупљаіу, да іе у себи прерађуіу и у своіе тело претвараіу. И тако органична тела нису онаква изнутра, каква су и споља, у њиховоі унутрашњости непрестано іе покретање и радња. Осим тога, пошто се сложена сіедињења іедном саставе у органично тело: она имаіу своіство, да своі обшти облик кроз векове пресађуіу, да се *расплођавају*. Тако іе познато, како органична тела помоћу семена, пупољка и іаіца, а редом извесних промена (извесног развитка), све истоветне облике у природи пресађуіу.

Органична тела разликуіу се међу собом, на основу мере сложености свог састава. Што іе многоструч'ниіе сложено неко органично тело, тим су многоструч'ниіи и развитниіи органи његови. У колико іе више органа у ког тела и уколико су они развитниіи: утолико іе савршениіе то тело; а уколико іе мање органа у ког тела и уколико су мање развити они, утолико іе несавршениіе то тело.

Отуд се обіасњава суштествена разлика између растиња (као нижих органичних тела) и животиње (као виших органичних тела) уобште; као и суштествена разлика између разних видова растиња за себе, и опет између разних видова животиње за себе.

IV.

Питање іе: шта гони претварне и њихова сіедињења, да се у органичном телу іедним, у безорганичном телу другим начином и правцем у іедну целину слажу?

На основу досадашњег промотрања природе, на то питање може се одговорити само оволико:

Особитост смесе хемиских сіедињења у органичком телу уобште, ниіе производ никаког особитог своіства пратварки, коіе оне неби имале изван органичких тела; већ іе та особитост израз спољашње нужности. Т. і. особитост хемиских сіедињења и њихове смесе у разним телима зависи од особитости околина, у коіима се пратварке и њиова сіедињења сіедињаваіу. Другим речима, свугде су іиднака своіства у іеднаких пратварки, само се мења *стање сіедињења разних пратварки*, као што се мењаіу околине његове (топлота, покрет и притисак од ваздуха и влаге, светлост, итд.).

Та истина засведочава се тиме, што се између безорганичких и органичких тела неможе повући точна међа, што у саставу органичких тела нема у ствари ништа, што неби у њих било ушло споља из безорганичког света, што наіпосле и органичка тела опет прелазе у безорганичка.

Тако се зна, да се сав органички развитак састои у примању и одлучавању пратварки.

Што органичка тела у себе примаіу, то она црпе из састава безорганичке природе, коіа их окружава, а имено: из *ваздуха* и *земље (са водом)*; а што органичка тела као непотребно из себе одлучуіу, то одлази опет у састав безорганичких тела. — Докле іедно органичко тело прима и одлучуіе пратварке, а све іеднано задржава своі обшти склап и облик: дотле се каже да оно *живи*. Пошто живот у органичким телима престане (*увенуће, умрт*), онда се та тела руше, т. і. сложена сіедињења, из коіих су она била састављена, раствараіу се на простніа сіедињења и пратварке, као што то опажамо сваки дан у виду: *распадања, сгоревања и трулења органичких остатака* (*ђубрета*). Путем таког

растварања постаіу дакле из органичких тела опет безорганичка.

Ради іасниіег осветлења те истине, наводимо оваі пример: коњ развніа и обдржава своіе тело раном, а имено: травом или овсем, или другим растињем. И тако грађу за своіе тело прима коњ из растињског света. Али где трава или овас или друго растиње своіу грађу налази? Растиње налази своіу рану у земљи и у ваздуху, или другим речима, растиње прикупља безорганичке ствари и претвара их у своіе тело. Дакле коњ, или уобште животиња рани се растињем, одлучуіе и одбацуіе из те ране оно, што іоі нетреба, а остало претвара у своіе тело; наіпосле животиња умире и тада сво њено тело распада се и прелази опет у безорганички свет, одкуд растиње прикупља грађу за своі састав. Тако іе непрестани прелаз (обрт) од іедног другоме, непрестани развитак органичког живота из неорганичких ствари, и непрестани повратак, органичких (живих) тела у безорганички свет.

У том смислу каже се, да се стварање у природи оснива на рушењу, рушење на стварању; — из развалина безорганичких тела постаіу органичка; а из развалина органичких тела, постаіу безорганичка; — или као што *Молешот* проповеда; *„смрт іе животу, живот іе у смрти“!* —

V.

Непрестано покретање, сіедињавање, растављање и опет сіедињавање итд. пратварки у природи (што нам се све представља у њиховом прелазу из простих сіедињења у сложена, и обратно; или из безорганичких тела у органичка, и опет из органичких у безорганичка) назива се *хемиски обрт*.

У хемиском обрту сва іе таіна светског облика и његовог обнављања уобште, као и постанка и развитка органичког живота засебно. —

Ми ћемо покушати, да у овоі књизи изложимо, како *растиње*, на основу хемиског обрта, *постаіе* и *развиіа се*.

У тоі цели ми ћемо промотрити:

1) Каке се пратварке и у каким сіедињењима налазе у растињу, и у какоі смеси та сіедињења служе за основ растињском облику; іедном речи: *какав іе састав у растиња.*

2) Како се растиње, на основу непрестаног примања и одлучавања пратварки, развиіа, све у своме обштем склапу и облику; другим речима: *како живи растиње.*

Накратко, ми ћемо у овоі књизи говорити:

О саставу и *О животу* } *растиња уобште.*

САСТАВ РАСТИЊА УОБШТЕ.

§. 1.

Наука о саставу растиња уобште обухвата:

А) *грађу растиња.*

Б) *облик растиња.*

А) Грађа растиња.

§. 2.

Грађа растиња представља се: у простим *пратваркама* и њиховим сіедињењима.

Пратварке.

Од 60 и неколико пратварки, из коих, по садашњем знању, све у овом свету постаіе, налазе се у растињу поглавито ових двадесет:

1) угљеник	*11) шљуник*
2) кисник	*12) калиум,*
3) водник	*13) натриум*
4) азот	*14) калциум*
5) фосфор	*15) магниум*
6) сумпор	*16) гвожђе*
7) клор	*17) манган*
8) бром	*18) алуминиум*
9) іод	*19) бакар*
10) флуор	*20) цинк.*

Угљеник іе тврдо и запаљиво безорганичко тело, без вкуса и мириса. У природи га има скоро свугде, у разном стању. У наічистиіем стању своме познат іе угљеник у виду *диіаманта (драги*

камен). У смеси са другим стварима налази се угљеник: у *графиту*, у *каменом угљену*, у таконазваном *мрком угљену*, у *тресету* (растињским остатцима, кои су у распадању); као што се и обичан *дрвени угљен* (ћумур) састои поглавито из угљеника. Угљеник прави разна сіедињења са другим пратваркама. Његово сіедињење са кисником представља гас (пару), и назива се угљеничка киселина. У том виду и у свези са влагом, растиње прима угљеник у себе у као што ћемо то ниже разложити. Угљеник се сіедињава и са водником, азотом итд.

Кисник іе провидан гас, без боіе, без вкуса и без мириса. Он се неможе за себе видети, но може се само распознати по своіим хемиским своіствима. Кисник се сіедињава скоро са свима осталим пратвакама, и са многима од њих у разним размерама. Отуд постаіу разна тела, нарочито *киселине*. Некад се мислило, да без кисника неможе бити киселине, па іе зато и назван кисник, или *оксиген*, од две грчке речи, означаваіуће силу произвођења киселине. То име задржато іе до данас, премда се сад зна, како има више киселина, у коіима нема кисника. Кадгод се разне пратварке сіедињаваіу, развиіа се топлота; али кисник у свом наглом сіедињавању производи топлоту често до наівише мере, до жарноће и светлости (пламена). Горење, сгоревање, дисање, рђање гвожђа и разних метала, распадање стена итд. — све су то поіави кисниковог сіедињења. Сіедињење кисника са осталим пратваркама назива се *оксид*, а сами посао тог сіедињења *оксидисање* (од речи *оксиген*). Кисник іе наірасприострањениіа пратварка. Тако се рачуна, да іе скоро ⅓ земље све сами кисник; даље се рачуна, да у 100 она воде има око 89, а у 100 делова атмосферског ваздуха око 23 дела самог кисника. — Сіедињен с угљеником кисник прави угљеничку

киселину, као што смо напред видели, а са водником он прави воду. У тим сіедињенима прима га растиње у себе. —

Водник іе такође гас без боіе, без мириса и вкуса. Он іе наілакши од свиіу осталих гасова; лако іе запаљив (т. і. лако се сіедињава са кисником) и гори бледим пламеном. У природи га никад за себе нема, већ іе свагда сіедињен са другим пратваркама. Наіпознатиіе іе његово сіедињење са кисником у виду *воде*, одкуд іе и своіе име добио. У том виду он улази у растиње. — Из своіих сіедињења може се водник вештачким (хемиским) средствима за себе одлучити; као што се тако могу за себе одлучити из своіих сіедињења скоро и све друге пратварке.

И *азот* (мртвик) іе гас без боіе, без мириса и вкуса. Кад іе за себе, онда се у њему ватра гаси, а животиња скапава; али не зато, што би он по себи отрован био, већ што нема кисника, без чега неможе бити ни ватре, ни дисања. (Ватра и дисање, као што смо напред напоменули, поіави су само кисникових сіедињења). Стари Грци мислили су да іе споменути гас по себи убитачан за живот, те зато су га назвали *азот (мртвик)*. Азот се разликуіе од свиіу осталих пратварки тиме, што он показуіе слабу тежњу, да се с другим пратваркама сіедини, и само се са кисником непосредно сіедињава. Азота има врло много, нарочито у ваздуху, іер се рачуна да он сачињава око $^4/_5$ ваздуха. (Атмосферски ваздух састои се поглавито из смесе азота са кисником, тако да се н. пр. у 100 делова ваздуха рачуна око 23 дела кисника, а 77 делова азота). Сіедињен са кисником, азот прави таконазв. *салитрену киселину;* а сіедињен са водником, он прави

таконазв, *амониак*. У оба та вида азот улази у растиње.

Фосфор (светлик) іе тврдо тело, коіе се у извесноі топлоти топи и у пару прелази. Као тврдо тело, фосфор іе масно-светал, провидан, на ладноћи іе крт, а на обичноі топлоти даіе се сећи и савиіати. У већоі топлоти фосфор се топи, истопљен кзгледа као зеітин и бистар іе скоро као вода. У великоі топлоти истопљени фосфор испарава и постаіе гас. Фосфор мирише као бели лук. Он іе лако запаљив (т. і. лако се сіедињава са кисником), тако да се на ваздуху непрестано дими, а у мраку светли (те се зато и назива грчки: *фосфор*, т. і. *светлик*). Због своіе лаке запаљивости, фосфор се мора пажљиво, (свагда у води) држати. Кад се изнесе на светлост, фосфор наіпре пожути, затим поцрвени, па наіпосле побели. Он іе отрован. У природи га нема за себе, већ іе свагда сіедињен са другим пратваркама, нарочито са кисником, у виду таконазв. *фосфорове киселине*, о коіоі ћемо ниже говорити.

Сумпор іе крта и тврда пратварка. Он іе бледо-жуте боіе и провидан іе. Запаљив іе и гори са плавим пламеном и задављивим мирисом. У великоі топлоти топи се и прелази у гас поморанџине боіе. И обратно, разлаћивањем сгуснава се сумпоров гас у жут прашак, познат под именом: *сумпоров цвет*. Сумпор іе уобште без вкуса и мириса, но кад се трља или загрева, издаіе слаб мирис. Њега има врло много на земљи, и он се сіедињава скоро са свима осталим пратваркама.

Клор іе у обичноі топлоти гас жуто-зелене боіе, због чега іе и назван тако, од грчке речи *хлорос*, коіа означава жуто-зелену боіу. Он има врло осетан, задављив мирис и опор вкус; не-

може се дисати и отрован іе за себе. Клор има велико сродство према многим пратваркама, и нарочито према воднику, тако, да разорава органичка тела у коіима има водника, само да би се с овим сіединио. И почем у наівише органичких боіа, као и у свима онима неприіатним и нездравим гасовима, кои се праве при трулењу органичких тела, има водника: то се клор са великом користи употребљуіе за уништење тих боіа и тих смрадова; или другим речима, за *бељење* платна (боіадисаног) и за *чишћење ваздуха*. — У природи има много клора, но свагда у сіедидињењу са осталим пратваркама. —

Бром іе загасито-мрка течност у обичноі топлоти, али на студени стврђава се, и тада іе крт и даіе се стући у прах. Бром има неприіатан задављив мирис, скоро као у клора, и отрован іе. Ни брома нема за себе у природи, али има много његових сіедињења са другим пратваркама.

Іод іе тврдо тело. Он іе сиво-црне, или љубичасте боіе, сіаіи се као метал, има врло іак, неприіатан вкус и мирис, кои цигерице дражи; на великоі топлоти тони се, ври и претвара у пару величанствене љубичасте боіе; пошто се разлади, опет се стврђава. У природи налази се іод свагда у сіедињењу са другим пратваркама. (Іод іе познат нарочито као лек).

Флуор іош ниіе исзнат за себе, но позната су његова сіедињења са другим пратваркама. Предпоставља се, да іе то гас, онаке боіе кака іе у клора.

Шљунак іе загасито-мрки прашак; кад се зажари он гори, оксидише се (т. і. сіедињава се са кисником). Сіедињен са кисником, шљунак се представља у виду обичног песка и шљунка, даље у

виду стрелице, пешчаног камена, кремена, біелутиа, и сродних тела. Шљуника нема за себе у природи, већ га има у сіедињењу са другим пратваркама. Име *шљуник* долази отуда, што те пратварке има парочито у обичном шљунку.

Калиум іе сіаіно, сиво, зрнасто или клупчасто тело; на обичноі топлоти даіе се месити и сећи као восак, на већоі топлоти топи се, а на усніаваіућоі жаркоћи претвара се у зеленикаст гас. Калиума нема за себе у природи; али се свугде налазе његова сіедињења са другим пратваркама.

Натриум много іе налик на калиум, и он се на обичноі топлоти даіе сећи, само се одликуіе своіом сребрнастом сіаіности, и има веће сродство према другим пратваркама, него калиум. Ни натриума нема за себе у природи, већ се и он у сіедињењима налази.

Калциум представља се у сребрнастим тврдим зрнцима; на обичном ваздуху оксидише се. У своме сіедињењу са киселином калциум прави чисти *креч*. Калциум се налази у природи само у сіедињењу са осталим пратваркама.

Магниум представља се такође у сребрнастим тврдим зрнцима; али се одликуіе тиме, што се на ваздуху и на обичноі топлоти неоксидише. И он се налази у природи само у сіедињењу са другим пратваркама.

Гвожђе іе обште познато.

Манган іе тврдо и крто тело, коіе се само у жестокоі ватри топи. У природи се налази само у сіедињењу са другим пратваркама.

Алуминиум іе сіаіно и тврдо тело, изгледа у многоме као сребро, а даіе се и прерађивати као сребро. Сіедињења алуминиума са другим металима

врло су распространења. (Тако іе н. пр. *иловача*, сідињење алуминиума са кисником).

Бакар іе обште познат.

Цинк іе сіаіно, сиво и крто тело. На великоі топлоти, даіе се пажљивим притиском развући у табле и жице, и онда ниіе више крт, већ іе гибак. Он се топи на црвеноі жеравици, а на белоі претвара се у пару. У природи налази се сіедињен са другим пратваркама. —

На основу узаімног привлачења и сіедињења описаних пратварки, постаіе дакле сво растиње. Али те пратварке неналазе се све непреміено у свакоі растиньки, већ неке од њих само изузетно долазе у састав растиња. Тако н. пр. *алуминиума*, *брома*, *іода*, *флуора* и *клора*; као и *бакра* и *цинка* има само у понеком растињу.

Осим споменутих 20 пратварки, коіе служе за основ саставу растиња рачуна се у природи уобште іош 43—45 пратварки, тако да укупан броі досад познатих пратварки износи 63—65. Те пратварке неког се поставити у точне редове, но оне се по спољашњем изгледу, управо произвољно, деле на таке коіе се сіаіу, и на таке коіе се несіаіу. Прве се називаіу *метали*, а оне коіе се несіаіу називаіу се *металоиди*. Металоиди деле се по свом *обичном* стању: на *гасове*, на *течности* и на *тврда тела*; а метали, кои по правилу сви представљаіу тврда тела, разликуіу се само као *лакши* или као *тежи*.

И тако, ако све познате пратварке упоредимо, као што их обично хемици у ред стављаіу: онда ћемо имати оваі преглед:

I. Металоиди

1) гасови:	2) течност:	3) тврда тела:
Азот,	*Бром*.	*Бор*,
Водник,		*Іод*,
Кисник,		Селен,
Флуор,		*Сумпор*,
Клор.		*Угљеник*.
		Фосфор,
		Шљуник.

II. Метали

Алуминиум	Илменнум,	*Натриум*,	*Стронциум*
Антимон,	Иридиум,	*Никел*,	Тантал,
Бакар,	Іитриум,	Ниобиум,	Телур,
Бариум,	Кадмиум.	Нориум,	Тербиум,
Берилиум,	*Калај*,	*Олово*,	Титан,
Ванадиум,	*Калиум*,	Осмиум,	Ториум,
Висмут,	*Калциум*,	Паладиум,	Уран,
Волфрам,	*Кобалт*,	Пелопиум,	Хром,
Гвожђе,	Лантан,	*Платина*	Церијум.
Дидим,	Литиум,	Родиум,	*Цинк*,
Ербиум,	*Магниум*,	Рутениум,	Циркониум
Жива,	*Манган*,	*Сичан* (арсен)	
Злато,	Молибден,	*Сребро*,	

Сіедињења пратварки, коіа се у растињу налазе.

§. 3.

20 пратварки, за коіе смо казали да служе растињу за грађу, неналазе се у саставу растиња свака за себе, већ су іедна с другом сіедињене.

Сва сіединења пратварки у растињском телу своде се поглавито: на таконазв. 1) *неорганичка* и 2) *органичка сіединења.*

Неорганичка сіединења називаіу се тако, што се она налазе и у безорганичким телима. *Органичка* сіединења имаіу своіе име отуда, што се она налазе само у органичким телима.

Неки називаіу неорганичка сіединења и *несаго. рива сіединења*" или „*саставни делови пепела*", почем веле, да сва та сіединења заостаіу као пепео, пошто се растињско тело сажеже, а органичка испараваіу у ваздух као гасови. Али има извесних неорганичких сіединења коіа незаостаіу у пепелу, пошто се какво ра. стиње сажеже, већ се и она у пару претвараіу. Тако н. пр. вода припада неорганичким сіединењима, но она незаостаіе у пепелу, већ на ватри испарава у ваздух. Име „*минералске ствари*", што се даіе неорганичким сіединењима, пре се одобрити може, почем се сва та сіединења налазе и у саставу минерала уобште. И ми ћемо се служити именом: *минералске ствари* за означење *неорганичких сіединења,* где то за потребно нађемо, разумеваіући свагда іедн»ка сіединења, под обама тим именима.

1) *Неорганичка сіединења у растињу.*

§. 4.

У растињу налазе се поглавито ова неорганичка сіединења:

1) *Вода*, т. і. сіединење кисника са водником у овоі размери: 88.$_{89}$ на сто кисника, 11.$_{11}$ на сто водника. Вода се представља и у тврдом, и у течном, и у гасовитом стању, а имено: као *лед*, као *капљичава течност* и као *пара.* Вода се леди на

студени; на обичноі топлоти течна іе; а у пару се пратвара све у знатниіоі мери, што іе знатниіа топлота. Кад се леди, вода постаіе необично ширљива, тако да њеноі сили ширења уступа све, што іоі на путу стои. Тако силно шири се и водена пара. Вода има нарочито значење за растиње и с тога, што она распаіа многа хемиска сіедињења, као што ћемо то ниже видети. Због те распаіачке силе своіе, вода іе у природи редко чиста, у њоі скоро свагда има и других ствари.

2) *Угљеничка киселина*, или сіедињење угљеника са кисником у овоі размери: 27 на сто угљеника и 73 на сто, кисника. На обичноі топлоти и под обичним притиском ваздуха представља се угљ. киселина као *гас* без боіе; под іаким притиском сгушњава се таі гас у *течност*, коіа се опет на великоі ладноћи *слеђава*. Онаі приіатно-накисели (резећи) вкус у воћа и у пенушних пића (у шампањског вина, пива, итп.), долази од угљеничке киселине. Угљеничка киселина распаіа се у води, но кад се вода загрева или смрзава, онда угљ. киселина изветрава из ње. У гасу угљеничке киселине неможе ни ватра горети, ни животиња дисати, већ се у њему и свећа гаси и животиња угушуіе.

3) *Амониіак*, т. і. сіедињење азота са водником у овоі размери: 83% азота, 17% водника. Амониіак іе гас без боіе, али са іаким, бодећим мирисом, кои коље очи и грло; он се у води лако распаіа.

4) *Шљуникова киселина*, т. і. сіедињење шљуника са кисником у овоі размери: 48% шљуника 52% кисника. Шљуникова киселина назива се и *шљуникова земља*. Она іе некад кристалисана [1]),

[1]) Под „Кристалисање" разуме се тихо стврдњавање гасовитих или течних тела, у виду тако правилног наслагања њових наіситніих делића, да се облик стврднутог тела представља у самим равнинама, или странама правилно размереним.

без боіе, провидна и тако тврда, да се њоме камен резати може; а некад се представља у виду белог прашка. Уобште іе без вкуса и мириса, у води се нераспаіа кад іе за себе, но само у часу ослобођења из своіих сіедињења; а топи се тек на врло великоі топлоти.

5) *Кали*, или сіедињење калиума са кисником у овоі размери: 83% калиума, 17% кисника. Кали іе тврдо и крто тело, сиве боіе и без мириса; има своіство да разіеда; у води се лако распаіа и производи притом іаку топлоту.

6) *Натрон*, т. і. сіедињење натриума са кисником у овоі размери: 74% натриума, 26% кисника. Натрон изгледа као и кали.

7) *Креч*, или сіедињење калциума са кисником у овоі размери: 71% калциума, 29% кисника. Као што іе познато, креч іе бело и тврдо тело, коіе се на жестокоі ватри нешто топи, а на ваздуху упиіа влагу и угљеничку киселину, па се распада у прашину.

8) *Магнезиіа*, т. і. сіедињење магниума са кисником у овоі размери: 61% магниума, 39% кисника; нема мириса, али има горак вкус, због чега се назива и *горка земља*; тежко се топи на топлоти, а тежко се и у води распаіа. (Магнезиіа іе позната нарочито као лек).

9) *Фосфорска киселина*, или сіедињење фосфора са кисником у овоі размери: 44% фосфора и 56% кисника. Фосф. киселина іе бело дробљиво тело, нема мириса, врло іе кисела и топи се на жеравици.

10) *Сумпорска киселина*, т. і. сіедињење сумпора са кисником у овоі размери: 40% сумпора и 60% кисника. Сумп. киселина течна іе као зеітин, она іе врло кисела, на обичноі топлоти испарава

и њена пара у смеси са ваздухом представља густу, белу и загушљиву маглу.

11) *Гвожђев оксид*, или сіедињење гвожђа са кисником у овоі размери: 30% кисника и 70% гвожђа. Гвожђев оксид познат іе у виду *рђе на гвожђу*.

12) *Манганов оксид*, т. і. сіедињење мангана са кисником; наличи на гвожђев оксид.

13) *Клоро-натриум*, т. і. сіедињење клора са натриумом у овоі размери: 40% натриума и 60% клора. Клоро-натриум познат іе у виду обичне *куінске соли*, коіа се на жеравици топи, на іош жешћоі ватри распада и изветрава; а на ваздуху купи у себе влагу, и у води се лако распаіа.

14) *Клоро-калиум*, или сіедињење клора са калиумом у овоі размери 52,48% калиума, 47,52% клора. Клоро-калиум представља се у провидним кристалићима без боіе; слан іе као и клоро-натриум, само іе нешто горчиіи; у води се распаіа; на ватри прска, а на жеравици се топи.

15) *Іодо-калиум*, т. і. сіедињење іода са калиумом, и

16) *Бромо-калиум*, или сіедињење брома са калиумом.

Оба посљедња сіедињења представљаіу се у белим, провидним кристалићима, кои се у води лако распаіаіу и доста наличе на куінску со.

17) *Иловача*, т. і. сіедињење алуминиума са кисником у овоі размери: 53% алуминиума и 47% кисника. У своме чистом стању иловача іе бела, лепи се за іезик, у води се нераспаіа. —

Неорганичкоі грађи растиња припадаіу іош и *флуор*, *бакар и цинк* о коіима іе напред говорено.

Изузимаіући воду, коіа (као обшта распаіачица растиньских сокова) пробніа сав растиньски склап, сва остала неорганичка сіедињења, коіа смо напред споменули, износе саразмерно незнатан део растиньског тела. По ухваћеном рачуну, има саме воде у растиньском саставу уобште од 20 до 90%; а укупна мера осталих неорганичких сіедињења, износи тек 4—20%, уобште. — Проматрањем растиња, коіе се у пољскоі привреди негуіе, дознало се, да су *кали*, *натрон*, *креч*, *магнезиіа*, *гвожђев оксид*, *угљенична киселина*, *шљуникова киселина*, *фосфорска киселина*, *сумпорска киселина* и *клор наіобшшіа* неорганична сіедињења у растињу. Сва та сіедињења налазе се у сваком растињу, коіе припада пољскоі привреди, тако да се растиње може подпуно развити само онда, ако има одкуд сва та сіедињења у себе прихупити; нема-ли само іедног од тих сіедињења: тада се растиньско тело неможе као што треба развити. Но та сіедињења неналазе се у сваком ристињу у іеднакоі размери, већ іе у разном растињу и њихова размера различна, тако, да н. пр. у детелини има саразмерно више креча него у кромпирима; у кромпирима има саразмерно више кали-іа, него у травама уобште; у травама има саразмерно више шљуникове киселине, него у винової лози; у винової лози има саразмерно више натрона, него у травама итд. Тако исто неіеднако су размерена та сіедињења и у разним деловима іеднаког растиња, н. пр. у слами има више шљуникове киселине, него у семену, у семену има више фосфора, него у слами итд.; као што іе наіпосле размера неорганичких сіедињења различна и у іедном истом делу растиња у разно доба његовог развитка. Осим тога, и укупна мера неорганичких сіедињења различна іе: како у разном растињу и у разним деловима іедног истог растиња, тако и у іедном истом растињу и у іедним истим деловима растиња у разно доба развитка. Тако н. пр. у растињу коіе нетраіе дуже од іедне године налазе се неорга-

ничка сіедињења уобште у мањеі мери, него у оном растињу хоіе више година траіе; тако іе у лишћу мера неорг. сіедињења знатніа, него у кори, у кори знатніа него у дрвету итд. Наіпосле размера неорганичких сіедињења у растињу мења се унеколико и по земљи, на коіоі се растиње развніа, као што ћемо то на свом месту видети.

Чувени Инглески хемик *Џонстон* своди неорганичку грађу растиња на оваі преглед сіедињења: —

Клор	сіедињен	с металима	прави	*Клориде.*
Іод	„	„	„	*Іодиде.*
Бром	„	„	„	*Бромиде.*
Сумпор	„	„	„	*Сумпориде* (Сулфурате, од Sulphur, сумпор).
	„	с водником	„	*Сумпоридат водник* или *водничко - сумпорску киселину.*
	„	с киселином	„	*сумпорску киселину.*
Фосфор	„	с киселином	„	*Фосфорску киселину.*
Калиум	„	„	„	*Поташу.*
	„	с клором	„	*Клорид калиума.*
Натриум	„	с киселином	„	*Соду.*
	„	с клором	„	*Клорид натриума* или *обичну со.*
Калциум	„	с киселином	„	*Креч.*
	„	с клором	„	*клорид калциума*
Магнезиум	„	с киселином	„	*Магнезиіу.*
Алуминиум	„	„	„	*Иловачу.*
Шљунк	„	„	„	*Шљун. киселину*
Гвожђе	„	„	„	*Гвожђев оксид.*
Манган	„	„	„	*Манганов оксид.*
Бакар	„	„	„	*Бакаров оксид.*

Три последње пратварке, а имено:

гвожђе, манган и бакар сіедињење (свака за себе) са сумпором праве *Сумпориде*.

б) *Органичка сіедињења у растињу.*

§. 5.

Органичка сіедињења што се у растињу налазе, састоіе се суштествено из ове четири пратварке: *угљеника*, *водника*, *кисника*, и *азота*. С тога се те четири пратварке називаіу и *органичке пратварке* (органогене). Међутим немаіу сва органичка сіедињења све четири споменуте органичке пратварке, већ су нека органичка сіедињења без азота. Услед тога органичка сіедињења деле се на два главна одељка:

1) на *неазотичка*, коіа се састоіе из ове три органичке пратварке: из *угљеника*, *водника* и *кисника*, у коіима дакле нема азота;

2) на *азотичка*, коіа се састоіе из све четири органичке пратварке, т. і. из *угљеника*, *водника*, *кисника* и *азота*.

У неким органичким сіедињењима налази се уз споменуте органичке пратварке іош и понешто *фосфора* и *сумпора*, коіе смо ми спомевули напред, говорећи о неорганичким сіедињењима.

1) Неазотичка органичка сіедињења

§. 6.

Неазотичка органичка сіедињења разликуіу се троіако:

а) Као таконазв. *угљохидрати*, т. і. сіедињења, у коима се поред угљеника, налазе кисник и вод-

ник у онакоі истоі размери као и у води, но не у виду воде.

б) Као *растиньске киселине*, или сіединьења, у коіима іе *више* кисника, него што га треба за састав воде.

в) Као *угљоводничка сіединьења*, у коима има *мање* кисника, него што га треба за састав воде, или га нимало нема.

Име *угљохидрати* обіасньава се онако: вода има велико сродство према многим хемиским сіединьењима, нарочито према таконазв. *киселинама* и *базама*. Сіединьење воде с тим сіединьењима назива се *хидрат*. Дакле име: *угљохидрати* означава така неазотична органичка сіединьења, у коіима се кисник и водник налазе у онакоі истоі размери, као у води, премда не у виду воде.

Киселине називаіу се хемиска сіединьења, коіа имаіу кисели вкус, и коіима се плаве растиньске боіе мењаіу на црвене.

Базе називаіу се она хемиска сіединьења, коіа имаіу своіства противна своіствима киселина; коіима се оне растиньске боіе, што су киселинама изменуте на црвено, опет у плаве обрћу. — Киселине и базе имаіу велико сродство іедне према другима. Сіединьења киселина са базама називаіу се *соли*. По своіим своіствима соли нити наличе на киселине, нити на базе, већ представљаіу сасвим засебна тела,

§. 7.

а) Угљохидрати.

Сва сіединьења, коіа се угљохидрати називаіу, имаіу іеднак хемиски састав, али различна своіства. Т. і. сви угљохидрати састоіе се из *угљеника*, *водника*

и *кисника* у іеднаюі размери (коіа се уобште узима овако:

44,4 угљеника,
6.2 % водника,
49,4 кисника);

а само се по своіствима разликуіу. — Угљохидратима припадаіу поглавито ова тела: *растиньске жице*, *скорелица*, *крутило (штирак)*, *инулин*, *смола*, *растиньски слиз*, *шећер*, *манит*, *растиньске пихтиіе*.

Растиньске жице (целулоза) изгледаіу као сунђерасти или тврди, растегљиви (еластични) и гибки, провидни кончићи, немаіу ни мириса, ни вкуса, ни опредељене боіе; кроз њих може пробити свака течност. Растиньске жице имаіу своіство, да се претворе у *шећер* или у *декстрин*, о коима ћемо ниже говорити. Памук, ћетен и кудеља представљаіу скоро чисте растиньске жице.

Скорелица (ксилоген), састои се по своі прилици из преображених растиньских жица; од ње долази тврдина дрвета, као и коштичавост љусака у плодова.

Крутило (штирак), састои се обично из белих, ситних, округластих или дугуљастих зрнца. Свако то зрнце састои се из више прстенасто савиіених танких слоіева; што іе више тих слоіева, све іе савршениіе крутило. Крутило се нераспаіа у ладноі води, али у врелоі води његова зрнца набубре, распрсну се и тада се од њих направи неки лепак. Кад се крутило іако загреіе, направи се од њега светло-мрк прашак, кои се у води распаіа као смола, те се с тога и назива *крутилова смола (декстрин)*. Наіпосле, крутило се врло великом топлотом претвара и у таконазв. *крутилов шећер*, кои доста слади, али се неможе онако кристалисати као трсков ше-

ћер, о ком ћемо ниже говорити. Крутилова смола (декстрин) стои дакле у средини између крутила и шећера. По разлици растиња, разликуіе се више струка крутила, као *кромпирово крутило*, *пшеничко крутило*, *саго-крутило* из палмовог срца — итд.; али све те струке крутила у главноме су іеднаке, и само се крупноћом и обликом разликуіу. — Онаі брашњави део кромпира, кестена, пшеничног зрна итп. састои се из крутила.

Инулин се састои такође из белих или жућкастих зрнца, само су та зрнца много ситніа од крутилових и немаіу оних прстенастих слоіева. Инулина има н. пр. у георгинином корену.

Смола (гума, гума арабика) или изгледа као прашак, или іе тврда, провидна и стакласта; у води се распаіа и постаіе лепљива; нема ни мириса, ни вкуса. Она избиіа и капље или цури из стабла неких дрва. У наічистиіем стању свом смола се назива *арабин*.

Растињски слиз представља неки вид смоле, коіа се у води нераспаіа, већ само набубри и тада изгледа као растегљива и слинаста течност. У белом слезу, у дгуњином семену, у подбелу итд. има тог слиза.

Шећер іе особита врста угљохидрата. Он се одликуіе своіом слашћу и тиме што се у води лако распаіа („топи“), као и тиме што се врењем раствара на угљеничку киселину и шпирит (алкохол — ваінгаіст). [1]) У главноме разликуіу се две врсте

[1]) Свака шећерна течност може прећи у врење ако у њоі има беланцастих ствари, па се изложи ваздуху и већоі топлоти. То врење бива овако: наіпре се одночну растварати беланцасте ствари, примаіући кисник из ваздуха на онда оне, као квасац, подпомажу раствор шећера, што бива са бурним покретом течности — врењем. Шећер се раствара

шећера, а имено: *трсков шећер* (кои се налази у соку шећерне трске, но има га и у соку таконазв. шећерне цвекле итп.), и *гроздов* или *воћни шећер* (кои се налази у соку грожђа, и воћа уобште, или као брашњава навлака на сувим смоквама и шљивама). Трсков шећер много іе слађи од гроздовог шећера; осим тога трсков шећер кристалише се, а гроздов некристалише.

Угљохидратима придаіу се іош и *маннит* и *растињске пихтиіе.*

Маннит іе сладак као и шећер, али неможе прећи у врење као шећер. Маннит се налази у манни, као и у соку многог растиња.

Растињске пихтиіе (пектин) разликуіу се од описаних угљохидрата тиме, што имаіу у себи више кисника; у чистом стању су жиличаве, немаіу ни вкуса, ни мириса, ни боіе; у води или се распаіаіу или нераспаіаіу, и кад се нераспаіаіу називаіу се *пектоза.* Растињске пихтиіе налазе се у соку, нарочито месната воћа, као нека врста слиза, н. пр. у іабукама, у трешњама, у рибизлама итд.; — на њима се оснива своіство познатог воћа, да се *упихтиіа*, пошто се са шећером скува па онда разлади, као што то видимо н. пр. у таконазв. „*сладком*", коіе се код нас, у Србиіи, од разног воћа прави

Угљохидрати уобште служе за грађу основним органима растиња, као што ћемо то на свом месту ви-

---

на угљеничку киселину, коіа изветрава, и на шпирит (алкохол,ваінгаіст) коіа остаіе у течности. Из те течности добиіа се чист шпирит испаравањем (преноћавањем, дестилацном). Чисти шпирит састои се из угљеника, водника и кисника, он нема боіе, отрован іе; а пошто се разблажи тада загрева и опиіа; на ваздуху испарава брже од воде; гори светлим пламеном без чађи; несмрзава се; воду іако привлачи те се с њом меша; тако іе обична раниіа смеса воде и шпирита.

дети. С тога се угљохидрати сматраіу као темељ растињског састава. Само се смола (гума) сматра за измет, кои растиње као непотребну ствар одлучуіе. — Тика сіедињења, коіа се састоіе из іеднаких пратварки у іеднакоі размери и само се по своіствима разликуіу, као што су угљохидрати, називаіу се у хемиіи *изомерна*. — Разлика између своіства засебних угљохидрата, коіи се сви састоіе из іеднаких пратварки у іеднакоі размери, обіасњава се разликом начина и правца у ком су наіситниіи делићи сваког тела іедан на другог наслагани, или іедан поред другог нарећени. —

§. 8.

б) Растињске киселине.

Растињских киселина има много на броіу. Све те киселине састоіе се из іеднаких пратварки (угљеника, водника и кисника), али у разноі размери. Наіпознатиіе растињске киселине ове су:

Іабукова киселина (што се налази поглавито у іабукама). Кад іе за себе, іабукова киселина представља се као густа, а понекад и као зрнаста течност; она се на ваздуху разжиљуіе, а на великоі топлоти топи; врло іе кисела; ње има наівише, од свиіу других киселина.

Киселјакова киселина (што се налази поглавито у киселјаку). То іе наіјача растињска киселина, а у већоі множини и отровна іе; она се представља обично у кристалним стубићима, кои се топе на већоі топлоти, па наіпосле и у пару претвараіу над се жестоко загреіу.

Винска киселина (што се налази поглавито у соку грожђа). И она се представља обично у косастим кристалићима на четири ћошка, или у виду шестостранатих стубића. Винска киселина нешто

горчи, у води се лако распаіа, а кад се загреіе нешто се преиначуіе.

Лимунска киселина (што се налази поглавито у лимуновом соку). Она представља крупніе, праве и бистре кристалиће, кои се у води врло лако распаіаіу. Лимунска киселина скоро іе наіприіатніа, од свиіу киселина.

Опора киселина (што се налази у шишарки, шишки, растовим младицама и у сваком растињском делу кои опорину издаіе). Она изгледа као жућкаст прашак, опора іе (кули уста) и у води се лако распаіа. Њоі припада своіство, да животињску кожу у ђон претвори, по чему шишарке и служе за чињење кожа.

Ћилибарска киселина (што се налази поглавито у ћилибару, као и у пелену, у масноі смоли боровоі и у разном растињу). Она представља кристалне стубиће без боіе и мириса, лако се у води распаіа, на великоі топлоти топи се и кључа.

Циметова киселина (што се налази поглавито у цимету). Она се представља у кристалићима без боіе, нешто іе опора; у води се потежко распаіа; на великоі топлоти топи се и кључа.

Меконска киселина (опиіумска киселина — што се налази поглавито у маковом соку). Њени кристалићи љускави су или игличави, она нема ни боіе ни мириса; нешто іе кисела: у ладноі води теже се распаіа, а у врелоі лако.

Мравља киселина (што се као жарећи сок у мраву, у копривн итп. налази). Она іе обично течна, али се и кристалише, без боіе іе, на ваздуху се пуши, кисела іе, жари (пали).

По *Бусинвол*-у, у описаним органичним киселинама сіедињене су пратварке у оноі размери:

У ібучкоі киселини: 41,6 угљеника, 3,4 водника, 54,7 кисника.

У киселиковоі киселини: 33,8 угљеника, 66,2 кисника.

У лимуновоі киселини: 36,3 угљеника, 4,4 водника, 59,3 кисника.

У опороі киселини: 51,4 угљеника, 3,5 водника, 45,1 кисника.

У меконскоі киселини: 48,8 угљеника, 1,1 водника, 50,1 кисника.

в) Угљоводничка сіедињења.

§. 9.

Угљоводничким сіедињењима припадаіу ова тела:

Масни зеітини. У растињу се наіраспространијенніі ови масни зеітини: *стеарин, маргарин, олеин* и *олин.* Сви ти зеітини сматраіу се као сіедињења таконазв. *масних киселина*: *стеаринске*, *маргаринске* и *зеітинске киселине*, са іедном базом коіа се зове *глицерин. Стеаринска* и *маргаринска киселина* представљаіу сгуснута тела, а *зеітинска киселина* течна іе. *Глицерин* іе такође течан. По томе густина и житкоћа масних зеітина зависе од тога, из каких се масних киселина коіи зеітин састоіи. Масни зеітин уобште іе све гушћи, што іе више сгуснуте киселине у њему, а све жићи што іе жића киселина из коіе се он састои. Тако, сгуснута *стеаринска киселина* у сіедињењу са *глицерином* представља *стеарин*, тврдо тело, коіе се тек на већоі топлоти топи; а *зеітинска киселина* у сіедињењу са *глицерином* прави *олеин*, кои обично представља течност, као што іе течна и зеітинска киселина. — Из смесе споменутих масних зеітина (стеарина, маргарина, олеина и олина) постаіу сви видови зеітина коіе у

разном растињу налазимо, као што су: зеітин из ћетеновог семена, зеітин из ораове іезгре, зеітин из конопљиног семена, зеітин из маковог семена; даље зеітин маслинкин, бадемов зеітин, зеітин из репичиног семена, из разних палмових плодова итд. Сви ти видови зеітина на обичноі топлоти су течни, неки жићи, неки гушћи, а на ладноћи се стврђуіу неки слабиіе, а неки іаче; сви су лакши од воде и ниіедан се у води нераспаіа; на ваздуху неизветраваіу, но кад му се дуже изложе, преиначуіу се, іер сви примаіу кисник и с њиме се сіедињаваіу: наіпре у незнатноі, а после све у већоі мери, тако да се у том њиховом оксидисању може наіпосле и пламен указати. Услед тог сіедињења са кисником преиначуіу се сви споменути зеітини у главноме двоіако: неки постаіу све гушћи и наіпосле подпуно се стврдну, те се с тога зову и *пресушни зеітини*; други се опет нествђаваіу, већ остаіу меки и лепљиви и добніаіу непрніатан мирис, т. і. ужегу се, и ти се називаіу *непресушни зеітини*. (Тако ћетенов зеітин, конопљин зеітин, орахов зеітин и маков зеітин припадаіу *пресушним*; а маслинкин, бадемов, репичин, палмов итп. зеітин припадаіу *непресушним зеітинима*). На ватри сви се зеітини раствараіу са непрніатним мирисом; у чистом стању су без вкуса и светложуте боіе; на артиіи остављаіу масница. —

Растињски восак. Он се по свом хемиском саставу неможе строго одвоити од масних зеітина, но разликуіе се од њих наівише тиме, што іе на ладноћи крт, на обичноі топлоти даіе се месити: у води се нераствара; у чистом стању іе бео и светал. (Восак се налази у растињу, и понекад се опажа и као танка спољашња павлака на лишћу, на кори и на воћу н. пр. оно сиво плавило на шљивама, на грожђу итд.).

Етерски (изветриви) зеітини. Ти су двоіаки: неки се састоіе само из *угљеника* и *водника*; а у другима има іош и *кисника*, поред *угљеника* и *водника*. Етерски зеітини нераспаіаіу се у води, запаљиви су као и масни зеітини, али се разликуіу тиме, што (бар на већоі топлоти) *изветраваіу*, што сви имаіу *іак* (приіатан или неприіатан) *мирис* и *палећи*, *зачињаваіући вкус*. Етерски зеітини понаівише су без опредељене боіе, или су жућкасти, но има их и црвенкастих, плавих итд.; на обичноі топлоти уобште су течни (само іе іедан *камфор* тврд). Они се на ваздуху сіедињаваіу са кисником, па се претвараіу нешто у киселине, а нешто у масне смоле, о коима ћемо ниже говорити. Од етерских зеітина долазе засебни мириси растиња, нарочито цвећа, лишћа и плодова, где се они обично као капљице у ситним меурићима налазе. Етерским зеітинима припадаіу: *терпентинов зеітин*, *лимунов зеітин*, *поморанџин зеітин*, *циметов зеітин*, *вењин зеітин*, *бадемов зеітин*, *каранфилов зеітин*, *кимов зеітин*, *биберов зеітин*, *рузмаринов зеітин*, *босиљков зеітин*, *ружин зеітин*, *першунов зеітин*, *камфор* (кои се добиіа из камфоровог дрвета у жарким земљама) *зеітин из мркога и белога лука* (таконазв. *сумпоров алил*, од ког долази онаі особити луков мирис), *зеітин из слачице*, и т. д.

Масне смоле. Оне су доста сродне са етерским зеітинима, кои примањем кисника прелазе у масне смоле. У растињу масне смоле обично су распоіене у етерским зеітинима, од коих по правилу и мирис и вкус добиіаіу, те тако распоіене избиіаіу из повређене коре неких дрва као таконазв. *балсами*. На ваздуху етерски зеітини изветраваіу, и тада масне смоле остаіу за себе. У своме чистом стању масне смоле понаівише су без опредељене боіе а многе и без вкуса и мириса. Оне су на обич-

ноі топлоти тврде и често дробљиве: на ватри се топе али неизветраваіу; у води се нераспаіаіу али се наівише њих распаіаіу у етерским и масним зеітинима; даље оне су запаљиве и чађаіу кад гору. Масним смолама припада н. пр *терпентин* (олаі), кои истиче из борових дрва итп., у виду смесе *терпентинскоѥ зеітина* са неком *смолом*. Пошто се из те смесе одлучи терпентински зеітин: заостане нека мрка смола, коіа се за себе назива *колофон*. — Кад се терпентин на ваздуху изсуши, он пожути и у том стању познат іе као *лучова смола*, коіа опет кад се претопи и очисти, побели, те се тада назива *бела смола*. — Осим терпентина, припадаіу масним смолама іош и таконазв.: *копал*, *маетикс*, *бенцое*, *сандарак*, *шелак*, итп. што се све у трговини продаіу. Па и *катран*, у главноме, припада масним смолама.

Каучук (гума еластика). Чисти каучук састои се само из угљеника и водника и представља се у ситним и тврдим зрнцима, без боіе, мириса и вкуса; на обичноі топлоти и кад се загреіе, врло іе растегљив (еластичан); у води се никако нераспаіа, а пошто се іедном уклупча, онда се више ни на зрна нерастура; на іакоі топлоти топи се, али не изветрава, па и пошто се олади іош іе дуго жилав и тестав. Каучук се добиіа из млечног сока неких дрва у іужноі Америки, а има га и у млечном соку многог растиња.

Гута перха наличи у многоме на каучук, само што іе на обичноі топлоти тврда, жиличава и слабо растегљива (еластична); но пошто се загреіе постане и она мекша, и у врућоі води тако мека, да се као восак месити може; а кад се помеша са каучуком постане и нешто еластична. Она се нераспаіа у води, али се распаіа у терпентинском

зеітину. И гута перха се добиіа из млечног сока неких дрва у источноі Индиіи.

Имелик (што се налази у имели — viscin) подобан іе каучуку, само се разликуіе своіом лепљивошћу.

Бусингол нашао іе у киселинама неких масних зеітина оваку размеру угљеника, водника и кисника:

	угљеника	водника	кисника
У *стеаринскоі киселини*:	77,0% —	12,6% —	10,4%
„ *маргаринскоі киселини*:	75,9% —	12,4% —	11,7%
„ *зеітинскоі киселини*:	77,1% —	11,4% —	11,5%

А по *Шеврел*-и, у *глицерину*, кои у сіедињењу са споменитим киселинама прави масне зеітине, има:

40,1 } % угљеника.
8,9 } % водника,
51,0 } % кисника.

Дима іа нашао у растљском *воску* (из шећерне трске) овакав састав:

81,4 } % угљеника,
14,1 } % водника,
4,5 } % кисника.

Хемиски састав етерских зеітина предетавља се, на основу проматрања од стране разних хемика, у овакоі размери:

	угљеника	водника	кисника	
Терпентинов зеітин	= 88,4% —	11,6%	нимало	азота нимало.
Лимунов „	= 88,5% —	11,5%	„	
Вењин „	= 88,4% —	11,6%	„	
Зеітин из горког бадема	= 79,3% —	5,7% —	14,7%	
Каранфилов зеітин	= 70,0% —	7,9% —	22,1%	
Кимов „	= 81,1% —	8,1% —	10,8%	
Биберов „	= 85,7% —	11,1% —	3,2%	
Рузмаринов „	= 81,8% —	11,3% —	6,9%	

	угљеника	водника	кисника	
Босиљков зеітин	= 86,3% —	11,4% —	2,3%	азота нимало
Ружин „	= 81,6% —	8,3% —	10,1%	
Першунов „	= 69,3% —	7,8% —	22,7%	
Камфор	= 65,6% —	6,4% —	28,1%	

Зеітин из слачице: 49,29% — 5,01% нема; но има 13,63% азота и 32,07% сумпора.

Што се тиче масних смола, нашли су *Бланше* и *Сел* у *колофониуму*:

79,3 } % угљеника,
10,1 } % водника,
10,6 } % кисника.

Части *каучук* састои се по *Фарадеју* из:

87,2 } % угљеника,
12,8 } % водника.

2) Азотичка органичка сіедињења.

§. 10.

У ред азотичких органичких сіедињења долазе:

Таконазв. *протеинске* или *беланцасте ствари.* Оне се све састоіе из *угљеника*, *водника*, *кисника* и *азота*, а разликуіу се међу собом поглавито тиме, што у некима мање, а у другима више има іош и *фосфора*, или *фосфорске киселине* и *сумпора*. Уобште се узима, да су све те пратварке у беланцастим телима сіедињење у овоі размери: 53% угљеника, 7% водника, 22% кисника, 16% азота и 0,5 — 2% сумпора и фосфора. Поред своіе многосложности, беланцаста тела многостручно се преиначуіу, и као да іедно у друго прелазе. У сувом стању беланцаста тела имаіу сиву боіу и провидна су; кад су влажна изгледаіу бела, и ако се у том (влажном) стању изложе ваздуху, раствараіу се и

труле, распростирући необичан мирис (смрад). У свом растварању беланцаста тела имаіу своіство, да као *квасац* служе за растварање шећера на угленичку киселину и шпирит, ако се само помешаіу са шећерном течности. Протеинским телима припадаіу: *растиньско беланце (албумин)*, *растиньски кончаник (фибрин)*, *растиньски туткал (глиіадин)*, и *растиньски сирик (легумин, казеин)*.

Растиньско беланце (албумин) распаіа се у ладноі води, а у врућоі „*груша се*“.

Растиньски кончаник (фибрин — угрушано или нерастворљиво растиньско беланце) налази се поглавито у ћиришу. Кад се ћириш (кои се налази нарочито у пшеници) кува у шпириту, тада се іедан део његов распаіа у шпириту, а други се нераспаіа већ само се *угруша*. И таі део ћирића коіи се нераспаіа, и коіи у ствари ниіе ништа друго него угрушано беланце, назива се *раст. кончаник*.

Растиньски туткал (глиіадин), назива се онаі део ћирића, кои се распаіа у врелом шпириту, и од ког долази оно лепљиво (туткалско) своіство брашна и ћирића. Ни растиньски туткал нераспаіа се у води.

Растиньски сирик (легумин) разликуіе се од осталих протеинских тела тиме, што се распаіа у води, и кад се тако распоіен загреіе, он се као каімак хвата.

Кад се ћириш у шпириту кува, тад се, поред растиньског туткала, распаіа іош и неко засебно беланцасто тело, коіе се назива *муцин*; тако се исто и у овсу налази неко засебно протеинско тело, коіе се назива *авенин* (од латинске речи avena — овас). И муцин и авенин много наличе на глиіадин и легумин. — Пошто се беланцаста тела, коіа се налазе у класним

плодовима, до неке мере растворе: постаіе из њих неко азотично тело, коіе се у води распаіа, и за коіе се мисли да іе по своі прилици преиначени фибрин, не коме се хемиски састав іош точно незна. То тело назива се *диіастаз*, и њему припада своіство, да крутило (штарак) претвори у *декстрин* и шећер. Диіастаз се прави из беленцета при клиіању іечма као и при клиіању пшенице, ражи, овса итд. — Беланцаста тела уобште разликуіу се од неазотичких несамо већим броіем пратварки коіе у себи имаіу, него и већим броіем производа у своме растварању. Тако кад беланцаста тела труле, постаіе из њих поред сіедињења угљеника и водника іош и амониіак, као и таконазв *сумпороводнички* и *фосфороводнички* гас, а то су сіедињења, од коих долази онаі непріатан мирис (смрад), што се осећа само при трулењу беланцастих ствари, а никад при распадању неазотичких сіедињења.

§. 11.

Азотичким сіедињењима припадаіу, даље, *растињске боіе*. Истина, наівише растињских боіа, коіе нам се у разним деловима растиња и у неброіеним видовима представљаіу, састоіе се из ове три пратварке: *угљеника*, *водника* и *кисника*, а само у неким има поред те три пратварке іош и *азота*. Али почем су те растињске боіе, у коима и азота има, управо наіважніе: то их ми спомињемо овде у реду азотичких сіедињења. Растињске боіе уобште су тврда тела, без мириса, а са слабим вкусом; неке од њих распаіаіу се у води, а друге само у шпириту. У влажном ваздуху наівише боіа униште се сунчаном светлости. Тако исто и на ватри многе се боіе преиначе, или издаду; као што се и киселинама и базама скоро свагда мењаіу, па често и преображаваіу. Напосле и клором се наівише

растиньских боіа беле (в. §. 2. клор). Оне растиньске боіе, коіе се на светлости и ваздуху немењаіу, па коіе се ни слабим киселинама ни базама немењаіу, називаіу се *сталне* боіе, иначе *променльиве*. Наіпознатніе растиньске боіе ове су:

1) *Листово зеленило* (хлорофил). То іе тавно зелено тело, коіе се даіе строшити у тавно зелени прашак. Од њега долази сво зеленило растиња. Но у растињу листово зеленило налази се у виду жуто-зелених зрнца, коіа у гомили издаіу познату зелену боіу. Листово зеленило постаіе само на светлости; зато га никад нема у оним деловима растиња, што нису на светлости, као што іе на прилику корен, или срце и дрво под кором стабла.

2) *Листово жутило* (ксанто-фил, или антоксантин). Оно, по своі прилици, ниіе ништа друго већ преиначено листово зеленило; као што се то види отуда, што се у іесен листово зеленило у жутило претвара.

3) *Листово црвенило* (еритрофил, или антоциіан). До скора се мислило, да іе и то преиначено листово зеленило, почем зелено лишће у іесен постаіе црвено; али новиіи хемици веле, да листово црвенило непостаіе од листовог зеленила, премда іош подпуних доказа за то ненаводе. Од тог црвенила долази плавичасто-црвена и љубичаста боіа растиња.

4) *Чивит* (индиго). Он іе сродан са листовим зеленилом. Докле іе у растињу, нема боіе и тада се назива *чивитово белило*. Пошто се из растиња (у источноі Индиіи) извади, прима из ваздуха кисник и претвара се у таконазв. *чивитово плавило*.

5) Боіама растињским припадаіу іош: таконазв. *лутволин, орелин, куркумин, шафран* (све *жуте боіе*);

даље *алицарин* (у броћу), *карталин*, *бразилин*, *санталин* (све *црвене боіе*); наіпосле *лакмус* (плава боіа) итд. Но о хемиском· саставу тих боіа врло мало се зна.

Вештина боіадисања — боіацилук — оснива се на сродству између боіа и жица платна итп. што се боіадише. Вуна и свила лакше примаіу боіу него ћетен и памук. Неке боіе остаіу стално у стварима коіа се боіадишу, неке се опет нехватаіу непосредно за те ствари, већ пошто се помешаіу са каквом другом ствари коіа има хемиско сродство и према боіама и према платну што се боіадише, тако да та трећа ствар управо даіе сталност боіи у обоіеним стварима, те она неиздаіе ни на ваздуху, ни на сунцу, ни на влаги. Тако іе обштепознато како се боіадисање многих ствари посредуіе *стипсом* итд.

§. 12.

Азотичким сіедињењима припадаіу наіпосле *растињски алкалоиди* или *органичке базе* (назване тако по своіим базиским — киселинама противним — своіствима в. §. 6.). Растињске базе састоіе се понаівише из ове три пратварке: *угљеника*, *водника* и *азота*, али поред тих пратварки често има у њима іош и *кисника*, премда у саразмерно незнатноі мери. Оне су скоро све отровне, а неке су и лековите; све се у води тежко (неке никако), а у шпириту лакше распаіаіу; неке тако изветраваіу, да се могу препицати (дестиловати). Наіпозватніе растињске базе ове су:

Кинин (што се налази у кори разних кининских дрва) и *цинконин*. Оба та алкалоида бела су, тврда и горка, али нису отровна. Кинин се распаіа у води, а цинконин се скоро ни у кључалоі води нераспаіа;

цинконин се кристалише засебе, а кинин се кристалише, пошто се у води распоіи. И кинин и цинконин познати су као лекови.

Соланин. (Има га у кромпирима.) Он се представља као бели прашак, има ужегљив вкус и отрован іе. У новиіе доба доказуіе се, да у њему нема азота и потоме да он недолази у ред алкалоида, али то питање іош ниіе сасвим решено.

Чемерик (вератрин, налази се у чемерики*).* Изгледа као бели прашак, без мириса, своіом прашином задаіе наіљуће киіање; има ужегљив, али не горак вкус; врло іе отрован.

Морфин (морфиум). Он представља беле кристалиће, коіи у топлоти у прашак прелазе. Горак іе, има своіство да успављуіе и онесвешћуіе, а и отрован іе. (Морфина има поглавито у опиуму, и сушеном млечном соку источног мака).

Кафеин или *теин,* То су ситни игличасти кристалићи, кои нешто горче, али нису отровни, и кои се у ладноі води слабо, а у врелоі лако распаіаіу. (Кафеин или теин налази се поглавито у кафи и у кинеском чаіу).

Никотин. (Има га у дувану). Он іе течан и изгледа као зеітин без опредељене боіе; његов мирис и вкус познат іе у дувану; на великоі топлоти кључа, а на врло великоі испарава; у води се распаіа; отрован іе и онесвешћуіе.

Стрихнин. Он се представља у ситним кристалићима; врло іе горак и наіжешћи іе отров; скоро се ни у кључалоі води нераспаіа, али іе іако загорчава; на ватри се не топи, већ се распада. (Стрихнин се налази у плодовима разних іугоамериканских дрва, коіа припадаіу струци: *стрихнос*).

Пиперин (биберак налази се у биберу). И он се представља у кристалним стубићима, без вкуса и мириса; у ладноі води скоро се нераспаіа, али се у шпириту лако распаіа, и тада има љут вкус.

На основу проматрања од стране разних хемика, *Бусингол* излаже хемиски састав споменутих алкалоида у оваким размерама:

У		угљеника	водника	кисника	азота	
Кинину	има	74,4 —	7,3 —	9,7 —	8,6	сто.
Цинконину	„	78,4 —	7,4 —	15,1 —	9,1	
Соланину	„	66,1 —	8,9 —	27,4 —	1,6	
Чемерику (вератрину)	„	76,4 —	9,4 —	8,3 —	5,9	
Морфину	„	72,3 —	6,7 —	16,2 —	4,8	
Кафеину	„	49,8 —	5,1 —	16,3 —	28,8	
Никотину	„	73,3 —	9,7 —	0,0 —	17,0	
Стрихнину	„	75,7 —	6,5 —	9,4 —	8,3	
Пиперину	„	71,9 —	6,5 —	16,7 —	4,9	

Б) Облик растиња.

§. 13.

Облик растиња представља се у облику растињских *органа*.

Под растињским органима разуму се саставни делови растиња, од коих сваки има своі засебни склап и облик и своіу засебну радњу, но кои сви у свези служе за развитак укупног растињског тела. —

Растињски органи деле се: 1) на *основне* или *просте* и 2) на *сложене*. *Основни или прости органи* називаіу се наіситниіи делови у растињском саставу, кои се немогу делити даље, на друге саставне делове. *Сложени органи* они су саставни делови растиња, кои се састоіе из основних или простих органа. —

Сложени органи зову се и *спољашњи*; а основни и *унутрашњи* Сложени органи могу се распознати самим оком, али основни органи тек се помоћу увеличаваіућег стакла (микроскопа проматрати могу.

1) Основни или прости органи растиња.

§. 14.

Основним растињским органима припадаіу: *растињске ћелице, растињске цевке* и *растињски сплетови.*

Растињске ћелице.

Ћелице су наіпростиіи вид растињског живота. Оне служе за основ свему развитку растиња. Изгледаіу као ситни меурићи или кесице, т. і. као шупљине затворене са свиіу страна неком кожастом љускицом; често наличе на оне ситне меурићe у пени сапуњике, као и на ћелице у пчелском сећу, по чему су и назване: *ћелице.*

Ћелице се састоіе:

а) из спољашње љускице, таконазв. *ћеличне мембране, ћеличке љускице*;

б) из унутрашње, полуслинасте опоне, таконазване *примордиіалне кесице, ћеличке опоне.*

в) из *іезера (цитобласта)*;

г) из *сока* (неке течности).

Ћеличка љускица састои се из растињских жица (в. §. 7.). Она іе с почетка танка, нежна, провидна и пропушта течности; али доцниіе навуче іоі се изнутра таконазв. *скорелица* (в. §. 7.), те тако сдебља или сдрвени се. На таком сдебљивању ћеличке љускице оснива се постанак тврде коре и дрвета у растиња.

Ћелична опона (примордиіална кесица) састои се из беланцастих ствари. Она се налази унутра, испод ћеличке кожице, уз коіу іе слепљена као нека унутрашња навлака. И она с почетка представља меку и нежну кожицу; али у даљем развитку ћелица губи се сасвим, те іе у развитиіим основним органима по правилу и нема.

Ћеличко іезгро (цитобласт) састои се из азотичких ствари. Оно споља представља округласто, или нешто спљоштено, бистро зрнце, коіе или іе засебе у ћелици, или іе срасло опони са стране. Унутра, у ћеличком іезгру, налази се обично іедно или више врло ситних провидних зрнаца. —

Ћелички сок састои се у већоі мери из воде, но у њему има свагда и крутила, листовог зеленила (хлорофила), инулина, смоле, масних и етерских зеітина, шећера, декстрина, разног зеітина, неорганичких сіедињења и друге растињске грађе, као и ваздуха. Ћелички сок представља уобште слинасто-зрнасту течност; он се скупља поглавито око ћеличког іезгра, па често и у видноі струіи тече. У том току покреће се или сав сок, или се он разбиіе на танке млазиће, кои теку од іезгра ћеличкоі љускици, и отуд опет натраг. Тако покретање ћеличког сока назива се његов *обртни ток*.

У своме саставу ћелица много наличи на іаіе од животиње, коіе такође има споља љуску, испод љуске опону, затим беланце са жуманцетом и оним зрнастим кончићима, што одговара соку и іезгру у растињскоі ћелици.

§. 15.

Облик ћелица разликуіе се у више руку.

Тако іе величина ћелица врло различна. У средњу руку ширина іедне ћелице рачуна се од

$^1/_{500}$ — $^1/_{100}$ па до $^1/_{20}$ линиіе, а дужина до $^1/_2$ палца, понекад и до 1—2 палца, па іош и више. —

По развитку своіе љускице ћелице се разликуіу поглавито овако:

1) *Мске (мембранске) ћелице*, коіе имаіу нежну љускицу, мембрану.

2) *Скорелe ћелице*, у коіих іе љускица изнутра сдебљала. Ове се опет међу собом разликуіу у главноме овако:

а) *Подіеднако сдебљане*, у коіих се љускица на све стране іеднако сдрвенила.

б) *Пегаве*, у коіих се љускица ниіе свугде сдрвенила, већ су заостале многе ситне празнине, коіе изгледаіу споља као пегице, точкице.

в) *Извиіугане*, у коіих се љускица скорела извиіугано: у виду мреже, или у виду прстенова, или као шаітов итп. —

По спољашњем склапу (форми) деле се ћелице овако:

1) *Округле* уобште, или *дугуљасте* ћелице.

2) Ћелице на *четири ћошка* или као *стубићи*.

3) Ћелице на *пет ћошкова (пентагонал)* или на *шест ћошкова (хексагонал)*.

4) *Издужене* или *дугачке ћелице*, и то: као кесице или ваљкасти конци, или као пантљичице, или као вретено, т. і. на краіевима шиљасте а на средини пупчасте.

5) *Звездасте ћелице*, т. і. као звезде. —

Наіпосле ћелице су или *једноставне* или *гранате*.

По правилу ћелице су *округле* или *округласте*, а постаіу *ћошкасте* итд. услед збиіања и узајамног притиска.

Растињске цевке.

§. 16.

Кад се више ћелица іедна на другу, уздуж (као низ) наслажу и споіе тако, да изгледаіу као цевке (каналићи) са уіедињеном унутрашњом шупљином (пошто им се кожице у своме скоревању прокину и отворе на месту где іедна на другу наседа): онда се таки низови ћелица називаіу *ћелијске* или *растињске цевке*. Те цевке немаіу, по правилу, у своіоі шупљини сока, као ћелице, већ проводе обично ваздух.

Облик цевки разликуіе се по облику ћелица из коіих су цевке постале. Тако и цевке могу бити:

1) *Мембранске*, са танком, нежном кожицом.

2) *Сдебљане*, и то

а) *Подіеднако*.

б) *Неіеднако*, изгледаіући: као *пегаве*, или *шупљикаве*; даље, као *мрежаве* или *извиіугане* у виду прстенова, шаітова итд.

По форми цевке су обично ваљкасте и на краіевима шиљасте.

Њихова дебљина износи у средњу руку $^1/_{2000}$ до $^1/_{300}$ палца.

Растињски сплетови.

§. 17.

Растињски сплетови постаіу, кад се или саме ћелице, или и ћелице и њихове цевке у већем броіу склопе у неку целину, неки сплет. У своме сплету

ћелице или су непосредно сіедињене, или се налази између њих неко тело, коіе их веже. То тело назива се *међућелијак*, и оно се сматра као нека ћеличка одлука (ствар из ћелица одлучена). Кад се ћелице у свом сплету неспоіе подпуно већ заостану између њих празнине у виду каналића, кои се као мрежа разграњаваіу и іедан у други утичу: тада се те празнине називаіу *међућелички каналићи*, Они су често повелики и испуњени ваздухом или каким соком, што се у растињском телу одлучуіе, и тада се називаіу *ваздушни* или *сочни судићи*, *каналићи*.

По развитку и облику ћелица, као и по начину и правцу њиховог сіедињења, разликуіу се поглавито ови сплетови:

1) *Коцкасти (паренхимски) сплет*. Он се састои из самих кратких ћелица, коіе су одприлике подіеднако развите. У коцкастом сплету ћелице леже іедна поред друге тако да се облик тог сплета представља у облику самих ћелица, т. і. у округластим, дугуљастим, звездастим, ћошкастим итд. шарама, као што их засебне ћелице издаіу.

2) *Неподпуни ћелички сплет*. Он се састои из кесицастих, лабаво сіедињених ћелица, коіе су често неправилно поређане.

3) *Мекокорски сплет*. Он се састои из спљоштених, ваздухом испуњених ћелица, коіе имаіу растегљиву меко скорелу љускицу.

4) *Кончави (прозенхимски) сплет*. Састои се из дугачких ћелица, коіе су наітешње сіедињене, тако, да се између њих невиде никакве празнине, почем њихови шиљати краіеви, као клинови, сваки између друга два улеже.

5) *Цевкине жилице*. То су сплетови, кои се састоіе из ћеличких цевки и засебних ћелица. У

іедноі цевкиноі жилици има по 20—30—50 па и много више цевки, коіе су, са засебним ћелицама што се уз њих налазе, свезане међу собом у виду ситних снопићи, или бичића. — Све цевкине жилице, што се налазе у іедноі растињи, називаіу се укупно *склап цевкиних жилица*, или *цевкина система*.

6) *спољашњи корин сплет* (што се налази споља као навлака на свима деловима вишег растиња). Он се састои из провидних ћелица. Ако те ћелице имаіу нежну љускицу, и ако су пуне сока: тад се корин сплет назива *епителиум*; — ако-ли іе љускица ћелица нешто сдебљала: њихов се сплет зове *епиблема*; а ако іе љуска у ћелица іако сдебљала или скорела се, и ако су ћелице по правилу ваздухом непуњене: тад се корин сплет назива *епидерма*. Но ти видови кориног сплета немогу се точно разликовати. И епиблема и епидерма постаіу из епителиума, а епиблема іе управо прелаз епителиума у епидерму, коіа се сматра као наіразвитіи вид кориног сплета. — Корин сплет уобште има понекад више слоіева. Неке његове ћелице често израсту споља у дужину, као: *руља*, *длака*, *чекиње*, *бодље*, *трње*, итп.; — друге опет испуњене су понаівише етерским зеітином, смолом или неким лепљивим соком, те изгледаіу: као *жељездице*, *брадавице*, *бобице*, итд. У корином сплету налазе се по правилу ситне *шупљике* (поре), коіе стоіе у свези са унутрашњим међућеличким каналићима и судићима. Напоследку у многог растиња навлачи се корин сплет дебелом скорелицом, коіа се назива *кутикула*.

§. 18.

Описани основни органи служе за основ свему развитку растињског тела. А развитак растињског

тела из споменутих основних органа може се свести поглавито на ова два правца:

1) Растиње се састоіи из самих простих ћелица или њихових сплетова без ћеличких цевки.

2) Растиње се састоіи іош и из ћеличких цевки.

Растиње, коіе се састоіи из самих, простих ћелица и ћеличких сплетова без цевки, назива се *ћелично растиње;* а оно растиње, коіе іе іош и из цевки сложено, назива се *цевкасто растиње.*

У *ћеличком растињу* ћелице су просто наређаве, или іедна на другу (уздуж), или іедна поред друге (у ширину — као лист), или су уклупчане. Понеко ћелично растиње састоіи се само из іедне іедине ћелице, коіа се као конац протеже. Развитак ћеличког растиња састои се само у развитку ћелица.

Напротив у *цевкастом растињу* сіедињаваіу се ћелице и цевке у свакоіакоі размери и у разним правцима, па тако сложене, представљаіу засебне и опредељене спољашње делове растиња, кои се називаіу *сложени органи*, за разлику од основних органа, из коих се састављаіу. Развитак цевкастог растиња обухвата многоструки развитак и преображаі ћелица. С тога се цевкасто растиње и назива *више* или *развитиіе;* а ћелично растиње, коіе се просто развиіа, зове се *ниже* или *неразвитиіе.* (Нижем или неразвитиіем растињу припадаіу н. пр. маовина, гљиве и т. п.; а вишем наше обичне воћке, разно дрвеће и т. д.)

2) Сложени органи растиња.

§. 19.

Сложени органи растиња разликуіу се и по правцу свог развитка, и по своме значаіу за живот укупног растињског тела.

По правцу свог развитка, сложени органи могу се свести на два суштествено различна вида, а имено: на таконазв. *растињску осовину* и на *лишће*. Растињска осовина представља се као главно тело, из ког излазе сви остали делови растиња. Она іедним краіем у земљу пробніа, а другим се у ваздух, у светлост подиже; она расти и продужава се на оба своіа краіа, тако да су іоі краіњи вр'ови свагда наімлађи, наіновніи делови. Онаі део растињске осовине, што іе одкренут од светлости па иде у земљу назива се *корен;* а онаі други што иде противним правцем, што расти у вис, над земљом, у ваздух и у светлост: назива се *стабло*. Средњи део између корена и стабла назива се *коренов држак;* или, ако іе то место чворовито, *кореново стабло*.— *Лишће* постаіе из стабла. Оно се укаже наіпре своіим слободним краіем, затим расти и даље се развиіа и шири на самом тељу своме, што іе наіближи стаблу. У лишћа іе дакле вршак наістарніи, а не наімлађи као у растињске осовине. — *Растињска осовина* и *лишће* представљаіу дакле две противности у правцу развитка, али те противности стоіе у неразлучноі свези, тако: да без растињске осовине неможе бити лишћа; а где лишћа има, ту мора бити и растињска осовина. Сви остали органи, коіе у растиња *поред* растињске осовине и лишћа видимо, као: пупољци, цвеће и плод са семеном, само су преображаіи двоіу споменутих главних видова, или су из оба споіени, као што ћемо то ниже видети.

§. 20.

По своме значаіу за живот растиња, разликуіу се сложени органи онако, као што се разликуіу и поіави самог живота растињског, коме ти органи служе. Споменути поіави своде се на *рану* (растење) и *расплођавање*, па се и сложени органи деле: на таке, кои служе за примање ране, или краће на *органе за рану;* и на та таке, кои служе за расплођавање, или краће: на *расплодне органе*. Органима за рану припадаіу: *корен, стабло* и *лишће;* а органима расплодним припадаіу: *цвеће*, *плод са семеном* и *пупољци*. Ми ћемо и іедне и друге у следећем представити.

У растиња, коіе се састоіи из самих ћелица или простог њиховог сплета, без ћеличких цевки и њихових жилица, нераспознаіу се никакви сложени органи. Што се тиче растиња, коіе се састоіи іош и из цевки и њихових жилица, оно се сво одликуіе сложеним органима. Но свако цевкасто растење нема све сложене органе, него неко има само корен, стабло и лишће, а друго има поред тих органа за рану іош и расплодне органе (цвеће и т. д.) Оно цевкасто растење, у ког нема никаких органа више осим корена, лишћа и стабла, назива се *ниже* или *безцветно;* а остало *цветно* или *више*.

Органи за рану.

§. 21.

Органима за рану припадаіу: *корен*, *стабло* и *лишће*. Корен и лишће примаіу сноља ствари, коіе растињу као рана служе; а стабло проводи те ствари свима деловима растина.

§. 22.

Корен.

Корен се у своме саставу подудара у многоме са стаблом, о ком ћемо ниже говорити; само што у корена нема лишћа, нити засебна сржа. Па онда, корен іе споља обложен епиблемом (корнином сплетом в. §. 17.) као неком навлаком. Та навлака корéнова састои се из спљоштених ћелица, коіе имаіу потврду љускицу. Понеке од тих ћелица често израсту у дужину, као такозв. *коренове власи* (кончићи). Те власи налазе се по правилу на младим деловима корена, премда их на врху (наімлађем делу) корена никад нема. На старом корену скорава се спољашња навлака као и у стабла. На краіевима корена спољашња навлака непрестано се смеће и обнавља, као такозв. *коренова капица*. С тога се краіњи врхци у корена састоіе свагда из сочних (младих, нових) ћелица; и почем нарочито кроз таке ћелице пробніа рана из земље у корен: то се споменути врхци корена називаіу *коренове сисаљке*, *коренови сунђерићи*.

Корен по правилу расти у земљу, те служи и за утврђење растиња. Место где се корен од стабла дели означено іе понегде засебном чвором. У обичном разговору зове се корен сав онаі део растиња што іе у земљи; али то називање ниіе правилно. Іер често и подземни део стабла изгледа као корен; ама іе разлика у овоме: што на подземном стаблу неког растиња (н. пр. кромпира, лука и т. п.) има и лишћа и пупољака; а на правом корену никад нема ни лишћа ни пупољака. — Барско растиње има *пловећи* (у води) корен. У неког растиња избніа корен из стабла тако, да земљу или нимало недохвата, или іе само своіим врхом додира: такав корен назива се *ваздушни корен*. Бршљан избніа кратке ваздушне корене, коима се за дрвећа, зидове и т. д.

заиваčуіе; но те корени служе само за утврђење, а не за рану, и зову се *закачљиви корени*. Понеко растиње укорењава се у стаблу или корену другог растиња и рани се његовим соком. Тако растиње називa се: *паразитско (бадавашко)* растиње (н. пр. вилин перчин, имела и т. п.) — Корен се поглавито развиіа на ону страну, с коіе му рана придолази. Своіу рану прима корен из околине кроз сву површину своіу, нарочито кроз оне младе ћелице на своіим врхцима, што се зову коренове сисаљке. — По своме облику, корен іе врло различан: или іе *іедноставан (прост)*, или *сложен* (из више засебних корена). Іедноставан корен: или іе *клинаст* или *ваљкаст* и *вретенаст*, *грудваст*, *као репа*, *као длан* и т. д. Сложен корен: или іе *разтресит* (као у траве) или *кончаст*, *жиласт*, *збунаст* и т. д. Понегде у сложеног корена понеки засебни корени постану грудваста и сочни. Такав корен зове се *грудваст сложен корен*. Ако има више засебних грудвица, па оне све іедна за другом иду, као нанизане: тада се сложени корен зове *чворовито грудваст*. Ако су те грудвице тесно збиіене іедна уз другу, тако да изгледаіу као неки прстенови око корена: тада се сложен корен назива *прстенасто грудваст*. Ако понеке засебне гране сложеног корена постану грудвасте и сочне само на вршку своме: тада се корен назива *главичасто грудваст*. Ако, наіпосле све засебне гране сложеног корена постану грудвасте и сочне свом дужином своіом: тада се корен назива *успопљено грудваст*. У неког растиња корен расти правце у земљу као наставак стабла, а из њега избиіаіу на све стране споредне гране. Такав корен назива се: *главни корен*, а његове споредне гране: *коренове жиле*. У своме саставу корен іе уобште или *дрвенаст*; или *меснат* и *сочан*. Наіпосле, корен се разликуіе по своме траіању овако:

а) *Іедногод*, или *іедголет.*, т. і. растиње іе іедголето: у іедном лету изникне, листа, цвета, роди

сазре (плодом и семеном), па онда заједно с кореном угине.

б) *Двогод.* У овом случаіу растиње или проклиіа іош у іесен, па у клицу превиши (као н. пр. озимица); или — што се ређе догађа — растиње проклиіа и развиіе стабло прве године, па тек у другоі години цвета и сазрева.

в) *Вишегод.* Т. і. продужава се развитак растиња кроз више година, па онда настане време цветању, сазревању и наіпосле угинуіу. Тако н. пр. *стогодишњак* (agave americana) сазрева у своіоі земљи за 5 — 10 година; а у Германиіи тек после 50 — 100 година цвета, па онда са кореном угине.

г) *Дуговечан.* Т. і. корен траіе за неопределени броі година, а растиње сваке године обнавља зелене изданке, цвет и плод, а понеко и стабљику. (Н. пр. шпаргла іагоде, многе траве, воћке и разно дрвеће.) Међутим ни у іеднаког растиња нетраіе корен за іедно време, почем његово траіање зависи много и од спољашњих уплива, од климе, од начина неге (у пољсноі привреди) и т. д., што ниіе свугде іеднако.

Стабло.

§. 23.

Стабло се дели на *подземно* и *надземно.*

Подземно стабло троіаког іе вида:

1) *Луковито*, 2) *грудвасто* и 3) *коренасто.*

Луковито стабло (подземно) састоіи се:

а) Из *луковог колута*, из ког унаоколо — у іедном кругу — избиіаіу просте коренове жилице;

б) Из *љускавих листова*, кои су меснати или сочни;

в) Из *пупољка*, кои се налази међу љускавим листовима, и из ког се развиіа надземни део растиња.

Луковито стабло споља іе или *крељуштаво* (н. пр. у крина), или *љускаво* (н. пр. код зумбула), или *мрежасто* и *кожасто* и т. д. —

Грудвасто стабло (подземно) носи на свом површиіу іедно или више *окца (пупољака*, као што то видимо — н. пр. у кромпира). Оно се разликуіе од луковитог стабла тиме, што му іе стабљикова грађа развитиіа и збиіениіа, а љускави листови кржавиіи су. — Прелаз грудвастог стабла у луковито стабло одликуіе се љускавом кором и назива се *грудвасто луковито стабло.* — Грудвасто стабло уобште или іе *целоставно*, и тада округло или дугуљасто; или іе као длан *подељено.*

Коренасто стабло (подземно) изгледа као корен, али се разликуіе од корена тиме, што носи таконазв. стаблове пупољке, кои као годишњи изданци из земље расту. Понегде іе коренасто стабло *грудвасто збиіено*, а понегде се оно са своіим стабљиковим зглавцима уздуж и положке у земљи пружа, и тада се назива *пузеће коренасто стабло*, или врло неправилно: „*пузећи корен*“ (тако іе подземно стабло н. пр. у *зубаче*, оне досадне травуљине по баштама).

§. 24.

Надземно стабло (коіе поглавито носи зелено лишће), или *право стабло*, различног іе облика; али наіпознатиіи његови облици ови су:

1) *Струк* или *стабљика.* Овамо припадаіу сви надземни видови растиньске осовине, кои или се само нешто сдрвењуіу, или се нимало у дрво непретвараіу, већ остаіу зелени и меки, и коіи по пра-

вилу само іедну годину траіу. Изузетно, може и стабљика израстити висока као дрво.

3) *Сламка, трска.* Она има прстенасте чворе; изнутра іе понаівише шупља, на чворама испреграђивана; но понегде іе изнутра испуњена таконазв. сржем или срцем н. пр. у кокурозовине и шећерне трске. У неким топлим земљама оваі вид стабла доспева до знатне величине.

3) *Палмово стабло.* Оно іе свуд іеднаке дебљине, а само на своме вршку има іедан велики пупољак. С почетка іе свагда іедноставно; али попто остари, разграњава се понекад на своме вршку.

4) *Дебло.* Оно се одликуіе своіом тврдином, своіом сдрвљеношћу и дуготраіношћу. Уздиже се високо над земљом, па се па висини разграњава, као у таконазв. *високих дрва.* Но понегдеоно баш уз земљу, или одма над земљом издаіе гране као што то видимо у таконазв. *џбунова* и *шибљака.*

Као што смо напред споменули, стабло се разликуіе од корена не само тиме, што расти у вис, противно кореновом правцу, већ и тиме, што носи унаоколо, споља, споредне органе, лишће и пупољке, што у корена никад нема. По начину као што се лишће око стабла ређа, дели се стабло на *чланке*, кои се слабніе или іасніе распознаіу. Сваки део стабла од іедног реда лишћа до другог, назива се *стаблов чланак.* Где се ти чланци іасно одваіаіу (као н. пр. у травне сламке) ту се оно место, где іедан чланак престаіе па други започиње, назива *чвора.* Управо на чворама, и то одма над местом где іе лист избио, стабло се разграњава на споредне осовине. Где се то разграњавање на іедном стаблу више пута повторава: ту се споредне осовине првог реда (коіе се прве из стабла развніу) називаіу *стубови*, а споредне осовине другог, трећег и т. д. реда, назн-

ваіу се *гране*. Сваки део растиња, кои припада іедноі осовини, назива се укупно, у своіоі целини, *изданак*. Изданак се указуіе с почетка у виду *пупољка*. Укупно разгранење стабла (т. і. стубови и гране са лишћем и цвећем и т. д. укупно) назива се *круна*. — Понекад на извесним деловима стабла остану чланци *неразвити*, т. і. непростиру се уздуж, већ се положе у колут слажу. У том случаіу изгледа, као да лишће избиіа из іедне точке и у неком средсредном кругу (н. пр. у боквице, іагорчевине и т. п.) — По своме правцу стабло може изгледати врло различно: *исправљено*, *право*, *извиіено*, *накривљено*, *повиіено*, *полегло*, *спуштено*, *пузаво*, *врежљиво* и т. д. — У своме саставу стабло такође може бити врло различно: *тврдо*, *іедро*, *меко*, *срцасто* или *сржевито*, *цевкасто*, *жилаво*, *месната*, *сочно*, *крто*, *гибко* и т. д. — Траіање стабла рачуна се по томе, да ли іе оно дуже од іедног цветања и сазревања плода; оно се рачуна и по времену што се изискуіе за развитак цвета. И тако стабло іе: или *іедногодо*, *іеднолето*; или *двогодо*; или *вишегодо* и *дуговечно*.

§. 25.

По своме саставу и начину развитка стабло се дели на ове главне видове:

1) *Стабло коіе расти унаоколо* (ексогенс).

2) *Стабло коіе расти унутра* (ендогенс).

3) *Стабло коіе расти с вр'а* (акрогенс).

Стабло, коіе унаоколо расти, одликуіе се тиме, што има четири разговетна круга: *кору* споља, *дрво* испод коре, *сржи* или *срце* у средини, и *сржане жице* или *сржане зраке*, што излазе из срца, па иду кроз дрво до коре. Тако іе стабло у наших обичних шумских дрва.

Кора обвиіа дрво као нека спољна навлака. Она се састоіи из ова четири слоіа:

а) из *спољашње кожице;*

б) из *меке коре;*

в) из *зелене кожице;*

г) из *лике.*

Сви ти слоіеви с почетка су іасно іедан од другог одвоіени, а доцниіе често се іедва засебно распознати могу.

Спољна кожица или *епидерма* обично прска и сасвим іе *нестаіе* пошто стабло оіача и одебља; но понекад њене спољње ћелице отврдну, те и она очврста и дуже траіе (н. пр. у имеле).

Мека кора, зове се тако, што у том слоіу често постаіе она позната мека кора (од коіе се чепови праве). Мека кора састоіи се из сплета скоро сасвим спљоштених ћелица. Те ћелице напуњене су унутра воздухом, а споља су меко скореле. Мека кора постаіе од обнављања и нагомилавања тих ћеличких сплетова; с тога се она и указуіе само на постариіим деловима стабла. — Кад іе мека кора тако растегљива, да остане іедноставна и пошто стабло одебља: тада се она зове *корина кожа.*

Зелена кожица назива се тако, што се она обично састои из ћелица, у коима има листовог зеленила (хлорофила), те издаіе зелену боіу. И у зеленоі кожици нагомилаваіу се и скораваіу ћелични сплетови (премда то нагомилавање често и од лике долази), те отуд постаіу они слоіеви, кои нам се представљаіу као *рапава* или *испуцана кора* на стариіим деблима. Спољашњи слоіеви те рапаве коре, изсуше се, па се мало-по-мало и распадну и сасвим сметну.

Лика по свом постанку неприпада управо кори, већ припада дрвету; али она се придаіе кори с тога, што се свагда заіедно с кором од дрвета љушти.

То љуштење обіасњава се тиме, што *мезгра* (т. і. слоі нових ћелица из ког дебло расти) лежи између лике и дрвета те іедно од другог одваіа, тако, да лика подебљава, расти, унутра, дрво споља, а средњи део мезгре претвара се у сржане жице. Почем се лика и дрво у свакоі години принављаіу из нове мезгре: то се и лика и дрво састоіе из више слоіева. Само су код лике унутрашњи слоіеви (кои стоіе до мезгре и дрвета) наімлађи, а код дрвета, коіе нерасти унутра већ унаоколо, наімлађи су спољњи слојеви (кои стоіе до мезгре и лике). Међутим у лике су слоіеви тако танки, да се немогу сви изброіити. На том, танко-листавом, саставу лике оснива се њена гибкост и употребљивост за разне занатске послове.

Дрво се састои из ћеличких цевки и њихових жилица, испресецаних сржаним зракама. У тим цевкама и жилицама пресуше се ћелице и сдрвене (претворе се у дрво) іош у првоі години. С тим престане и њихова радња. Али око круга тих сдрвењених ћелица, а то іе између дрвета и лике, прави се сваке године нов слоі младих ћелица, коіи се назива *мезгра*. Из мезгре постаіе нов круг ћеличких цевки и њихових жилица, круг коіи се такође у дрво претвара, тако да се дрво састоіи из онолико кругова (прстева), колико іе година стаблу. Ти кругови ћеличких цевки и њихових жилица, што се сваке године принављаіу, опажаіу се іасно на пресеченом дрвету и називаіу се *годишњи прстени*, или *дрветови прстени*. По њима се изброіаваіу године дрвету.[1]) Унутрашњи или наістариіи дрветови прстени, кои су тврди и скоро сасвим без сока, називаіу се *зрело*

---

[1]) Подпуни броі годишњих прстена налази се само на главном стаблу, а на стубовима и гранама, мора их бити тим мање, што су позниіе постали стубови и гране.

или *іезгровито дрво;* а спољњи или наімлађи дрветови прстени, кои су наіближи кори и кои су помеки и пуни сока, називаіу се *младо (зелено) дрво.* Уосталом младо дрво тако изтиха прелази у старо дрво, да се по правилу неможе поставити никаква точна међа између старог и новог дрвета.

Сржане жице састоіе се из подугачких, тесно споіених ћелица, коіе су поређане положке као зраци. Те жице двоіаке су: 1) *основне* или *подпуне сржане жице*, коіе се пружаіу од сржи до коре; 2) *кратке или споредне сржане жице*, коіе излазе из каквог спољњег слоіа дрвета, па се завршуіу у кори. Према краіу дрветовог округа, све іе више *кратких* сржаних жица, и што су ближе краіу оне су све краће. Где дакле годишњи прстени дрвета нису разговетни, ту се могу често изброити године деблу и по разлици у краткоћи или у дужини сржаних жица. На млађим деловима стабла (као и на зеленоі стабљики) сржане жице представљаіу повеће каналиће између сржи и коре, ти каналићи испуњени су зеленим, сочним и живо растућим ћеличким сплетом. А и доцниіе, пошто дрво остари, сржане жице служе за обдржавање свезе између спољњег и унутрашњег дела стабла. Но кад се срце осуши и стврдне: тада се сдрвене и те жице и напуне често особитим тврдим стварима.

Срж или *срце* састои се из округластих и коцкастих, према себи великих, ћелица. У младом растињу те ћелице свагда су пуне сока, и понаівише имаіу у себи листовог зеленила (хлорофила). Срж захвата много места код младих изданака (као и у зеленоі стабљики), и она има много значења за развитак дебла. Јер ћелички сплет, из ког се срж састои, управо іе извор напредног растења. Што дебло знатниіе іача и стврђава се: тим се мање може срж ширити и повећавати. Што іе стариіе дебло и знат-

нији круг дрвета: тим іе све слабиіа радња и све незнатнији круг сржи, доиле се она наіпосле неосуши или непренначи, или се сасвим или бар унеколико неизгуби. У наших шумских дрва, пошто она оіачаіу и подебљаіу, срж се никако и непознаіе, ночем се њен ћелички сплет, као и у сржаних жица, подпуно претвара у дрво. Но пресушене ћелице сржи често се напуне и нагомиланом раном, нарочито крутилом (штирком). У понеком деблу (н. пр. у зове) срце іе сунђерасто, а то с тога, што су његове мекокорке ћелице напуњене ваздухом. Понекад опет нестаіе сржи овде и онде, те тако остану правилне шупљине у деблу (н. пр. код ораховог дрвета). Где сржи сасвим нестане: ту стабло постане сасвим шупље.

У првоі години, свему стаблу припада своіство, да проводи сок растињски од корена лишћу. Доцниіе сведе се таі посао скоро на саму лику. Отуд се види, како іе нужно, за развитак дрвета, да се кора чува неповредна. У стаблу постаіе дрво из мозгре. Мозгра се налази с почетка између сржи и коре, а доцниіе између новог круга дрвета и коре.

§. 26.

У стабла коіе расти унутра, сплетови ћелица и ћеличке цевке измешани су іедно с другим, или боље, ћеличке цевке пробиіаіу на све стране без разговетног реда кроз сплетове ћелица, тако, да ту нема ни одељене сржи у средини, ни сржаних жица, ни дрветових прстена, ни одељиве коре. Име: *стабло коіе расти унутра* дошло іе од мишљења, да то стабло расти принављањем у средини, тако, да се стариіи делови све даље унаоколо размичу. За пример узима се стабло у траве, и нарочито стабло палмово. У палмовог стабла нове жице спу-

штаіу се од новог лишћа, оне се управљаіу наіпре средини, отуд се расипаіу унаоколо, укрштаіући се са старим жицама. *Стабло коіе расти унаоколо* (в. предидући §.) шири се и дебља без краіа, а *а стабло коіе расти унутра* дебља само до неке извесне мере. — У горњем делу палмовог стабла цевкине жилице, излазећи из лишћа, састоіе се из извиіуганих, шупљикавих и сочних цевки, измешаних са жицама. Но мало-по-мало нестане свега тога, осим жица, или се све претвори у неки мрежаст сплет, пошто се жице распу унаоколо. — У траве іе стабло често шупље од чворе до чворе, а на чворама жице се укрштаіу прелазећи с іедне стране на другу, и тим преплетом своіим праве преграде у стаблу. У буіном растењу таког стабла средњи ћелички део распрсне се и изгуби.

§. 27.

Развитак *стабла коіе расти с вр'шка* оснива се на уіединењу оних делова, што служе као темељи, држковима лишћа, са оном осовином, из коіе су развити; оно дебља са растењем новог лишћа на вр'шку. Тако іе стабло у папрата. Оно се разликуіе од *стабла коіе расти унутра* тиме, што се у њему цевкине жилице налазе све у неком кругу унаоколо. Свака од тих жилица представљала іе с почетка систему цевки у дршку ког листа. Унутрашњи део стабла коіе расти с' врха састои се из ћеличког сплета, коіи се у самоі средини губи и оставља стабло шупље.

Лишће.

§. 28.

Лишће представља разширене кожасте органе, кои се развиіаіу из стабла а наоколо стабла.

Сваки подпуно развит лист има ова три главна одељка:

а) *држак*,

б) *корице*, и

в) *ширину (прави лист)*.

Листов држак іе наіузаниіи, доњи листов део, кои негде изтиха, а негде нагло прелази у листову ширину.

Листове корице су онаі листов део, кои унеколико обухвата стабло (н. пр. у траве).

Листова ширина представља главни део листа; она се назива и *прави лист*.

У самом листу разликуіу се даље, таконазв. *листове жилице*. Те жилице излазе из листовог држка. Њима припада она повећа жилица, коіа се као непосредно продужење стабла провлачи управо кроз средину листа, те се назива *средња жилица*. У неког лишћа (н. пр. растовог) излазе све остале жилице из средње жилице, па се разграњаваіу или мрежаіу и с іедне и с друге стране листа; у другог опет лишћа (н. пр. у траве) пружаіу се друге жилице напоредо (паралелно) са средњом жилицом. У сваком случаіу све жилице, осим *средње*, називаіу се *споредне жилице листа*.

У неког лишћа нити іе развит листов држак, нити листове корице. Тако лишће назива се *седеће лишће*, за разлику од лишћа коіе *стоіи на држку*. Ако іе, место где седећи лист уседа, набубрено, па тако остане и пошто лист одпадне: оно се назива *листов іастучић* (н. пр. у тополе). — Понегде се држак нешто шири, али се неразвиіе подпуно у листову ширину, и тада постаіе таконазв. *држков лист*, кои се у свему подудара са правим листом, само што правиіе стои и што

іе чршћи од обичног листа. — Но засебни делови листа могу се показати у другачіем виду: тако има *надувених држкова*, има *лишћа са жеурима* или *у виду кесица* и т. д. — Осим тога лишће се измеће у више руку; тако н. пр. у *врежу*, или оно што зовемо „*бркови*“ у лозе; у *трн* и т. д. Уосталом лишће уобште разликуіе се на више начина. Тако по своме месту на стаблу разликуіе се лишће поглавито овако:

1) *Клицини листићи*, што се укажу у клици, па одпадну чим се друго лишће развніе.

2) *Обично лишће*, што се после клице іедно за другим развніа.

3) *Споредно лишће* што с обе стране листов држак обухвата.

4) *Узцветно лишће*, што обухвата цвет и другачіе изгледа, него остало лишће.

На сваком растињу налазе се сви ти видови лишћа; али *обично* лишће има наіобштніи значаі за растиње, те се оно нарочито назива *лишће*.

По своме изгледу и распореду на стаблу, лишће іе врло различно. Но ми ћемо споменути само поглавите разлике у том погледу. Тако лишће іе: или *іедноставно*, или *подељено*. Іедноставно лишће различног іе облика: *копљасто*, *іезичасто*, *іаіасто*, *дугуљасто*, *округласто*, *топузасто*, *округло*, *ћошкасто*, *срцасто*, *као четвртина месеца* и т. д. Па онда у іедноставног листа може вршак бити: *загупаст* или *зарубљен*, *као подкресан*, *угнут*, *испупчен*, *шиљаст*, *боцкаст*, *бодљикаст* и т. д.; даље тешељ іедноставног листа често іе: *урезан* или *подељен;* а краіеви са стране: *равни*, *урескани*, *зубцасти*, *тестерасти*, *криласти*, *раздељени* и т. д. — *Подељено лишће* или има сасвим *одвоіене одељке* и тада се назива *сложено лишће;* или му *одељци нису сасвим одвоіени*. У посљедњем случаіу лишће изгледа: *двокриласто*, *трокриласто* и

много крилсто; или *двоперасто*, *троперасто* и *многоперасто*; или *као длан са прстима*, као *стопало са прстима* итд. У првом случаіу, т. і. код *сложеное лишћа*, сваки засебни одељак назива се *листић*. Сваки таі листић стои на особитом *држчићу*, а сви таки држчићи стоіе на іедном *обштем држку*. Сложено лишће уобште: или іе *іедполисто*, или *дволисто*, *многолисто* итд.; а изгледа у главноме: као *длан са прстима*, или као *стопало са прстима*, или *перасто* итд. — На свом површіу лишће іе: или *глатко*, *светло*, *равно*; или *обручасто*. *набрано*, *коврчасто*, *длакаво*, *тврдо*, *дебљасто*, *срасло*, *љускаво*, *трновито*, *олучасто* (у белог лука), *цевасто* (у мрког лука), *округласто*, *рапаво*, *вољкасто* итд. — Што се тиче *распореда на стаблу*, лишће іе: или *расуто*, или *збиіено*, *цбунасто*, *упоређено* (два и два), *агршасто* (по три, четири и више њи на іедакоі висини наоколо стабла) итд.

§. 29.

Лишће уобште састои се унутра из ћеличких цевки, или *жилица*, и из сплета ћелица; а споља из епидерме. Ћеличке цевке излазе из стабла, на месту где лист наседа на стабло, па се разграњаваіу и мрежаіу по листовоі ширини, као *листове жилице* или *листов скелет*. Места између њих испуњена су сплетом од зелених ћелица. Таі ћелички сплет има обично два различна слоіа: *горњи* и *доњи*. Горњи слоі састои се из збиіениіх, управо подужених ћелица, између коих се налази мало празнина са ваздухом. Доњи слоі састои се из лабавиіег сплета ћелица, испресецаног неброіеним каналићима, кои ваздух проводе. Споља, на свом површіу лист іе с обе стране навучен кожицом (епидермом), коіа се такође састои из сплета збиіених ћелица, и коіа, нарочито на доњоі страни, често има израсле ће-

лице, у виду: жљездица, меурића, длака, руже, бодљи итд. Спољна листова навлака по правилу іе шупљикава, и то више на доњем него на горњем површиіу листа. У растиња што расти у води лишће нема праве епидерме, ни цевкине системе, ни шупљика. Оно има на површиіу ћелице, коіе су тесно споіене и тако подужене и сбніене, да наличе на жилице. Унутрашње ћелице неправилно су распоређене, тако да између њих остаіу празнине са ваздухом.

Листове шупљике стоіе у свези са шупљикама унутрашњег ћеличког сплета што са зову *дишуће шупљике*. Лишће служи за удисавање гасовите и течне растињске раме из ваздуха, као и за испаравање оних гасова и паре, што растиње одлучуіе. То удисавање и непаравање бива кроз спољашње и унутрашње — дишуће — шупљике листа.

Органи за расплођење.

§. 30.

Расплодним органима припада:

1) *Цвеће са своіим деловима*;

2) *плод са семеном*;

3) *пупољци*.

1) Цвеће са споредним деловима.

Цвет са своіим споредним деловима састоіи се обично из четири круга преображеног лишћа. Ти кругови иду овим родом (почињући споља па унутра):

а) *Чашица.* Састоіи се по правилу из іедрих, зелених (понегде и другаіачніе боіе) листића.

б) *Цветна круница* (украс цвета). Састои се из нежних и обоіених (често шарених) листића.

в) *Мужіаци* (прашни кончићи), у коима се прави таконазв. *цветни прашак.*

г) *Женка*, у коіоі се зачиње ново растиње.

Прва два цветна круга: *чашица* и *круница*, називаіу се *споредни* делови цвета, почем они неслуже непосредно за наплођење, већ само закриљуіу и чуваіу унутрашње делове цвета, нарочито у младости. А два унутрашња цветна круга: *мужіаци* и *женка*, називаіу се *главни органи цвета*, іер они непосредно раде за заметак новог растиња.

Коп цвет има све, и споредне и главне, органе, тај цвет се зове *подпун*; а кои цвет нема свиіу тих органа, назива се *неподпун.* На ком цвету нема чашице и крунице, за таі цвет каже се, да іе *голишав* (н. пр. врбов цвет нема ни чашице ни крунице). Цвет кои нема ни іедног главног органа, т. і. ни мужіака ни женке, назива се *іалов.* Цвет са самим мужіацима, зове се *мужки цвет*, или краће, *мужіак*; а цвет са самим женкама, зове се *женски цвет*, или краће, *женка.* Кад се и мужіаци и женке налазе на іедноі истоі растињки али у одељеним цветовима: каже се за то цвеће, да іе *іеднокућо*; а кад су мужіаци и женке свако за себе на одељеним растињкама: тада се каже, да іе цвеће *двокућо.* Налазе-ли се не само на іедноі истоі растињки већ и у іедном истом цвету и мужіаци и женке: тада се таі цвет назива *средњак.* А на коіоі се растињки налази и *средњачко* цвеће и *женке* за себе: та растињка назива се *полигамка* (многоженка). — Понегде срашћуіу разни цветни органи, нарочито круница са мужіацима, а чашица са женком, и тада се они пока-

зуіу у преиначеном облику и распореду. У неки случаіима опет, неки цветни органи одступаіу од свог правилног развитка. Таки органи називаіу се *изметути цветни органи.* Они су понаівише жљездичави, одлучуіу често неки сладак сок, и тада се зову *медљикаве цеви.* Но изметути органи могу се свагда, нарочито по своме месту, обіаснити као преображени или закржљали цветни органи. —

Цвеће се обично указуіе на осовинским вршковима растиња. Онаі чланак стабла, кои носи цвет, назива се *цветов држак (цветна осовина).* Кад іе таі држак развит, каже се: *цвеће има држак*; остане-ли исти држак неразвит, онда се каже: *седећи цвет.* По своме постанку и месту, цветни држкови слажу се у главноме са пупољцима, о коіима ћемо ниже говорити. У осталом, они су или *іедноставни* или *сложени.* Цвеће са іедноставним држком назива се: *засебно* или *расуто,* за разлику од *сіедињеног цвећа*, што стои на *споредним држкоеима*, кои излазе из *іедног обштег држка.* У своме распореду на главном држку, сіедињено цвеће представља се различно: у виду *класа*, као *грозд*, као *реса, кита, грентула, главица, ћубица, клип,* итд.

§. 31.

Споредни цветни органи.

Докле іе цвет іош у пупољку, дотле његови споредни органи представљаіу неку навлаку, завиіену око унутрашњих нежних делова. Пошто се цвет развиіе: тада се споредни цветни органи одвоіе и укажу за себе, у виду: *цветне чашице* и *цветне крунице.*

Чашица и круница нису ништа друго већ преображено лишће. Оне су испуњене сплетом од ћелица као и обично лишће. Само ћелички сплет

цветне крунице састои се понаівише из набубраних руљавих ћелица, те изгледа сноља као кадива. Жилице цветне крунице састоіе се из ћеличких цевки, као и у обичном лишћу. А боіа цветне крунице, као и цветне чашице долази од самих ћелица. Тако плава, љубичаста и горећа црвена боіа долазе од ћеличког сока, кои іе тако обоіен; жута и жуто-црвена боіа долазе од неких ћеличких зрнца, подобних листовом зеленилу (хлорфилу); бела боіа долази од ћелица, у коима се само ваздух налази; зелена боіа долази од листовог зеленила (хлорофила) итд. У осталом састав чашичиних и круничиних листића слаже се у главноме са саставом обичног лишћа.

По своме облику чашица и крунице различно се представљаіу. Тако оне су или *іеднолисте* или *многолисте*. Многолисте називаіу се онда, кад се састоіе из више листића, кои су іедан од другог одвоіени; а *іеднолисте*, кад су им листићи међу собом срасли. Многолисте чашице и крунице или су *правилне*, или *неправилне*. Правилне су онда, кад су сви њихови листићи међу собом *іеднаки*, а неправилне, ако су им листићи *неіеднаки*. Неправилна цветна круница одликуіе се често таконазв. *лептирастим* обликом: т. і. састои се из *пет* листића, међу коима іе горњи обично наівећи и таі се назива *баріачић*; друга два до њега, іедан с іедне друге с друге стране, називаіу се *крилца*; а два посљедња представљаіу *бродић*. Но и *іеднолиста цветна* круница има понегде особити, таконазв. *усничав* изглед. Т. і. она іе као іедним урезом подељена на *доњу* и *горњу усничицу*, па даље се продужава као цев и то продужење њено назива се *грло*. Ако іе то грло отворено, круница се назива *чељуотна*; ако ли іе оно затворено бубрастом доњом усницом, круница се назива: *скривена* (маскована). Доња усничица понегде іе іако сведена и тада се назива *шлем*. — У своме

обштем облику, чашица и круница представљаіу се: као *цев*, као *звонце*, као *левак*, као *іаіе*, као *чанчић*, као *котур*, *дугуљасте*, *округласте*, *округле* итд. — Што се тиче траіања, и *чашица* и *круница* лако одпадаіу, нарочито по саршеном цветном наплођењу; премда чашица може и дуже траіати, као таконазвана *дуготраіна чашица*.

Главни цветни органи.

§. 32.

Мужіаци.

Мужіаци састоіе се из преображеног листа. Они имаіу ова три одељка: *прашну кесицу* (прашноницу), *прашак* и *носача* (кончић).

Прашна кесица назива се тако, што се у њоі налази цветни прашак. Она се правилно отвара и испразнуіе, састоіи се обично из две половине, и тада се назива *двокрилна*. Понекад се свако њено крилце на среди убере те изгледа као преграђено на двоіе, и тада се прашна кесица назива *четирокрилна*. Негде су опет крилца прашне кесице споіена и тада се она назива іеднокрилна.

Цветни прашак, коим іе напуњена прашна кесица, састои се из неброіених ситних ћелица, коіе у гомили изгледаіу као прашак. Те ситне ћелице обично су жуте, а понекад и другачніе боіе; кроз увећаваіуће стакло опажа се у њима и нека течност (као што се течност у свакоі живоі ћелици налази).

Носач (кончић) се назива тако, што носи прашну кесицу. Он представља дугуљасту цевчицу: понегде іе распљоштен као лист, само іе ужи од листа; а негде іе на вршку *троструп* (од три врха).

Прашна кесица са цветним прашком представља главни део мужіака; а *носача* негде никако и нема, а негде іе тако кратак, да се прашна кесица може назвати *седећа* или *без носача*.

У своме саставу мужіаци се слажу у главном са обичним лишћем, и они се састоіе из сплета од ћеличких цевки и ћелица, само што унутрашњем ћеличком сплету прашне кесице припада своіство, да се развиіа и преображава у цветни прашак (засебне ћелице, *поле*, *клицаста зрнца*).

Броі мужіака (прашних кончића) у іедном цвету рачуна се уобште од 1 до 400. Мужіаци служе за производење цветног прашка, коіим се женка наплођава. Без тог наплођења неможе бити плода.

§ 33.

Женка.

Женка стои по правилу у средини цвета. Она такође представља преображено лишће, коіе се назива *плодово лишће*. Кад се састои само из іедног плодовог листа, каже се да іе *проста* или *іедноставна*, а кад іе састављена од више плодових листова, назива се *сложена*. У сложене женке плодови листови или су сваки *за себе, одељени*, или су међу собом *срасли* и у *іедно споіени*. У женке разликуіу се ова три одељка: доњи или *плодник*, средњи или *стубић*, и горњи или *бора*.

Плодник іе по правилу наідебљи део женке. Он унутра представља *іедноставну* или *вишскрилну шупљину*. Та шупљина обложена іе особитом навлаком, коіа се састои из меких и сочних ћелица, но коіа никад ниіе шупљикава. У тоі шупљини налази се *семенова клица* (коіу неки зову и *іаіце*). Под-

пуно развита семенова клица, састоіи се из *ћелич ког іезгра* са *ћеличком опоном* (в. §. 14.). Та опона има іедну *малу одушку* наспрам іезгровог вршка, и та одушка назива се *клицина уставица*. На іедном месту клицино іезгро срасло іе за опону, и то место назива се *клицин темељ*. Спољна свеза семенове клице, што се опажа на опони, зове се *пупчић*; а она се састои из *ћеличких цевки*.

Женкин стубић (или прашни каналић) излази понаівише из средине, редко са стране плодника, као његово продужење, и носи на свом врху *женкину бору*. Таі стубић састои се из дугачких цевкастих ћелица, коіе су међу собом лабаво свезане и коіе имаіу у себи слипасту течност. Женкин стубић изгледа различно: као *копац*, као *вальчић*, понекад и као *топузић* и тада се његов дебљи краі назива *стубићев іастучић*.

Женкина бора обухвата по правилу вршак женкиног стубића, и може се сматрати као ширење ћеличког сплета, из ког се женкин стубић изнутра састоіи. Женкина бора разпознаіе се по своіоі жљездичавоі и руњавоі површини, коіа из своих ћелица непрестано одлучуіе неку *лепљиву* течност, таконазв. *борину влагу*. Том влагом лепи се за бору цветни прашак, што на њу падне, пошто се из мужіакове прашне кесице проспе. По своме облику женкина бора или іе *главичава* или *усничава*, *звездаста*, *цевкаста* итд. —

Где су и женка и мужіаци у іедном истом цвету, ту іе женка обично у средини, а мужіаци су око женке. У неког растиња налази се на іедном истом цвету више женки. У том случаіу или іе свака женка за себе или су оне све међу собом срасле. Ако се срасле женке немогу по себи распознати, онда се њихов броі

може определити по броіу њихових каналића, или кад су и ти срасли, по броіу њихових бора. — Женка, пошто се наплоди, зре и преображава се у плод са семеном.

2) Плод са семеном.

§. 34.

Са цветним наплођењем (преносом цветног прашка из мужіака у женку) свршава се живот цвета. После тог наплођења вену и одпадаіу споредни делови цвета, а поред њих и мужіаци и женкин стубић са бором. Само женкин плодник заостаіе (а где іе с њим срасла цветна чашица, или круница, заостаіу и ове). У том плоднику развніа се семенова клица тако, да се плодник (са сраслом чашицом или круницом) преобрази у *плод са семеном*.

Сазрели плод састои се из *љуске* и *семена* (іезгра).

Плодова љуска постаіе из плодникових саставних делова (осим семенове клице), као и из листића цветне чашице и крунице, где су те са плодником срасле. На плодовоі љуски разликуіу се ова три одељка:

а) *Спољна кожица*, коіа обвніа плод споља као нека навлака. Она іе негде *глатка* (н. пр. у трешња), негде *ињаста* (н. пр. у шљива), негде *мекоруњава* (н. пр. у бресака), негде *бодљикава* (н. пр. у татуле), итд.

б) *Средња кожица*, коіа се често преображава у меснато и сочно тело, те се тада назива и *плодово месо*.

в) *Унутрашња кожица*, коіом іе плодова шупљина обложена и понаівише на одељке или крила преграђена. Она се чешће сдрвени и претвори у коштицу, сасвим одвоіену од плодовог меса.

Понегде су та сва три одељка споіена, као у ораха; а негде су одељива, као у бресквe. —

Од начина развитка плодове љуске зависи много подељење плодова на разне редове. —

Плодъ се састоіи из преображеног плодника, а понегде іош и из неких других преображених делова цвета. Па том саставу плодови се деле поглавито овако:

1) *Одељени* (апокарпос), коіи се састоіе из іедног или више, за себе одељених плодових листова.

2) *Сіедињени* (синкарпос), коіи се састоіе из два или више сіедињених плодових листова.

3) *Цветни* (антокарпос), коіи се састоіе из више сіедињених цветова, у коіима су дакле уіедињени и споредни делови цвета.

Унутрашње сіедињење преображеног лишћа у плоду назива се *предњи плодови краіеви*, или *краіеви на трбуху плода*; а спољно сіедињење тог лишћа, одговараіуће листовоі жилици, зове се *задњи плодови краіеви*, или *краіеви на леђима плода*. Где су ти краіеви тако чврсто споіени, да се семе неистреса кроз њих, каже се: *плод се неотвара*; а где се они отвараіу тако, да се семе кроз њих истреса, каже се: *плод се отвара*.

Плодови коіи се неотвараіу деле се поглавито на ова два реда:

1) Плодови са *іедном семењком*

2) Плодови са *више семењки*.

Плодови са *іедном семењком* или су *суви* или *меснати* (*сочни*).

Суви плодови са іедном семењком деле се, даље, овако:

а) *Коштуњави* (ахеннум), са љуском коіа се одваіа од семена, као н. пр. у сунцокрета.

б) *Орашасти* (кариопсис) или као *жирка* (гланс), са љуском коіа се неодваіа од семена, као н пр. у пшенице, или са стврднутом љуском, коіа има оздо капицу (од преображених листића), као н. пр. у жира, или іе сва завиіена у навлаку као н. пр. у кестена итд.

в) *Меурасти* (утрикле), са љуском као надуваном, као н. пр. у челебиног перчина.

г) *Криласти*, или као у *бреста* (самара), са іедним крилцем уз љуску. Њеки и оваке плодове рачунаіу у ред плодова, коіе споменусмо под б). —

Меснати плодови са іедном семењком овакі су:

а) *Коштичави* или као *незреле маслинке* (друпе). У љуске ових плодова средња кожица іе месната или жиличаста, а унутрашња іе стврднута (коштица), као н. пр. у трешње.

б) *Сложени* (етерос), коіи се састоіе из више ситних коштичавих плодова, састављених у іедну збирку као целину, н. пр. малине.

Меснати плодови са више семењки деле се овако:

а) *Іагодасти (бакка)*. То су сочни плодови, у коіих су семењке расуте по меснатоі средини; н. пр. огроз.

б) *Тиквасти* (пепо), код коіих су семењке сложене у три или у више преграда, и у коіих понегде заостаіе у средини нека празнина, шупљина. Овамо се рачунаіу н. пр. тикве, као и бостан.

в) *Поморанџасти* (хесперидиум), у коіих су спољна и средња љускина кожица срасле, те се заіедно љуште, као н. пр. у поморанџе. — Тиквасти и поморанџасти плодови сматраіу се као разни видови іагодастих плодова.

г) *Іабучасти* (помум), у коіих преображена цветна чашица са спољном и средњом љускином кожицом пред-

ставља месната, сочну средину, а унутрашња љускина кожица коштичаста іе, или коштуњаста и представља засебне ћелице са семењком унутра. Н. пр. іабуке.

Плодови коіи се отвараіу разликуіу се, по начину развитка и отварања своіе љуске, овако:

а) *Кесичасти* (фоликулус), у коіих љуска нема задњих краіева, већ се отвара кроз предње краіеве.

б) *Мауне* (легумен), у коіих љуска има и предње и задње краіеве, па се отвара или и кроз іедне и кроз друге, или само кроз іедне.

в) *Чаурасти* (капсула), са љуском коіа се отвара на капчић, или на ситне шупљике (поре), или на заклопчић као кутица.

г) *Љуштикави* (силиква). То іе іедан вид чаурастих плодова, коіи се отвараіу на два крилца, цепаіући се од оздо па горе, тако, да семе заостаіе с обе стране преградице, коіа се налази у средини између тих крилца.

д) *Сложени* (сорос). То су цветни и сочни плодови, коіи се отвараіу.

е) *Смоквасти* (сукон). Такође цветни плодови, коіи у меснатоі средини обухватаіу неброіене коштице.

ж) *Шишаркасти* (стробилус), Инак цветни плодови са крељушастим или танким листићима унаоколо; семењке су у дну тих листића.

§. 35.

Семе постаіе из оне клице коіа се у плоднику налази (в. §. 33.), усљед наплођења женке са цветним прашком.

Оно се састоіи:

1) Из *спољне навлаке*,

2) Из *іезгра* или *саме клице*.

Осим тога, састоіи се понеко семе іош и

3) Из *беланцастог тела*.

Спољна навлака семена састоіи се из сплета од ћелица и често іе боіадисана. На њоі се разликуіу ове засебине:

а) *Пупчић*. То іе оно место, где іе семе с плодом свезано.

б) *Клицина устатца*, коіа на зрелом семену изгледаіу као мале ушице на игли. Она се налазе или близу пупчића, или наспрам тога.

Уосталом спољна навлака семена различна іе у разног растиња; тако она може бити: *мека*, *кораста*, *коштуњаста*, *коштичаста*; даље *месната* и *сочна*; наіпосле *глатка*, *пегава*, *бобичава*, *бодљикава*, *мрежаста*, *руњава*.

Іезгро семена, или *семенова клица*, представља зачетак нове растиње, коіа ће се самостално развніати. У клици се налазе органи растиња у своме наіпростиіем виду, а имено:

а) *Млад корен* или *кореник*.

б) *Младо стабло* или *стабленце*.

в) *Семенова пераіца* или *клицини листићи*, таконазвани *котилодоне*. То су први листићи, што су іош у семену развити. Они служе за основ подељењу свега растиња на ова три главна одељка:

Акотиледоне, или растиње без клицинних листића, без котиледона;

Монокотиледоне, или растиње са іедним клицининим листићем, са іедним котиледоном.

Дикотиледоне, или растиње са два одељена клицина листића, са два котиледона. —

Беланцасто тело. Оно се налази у семену повеког растиња, осим спољне навлаке и іезгра, и састоіи се из сплета од ћелица. У тим ћелицама има: штирка, шећера, зеітина и других, азотичких сіедињења. Беланцасто тело служи за рану клици у првом развитку њеном. Оно іе наслагано или око клице, или у самоі клици.

У семену іе зачетак нове растињке. Оно служи за расплођење растиња свог вида. Пошто сазре оно се одваіа од старе растињке и растура на разне стране. Іедно падне на земљу близу старе растињке, па ту и клиіа; друго одскаче даље, у часу кад му љуска пресе; треће се ветром, или птицама на разне даљине односи итд. — Броі семењки у іедном плоду врло іе знатан у поеког растиња; тако се н. пр. у маковоі чаурци налазило по 40.000 семењки. — У семену погдеког растиња ниіе само іедна клица, већ их више има.

3) Пупољци.

§. 36.

Све што припада іедноі растињскоі осовини, назива се у своіоі целини *изданак*.

У своме зачетку изданак се назива *пупољак* или *онце*.

Кад се пупољак изнутра промотри, види се у њему зачетак изданка, у виду сасвим скупљеног стабла са густо збиіеним лишћем.

Но има и таких пупољака, кои обухватаіу зачетак или само листове гране, или само цвета.

Они пупољци кои обухватаіу зачетак изданка називаіу се *главни пупољци*. Пупољци из коих се развиіа само грана са лишћем, називаіу се *листови*

пупољци (дрветова окца). А они пупољци из коих се само цвет развиіа називаіу се *цветни пупољци (плодови пупољци)*.

У своме саставу, пупољак уобште састои се с почетка само из іедне гомилице сплета од нежних ћелица; доцниіе има у њему и ћеличких цевки и њихових жилица. —

По своме месту, пупољци се овако разликуіу:

Онаі пупољак што стои на вршку растињске осовине, те служи за непосредно продужење њено, назива се *краіњи* или *вршков пупољак*. Сви они пупољци, из коих се развиіаіу нове или споредне осовине, називаіу се *пупољци са стране*. Пупољци са стране налазе се по правилу у листовом закриљу (углу). С тога и њихово место или подељење на стаблу, зависи од распореда лишћа. Сваки онаі лист што стоіи одма испод пупољка, назива се *пупољков закрилач*. По правилу у сваком листовом закриљу (углу) има само по іедан пупољак; понегде има их и више, све іедан над другим, и тада се онаі, коіи іе наіразвитиіи међу њима, назива *главни пупољак*, остали зову се *споредни пупољци*. — Наіпосле има и таких пупољака, кои се неразвиіаіу ни у листовом закриљу (углу), ни у опредељеном реду, и ти се називаіу *случаіни пупољци*.

Пупољци рачунаіу се у ред расплодних органа с тога, што имаіу своіство, да се развиіаіу и пошто се одвоіе од старе растињке, на коіоі су постали, па се пренесу на другу, но іеднаког вида, растињку, тако да дођу у свезу са питаіућим соком те нове растињке и да отуд имаіу рану што им треба за даљи развитак. Кад се само іедан пупољак с іедне растињке на другу преноси: онда се то зове *уочавање (окулисање)*; ако-ли се по три — четири пупољка на іедноі гранчици преносе с іедног дрвета на друго: тада се то зове *пелцовање*.

Неки стављаіу у ред расплодних органа и оне делове подземног стабла, кои имаіу у себи или носе на своіоі површини *обште пупољке*, из коих се развіа надземно стабло (н. у §-у 23. *луковито*, *грудвасто* и *коренасто подземно стабло*). Али ми мислимо, кад споменемо *пупољке* у реду расплодних органа, да тим обухватамо и расплодну силу свиіу делова подземног стабла, кои су *због пупољака* пресадљиви.

Облик нижег растиња.

§. 37.

Растиње, коіе има органе и за рану и за расплођење, као што смо их напред описали, назива се *више растиње*. Но има и *нижег растиња*, коіе се може свести на ова два одељка:

1) Растиње, коіе нема ни корена, ни лишћа ни цвета, већ се састоіи или само из іедне ћелице, или само из неке гомилице ћелица. Таком растињу припадаіу н. пр. гљиве и печурке, као и морско биље (алге).

2) Растиње, коіе има корен, лишће и стабло растуће с вр'а (в. §. 27.), али нема цвета. Таки су н. пр. папрат, маовина и т. п. —

Свему нижем растињу дакле оскудева цвет. С тога се оно назива и *безцветно (криптогамско)* растиње, за разлику од вишег, *цветућег (фанерогамскоі)* растиња.

§. 38.

У нижег растиња што іе и без корена и без лишћа и без цвета, засебне ћелице служе као *органи за рану*. Оне примаіу рану споља и прераћуіу іе; оне одлучуіу из себе што растињу нетреба. У

нижег растиња коіе има корен и лишће, ти органи служе за рану као и у вишег растиња.

Расплодне органе каке има више (фанерогамско) растиње, нема ни іедна нижа (криптогамска) растиња. У нижем растињу дакле непроизводи се плод са семеном, као у вишем растињу, већ се на место тога производе засебне *расплодне ћелице*, таконазв. *споре*. То су просте ћелице, од коих постаіе нова растиња. Оне постаіу у старим ћелицама, коіе се зову *сіедињене ћелице* (споридиіа). Сіедињене ћелице налазе се у заіедничкоі навлаки, кесици или чаурици (тâламнум, спорангиум, тека). Мисли се, да се у развитиіег криптогамског растиња расплодне ћелице (споре) производе нарочитим органима, коіи односно одговараіу мужіацима и женкама цветућег растиња, те се зову *Антеридиіа* (наплодачи) и *Пистилидиіа* (наплодници).

Наказни израшћаіи.

§. 39.

Поред правилних органа, коіе смо напред описали, опажаіу се у понеког растиња іош и разни *наказни израшћаіи*. Тако

1) *Шишка* и *шишарка* у разном облику. У оваке израшћаіе између се пупољци, као и лишће и цветне чашице, узроком болести причињене убодима од каке бубе (инсекта), или иначе. Понекад су ти израшћаіи пуни бубица. На'више њих имаіу у себи опоре киселине (в. §. 8.), те служе за разне занатске цели. Тако іе познато, како се н. пр. она шишарка, у коіе се између капице растовог жира, пошто их какав инсект набоде, употребљуіе за чињење кожа; као што іе и шишка позната као чланак трговине. Но има и таких шишарки, коіе нису опоре. Тако

н. пр. шишарке што се налазе на брестовом лишћу у Іужноі Европи, и што су понекад крупне као песница, имаіу у себи неки сладак лепљив сок; а има-и на Истоку шишарки, коіе се са своіе сласти сабираіу и продаіу као рана.

2) *Разне кврге.* То су надуте и сдебљане ћелице, коіе израшћуіу у виду кврга на стаблу понеког растиња. У њима има обично штирка, као и других ствари.

3) Понегде се и засебни органи растиња наказно развиіаіу. То изметање засебних органа сматра се као производ уіедињеног усиљења, од стране іедне растиљке, да се залечи нека рана или болест, нанета органичком саставу.

II.

ЖИВОТ РАСТИЊА УОБШТЕ.

§. 40.

„Живот ниіе производ никакве засебне силе, већ он іе стање пратварки, основано на њиховим вечитим своіствима, а условљено особитим поіавима покретања, као што се ти поіави изводе топлотом, светлости, водом, ваздухом, електрицитетом (силним видом покрета) и механичким потресом пратварки.“

Тим речима *Молешота*, проматрача природе, исказана іе суштина растињског живота:

На узаімном привлачењу и сіедињавању пратварки оснива се постанак свиіу тела у природи.

На разлици пратварки и њихових сіедињења, и на разлици начина и правца: како се наіситниіи делићи тих сіедињења іедан на други слажу, или іедан поред другог ређаіу, — оснива се разлика тела.

Али кака ће, проста или сложена, сіедињења постати из разних пратварки, и у какоі ће се смеси та сіедињења указати: то зависи и од начина и правца покретања, коіе пратварка пратварки приобштава, т. і. од топлоте, од светлости, електрицитета, ваздуха, воде и уобште од потреса и покрета тела.

Пошто смеса сложених сіедињења постигне известан степен: она добиіе облик органичког тела, са поіавима, кои се укупно називаіу *живот*. —

И тако іе *живот:* „стање пратварки, основано на њиховим вечитим своіствима, а условљено особитим поіавима покретања, који се наводе топлотом, светлости, водом, ваздухом, електрицитетом и механичким потресом пратварки. Или, другим речима, живот растиња ниіе ништа друго, већ производ пратварки у извесним околинама.

§. 41.

Живот растиња уобште своди се на ове поіаве:

А) на *развитак* } *растиња.*
Б) на *расплођавање* }

А) Развитак растиња.

Сав развитак растиња састои се у примању и одлучавању пратварки.

Т. і. растиње непрестано прикупља из своіе околине извесна сіедињења претварки, те из њих одлучуіе непотребне, а прима и у себе претвара потребне пратварке. На томе се оснива сав развитак растиња.

Сіедињења из коих растиње црпе своіу грађу, називаіу се *пића* или *рана растиња;* а околине у коима растиње налази та сіедињења, зову се *извори растињске ране.* Примање растињске ране и њено растварање и преображаі у растињском телу, назива се *растињско ранење.* —

Ми ћемо овде промотрити:

1) *Растињску рану и изворе њене.*

2) *Растињско ранење.*

3) *Ред растињског развитка.*

1) Растињска рана и њени извори.

§. 42.

Растиње се састоіи из двоіаких сіедињења: *органичких* и *неорганичких.* Дакле и рана растиња мора имати у себи све пратварке коіе служе растињу као органичка или неорганичка грађа.

Органичка грађа растиња састоји се из ове четири пратварке: *угљеника, водника, кисника* и *азота.* (в. §. 5.)

Досадашњим проматрањем и науком дознало се, да те пратварке непрелазе у растињско тело у своме слободном стању (кад су за себе), већ само из извесних сіедињења своіих, а имено: из *угљеничке киселине, воде* и *амониіака.* Из угљеничке киселине црпе растиње угљеник, из воде водник, из оба та сіедињења кисник, а из амониіака азот. —

Неорганичка грађа прелази у растиње, у виду оних органичких сіедињења, коіа смо споменули у §. 4.

§. 43.

Растиње, коіе се развиіа из семена, налази своіу грађу за први развитак клице у самом *семену* (в. §. 35.) Но та готовина ране у семену, тако іе незнатна, да се она брзо изцрпе, и тада растиње мора прикупљати рану *споља*, из своіих околина.

Ваздух и *земља* то су наіближе околине растиња.

Ваздух іе смеса разних гасова. У своме наічистиіем стању ваздух се састои само из смесе *кисника* и *азота;* али у ваздуху има скоро свагда и *угљеничке киселине* и *водене паре;* а обично и *амониіака* и іош неких гасова, као и неких минералских ствари у виду ситне прашине. —

Земља се састои поглавито из тврдих стена, у коима се налазе свакоіаке пратварке. Те стене непрестано се троше и раствараіу на местима, где су изложене слободном ваздуху, влаги и променама топлоте. На основу тог растварања стена постаіе дробна земља, у коіои се налазе и она неорганичка сіедињења, коіа служе растињу као грађа. Међутим вода (коіа такође долази у ред неорганичких сіедињења) налази се у изобиљу на земљи (у виду мора, река, потока и т. д.). Она непрестано испарава у ваздух; отуд се као киша, снег и роса сноси на суву земљу; кроз земљу опет се накупља у изворе, потоке, реке и т. д., одкуд опет испарава, и т. д. И тако воде скоро свагда има не само у земљи, већ и у ваздуху (у виду паре).

Свакоіако су дакле *ваздух* и *земља (са водом)* обшти и главни извори, из коіих растиње прима сву своіу рану: *угљеничку киселину*, *воду*, *амониіак;* као и сву *неорганичку грађу*.

Угљеничку киселину, воду и амониіак црпе растиње нешто из ваздуха, а нешто из земље; а сву неорганичку грађу своіу прима оно поглавито из земље.

Почем се растиње непрестано на земљи и у ваздуху развиіа и расплођава: то би се могло запитати: зар оно неће іедном сасвим исцрпети своіу рану из ваздуха и земље?

Као што смо у уводу ове науке видели, у природи іе вечити обрт стварања и рушења. У саставу органичких тела нема ништа, што неби споља, из безорганичког

света, у њих дошло било. Пошто органичка тела угину, у њиховим остатцима враћа се безорганичком свету све оно исто, што ie из њега у та тела прешло.

Н. пр. у виду угљеничке киселине, воде, амониiака и познатих неорганичких сiедињења (§ .4.) прикупља растиње своiу грађу споља; а из растиња опет животиња своiу грађу црпе. Но и посљедњи остатци угинулих и распаднутих органичких тела састоie се из угљеничке киселине, воде, амониiака и споменутих неорганичких сiедињења, и сви ти остатци или изветраваiу и прелазе у састав ваздуха, или се придружуiу саставу земље; одкуд опет прелазе у органичка тела и т. д. И тако се вечито обнавља органички свет рушењем безорганичког, и обратно.

Али не само у своiим остатцима, већ и у своiим одлукама за живота, враћаiу органичка тела неки део онога, што у себе споља приме. Тако растиње одлучуie у ваздух поглавито кисник и водену пару (ноћу угљеничку киселину в. §. 44.) А животиња, то кроз цигерице дисањем, то кроз кожу (испаравањем), непрестано издаie у ваздух угљеничку киселину, амониiак и водену пару. Осим тога и свакидашњи измети животињски доносе у посљедњим производима свог распадања, сгоревања и трулења, такође угљеничку киселину, воду, амониiак и минералске ствари. Па онда, сви ти видови растињске ране представљаiу посљедње производе и горења органичких ствари (н. пр. кад дрва горемо: онда у пламену изветрава сва органичка грађа њихова, а неорганичка сiедињења, осим воде, заостаiу у пепелу). Наiпосле, као што су у бреговима тврдих стена наiобилниie сакупљене минералске ствари, што служе растињу као рана, и као што се врхови тих бретова „зубом времена“ непрестано руше и претвараiу у прашину, коiа се водом у равнице и долине сноси: тако се и тим путем прикнављаiу извори растињске ране, iер раствара-

њем извесних минерала постаіу из њих и угљеничка киселина, и вода и амониіак (поред осталих различних сіедињења).

И тако непрестаним прелазом пратварки из іедног сіедињења у друго, — тим вечитим обртом светске грађе: уіемчана іе и вечитост извора растињске ране. С друге стране науком о вештачком наплођавању земље (о *ђубрењу, гарењу*, *плодореду* и уобште о рађењу земље и неги растиња) доскаче се изцрпљивости растињске ране у засебним местима и временима.

2) Растињско ранење.

§. 44.

О растињском ранењу уобште зна се оволико:

Наівећи део потребне *угљеничке киселине* удисава растиње из ваздуха, своіим зеленим деловима, своіим лишћем и зеленим стабљикама. Али неки део угљеничке киселине прима растиње и у кишници и у роси, а нарочито у влаги, коіа из земље кроз корен у растиње пробніа; іер у свима тим видовима воде има скоро свагда и угљеничке киселине.

У самом растињу разлучуіе се угљеничка киселина па пратварке из коих се састои, т. і. на *угљеник* и на *кисник*, па угљеник и неки део кисника заостану у растињском саставу, а остали кисник изветрава у ваздух. Тако растварање угљеничке киселине бива свагда само на *светлости*, а на основу самог унутрашњег састава (организаціе) зелених делова растиња.

Докле іе растиње у клици и іош нема развитог лишћа, дотле оно поглавито кореном прима угљеничку киселину распоіену у влаги земаљскоі. Пошто се лишће развиіе, растиње црпе угљеничку киселину поглавито из ваздуха,

а кроз листове шупљике. — Растиње, коме корен непробиіа у земљу, већ стоіи у ваздуху, удисава и своіим кореном угљеничку киселину, као и амониіак и влагу.

По опитима славног проматрача природе, *Сосир-а*, растиње неодлучуіе кисник из угљеничке киселине у *мраку* — у *ноћи*, већ само на *светлости* — у *дану*. Напротив, у мраку прима растиње из своіе околине кисник, а одлучуіе у ваздух угљеничку киселину. Таі поіав обіасњава се овако: у мраку, као и на светлости, прима растиње своіим кореном угљеничку киселину у земаљскоі влаги. Али почем у мраку неради светлост, коіом се подпомаже разлучење угљеничке киселине у растињу: то се у мраку ни угљеничка киселина неможе растварати у растињском телу, већ излази из њега опет онака, кака іе у њега ушла, и изветрава у ваздух заіедно са оном влагом, коіа у свако доба испарава на површини растиња. — Што растиње ноћу прима кисник, то се оснива на великом сродству кисника спрам других пратварки. По том сродству кисник би непрестано кварно направљену растињску грађу, тежећи да се сіедини с пратваркама, коіе се у тоі грађи налазе; али іе на светлости сила растињског живота іача од силе спољњег кисника. Међутим, у мраку іе растињски живот без силе, и тада заиста кисник споља пробиіа у растиње, те ту руши стара и прави нова сіедињења. Тако би кисник у мраку све даље разоравао растињску грађу, кад неби после неколико часова опет синула сунчана светлост, те наново пробудила растињски живот, и тиме дала сасвим другачіи правац растињскоі рани. — Но све то важи само за више растиње; а код нижег растиња сасвим іе другачіе. Ниже растиње докле год расти, оно непрестано узима из ваздуха и кисник, а одлучуіе из себе угљеничку киселину; и то се опажа код нижег растиња у све іачоі мери на светлости и што іе оно ближе свом свршетку. Та разлика у начину ранења између вишег и нижег растиња доводи се отуда, што іе

у нижег растиња другачіи унутрашњи састав него у вишег растиња.

§. 45.

Вода пробиіа у растиње поглавито кроз корен, из земље. Но и своіим лишћем удисава растиње нешто воде из ваздуха, где се она као пара налази.

Од све воде, коіа у растиње споља пробиіа, само се нешто у растињу раствара, а наівећи део опет испарава у ваздух. Разлучени делови воде (у растињу растворене), т. і. кисник и водник, сіедињаваіу се у растињском телу, под утицаіем светлости, са разлученим деловима угљеничке киселине, т. і. са угљеником и кисником, те отуд постаіу нарочито угљохидрати и угљоводничка сіедињења из коих се поглавито састои органичка грађа растиња.

Сосир и *Бусингол* (познати проматрачи природе), доказали су своіим опитима, како се у растињу угљеничка киселина и вода у іедно исто време разлучуіу на пратварке, из коих се састоіе, и то: из угљеничке киселине одлучи се наіпре само половина њеног кисника, те се она тако сведе на ниже сіедињење угљеника са кисником (дезоксидише се), коіе се зове *угљенички оксид*. У исти мах разлучи се и нешто воде на *водник* и *кисник*, па се *водник* са споменутим *угљеничким оксидом* сіедини, те отуд постаіу *угљохидрати* и *угљоводничка* сіедињења; — а онаі *кисник*, што іе из воде одлучен, придружи се оном *киснику*, кои іе одлучен из угљеничке киселине, па оба заіедно изветраваіу и прелазе у ваздух.

§. 46.

И *амониіак* прима растиње поглавито своіим кореном, из земље, и распоіен у влаги. Али нешто

амониіака удисава растиње и своіим лишћем из ваздуха заіедно са угљеничком киселином.

Амониіак, кои се састои из водника и азота, разлучуіе се у растињу по своі прилици тако, да сав и водник и азот његов служе за прављење азотичких сіедињења у растињу.

Неки део азота добніа растиње и из таконазв. *салитрене киселине*, коіа се састои из кисника и азота (26% азота 74% кисника), и коіа постаіе у ваздуху при испразњивању електрицитета. Но те салитрене киселине тако мало има, да би поред ње іедва само нешто растиња на земљи обстати могло. — Опажало се, да из њеког растиња поред кисника и водене паре изветрава и нешто азота. —

§. 47.

Минералске ствари (§. 4.), коіе растињу служе као грађа, налазе се све у земљи. Из земље прима их растиње своіим кореном, и то све у влаги распоіене и у онаком стању у каком се оне и у самом растињском телу налазе, т. і. као *кали*, *натрон*, *креч*, *магнезиіа*, *гвожђев оксид*, *шљуникова киселина*, *фосфорска киселина*, *сумпорска киселина*, *клор* и т. д.

По искуствима у пољскоі привреди, сво растиње прима из земље *іеднаке* минералске ствари, али у *неіеднакоі размери*.

Ради примера, како се те ствари у разном растињу, као и у разним деловима іедног истог растиња у неіеднакоі мери налазе, саобштавамо овде у кратком прегледу хемиски састав неколико наіпознатніих растињки, као што су га равни хемици сазнали:

Име растиња		Засебна мера неорган. сіедињења у 100 делова њихове укупне мере							
		Кали	Натрон	Креч	Магнезиіа	Фосф. киселина	Сумпорска киселина	Шљункова киселина	Клорнатриум и Клорка-лиум
Пшеница	зрна	8,71	3,32	1,03	4,41	18,32	2,31	0,22	—
	слама	23,84	—	11,90	—	1,99	18,24	129,13	5,77
Овас	зрна	8,36	—	1,30	5,24	10,07	3,95	31,98	0,35
	слама	13,39	14,66	8,01	5,03	2,13	16,42	59,58	2,74
Кукуруз	зрна	5,80	5,80	0,48	6,37	18,74	?	0,29	—
	кукурузовина	22,51	61,36	19,77	15,53	39,94	1,64	63,10	8,00
Ситна проіа	зрна	7,27	0,99	0,95	5,81	13,81	0,26	45,28	1,09
	слама	24,83	2,77	23,47	14,71	1,20	31,04	87,30	2,15
Елда	зрна	2,89	6,64	2,20	3,43	16,53	0,72	0,22	—
	слама	6,63	—	14,06	25,81	5,76	4,33	2,79	3,13
Грашак	семе	10,13	2,02	1,49	2,38	9,36	3,03	0,14	0,60
	стабљике	14,40	7,20	55,87	10,65	12,38	14,13	22,32	8,06
Кромпири	кромпир	100,44	—	6,51	17,11	27,90	13,78	11,16	10,78
	стабљика	2,26	1,23	32,18	5,38	6,45	4,74	33,68	2,57
Коноиља (укупно)		9,72	0,56	46,98	5,67	5,67	1,98	8,91	1,62
Ћетен (укупно)		24,28	11,02	24,32	14,50	17,66	13,00	82,10	12,80
Црвена детелина (укупно)		144,00	119,23	158,40	47,80	36,28	18,36	28,80	34,54

Почем сво растиње неприма у іеднакоі размери минералске ствари из земље: то се свако растиње може као што треба развити само онде, где се те ствари налазе у онакоі смеси и размери, као што му оне требаіу. Па онда, као што минералске ствари само са влагом могу прећи у растиње: тако растиње уобште може расти̇ти само онде, где оно те ствари може имати распоіене у влаги и то у своіе време. Но минералске ствари нису свугде у земљи све іедне исте и у іеднаком стању. Сад іе лако обіаснити: зашто свака земља има своіу засебну збирку растиња (флору); или, зашто на іедноі земљи ово, па другоі оно растиње боље успева, као зашто се и на іеднакоі земљи іеднако растиње некад буіно развиіа (кад има потребне влаге за распаіање минералских ствари); а други пут кржави (кад іе суша или се иначе минералске ствари неналазе распоіене у влаги). На промотрању потреба разног растиња, што се тиче ране, оснива се поглавито наука: о *орању*, *гарењу*, *ђубрењу*, *плодореду* итп.

§. 48.

Као што се види из тога што іе напред казано, растињска рана или іе гасовита, или течна; она прелази у растиње или кроз лишће и зелене стабљике, или кроз корен. Одкуд лишћу и зеленим стабљикама одкуд корену та сила, да увлаче споља разне гасове и течности?

Многи промотрачи природе обіасњаваіу прелаз спољашњих течности и гасова у растиње, као и њихово испаравање или изветравање из растиња овако: кад се две течности (или два гаса), неіеднаке густине преграде каком органичком кожицом (мембраном, — или иначе каком шупљикавом преградом), оне показуіу узаімну тежњу да *іедна другу пробиіу*, да се међу собом измешаіу и у густини

изіедначе. Таі закон, по ком се две течности разне густине кроз шупљикаву преграду узаімно покрећу, докле се неизмешаіу и у густини неизіедначе, назива се *ендосмоза* и *ексосмоза*. Ендосмоза означава правац, коим жића течност іури у гушћу, а под ексосмозом разуме се правац, коим се гушћа течност разлива у жићу. — Дакле по закону *ендосмозе* и *ексосмозе*, и растиње прима своіу рану споља. Т. і. у растињу се налази сок, коіи представља іедну течност, а влага іе у земљи друга течност. Преграду између те две течности прави спољашња кожица (мембрана) коіом іе корен обложен. И тако се сок растиња и влага у земљи узаімно покрећу и привлаче. Из растињског сока непрестано испарава вода у ваздух (кроз шупљикаво површиніе растиња). Усљед тога таі сок постаіе све гушћи. С друге стране ваздух своіим притиском непрестано потискуіе влагу из земље у растиње. На основу свега тога узима се, да течна рана из земље непрестано путем *ендосмозе* прелази у растиње, да само течна рана споља улази у растиње кроз корен, а од растињског сока ништа у земљу неистиче. — Примање јасовите ране кроз лишће и зелене делове растиња, обіасњава се и *ендосмозом* и *ексосмозом*. Т. і. неки гасови (поглавито водена пара и кисник) испараваіу из растиња у ваздух по закону ексосмозе (разливања гушћег гаса у жићи), а други гасови (поглавито угљеничка киселина и нешто водене паре и амониіака) пробніаіу из ваздуха у растиње кроз листову и стабљикову мембрану по закону *ексосмозе*.

Но ендосмозом и ексосмозом може се обіаснити само мешање спољашњих течности и гасова са соком и гасовима у растињу; а никако се тим законом неможе обіаснити: одкуд долази н. пр. то, да растиње само извесне гасове из ваздуха и само

извесне распоіе из земље прима; или одкуд долази н. пр. то: да разно растиње, поред обштег закона ендосмозе и у іедним истим околностима у неіеднакоі размери прима минералске ствари распоіене у земаљскоі влаги?

Извесно іе дакле, да се примање ране из ваздуха и земље у растиње и испаравање гасова из растиња у ваздух неможе обіаснити самом *ендосмозом* и *ексосмозом*, већ се мора узети, да се оно поглавито оснива на самом унутрашњем саставу (организациіи) растиња, и на узаімном сродству између пратварки коіе се у растињском телу покрећу, и оних пратварки коіе се налазе у наіближим околинама растиња у ваздуху и у земљи.

§. 49.

Питање іе даље: пошто гасовита и течна рана споља пређе у растиње, како се она претвара у сами састав растиња?

То питање іош ниіе управо решено. Само се уобште зна: шта у растиње споља улази, шта из растиња напоље излази, и шта се у саставу растиња налази.

Тако смо видели, како растиње прима споља угљеничку киселину, воду, амониіак и извесне саставне делове земље; виделисмо, како из растиња испарава напоље поглавито вода и кисник (ноћу угљеничка киселина); и наіпосле виделисмо како се у саставу растиња разликуіе у главноме двоіака грађа *органичка* и *неорганичка*.

Отуд, што се сва *органичка* грађа растиња састои из угљеника, водника, кисника и азота: закључуіе се да се та грађа прави из угљеничке киселине, воде и амониіака.

Из тога, што се органичка грађа разликуіе као *неазотичка* и *азотичка*: изводи се, да се сва неазотичка грађа (коіа се састои само из угљеника, водника и кисника) прави поглавито из *угљеничке киселине* и *воде*; а *азотичка* грађа прави се из *угљеничке киселине*, *воде* и *амониіака*.

Наіпосле на основу тога, што се у органичкоі грађи растиња налази уобште мање кисника, него што га има у угљеничкоі киселини, води и амониіаку — сіедињењима из коих се органичка грађа прави —: закључуіе се, да се постанак свиіу органичких сіедињења у растињу оснива на *одлучавању кисника* из растињске ране (дезоксидисању угљеничке киселине, итд.). А да се одлучавање кисника заиста опажа на зеленим растињским деловима (лишћу и стабљики), то смо видели у §-у 44. и 45.).

Што се тиче засебне органичке грађе, зна се, да се *беланцаста тела* у саразмерно обилноі мери, налазе готова іош у првоі ћелици растињскоі; па се каже, да претварање растињске ране у беланцаста тела бива неопазно. За *угљохидрате* доказало се, да се іедни у друге претвараіу. Тако се н. пр. шећер и декстрин претвараіу некад у растињске жице, а некад у крутило (штирак), и обратно крутило се претвара у шећер и декстрин, као и у растињске жице; па се наіпосле шећер претвара и у восак и у масне зеітине. Из свега тога закључуіе се, да се органичка сіедињења растиња праве нешто неопазно из растињске ране, а нешто на основу претварања іедног органичког сіедњења у друго. —

О неорганичкоі грађи уобште се мисли, да она непосредно прелази у растињски састав, т. і. да она улази у растињсно тело у оном виду, као што се налази и у самом саставу растиња (в. §. 4.). Но іош се ништа незна о томе, како управо не-

органичка сіедињења припомажу развитку растиња. Свакоіако су она суштесвени делови у саставу растиња, почем се без њих растиње неможе никад развити као што треба.

Чувени немачки проматрач природе, *Молешот*, своди сав развитак растиња на *одлучавање кисника*. По његовом уверењу, *растињска жица*, *крутило* (штирак), *смола* (гума), *шећер* и *растињски слиз* састоіе се у іеднакоі мери из угљеника, водника и кисника, само што су у сваком том телу наіситниіи саставни делићи другачиіим правцем и редом сложе н. Почем у тим органичним сіедињењима има мање кисника, него у угљеничкоі киселини и води: то непремішено сва та сіедињења постаіу одлучавањем кисника из угљеничке киселине и воде. Међутим, у *скорелици* (ксилогену) има мање кисника, него у осталим сіедињењима, а као што іе она познниі развитак растињске жице: узима се, да она постаіе из растињске жице само одлуком кисника. *Масни зеітини* іош су оскудниіи у кисику, него и скорелица; а у *воску* има іош мање кисника него и у масним зеітинима. А почем се, н. пр. у шећеноі трски, шећер заиста у восак претвара: то по своі прилици и масни зеітини и восак постаіу из растињске жице, скорелице, крутила (штирка) и шећера на основу одлуке кисника. — *Беланцаста тела* такође су засебна сіедињења, коіа постаіу из угљеничке киселине, воде и амониіака, на основу одлуке кисника. — У том смислу *Молешот* и вели, да іе *одлука кисника*, *производ наівишег развитка органичкоі!* *Примање кисника* сматра *Молешот* као основ *рушењу растиња*. Ми смо напред споменули, како растиње ноћу прима кисник, и како таі кисник руши направљену растињску грађу. Таки исти поіав опажа се и при клиіању и цветању, као што ћемо то ниже разложити. И тако на примању кисника осниває се рушење растиња. Тако су *растињске киселине*, *алкалоиди*,

неке *масне смоле*, *боіе* и *етерски зеітини* — све сами производи растињског рушења, на основу примања кисника. Іер све те ствари постаіу или као сіедињења кисника са суштественом органичком грађом, или као споредни производи (са нешто кисника, или сасвим без кисника), што се праве уз та сіедињења, коіа скоро сав кисник обухватаіу. Н. пр. у *зеленилу* (боіи у растињу) има толико кисника, да іе та боіа могла постати само из *беланцнстих ствари*, на основу њиховог сіедињавања са *кисником*; тако се и *масне смоле* праве сіедињавањем *масних зеітина* са *кисником*; па се и *етерски зеітини* примањем кисника претвараіу у *киселине* (н. пр. кад се *циметски зеітин* сагоре — с *кисником* сіедини —: онда постаіе *циметска киселина*). Да така сіедињења и њихови споредни производи неприпадаіу суштественоі органичкоі грађи, доказуіе се и тиме, што се иста сіедињења и производи (киселине, алкалоиди, масне смоле, етерски зеітини и неке боіе) одлучуіу из правог круга растињског живота, па се или сасвим напоље измећу, или се смећу у нарочите шупљине растињског тела, коіе су ограђене од сваког обрта и од сваке свезе живих ћелица, па се у тим шупљинама као мртви остатци кристалишу или иначе чуваіу. Тако се растињске боіе сматраіу као одлуке у цвећу; тако растињске киселине излазимо у нарочито ограђеним ћелицама; (н. пр. сок у лимуну) тако се етерски зеітини одлучуіу из растиња и разносе по ваздуху као цветни мириси; тако наіпосле и неке смоле избиіаіу кроз кору напоље, а неке се одлучуіу у нарочите шупљине у растињском телу, те ту заостаіу без сваке мешавине са обртом живих растињских ћелица. —

3) Ред растињског развитка.

§. 50.

Ред растињског развитка представља се у постанку и развитку растињских органа.

Ћелица іе наіпростиіи орган растиња, из ње постаіу сви остали органи.

Да промотримо дакле постанак и развитак тог органа, што іе темељ свему телу растиња.

Растињска ћелица постаіе наіпре из течности у коіоі има разних неорганичких и органичких сіедињења, и нарочито беланцастих ствари. У такоі течности одлуче се беланцасте ствари као први будилник живота, па се скупе у засебну гомилицу. Та гомилица назива се *ћеличка основа (протоплазма)*. Из те основе одлуче се, даље, нека зрнца, коіа се називаіу *ћеличка іезгрица (цитобласт)*. Око сваке таке іезгрице навуче се из ћеличке основе танка, нежна опона — таконазв. *зачетна (примордиална) кесица*, и тако се направе *први меурићи*. Ти први меурићи привлаче грађу из окружне ћеличке основе, те се и око сваког од њих навуче навлака — таконазвана *ћеличка кожица*. Тако постаіу *прве ћелице*. Дакле: смесом разних сіедињења постаіе *сок*; из сока постаіе *іезгрица*; затим *зачетна кесица*; па онда *ћеличка кожица*: тим се свршава склап растињске ћелице! Усисавањем течности из своіе околине, ћеличка кожица даље се шири и развиіа; а ћеличка іезгрица или се после неког времена сасвим изгуби, или и она даље расти и припомаже сдебљивању ћеличке корице.

§. 51.

Пошто постане іедна ћелица: онда се из ње брзо и у великом броіу праве нове ћелице. Нове

ћелице постаіу или споља на староі ћелици, као да на њоі пупаіу; и то се зове *расплођење споља* или оне постаіу унутра у староі ћелици, деобом ћеличке основе или іезгрице, што се зове *расплођење изнутра*. Спољно расплођивање ћелица опажало се у морског биља, іедног вида нижег растиња. *Унутрашње* расплођивање ћелица бива овако: у староі ћелици подели се ћеличка основа на више зрнастих капљица, коіе се по правилу саставе у две іезгрице; затим те іезгрице или саме постану нове ћелице, или оне служе као узрок, да се стара ћелица одели на двоіе. Понекад се из старе іезгрице одлуче и по четири нове іезгрице, па онда урасти између њих зачетна кесица, као танка преградица, те се тако свака нова іезгрица за себе огради. Пошто се стара ћелица, ма коіим начином, напуни новим ћелицама: тада іе или сасвим нестане, или се она развуче као заіедничка навлака око нових ћелица. Наіпосле нове ћелице постаіу и на основу *сіедињења двеіу старих ћелица*, као што се то сіедињење представља у цветном наплођењу, о коме ћемо ниже говорити. — Расплођивање ћелица врло брзо напредуіе, нарочито у нижег растиња. Тако се рачуна да се у понеког нижег растиња по 66 милиона ћелица за іедну минуту развиіу.

§. 52.

Нагомилавањем ћелица и њиховом свезом међу собом постаіу ћеличке цевке и сплетови, из коіих се прави сво растињско тело. И тако на множењу ћелице на ћелицу и њиховом ређању у извесном правцу, оснива се сав развитак растиња.

У *нижег* растиња, где іе често свака засебна ћелица самостална биљка развитак іе сасвим іедно-

стран. Развитак ћелице из ћелице, и њихово ређање іедним правцем; то іе главни развитак нижег растиња.

Код *вишег* растиња, на коме се іасно разликуіу засебни органи за рану и расплођење, опажа се овакав ред развитка:

а) Клиіање.

б) Растење (развитак стабла и лишћа).

в) Цветање и наплођавање.

г) Рађање и сазревање плода са семенош.

а) Клиіање.

§. 53.

Први самостални развитак *клице* из семена као и *пупољака* подземног стабла — назива се *клиіање*.

За клиіање изискуіу се ови спољни услови: *топлота*, *влага* и *ваздух*.

Као наімања мера топлоте, без коіе неможе бити клиіања, рачунаіу се 4—7° С. Што іе знатниіа топлота преко те мере па до 50° С.: клиіање іе све брже и буініие. Пређе-ли топлота посљедњу меру: клиіање се опет успорава, докле се наіпосле сасвим непоремети.

Колико треба *влаге* за клиіање, незна се управо. Само се зна, да суво семе неклиіа. Влагом се распрскава семенова љуска и отвара пут младоі растињки, као што ће се ниже показати.

Ваздух іе нуждан за клиіање због свог саставног дела — *кисника*, коим се одпочиње хеми-

ска радња у клици, као што ћемо иньже видети, Семе закопано дубоко у земљу, где ваздух недопире, неможе да клиіа.

Светлост ниіе неодољиво потребна за први почетак клиіања. Шта више семе боље клиіа у *таваноћи*. Али пошто клиіање одпочне светлост іе нужна, да оживљава нежну клицу.

Од колнког іе значаіа *мера топлоте* за клиіање, може се судити по овоме примеру: проматрало се клиіање *пшенице* и *іечма*; па се нашло, да су обоіе поред 16°—20° R. топлоте проклиіали за 10 сахати, поред 20°—38° R. топлоте за 12; а поред 40° R. топлоте изгубили су сву силу клиіања. А сваком пољском привреднику мора бити познато, како се іаком припеком као и великом ладноћом разорава клица у семену.

Колико *влаге* треба за клиіање, то се неможе уобште определити. За развитак клице разног растиња изискуіе се и различна мера влага. По опитима *Шлаідена*:

сува	зрна	пшенице	упиіу	влаге	25%	(своіе тежине) за 24 сахата.
„	„	овса	„	„	31%	
„	„	ражи	„	„	37%	
„	„	репице	„	„	46%	
„	„	боба	„	„	58%	
„	„	грашца	„	„	78%	
„	„	црвене детелине	„	„	124%	

Тако исто различна іе и *мера кисника*, што се изискуіе за развитак клице разног растиња. Опитима се дознало: да пшенично и іечмено зрно за време свог клиіања приме кисника $^1/_{2000}$ до $^1/_{1000}$ своіе тежине, а боб само $^1/_{100}$. —

Што се тиче *светлости*, мисли се, да непосредна сунчана светлост поремећава клиіање у први мах, и да она увећаваіући топлоту убрзава водено испаравање, а

тиме се одузима клици један део потребне влаге. Но обичном дневном светлости клиіање се неиштећава.

§. 54.

Кад се сви споменути услови налазе, тада тек клиіање може одпочети.

Развитак клице проматран іе поглавито у семену, као наіобичниіем расплодном органу, па се нашло, да бива овако:

Наіпре влага споља пробиіе кроз сво семе. Услед тога оно набубри и набрекне тако, да му се спољна љускица распрсне и клица се укаже. У іедно време са влагом одпочиње радити у семену и кисник оног ваздуха, што іе са влагом у семе пробио. Прва радња у семену састои се у овоме: *кисник* се сіедини наіпре са *азотичким стварима* у семену (са таконазв. *киришом*). Из тог сіедињења постане у семену нова ствар — таконазв. *диіастаза*. (в. §. 10.). Диіастазом претвори се семеново *крутило* (штирак) у *декстрин* или *шећер*. Крутило или шећер преобрази се даље у *растињске жице*. Из растињских жица састави се *ћелична кожица*; а из раствора азотичких и других ствари у семену одлуче се остали саставни делови ћелице (§. 14.). И у таком правлењу ћелица и њиховом намножавању састои се развитак клице.

§. 55.

Чим се одпочну преображавати ствари, коіе се у семену налазе, т. і. чим се одпочне први развитак клице: одма се опажа изветравање гаса угљеничке киселине из семена, а уіедно и повећавање топлоте у наіближоі околини. Таі поіав обіасњава се овако: *ваздушни кисник* сіедињава се наіпре са

водником што се у семеновом *крутилу* (штирку) налази. Отуд постаіе *вода*. Докле се та вода у семену одлучуіе: дотле се, по своі прилици, *угљеник* и *кисник растворено семеновог крутила* (штирка) преводе у слободно стање, па онда се сіедињаваіу у ново тело, т. і. у угљеничку киселину. И та угљеничка киселина изветрава из семена. Но за време клиіања мораіу се и *азотичке* ствари у семену (ћириш и диіастаза) унеколико растворити, тако, да се и тим раствором припомаже постанку и одлучавању угљеничке киселине, као и воде (а може бити и амониіака).

§. 56.

Са влагом пробиіаіу у семе свагда и она неорганичка сіедињења, коіа су у њоі распоіена. С тога се клиіање неможе сматрати, као производ саме радње између кисника и влаге, већ оно зависи іош и од многих других услова. Па онда, несастоі се сво клиіање ни у самом претварању крутила у шећер, ни у одлучавању угљеничке киселине и воде. Са постанком сваке нове ћелице биваіу у клици промене и од тих промена зависи постанак даљих сіедињења.

§. 57.

Влага, ваздух и она неорганичка сіедињења, коіа се налазе у влаги, пробиіаіу у семе с почетка кроз ситне шупљике семенове љускице, на основу ендосмозе; а пошто одпочне хемиска радња у семену, тада, поред ендосмозе, ради и хемиско сродство између ствари у семену и ствари око семена.

§. 58.

Осим споменутих физичких и хемиских услова, зависи развитак клице іош и од унутрашњег са-

става (организациіе) семена (од физиологиских услова). На основу тог састава, бубраіу и растежу се клицине ћелице (што се често може видети после неколико часова, пошто се семе изложи упливу влаге). У том растезању изводе се из старих ћелица нове ћелице необичном брзином. И тако се прави и рећа ћелица на ћелицу, и тиме се подужуіу главни делови клице: *кореник*, *стаблик* и *листићи*, и клица се све даље развиіа, докле се наіпосле неукаже као самостална растиња.

б) Развитак стабла и лишћа.

§. 59.

У развитку клице, као самосталне растиње, наібрже се укаже њен подземни део, *кореник*, а нешто спориіе *стаблик*, кои носи зачетак свиіу оних органа растиња, што се над земљом развиіаіу.

Шта управо тера корен да у земљу иде, а шта стабло, да поред свиіу спољашњих сметњи расти увис, према светлости: то се іош ниіе могло докучити. У ствари се зна само оволико: органичким телима припада своіство, да у згодним околинама из себе производе себи равна сіедињења и облике. По том своіству и растиње тежи, да се растегне онако, како ће доћи до свиіу услова, од коих зависи његов подпуни развитак. Међутим, незна се ни то, зашто се растиње баш извесним правцем и у извесном облику развиіа. Ми видимо само, како се из разног семена развиіа врло различно растиње, па закључуіемо, да узрок томе мора бити у самом семену, т. і. да од разлике засебних ћелица, од различне количине саставних делова разних ћелица, од различног начина сдебљивања ћеличких љускица и од различног облика засебних ћелица, да од свега

тога поглавито долази разлика у начину развитка разног растиња.

§. 60.

Први коренић расти понегде дубке, правце, у земљу, као таконазв. *главни корен*, па из њега избиіаіу споредни коренићи (коренове жилице). Понегде израсту нови коренићи мимо стари коренић, па онда оваі угине, а они се гранаіу плитко у земљи, али на све стране цбунасто, и подмлађуіу се непрестано новим изданцима. Кореновим изданцима нарочито припада своіство, да своіим младим ћелицама увлаче течну рану из земље у корен, одкуд она после пробиіа кроз све делове растиња, све из ћелице у ћелицу.

§. 61.

Стабло расти у іедно време са кореном, само нешто спориіе. Оно се развиіа овако: из семена укажу се наіпре *клицини листићи*, и то или *два*, или само *іедан*. Код растиња што клиіа само на іедан листић (код таконазв. *монекотиледона*, као што су н. пр. траве), одвои се *клицин листић* од стаблића као први лист, па зазелени па врху іош при излазку из земље (чим допре до њега сила светлости), тако да сасвим зелен из земље изиђе. Одма за тим првим листићем пробниіе кроз земљу и *стаблић*, такође зелен; па онда се он даље развиіа као *стабло* са *лишћем*. Клицин листић, што први израсти, неразликуіе се нимало од осталог лишћа, коіе се после њега развиіа. Истина он после неког времена увене; али тако пролазе и сви листићи, коіи наіниже стоіе. — Код растиња, коіе клиіа на два листића (код такон. *дикотелидона*, као што су наша обична дрва) израсту наіпре *два зелена клицина листића*, па онда

се, између њих или поред њих, укаже *стаблић*, из ког се остало *лишће* развиіа. Два клицина листића обично су другачиіа, него оно лишће, што се после њих указуіе. Понегде се два клицина листића никако и неразвиіу, већ заостану у своіоі љуски под земљом.

Младо растиње расти даље и разграњава се из пупољака, кои се на стаблу замећу, па се као и клица развиіаіу у нове изданке. На тим изданцима замећу се опет пупољци, из коих се такође изданци развиіаіу: и тако се растиње из пупољака, као из себе самог, у своі величини своіоі развиіа.

§. 62.

Развитак дебла у дуготраіног растиња бива овим редом: прве године укаже се у средини дебла срце; око срца ређаіу се ћеличке цевке и њихове жилиће; а око круга тих цевки и жилица навлачи се кожица. Наіпосле опажаіу се и сржане жице, коіе иду од срца кори. — Друге године срце іош стоіи у средини, али од првог слоіа ћеличких цевки и њихових жилица постало іе младо дрво, па се око њега направио други слоі ћеличких цевки и њихових жилица. Тако исто и у кори се опажа іош іедан слоі. Треће, четврте, пете итд. године ипак се принављаіу и дрво и кора, свако іедним слоіем сваке године. Међутим срце, коіе се іасно указало прве године, сваке године све се знатніе сужава и притесњуіе, услед нагомилавања тврдих дрветових слоіева, докле се наіпосле толико несмањи, да се више скоро и невиди. Слоіеви дрвета, кои се праве сваке године, нису увек іеднаке дебљине. Ладноћа и рђава земља успораваіу растење дебла; осим тога што се више нагомилаваіу слоіеви дрвета, све іе споріе растење. Тако іе обште познато, да старніе дрво мање ра-

сти, него млађе, (н. пр. раст наізнатніе расти од 15. до 30. године). — Тако іе уобште растење дебла у *ширину*. — У *висину* расти дебло овако: на краіу прве године младо стабло заврши се іедним пупољком. Следећег пролећа, развніе се из тог пупољка нов изданак као продужење стабла у вис, па на краіу друге године опет се стабло пупољком заврши. У пролеће треће године развніа се изданак из пупољка, што се налази на вршку стабла; таі трећогодишњи изданак завршуіе се опет пупољком; и тако се то сваке године обнавља. докле стабло расти.

§. 63.

Опитима се доказало, да семе може клніати и клица прве листиће развити само помоћу оне ране коіа се у семену налази. Али опитима се засведочило и ово: да се клица іош брже и напреднніе развніа, кад се око младог коренића налази и оних минералских ствари, што растињу за рану служе. А и брзим развитком коренића и његових жилица засведочава се, како се у младом растињу рано пробуђуіе тежња, да рану из земље прикупља и у себе претвара. Свакоіако се дакле може узети: да младо растиње одпочиње примати рану из своіих околина, чим се корен и лишће развніу.

§. 64.

Пошто се корен и лишће младог растиња у већоі мери развніу: онда іе извесно да растиње прима споља своіу рану.

Као што смо напред споменули, рана коіу растиње споља прима, или іе нешто гасовита а нешто течна, те кроз шупљикаво површніе лишћа и оста-

лих зелених органа пробиіа у састав растиња; или іе она распоіена у води, па са земаљском влагом кроз корен пробиіа.

Рана коіа кроз шупљике лишћа улази у растиње, састоіи се из *влаге*, *угљеничке киселине* и *амониіака*.

Кроз корен улазе у растиње поглавито минералске ствари, у води распоіене, па и нешто угљеничке киселине и амониіака.

Чим течна рана кроз корен у растињско тело уђе, она се сматра као нека органичка течност и назива се *сирови ранећи сок*. Таі сок прикупи се наіпре из корена и коренових жила у стаблов темељ, па се кроз стабло даље *увис пење*. У свом пењању у вис, ранећи сок пробиіа све из ћелице у ћелицу а правцем ћеличних цевки или њнових жилица, и тако пролази кроз стабло у стубове, из стубова у гране, из грана у лишће, на све стране.

Код нижег растиња, коіе се састои из самих простих ћелица, а нема и ћеличних цевки, ранећи сок нетече ни каким опредељеним правцем, већ се од ћелице до ћелице кроз сво растињско тело разноси. — Од течаіа ранећег сока ваља разликовати покретање ћеличког сока, што се опажа у унутрашњости свако затворене ћелице, и што се за себе назива *обрт ћеличкое сока* (в. §. 14.).

§. 65.

Ранећи сок, што даље продире кроз стабло и његове гране, све іе пуниіи растињских одлука коіе се узпут у њему унеколико распаіаіу и преображаваіу. У лишћу и осталим зеленим деловима стабла преображава се ранећи сок силом живота ра-

стиња под утицаіем светлости тако, да може непосредно служити за развитак растиња. Таі преображаі сток у свези са *дисањем* (респирацином) и *испаравањем* (транспирацином) растиња.

Растињско дисање (респирациіа) састои се у размени неких саставних делова ранећег сока за извесне саставне делове спољашњег ваздуха. Главно іе у томе дисању ово: *сви зелени органи растиња издисаваіу на светлости кисник, а удисаваіу угљеничку киселину; у мраку іе свасвим обратно.* — Поред угљеничке киселине удисава растиње из ваздуха и амониіак, као и нешто водене паре.

Растињско испаравање (транспирациіа) састои се у сгушћавању ранећег сока у лишћу, на основу испаравања течности и изветравања гасова. То испаравање и изветравање бива кроз шупљике лишћа, силом живота растиња и под утицаіем светлости. Течност што испарава из сока растиња састоіи се поглавито из влаге и неких у њоі распоіених течности. Од гасова изветрава из сока растиња поглавито кисник, а, по некима проматрачима природе, и нешто угљеничке киселине и азота.

Растињско дисање, или одлука сувишног кисника а примање потребне угљеничке киселине, сматра се као іедан од наіважниіих поіава у преображаіу ранећег сока. Іер као што смо напред видели, на одлуци кисника и примању угљеничке киселине оснива се развитак суштествене растињске грађе, коіа се поглавито из угљеника састои. Дисање и испаравање растиња, оснива се на том своіству зелених делова, да се њихове шупљике наизменце отвараіу и затвараіу. Своіим дисањем и испаравањем растиња не само што рани себе, већ и ваздух чисти. Животиња непрестано удисава у себе кисник а издисава из себе угљеничку киселину. Кад неби

било растиња, ваздух би се морао препунити угљеничком киселином тако, да животиња неби могла обстати у њему. Али растиње непрестано удисава у себе угљеничку киселину, коју животиња издисава, па ie под утицаiем светлости разлучуie, и, задржаваiући угљеник издисава опет кисник, што животињи треба. У томе се састоiи узаiмност и равнотежа између света животиње и света растиња.

§. 66.

Пошто се ранећи сок у зеленим органима преради и преобрази тако, да може непосредно служити растињу за грађу: онда се он — уколико се неупотреби на самом месту свог преображаiа — опет повраћа кроз кору у доње делове растиња, па наiпосле силази и у корен. Отуд се обiасњава, што се нарочито у кори налази често врло много израђеног сока, као и одлучине растињске. Сок кои из лишћа у стабло и у корен силази, назива се *силазећи сок*. Из силазећег сока постаiе *мезера*, из коiе се одваiа грађа за растење лике и дрвета, као и рана за пупољке. Iедан део силазећег сока пробiиа и кроз сржане жице, унутра у дрво.

§. 67.

У нашим пределима живот растиња обуставља се зимном ладноћом, па се за то време прекида и ток ранећег сока. Али са пробуђењем растињског живота у пролеће, одпочиње и ранећи сок буiно пробиiати у растиње и ту у вис пењати се. То iе таконазв. *пролећни сок растиња*. У неког нашег растиња застаiе сок и у сушно летње доба, па се доцниiе опет укаже са слабиiим покретом, као

таконазв. *августски сок.* — Но код зеленог растиња, а по своі прилици и код многих дрва у топлиіим пределима, где корен непрестаіе рану примати, тече ранећи сок равномерно и непрекидно.

§. 68.

Сав ток растињског сока можемо укратко представити овако: Из земље на коіоі растиње расти, прима ово кроз своі корен сва потребна неорганичка сіедињења, распоіена у влаги. Та течност назива се *сирови ранећи сок.* Она се пење кроз слоіеве дрвета, нарочито кроз наімлаће и наікраіње, до наівише точке стабла и разлива се у све његове гране. На том путу ранећи сок пробніа све из ћелице у ћелицу, по закону ендосмозе и хемиског сродства, и под утицаіем светлости топлоте и ваздуха прерађуіе се и сгуснава услед испаравања воде кроз шупљике лишћа. Прерађени и сгуснути сок растиња опет силази доле кроз кору, као и кроз сржане жице, уступаіући сваком делу растиња оно што му треба за растење. Преображаі сока у лишћу нарочито ваља имати на уму. У лишће улази сок као *сиров*, а из лишћа излази *прерађен* тако, како ће се њиме подмирити све потребе растиња. — Ранећи сок налази се дакле у непрестаном покрету, кои се одпочиње од корена, па се опет враћа корену. Али растињски сок никако неправи онакав ток, кои се у себе повраћа, таконазв. *обртни ток* (циркулаціiу), какав праве ранећи сокови у животињи (циркулаціiа крви).

Силазећи сок има различан изглед, код разног растиња. По природи ствари коіе се у том соку налазе, *Бусингол* разликуіе ова четири вида силазећег сока:

1) *Млечни сок*, кои изгледа као млеко. Таі изглед долази од неких млечних зрнца, коіа се састоіе из нераспоіених ствари, и коіа су врло ситно подељена у соку, но кои плове. (Млечног сока има н. пр. у млечики, у опиіуму, каучуковом дрвету итд.

2) *Смолни (гумин) сок*, кои издаіе смолу из извесних дрва. кад им се кора просече.

3) *Сок са масном смолом*, кои издаіе масну смолу из неких дрва, кад им се кора прокине.

4) *Шећеран сок*, у ком има много шећера.

§. 69.

Примање и претварање ране у растињско тело, ниіе у свако доба іеднако, него іе некад буінніе, некад слабніе, а некад и сасвим застане. Та промена зависи понаівише од промене спољашњих услова, нарочито од промене топлоте и светлости. Тако н. пр. на повећоі топлоти растиње се развиіа буінніе, него на ладниіем времену; тако и у наших обичних шумских дрва престаіе ранење и развитак, чим ладно време *настане*, а опет се обнавља чим се време отопли. То обнављање растињског живота у топла времена, има много сродства са клиіањем семена. Іер обнављање растињског развитка, после ладног времена, представља се у пупању — у избніању пупољака, из коих се, као и из клице, развиіа лишће, расти стабло и корен итд. Напротив у пределима, где іе вазда скоро іеднака топлота, и растиње се кроз сву годину без прекидања развиіа, и само се понекад кишом и росом убрзава или сушом успорава. Престанак растињског живота у ладно време означава се у наівише наших дрва *одпадањем лишћа*. Лишће одпада обично у іесен,

узроком нагомилања минералских ствари у његовим ћелицама, као што се мисли. Предшто ће одпасти, лишће *пожути*, а често и *поцрвени*. Та промена у боіи лишћа обіасњава се као хемиско преиначење листовог зеленила (хлорофила). Т. і. са наступањем ладноће, растињски живот све іе слабиіи, и уплив кисника све іачи. Сіедињавањем са кисником мења се и листово зеленило, претвараіући се у жутило или црвенило (премда у повиіе време одричу неки хемици то, да се листово зеленило претвара у црвенило). Пошто промене своіу боіу, лишће вене и одпада, све на основу слабења и угашавања живота у растињу.

Као што се у нашим пределима ладноћом обуставља живот у растењу, тако се он у жарким пределима жарком гаси. У трописким пределима дрва често сбаце своіе лишће на великоі припеки, па шуме остану у сред лета голе, без лишћа, и растиње се постави за неко време у покоі, као што то код нас зими бива.

в) Цветање и наплођавање.

§. 70.

Пошто се развиіе стабло са лишћем до извесне, или и до своіе подпуне величине: укажу се нови органи, у коима се замеће клица за будуће растиње іеднаког вида. Под тим органима разумемо ми *цвеће*, са своим главним и споредним органима.

Цвеће се развиіа из пупољака, обично на краіним и наісочниіим местима растиња, а често и у закриљу лишћа.

Почетак и траіање цветања подлежи код сваког вида растиња особитим законима, ком се по пра-

вилу немогу обіаснити спољашњим условима. Понаівише развиіа се цвеће дању; али у неког биља развніа се оно вечером, или ноћу. Неко растиње и цвета и прецвета за неколико часова (н. пр. ћетем прецвета за полак дана); а код неког растиња траіе цвет више дана.

Пошто се цвеће подпуно развніе, отворе се прашне кесице у мужіака, па се из њихових унутрашњих браздица проспе семени прашак. Неброіена зрнца тог прашка падну на „неплодну земљу" и ту угину. Али нека се или непосредно, или случаіно (н. пр. ветром) снесу на женке іеднаког растиња, па се ту оном лепљивом течности, што се на површиу плодника одлучуіе (§. 33.), прилепе уз плодникова усташца; и у томе се састои *цветно наплођење*

После испразнења прашних кесица и наплођења плодника, вену обично и одпадаіу цветне чашице, крунице и прашни кончићи, и то се зове *прецветање.*

§. 71.

Хемиски поіави у цвећу іош нису подпуно познати. Само се зна, да іе радња између цвећа и окружног ваздуха сасвим противна оноі радњи, коіа се опажа код зелених органа. Т. і. из цвећа неизветрава на светлости кисеник, као н. пр. из обичног зеленог лишћа, већ напротив, цвеће удисава кисник, а издисава угљеничку киселину. Таі поіав обіасњава се нешто и одлуком извесних ствари у цвећу (н. пр. етерских зеітина), коіе кисник іако привлаче, те се с њим сіедињаваіу. Али примање кисника у цвеће, а издисавање угљеничке киселине обіасњава се поглавито овако: цветни делови

управо су наісочнніи органи, њима непрестано придолази ранећи сок. Но као што цвећу за кратко време његовог траіања само мало ране треба: тако оно неможе прерадити сву ову рану што му дође. Сувишак те ране дакле, мора непреміено истицати на устатца плодникова, и ту под утицаіем ваздушног кисника растварати се онако исто, као што се све органичко на ваздуху брзо распада, и као што се то опажа и у првом развитку клице, коіоі такође придолази више ране, него што іе она у себе претворити може.

г) Рађање и сазревање плода са семеном.

§. 72.

После цветног наплођења, а имено: пошто се цветни прах проспе и снесе на устатца плодника, настану оваки поіави: као што се цветни прашак састои из све самих ћелица: тако се свака та ћелица напаіа оном слинастом влагом што истиче на устатцама плодника, па онда набубра и одпочне се растезати. У свом растезању ћелице цветног прашка продужуіу се цревасто, па кроз плодникова устатца урашћуіу у плодникову шупљину. Ту се продужуіу све дубље између іедне стране плодника и семенове клице (у плоднику), па наіпосле пробиіу и кроз ушће те клице, у кесицу. коіа се налази у самоі тоі клици и коіа се назива *клицина кесица*. Ту се сад замете живи покрет и узаімна радња између сіедињења што се налазе у клициноі кесици и оног краіа прашне ћелице што іе у ту кесицу урастао. На основу таког покрета и радње постаіу нове ћелице и одпочиње развитак самог семена.

§. 73.

Пошто прашна ћелица урасти у семенову клицу: изумре мало по мало њен горњи део, кои се протеже до усташца плодникових. Међутим, у клициноі кесици замете се клица или зачетак нове растиљке. Та клица или испуни сву кесицу и заузме сво место у семеновоі клици, на основу прерађивања оних сіедињења, што су се у семеновоі клици затекла, или се огради неким беланцастим телом, неком гомилом ћелица, у коіима има крутила (штирка), шећера и беланцастих ствари. Затим се око клице и њене беланцасте ограде, навуче іош и заоставша спољашња кожица семенове клице. Па наіпосле и сами плодник постане спољашња навлака око клице и њене ограде; почем се и он претвори у кожасту, кончасту или коштуњасту и коштичаву љуску, а често израсте и као дебело и сочно месо, услед придолазка обилног ранећег сока. И тако постаіу сви разни плодови, са своіом клицом, своіим іезгром, своіим семеном, своіом коштицом, своіим сочним месом, своіом спољашњом кожастом навлаком, љуском итд.

§. 74.

Чим се одпочне самостално развміати клица (семе, плод): одма престане удисавање кисника, што се опажало за време цветања, па се оно окрене на изветравање истог гаса. Изветравање кисника из плода траіе дотле, докле плод недоспе до своіе подпуне величине и зрелости, тако, да се више никака нова органичка грађа неправи, већ се само направљена мешто преображава. Таі поіав наііасниіе се опажа у сочном воћу. Докле се то воће іош развиіа, т. і. докле се оно іош ранећим соком

пита: дотле се непрестано опажа изветравање кисника на светлости; па тек кад се плод приближи своіоі зрелости, престане то изветравање и одпочне испаравати угљеничка киселина. Та угљеничка киселина постаіе отуда, што при сазревању плода прерађивање ранећег сока постаіе све слабніе, те услед тога кисник све више развиіа своіу разлучуіућу радњу, и тако се преображава неки део органичке граће и отуд постаіе угљеничка киселина, коіа из зрелог воћа испарава.

§. 75.

У развитку сочних и меснатих плодова постану наіпре мекокоре ћелице, па онда се у те ћелице нагомила таконазв. *пектоза*. (в. §. 7.). Од те пектозе долази позната жилавост и тврдина незрелог воћа. У сазревању плода, пектоза се претвара, под утицаіем органичких киселина, у таконазв. *пектин* и у *пектинску киселину*, или у растиньске пихтніе (в. §. 7.). То претвараве независи од органичког састава плода, іер се оно из извесних сіединьења, нарочито на вишоі топлоти, прави и ван организма. Са постанком растиньских пихтніа, одмекшаіу и ћелице у плодовом месу и постану провидне, а истим пихтніама нешто се блажи и киселина воћа. Но те киселине нестаіе нарочито пошто се крутила (штирак), декстрин, а може бити и іедан део пектина, што се налазе у незрелом плоду, претворе у шећер. При том претвараньу крутила (штирка) итд. у шећер, прима воће кисник и издаіе угљеничку киселину, сасвим онако, као што то бива и кад семе клиіа, па се крутило његово у декстрин и шећер претвара.

§. 76.

Неко растиње изумире одма, пошто прецвета и донесе плод и семе. Сазревање плода и семена представља дакле наівиши развитак живота код таког растиња; кад приспе плод и семе, што іе опредељено за развитак нове растиње: старо растиње сасвим увене и угине.

Али неком растињу припада своіство, да на іедном истом стаблу чешће обнавља цвеће и плодове са семеном. То растиње обнавља сваке године мезгру (слоі живих ћелица) у своме стаблу, па из те мезгре црпе оно грађу за принављање дрвета и коре, као и за нове пупољке, из коих се развиіаіу изданци са лишћем, цвећем и плодовима са семеном. Ту се траіање засебних изданака, кои цвеће и плодове са семеном доносе, своди обично на іедну годину; али укупно растињско тело одржава се и сваке године подмлађуіе све новим изданцима као новим нараштаіима (генерациіама). Нови изданци стоіе у органичкоі свези са старим нараштаіима, кои своіим остатцима стабло представљаіу.

И тако на основу свакогодишњег обнављања мазгре и изданака, неко растиње (н. пр. наша обична шумска дрва) може врло дуго траіати.

Век дуготраіног растиња, коіе сваке године обнавља мезгру и изданке, изброіава се по таконазв. *годишњим прстенима* (страна 101.). Наравно докле іе дрво іош у земљи, дотле се немогу изброіавати његови унутрашњи слоіеви, кои представљаіу годишње прстене. Али на основу познатих случаіа и измерених стабла, могу се по самоі *дебљини стабла* бар одприлике израчунати године и оном дрвету, коіе іе іош у

земљи Тако се н. пр. код Фраіберга у Швајцарској налази једна липа, која је засађена 1476. У 1831. била је та липа 13′ и 19″ дебела. И као што се зна, да стабло сваке године са једним слоіем дебље постаіе (стр. 101.) то се из оне дебљине, коіу је споменута липа 1831. имала, може извести броі: $1\frac{3}{4}$—2′, као средња мера годишњег слоіа (подебљавања) стабла. На основу учињених опита и мерења разних пресечених стабла, постављена су ова правила за рачунање година іош необореном стаблу:

Дебљина стабла од			2	стопе	одговара	веку	од 30	година
„	„	„	4	„	„	„	100	„
„	„	„	14	„	„	„	1000	„
„	„	„	18	„	„	„	2400	„
„	„	„	30	„	„	„	5150	„

§. 77.

Реду растињског развитка придаіу се и ове поіави:

1) *Топлота*, коіа се развніа у живом растињу. Као узрок тоі топлоти сматра се оксидисање (§. 2. стр. 53.). При клніању и цветању оксидисање іе іаче, па іе тада и топлота у растињу знатніа, него иначе. Топлота живог растиња надмаша топлоту спољног ваздуха често са више степени.

2) *Мирис*, коіи долази од етерских зеітина (в. §. 49.). Неко растиње мирише само дању, друго само докле іе свіеже. По досадањем проматрању бело цвеће уобште понаілепше мирише, а жуто и црко понаінепріатніе. Мирис растиња зависи много од промене времена.

3) *Тугаљивост*. У неког наіпростіег нижег растиња опажа се дркћуће покретање. Понеко више

растиње покреће се према стању спољног ваздуха. Неко цвеће осетљиво іе према влаги ваздуха, а неко се затвара у іедно, а отвара у друго време. У извесног растиња скупља се лишће, чим се додирне; у неког савиіа се оно чим бубица на њега падне, итд. Іедном речи *тугаљивост* живог растиња осведочава се извесним покретањем овог или оног органа његовог, под извесним спољним утицаіима.

4) *Светлење.* Ово се опажа поглавито у труди (гливе). Преповеда се, да у западноі Аустралиіи има труди, коіа тако светли, да се према њоі читати може. Говори се, да и више (цветуће) растиње издаіе светлост, но то іе іош питање.

§. 78.

По ономе што смо довде казали о развитку растиња, можемо закључити, да за живот растиња требаіу ови услови:

1) *Земља* са свима оним минералским стварима, коіе улазе у састав растиња (в. §. 4.).

2) *Доста влаге близу корена*, како за накнаду оне влаге што испарава кроз лишће, тако и за распаіање минералских ствари, коіе само кад су у влаги распоіене може растиње своіим кореном усисати.

3) *Доста топлоте* за испаравање влаге из ранећег сока, пошто таі сок дође до лишћа и ту се разлиіе; као и за хемиску радњу уобште у растињу.

4) *Површиіе од лишћа одговараіуће величини дрвета.* Иначе неби било доста просториіе, да се сирови сок изложи утицаіу топлоте, светлости и ваздуха. Има примера, да іе растиње венуло и угинуло, кад му се зелено лишће одузело.

5) *Доста светлости.* Под утицаіем светлости прерађуіе се сирови сок у живом растињу. Без светлости растиње вене и гине.

6) *Ваздух* у коме има и *угљеничке киселине* и *амониіака*, што служе растињу за рану (§. 42.).

Изузетак.

§. 79.

Има растиња, коіе нерасти из земље. Овамо припада:

1) Таконазв. *ваздушно растиње.* Ово се налази на другом растињу, н. пр. на површниіу дрвећа у топлим пределима. Понегде развиіа оно дугачке изданке налик на корен. Ти изданци имаіу танку и шупљикаву зелену кожицу (мембрану); они служе за исте цели, за коіе и лишће служи; а могли би се и сматрати као лишће, само кад им се неби навлачио на кожицу неки слоі нежних ћелица (са ваздухом унутра). Ваздушно растиње узима врло мало ране од растиња на коме іе, оно црпе своіу рану поглавито из ваздуха у коме расти.

2) *Параситско* (готованско или бадавашко) биље, коіе расти на другом растињу, па и своіу рану из њега црпе. Параситског биља има скоро свугде. Понеко од тог биља припада реду цветућег растиња, друго опет реду безцветног растиња. Неко іе мрко и нема правог лишћа, већ изгледа као крељуштаво: друго іе зелено и има лишћа. Као параситско биље познате су код нас н. пр. *имела*, *гљиве* и *печурке*, као и *елавница* (онаі црни пухар на класіу) итд.

Б) Расплођавање растиња.

§. 80.

Свако растиње постаіе свагда од растиња іеднаког вида.

Постанак новог растиња од старог растиња оснива се у главноме на своіству засебних ћелица, да се оне из себе прерађаіу, т. і. да у себи праве нове ћелице, коіе вазда наслеђуіу облик старих ћелица из коих су постале, па се и онако развніаіу и рађаіу као старе ћелице.

Код наінижег растиња, где свака засебна ћелица представља самосталну растињку, састои се расплођавање само у простом намножавању ћелица из ћелица (в. §§. 50. 51.).

Али код растиња коіе се састои из склапа неброіених ћелица, опажаіу се неке особитости у расплођавању. —

Расплођавање растиња уобште може се свести поглавито:

1) на *природно*
и
2) на *вештачко* } *расплођавање.*

1) Природно расплођавање.

§. 81.

Свако растиње прави у своіои унутрашњости нарочите ћелице за расплођавање. Те ћелице нису сіедињене, већ іе свака за себе. Оне се у извесно време саме по себи одвоіе од старе растињке, у

коіоі су постале, па се после из сваке од њих развиіа нова растиљка. И то се назива *природно расплођење*.

Равитак ћелица за расплођење или се оснива на *цветном наплођењу*, или бива *без цветног наплођења*.

У кога се растиља расплодне ћелице развиіаіу на основу цветног наплођења: то растиље назива се *цветно растиље* (или *фанерогаме*). А у ког се растиља развитак расплодних ћелица неоснива на цветном наплођењу, већ бива сасвим другим путем: то растиље назива се *безцветно растиље* (или *криптогаме*). (в. §. 37.).

У *безцветног растиља* расплодне ћелице распу се из старе растиљке у земљу или у воду, па се ту непосредно из њих ново растиље развиіа. Таі развитак бива овако: пошто расплодне ћелице у земљу или у воду дођу: свака од њих или се сва, у своіоі целини, прерађа у нове ћелице, из коіих постане нова растиљка; или се она развиіе наіпре цревасто, па онда се іедан краі те цревасте ћелице пуни новим ћелицама, коіе мало по мало израшћуіу у виду нове растиљке, а други краі исте цревасте ћелице вене мало-помало, докле сасвим неувене.

Али у неког безцветног растиља, опажаіу се особити органи, кои доста наличе на *расплодне органе*. Ти органи представљаіу се у двоіаким ћелицама: у *плодницама* и *наплодачима* (в. §. 38.). Те *плоднице* и *наплодачи* налазе се или на разним растиљкама іеднаког вида, или на разним местима іедне исте растиљке. Пошто сазру наплодачи се отворе, па се из њих проспе нека сливаста течност са кончићима кои се живосно покрећу. Ти кончићи понаівише су на іедном краіу главичасти, и обично имаіу две подуже жичице (као два бр-

чића), помоћу коих по течности плове. Плодница представљаіу понаівише пљоснате дугуљасте ћелице, коіе су доле шире а горе уже (као кака натегица). Оне су изнутра обложене неком опоном, као кесицом, у коіоі се налази нека сливаста течност. Уобште се узима, да они кончићи што се из наплодника просипаіу улазе у плодница (коіе су на іедном месту отворене), и наплођаваіу их, на тек онда претвараіу се плодница у *клицаста зрнца*, коіа се даље развиіаіу као и код осталог безцветног растиња. —

Међутим, у неког безцветног растиња опажа се іош и та особитост, што из *клицастих зрнца* непостаіе одма растиљка са обликом старе растиљке, већ се изискуіу такорећи два нараштаіа, па да се обнови облик старе растиљке. Тако н. пр. у папрата, из клицастог зрнца непостаіе одма папрат, већ се наіпре развиіа нека зелена листната биљчица, коіа нимало неналичи на папрат. На тоі биљчици замету се *нова клицаста зрнца*, па се тек из тих зрнца, и то непосредно, развиіа прави папрат; а она прва биљчица (коіа ниіе наличила на папрат, али у коіоі се направило неко клицасто зрнце из ког се папрат развио) вене мало-помало, докле сасвим неугине.

§. 82.

Код *цветног растиња* развиіаіу се расплодне ћелице у нарочитим расплодним органима, и оне се развиіаіу или у виду *семена*, или у виду *пупољка*.

И *семе* и *пупољак* обухватаіу зачетак подпуне растиљке. Таі зачетак саставља се од више разних ћелица, коіе све постаіу из іедне *расплодне ћелице*.

Тако смо у §§. 35., 36. и 37. видели, како зачетак нове растиљке, кои се у семену налази и кои се назива *клица*, постаіе на основу цветног наплођења. У том наплођењу снесе се прва расплодна ћелица (у виду зрнца од цветног прашка) на женкин плодник, па онда се она ту развиіа те се из ње замеће клица, семе и плод. Пошто плод са семеном и клицом подпуно сазре, па се од старе растиљке одвоіи, и пошто се семе у згодне околности постави: онда се из њега самостално развиіа клица као нова растиљка (в. §§. 53. 54.). И то іе наіобичниіи начин природног расплођавања цветног растиња.

Пошто семе подпуно сазре. престане у њему сваки поіав живота, и оно неможе клиіати пре, него што се постави у извесне околине. Услови од коіих зависи клиіање семена представљаіу се: у *ваздуху (киснику)*, *влаги и извесноі мери топлоте* (в. §. 53). Сви ти услови сіедињаваіу со обично у површиіу земље, у коіе се семе сеіе ради развитка клице. — Кад се зрело и суво семе брижљиво чува од влаге, топлоте и ваздуха: оно може дуго као у мртвилу лежати, а да неизгуби силу клиіања. (Сам ваздух, без влаге и топлоте неможе пробудити клицу у семену; с тога се семе обично и чува на сувим местима са незнатном топлотом). *Бусингол* наводи примере, како добро сачувано семе:

Од пшенице	клиіа	и после	10—100	година,	
„ ражи	„	„	—140	„	
„ пасуља	„	„	33—100	„	
„ бостана	„	„	— 41	„	
„ краставаца	„	„	— 17	„	
„ репе	„	„	— 17	„	
„ дувана	„	„	— 10	„	

Іош се прича, како су клиіала и она пшенична зрна, коіа су се после неколико иљада година нашла

у египетским мумиіама. Но у многог растиња семе брзо изгуби силу клиіања. Уобште се опажа, да семе, у коме има доста штирка, наідуже задржава силу клиіања.

§. 83.

Пупољци, кои служе за расплођење, или таконазвени *расплодни пупољци* замећу се из расплодних ћелица на разним местима растињског тела. Тако у неког растиња постаіу расплодни пупољци у закриљу лишћа; у неког растиња уклупчаваіу се ћелице у самом лишћу, докле іе оно іош на стаблу, па се на вршку таких клупчића укажу расплодни пупољци; у неког растиња замећу се расплодни пупољци у цветноі гронтуљи (као што то видимо н. пр. у лука); наіпосле расплодни пупољци замећу се и у подземном стаблу (в. §. 23.).

Сваком расплодном пупољку припада своіство да се самостално развиіа као нова растињка, пошто се одвоіи од старе растињке на коіоі іе постао.

Расплођавање растиња из пупољака има особито значење у пољскоі привреди. Іер из расплодних пупољака развиіаіу се онаке исте растињке, каке су и оне од коіих су узети расплодни пупољци; а нове растињке што се из семена развиіаіу, понаівише се нешто измећу, изроћаваіу, премда и оне у главноме задржаваіу ствоіства оног вида растиња, коме припадаіу.

Расплођавање из пупољака нарочито іе познато код растиња што се одликуіе луковитим, грудвастим и коренастим подземним стаблом. Луковита подземна стабла или *лукови* имаіу у себи расплодне пупољке. Кад се у земљу посади, сваки лук истеруіе са стране нове лукове те се тако расплођава. Нови лукови онаки су исти као што іе и стари лук из ког су постали;

пошто достигну извесну величину, они се одвоіе од старог лука, и тада им припада своіство, да се самостално расплођаваіу, као и стари лук. Тако исто расплођава се и грудвасто подземно стабло. Само што ту свака грудва носи више пупољака, од коіих се свакі самостално расплођавати може. Тако н. пр. кромпир (такође іедан вид грудвастог подземног стабла) даіе се поделити на онолико кришки, колико іе пупољака на њему, па онда се из сваке те кришке са пупољком самостално развніаіу нови кромпири. Отуд се обіасњава особита лакост расплођавања сваког растиња са грудвастим подземним стаблом. Тако іе познато н. пр. како се таконазв. морска репа (топинамбур) силно расплођава, где се іедном посади, тако да се неможе одатле лако искоренити. — Расплођавање растиња у виду шибљика и младица, што у неког растиња избніаіу из земље, долази од расплодних пупољака, кои се налазе на коренастом подземном стаблу.

§. 84.

Расплодни пупољци замећу се и на неком, нарочито меснатом или кожастом, лишћу, кад се оно од стабла одвоіи, па у влажну земљу дође. Таки расплодни пупољци називаіу се *случаіни;* но из њих се самостално развніаіу нове растиљке, као и из осталих расплодних пупољака.

Случаіним расплодним пупољцима служе се нарочито цветари ради намножавања извесног цвећа. Цветари саде лишће у саксніе са влажном земљом. Те саксніе држе они у топлини, па ту се замећу на лишћу расплодни пупољци, кои се после самостално развніаіу.

2) Вештачко расплођавање.

§. 85.

Вештачко расплођавање састои се у оним истим поіавама, у коіима се представља и природно рас-

плођавање; само іе разлика у томе, што се у природном расплођавању расплодни органи *сами од себе* одлучуіу од старе растиње на коіоі су постали, а при вештачком расплођавању *вештак* их одваіа од старе растиње.

Вештачко расплођавање може се свести на ове главне начине:

а) *Каламљење.*

б) *Положенице.*

в) *Пресаднице.*

а) Каламљење.

§. 86.

Каламљење састои се у главноме у томе: да се іедан пупољак, или више пупољака на іедноі гранчици, као таконазв. *каламак*, пресаде на друго стабло, као на *подлогу*. Каламљење може се са успехом извршивати само између іеднаког или бар унеколико сродног растиња. Но то сродство неможе се у науци точно определити, већ се оно искуством сазнавати мора. — Главни начини каламљења ови су: *уочавање (окулисање)*, *пелцовање*, *одлука (аблактисање)*.

По досадашњем искуству, воће са іабучастим плодовима даіе се уобште каламити на воће са іабучастим, а воће са коштичавим плодовима на воће са коштичавим плодовима; али опет се немогу каламити н. пр. трешње на шљиве, ни крушке на іабуке, премда се крушке, као и сами бадеми, могу каламити на дуње. Изузетке, по коима се растиње посве разног вида може каламити іедно на друго (н. пр. питомо кестење на растове) ваља сматрати као таке, коіих последице обично нетраіу дуго. — Да каламак и подлога, пошто уіедно

срасту, стоіе у узаімноі свези, то іе извесно. Тако н. пр. стабла, на коіа се каламе гране са шареним лишћем, издаіу мало по мало на свима гранама шарено лишће; даље, кад се накалами питомо воће на дивљаке, питома растиљка што се развиіе из каламка, оіача и отврдне према ладноћи; итд.

§. 87.

Уочавање.

Уочавање (окулисање) састои се у пресађењу *іедног окца (пупољка)* на стабло или на грану друге растиљке. То бива обично овако: Са првогодишње гране очењи се іедно окце, заіедно са іедним делом коре около њега, у виду дугуљастог триуглића у средини ког се налази пупољак (окце) поред свог закрилног листа. Ваља пазити, да се окце очењи заіедно са своіом белом ћеличком іезгрицом, коіа се види на унутрашњоі страни коре, іер іе само тада пупољак подпун и може се развити. Пошто се тако окце одвоіи, онда се обично на іедногодишњоі (а и на двогодишњоі) грани другог стабла (подлоге) направи урез у кору до саме мезгре, тако, да се у њега очењено окце уметути може, (н. пр. у овом виду T). Потом се посуврати іедан краі тог уреза (што се наравно може учинити само онда, кад испод коре сок тече, те се она лако од дрвета одваіа, због чега се и окулисање предузима само у време, кад іе дрво пуно сока). У посувраћени урез умете се очењено окце тако, да његова унутрашња страна дође у свезу са самом мезгром, затим се урез опет тако тесно склопи, да уметуто окце изгледа, баш као да би из њега било израсло. Наіпосле склопљен урез обвиіе се каком свезом (н. пр. ликом), да ваздух не би пробиіао кроз његове пукотине, и да би окце могло подпуно срастити са своіом подлогом. — Ако се доцниіе нађе, да іе пу-

пољак заиста срастао са своіом подлогом (што се распознаіе по правилном развитку накаламљеног пупољка): онда се свеза са калама одвиіе, па се одсеку све гране старог стабла (подлоге) што се налазе изнад каламка.

Уочавање (окулисање) предузима се обично у пролеће, над се обнавља мезгра у стаблу, іер се тим обновљаіем нарочито подпомаже срашћење каламка са подлогом. Почем се такав пролећни каламак одма развиіа у грану са лишћем: то се уочавање пролећно назива и *уочавање на тераіуће окце.* Но уочавање може се извршити са успехом и у време таконазв. „*августског сока*", кои іе свагда слабиіи од пролећног сока (в. §. 67); и тадашње уочавање назива се уочавање на *спаваће окце,* будући се оно тек идућег пролећа развиіа.

§. 88.

Пелцовање.

Пелцовање састои се у уметању више пупољака на іедноі гранчици у друго стабло (као у подлогу). Почем се понаівише тако каламе воћке на дивљаке: то се у пелцовању каламак назива и *питома гранчица* или *пелцер;* а подлога, на коіу се калами, назива се и *дивљака.*

У пелцовању главна іе ствар, да се пелцер и дивљака тако сіедине, како ће њихове мезгре у непосредном додиру бити; па да се тако сіедињени обвиіу каком свезом, ради заштите од спољашњих утицаіа. То бива разним начином, а имено: *споіавањем (копулисањем)*, *пелцовањем у стаблов процеп* и *пелцовањем под кору.*

Споіавање (копулисање) састои се у овоме: и дивљакино стабло и пелцер пресеку се тако косо,

да пресек пелцера подпуно одговара пресеку дивљакиног стабла; затим се пелцер насади на дивљаку тако, да се њихове мезгре узаімно додируіу. Ако іе дивљакино стабло тако дебело, да се његов пресек неби могао подпуно покрити пелцеровим пресеком: онда се стабло дивљакино непресеца сасвим, него се само с іедне стране зареже косо, како ће се подударити са пелцером; па онда се дивљака са пелцером споіи тако, да кора на кору, мезгра на мезгру дође; іер баш у мезгри каламак са подлогом сраШћуіе.

Каламљење у процеп бива овако: стабло или грана дивљаке пресече се и равно сруби, а пелцер се зашиљи на доњем краіу као клин; затим се дивљакино стабло процепи, и у таі процеп углави се пелцер своіим зашиљењем краіем тако, да кора на кору, мезгра на мезгру дође.

Каламљење под кору разликуіе се од каламљења у процеп само тиме, што се пелцер неумеће у процеп дрвета, него само између коре и дрвета. С тога се у овом случаіу пелцер другачніе и зашиљуіе, т. і. на доњем краіу пелцера изсече се іедна страна пелцерове гранчице до половине, а она друга полутина зашиљи се па се у дивљаку углави.

Пелцовање уобште, такође се предузима у време кад іе растиње пуно сока. Међутим, пелцери (гранчице обично са три до четири окца) могу се одсећи іош у Фебруару, па се на пресеку замазати, да се непресуше, и тако у земљу укопати и чувати до времена пелцовања. — *Пелцовање у процеп* и *под кору* нарочито се онде предузима, где су калами дебели. Таким пелцовањем може се дати іедноі дивљаки сасвим питома круна: ако се само у процеп дивљакиног стабла умету више пелцера; или ако се засебни пелцери накаламе на стубове или гране, на коіе се стабло дели, што се назива

каламљење на круну. Ако іе дивљака врло стара, онда ваља оставити с почетка и неколико њених грана, ради спречања нагле навале и уобште застанка сока у каламљеним местима.

§. 89.

Одлука.

Одлука (аблактисање) састои се у овоме: да се две гране, од дваіу стабла од коіих іе свако іош у земљи, саставе тако, како ће срастити. У тоі цели ољушти се на свакоі тоі грани по іедан део коре до лике, па онда се оне обе на сгуљеним местима сіедине и тврдо свежу, ради заштите од спољашњих утицаіа. Тим начином срасти питома грана са дивљаком, те, ова посљедња одпочне своіим соком и ту питому грану ранити. Затим се питома грана *одлучи* (одсече) од свог старог стабла, па се постизава онака иста цељ, као и каламљењем уобште.

Почем у *одлуки (аблактисању)* питома грана (пелцер) за време свог пресађења остаіе у свези са старим кореном и стаблом: то нема скоро никаке опасности, да ће она пропасти. С тога се *одлука (аблактисање)* предузима поглавито ради расплођења редког растиња, што се негуіе у саксиіама и у срчаним баштицама.

б) Положенице.

§. 90.

Положеницама расплођава се растиње овако: наіпре се іедна питома грана са окцама у земљу положи (спусти) и земљом покриіе тако, да іоі се из земље само краіеви виде. Из положене гране избиіе наскоро корен у земљу. Пошто се таі корен као што треба оснажи: положена грана сасвим се одвоіи (одсече) од старе растиње, и онда се самостално развиіа.

Избиіање корена из положене гране подпомаже се и тиме, ако се та грана, при полагању у земљу, на своіої средини до срца уреже, па іош и даље од тог уреза, уздуж, распори. — Где се гране немогу положити у оближњу земљу: ту се употребе нарочите саксиіе, коіе се састоіе из две полутине. Те две полутине саставе се око гране на оном месту, где се тражи да она корен избиіе, пошто се иста грана уреже и распори, као што напред рекосмо; па онда се састављена саксиіа испуни плодном баштеном земљом. Ако се земља у тоі саксиіи брижљиво залива, грана се у њоі брзо укорени, а пошто то буде, грана се иза саксиіе одсече од старе растиње, ради самосталног развиіања. — (Положенцама се расплођаваіу нарочито: винова лоза, каранфиљ, ружа и остало растиње из ког лако корен избиіа).

в) Пресаднице.

§. 91.

Пресаднице називаіу се засебне гране или делови стабла (наравно са окцама), на коіима се наіпре вештачки произведе корен, па се после пресађуіу у земљу, да се самостално развиіаіу. За пресаднице одсеку се младе гранчице, 1—2 стопе дугачке, а и дуже, и то обично у Фебруару или у Марту; па се у пролеће у земљу усаде обично тако, да им само іедно окце на пољу остане. Чим настапе потребна топлота и влага, издаіу те гранчице корен, а пошто се укоренаіу, оне се на истом месту самостално развиіаіу, но могу се и на другу страну пресађивати.

Пресаднице служе за расплођавање меснатих и кртих дрва, коіа лако корен издаіу, као што су н. пр. врбе, тополе, винова лоза и т. п. За тврда и смољната дрва, као што іе н. пр. боровина и т. п. пресаднице мање ваљаіу

КРАТКИ ПРЕГЛЕД

науке о саставу и животу растиња.

Све што смо напред казали о саставу и животу растиња, даіе се свести на оваі кратки преглед:

САСТАВ РАСТИЊА:

А) Грађа растиња:

Пратварке:

Угљеник.
Кисник.
Водник,
Азот.
Фосфор.
Сумпор.
Клор.
Бром.
Іод.
Флуор.
Шљуник.
Калиум.
Натриум.
Калциум.
Магниум.
Гвожђе.

Манган.
Алуминиум.
Бакар.
Цинк.

Сіедињења пратварки:

1) Неорганичка:

Вода.
Угљеничка киселина.
Амониіак.
Шљуникова киселина.
Кали.
Натрон.
Креч.
Магнезиіа
Фосфорска киселина.
Сумпорска киселина.
Гвожђев оксид.
Манганов оксид.
Клоро-натриум.
Клоро-калиум.
Іодо-калиум.
Бромо-калиум.
Иловача.

2) Органичка:

а) *Неазотичка:*

Угљохидрати. { Растињске жице (целулоза).
Скорелица (ксилоген),
Крутило (штирак).
Инулин.

Угљохидрати.
- Смола (гума).
- Растињски слиз,
- Шећер.
- Маннит.
- Растињске пихтиіе (пектин)

Растињске киселине. (киселина)
- Іабукова
- Кисељакова
- Винска
- Лимунска
- Опора
- Ћилибарска
- Циметова
- Меконска
- Мравља

Угљоводничка сіедињења.
- Масни зеітини.
- Растињски восак.
- Етерски (изветриви) зеітини.
- Масне смоле.
- Каучук (гума еластика).
- Гута перха.
- Имелик.

б) *Азотичка*:

Протенинска тела.
- Растињско беланце (албумин)
- Растињски кончаник (фибрин).
- Растињски туткал (глиіадин).
- Растињски сирнк (легумин).

Растиње боіе.

- Листовозеленило (хлорофил).
- Листово жутило (ксантофил).
- Лист. црвенило (еритрофил).
- Чивит (индиго).
- Алицарин.
- Шафран.
- Лакмус, итд.

Органичке базе.

- Кинин.
- Цинконин.
- Соланин.
- Чемерик (вератрин).
- Морфин.
- Кафеин или теин.
- Никотин.
- Стрихнин
- Биберин (пиперин).

Б) Облик растиња.

1) Основни органи растиња.

Ћелица.
Цевке.
Сплетови.

2) Сложени органи растиња:

Органи за рану:

а) Корен: *(коренова навлака, кореновв власи, кореноеа капица, коренови суђерићи* или *сисаљке).*

б) **Стабло:**

Подземни део стабла (*луковито*, *грудвасто*, *коренасто подземно стабло*).
Надземни део стабла (као наіразвитіи има ова четири одељка:
а) *кору* споља,
б) *дрво* испод коре,
в) *срж* или *срце* у средини,
г) *сржане жице* од срца до коре).

в) **Лишће:**

Листов држак.
Листове корице.
Листова ширина.
Листове жилице { средња. / споредне.

Органи за расплођење:

а) **Цвеће:**

Цветна чашица.
Цветна круница.

Мужіаци (прашни кончићи). {
- Прашна кесица.
- Цветни прашак.
- Носач (кончић).

Женка {
- Плодник.
- Стубић.
- Бора.

б) **Плод са семеном:**

Плодова љуска {
- Спољна кожица (кожура).
- Средња кожица (месо).
- Унутрашња „ (коштица).

Семе. { Спољна навлака.
Беланцасто тело.
Клица (tеагро):
Кореньć.
Стабленце.
Клицини листићи.

в) Пупољци.

3) Облик нижег растиња.

4) Наказни израшћаіи:

Шишка и шишарка.
Кврге и чворуге.
Разно изметање зесебних органа.

ЖИВОТ РАСТИЊА:

А) Развитак растиња;

1) Рана растиња и њени извори:

Рана растиња. { Угљеничка киселина.
Вода.
Амониіак.
Минералске ствари, распоіене у води.

Извори растињске ране. { Ваздух.
Земља (са водом).

2) Растињско ранење (примање и растварање ране и њено претварање у тело растиња).

3) Ред развитка растиња.

Постанак и развитак ћелице.
Развитак вишег растиња:

а) Клиіање.
б) Растење (развитак стабла и лишћа).
в) Цветање и наплођавање.
г) Рађање и сазревање плода са семеном.
д) Топлота, мирис, и тугаљивост, светљење растиња.

4) Услови за живот растиња:

а) Земља.
б) Влага.
в) Топлота.
г) Површиіе од лишћа према величини дрвета.
д) Светлост.
е) Ваздух.

Изузетак:

а) Ваздушно } растиње.
б) Параситско }

Б) Расплођавање растиња:

Природно:

1) Без цветног наплођења.
2) На основу цветног наплођења:
   а., Из семена.
   б., Из пупољака.

Вештачко:

1) Каламљење:
   а) Уочавање.
   б) Пелцовање:
      споіавање,
      пелц. у стаблов процеп.
      пелц. под кору.
   в) Одлука.
2) Положенице.
3) Пресаднице.

ИЗРАДИО
ВЛАДИМИР ІОВАНОВИЋ,
РЕДОВНИ ЧЛАН СРБСКОГ ДРУШТВА ЗА НАУКЕ.

ЖИВИ ПЕСАК У СРБИЈИ

и

ВИЉЕ, ШТО НА ЊЕМУ РАСТЕ

СПИСАО

Др. Јосиф Панчић.

Између данашње дунавске обале и старога брега, до ког су доспевале воде у оно давно доба, за које народна гатка смишља угарску равницу покривену белим морем, находе се у нашем Подунављу од Рама до утоке Тимока у Дунав мањи и већи земни простори покривени белутковим песком, који ветар непрестанце покреће, те га због тога народ *живим песком* називље.

Природни појави, који се на овим песковима збивају су врло чудновати, и утицај од тих појава на органски живот је јединствен у свом роду: зато сматра природозналац ове пескове с највећом љубопитности и ако никаке практичке цели пред очима нема. Колико више би морао то чинити народни економ, који зна, да су пескови ови земљеделцу од велике штете зато, што слабо годе развитку користног биља, и што ветром на оближње земље пренешени плодовитост њихову кваре; а који с друге стране увиђа, да се те незгоде дају о мало труда и трошка, ако не све бар већином, одклонити.

С тога пак и зато, што су ови пескови нашем свету ван предела, којима досађују, слабо познати, држим да неће бити с горега, ако овде оно

разложим, што сам по вишекратном обилажењу о живом песку дознао, а да би био поучљивији, разделићу свој посао на следуће чланке: у I. ћу описати топографске одношаје наших пешчара; у II. трудићу се да објасним како постаје живи песак и како је доспео на места где се сад налази; у III. ћу показати од које нам је штете живи песак, и како би се могла та штета одклонити; у IV. ћу набројати све биљке, што на живом песку расту, а најпосле ћу овоме још нешто додати о редким животињама које сам на живом песку нашао.

I.

Пескови у Србији подељени су у две повеће партије јужним карпатима, који из Баната у Србију прелазе и овде се са огранцима Старе планине и источних Алпа у неразмрсљиву горску мрежу заплићу. Западна партија заузима улазак у дунавски теснац од Рама до Голубца. Ова је партија разстављена Дунавом од пескова, који се пружају од Белог брда у Банату преко среде угарске равнице к подножју северних Алпа до иза Беча. Друга партија лежи испод доњег ђердапа при улазку у румунско-бугарски басен, и сачињава мали део од оних пространих пескова који се преко Румунске и Бесарабије у степе јужне Русије продужавају.

У западној партији наилазимо на први живи песак на рамском брду, Горици. Почиње више рамског села и пружа се на истоку до саме обале дунавске, а на југо-истоку до шуме, која раздваја рамски атар од затоњског; заузима ареал од најмање 1000 хектара. Одма иза речене шуме лежи на западу од села Затоње друго мало пешчано поље од 60 хект. Трећи песак се налази на западу од Градишта између ове вароши и кисиље-

вачке баре, а нешто га има и на Острву, и без овога последњег, који сам само из далека видио, износи 60 хект. Четврта пешчара је од свију највећа, јер заузима дугачки троуго између Пека, Пожежене, Бикотинца и Винца, и провлачи се низ Дунав преко Усија до села Голубца; има ареал од 2000 хектара.

У источној парти има живог песка близу Кладова; простире се од Костола до баре. која на југу од речене вароши лежи и имаће ареал од 800 хект. Подалеко од овога лежи други песак између Праова и Радујевца са ареалом од 200 хект. Последња наша пешчара нележи, као остале, на самом Дунаву, већ на по сата од њега удаљена у неготинској равници између Радујевца, Србовлаха и Буковча у виду дугуљастог хума, мало што више од 30 метр. над равницом узвишеног, и народу познатог под именом Капуђала; има ареал од 600 хект.

Сви ови раштркани пескови заузимају скупа ареал од 4600 хектара или узимајући од средње руке један хектар у три наша дана орања 13.800 дана орања [1]).

Масе од живог или нимало не везаног песка нису на свима нашим пешчарама једнако подељене,

---

[1]) Ове ареале сам дознао из времена, што сам потребовао, да свако од тих пешчаних поља у накрст т. ј. у два правца прођем, пак како сам то обилажење обично повторавао, то се може узети да су те мере доста точне, али су на сваки начин само најниже мере, јер сам из рачуна изостављао она пешчана платна, што се на многа места у рађену земљу увлаче, и оне просторе, који ма да су песковити, због буди ког узрока, за сада карактеристичну степску флору не показују.

и нестоје свакад у правом размеру са величином ареала, јер и ако песак свуд допире до неке, гдешто знатне дубине, површина му је обично из разних случајних узрока: због близости каке шуме ограде, баре или каког брда, или најпосле због неке количине од глине, која му се при постанку придружила, доста утврђена и у толико вегетацијом покривена, да ју ветар само у непријатним, сушним годинама на места раскинути може — ово поглавито важи за Капуђал —; на већини пак тих пешчара има мањих и већих сваке биљке лишених простора, на којима ветар непрестанце чудноване вале пешчане прави и расправља и кадшто за врло кратко време читаве хумове нагомила, да их мало час на оближња поља разнесе.

Највећа, не по простору, већ по маси од голога песка, је пешчара, што покрива рамско брдо. Средина песку је југо-источна страна испод самог врха Горице, а одтуд се песак спушта по источном обронку до близу дунавске обале, на западу и северо-западу пак се ваља у виду пешчаних потока низ Горицу, многи се губи у Дунаву, но доста га се преноси преко Дунава у Банат и тим се непрестанце множе они грдни пешчани складови, који леже између Беле цркве, Ковина и Вршца. На малој пешчари више Затоња живи песак заузима доста незнатан простор, а срећом га је на западу предусрела доста густа шумица, која му неда да се у том правцу даље покреће и с оним пространим песком сједини, који с ону страну шумице по Горици лежи. Исто је тако незнатан и онај песак што је близу Градишта и ограничен је на југо-западу кисиљевачком баром а на истоку отоком, која се од те баре к Дунаву пружа На пешчари између Пожежене, Бикотинца и Голубца је живи песак највише нагомилан у линији. којој је источни крај

село Винце а западни Пек према селу Кусићу; испод Винца допире до саме дунавске обале а има га и преко Дунава у мудавској ади, одкуд га јака кошава, — ноћник — што од града Голубца преко Бабакаја дере, по казивању Винчана, на нашу страну пребацује, те ће најпосле бити узрок, да ће се морати ово у сваком обзиру јадно село одтуд уклонити.

Близу Кладова је песак ограничен на северозападно подножје од брда Церибаше, камо га ветар због особите конформације старога дунавскога брега, готово противно правцу владајућег ветра гони к шумарици која на северу кладовачке винограде заклања. На пешчари између Праова и Радујевца се живи песак на ½ с. карентину примакао, на југу и западу окружавају га поља, а на истоку допире до близу Дунава, пак се и преко Дунава продужава у Румунској, одкуд га источни ветар к нама доноси. Да на Капуђену живога песка за сада нема о томе је горе говорено, а из онога, што ћу ниже о постанку песка рећи, и узрок ће се томе увидити.

II.

Да би се могло разумети како постаје песак у обште, и како су могли пескови, о којима је реч, на она места доспети где их сада налазимо, ваља нам се обазрети на неке промене, које се збивају са стенама, што нашу земну кору састављају и на последњи велики преврат који се давно пред историско време на нашој земљи догодио и који је данашњим континентима и морима, бар што се наше Европе тиче онај облик дао, који данас имају.

Песак постаје од различитих силикатних стена: гранита, гнајса и лискуновог шкриљца (schistus

micaceus) које физичке и хемиске силе, а поглавито студ и сунчана жега, којим су стене периодично изложене, троше. Шта се баш речене стене највише распадају томе је природни узрок тај, што су оне састављене из мањих или већих комада од свакојаких минерала, који се у различитом степену силама на њих дејствујућим одупиру т. ј. од топлоте или студа се брже или спорије шире и уже, од влаге се лакше или теже наједају. Због овога неједнаког ужења и ширења стене састављајућих делова, мора неизбежно следовати да се по дужем времену свеза између тих саставака раслаби, и да се најпосле стене у ситнија и крупнија зрна распадну. Песак и шљунак, који је на тај начин постао, остаје на свом месту непромењен, ако је у покоју; аколи се пак где нађе без заклона и изложен каком ветру, овај ће ситније камене трошке односити, при чему ће све нови и нови камен на видик излазити, да се редом троши и истрошен даље покреће. О оваким променама имамо најпоучљивији пример на рамском брду. Стене — лискунов шкриљац — на врху тога брда оголићене и на изменце студу и сунчаној жеги изложене полагано се на површини круне, јак ветар а особито кошава, која од најмање руке ⅓ од године у Подунављу, кадшто орканском силом, душе, помешта те растрошене стене и, пошто су међусобним тарењем уситњене, односи их на све стране у виду летећег или живог песка.

Нађу-ли се напротиву растрошене стене где-год на страни каког брда, оне морају по закону тежине у нижа места падати и то дотле, док их кака вода прихвати, која ће их снети у потоке, реке, језера или море, где ће се најпосле сталожити. Док се песак и шљунак овако с брда осипље или се у текућој води све даље и даље покреће, мора му се зрно међусобним тарењем смањавати; тим пак што

у текућој води, крупније теже зрно раније на дно пада, мора и песак што даље иде једнообразнији бивати тако, да најпосле по дугом путу у тихој води сталожен представља ону једнаку дробну масу, која нам је под именом речнога песка позната. Догодили се пак, да оно место, где се талог најзад станио, било то углубљењем корита речног, или пресушењем језера или мора, без воде остане, песак остаје на суву и од тога часа бива подложан свима оним силама, које на површини земље наше владају.

Да се све то тако догађа, да се стене непрестанце троше и да се после у реке и мора у виду облутка, шљунка, песка и муља уносе, о томе се можемо на сваком брду и у сваком потоку лахко уверити, а по томе нећемо нимало сумњати да су неки наши пескови на тај начин могли постати. Али кад погледамо, колике су те масе пешчане, кад их видимо на приличној висини, дакле на месту где сада вода до њих не доспева, онда оно што је о постанку песка речено није довољно да нам све то објасни и зато морамо прибећи Геологији, којој је задатак, да нас обавести о узроцима, који су тако што произвести у стању били.

Ево чему нас у овом обзиру Геологија учи.

Велики басен између Карпата северних и источних алпа, у сред ког лежи данашња Угарска, је био некада покривен морем до висине, коју талози од дилувијалне глине означавају. Ово море, које и народне традиције под именом белога мора спомињу, се пружало, ако у средњу меру узмемо, да је с 300 метра данашњи дунавски ниво надмашало, од Мархфелда на подножју северних Алпа до наше Авале и заузимало део од доње Аустрије, сву равнију Угарску, већи део Шлавоније и равнију Хрватску и ула-

чило се у оближње земље Ердељ, Србију, Босну и Штајерску у виду већих и мањих затона.

На висовима, што су то море окружавали, природне су силе тврде стене трошиле, а воде су те растрошене стене уносиле у беломорски басен, да их којегде сталоже: муљ у затоне и на подножја од гора, о којим би се сила текућој води разбила — дилувијална глина — а тежи песак и шљунак наблизу од матице, где би она због буди каке препоне правац променила или би у обште текућу силу нагло изгубила.

Притичуће у овај басен воде отицале су, где и данас отичу, кроз дунавски теснац у друго много веће море, које се простирало од јужних Карната и Балкана до Уралских и Валдајских гора.

Колико је трајао овај ред ствари у двема суседним басенима, томе Геологија, која време годинама не рачуна, није у стању да нас извести; али знајући да се земна површина слабо променила од како је почео човек светске догађаје да бележи, и примењујући то на негдашњи свет, мора закључити да је било море — а ово се нашега предмета највише тиче — кроз безбројне векове на свом месту и на истом нивоу остало, јер само у врло дугом времену су се могле сталожити оне грдне масе од дилувијалне глине, које сада на подножју Алпа и Карпата налазимо, само у небројеним вековима су могле постати и угинути оне многе генерације морских животиња, којих остатке копама данас на многим местима поменутог басена од Беча до Раковице и Ташмајдана у близости нашој.

У време, када традиције свију кавказких народа неки велики потоп спомињу, догодила се на земљи нека велика промена, која се дотакла и басена о

коме је овде говор. У каком од Европе може бити доста удаљеном басену — рецимо само примера ради у аплантском океану — се морско корито због раскинућа каког већег континента, јако углубило напрасито или на махове, тако званим секуларним снижавањем, оближње воде су по закону тежине поврвиле да ту провалу испуне, а удаљенија мора, која су по свој прилици, као и данас, мореузима међу собом у свези била, су морала толико воде уступити, колико је требало, да се прваШњима губитак надокнади и да се водораван поврати. Природно следство је овоме морало бити, да су се мањи и узвишенији басени или сасвим испразнили или им се ниво знаменито снизио, и да је тако на местима, која је морска вода оставила, на суву морао остати многи траг од онога, што се на дну морском таложило, или што је у мору некада живело.

Осим других басена што су том приликом своју воду изгубили, морао се испразнити и онај, што је белим морем испуњен био и то савршено, јер је његово дно, данашњи равница угарска, најмање 40 метра над црним и средиземним морем издигнуто. Напротиву други басен, у који су се воде из белог мора изливале, је на нека места дубљи од суседних мора и зато су ова места, и пошто се испразнило оно велико море, што се од карпата до иза Урала пружало, остала под водом, која их и сад покрива. Остатци тога великога мора су нам данас познати под именом Азовског мора, Касписког мора и Арапског језера.

Кад су у следству горе реченог великог преврата воде белога мора почеле кроз дунавски теснац живље одтицати, онда су се морале покренути и различите у басену сталожене масе од муља и песка, што се нису још биле под притиском дру-

гих маса стврднуле. Песак, шљунак и облутак. као тежи део од растрошених стена се мого само у живо текућој води помицати. с места се пак сталожавао, чим би вода престала живо тећи, ово због јаког стешњења или напраситог ширења, ово пак због јаке вијуге, коју је вода око каке препоне чинила. На највећу препону је отичућа из белог мора вода наишла при самом улазу у садашњи дунавски теснац, и зато су баш пред овим теснацом највеће таложне масе нагомилане у тако званом Белом брду у Банату. Пошто је вода овај теснац између данашње Горице и Базијаша превалила морала се због ниске с наше стране обале јако разлити и том приликом се морао сав онај песак сталожити, што се на више места од Затоња до Голубца налази. Од Голубца је текла вода с удвојеном брзином између тесних и високих обала до испод Цевринског брда, пак како се у целом том теснацу Дунав само незнатно шири близу Милановца. Брњице и око Добре, то се нису могли нигде ни талози од песка стварати. Кад је пак вода Карпате, последњу препону у свом току претурила и у Румунско-бугарски басен ступила, морала се опет разлити, и изгубивши покретну силу, спустила је на разна места веће и мање пешчане масе, које и данас налазимо близу Кладова, Радујевца, Србовлаха и које се и преко Дунава у Румунској продужавају.

По излазу из дунавског теснаца вода. потиснута од севера граном Карпата, која се између Румунске и Ердеља к истоку пружа и у румунско-бугарски басен дубље улази но она, што се на нашој страни Старој планини упутила, морала је променити досадашњи источни правац и окренути се на југ. Пак како се по излазу из реченог теснаца одтичућој води корито знатно разширило, мо-

рале су се у тишије текућој води растрошене стене сталожавати и то најпре крупнији облутак, после шљунак и песак, а најзад муљ. Дугуљасти хум, што се испод доњег ђердапа од Подвршке к Дунаву пружа — Церибаша — је прва и највећа таложина у румунско-бугарском басену и главна причина оној великој окуци, коју Дунав између Кладова и Брзе чини. Пошто је одтичућа вода ово предгорје обишла, разлила се преко ниске обале србске и текла од Корбове право у неготинску равницу к брду на ком данас Буков манастир лежи. Овде је водена струја ударила на третичне отеве (Leithakalk) које су се биле око предгорја Делијована наслагале, и окренула се дуж тог предгорја на исток. На крају делијованског предгорја — испод данашње Високе — улази у румунско-бугарски басен река Тимок. Ова река, долазећа из горских и некада зар густим шумама покритих предела, морала је велике масе од растрошених стена са собом ваљати, а како је мал не у противном правцу на долазећу са севера воду ударала, морале су се по законима статике онде. где су се два противна тока сусретала донешене масе од растрошених стена сталожавати; а то се тако и догодило на месту где је сада Капуђал. Кад је овај пруд међу двема противуборним струјама растио, вода са севера долазећа се полагано зајазила и, престајући тећи у неготинску равницу, окренула се најпосле на исток, камо и сад тече.

Начин, којим је Капуђан постао у среди од два противна водотока, објашњава нам ту околност, што је овде песак особито у горњим етажама, које су се у тишијој води сталожавале, са глином јаче помешан те је свезнији и мање изложен да га ветар покреће, пак се строго узевши у живи песак и бројати неби имао, премда се иначе по ха-

рактеристичној степској флори, коју носи на сваки начин осталим сувременим талозима придружити мора.

По свршетку третичног периода, т. ј. пошто су се воде из оба суседна басена сасвим или бар већим делом испразниле и од прилике на онај ниво дошле, који и данас имају, талози су остали онде на суву, где их је последњи пут вода снела. Ти талози почивају понајвише на крупнијем шљунку, а негде се виде у нижим стажама и крупнији облутци у доста моћним складовима — на ½ с. од Сипа испод Карабаша —, које показује, да су воде на махове са много већом силом струјеће, биле у стању покретати и крупније масе од растрошених стена.

Песак, који је на тај начин на видик изашао, кратко време је остао го и непромењен, јер је природа, просипајући на све стране семе од различитих биљака, на неким местима површину његову наскоро прикрила негде уједињени бусеном, гдешто шибиком или мањим и већим шумарицама, те је учинила, да се на многа места и траг песку изгубио. Гдѐ пак природа није стигла, да пустару довољном количином биљака засије, ту је песак остао без икаке свезе, те га најмањи ветар с̀ једног места на друго носи; пак и ако наступи које године манна, или се у кишевитим годинама који део од површине побуса, то се у противним околностима та слаба, јер понајвише од маловечних биљака састављена, обрана лахко раскине, и онда песак остаје као што је од постанка био, изложен покретајућој сили ветра.

III.

Простор који живи песак заузима, није тако велик, да би при данашњем броју жителства у Србији мого имати какав особити уплив на обште благостање, јер се односи ка целој површини наше земље као 1 : 1600. Али је тај песак ограничен на узан појас, на коме се због трговине а поглавито због риболова настанило многобројно жителство, пак како цео атар, што на песку лежећа села по одсечном и доста пространом рачуну заузимљу, не износи више од 40000 хектара то је размер између боље и неупотребљиве земље као 1 : 8, 7 т. ј. близу једна деветина од земље је пуста и за цели ратарске неупотребљива. Много гори постаје овај размер ако погледамо на поједина села, а поглавито такова, која су по свом положају ветру лакше приступна; овде је већи део земље под песком а и оно што остаје је опасности изложено, да се песком заспе, као што се заиста у новије време, од како су се шуме у Подунављу јако разредиле, и догађа.

Места на којима се у последње време у економном обзиру јако погоршање опажа јесу: Рам, Бикотинце и Винце; друга су због близости каког брда, каке баре или шуме мање или више заклоњена, а само је Капуђал због веће свезе састављајућег га песка за оближњу околину, бар по обичном току ствари, безопасан.

На рамском брду сам за ово 10 година, од како пескове обилазим, велику промену опазио. Године 1852. је била шумарица на источном обронку тога брда још доста густа, песак је у њој био чврстим бусеном везан, као што је и сад у оној шумарици,

која између Затоње и рамског рита лежи. Г. 1862. дакле већ после 10 година сам нашао ону шуму јако разрађену а заоставше лужникове грмове гдешто до грања у песак огрезле, а на помичљивој пешчаној површини нигде нисам мого ни биљчице угледати. Због утамањеног овог природног заклона се, као што сам то горе напоменуо на јужној страни испод врха Горице у правцу владајућег ветра се направила велика провала испуњена живим песком, који ветар одтуд на све стране разноси. На северној, Базијашу окренутој, страни је био пре мало година један извор — хајдучка вода — онако исто хваљен као и онај, што је близу Рама у Шаици, око тог извора и низа страну куд је отицао, расле су у изобиљу разне баре, сите и друге траве што влагу траже; сада свему томе ни трага нема, Гудуру кроз коју је текла хајдучка вода, испунио је летећи песак у који може човек, што туд пролази, до гуше да упадне. На северној и западној страни Горице има више такових гудура низ које се к Дунаву ваљају читави потоци од живога песка, пак како се у новије време песак све више селу примиче, то је лахко могуће, да ће се у какој сушној и ветровитој години, каке се у последње време чешће појављују, такав пешчани поток упутити у долину Шаицу, а најпосле и на само село кроз удоље у ком је пут, што у Рам води, укопан.

У другојачијим али не мање непријатним околностима се налази онај пешчани троуго што је између Пека и Голубца, средина песку је иза села Винце, али највеће гомиле од песка су између Пожежене и Бикотинца. Винце је постављено између Дунава и песка или боље рећи у сред песка, који неда да се на селским сокацима подигне и једна биљка, што се обично око људских обиталишта

радо насељава. Око 40 доста худих кућурица, што састављају село, стоје наблизу без реда, без икаке ограде, без најмање башчице једине воћке, која ту могу напредовати јесу дудови засађени од сељана противу жеге и ветра, а само на јужном крају од села се наоде 3—4 трснате трешње, једини остатци из негдашњег бољег времена, које још садашњи Винчани спомињу, и за које кажу да је онда минуло, кад су се на Алибегу у Банату шуме искрчиле.

Опасност, која тима селима а и другима што близу песка леже, премда у мањем степену, грози позната је околном народу. Али при свему овом добром увиђењу слабо се што предузима противу невоље, која полагано али постојано расте и која ће моћи дотле нарасти, да јој се најпосле неће моћи никако на пут стати. Бадава су се Рамљани уверили да песак на Горици од 20 година све даље и даље граби и да су, одкако је на истоку брда шума упропашћена, пешчани потоци низ западну страну посукљали: они зато заоставше дрвеће нимало боље не чувају, но што су то пре чинили, а да како дрво посаде, то им ни на крај памети не долази. Бадава виде Винчани својим очима да је Пожежена, бар у близости села остала сачувана од песка тим, што су некада разумни људи ту посадили на све стране различито дрвеће, о које се сила кошави разбија, те се песак са правца свог скренуо и на Кусиће упутио: они незнају за другу невољу, већ само ту, што се у Дунаву риба јако умањила и због те невоље, казаше ми неки, да ће скоро морати Дунаву леђа окренути или се у Дунаву давити.

У новије време се гдешто појављује тежња, да се даљем напредовању песка крај учини, но то небива онде, где је песак баш најопаснији, нити бива онако, као што би то ваљало, бар по потре-

бовању најпростијег разума чинити. Има близу 20 година од како је у Радујевачком карантину власт, видећи, да се западна страна карантинска песком, што из Румунске долази, заспиље, наредила, да се та страна дрвећем засади. Врбе и дудови, што су том приликом посађени, су добро напредовали и песак на карантин више наваљује. Овај добар успех би био мого ободрити Радујевчане, да у том правцу даље пораде, али они се дуго на то скањиваше, јер сам тек 1859. год. нашао више стотина дрвета, ваљда на једну годину пре посађених посред песка, дакле баш на најнезгоднијем месту, где је сила ветру најжешћа и где земљиште никаке свезе нема, да би се могло дрво и у најобичнијим околностима у њему сигурно укоренити; и зато се већ за време мог доласка велики број тих дрвета био осушио или искорубио. Подобан покушај је од скора чињен и на песку између Пожежене и Бикотинца, но као да је још мање смишљен био од онога, што су Радујевчани чинили, јер осим што је и ту млади сад у сред песка бачен, још му је шира страна окренута кошави, која ће му по свој прилици за мало година и последњи траг збрисати.

А шта би ваљало радити, да се живом песку доскочи.

Пре свега мора сваки онај, који штогод око песка порадити намерава следујућа на ум узети:

1. Сва равнија места у Подунављу су песковита, и сва се та места могу за неколико сушних и јако ветровитих година природне вегетације лишена, у живи песак претворити: зато треба свуд са земљом смотрено поступити, и најпре добро промислити, где се може орати, или крчити, и како би се имала стока на пашу истеривати, јер је свако дрво, сваки шиб или бусен, који се добро укоре-

нио, најснажнија обрана од ветра, коју не треба нипошто кварити.

2. Свако место у Подунављу страда због различитог нагиба и различите висине у разном правцу од ветра, обично кошаве, која је у том теснацу најопаснија; тај правац треба на сваком месту добро проучити не по компасу, већ из практике, јер се често догађа, да игла на компасу управо пред нама на исток показује, а оно кошава нас бије низ каку провалу с бока или брдом одбијена и с леђа: истом кад се дозна одкуд ветар на каки песак душе, може му се с добрим успехом напротиву радити.

3. Сви наши пескови су близу Дунава у једном правцу стављени, од Дунава их обично бије кошава, а гдешто се наш песак умножава песком што с ону страну Дунава долази: зато је први задатак да се везање песка од Дунава одпочне, ту ће носађено дрвеће или шибље због довољне влаге најбоље напредовати, а то ће дрвеће и шибље песак с друге обале донешен задржавати.

4. Пешчана земља, чим је чишћа од глине креча или шљига, тим је неплоднија тако, да најпосле ни једне диње биљке не носи: оваку неплодну земљу ваља оставити под шумом, ако се којом срећом затекла, или ју садити, ако је нема и одгајену брижљиво чувати. Овим ће се двоје постићи, пусто земљиште ће с временом добар приход у дрвљу давати, а од одпадака шумских и од наноса, што полагано ветар и животиње ту нагомилају, постаће рудина свезнија и најпосле за свако ратарско предузеће употребљива, а сувише ће се тим сва околина обезбедити од вечитог страховања да ју песак заспе.

5. Кад се штогод предузело за утврђење песка, то треба живо наставити и непопустити, док није сав песак савладан, јер се другојачије може догодити, да се положен труд због мале небрежљивости осујети. Најсходније пак време за такове послове је поздна јесен и рано пролеће, кад је површина песку влажна и кад ратар има довољно времена да такове споредне послове ради.

6. Дрвета, која у песку добро напредују јесу: разне врбе, тополе бела и црна, јасика, јаблан и багрена; прве би се имале садити где има више влаге, дакле на дунавској обали, а подаље од Дунава и на узвишенијим местима багрена. Као жива ограда је особито користан шиб Lycium europaeum који је око Београда и Пожаревца задивљао, и који би у песку добро успевао, јер се јако столича Исто тако је користна и шимширика (Berberis vulgaris) пак у други шибови, који код нас дивљи расту као: трн, разни глогови, дивља јабука и крушка, брест, сибовина и пр.

Ово важи за пескове уобште, појединa пак места потребују особиту пажњу како у избору начина са везање песка, тако и времена, кад ће се што садити и од које стране би било најбоље сад започети.

Мања пешчана поља особито такова, на којима нема веће количине нагомиланог на једну точку песка, би се могла брзо везати и тим плодност њихова увећати, ако би се ђубрила са тешком земљом, смољачом, које није тешко, јер такове земље има свуд у близости наших пескова а најбоља би била она, што је на самој дунавској обали јер је шљиговита, т. ј. пуна органских остатака. Неколике стотине возова смољаче растурене на каки комад земље би већ прве године производ-

ство њено удвојиле а с временом и постојаним настојавањем би се и најпостнија пешчера преобратила у најбољу њиву.

За поједине наше пескове бих имао следујуће мере препоручити.

На Капуђану није нужде штогод особито предузимати, јер је ту пешчана земља од постанка свог свезнија, тако да ју ветар, и ако се гдешто мање платно оголити, покретати не може, али и онде могу хрђаве године и људска немарност, већ због узвишенијег положаја, много зла починити. Зато треба оне шумарице и воћке, које се раштркане или у мањим и већим скуповима на Капуђану налазе чувати, ако се која воћка осуши или се како дрво и шиб због нибуд које повеће потребе одсече, ваља с места друго подићи; по стрменитијим странама нетреба виноград подизати, или где се то баш хоће ваља га шибљем у правцу брда начесто стављеним утврдити; јаруге нетреба без велике нужде копати, јер ће их буице због трошности земљишта брзо у дубоке провале преобратити.

У Радујевцу би имали сељани наставити рад, што је некада власт за обезбеђење карантина предузела и садити дрвеће најбоље багрене у неком одстојању од карентинског сада у редове који би се имали од истока југу пружати и у том правцу све даље напредовати, а кад би дошли до живога песка, могли би међу редове од дрвећа нагусто садити шибље од врбе. У исто време би требало и дуж обале дунавске на оном месту где је песак највећи посадити више редова од јаблана, пак и с овим садом к средини од живога песка ступати с том променом, што би се могле у место јаблана садити багрена. Овако полазећи од карантина е

једне стране а од Дунава с друге, сусрела би се два сада у сред песка, и тим би главни посао био свршен и само би још потребовао мали надзор, да се сад у добром стању држи и да се сечење дрва с нуждном штедњом и пажњом предузиме. Пошто би средина песку била везана и тако свака даља опасност уклоњена, могли би се неки мањи лазови у орнице претворити и житом засијати, особито ако се међутим земља смолницом ђубрила.

У Костолу и Кладову је песак већином биљем, ако и не баш обилатим, покрит а живога песка има само на подножју Церибаше, и на ту точку би се имала највећа пажња двеју суседних места обратити. У линији између две баре би се могле посадити багрене у помаље скупове са редовима тако удешеним да се њима ветар у различитом правцу разбија, где је пак песак јаче нагомилан морао би се поред тога садити различити шиб и најбоље Lycium europaeum — а покрај баре различите врбе и тополе (²). Како је пак несамо околина Кладова и цео простор од Костола до Сипа песковит, то би од неисказане користи било, да се земље на целом том простору са смољачом ђубре, које би не само плодност њихову повисило, већ би се тим на вавек ветру одузела могућност, да трошну површину покреће.

Дугачки пешчани троуго између Голубца и Пека је тек у новије време до садашњег пространства нарастао, јер се и млађи људи опомињу, да су на многа места били воћњаци, где сад голи пе-

---

²) Близу Кладова, особито око тих бара, би се могао чинити покушај са сијањем пирина, који би, судећи по неким биљкама, што туд дивље расту, зацело добро напредовао.

сак лежи, а овај ће и даље напредовати, ако се околни народ не сложи, да тој несрећи на пут стане. Прво што би се имало ту предузети је ово: да се посаде испод Винца низ Дунав густи редови од јаблана, а између ових редова шиб од врбе или тополе, да се то сађење на кратке размаке у целој ширини, што песак држи, продужи у правцу од Винца ка Кусићу, подаље од Дунава да се јаблан замене багреном или и другим дрвећем које би се лахко набавити дало а поред свега тога да се свакад на ону точку од које ветар песак с мудавске аде доноси, добро мотри да се заклон на Дунаву неби покварио и тим ветру нови пролаз допустио [5]).

Два пешчана поља што су на западу од Градишта и од Затоње би може бити потребовала само по коју стотину возова од смољаче или неколико редова од ма каког дрвећа или шиба, да се за свакад учврсте и у добру зиратну земљу претворе.

Више но сви остали пескови ће потребовати труда и времена онај песак који покрива рамско брдо због величине простора, а још више због узвишеног и сваком ветру приступног положаја. А кано се у новије време опажа, да песак све даље напредује и да већ северо-западну страну, где га одпре није било засипље, то је већ крајње време,

---

[5]) За Винчане би, да кано, од велике помоћи било, да и суседи у Мудави штогод пораде око везања оног песка, што се са њихове аде на нашу страну пребацује. Дали би ту помогло сађење дрвета, или би се дало оно доста узано пешчано платно, што је на западном крају од речене аде, раскопати и под воду ставити, о томе ће они сами најбоље знати судити.

да се противу даљег његовог распростирања енергичке мере предузму, јер ће чим даље тим теже бити, а може бити и посве немогуће, ако се по упропашћењу заоставше шуме цело рамско брдо песком покрије.

Пре но што би предложио, шта би по мом мишљењу требало на овом месту чинити за утврђење живога песка, ваља ми напоменути две велике погрешке, које шкоде не само народу што око песка живи, већ уназађује и целу нашу економну струку и које су најглавнији узрок упропашћењу србских шума.

Прва велика погрешка је та, што се при горосечи не пази на ком ће се месту које дрво одсећи, што још никако правило непостоји, где се може шума искрчити или проредити и где се несме ниједно дрво дирати, а ово би био управо први задатак, кад се каки предел насели, да народне старешине (власт) проуче свој атар, да назначе место, из ког ће народ своје потребе намиривати, које ће се шуме моћи с временом оборити и у зиратну земљу преобратити, а где се ни под каким изговором шума дирати несме, где ће се моћи стока пасти и пр. Да се ово ма најмање имало у виду, неби било по Србији оних жалостних голета што их данас виђамо над Рамаћом, на Венчацу више Брезовца, по Штурцу, око Брђана, на Рашкој, више Лешја, око Алексиначке Бане, више Плавна, близу Милановца и на многим другим местима, а којих ће скорим бити и више, ако се досадашњега правца у Шумоводству не оканемо. А шта бива од брдовитих земаља, кад се својих шума лише, о томе нас као да бадава поучава повестница старе Палестине, класичне Елладе, апенинског полуострва и Шпаније.

Друга погрешка у нашем народном газдовању је неред у држању и пасењу стоке. Наш сељак никада не пита колико стоке потребује, и колику може добро да однегује, већ само гледа докле му домаша кеса, и зато у нашег сељака има више стоке, но што је то потребно и за њега и стоку користно. Ово изобиље у стоци имало би бити за земљу још доста слабо насељену извор богатству, ал то само онда, кад би се та стока добро хранила и брижљиво неговала; а да то тако није, о томе нас најбоље уверава изглед стоке, хрђава каквоћа меса што по варошима једемо, слаба радна снага [4]), скупоћа и јако променљива цена производа сточарства, млека, сира, кајмака, и пр. Осим других штета, што од туд проистичу на само обделавање земље, главно с нашега гледишта је то, што се стока, неимајући у двору газдином довољно хране, истерује на обштинске утрине, пак не налазећи ни на тим јадним пашама, за којих поправљање се никад ништа не предузима, траве, залази у шуму и затире младо дрвеће, а непрестаним чепљењем и чупкањем слабог бусена уништује оно мало заклона, без тог шумска земља бити несме, јер ће ју другче киша спирати и тим корење дрвећу оголићавати.

Да су две наведене погрешке главни узроци упропашћењу шуме, а нестадак шуме први повод напредовању песка на Горици о томе сумње нема. а то разумнији Рамљани и сами увиђају али себи помоћи незнају, већ се само тим теше, што им је село осим свију оближних сточно. Што им је пак стока мршава, што су им куће и покућанство не

[4]) Наш дан орања редко износи више од 0,25 од једног хектара, које није ни половина онога, што добар спрег волова може за један дан изорати.

као у срећних људи, који мисле у пуној и угодној кући вековати, већ као у раје, која је свакад готова с оно мало стоке што ју храни у гору побећи, што се житeлство у селу не множи[5]) о свему том нико и промишљава.

Из онога што је до сада речено, даје се лахко закључити, шта би требало радити, да се на раиском брду песак утврди и околина од даље несреће сачува, а то је у кратко ово. Да се горосеча на Горици најстрожије забрани, јер сваким грмом или шибом што се на северо-источној, источној и југо-источној страни тог брда одсече раздире се најснажнија, јер управо јединствена, обрана од устоке. Да се на песак стока нипошто не истерује, докле год га не покрије чврст и уједињен бусен. Ова два правила су неразлучна, удејствовање једнога без остварења другога ће мало што помоћи. Осим тога ваља се побринути за нов сад, с којим ће се моћи почетак учинити на источном подножју од Горице. и тај сад уз брдо дотле продужити, док се сва она провала, што се испод врха од голога песка начинила под заклон стави. Дали би се имало оно исто дрвеће, о ком сам пре говорио садити, или би се имале на овом необичном месту и необичне каке мере предузети, о томе ће моћи практички шумари боље од мене пресудити, ја само то имам приметити, да би се овде може бити с коришћу могло предузети сађење белобора, чија је четина доста обилата а од ветра се лахко не покреће, те би с временом доста шљига дала и рудину од свакога даљег покретања обезбедила.

---

[5]) Год. 1844. је било у Раму житеља: 252; г. 1859. : 258 дакле је за 15 год. нарасло житeлство с 6 душа, које чини на годину 0,4 или мало што више од 0,17 %.

Ја сам овде само хтео оне, којих се ствар изближе тиче пажљивим учинити на погрешке, које чине и на квар, ком због тога трпе. Дали сам зато предложио и добра средства, која би тај квар могла излечити то незнам, али тврдо сам уверен, да би и оно што сам ја по теориском мом дознавању умео разложити, довољно било, да у Подунављу живога песка нестане а да тим нестане интересантне оне за ботаника степске флоре, о којој овде ниже говорим.

IV.

Биљке што на живом песку расту су од две руке: прве или обичне су оне, које се на свакој земљи радо населе; оне су јако променљиве, кадшто се неке здраво намноже, других без особитог видљивог узрока с песка нестане; пораста су свакад слабог, штркљастог, неке се по дугом борављењу на песку у изгледу јако промену, тако да на првобитну фелу мало што наличе. Друге су песку својствене, ван њега могу неко време напредовати и тада обично бујају, но скоро угину. Пораста су доста снажног, кадшто јако гранског, редко усправљеног, већ баврљастог и по песку лазећег, редко имају пошире лишће при основи од стабла, обично су малолисте или без икаквог лишћа на стаблу; изглед им је бледуњав, суморан, цвет редко гледан, понајвише врло ситан од нејасне, обично беле, жуте или бело-ружичне боје. Корен имају дугачак у песак дубоко силазећи тако, да кад се догоди, да се горњи слој од песка удали, биљка остане на песку оборена у виду метле припете за танко држаље.

Ове последње биљке чине само један мали део од тако зване степске флоре, којој је средина

јужна Русија. Источни ветар, који преко тих руских пустара к нама долази, носи са собом различите семке, које се онде развију, где нађу околности једнаке са онима у којима су успевале у првобитној својој постојбини, а где тога нема семке те улину. А како се у правцу источнога ветра од Русије преко Румуније, Србије, Угарске до Мархфелда у Австрији већа и мања пешчана поља налазе, то је у целој тој линији прилика дата, да се може степска флора развити, и запста се развила у обратној сразмерици са удаљењем од свога средишта, т. ј. што даље то мање има тога биља, дакле много мање у бечком басену, више на пространим угарским пешчарама, у Србији има таковних, које нису нађене у Угарској, а у Румунији ће их бити по свој прилици више но код нас.

Годишње промене, које се на песку са вегетацијом доста напрасито сбивају јесу у главноме ове. Кад је прво пролетно сунце плодније земље а особито присојне стране свакојаким цвећем окитило, на песку се још флора покренути није могла јер ју задржавају равнодневнични ветрови, који у свези са влагом песак јако разлађују. Али и ако на песку још цвећа нема, пустара је баш сада по изгледу најживља од погдешто доста густог зеленила, које ју покрива, јер штогод је песак кадар понети, то је све на пролетној влази изникло. Мало после се овом зеленилу придружи по која жута или бела зведица или китица од ситнога цвећа. Кад је сунце ојачало и дан одужао, већина биљака се спремила за важан посао плођења, лучиле су избичале, стабла су се разгранала а лишће при основи од стабла се већ смежурало или је окорено и цео биљни створ се покрио сурим длакама или као неком паучином, од које степском биљу и долази онај чудноват пепељави вид, због ког нам

се пешчара из даљине сва пуста и гола представља. Кад наступе кресови, зеленила и цвета је већином нестало, пешчара је изгорела и кроз биље, ма како густо да стоји, свуда прозире ужежен песак. Тешко живоме, које у ово доба полудневно сунце на песку застане: жестока жега згор, још жешћа јара оздо, и несносна за очи белина песка терају човека да тражи заклона, али га трудне ноге споро носе преко помичљивог песка, те једва мисли, да ће када стићи до крајње селске куће и жељеног хлада. Овце, које небрига на песку остави, не знају тражити хлада, већ стоје у помањим збојевима око трња, што им једва главе заклања, и ту дахћу стрпљиво чекајући, док сунце на заранке сиђе. Од сада се степа мало што промењује, тек кад јесење кише изгорели песак овлаже, јави се неки нови покрет у биљном животу: гдекоје биљке, које је жега у постижењу органског задатка задржала, и за које се чинило да су изгореле, истерају на овршку од стабла по који бледуњави цветак; неке двогоде биљке су почеле да ничу, а једини мразовац протура кроз песак свој ружични цвет, али већ и име што му је народ надео, показује да се приближио за ову годину крај биљноме животу на песку, на ком ће од сада једина кошава владати и на изменце пред собом гонити облаке: од снежних прашака и од живога песка.

Ево биља што на пешчаним нашим пустарама расте. У овом систематичном списку су оне биљке које су искључно песку својствене и које у Србији ван тих пескова нигде нерасту, звездицом забележене, све друге су гости на песку и тим се више умножавају, чим песак због ма којих узрока свезнијим постаје.

Cytisus austriacus L. Anthyllis vulneraria L. Medicago minima L. var elongata Roch* M. lupulina L. Trifolium reclinatum WK. Tr. scabrum L. Tr. diffusum Ehrh. Tr. parviflorum L* Trigonella monspelliaca L. Astragallus Onobrychis L. Onobrychis sativa Lam. Lathyrus sepium Scop. Lathyrus hirsutus L. L. Nisolia L. Vicia lathyroides L. V. grandiflora Scop. V. pannonica Jacq. V. villosa Roth. V. Cracca L. V. teuifolia Roth. Караташ.

Potentilla verna L. P. cinerca Chaix. P. recta L.

Oenothera biennis L* spica solito compactiore.

Ammania spec. Affinis A. verticillatae Lam. nisi eadem in medio regionis arenosae ad fossas tegularias prope Kladova abunde crescens.

Linum hirsutum L. L. tenuifolium L.

Erodium cicutarium l' Her. E. Ciconium L. var.* (E. laciniatum Panč. Verz. d. Serb. Phaner. No. 236).

Tribulus terrestris L.

Euphorbia Gerardiana Jacq. E. niceaensis All. E. cyparissias L. E. virgata WK. E. Esula L.

Althaea pallida WK. A. hirsuta L. Hibiscus trionum L. Abutilon Avicennae Gartn.

Silene conica L.* S. parviflora L. S. Gallinyi Heuf. Gypsophila paniculata L* G. muralis L. G. saxifraga L. Tunica prolifera Scop. Dianthus atrorubens All. D. glomeratus Pall* prob. idem ac D. sabuletorum Heuff. D. polpmorphus MB* Alsine Jacquini Koch* Arenaria serpyllifolia L Holosteum umbellatum L. Cerastium semidecamdrnm L. Herniaria macrocarpa L. Scleranthus annuus L.

Portulacca oleracea L.

Helianthemum Fumana L.

---

* Species ammophilae, in Serbia extra arenam non obviae.

Viola tricolor L. var trimestris Juss.*

Polygala commosa L*

Reseda lutea L. R. Phyteuma L.

Hesperis tristis L. Sisymbrium Thalianum Gay. S. pannonicum Jacq* S. sophia L. Erysimum diffusum Ehrh.* E. angustifolium Ehrh.* Sinapis arvensis L. Draba verna L. Alyssum spec.* Esset A. montanum L. var. commutatum Heuff. sed nostra planta revera monocarpea, a basi ramosissima, racemis elongatis; siliculis apice emarginatis stylum bis longis, floribus minoribus ab A. rostrato Stev. diversa. A. minimum Willd. A. alpestre L. var. tortuosum Fenzl.* Camelina sativa L. Capsella bursa pastoris Mnch. Lepidium campestre L. Bunias orientalis L. Rapistrum perenne L. Crambe Tataria Jacq.

Thalictrum medium Jacq. Adonis aestivalis L. Ranunculus illyricus L. R. arvensis L. Nigella arvensis L. Paeonia tenuifolia L.

Sedum hipanicum L. S. Hillebrandii Fenzl*.

Saxifraga tridactylites L.

Seseli glaucum Jaq. Pencedanum arenarium WK. Ferulago galbanifera Koch. Durieua Spec.* Valde similis D. graecae Boiss. sed radians, flores umbellularum interiores astyli, umbellula centralis purpurea; statione et individuorum copia insignis ac fors nova, Jasioni montanae ac Dianthui polymorpho socia.

Melampyrum cristatum L. Veronica triphyllos V. verna L. V. prostrata L. V. spicata L. Linaria genistifolia L. L. minor Dl. Verbascum phoeniceum L. V. bannaticum Roch* V. floccosum W. K.

Orobanche arenaria Borkh.*

Vinca herbacea WK.

Convolvulus arvensis L. C. cantabarica L.

Heliotropium europaeum L. H. supinum L. Onosma arenarium WK. L. Echium italicum L. Lithospermum arvense L. Myosotis hispida Schlecht. M. arvensis Sibth. Mattia umbellata Schult.* Echinospermum Lappula Lehm. Alcanna tinctoria Tausch.*

Salvia austriaca Jacq. Salvia pratensis L. Thymus pannonicus Ait. Acinos thymoides Mnch. Stachys annua L. St. recta L. var epigeia Gris* Sideritis montana L. Marrubium peregrinum L. M. pannonicum Kit. Teucrium Polium L* Ajuga chamaepitys Schrb.

Verbena officinalis L.

Galium verum L. G. Cruciata L. G. parisiense L. G. pedemontanum All. Asperulla cynanchica L. var. hirsuta Heuff*

Valerianella Morisonii Dl*

Knautia hybrida Coult. Kn. arvensis Coult. Scabiosa ochroleuca L. var* Sc. ucranica L.

Erigeron canadensis L. Linosyris vulgaris Cass. Inula oculus Christi L. Filago germanica L. F. arvensis L. Gnaphalium luteo-album L. Helychryrum arenarium L* Artemisia campestris L. A. scoparia WK. Anthemis Neilreichii Ortm* Achillea pectinata W* lusus floribus albis ac ochroleucis. A. nobilis L. A. sericea Janka. Senecio erncifolius L. Senecio vernalis WK. Echinops Rochelianus Gris. Kladova E. Ritro L. Xeranthemum anuum L. X. cylindricum L. Crupina vulgaris Cass. Centaurea spec* affinis C. tenuisectae Jord. C. vallesiaca Jord. C. Mureti Jord.* Centaurca Mierghii Jord.* C. orientalis L. C. iberica Stev. Carduus nutaus L. C. hamulosus L. Cirsium sicnlum Dl. ad plantam graecam e mann C. a Heldreich. Onopordon Acanthium L. Scorzonera taurica MB* Tragopogon orientalis L. Tragopogon major Jacq. Tr. floccosus WK.* Cichorium Intybus L. Chondrilla jancea L. Taraxacum laevigatum Dc. var. lacerum Rchb.* T. offi-

cinale L. Hieracum piloselloides Vill. H. praealtum L. var* H. echioides WK.* Crepis tectorum L. var* Cr. foetida L. Cr. setosa Dl. Sonchus asper All.

Campanula rapunculus L. var.* panicula spiciformi basi interrupta floribus solito majoribus. C. Sibirica L. C. macrostachya W. C. glomerata L. Jasione montana L*

Goniolimon spec.* Valde affiinis G. Serbico Vis. sed propter calyces triente longiores ac stationem peculiarem species dubia ac facile nova.

Plantago arenaria WK.

Polycnemum arvense L. P. majus Al. Br.

Chenopodium Botrys L. Kochia arenaria L. Corispermum nitidum WK* C. canescens L* Salsola Kali L.

Polygonum arenarium WK.*

Thesium intermedium Schrd.* Pam; Th. ramosum Hayn.

Iris arenaria WK.*

Colchicum arenarium WK.* Gagea pusilla Schult. G. stenopetala Rchb. Ornithogalum umbellatum L. Allium flavum L. A. sphdrocephalum L. Anthericum ramosum L.

Asparagus officinalis L.

Carex supina L. C. nitida Host* Sarpus Holoschoenus L. var*.

Psilurus nardoides Tr.* Aegilops cylindrica Host Hordeum bulbosum L. Elymus crinitus Schrb. Secale fragile MB.* Triticum villosum MB. Tr. glaucum Roem. Tr. repens P. Beanv.* Festuca vaginata WK.* F. ovina L. F. rubra L. var pubescens Gren et Godr.* Poa bulbosa L. var. vivipara Koch. P. pratensis L. Eragrostis pilosa P. B. E. megastachya LK. Kocleria cristata Pars. L. glauca Dl.* Melica ciliata L. Bromus spec.* Br. variegato proximus. Br. com-

commutatus Schrad. Br. arvensis Schrd. Br. squarrosus L. Avena pubesceus L. var. diantha Heuff.* A. tenuis Mnch. Aira caryophylea L. Agrostis interrupta Hoffm. Apera spica venti P. B. Cynodon dactylon Pers. Phleum asperum Vik. Phl. Boehmeri Wib. Crypsis alopecuroides Schrd. Lappago racemosa Wikd. Digitaria sanguinalis Scop. D. ciliaris Kocl. Setaria glauca P. B. S. viridis P. B. Stipa capillata L. Erianthus Hostii Gris. Andropogon Ischaemum L. Pollinia gryllus Spr. Sorghum halepense Pers.

Pteris aquilina L.

Bryum pallescens Schw. Br. caespisitium L. Funaria hybernica Hedw. Encalypta vulgaris Hedw. Hypnum lutescens Hedw.

Jungermannia pusilla Schm. Rebouillia haemisphaerica Redd.

Agaricus spec.*

Кад на песку такове околности владају, да на њему може више од 50 фела биљака особитих и њему искључиво својствених расти, то мора да ту има и животиња које подобне околности траже, које се степским биљама хране или се њима ма на коју цељ служе, које на песку свој живот проводе, или у њега свој род полажу. И заиста има доста такових животиња, и вредило би, да се оне подробније испитају, али на то треба много специјалног знања и доста скупоцених дела, која ми за сада немамо. Зато ће довољно бити ако овде наведем само неке редкости, које сам у Србији на пешчарама нашао; и ово мало ће можебити побудити каког специјалисту, да фауни, што степе оживљава, већу пажњу поклони.

Од сисара борави на нашим пешчарама у повећем броју једина текуница или невестица: Spermophilus Citillus L.; она прави себи у песку прилично дубоке јаме и уноси у ње свакојаки грабеж од жита понајвише кукуруз, и зато ју сељак радо не гледа.

Исто су тако и птице на песку слабо представљене; близу Радујевца сам год. 1853. видио велику шеву: Alauda Calandra L. а над песком између Пожежене и Бикотинца се лети непрестано виje неколико пари птице: Pernis apivorus L. која има ту удесно место, да лови инсекте, коима се храни. Винчани зову ову птицу: Ветреушком.

Из реда водоземаца станује на песку отровна змија: Pelias berus L. и живи ту од гуштера, којих се множтво на песку налази.

Далеко многобројније су на песку безкичмене животиње а између њих највише инсекти.

Од колеоптера (тврдокрилих) се гдешто виђа близу Радујевца и иза Пожежене: Ateuchus sacer L. она чудновата животиња, што се често на египатским обелисцима и камеама изрезана налази, како пред собом ваља куглу (символ вечности) у коју свој пород улаже. На рамском брду има много од онога жука што је у науци познат под именом ваљаоца: Polyphylla fullo Har. а још чешће се у песку налази његова ларва, која од корена степског биља живи. Исто се тако често виђа на Горици: Anomala Julii F.

Од неуроптера (мрежокрилих) живе лети у великом мноштву иза Винца животиње налик на вилиног коњица зване: Myrmecoleon spec. и Megistopus spec. чије ларве праве у песку као неки левак надно кога вребају на упадајуће мраве. те су због тога добиле ове животињице име мрављег лава.

Врло много има ортоптера (правокрилих) на песку. Велики онај скакавац, који се кадшто на руским степама јако намножи и одтуд у грдним јатима у Европу долази: Pachytitus migratorius L. станује у доста великом броју на свима нашим источним песковима. Друге животиње овога реда јесу: Oedipoda coerulans L. Oe. fasciata Sieb. Oedipoda gratiosa Serv. из Пожежене; Gryllus frontalis Fieb. Gr. melas Charp. Caloptenus italicus L. Platyphyma Giornae Koss. Onconotus Servillei Fisch близу Кладова, Forficula smyrnensis Serv. близу Кладова и на Капуђалу.

Из реда паука се осим других налази на нашим источним песковима Lycosa tarantula Ros. и друга повећа жута фела, са трбухом у грбе изрезаним, као што то имају неке африканске животиње од рода Acrosoma.

Од малакозоа (мехкушаца) живи на песку: Helix vindobonensis Pfeif. Helix striata Müll. var. Clausilia striolata Parr. var. Pupa tridens Müll. P. frumentum Drap.

Најпосле сам нашао на песку између Пожежене и Бикотинца у великој множини неке цеви налик на оне, што праве морске глисте. Кад се многе такове цеви међусобом слепе имају изглед од неких морских корала; али по свој прилици ништа друго нису него инкрустације од песка око биљних стабљика и жила, око којих креч пешчана зрна слети и које се обично и изнутра песком напуне пошто биљна језтра иструне — Ortstein. Где има много оваких пешчаних цеви ту је песак доста чврст, тако, да га ветар покретати неможе, те тако природа и ово средство употребљује, да песак веже и да га тако за органски живот припреми. —

ДОДАТАК.

Пошто је ово делце било написато и у печатњу предато обиђем још једанпут, у прошлом Мају, пескове највише зато, да добро промотрим ону партију, што између Усија и Бикотинца лежи Већ први поглед са Прокопа више Усија ме уверио, да сам ја овој партији много мањи ареал дао, но што она заиста има и да овом целом пределу од песка много већа опасност предстоји, но што сам то пређе, пролазећи поред Дунава од Голубца у Винце и помислити мого; јер је сав простор између поникванског брда и Дунава и од Голубца до Пека песковит и на много места самим живим песком застрт. Пак и ако је за сада земља по троничком пољу на подножју од поникванског брда, по барјактаровом брду, у Сатариште и на југу од Пожежене којекаким бусеном прикрита, лахко се може догодити, да песак у сушним и ветровитим годинама и на те здраве земље навали.

Особито сам био љубопитан да дознам, дали су Винчани штогод порадили, да се несрећи, која грози да их расели, одупру. Као обично на празник било је повише људи у скупу пред механом. Ту сам у разговору дознао да су Винчани у друштву са Бикотинчанима на сред песка посадили повише дрвећа, — ово је онај сад о коме сам горе говорио — а на моју приметбу, зашто тај сад даље не настављају и зашто нису дрвеће почели близу Дунава садити, где би се брже примило, боље би расло и где би скоро од видљиве користи било, јер би им село од песка, који са мудавске аде долази заклањало, они ми одговорише, да су они превише слаби е би могли безплодне садове обдржавати,

да се они и од онога што су посадили Бог зна каком добру не надају, да на Дунаву не могу садити, јер им је ту прогон и стока на потрици. На моје питање дали примечавају да песак брзо напредује они казаше, да како које године све горе бива, да су до скора у селу имали и воћњака и цветних башта, да је барјактарево брдо пре мало година било засађено лозом, но да је помало из села нестало цвећа и воћака — и оне последње три трешње, о којима сам пређе говорио су лане угинуле — да им се најпосле дотужило борити се са љутом кошавом и да ће, ако овако потраје, за кратко време бити приморани, да се куд који разбегну.

Тешко је поучити онога, који очајава, и који се толико завалио, да се од свог труда никаком више успеху не нада, и зато сам морао одустати од своје намере да ове људе тешим и да им покажем истина лак, али постојано прегнуће заштевајући начин, да се од даље несреће не само спасу, већ да себи између красног Дунава и простране равнице створе с временом прави земаљски рај. А баш овде, где песак највећма досађује, има врло поучљив пример, да песку није баш тако тешко доскочити. У Сатаришту троуголном пољу, до ког због заклона од селских зграда и дудова, што су по селу посађени, песак не допире, рудина се утврдила, и та оаза у пространој пешчаној пустоши је једино место, где Винчани нешто мало поврћа сију и где за стоку боље траве имају. Овај пример јасно показује, да песку друго нетреба до заклона с оне стране одкуд кошава душе, а везање песка и учвршћење рудине би сама природа удејствовала. Да су Винчани, гледајући на Сатариште, умели природном овом мигу следовати и да су са стране Дунава посадили повише редова од дрвећа,

пешчана она провала, која се иза села до Пека пружа, би била данас већином утврђена и зеленим бусеном покривена, а они неби сада у жалосној алтернативи били, да од глади презају или да свој завичај оставе. Али баш да су они и имали толико увиђења, да им ваља дуж Дунава дрвеће садити, они то неби били могли чинити због стоке, која, кмо што ми рекоше, по утрини близу Дунава — не пасе, већ управо — гладује, и коју би било највеће милосрђе ако нема чобанина да ју на бољу пашу изведе, поклати, да се толико не злопати.

Овде, бојим се, другог лека нема, већ да сама влада ту ствар предузме и да од песка страдајући народ, који себи помоћи незна, поуком, примером или ма којим другим начином немора, да како ваља, о собственом свом добру поради. Чудна је додуше ствар зактевати од владе, која на све стране пуно посла има, да она у свакој ситница предњачи и да се она и у такове послове меша, који општинама другим каким друштвима или појединим патриотима, у дужност спадају. Али кад су нам општине мртве, кад нема појединих људи, који би свој уплив на то умели употребити, да зло, које без сумње увиђају, од себе и од својих суграђана одклоне: онда ништа друго неостаје, већ да всада неколицину вештих људи постави, који ће живе пескове испитати и према местним оволностима оно, што где треба наредити, и који ће обилазећи неколико пута у години садове и друге започете послове, о њиховом стању и напредку владу и осталу публику извештавати, док најпосле народ, пошто се првим добрим резултатима увери о спасителности предузетих мера, и сам не прегне, да владу у послу који јој не припада, одмене.

Скупштински развитак и друштвено преображење у Инглеској.

Од више година био је Монтењ изнео на глас књижевне „огледе“, кад у то и Бакон објави свету своје огледе. Ваљаност и глас Баконовог дела окренула је језик и књижевност инглеску новим правцем, и чисто освештала овај наслов „оглед“; а као што Инглези сваку ствар називљу правим именом, то су „огледачи“ постали нарочити ред књижевника, које читајући свет особито пази и закриљује. За нашег доба, огледи и прегледи књижевни излегли су гамилу нарочитих расправа и одломака у причајућој или критичкој форми; и ове разправе после њихови писци покупе и кадшто саставе у лепе књиге, те тако Инглези имају места да се поносе са свом граном књижевности, која почињ с Баконом, прелази преко Адисона и долази до Меколија.

Између наших сувременика књижевника ове струке у Инглеској г. Виљом Грег*) стоји међу писцима, који су од ово десет година најобилатије радили око заједничког уређивања инглеских књижевних прегледа. Он је у више састава слободно и разборито писао о више озбиљних питања, која задиру у живац садањега дружтва људског у Инглеслој: изузимајући претерано Торијевце (људе од старе дворске партаје), остале странке у Инглеској толико су се приближиле једна другој, да

*) Essays of Political and Social Science, by William Greg; London, 1853.

би тамо књижевник, готово више него ли и сам какав властник или уобште државник, мучно пристаó да се унапрэд веже за једну известну странку. Уосталом, то је нарочити значај духа код г. Грега, а то је и правац његовог времена и његовога народа: да се нипошто неповоди по упућењу једне те једне школе, нити да се креће у тесним границама једне те једне системе. Он се дакле наравно није подложио никаквом старинском укорењеном мишљењу, но још се хвали што може газити све наслеђене предрасуде политичких друштва, и што може сваку ствар испитати с вољом, и све пресудити слободно. Он тежи да буде безпристрастан, но неуклаља се ни од строгости ни од благости; и у свима стварима које је он сам собом могао испитати, чини нам се да је доспео изнаћи истину без предрасуде, и да је ту истину умео исказати без икакве слабости. Овим разумним попуштањем успео је овај књижевник, да без дволичности и без замерке помаже у уређивању више новина (Economist и North British Review, Revue d' Edimbourg и Revue de Westminster) од којих једне служе одавна странки *хугиијевској* (умерено напредњачкој), а друге странки чисто *радикалној*, која тежи да се садање стање *из основа* преобрази. У тима разним новинама изишло је од г. Грега много одабраних чланака, од којих најважније и најбоље он је покупио и прошле године издао у две свеске под насловом: *Оглед у политичкој и друштвеној науци.* Па и ако се оваки збир растурених чланака неби могао назвати управо књигом; али ствари о којима се ту говори и мисли које се том приликом изказују, тако се слажу и вежу, да је тако рећи јединство састава само од себе изишло, па се цео ред оваких одломака може читати у такој непрекидности и тако лепо и кристно, као и нарочита каква рас-

права о стању политичнога друштва у Инглеској и осталој Европи око половине овога нашег века.

Овај књижевник није ни хугинијевац ни радикалац: он је либералац (напредњак) и реформиста (који тежи за поправкама). Кад га човек слуша како једро говори о томе, да ваља пазити колико вреди искуство, колико важи прошли живот народа, колико сила народних нрави и обичаја, и каква је опасност од наглих промена које нису добро смишљене: помислио би да је то заковани конзерватовац, који хоће да одржи оно што има у рукама, а промене и поправке неволи бојећи се да неизгуби оно што има, јер је њему добро, а за остали свет немари. Но кад га чујете како излаже узроке, због којих треба очистити што год је заостало од окорелих злоупотребљења, како показује могуће опасности од рђавог воспитавања народа, и од погрешнога економиског и изнуђеног скупштинског правца, како живо уверава, да ваља одважно и брзо поправити ствари које су за поправљање, и лечити зла која се могу излечити; и најпосле кад види човек, како књижевник овај проповеда о дубоком преображају друштвенога стања и о изгледу блиске будућности човештва: онда ће сваки ако ништа друго, а оно барем познати, да то говори пријатељ напредка. Да некажемо да би *сви* разумни људи одобрили *све* мисли књижевника нашег; но можемо слободно рећи, да се у њему доста огледа садањи дух просвећене Инглеске. Као што се и у скупштини инглеској ни власт ни већина гласова неможе задобити другчије већ погодбом, договором и примирењем: тако се тај дух почео развијати и у народу инглеском, и наравно стварати себи велику либералну већину, која мало помало прибира к себи све омање разлике у мишљењу, приближује, ако и не-

мож' да споји одломке разних странака, и бар јим показује као неки заједнички пут, који, разна уверења и различне погледе, па и зебње и нестрпељивости различне доводи на неку средину рачуна и искуства, средину страсти и памети, поправке и поравнања, па ради, а зацело једино тек тако и уради'ће оно тешко но дивно и срећно започето дело — т. ј. да се и хисторски основи и јемства добре владе, колико је могуће одрже, а и да се оживотворе философиске мисли и тежње друштвеног напредка. *Ићи истим кораком као и революција, па и опет неврадити революцију — каква дивна намера!* и колика слава чека оне, који ће је извршити!

Ову славу назире г. Грег као кроз облаке и његов ум неплаши се од њеног угледа; код њега уображење силно ради. Овако стање духа редко је код нас на сувоземној Европи, па најмудрији и најодважнији међу нама тако слабо познају то стање, да је вредно описати га и читаоце упутити да размишљају о тој ствари, од које су се може бити стотином других догађаја одвратили.

На више места ми се са г. Грегом неслажемо, и у више расуђења од њега се разликујемо, нарочито приликом кад говори о Француској; но правац његових мисли и изтраживања допада нам се и привлачи нас. Његова политичка вера у нечем је и наша, и камо среће, да можемо делити и сва његова надања. Ми би хтели овде да схватимо побуђења његовог веровања и надања, и да незабацимо његова световања, да неизоставимо његове плашње, да непрећутимо ништа о томе, колика су и како су тешка питања која он додирује. Узалуд би било да једно по једно сравњујемо све оно што писац наш претреса у својим огледима; боље је да изразимо уобште целокупност његових мисли, мешајући у њих гдешто и наше, додавајући често наше при-

метбе, и означујући у чему ми од њега одступамо. А ово и није дело чисте књижевности, већ и науке. Писац је доиста човек пун разностручнога знања, који даровито излаже и претреса ствар; он пише лепо, начин му је писања јасан, па читаоца привлачи и оживљује.

Двадесет и три чланка што састављају ту књигу, могу се поделити на два реда: први чланци, којих и највише има а и понајбољи су, тичу се Инглеске, остали говоре о Европи а нарочито о Француској. У првима као и у другима сравњење Инглеске са осталим светом повторава се непрестано, и књижевник упушта се чешће у политику сравњавајућу. Па и ми ћемо као и он поделити на двоје што имамо да кажемо, а почињемо најпре са Инглеском.

У повременом прегледу[1]) где ради члан академије г. К. Ремиза, било је више књижевних састава написаних ради познања Инглеске; шта више, овај се писац код читалаца својих још више прави да, што јим готово сваки час доводи пред очи уставну слику инглеског живота. Но зар читаоци и тога листа нису кадшто наилазили на таква питања, на која јим речени чланци одговора нису могли дати? Заиста, помислили су чешће, Инглеска има дивну владу; она је оживотворила ону лепо уређену владу, коју су назирали и унапред јој се дивили мудраци старога доба, владу, о којој још Тацит говори уздишући но неможе да верује, да ће се она појавити, или ако се појави, несме да верује да ће дуго трајати. Друштвени живот код инглеског народа особит је и чудноват, у њему се благостање

---

[1]) Revue des deux mondes.

на основу слободе развило; људско друштво у Инглеској у редким и срећним околностима обасуто је сваким благословом и напредком који долази од образованости. Но да-ли је то државно друштво у Инглеској постојано, и да-ли има *темељно* добру владу? Покрет којим полеће остали свет, дал' ју није заплео у њеном мирном току? Промене које је та влада преко главе претурила, и које сад сама спрема и које јој надаље прете: да нису те промене такве, да би било дрско и неупутно, по њеној прошлости судити о њеној будућности?! Ова страшна питања што муче толике духове, зар се ненамећу и Инглеској као и свима новим државама; и што јој остаје од њене старинске прошлости, да није постало већ празан накит без вредности?

Људи су од тога заплашени толико, да ако јим ово питање само напоменеш, одмах мисле, сад ћеш га и решити и то у најнесрећнијем смислу. Свет се већ толико намучио и толико пута грдно преварио да више никоме неверује, и нимало недржи да је постојано што год се сија; па да би се у својој беди утешио, радује се ако може и осталима предсказати исту несрећу и о другима очајавати као и о себи. Садашњи свет мисли да није довољно паметан, ако небуде злослутило, па говори као краљ Лир:

„Чини ми се да бих једва дочекао олују;“

но наравно олују у којој ће други пропасти.

Овако расположење духа није нимало разумно. Ма шта било, ма какву тајну сакривало време у својим недрима; за људе нема ту више посла, за њих је све свршено, ако с овако упапред изрече пресуда, да је на овом свету све привидно и узалудно. Шта се може помоћи свету, ако се поверује, да је дошао крај света? Лекар који би за све људе без разлике казао, да су болестни, и за све болести, да се ни једна неможе излечити: тај би

чудно и лудо говорио после о медицини. Политични задатци и загонетке узалуд ће се испитивати, ако смо уверени да их неможемо разрешити; и као што веле, да у кужно време они мру, који се плаше, тако је и овде нужно неко поуздање, да би се могло здраво судити о некоме злу, било истинитом или привидном. Оно што се зове вечни морал и поштење, нетреба никад да се дира ни у сумњу доводи, већ нек се усред опасности јасно гледи, да би се само могло видети да има опасности. То је старачка слабост желети, да нико други неуспе у ономе у чему смо ми пали, нити ваља мешати своју *немоћ* са *немогућношћу уобште*.

Књижевник наш наводећи речи другога важног писца каже, како „*Историја забрањује очајавати.*" Несамо што увек ваља рећи, да је време за род људски мала ствар у рукама божијим, и најпосле, да векови почем су лаганим ходом били плодоносни, нису сад наједанпут постали неплодни: но и осим тога општи изглед нашега доба није тако мрачан, као што су нам мисли суморне. Што људска образованост и просвета напредује све брже, и што *с мало муке* оживотворава *много добра:* то може да невиди само онај који очи своје хотимице затвара Нарочита црта и пророчки значај нашега времена то је, што сви, мали и велики морају маси општинског друштва т. ј. народу признати права. Ваља смети исказати оно што мислимо, и казати га свагда и на сваком месту: ако знамо, да се нећемо стидети онога што у себи мислимо. И опет дакле: то је срећа нашега века, што се човештво заузима само за себе и што људи бар у главноме једнако мисле. Главно питање које све занима, једно је, сви се понајвише баве око једнога великог задатка. Шта хоће или шта се издају да хоће разне владе као и револуције, ма шта иду или шта се издају да на-

меравају разни закони, војне, науке па и дела индустрије (радиности)? *Да служе у корист човештву, да га усреће новом снагом, накратко, да му поправе околности и услове живота;* то је намеравао и Бакон обнављајући философију. Нико неће јавно устати и рећи, да порок, глупост и сиромаштво нису општи непријатељи роду људском; и високи умови и племенита срца посвећују се да ова зла искорене. Вера, ослобођена од предрасуде и сујеверице коју јој лицемерна побожност подмеће, устима једнога између најмудријих и најдостојнијих тумача својих прогласила је ову истину, за коју су је дуго корели као да ју она непризнаје: „Свет је тако уређен, да би људи и на земљи достигли срећу, кад би наравски добри и честити били.“ Нетреба сад на то рећи, да је ово обште позната ствар коју сваки повторава. Мисао та, истина, проста је и позната; но што је тако истинита мисао постала проста и обште позната, то управо и сматрамо ми за велики напредак.

Па јели мучно овако о овој ствари мислити? Нико то неће казати; али ће свак' рећи, да је врло тешко оживотворити ову тако лаку и лепу мисао; око ње начиниле су се толике заблуде и распалиле тако силне страсти, она духове заноси и подиже. Па и ово што овде рекосмо, обште је познато, и све што би се о томе на кратко извести дало, то је: да је мучније добро радити, него-ли добро мислити; зато је и нуждно позвати на посао све силе разума, да би се доиста поправило стање људскога рода.

Инглеска је о томе уверена боље него ма која друга земља, и ни један народ није већма усвојио основ философије Бакове ни лепше у свему прославио *сајуз ума и искуства.* Инглеска историјом својом показала је у јасним цртама сав степенити

развитак друштва људског; она је прошла готово кроз све важније мене државног уређења, и последња мена чини се многима доста опасна; Инглеска је познала и племићску (властеоску феудалну) управу средњега века, и неограничено краљевање, и доцнију аристократску а и скупштинску владу, и варошке повластице, и порез народом одобрен, и политичне повластице а и равно право, т. ј. једнакост пред законом за све: — и из свега овога произишла је садања влада коју знамо каква је. Па нек се мисли сад шта му драго о томе, да ли је ова влада ваљана или није; г. Грег сам признаје, да се Инглеска све до овога века управљала по аристократском начину. Но међутим и средњи редови народа мало по мало пробију себи пут до ове владе и почну у њој претезати духом и користима својим. — Најпосле дође ред и на велику масу простога народа. Време је већ да се властници на првом месту старају о стању ове велике већине народа; време је да политика већ једанпут и њој дозволи, да неоставља све једнако другима да се брину о њеној судбини. И у овом смислу демократско доба (доба владе разумне и праве већине свега народа) за цело је приспело. Јест зацело, демокраска влада иде са разапетим једрима; ово признаје и г. Грег. Но овде имамо ми нашим читаоцима нешто да објаснимо.

Књижевник овај признаје да је влада његове земље била до сад једнако аристократска. Ако с тиме мисли, да је у тој влади аристократска стихија (елемент) највише претезала, да по уставу инглеском постоји племство, са политичним наследним повластицама, племство које је и самом својом силом а и својим великим утицањем много вредело у свему што се у Инглеској догодило за последње две-три стотине година; ако г. Грег још

мисли, да осим овога високог племства има у Инглеској и друго, тако да рекнем сеоско племство т. ј. један ред старих властника над непокретним добрима, који без законитих повластица, једином силом обичаја, постојанством својих тежња и начина живота као и уважењем и имућством својим, имали су у своме месту увек довољно поверења, па дошавши на управу дали јој стихију конзервативну готово постојанију од саме праве, високе аристократије: — ако књижевник инглески дакле ово каже, онда има пуно право. Само ми морамо на то казати једну примедбу, т. ј. да се Инглеска није управљала једино аристократством, и да се уобште није владало с њоме само на аристократску корист.

Сваки зна, да је на овоме инглеском аристократству одавна изчезао траг старога властеоства из средњега века; оно је изгубило сва особита права над личностима и нема више готово никаквих преимућства наспрам државе. *Закон је за све, над свима и против свију.* Нема више одвојене касте (реда) људи ни по праву ни у делу, и племство се јавља само још као неко преимућство по рођењу, али није нераздвојно скопчано с рођењем, т. ј. могу га и други добити. Тако оно што се зове у Инглеској професија (т. ј. одвојено стање по струци радње, а у Француској магистратура т. ј. чиновништво), јесте начин којим се то просто племство добија; а чиновништво, које представља управо знање и силу писаног закона, и ако је стихија конзервативна, опет није аристократска, већ више монархиска, краљевска. И епископска места у Инглеској, скопчана са племством, јесу чинови, у која црквена књижевност отвара приступ толико колико и стање фамилије. Познато је да велике заслуге па и велики успех у пробитачним службама добија лордовски грб, са којим није тешко показати и по-

литичку заслугу па прећи из доњег дома у горњи, т. ј. од скупштинара постати советник, премда ово у Инглеској није велики ванцамент. Ово, овако свакоме отворено племство, састављено не толико из фамилија колико из породичних старешина, ослобођено је тиме од предрасуда обичног наследног племства, па јавно врши званије уставног (одговорног) чиновништва. А јавношћу добија влада поуздање и свест народну, а народу опет улива се поверење у своју владу: народ и влада разуму се и подпомажу, а отуда долази у Инглеској споразумљење, и као нека заједница између племства и масе народа. Барем се толико може рећи, да инглеско племство нерадн нити може штогод радити само за свој рачун, и никад неможе говорити у своје име, већ важи или се барем издаје да важи као одабрано и стално представништво друштва. Средина у којој је оно принуђено да се креће, државне установе које га окружују, а нарочито доњи дом т. ј. изабрана скупштина која се с њиме надмеће, — ово све неда му да се изметне на олигархију [1]), и тако је на срећу осуђено да се без престанка понавља и у народ претапа. У осталом, колико му драго било велико утицање које је племство имало у пословима народним: сад од ово сто и више година, покрет к животу и раду недолази више из горње, племићске скупштине; посланици доњег дома т. ј. прави изабрани скупштинари дрмају са јавном народном снагом. Знамо како је прошлога века инглески министар Уолпол, изгубивши министарску столицу био принуђен да се склони у совет, па је рекао своме пређашњем противнику Пилтнеју кога је иста судба постигла: „Ми смо ти сад најбеднији у свој краљевини нашој.“ Кад доцније чувеном ми-

[1]) Влада у којој се неколико њих осиле па раде шта хоће.

нистру Питу падне на ум, да тме своје промена са именом „гроф Шатем“, онда један лорд рече својим пријатељима: „Колико се чудим што је овај постао првим министром. толико ми је још чудније, што се уписује у племиће; ето га скорим у шпиталъ“, (т. ј. доћиће у совет). Еле, били какви му драго одношаји који су везивали доњи дом, т. ј. скупштину са племством, тек толико је истина, да је племство својим положењем, својом коришћу и славољубивошћу ако не и другим којим чистијим осећањем, н. пр. уверењем, принуђено било да се влада одприлике онако, као да заиста оно заступа и представља народ.

И кад у историју загледамо, неналазимо, да се Инглеска уобште управљала у аристократском смислу. Да рекнемо да је хуигијевска аристократија извршила революцију у 1688. г (која је била продужење а управо ублажени свршетак прве револуције под Кромуелом): но ко ће нам доказати, да би народ у гомили ту револуцију боље извео? Војна због наследства шпањолског престола противу Француске водила се и продужавала не помоћу племства које је многу земљу држало. већ помоћу трговаца и трговачког реда, који је у о-вајајућим плановима министра и војводе Мелборуга налазио највише користи. Тако је било и са променом династије, и можемо рећи, да је и сама народна, демократска корист захтевала, да породица хановеранска заузме престо од Стјуарта. Пошто дође на владу краљ Ђорђе I., ниже свештенство које је у свима онда тако важним политично-верозаконским питањима, својим духом претезало, није било са стране аристократске ни по жељама ни по тежњама својим. Министар *Уолпол* није се поплашио од племића него од народа, кад се с наметнутим порезом на пиће замерио, и најпосле морао

се оставити намишљеног финансиског плана, само да у власти остане; па овај исти министар није се ни онда повео за племићима, кад је пристао да се са Шпањолском поведе војна, која га је напоследку упропастила: већ је морао ићи за војничким расположењем јавнога народног гласа, који је одјекнуо нарочито у трговачким дакле главним редовима друштвеним у Инглеској. Па и у борби од 1745. г. противу очајане буне скотлендског принца Едварда одржала је победу општа корист целога народа инглеског.

Истина може се рећи, да су од 1750. год. па готово до краја 18. века властници радили доста неограничено у политичкој управи, па често своје личне рачуне и страсти износили као праву државну корист. Но и опет за министра *Пита*, кога су сматрали као новог човека, може се рећи да се више морао уклонити по краљевој вољи него-ли од силе племића. Под доцнијим властницима који су управљали земљом до времена Американске војне (1775. год.), ствари и питања којима се занимао сав народ и која су скупштину онако силно потресала, врзла су се око тога: како треба полиција да поступа, те да нечини насиља кад грађане на одговор узима или их још и у *притвор* меће; како ваља да се најбоље уреди заклети суд (т. ј. *порота*) за тужбе на списатеље и новинаре, те да се људи за слободну реч негоне; како би се могао поправити закон за изборе народних посланика у скупштину, те да недођу у скупштину они, које власт намеће. И сама војна противу побуњених американских области била је испрва и донекле народна војна, која је после без мере и на грдну штету инглеску продужена, али више вољом краља, него-ли племства.

Узалуд је то што се говори, да је доњи дом парламента инглеског т. ј. скупштина само празно и привидно заступништво народа, и да су се и тамо посланици бирали све под руком и по вољи властника, племића и богаташа: јер у скупштини има увек два основа која бар унеколико осигуравају слободу и независност у изборима, а ти су основи то, што људи у тако развијеном јавном и слободном животу колико-толико имају чуства да чувају и себи и народу образ и поштење, и што у таким приликама паметни и даровити људи бар понајвише служе народској и поштеној ствари. Ваљане установе државне и добри закони, а још више слободни и свестни људи као што су Инглези, слабо и мучно кад дају се каквим рђавим човеком залудити и на зло окренути, нити пак каквоме одвећ славољубивом духу слепо поверити се. Ти исти избори скупштински, кадшто доиста варљиви, бивају ипак на видику целоме свету и редко кад прођу без каквога правог народског (демократског) појава. И тако, поред свега што избори за инглеску скупштину могу бити намештени и измајсторисани, опет и понајвише управља скупштином јаван глас народни. Да је у закону за изборе скупштинске учињена поправка пре 100 година, да је скупштина могла бити у свему озбиљно и слободно изабрана, т. ј. права народна скупштина: опет *мир утрехтски* [1])

[1]) Год. 1713. после војне због наследства шпањолског престола, закључен међу Француском (Лудвик XIV.) с једне, и Немачком и Инглеском с друге стране. По овоме уговору мира Инглеска задобије Гибралтар (град што влада морским теснацем између Африке и Европе, којим се улази из Атлантскога у Средоземно море), и поступи на прво место међу великим силама.

неби се могао свршити ни пре ни боље за Инглеску; династија Стјуартска зацело би опет и исто тако страдала у 1714. и 1745. год.; министар Уолпол ипак неби пре био позват да се прими власти и да доведе у ред поремећено финанско стање; а и војна у 1739. год. опет би се такође започела са Шпањолском; незна се, да ли би се седмогодишња војна[1]) даље продужила, но после тога учињени мир тешко би Инглеској био од веће користи; тако исто војна са северо-американском сајузном рапубликом мучно би се раније прекинула, и злосретно непријатељство између Фокса и Пита, првих људи у Инглеској, исто би тако народ развило и држави нашкодило; накратко, неможе нико доказати, да је од ово сто година народу инглеском од стране његове владе, у важним стварима, учињено какво насиље.

Но овде се може питати: зашто је Инглеска за време последње двајест и петогодишње војне са Француском онако непријатељски поступала према Француско револуцији? Но заиста, револуција француска нажалост дошавши до крајњости, сурвала је гдешто и добро са злим — и нетолико револуција, колико дух револуционски. Кад се овај дух успехом и победама занесе, па хоће да тера преко сваке мере и потребе, кад
еjури преко природне ограде и мисли вечно да држи своју владу: онда се све потресе и узмути. Јакобинство т. ј. тиранство у револуцији иде обично оваким путем; оно збуњује, застрашује и искорењује либералну

---

[1]) Од 1757—1763. између царице аустриске Марије Терезије у сајузу с Француском и Русијом с' једне и краља прајског Фридриха великог у сајузу са Инглеском с' друге стране. Овом војном највише се користила Инглеска задобивши од Француске много земље у Америци и Африци.

мисао, и тежњу за истинитим напредком; оно раздражује рђаве страсти и сујеверице, у место да их обара; оно подиже наново противнике, који су већ једном пали; оно даје гласа свему што је од њега у први мах било заћутало. Оно је најбољи мајстор да се од противне стране подигне друга назадњачка революција, — contre-revolution — која сатире плод оне прве, потребне револуције.

Тако, Француска револуција пробуди у Инглеској мисли и тежње које су се чиниле као да су већ успаване. Све заблуде и предрасуде заједно, у којима је био и краљ Ђорђе III., и високо свештенство, и партаја збачене династије Стујартске, која се недавно тек и смирила и новом стању обикла, — све то сад и нехотице начини сајуз, и привуче себи вредне и главне људе, који су испуњени били духом умерености и чувања, но у ово доба принуђени били да небирају много начин и оруђа противу француског револуционског покрета; те се тако створи партаја назадњачка, партаја за одбрану, коју је речити *Берк* (Бурке), прозван цицероном Инглеским, у скупштини и на јавним састанцима (митинзима) одушевљавао и до заноса доводио. Све силе које су проистицале из устава, из јавног духа и родољубља инглеског, напрегну се до крајњости, да би се дао јак одпор несамо Француској сили, но и новим тежњама и начелима револуције француске, као да већина ових начела није била у Инглеској одавна позната и усвојена.

Партаја која је у то доба у Инглеској владала, учинила је истина доста великих дела, и имајући министра као што је био Пит, и војводу као Велингтона: но ми неговорећи као Французи, него са погледом чисто народним инглеским, опет на-

лазимо код ње многе мане и погрешке, као обично и код сваке претерано конзервативне (непомичне) владе. Уз велике појаве неуморног издржања и снаге, видимо код инглеске владе у то доба још и велико претеривање, неправду, несмотреност, усиљеност и лицемерност. Ми невелимо да инглески тадашњи властници нису имали узрока да раде онако како су радили: војна са Француском до неке мере готово се није могла избећи, те стега код куће а одважност у спољашњој политици по предузетом правцу донекле нуждна се показала; само на жалост мера се у томе прешла, природне границе прекорачиле су се. Партаја која је у време мира у тешким приликама владу подпомагала а често је и притискивала желећи да свој начин и своју власт вечно одржи, т. ј. странка племићска буде наскоро и против воље доведена у коло у које се испрва није мислила хватати. Партија ова почне сад врдати уместо да иде једним чистим политичким правцем; па и неопажајући стане јој се испод ногу земља ронити, и мало помало окрене се народни глас противу ње, сајузници њени и све што је ваљано и вредно на својој страни имала, остави је, па најпосле она изиђе у Инглеској у онакоп готово облику као и у Француској, т. ј. заступница старе низадњачке владе.

Овако поступање инглеског племства, ово пресиљавање у борби противу новог духа времена дало је бар Французима повода, да инглеску владу сматрају као окорелу племићску владу. Но инглески књижевник кога смо узели за углед, познаје боле од нас разлике које ваља притоме узети на ум, и ми овде то нарочито спомињемо, да се неби утврдиле неке револуционске предрасуде противу прве уставне једноглавне (монархиске) државе у Европи. Кад би инглеска влада доиста од памтивека била

и по саставу и по управи својој чисто племићска, данас би у тој земљи морало имати непомирљивих партаја и непријатељства, морало би имати питања која се немогу расправити, морало би имати рана којима се незна лека, било би зала, којима помоћи нема. И у овакој прилици могла би, а управо да кажемо, морала би скорим планути револуција. Но знамо да није тако. Инглески је устав нека мешавина од свију државних стихија, које су се различно временом развијале, па напоследку демократској (чисто народној) стихији оставили шири пут; но у свако доба у Инглеској је нека практична мудрост уздржавала или барем умеравала искључну владу једне странке над осталима. Код Инглеза ништа није било напрасно и изненада; све је клијало па сазревало, као што и у природи бива.

Истина, кажу а не сасвим без основа, да је последњи (18.) век за Инглеску прошао без знатног унапређења унутрашње политике народне. Но ипак се неможе рећи, да је то било време глупог нерада и мртвила. Од год. 1688. до времена кад је садања династија подигнута на престо, па и после до половине 18. века потреба је изискивала, да се утврди дело инглеске револуције. Од краља Ђорђа I. до краља Ђорђа III., тридесет до четрдесет година провело се, у искуству огледајући, како ће се показати нова уставна влада за време војне и мира. После 1760. год. из смућених потреса скупштинске борбе јавља се дух конзерватства (непомичности) и дух реформе (поправке), као два различна начела. Ова борба водила се још као по мраку и била је почетак кризе (ломљења), која се у војни са Француском револуцијом прикрила и одложила, но од ово тридесет година опет пошла својим током; па ако до краја буде тако користна и срећна као

до сада, она ће зацело донети инглеској влади нов век живота.

Криза ова дакле није дошла као олуја; изодавна могло се све спремити што је потребно да се дочека. Сам министар Пит смишљао је како би се поправио изборни закон за скупштину; он пишући приликом једноме свом пријатељу, овако говори о томе: „Заклете судије (поротници) који не-смеду судити, скупштински бирачи који немогу бирати, и угњетени грађани који се немогу жалити ни тражити олакшице: ето каква ће ти красна бити система инглеске владе; и сам *Чича Орлеан* [1]) од стида би поцрвенео, кад би морао признати да му је таква влада. — Гласовити беседник и скупштинар Берк који је страстно волео старинске законе и уредбе, ухватио се најпосле у коштац са подитељима и огласио војну сваком злоупотребљењу власти. У скупштини се предложи да се прогласи подпуна слобода за сваку веру. Пит и Фокс стану се надметати, ко ће боље напасти рђав начин избора скупштинског. Кад доцније због француске револуције и због војне са Француском дођу на инглеску управу људи који су мислили да је нуждна стега, опет корист простога народа није била сасвим занемарена. Тако лорд Гренвил, онда први министар, једном приликом пише ово: „Ваља да бранимо наш стари устав, но осим свега ваља да се старамо како ћемо колико се год може поправити стање простога народа“. Још лепше чуство према народу и страдајућем човештву појави се од стране инглеских свештеника, кад се прогласи тако звана *партија еванђелска*, која је и у скупштини имала својих заступника. Трговина с робљем

[1]) Самовољни и разметљиви тутор (стриц) младолетнога француског краља Лудвика XV.

буде забрањена, а то је био знак, да ће се по населбинама инглеским робство укинути, а то је велики напредак природне и хришћанске једнакости. Апгане почну се поправљати, школе за сиротињу и недељне школе заводити, па и друга богоугодна дела, одређена да мало по мало подижу прост народ из таме и праха, засведочила су како је општа пажња и старање за масу народа заузело важно место у питањима инглеске политике; и овоме појаву нашега века г. Грег нарочито се радује. А пошто се мир поврати и ова чуства и ове тежње за поправкама добише нов полет: онда, не насилним ударом, већ општим и брзим напредком Инглеска изиђе у поље, на коме се данас њена унутрашња снага живота огледа у борби преображења друштвеног. И овде нам се враћа питање, које смо у почетку изнели на среду. Чему се ваља надати или од чега плашити? Да-ли та мирна умна борба преображења предсказује револуцију? — Са књижевником кога смо овде узели, ми мислимо да у Инглеској неће бити револуције, и ево ћемо показати основе по којима тако мислимо.

Одпре је право избора за посланика у скупштину било врло скучено, т. ј. само су они грађани могли бирати скупштинаре, који су имали известну законом одређену (доста велику) суму годишњега прихода; осим тога неке вароши, по својим од старине задобивеним повластицама имале су (а и данас још имају) право да изберу више посланика, него-ли што би према броју свога житељства могле то чинити. А одкако се ово тридесет година извршила *парламентска реформа*, т. ј. поправка у закону скупштинском, којом се право избора прилично рашир:ло, т. ј. мера прихода као способност за бирање посланик смањила, и одкако је учињена поправка у закону за управу варошких обштина:

од то доба створила се у Инглеској влада и управа средњега реда народа, или управо овај ред народа почео се редовно и законито мешати у владу и управу државе. Много и много којешта већ се поправило, које је јасни знак степенитога развитка у томе правцу. А уједно, судбина оних грађана који живе једино или понајвише од свакидашње заслуге, почела је задавати непрестаног посла и бриге инглеским државницима, па у скупштинским препирканма често виђамо, како се питање о стању тих грађана непрестано понавља, те пробуђује нове и нове уредбе, а све у духу правичности и љубави према том реду грађана. Ако од ово петнајест година узмемо одприлике један месец дана радње у скупштини инглеској, зачудићемо се кад видимо, колико се она бавила стварима што се тичу највише користи надничара по варошима и селима. У томе се опажа велика разлика и готово противност између инглеског парламента и народних скупштина по осталој сувоземној Европи.

Ево дакле садањег стања означеног крупним цртама: подржавање постојеће власти, постојећих редова и политичких форма старе Инглеске, но уједно и претежност средњих редова народа, трговаца и радника (индустријалних) држе уставну средину између племића и гомиле народа; из овог облика Инглеске види се сад све већма, како потребе, осећања и права оних редова народа што још немају дела у политичкој управи, постају од дана на дан све озбиљнији предмет пажње како за властнике тако и за грађане. И ово се каже у Инглеској *поплава демократске стихије*. И из ове три поменуте ствари ваља извести, да-ли ће бити револуције. Па оно што ваља радити, да би се револуција избегла, да-ли то могу старинске установе

инглеске поднети, средњи ред народа да-ли може то извршити и да-ли ће демократија т. ј. народ то примити?

У Инглеској као и по другим земљама има људи и политичких школа које кажу, да знају подпуно, шта би ваљало чинити, па то своде најпосле на захтевање, да се државно друштво из основа прекроји. Дух и тежња ових школа има већ и своје нарочито име, т. ј. *социјализам*; чартизам [1]) је једна форма његова, комунизам [2]) последњи му је степен, а јакобинство је његово насилно средство. Мало људи у Инглеској иду до ових крајности; али социјализам са разлогом, социјализам миран бар по својим тежњама, разумне поправке више него-ли социјализам револуционски — није тамо редак; но ми се опет сумњамо, да ли он има нарочиту странку у скупштини народној.

Пре нег'што станемо с погледом науке испитивити, шта би се имало рећи противу социјализма: имамо да покажемо једну важну ствар, т. ј. обште стање духова.

---

[1]) Чартизам значи покрет инглеске сиротиње противу племића, богаташа и свештенства; овај покрет почео је од 1815. год. бивати опасан, и 1839. год. излеже се од њега буна, која брзо би удушена али се поводом француске и обште европске револуције у 1848. год. наново појави, и тек тиме леже, што се тада отвори велика радња и трговина, што рана појевтини и надничари добише посла. Но овог покрета неће дотле нестати, догод се његова захтевања незадовоље; и у римској историји видико, да борба између племства и народа траје од почетка па до краја.

[2]) Комунизам је тежња за подпуном једнакошћу и заједничким, равним уживањем свију добара у држави.

У Инглеској, јавноме мишљењу — јавноме гласу неможе се нико противити. Сад, може-ли социјализам овладати тим јавним гласом, или, може-ли покрет, може-ли тежња демократска постати таква, да повуче за собом све остале тежње, и да народ истргне из умерености и постојанства, а влади да одузме ону слободу, што јој је нужна да се може мудро управљати? Установе — *закони и уредбе слаби су бедеми, ако дух народни није преи и најјачи бедем. Узалуд је везати се за ма какву зграду руке човечије: за владу, власт, совет, скупштину, цркву или судове; узалуд је жирским законима придавати силу светога човечеа, који је некада чинио чуда. Главно је питање:* како мисли и како осећа народ? Установе могле су припомоћи да се створи овакн и овакн начин мишљења и осећања; оне могу томе мишљењу и осећању служити као штит или оруђе: али га немогу силом створити, представљајући да га има, кад га доиста нема. Људи пре свега имају душу, духовну наравствену страну; а по наравствености и код војске једне суди се каква јој је сила. Наравственост у Инглеској није тешко познати. Један посланик изрекао је у скупштини 1848. год. ове важне речи: „у срцу моме осећам да има љубави према народу, а неналазим да има мрзости према државном друштву“.

Социјализам зачет је из мрзости на друштво(?) [1]), а друштво је поникло из прошлости, оно је колевка у којој смо одгајани. Е дакле, Инглез воли прошлост [2]), друштво инглеско неможе постати самом себи несносно. Одавна се инглески

---

[1]) Праведније би било рећи, да је социјализам зачет из мрзости на недостатке и злоупотребљење.

[2]) Али неиран ни будућност.

народ поноси законима својим, и мисли да је по историји својој бољи од других народа Па кад би му се хтело сад доказивати, да није урадио ништа ваљаног, однако управља сам собом: тим би се учинила увреда поносштости и мудрости његовој. Својим сећањем и обичајима, својим искуством а на сву прилику и природом својом научио се да у самоме свом досадањем животу тражи сад правило, сад основ, а сад опет оруђе за поправке и новости које хоће. Њему је своја слобода као нека очевина. Њему нестоји да сад тек изнова тече, но да чува, да поправља и унапређује. Довољно је да се ово расположење духа само означи, а оно је већ познато. Никаквом силом никаквим лукавством неби се то могло сад изменути, јер би ваљало најпре изменути историју Инглеске, учинити од ње да буде другчија нег' што је, покварити да небуде оно што је била. Људи су слабо кад господари од своје будуће судбе, а како ће бити властни од своје прошлости?

Но рећиће нам се: Па баш противу те прошлости ваља сад радити; ваља у жиле инглеског народа уливати нову крв, нов дух, нову демократску мржњу према овако уређеном друштву; и већ је то свршено, ви већ описујете *упорну* Инглеску, а Инглеска као земља од *покрета* није више оно што ви мислите. — Овака приметба била би неуместна и ништа је ни привидно неправда. Што нам се види да доиста има живота и вредности, то је својство духа и карактера инглеског освештано временом. Народ инглески лако се узбуђује као и сваки народ који је вредан слободе: зато ваља с њиме поступати разумно, а за ову су његове установе и начињене. Препирке и претресања њега покрећу и умирују. Он је *протестант* у свему, и сама вера његова образује се испитивањем. Кад би се свима

властницима и државницима његовим завриуо мозак, кад би се ови сви поплашили, или одушевљењем занели, па би му непрестано предиковали о револуцији: шта би онда било? На ово ми одговарамо, да незнамо, или управо знамо да то бити неће. Како се кад-што чини да је страстан, к у приликама брзи предузимач: опет је дужи постојан и практичан. Награда или добит, која му се обећава, да би га примамила, мора бити стварна и сигурна. Народ инглески дакле немари за неизвестна уверавања шпекулације основане на предпоставкама, нити воли да гради куле по ваздуху; и као што намера социјализма иде противу његовог чуства уважења самога себе и противу његовог поштовања прошлости, тако и начин мишљења и суђења социјалистичкога није по вољи ни по разуму његовом. У једној књизи пише за Инглезе, да су они истина понајсвестнији и најразумнији народ, но који се слабо држи лоћике, т. ј. није у свему следствен. Ово је добро речено; и по томе Инглези ни мислима ни осећањима, ни памећу ни карактером својим нису баш народ бунтован, ни који би волео насилне промене.

Тако се преноси питање с' поља *револуције* на поље *реформе* (поправке). Овде ћемо казати и ми као и г. Грег. ако се на овоме пољу није досада ништа урадило и ако се немисли ни радити, онда би доиста имало ту опасности; и ако ништа друго, ово би зацело било толико несмотрено колико и неправо од стране владе. Политика може овде, неодвајајући се од практике, да позове у помоћ науку философије и да се послужи свим изворима знања, да би видела шта захтева од ње ново стање људскога друштва.

Кад би се тежња за променама и новачењем непрестано терала докле год иде дух системе, нај-

ило би се на другу препреку, коју социјализам радо прећуткује; а та је препрека *слобода*. Поправке из темеља и уједанпут по некој напред смишљеној теорији или плану немогу се извршити другчије, већ начином диктаторским, самовољним. А зна се да оваки начин владе мрзи сваки народ који се већ одомаћио са слободном самоуправом (self government). Има земље, на којој биљка појединога или удруженог абсолутизма (самовоље владе) неможе лако да клија. Па да узмемо још на ум и ово: да се *друштвено преображење* по чијој вољи и кад се хоће изврши, ваља се послужити деспотством (самовољством) као оруђем, а деспотство је управо и тежња оваких насилних преображаја. Што демократи над-што претерују у тежњи својој за једнакошћу друштвеном: то долази отуда, што они у мисли својој одвећ увеличавају зле последице неједнакости, коју међу људе доводи природа, случај и нужни покрет друштва. Што на овоме свету има и великих и малих, и силних и слабих, и богатих и сиромаха; зато се мисли, да онде мора бити неправде и невоље, где влада слобода радње, где је људима слободно да се надмећу и утркују у радњи и уживању; па да се то зло неможе другчије ни уклонити, већ ако се ово слободно надметање силом обустави. Који овако мисле, они даље кажу, да човек остављен сам себи у сред великог друштва људског, нема довољно знања ни памети ни одважности да се успешно бори са неизбежним последицама неједнакости; треба да се бори за њега други неко, који ће улетети међу разјарене борце у кругу грађанскога живота; треба неко да води бригу о свима оним невештим члановима друштва, који неуму сами собом управљати. Другим речима ово значи: да су сви људи малољетни, незрели и недорасли, па јим треба тутора, и овај тутор не-

може бити нико други но сама држава ,т. ј. влада државна.

Овака државна влада која би се умешала у живот грађански, и то не само ради исправљања неправде путем полиције и судова, но као господар над свима и над сваким: то је смисао социјализма у своме највишем значају. Она може ићи ближе или даље тим путем, али остаје на истоме правцу и све тежи истој намери; ослобођење што би она донела роду људском, било би наказа слободе; код ње би сва права човечија била узалћена у рукама власти. Као што је краљ Лудвик XIV. казао: „Ја сам држава"; тако би влада социјализма могла рећи: ја сам и држава и грађанин, све и сва." Она би се о нама старала као и о баченој па нађеној деци. Ми не би имали брите ни како ћемо се бранити, нити би имали права да сами собом располажемо, па ради нашег „благостања" били би уређени у гомиле, као што су уређени солдати ради победе, и духовници ради вечног спасења.

Ето, куда су се озбиља хтела занети и начела и чеда револуције француске; ето шта би било од слободе у загрљају диктаторског братинства и једнакости!... А! Боље да се раскине друштвена свеза, боље да се вратимо у првобитни живот, у ону природну слободу о којој су снивали философи: „сваки за се а Бог за све, — и слобода шума!"

Но да нендемо до ових крајности, опет социјализам ако ће да се обистини, неможе се помислити без неограниченог ширења власти државне. Јер за њега треба такво законодавство, које ће газити насилно и обичаје и вољу и сваку личну особину, па још више, које ће као божија власт све видети и свуда доспети, које ће се својом мудрошћу и смотреношћу непрестано наметати слободном животу и личној самосталности грађана.

Сад да се Инглеској понуди овака влада, не-би-ли значило као да јој се хоће да поништи свака различитост, свака вољност и изворност у поместним установама и друштвеним уређенима. То би значило једним ударом убити и дух обштински и дух државне заједнице у Инглеској. То би значило, да се на обалама Темзе огласи жестока централизација, да се сво кретање и сваки друштвени појав живота у грађанскоме, обштинском и државном кругу велике Британије управља по једној највишој вољи, по једноме истом начину, по једној те једној свирки. Са чистом демократијом, изведеном до крајњих последица њених, управа државна прешла би из руку грађана у руке чиновника. Подпуна једнакост и бирократство [1]) иду понајвише истим кораком. Револуција у оваком смислу нема зацело ништа, што би могло намамити народ, у кога је лична и обштинска слобода досада најдаље дотерана, и који је могао створити тринајест република, из којих су најпре састављене сједињене северо-американске државе.

По своме што смо довде казали, може се извести, да су прилично известне и умерене границе променама, које у Инглеској може са основом захтевати напредак истините једнакости, или боље правда у друштвима људским.

У тој земљи политичка економија основ је свима наукама; она је философија у свему што се тиче ствари и дела живота. Боже сачувај, да ми томе штогод замерамо, премда политичка економија сведена строго у своје међе, необима све знање које је потребно човеку у заједници државној. Но ако се поред те науке увек ослањамо на начела вечно-

---

[1]) т. ј. влада која се ослања на саме чиновнике, и само преко њих управља.

га морала, на начела вечне правде и поредка, као што и мора бити; ако се обзиремо и на историске спомене, међу којима је најсветија јавна слобода, слобода личности и имања: онда је најпаметније да сву тежњу за напредком и сваки план за поправке непрестано сравњујемо са садањим стањем друштва државног, и да све то успоређујемо са околностима и условима у којима се живот нужно мора мицати; а ово се познаје најбоље по оним појавима којих се испитивање назива политичком економијом.

У осталоме социјализам више дира у економски него-ли у политички поредак, и већма се бави са потребама и жудњама наше природе. Поправке које он тражи и које би му ваљало на супрот ставити, уобште тичу се материјалнога благостања више него-ли достојанства људског. Г. Грег дакле врло добро чини, што излази и као ваљан економиста, и бави се задатцима, које ми по њему претресамо. — Једанпут запитају митрополита добленског, који је и у овоме доста важна личност: „да-ли се у Инглеској ваља бојати социјализма.“ „Не,“ одговори он; „у Инглеској знају политичку економију врло добро.“

Видели смо, којим духом дише г. Грег; да приступимо сад неким питањима која он износи на среду у својој књизи, и која ће у овоме нашем разлагању означити неколико точака, од грађанских и друштвених до политичких поправака.

I.

Кад погледамо на грађанско друштво у Инглеској, невидимо у саставу његовом ништа што би га знатно разликовало од друштва по другим земљама: осим једне познате разлике, а то је *право преорођења*.

Ми неможемо овде испитивати право старешинства по рођењу; само ћемо напоменути неке ствари о томе. Понајпре напомињемо, да то право није баш тако спојено са аристократством, а није овоме ни користно толико колико се мисли. Најзнатније аристократство на свету, римсно племство није знало за ова права, које није имала ни шпањолска властела. А у Инглеској оно није повластица племићска, него стоји у општем закону, и у обичајима народа; налик на ово може се видети и у неким француским областима. Што се тиче аристократства инглеског, право прворођења служи му да га огради у кругу који му је назначен уставом. Инглеско племство усредоточава се у једноме човеку од свакога „благородног“ или облагороћеног племена. Осим политичне повластице овога старешинства неможе се створити одвојена класа без законитога и одређеног значаја, која би се од осталога друштва разликовала само одрицањем и туђењем, и уздизала над осталим класама само тиме, што неби делила њихове радове. Кад би когод казао у Инглеској, да *живи „поштено“*, а тиме би разумевао да живи немешајући се ни у какве послове, нерадећи ни трговину ни занат, и небавећи се ни правозаступништвом нити каквим грађанским званијем: то се онда неби знало, шта да се мисли о таквоме човеку. Који су рођени млађи у племићским фамилијама, они су ограничени на врло мали део наследства, па несматрају да је стидно латити се ма каквог посла који је отворен осталим људима. Наслови (титуле) којима се по другим земљама придаје толика важность, чувају Инглеза од кварења, јер се немогу варљивим начином задобити, нити се могу плодовитошћу фамилија и разгранањем сродства множити без краја; наслови племићски по праву нераздељни су од прворо-

ђења, а ако се по учтивости пруже и мало даље, та срећа нетраје дуго, јер синовци једнога ерцега (војводе) и браћа грофовска већ немају титуле. Млађи син и брат грофа Четема именовали су се просто г. Пит, а унуци војводе Бетфордског, ако само нису од најстаријега сина, зва'ће се колико их год има г. Росел. Оваким начином непрестано ступају у грађанско друштво деца из племићских фамилија, која би узалуд тражила неко одликовање, кад би им остао богати део наследства, па да могу живети безпослено и презирати остали свет. Но у Инглеској често се може чути на суду унук каквога лорда где као правозаступник говори, и може се видети брат понеког члана из горње скупштине где седи за канцелариским столом какве банкерске и трговачке куће. Овим начином на основу права прворођења у Инглеској има истина аристократства, али нема племства онаког, као што је било и као што и сад има у других народа. Право прворођења с неке стране има тамо силу као нека уредба једнакости. Само прворођени синови племићских фамилија добијају у наследство цело имање очинско, а млађима даје се тек неко уживање, и ови што се тиче наслеђивања непокретних добара, равнају се са осталим народом који нема земље наслеђене.

Наш инглески књижевник говори врло пространо о економиским последицама права прворођења, па разлаже ово питање: Да-ли је добро, што у Инглеској земља остаје поцајвише нераздељна у једнима истим фамилијама, у једнима истим рукама? Па пошто је ствар са сваке стране промотрио и згодним приметбама осветлео, изриче свој суд, да земљу неваља много делити ни комадати: он се труди да докаже како је система недељења земље донела код њих велике користи, и нарочито

није скопчана са оним незгодама које јој се у Француској обично приписују. Но кад би овде било места и времена, ми би се потрудили да покажемо, да је француска система деленја земље у многоме за народ користнија и да је чиста од многих недостатака и зала која г. Грег. налази код ње. На земљама маленим може се одржати и напредовати пољска привреда без великог знања и капитала, и уобште пољска радња неће остати неплодна; а ако гдешто и буде другчије, т. ј. ако понегде обрађивање малих комада земље неуспева: томе су узрок друге споредне и случајне околности, а не само подељене земље. Стање ове ствари неможе бити једно исто по свим крајевима Француске, која је врло пространа и одвећ различита по земљи, по клими по обичајима и живљену народа, па неможе свуда једно правило важити у пољској радњи. У неким деловима околине париске због велике производности земља се јако поделила; а на другом месту раскомадањем маловредне земље подигла се производност и вредност. Овако различите околности немогу донети једнаки последак; живот код сељака у јужној Француској умерен је и штедљив, а код сељака у северној Француској напротив угодан а и раскошан; па може-ли на југу и на северу Француске вредети један закон о пољској привреди?

Што се тиче вештине и начина у пољској радњи, знамо да и зато треба новаца; а за дуго време (и то време није још сасвим ни прошло) капитали обраћали су се на обрађивање малих земаља исто тако као и на обрађивање великих комада земље. На малим земљама бар се скупљала једна сорта капитала т. ј. рад живљи и прилежнији, и отуда земљоделство ако још и невешто али опет плодоносно.

Но да се оставимо земљоделске точке погледа, јер се ово питање нас тиче више са стране политичне. Истина, деоба наследства у Француској није могла обуставити револуције, али их је задржала у узди. Што се непокретно имање у Француској налази великим делом у рукама народа, и што се сваки отима и поноси да се зове газда непокретнога добра: то је тамо управ' јемство за постојанство државнога друштва, стихија демократска и консерватовска уједно, која се у 1848. години на више места одупрла сили социјалистичког проповедања управљеног противу грађанског и политичког реда.

У осталоме, ако је земља у народу подељена, незначи да је и имућност подељена исто тако. Подељене земље може бити зачетак сиротиње и подчињености, кад му се неби помогло с друге стране, и кад се у новије доба великим развитком покретнога богатства неби уклањале рђаве последице од тога, и наследства неби надокнађавала, једнакошћу разделења земље богатство лакше прелази из једних у друге руке а немора бити мање, и смотреност у женидбама може такође доста одржати саразмерност имања. Неке породице, али не у обште, осиромашиле су; а старо племство на пример данас је може бити богатије него-ли пре револуције у 1789. години; множење народа неиде брже од множења богатства.

Даље, инглески књижевник вара се ако мисли, да се превелико умножење и заштићавање чиновништва у Француској, има приписати француском закону о наследству, т. ј. као да тамо има прекомерно много чиновника због тога, што већина народа има део непокретног наследства, па многи немогући од тога живети траже и често налазе заклона у државној служби, француско администра-

тивно (управно) уређење, овако као што је, долази од других узрока. Г. Грег. виче до Бога, видећи, како он вели, француског министра унутрашњих послова где заповеда над три стотине четрдесет и четири хиљаде плаћених званичника. Колико ми знамо, број овај ваља узети четрдесет или педесет пута мање. У ону грдну гомилу наш Инглез мора да је рачунао као званичнике и све служитеље јавне н. пр. чуваре споредних друмова којима се у Инглеској плаћа из касе предузимачких друштва која су градила друм.

Ми признајемо, да у Француској има чиновника сувише; али ово недолази од француског закона о наследству, већ од других узрока. Нећемо да бранимо бирократство од нападања инглеског књижевника, Боже сачувај! Само кажемо да делење наследства у Француској није криво што се централизацијом претерује и злоупотребљење чини. — А право прворођења и кад би за Инглезе било тако користно као што би се хтело: опет се неби могло разумно и начисто бранити и оправдати; јер би се иначе морало узети, да је наследност добара сасвим подложна самовољству законодавца, и да се у овој ствари грађанско право нема ништа обзирати на право природно. А ово неће одобрити нико паметан.

Даље претресање овога предмета одвело би нас врло далеко. Зато ћемо још само казати ово: По данашњем стању државнога живота у Инглеској, као да никаква јавна нужда неизискује, да се укине право прворођења, а да остане претерана власт завештаоца и злоупотребљење права постављања наследника; ово би се морало једно с другим укинути. Може бити да би се нанела штета земљоделству и поместним повластицама, кад би се у Инглеској земља брзо и јако расномадала; но ми се

о томе сумњамо. А знамо, да слика француских закона о наследству, основаних на породичној наклоности и милости, није згодан мамак за социјализам; јер социјализам је непријатељ свакоме природном праву у ствари наследства.

II.

Поред законика грађанског финансиски закони највише и најближе раде на судбину народа, а први финансиски закон јесте *закон о порезу*. У Инглеској за дуго је био обичај викати, да је тамошњи народ наспрам других највише обтерећен порезом, и инглеска пореска система да је најбоље удешена како ће се претоварити рад и сиротиња. Овака замерка инглеској системи није уместна, и од мира у 1815. год. постајала је како које године све неправеднија. Истина било је доста пореза погрешних, непроизводних и тешких; али то се пре може приписати незнању и укорењеном рђавом правцу, неголи себичности и злоћи властника инглеских, и осим закона о плаћању на жита мучно ће се наћи друга такса која би једино била од користи једној овлашћеној класи н. пр. аристократској. Правом забране и заштите појединих радња постајале су такође повластице т. ј. монополи, а тиме није се мислило ићи на ограничење већ на подизање нове радње у народу. Кад-год су долазили хуигијевци на управу, њихове финансиске тежње и наредбе понајвише су биле управљене у корист општу народну. А шта се може данас о томе казати?

Књижевник наш вешто претреса пореску систему, па доказује како је посредни (indirecte) данак бољи од непосредноога (directe), а и за овај се може нерећи да је њиме сиротиња претоварена. Сви приходи испод 150 фунти стерлина и све куће што доносе кирије мање од 20 фунти (100 талира).

т. ј. шест седмина обиталишта и девет десетина свију прихода у краљевини — изузето је од данка. — Што су се укинули толики монополи, и што се држава оставила толиког намета: све то учињено је с намером да би појевтиниле ствари које су најнужније за живот; те тако осим дрва за грађу и осим сапуна, сиротиња троши без намета све друге одвећ потребне ствари, у које инглески писац заједно неброји никакво пиће (шпиритуозно). По овоме готово стоји до сиромаха, да пазећи на показане услове, неплаћа никакав порез.

Кад се скупи производ свију прихода државних у Инглеској, па се разведе по изворима одкуда се добија, показаће се ова сразмерица: од 66 милиона фунти стерлинга, суме јавних прихода у 1849. години, богате класе или газде непокретних добара платили су 30 милиона т. ј. целину известног данка што пада само на имуће, и осим тога још су платили више од пола суме што износи остали данак. Укратко — који што год имају, плаћају два и по пута толико пореза, колико ови који немају. А ако погледамо на број оних који порез плаћају, наћићемо, да прва класа т. ј. четвртина свега житељства плаћа 45 милиона, а друга т. ј. три четвртине осталог народа плаћају 21 милион; или, у првој класи једна глава плаћа шест или седам пута онолико колико плаћа у другој.

Бројна испитивања у која се упустио г. Грег. врло су јасна и занимљива; и као што се нама види, она потврђују његово мишљење, да инглески народ према своме богатству није порезом највећма од свију народа обтерећен, и да терет државних трошкова сносе понајвише богатији. Осим тога ваља знати, да су ови податци старији од онога славног финансиског плана г. Гледстона, којим се поступило још даље на прокрченом путу, и који би,

де га није помела војна (с Русијом), до крајње могућности извео главну мисао Роберта Пила, т. ј. да се пореском системом подпомаже јевтиноћа ствари за живот најпотребнијих, као одела и ране. По нашем знању, ни у којој земљи порез није поправљен и дотеран у смислу већма демократском као у Инглеској. Ако у овој ствари правица значи саразмерност, онда се тамо учинило више, него што и строга правица захтева.

III.

По свима образованим земљама има цео ред закона и уредба, које се непосредно тичу стања бедних и сиромаха. О тим законима и уредбама имало би се у начелу доста приметити и много јим којешта замерити, колико од стране економиске науке толико у интересу личне самосталности и достојанства људског. Но опет нетреба лутати по царству абсолутнога (савршеног) добра, и ко зна, да-ли ће се кадгод друштво људско дотле усавршити, да му неће требати никакав завод јавне помоћи и милостиње?

У Француској је најзнатније у овом смислу уређење болница, које се и поред неких жали-бог недостатака може опет по нашем знању сматрати за боље од свега што има налик на то по другим крајевима Европе. Но као што је познато, јавна помоћ и милостиња — то је право поље социјализма, а Инглеска захватила се у рад изодавна на томе пољу. Она је од памтивека узимала на ум стање бедних и сиромаха, па је издавала важне уредбе на олакшицу њихову. Да споменемо само порезу за сиротињу, која се увела на више векова пре, него што ће се у уму људском и појавити социјализам: ова пореза међутим имала је и задржала свакојаке па и најгоре значаје, све дотле, доклe се сматрала

више као завод милостиње него-ли као полицајска уредба; и однако је почела губити значај човекољубивости па излазити као нужна уредба државна, одатле је добила више у моралности и достојанству; но при свему том неможе се узети као неко законодавно доброчинство, за које би бедне класе народа имале благодарити влади.

IV.

Да пређемо сад на друга питања, на државне установе, којих благодетни значај сасвим је јасан, и од којих је најзнатније *васпитање народно* и *економски заводи*, штедионице.

Радници у Инглеској због три узрока падају у оскудост, која прелази обичну њихову снагу: прво, због шкодљиви за њих уредба државних, друго због самих њихових погрешака, и треће због случајних несрећних догађаја. Најпре би се ваљало старати; да се уклони онај други узрок беде радничке. А за први узрок очевидно је да ваља имати ваљану и мудру владу. Што се тиче случајних несрећа, наравно, ту се мора позвати у помоћ јавна и приватна милостиња. Остаје дакле да испитамо, да-ли порок, неуредност и несмотрено расипање имају основа да траже помоћ и од грађанскога друштва.

Г. Грег. неналази за право, да цело друштво државно узме на себе терет да све своје чланове осигура од њихових собствених погрешака, јер мудри и смотрени нетреба да плаћају глобу за раскошне и неразумне. Нравственост забрањује заклањати зло, да га нестигне каштига његових последица, и овоме књижевнику види се да је држава непунила дужност своју, ако је противу ових злосретних неуредности подигла предходну ограду доброга васпитања. — Што се тиче неких владиних наредба које су шкодљиве народу, ако јим народ

није умео на пут стати, неостаје друго већ радити да и сиротиња позна своју праву корист и да је може бранити сваким начином и путем, који је отворен грађанину у слободној земљи. — За несрећне случаје што се догађају код радника, опет кажемо, да је за њих потребна општа драговољна помоћ; но и овде држава може учинити толико, да раднику осигура средства, којима ће дочекати и издржати такве несреће.

Све - све, али васпитање народно долази на прво место. Анђео хранитељ човека у државноме друштву јесте уредни развитак његовога разума. У овоме г. Грег. недопушта одлагања ни ограничавања. Он признаје да се у томе и досада прилично урадило; радничка класа коју он као да познаје врло добро, од ово двадесет година знатно се подигла. Међутим некрије да ваља још много радити, и да има силних препрека, које васпитању народном на путу стоје. Да би видели како он правда своје тужбе у овој ствари, требало би да претресемо и све озбиљне прекоре које он управља противу англиканске цркве, и њене немарности противу њених предрасуда, и безплодних раздора. И ако добро зна, да је вера тврдо јемство друштву грађанском; опет и он спада међу оне многе учене људе, који разликују цркву од вере и који врлину вере нетраже у одређеном догматизму. Он дакле нарочито захтева, да се влада пре свега заузме о живом развитку народног васпитања, које ако не брже, а оно бар упоред, да иде са свима уредбама за поправљање материјалнога стања сиромашне класе, и у овоме великом раду да свештенство подпомаже владу свом снагом. У очима инглоског књижевника распростирање нужних наука по народу неможе никад бити опасно: противу очајних тежња беде и сиротиње ваља извести у бој озбиљско ста-

раље власти о обштем напредку, чему ће се наравно придружити постепено ширење саразмерног благостања у народу.

V.

Поред добре финансиске системе којој треба да буде главна ствар обште благостање, нужно је пронаћи начин којим би се добиле и сачувале све користи ваљаног васпитања народног, и за то се осим осталога препоручује, да се уреде и подржавају заводи, што радника унапред осигуравају од случајне беде и оскудице. Радници по фабрикантским окрузима а унеколико и пољски радници много пате и жале се, што је радња непостојана, што се цена мења. Промене и незгоде којима је подложна трговина и радиност, премда недолазе с неба, али се опет често немогу одклонити исто тако као ни они несрећни случаји што сналазе земљоделство: но овде се говори о оним несрећама, које се могу напред видети, ако не у појединости а оно бар уопште, и противу којих има начина да се човек осигура.

У свакоме реду житељства може се штедњом ако ништа више, а оно старост осигурати. Човек дакле који живи од свакидашње заслуге има основа да захтева да се постојеће економиско уређење дотера тако, како ће заслуга његова у средњу руку бити толика да се од ње може одвојити штогод за црне дане. Но држава може томе припомоћи само унапређењем општега благостања и пореском системом, која ће обарати цену оним производима што су нужни за живот. У огледима г. Грега налазе се бројеви од велике важности што се тиче заслуге инглеских надничара; из њих се прилично види, да се свакидашњом штедњом може колико-толико спремити за случај ако доцније

неби рада било. А сама ствар најбоље говори. У 1850. години 1,092,581 лице уложило је у штедионице суму од 27,198,563 фунти стерлинга, и израчунило се, да су *друштва узајмное подпомаганьа*, на броју 33,223, имала 3,052.000 чланова, који уписом дају да се на годину потроши сума близу пет милиона ф. стер., а осим тога остало је у њиховим фондовима скупљено преко једанаест милиона фунти.

Но влада државна није увек давала а ни сада још недаје заводима овим сва нужна јемства, и нечини јим све олакшице које би се могле желети. Г. Грег износи ни видик више недостатака и назначује више могућих поправака у овој ствари; а осим тога брижљиво излаже и препоручује и друге користне заводе, као: друштва за осигурање живота, друштва за подизање кућа, у којима улагач добије најпре станиште а после и собственост станишта, — друштва која иду сиромасима на руку да добију мало земље нужне за станиште и градину, и т д. Све ове мисли које имају вредности само у толико, у колико се могу извршити, развијене су до пространих појединости, којима овде није место. А главна је мисао ова: рад се тужи на капитал, овоме нема другог лека већ да рад постане капиталом, које може бити само економијом а на основу ваљаног васпитања и добрих завода осигурања по начелу удружавања.

VI.

Ето, то су јаки одговори на претерана као и на праведна захтевања демократскога духа. По мери којом се овај дух претапа у народно мишљење, можемо се надати, да ће имати довољно бистрине да разликује глас разумне користи од вике бујних страсти. О овоме се неби могло ни сумњати, кад би ту решавао сам природни разум народа, кад не-

би било погрешне философије и економиских тежња које се немогу извршити. Г. Грег строго критикује неке књиге писане у оваким тежњама; а претреса и неке романе у којима друштвена мржња говори гласом горке сатире — подсмевања — гласом тужбе, или прекора и жаљења. Критичар наш много јим даје за право, али уједно са садањега државног стања брише многе црне боје којима га описују раздражени и огорчени духови; чинећи се као да претреса само књижевне саставе, он исправља многе ствари и своди на праву меру зло, за које опет показује лека. Ту се налази он са оном чудном лекаријом која се издаје да има помоћи за сваку болку, па болестнику необећава ништа мање већ да му може изменити услове живота; ту се сусретају оне старе распре између рада и капитила, и планови толико пута понављани о томе, како би се начинила свеза између та два тобожна противника. Право на рад, уређење рада, теорије и пробе удружења радника да могу обстати и без газде или предузимача, — све је то испитао овај књижевник непристрастно и ладнокрвно. Спрам светлости здраве политичне економије он лако показује, шта је истинито или практично у неким новим чудним теоријама економиским.

У Инглеској има један ред социјалиста који се зову Хришћани, но нису сви баш православни; неки од њих припадају свештеничком реду и ваљани су писци; пламте жељом за напредак добра, имају живу силу замишљања спрам слабомоћних и велику наклоност, која долази до страсти — па их ово заноси те вичу да јим се свет чуди. Али се варају; њихов крепки дух и дар био је створен за озбиљну сатиру, задатак Јувенила дивно би јим доликовао у новоме друштву људском, и може бити да би учинили свету праву услугу, кад би почели

да описују садања зла живим сатирским цртама; јер је увек нужно, да се богаташка и конзерватовска класа буде из своје немарности, и надничари нису једини, које треба опомињати да буду смотрени. Но и ови вредни духовници, живописци свога доба и народа, слаби су кад се упусте у умовање, и њихов вешти противник (г. Грег) лако их савлада и обезоружа на пољу науке, поред које он у основу није противан никаквој реформи, и ниједно ма како мучно питање незадаје му страха. Он све хоће да огледа (меће на пробу), као што каже св. писмо, па одбира што је добро; и кад му се предложи каква реформа која је само фантазијом створена но управо немогућа, он изнесе одмах другу која се може извршити.

VII.

У Инглеској пуштена је у свет мисао о једној реформи којом се још нису узрујале жестоке страсти народне: то је нова скупштинска реформа. Политичке реформе претежније су од чисто друштвених у томе, што оне саме по себи немају онога превратног значаја који застрашује на први поглед; но почем се оне неизвршују тако тешко, то их државно друштво може примити без довољне смотрености и непазно увалити се у непредвиђену опасност. Такав би случај могао и овде бити, јер ово је доиста по себи реформа а не револуција, ово је поправка установе што се прелива у крв народну, овде се ради само о томе да се продужи што се започело, да се преправи што се већ подигло, да се умножи што се већ задобило, — па није могуће да се овака ствар и само за неко време остави на страну. Али неки људи тиме се узнемирују и боје се ове измене, јер кажу, лако је извршити промену али је тешко повратити се после

натраг. Па и народ пушта се у претрес ове ствари као с неким оклевањем, и на сувоземној Европи свет се доста зачудио видећи Инглеску владу како се пустила у испитивање те мисли. Људи су се питали, по каквој нужди и потреби речена влада пристаје да се измени досадање законодавство, које је радило и држало се прилично. О овој точки ми нећемо решавати сами, него ћемо изнети на углед шта други мисле; само толико знамо, да је разумна смелост лорда Џона Росела досада одржала међан.

Књижевник наш пристаје на реформу. Реформа од 1832. уродила је лепим плодом, она је законитим начином учинила те су средње класе народа задобиле праведан утицај у законодавство и управу државну, што су дотле постизале далеким и тешким путем. Никаква велика неприлика није се при томе појавила. Лепе и велике ствари извршене су поправљеном скупштином, и Инглеска ведрим челом прешла је страшну буру револуција који су у најновије доба потресле Европу.

Но међутим, основни закон скупштински (доњега дома), састављен пре више десетина година по начелима и околностима које су се онда морале уважавати, — тај закон пун је недоследности, противности и недостатака; он је незгодан по својим главним уређењима и мучно се може бранити од критике. па ако ће да се поправи, треба то да захтева народ озбиљним но умереним гласом. Тада и политика владина може бити слободнија и боље ће измерити шта ваља чинити за реформу. Тако ће то бити дело размишљања и смотрености, а не дело нужде и бујног заноса. Тако ће се све лепо изтражити шта би се могло покушати да се учини правда тежњама и духу демократском. Има-ли штогод простије, него да се демократској странки уступи место у послу државном, па да јој се само ре-

кне: „огледај сама себе!“ У тако крепком и разумном народу само је један *господар*, т. ј. *искуство*, и једна *узди* т. ј. *одговорност*. Нека се демократство пусти на управу општих дела, нека и оно има свој део права али и свој део дужности и терета, нека се научи како ће се владати, у оној школи где се све образује и изучава, а то је школа живота. Ако се нека мера политичкога живота уступи и радничкој класи народа, то ће њу још боље васпитати и у поредку држати; ту ће сама познати, којом се ценом купују дуготрајне поправке у држави, па кад изблиза види каква је и шта је државна управа, даће после да се лакше и боље њом управља.

У изборноме закону инглеском има много чудних наредба. Н. пр. Право бирања неприпада свуда грађанину, него општини или вароши његовој. Оваких вароша има више. Когод ту ужива неки известан приход, по закону је бирач, али мора живети у том месту. *Са истим својствима*, истом способношћу, истим имањем и свима осталим условима која закон захтева, Инглез *у другом месту* нема право да бира посланика за скупштину, ако случајно по другом каквом основу није бирач тога округа; способан у једној општини, у другој није. Оваке вароши добиле су и одржале ту особиту повластицу на основу Бог-зна каквих старинских права. У броју бирача наспрам броја изабраних посланика наћићемо страшну разлику; у једном месту сто и шестдесет хиљада бирача, а у другоме шест хиљада и шест стотина бирају толико исто посланика.

Ако се у време реформе од 1832. гледало на одашње стање развитка и нужне образованости по разним крајевима Инглеске, оно се за ово тридесет година изменило толико, да што се онда од

стране владе чинило као велико попуштање, сад је притезање; што се онда видело доста и много, сад је већ мало. Г. Грег. увиђа ову измену стања и околности, па и он мисли, да би боље било да се на место непромењивог броја као знака прихода од каквог добра, допусти у неким случајима разлика, јер иста сума новаца за свако место неозначује једнаку имућност. Он мисли још, да треба дати бирачко право и онима, који радњом својом и степеном способности или природне вештине за ту радњу покажу државноме друштву довољно јемства мудрости и самосталности, што је често претежније од јемства по приходима које ужива бирач. Он је готов да у ствари скупштинских избора пође још ширим, још либералнијим правцем: он нежели ништа више. него да свака странка и свака класа народа буде у скупштини заступљена, кад би се н. пр. уредило, да један бирач може дати гласа само за једног посланика, па и по онима изборним окрузима, који сада бирају два и три скупштинара; а неби био противан да се и то узакони, да грађани који имају бирачко право, изберу не једнога местног посланика но више на броју одређених општих представника. Он разумно тражи у резултату — производу, последку) избора различитост а не једнообразност.

Међутим ово би биле све само поправке законодавства; но ваља начисто решити понајтежу точку, т. ј. могу-ли се демократству врата широм отворити. Они који ово хоће и желе, износили су разне планове; али неможе се судити ни о једном плану, догод најпре неби били начисто са овим питањем: шта је намера ма којој изборној системи? Ако нам се одговори, да је намера имати ваљано представништво народно, остаје питање: шта треба да заступа то представништво?

То је једна од највећих политичких заговетака у слободним земљама, и теорија је у решавању овога већма забуњена него-ли прантика, јер ова има увек извор помоћи у томе што може да и негледа много на теорију. — У осталоме има овде врло проста наука. Намера је изборима скупштинским да добију представвиштве народа по броју т. ј. представништво бројне већине целога народа. Начело ово кад се строго узме, изилази на то, да се угуши глас остале мањине народа па паравно и сваке опозиције — противности —. Ако се у изборима употреби начело бројања глава (пореских), онда нема основа зашто да се жене изкључе. А ако тежимо да имамо представништво мишљења и воља бројаних по главама, онда би требало да сви грађани даду глас о свима скупштинарима, да цела скупштина буде изабрана целим народом. Но досада се није никад овако што радило ни предлагало, а то је знак да се законодавства у питању о изборима скупштинским држе каквога другог начела а не самога броја. Што су изкључене жене, младољетни и они који су кажњени због каквога срамног злочинства или преступа, што се цело изборно тело народно дели на поместне изборне скупштине, које су често по бројној снази врло различне: — то су све очевидни знаци, да се од избирача изисиује и друго нешто, а не само да се роди и да живи; да се нетражи строго јединство у изборној скупштини, која се своди на то, да буде точан израз већине народа. А све друге различитости што долазе од случајних околности, од случајнога подељења вароши и житељства, — све су то насиља која се чине строгоме начелу обштега гласа у изборима.

VIII.

Претресање разних теорија представништва народног води нас, како ми судимо, једној простој али мало неопредељеној мисли, а такве су све мисли обштега значења. Представничка скупштина значи, да представља и заступа цело друштво државно, и то по свима стихијама из којих је састављено, и колико је год могуће сваку стихију у правој саразмерици, — а не по размеру броја лица или суме вредности што саставља сваки за се интерес друштвени. Овде се нетражи представништво по статистици: саразмерност коју ваља пронаћи много је тежа; ваљало би саставити такву скупштину, да у њој претеже сваки интерес, свако мишљење и свако друштвено стање по мери коју захтева општи напредак.

Ово би била циљ и намера представништва народног, али намера идеална, замишљена. Па имали начина да се постигне? Известнога и сигурног начина нема досада, а кад овога нема, треба тражити што је могуће најбољи, најближи. Досада није се нашао а мучно ће се кад-год и наћи такав начин, да се из било кога друштва државног точно и без погрешке изведе представништво свију његових стихија, према свакој измерено као што треба, т. ј. представништво измерено по степену утицаја, који би савршена политичка мудрост дала тим стихијама у обштем послу, ако би кадгод таква мудрост дошла да дели посао. — Даље, најразличније изборне системе могу имати резултате једнаке међу собом, а могу довести и резултате противне намерама, које је имало законодавство, кад је примило такву и такву систему. Све стоји до околности у којима бива избор, и до народа који бира скупштинаре. Још једном кажемо: општи разум и опште чуство народа решавају овде много више

него-ли аритметика или лоћика, а за опште чуство мучно је да се одреди правило.

Но и ако нема таквога известног правила, опет се неможе примити без разлике на која изборна система, нити увести представништво народно случајем и начином који нам се одирилике деси Састав изборне скупштине треба да задовољи многа захтевања, да испуни многе услове. Није доста само ни то, да скупштина буде веран лик народа; треба још да и народ то верује, па да јој се преда и да мисли као да ће оживети у њој. У овом одношају број и ако нетреба да буде једино правило, опет добија велику важност, и паметно ће бити да се свакој слободној влади положи најшири изборни основ који се разумом допусти. Овај обзир треба да се ограничи оним пређашњим, који налаже да се од избирача захтева известно јемство смотрености, искуства и самосталности. Мучно је да се ово јемство точно означи, и стоји више до грађанскога друштва у коме се тражи. Приход или радња (занимање), собственост непокретнога добра или доходак од њега то су уобште знаци изборне способности за које *Монтескије* каже, да су *довољни*, и законодавац бира од њих који му се види да је згоднији. Јемство и број — то су две стихије које треба саставити, и ево протекло је више хиљада година, како је казао велики политички књижевник древности, да би ваљало за главни знак изборне способности узети доходак од непокретнога добра: треба да је већи број оних грађана који имају део у државној управи, а да је мањи број оних, над којима се управља. Ово аристотелово правило још је идеална тежња коју је тешко постићи.

Ове мисли нераздвајају се у главноме од мисли г. Грега Он налаже своју теорију представништва народнога, казујући. да нетреба бројеви

већ класе да буду представљене. Тиме одбија сваку чисто демократску систему изборне реформе, јер се оне све оснивају на јединном праву броја. Но у свакоме грађанском друштву они што живе од свакидашњега рада бројем су толико претежнији спрам осталих редова народа, да ако се без ограничења пусте да могу бирати, избори ће сви бити или могу бити једино по њиховој вољи. Да и овде наведемо речи Аристотела, кога сматрају за највећега демократског књижевника у старо доба: „демократија је влада таква где претеже корист сиромаха, а република је влада у којој претеже општа корист.“ Каква дубока разлика!

Свака реформа која би имала намеру или би отварала могућност, да се великој неспремној гомили народа уступи свемогућа претежност, била би погрешна противу правице и политике. Ми овде само о могућности говоримо, јер није известно да би гомила решавала све у чисто демократскоме смислу: догађаји које смо добро проучили, остављају у овом погледу доста сумње; но напоследну гомила је неодољива сила, која кад се покрене, може у тренутку завладати њоме једна једина страст, једна једина воља, један једини властољубив човек, па је окренути куд хоће и мало по мало сасвим подјармити је. Инглески књижевник има дакле основа што се боји да се грађанско друштво изложи толикој опасности, и што хоће свакој стихији државној да одреди по један ограничени део који јој припада.

Ево плана његовог: у изборни круг треба увести не гомилу него цвет радничких редова. Нека данас радник има или држи какво добро известнога прихода под именом уживаоца или арендатора на каквој племићској земљи, или нека троши известну суму за станиште у некој вароши или месту, —

тај да добије право бирања посланика у скупштину Овакав радник може случајно и да непоступа са својим капиталом разумно, но закон државни тражи само толико доказа, да је грађанин заврго огњиште, да је учинио бар почетак некоме известном стању, да није био и без памети, и без смотрености, без породичног духа и без радничке окретности. Све ово радник би посведочио да има онда, кад би свој капиталић уложио у какву штедионицу или у који било завод за осигурање; оваким поступком смотрености показао би довољно да има код њега природног разума и чуства за поредком. Добра последица долази и сама, јер за раднике посао и штедња постаје ценом слободе или права избора скупштинских. Радницима овакога својства који да постану бирачи, г. Грег придружује радо још један ред одабранијих радника, а то су настојници, помоћници и други знатнији радници; и они му се виде да могу имати исто бирачко право као и слободне радње и академиски степени у средњим редовима народа. Овоме додаје још нека уређења, да олакша изборе и да их учини приступнима тако, да готово ниједан избирач неизостане. И то би био план реформе, који истина није пространи подпун, али опет је доста важан.

IX.

Сад би остало, да идемо за писцем нашим у саму скупштину народну; крупним чртама он описује преображаје који су се на њој извршили и то више силом и духом времена него-ли писаног закона. Види се јасно да Инглеска скупштина није више поље на коме се боре два противника, нити је више судница у којој судије само изричу ко има право. Још се мање може рећи, ди се ова скупштина своди на саму контролу, на задатак спре-

чавајуће власти, која забрањује скупљање пореза; или обтужујући министре, или им само претећи. држи у узди владу и даје јој само правац, а несме у њу да дирне.

Скупштина инглеска постала је срцем целога живота народног у Инглеској; она је уједно и законодавни сабор и влада која се непрестано договара; она је одприлике као и сенат и форум у староме Риму. А у Инглеској има још и друге власти, што су препрека злоупотребљењу и самовољству.

Из овога се види да инглеска скупштина има велики и неизмерни задатак; да задовољи све потребе грађанскога друштва. које од дана на дан постају све живље и у својим одношајима све заплетеније, да одговори тежњама и жељама најслободнијега и најраднијег народа на свету. Министри у овако пространоме кругу имају уједно више посла а мање утицаја но и мање одговорности. Што је у Инглеској све јача влада народнога мишљења и све јача сила народнога гласа, што у неком смислу сам народ стоји и заседава у скупштини која њега представља, — то као да слаби везе подчињености, попуштања, дружества и заједнице, (које даје партијама више привидну него-ли истинску сталност); и због тога инглеска скупштина уопште није толико страстна и бурна. нити у беседама тако сјајна или управ надувена, као гдекоје скупштине на сувоземној Европи: али узевши једно на друго, зацело је озбиљнија, вреднија и већма дорасла за посао, на који је позвана Отуда настаје нова будућност за инглеске државнике, отвора јим се поље тежега рада с'мање сјајности а више користности, очекује их мање власти и силе, но више праве награде и славе. Измене ове доносе дух садањега века и ми би желели да изложимо још неке даље скупштинске поправке, које су та-

кођер нужне, јер их време и околности неизоставно захтевају. Али се засад на овом месту неможемо распростирати више о овој ствари.

Ово је слика мисли изложених у наведеној књизи изабраног писца инглеског, и ми смо их проучили са живом жељом, једно што су представљене вешто и даровито. а друго што нам се видело да доста наблизу цртају ону средину либералнога духа који као да је одређен да још за неко време управља судбином Велике Британије

Овим би сад завршили, но приликом овом треба да проговоримо коју реч и о осталој Европи.

У Европи као и у Инглеској књижевник наш заузет је за ствар напредка. Немогуће тежње социјализма, револуционски потреси и покушаји подпунога и наглог препорођења друштва људског налазе у њему истина строгога судију, али уједно и човека који верује у степенити развитак људскога рода и који се нада победи слободоумних начела на сувоземној Европи. И у прелому од 1848. год кога је он зацело судио без страсти и без заблуде, он налази знаке приличнога напредка. и доказује, да су Немачка и Италија јако напред поступиле и задобиле благо, које се више неугуби, премда јим остаје још много да траже и теку

И ми се придружујемо овако племенитој изјави у корист народа који још вуку окове прошлости; и ми од свега срца желимо. да се ти окови раскину руком времена и свести народне. Но нек нам буде допуштено, да између жеља и мисли г. Грега изведемо једну противност. коју он можо бити није приметно. Он је са основом и довољно уверен о важности, коју за инглески народ има његов прошли живот; његова историска свест о слободи, његови обичаји, његов општински дух. његов тихи и степенити начин извршивања проше-

не коју време захтева — све ове чисто народне околности виде се г. Грету са основом да су ваљана јемства слободе и напредка, која он сматра као нужне услове; а при томе он жели и предвиђа политично ослобођење и другим народима Европе, код којих неналази та иста јемства. Дакле он с' једне стране хоће да либерални дух одржи међдан у њиховим земљама, а с друге стране пориче јим јемства за стално утврђење напредка; он их уједно доводи у одушевљеност и очајање. предлаже јим нешто што би код њих по његовим мислима било немогуће.

Ми неможемо рећи да је лако довршити предузето дело великога политичког препорођења. Што су рекли, да је за проналазак говора нуждан био говор, с' јачим основом може се казати, да је предходни развитак слободе нуждан за стално утврђење слободе; но кад би се мисао ова терала до краја, ништа и нигде неби било могуће, осим онога што већ постоји, и слобода неби се на овоме свету ни зачети могла. И заиста, тежак је то услов, да се ради слободе мора проћи кроз целу једну революцију или управ' кроз цео ред революција, јер се покрет револуционски неможе уздржати по вољи. Европа притиснута је народима, којима њихова стара влада није давала никакве точке ослона, да би се одатле могли пустити за нужним променама и поправкама. Није сваки народ створен за лагани и сигуран начин степенитих реформа. Ми разумемо, кад други оваке народе сажаљују, и примамо, кад јим се препоручује, да буду смотрени, да испитају своју снагу и срце, пре него што пођу на посао.

С' ове точке погледа опомене и прекори г. Грега према неким народима сувоземне Европе пуне су духа мудрости; али најпосле, шта би он хтео

да до радило, кад човеки народ није имао ништа више до своје памети и смелости да се одважи на нешто, што је за друге срећније извршило само време и околности. Свом свету стари нису могли бити такви, да млади имају само поћи њиховим стопама. Што се тиче нас, ма да мислимо како му драго о духу револуције, ми за сваку велику революцију повторавамо оне речи које је изговорио Четем о Инглеској революцији од 1641: „Било је славољубивости, било је преваре, било је и насиља; но нико на свету неможе ме уверити, да се ту није борила слобода с' једне а тиранство с' друге стране.“

X.

Ово нас доводи к Француској, којом ћемо и завршити овај чланак.

Шта да кажемо и како да одговоримо књижевнику инглеском на његове прекоре управљене Француској? а он испитује историју и прати судбину и тешка искушења француског народа пажљиво и као са неком зебњом, но с' мало симпатије (наклоности). Он често бистрим оком прозире у дубока зла француског државног друштва, и зачудо вешто описује где-где мутан изглед његове будућности, па неможе да се отргне од ових мисли; уопште за Француску он се слабо добру нада.

Ту нам се види да је и нехотице заишао у противословље, које смо показали мало пре. У сред јасних истина његова претерана строгост суђења повлачи га на странпутице. Његова сматрања о неким догађајима и стварима ових последњих година, његова суђења о људима и стварима у Француској издају да је своје знање у томе црпео из туђе руке. Тако представља Француску као да је у целини онака каква је може-бити где-што у појединости; јер од онога што је нашао код фран-

цуских књижевника једне школе, изводи претеране и неосноване последице. Г. Г Ламартини и Мишеле као одважни живописци граде слике у којима кад-кад више сјаји даровити и смели дух вештака, него-ли простота истине.

Најпосле да питамо г. Грега, каква се другчија пресуда може извести из онога начина, по коме он сматра историју Француске од ово шестдесет година, ако не таква, да остаје старо стање и стара влада? Но он је заклети противник старе системе и назадка. Па шта би он хтео? Он напада и на револуцију од 1848., а описује владу која је била пре тога, тако црном бојом, да по њему самоме иста револуција постаје сасвим природна нужна и законита. Што се тиче владе краља Луји-Филипа: кад би по неким злоупотребљењима и погрешкама које су се могле поправити, ваљало целу једну владу осудити да падне, мало би се нашло година ово у једном веку и по, у којима би Инглеска влада заслуживала да живи и да се држи. Краљевску владу у Француској од 1830 до 1848 осуђује инглески књижевник онако исто преко мере строго, као и писац „*Историје двеет година*“.[1]) Штета што нам овде није могуће да у основу претресамо што г. Грег каже о Француској, и да слику ове земље изнесемо на чисту светлост истине.

Европа је постала одвећ строга на спрам Француске. Непостојанство и брзе промене у смислу напредка и назадка што се у Француској догађају, објашњују ову строгост, али је немогу оправдати. Може бити да је и Француска сама кипла томе на руку, окривљујући кад-што сама себе. Ми никад нисмо волели ону прекомерну хвалу коју је она одпре сама себи одавала. Где је оно време, кад

---

[1]) Луји Блан.

се ова наметала Европи за вођа, кад се називала вестником будуће цивилизације, народом који друге ослобођава, који у свему предњачи? Ко се неопомиње свију оних ласкавих назива, што су се увукли неком чудноватом философијом историје?

Ово је било и сувише претерано. Француска просто није ништа друго, него један од великих старих народа, који је први на сувоземној Европи осетио потребу да стресе своју стару владу и да потражи себи законе у духу новијега времена: а ово је ваљда зато било, што се француским народом управљало горе но ма с' којим другим, а може бити и зато што се код њега под утицајем његове живље природе, и напредком књижевности развио дух новога друштвеног живота брже и слободније. Тегобе и опасности овога предузећа историја ће показати, и свет треба да их познаје: но који други народ сме рећи да би он кроз те опасности боље прошао и тешкоће лакше савладао?

Француска небрани довољно сама себе пред светом, и сувише мисли, да је погрешила. Тиме, што кад-кад изгледа као да је малаксала, а и својим ћутањем даје повода да страници о њој неправедно суде, и чини се да налази утеху кад само јечи, или кад се с' презрењем сама себи смеши што је залутала. Но ваља имати границе у строгости и осуђивању самога себе, јер иначе може човек доћи дотле, да сам себе презире, а то је најгоре. Није ништа чудно, што свак' има своје мржње и наклоности; нека свак' у великој и разноликој прошлости бира шта му је драго а шта немило и мрско: али нек' сваки остане веран својој мисли и нека ненапушта част своје ствари, пошто је изгубио мејдан. Од поштења и образа сваке партије саставља се целокупна част и образ целога народа, и ми бранећи уверења и тежње своје партије бра-

нимо понешто а сви све заједничко поштење целога народа. Затим, пошто смо учинили што захтева светиња наших дужности и достојанство наших уверења, ваља да се подигнемо над точком нашега личнога погледа и да сматрамо само, од које ће се стране подићи и усрећити драго и заједничко отачаство.

Француска држи одавна своје важно место међу народима помоћу ове три ствари: оружијем, слободоумношћу и књижевношћу. Па шта јој се замера данас кад се о њој суди?

Ми ћемо само навести обтуживања, но нећемо их признати. Кажу да је Француска од много година истрошила своју снагу безплодном борбом с' речима. Кажу да својом наопаком и ситничарском књижевношћу коју има тек ради забаве, није гледала друге озбиљне послове у науци, осим оне којима се тече богатство, да би се купило лењствовање. Даље, Француску описују као исцрпљену од умора револуције, од злоупотребљења теорија, од отровне страсти раскоштва и благовања. И шта још да кажемо? Та познате су оне погрдне тужбе, које слабим душама дају повода за очајавање.

Али под хуком скупштинских беседа и борба, на које се хули као да су истрошиле народну снагу, дотерали су се они француски војници, које познаје цео свет. Из недра оне покварености о којој се толико викало, изишла је војска која неуступа у врлинама војничким ниједној другој у старо и ново доба, она војска, коју је мир и слобода научила свима вештинама рата, а није јој ни привидно ништа одузела од њере живости и постојанства у опасностима. Француска у место сваког одговора, може пружити руком на своју војску, па гледећи је нека неочајава. —

Г. Ремиза, члан академије француске, по коме смо написали овај састав, позива се на војску да би одбио ону наметнуту мисао о назадку у опадању француског народа. И овај би доказ био довољан; јер народ који се истрошио и иде к пропасти, неби могао имати онаку војску, каква је била она што је у време прве револуције одбила са-

јужено нападање тетово свију краљева европских и после пропела дух револуције по целој Европи; па и у најновије доба неби могао извести на бојно поље војску, која је у друштву с Талијанском под Маценте и Солферина учинила, да се утврди слобода Италије и да се сруши абсолутизам у Аустрији.

Но и осим овога има још других доказа, који јасно сведоче, да француски народ није истрошен, већ напротив да се развија, од ово сто година налази се као у неком времену, па кад-што прекипи а кад-што се опет слегне. Живот народа неможе се сравнити са животом једнога човека, и од појава државних што се виде за неколико година, неможе се погађати, какав ће бити последак и права судбина народа.

Тако и код Француза. Чести потреси и промене јесу нужне последице стања њиховог и природе. Кад прође време, зацело ће се код њих утврдити разумна и постојанија форма државна. Што се кад-пад учини, као да се француски народ успавао и зачамео: то није ништа друго већ одмарање и спремање за нов полет; а сваки његов полет повуче за собом и друге народе на континенту, свака његова револуција потреса застарелу зграду целе Европе; тако у 1789, 1830 и 1848. години, и са сваком овом револуцијом пренули су из сна народи и почели живље радити да задобију народна и човечија права. А како је јак либерални дух у Француској, види се и из тога, што су овогодишњи избори за скупштину народну изишли у корист слободњачке партаје много јаче него-ли пре. Па и ако изабрани слободњачки посланици састављају тек десети део целе скупштине, али почем су то све људи на гласу и почем је Париз готово сав за њих дао глас, а Париз је срце Француске и у политичким променама он решава: то је цар Наполеон одмах после избора и мечекајући да се скупштина састане, изменио старе министре, а тиме већ унапред попустио либералним тежњама.

Редовни члан Друштва
Стојан Вошковић.

НЕКРОЛОГ.

МИЈАИЛО М. РАДОВАНОВИЋ.

Друштво Србске Словесности изгубило је ове године једнога од изврсних чланова својих, од кога је много очекивала србска књижевност, а то је Мијаило М. Радовановић.

Још у цвету младости своје, у 23. години живота, њега је нестало. Он је умрео Априла ове, 1863 године. То је велики губитак, јер покојник уз прекрасне способности имао је и необично прилежање и ревносно заузимање за све оно, што је племенито; а то су својства, која се редко уједно подешавају. Тек што је свршио науке, а већ се похвално појавио на књижевном пољу. Било је у јавним периодичним листовима печатано више његових одабраних чланака, којима је тежио показати бољи развитак у неким гранама нашег законодавства, а нарочито да представи преимућство слободне штампе и устмености и јавности у судском поступку. У тим чланцима огледа се и основно познавање правословних наука и практични поглед на ствар, коју је описивао, а уједно огледа се и слободно разумни правац, којим је покојник пошао.

Осим тога он је превео с латинског језика Јустинијанове Инштитуције, што је школска комисија прегледала, оценила и одобрила.

Друштво Србске Словесности, поштујући у том младом човеку таког врсног радника, изабрало га је 13. Јануара ове године за свога редовног члана.

Кад је почео слабити, тако је прионуо за радом, као да је хтео још што од смрти отети. За

трајања саме опаке болести превео је теоретички део криминалног права познатог француског професора Ортолана и друго дело под насловом: „О казнима, којима се узима слобода“. Тај рад остао му је као посмрче на већу тугу свију, који су га познавали.

Мијанло М. Радовановић родио се у Шабцу 13. Августа 1840. године. Основне школе, гимназију и лицеј свршио је с најбољим успехом. У 1859. години, кад је лицеј свршио, отишао је у Париз и тамо на универзитету одличним напредовањем права продужио. И на страни је осветлао образ и себи и својој домовини. Путовао је по Белгији и Швајцарској у цели да се што боље упозна у тим слободним земљама са државним установама.

Но тешку бољу у грудима осети и то га примора те се кући врати. Али ни најбоља материнска нега није га могла избавити. Он премину, оставивши најбољи спомен за собом. Родитељи жале одличног сина, другови верног и љубезног друга, књиженост врсног раденика, а отачбина ваљаног Србина. Тешко је прежалити онака младића, који се осим свију врлина одликовао и карактером и оданошћу за општим напредком.

И на овог незаборављеног покојника може се применити оно, што је казато за Бранка Радичевића:

„Много хтео, много започео,
Час смртни њега је помео.“

20. Јулија 1863. год.
у Београду.

Д. Матић.

ИСПРАВКЕ.

На страни:	у врсти: (озго)	штампано је:	а треба да је овако:
50. —	26. —	„смртје животу, —	„смрт је у животу,
53. —	10. —	себе у као што .. —	себе, као што ..
55. —	7. —	изгледа ... —	изгледа ...
60. —	8. —	несаго —	„несаго —
„ —	15. —	сјединјенима, —	сједињенима,
61. —	13. —	73 на сто, кисника. —	73 на сто кисника.
„ —	30. —	шљунка .. —	шљунка ..
„ —	33. —	„Кристалисањем —	„Кристалисањем
64. —	19. —	растњу .. —	растњу ,.
71. —	17. и 18. —	јабукова .. —	јабучка ..
„ —	23. —	кисељакова .. —	кисељачка ..
74. —	32. —	нераствара; —	нераспаја;
82. —	8. —	која .. —	које ..
84. —	последњој —	простих .. —	простих ,.
85. —	4. —	(микроскопа —	(микроскопа)
87. —	5. —	Мске .. —	Меке ..
90. —	4. —	сноњњи .. —	сноњња ..
„ —	16. —	непуњење .. —	испуњене ..
„ —	„ —	назива .. —	назива ..
92. —	22. —	тељу .. —	темељу ..
„ —	32. —	двоју .. —	двају ..
95. —	28. —	неког .. —	неког ..
95. —	последњој —	роди —	роди и
96. —	првој —	сазре .. —	сазре ..
96. —	16. —	издинке .. —	изданке ..
„ —	17. —	шпаргла јагоде, —	шпаргла, јагоде,
„ —	19. —	арене, —	време,
104. —	5. —	а стабло .. —	стабло ..
106. —	29. —	уразан .. —	урезан ..
108. —	последњој —	родом (почињући . —	редом (почињући ..
110. —	19. —	држкосина, —	држковина,
„ —	22. —	гронтула, —	гронтуља,
„ —	последњој —	обично .. —	обично ..
111. —	9. —	(хлорофилу); —	(хлорофилу);

На страни:		у врсти. (озго)	штампано је:	а треба да је овако:
111.	—	20.	— њихови ..	— њихови ..
„	—	34.	— назива:	— назива
112.	—	15.	— испразнује,	— испразњује,
114.	—	8.	— састои ..	— састоји ..
116.	—	18.	— плодови ..	— плодови ..
123.	—	17.	— (наплодице)	— (плодице).
127.	—	19.	— органичких	— неорганичких
136.	—	31.	— ексосмозе	— ендосмозе
151.	—	18.	— Ти	— Ти
160.	—	8.	— на све стране цбунасто.	— на све стране, цбунасто,
„	—	25.	— лишћим	— лишћем
164.	—	32.	— растића	— растиће
167.	—	22.	— Јср ..	— Јер ..
169.	—	18.	— плодника,	— плодника,
180.	—	18.	— со ..	— се ..
181.	—	6.	— плодних ..	— плодних ..
182.	—	4.	— подземно ..	— подземно ..
„	—	27.	— саксије ..	— саксије ..
188.	—	18.	— окцама)	— окцима)
191.	—	6.	— Јабукова ..	— Јабучка ..
„	—	7,	— Киселакова ..	— Киселачка ..

This book should be returned to the Library on or before the last date stamped below.

A fine of five cents a day is incurred by retaining it beyond the specified time.

Please return promptly.

Dumbarton Oaks
4/2/52

JAN 11 '57 M